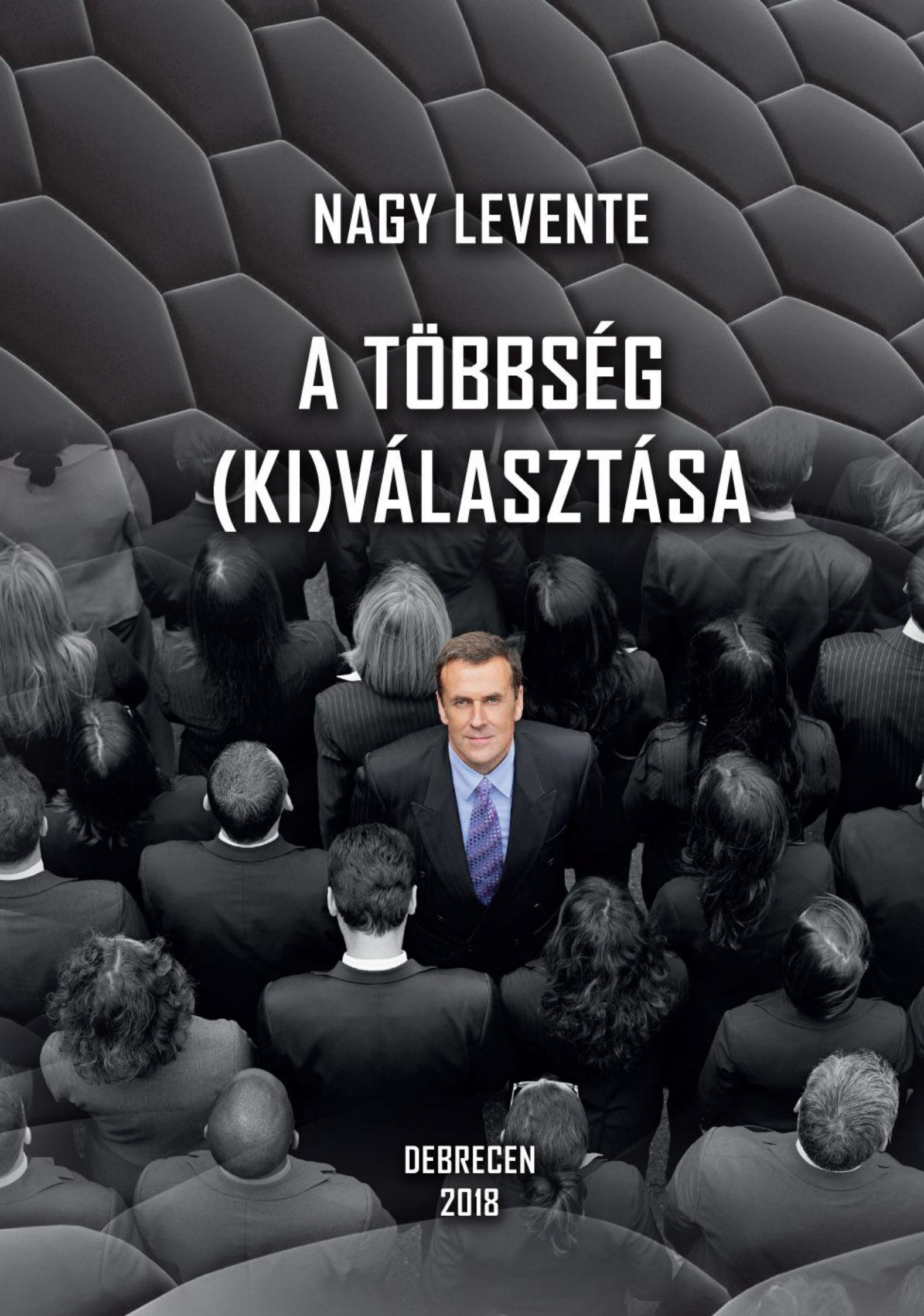
NAGY LEVENTE

A TÖBBSÉG (KI)VÁLASZTÁSA

DEBRECEN
2018

NAGY LEVENTE

A TÖBBSÉG (KI)VÁLASZTÁSA

DUPress

Nagy Levente
A többség (ki)választása

Lektorálta
Fábián György

Borítóterv és tördelés
Timár Tamás

© Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018

Minden jog fenntartva,
beleértve a bárminemű eljárással való sokszorosítás
és az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is.

ISBN 978-963-318-758-6

Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó,
az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének a tagja

Felelős kiadó
Karácsony Gyöngyi főigazgató

A nyomdai műveletek a Debreceni Egyetem
sokszorosítóüzemében készültek 2018-ban.
www.dupress.hu

DUPress

„Nem hátrálni meg az egyenlő előtt, okosan szót érteni az erősebbel,
s mértékletesen bánni a gyengével, íme, a boldogulás legbiztosabb útjai”

(Thuküdidész: A peloponnészoszi háború)

Nagy Levente

A TÖBBSÉG (KI)VÁLASZTÁSA

DUPress

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2018

DUPress

TARTALOM

I. RÉSZ

1. BEVEZETŐ 9
2. TÖBBSÉG 13
2.1 A többség fogalma 13
2.2 A többség (tartalmi és tartami) változatai 18
2.3 A többség típusai 20
2.3.1 Relatív többség (Pluralitás) 21
2.3.2 Abszolút többség (Majoritás) 23
2.3.3 Minősített többség 24

3. TÖBBSÉGI ELV 25
3.1 A többségi elv értelmezése 25
3.2 A mennyiségi elv és a különbség szabálya 29
3.3 A többségi elv ambivalenciái 34
3.3.1 Képviselet – Demokrácia 34
3.3.2 Szabadság – Zsarnokság 36
3.3.3 Többségi elv – Kormányzat 38
3.3.4 Pluralizmus – Homogenitás 40
3.4 A többségi elv mellett szóló érvek: „Több szem többet lát” 44
3.5 A többségi elv ellen szóló érvek: „Sok rossz szakács elsózza a levest” 55

4. IDŐUTAZÁS 64
4.1 Bevezető 64
4.2 A többségi elv rövid története 70
4.2.1 Ókor 70
4.2.2 Középkor 71

DUPress

4.2.3 Thomas Hobbes 73
4.2.4 John Locke 75
4.2.5 Jean Jacques Rousseau 82
4.2.6 „Alapító atyák": Thomas Jefferson 88
4.2.7 „Alapító atyák": James Madison és Alexander Hamilton 92
4.2.8 Alexis de Tocqueville 100
4.2 9 John Stuart Mill 105
4.2.10 John Rawls 123
4.2.11 Ronald Dworkin 129

II. RÉSZ

5. VÁLASZTÁS 137
5.1 Bevezető 137
5.2 Választás 139
5.3 Választási rendszerek 140
5. 4 Választási formulák 148
5.5 Választási formulák típusai (Arányossági szempontból) 149
5.5.1 Többségi formulák 149
5.5.2 Félarányos formulák 150
5.5.3 Arányos formulák 155
5.6 A választási rendszer kiválasztásának szempontjai 161
5.6.1 Meghatározó tényezők 161
5.6.2 A választási eljárás „megítélése" 163
5.6.3 Kategorikus szavazás 166
5.6.4 Ordinális szavazás 167

6. PREFERENCIÁLIS VÁLASZTÁSI RENDSZEREK 170
6.1 Preferenciaelmélet 170
6.1.1 A „preferencia" jelentése 170
6.1.2 A sorrendes szavazás szerkezeti felépítése 171
6.1.3 A preferencia forrása: motiváció 173
6.1.4 Preferencia és választás 176
6.1.5 Preferencia és változás 178

DUPress

6.1.6 Preferencia, politika, versengés 179
6.1.7 Van-e szükség preferenciális választásra? 181
6.1.8 A sorrendes szavazás és a demokráciának való „megfelelés” 183
6.1.9 Ki legyen a győztes? 186
6.1.10 A preferenciális választások (általános) előnyei 194
6.1.11 A preferenciális választások (általános) hátrányai 195

7. PREFERENCIA-SORRENDES MÓDSZEREK 200
7.1 Pontozásos eljárások 200
7.1.1 Borda-módszer 200
7.1.2 Osztályozó vagy skála-módszer 205
7.1.3 Nanson-módszer 207
7.2 Páros összehasonlításos eljárások 207
7.2.1 Condorcet-módszer 207
7.2.2 Dodgson-módszer 217
7.2.3 Copeland-módszer 218
7.2.4 Minimax-módszer 222
7.2.5 Kemeny –Young-módszer 223
7.3 Kiejtéses eljárások 229
7.3.1 Alternatív (AV) módszer 230
7.3.1.1 Egymandátumos alternatív szavazás (AV) 230
7.3.1.2 Többmandátumos alternatív szavazás 232
7.3.1.3 Az AV lehetséges előnyei 233
7.3.1.4 Az AV lehetséges problémái 236
7.3.1.5 Az AV további (politikai) hatásai 239
7.3.1.6 Az AV előfordulási helyei 244
7.3.1.7 Ausztrália és az AV 246
7.3.2 Coombs-módszer 259
7.3.3 Egyetlen átruházható (egyéni) szavazat (STV) 261
7.3.3.1 Az STV lehetséges előnyei 267
7.3.3.2 Az STV lehetséges problémái 269
7.3.3.3 Az STV további (politikai) hatásai 274
7.3.3.4 Az STV előfordulási helyszínei 282

DUPress

8. „ELLENŐRZŐ" KRITÉRIUMOK 283
8.1 Matematikai (logikai) kritériumok 284
8.1.1 Tranzitivitás-kritérium 284
8.1.2 Konzisztencia-kritérium 286
8.1.3 Monotonitás-kritérium 288
8.1.4 Jelentéktelen (érdektelen) alternatívától való függetlenség-kritérium (IIA: Independence of Irrelevant Alternatives) 290
8.1.5 Részvétel-kritérium 293
8.2 „Méltányossági" (demokratikusság) kritériumok 297
8.2.1 Abszolút többség-kritérium 297
8.2.2 „Közellenség"- kritérium 298
8.2.3 Condorcet-győztes kritérium 299
8.2.4 Klónoktól való függetlenség-kritérium 299
8.2.5 Diktátortól való mentesség-kritériuma 301
8.2.6 Arrow-tétel 304

9. ÖSSZEGZÉS 307

10. FELHASZNÁLT IRODALOM 310

DUPress

I. RÉSZ

1. BEVEZETŐ

E könyv célja, hogy közérthető megfogalmazásban nyújtson viszonylag világos képet egyetemi hallgatók, valamint a politikatudomány iránt érdeklődő olvasók számára, egyfelől a többség és a többségi elv fogalmairól, a velük kapcsolatos alapvető kérdésekről és problémákról,[1] másfelől, a győztest jelentő (és ezzel a politikai hatalmat megszerző) „többség" kiválasztásának egyik demokratikus módszeréről, a preferenciális (rangsorolásos) választási eljárásról, annak jellegéről, sajátosságairól. Az egyes témakörök „mérete" is arra sarkallt, hogy jelen írás elsősorban ne monografikus, hanem inkább „alapozó" jellegű legyen, noha számos kérdés jóval mélyebben és részletesebben van kifejtve, mint ami szokványos lehet egy „bevezető" jellegű munka esetében. Mindenképp remélem, a könyv haszonnal forgatható azok számára is, akik e komplex és néha parttalannak tűnő téma egyik vagy másik részkérdésének behatóbb elemzésére vállalkoztak korábban, vagy vállalkoznak az elkövetkezendőkben.

A könyv interdiszciplinárisnak mondható, hiszen magába foglalja a politikatudomány, politikaelmélet, eszmetörténet, szociálpszichológia, illetve a választáselmélet, választástudomány, döntéselmélet, játékelmélet, és elemi matematika egyes – idevágó – részeit, éppen ezért munkám nem „csak" egyik vagy másik családba tartozó választási rendszer bemutatását tartalmazza, hanem átfogóbb képet nyújt a választáselméletről, a választási eljárások elméleti és gyakorlati aspektusairól is.

Tudatában vagyok annak, hogy az interdiszciplinaritás vállalásával azt a lehetséges kockázatot is vállaltam, hogy a teljes anyag esetleg kevésbé tűnik egységesnek néhány olvasó számára. Lehet, hogy ez tartalmaz némi igazságot, a kockázatot azonban mégis vállaltam, annak érdekében, hogy ne csak a győztesként elkönyvelt politikai többség egy sajátos kiválasztási módszerét mutassam be (ami eleve egységesebbé tette volna a könyvet), hanem, hogy arra is fokozottan figyeljek, hogy minél több oldalról és szempont mentén világítsam meg a kiválasztott *többség*, illetve a *többségi szabály* alkalmazásával

1 A többség komplex és sokrétű témakörében jelentek meg korábban tanulmányaim a *Debreceni Szemle* (2016/1), a *Parlamenti Szemle* (2016/2), illetve a *Metszetek* (2017/4) hasábjain, a kérdések zöme azonban kibővített, átdolgozott formában olvasható e munkában.

DUPress

felhatalmazottak általi *többségi uralom* fogalmait, érzékeltetve e politikai kifejezések bonyolultságát, komplexitását, szerteágazó jelentéstartományuk szövevényességét is.

Munkám során fokozott figyelmet fordítok arra, hogy a könyv érthető és elgondolkodtató legyen a témában kevésbé jártas olvasó számára is. Úgy gondolom, hogy ma, amikor a liberális demokrácia globális válságát éli, és több demokratikus társadalom is „új" utakon járva keresi saját, demokratikus önazonosságát, időszerű és központi fontosságú kérdésekként merülnek fel a többség és a többségi elv mikéntje, létének indokoltsága és legitimitása, a többségi uralomra vonatkozó demokratikus és alkotmányos feltételek pontosítása és tudatosítása, illetve a hatalmat gyakorlók kiválasztásának mikéntje.

A könyv első része (a bevezetővel együtt) négy fejezetre tagolódik. A második fejezet a *többség* fogalmának a jelentésével indul, majd arra keresi a választ, hogy a többség „jelenléte" milyen más, alapvető politikai fogalmak jelenlétére utal (Ez különösen fontos kérdés fogalomszerkezeti szempontból, a logikailag „szomszédos" elemek elemzése során, noha a könyvnek nem célja a többség vagy a többségi elv fogalmának felfejtése és „belső világának" feltérképezése).[2] Ezt követően a többség sajátosságainak és típusainak ismertetésére kerül sor.

A harmadik fejezet a *többségi elv*et helyezi górcső alá.[3] A fogalom *poliszemikus* jellege nem könnyíti meg e rész szerkezeti-logikai felépítését sem, de mivel nem állt szándékomban a két alapvető jelentés éles elhatárolása, együtt, de mégis megkülönböztetve egymástól elemzem a két értelmezést. A többségi elv duális jelentését igen jól érzékelteti az angol nyelvben használatos *majority rule*, mely egyszerre utalhat *többségi szabály*ra, mint sajátos döntési eljárásra (legyen szó, képviselőválasztásról vagy a már megválasztottakból álló testület többségi döntéséről), illetve *többségi uralom*ra, mint a többségi szabály alapján felruházott személyek általi (demokratikus) kormányzásra.[4] Látni fogjuk, hogy a többségi elv statisztikai (mennyiségi) és tartalmi (kimeneti-minőségi) dimenziói egyben a fogalom eljárás-orientált és cél-orientált

---

2 A Reinhart Koselleck klasszikusnak számító fogalomtörténeti megközelítésén túl figyelemre méltó Michael Freeden módszere is, melynek lényege, hogy analitikus és kontextuális megközelítések sajátos szintézisével végzi el az alapvető politikai fogalmak (elsősorban ideológiák) szerkezeti feltérképezését. E módszer egyik szerves része a fogalmak kulturális és logikai „szomszédjainak" vizsgálata. A magam részéről Freeden-től kölcsönöztem a „szomszédos" kifejezést. Lásd M. Freeden (2008): *Ideologies and Political Theory*, Clarendon Press, Oxford.

3 A többségi elv politikai jelentősége vitán felüli. A könyvben ismertetett „szerepek" mellett kiemelendő, hogy az elv maga az autoritás-legitimitás hagyományosan bevett formái egyikének alapja. A többségi elv nem tradicionális (öröklés), nem kizárólagosan karizmatikus (kiváló képesség), hanem inkább legális-racionális alapú, mely a mennyiségi többlet szabálya és logikája alapján választja ki a politikai hatalom birtokosait, igazolja a jogos hatalomgyakorlást, és teszi a hatalmat elfogadottá a társadalom részéről. Ilyen értelemben a többségi elv a tekintély és a legitimitás forrása, minden modern demokratikus hatalom „alapszabálya".

4 A későbbiekben látni fogjuk, hogy a többségi elv *uralom*ra vonatkozó jelentése a demokráciák szükséges, de nem elégséges része, a mennyiségi *szabály*ra vonatkozó jelentése viszont az ókori görög és a modern demokráciák közötti időszakban is használatos volt, mint csoportdöntési mechanizmus, vagy hatalmat legitimáló doktrína. Ennek kapcsán lásd többek között J. G. Heinberg: ‚Theories of Majority Rule' In *The American Political Science Review,* Vol.26, No. 3 (June, 1932) 452–468; J. W. Chapman and A. Wertheimer (ed.): *Majorities and Minorities* (New York, New York University Press: 1990); Th. Gale (1986): ‚Majority Rule' In *International Encyclopedia of Social Sciences* https://www.encyclopedia.com/history/united-states-and-canada/us-history/majority-rule (Letöltve: 2018.09.08)

megvilágítására is vonatkoznak. A többségi elv néhány ambivalenciájának (képviselet-demokrácia; szabadság-zsarnokság; többségi elv-kormányzat; pluralizmus-homogenitás) bemutatása nemcsak az esetlegesen felmerülő feszültségek feloldásának fontosságára hívja fel a figyelmet, hanem a fogalom komplexitására, ellentmondásosságainak bonyolultságára is. Ezt az összetettséget támasztja még inkább alá a többségi elv mellett és ellen szóló érveket felsorakoztató rész.

A negyedik fejezet szorosan kötődik a harmadikhoz, hiszen a többségi szabály szerinti többségi döntés, és nagyobb súllyal a többségi uralom fejlődéstörténetének (nem teljes) áttekintését, néhány jelentősebb „állomásának" rövid elemzését tartalmazza.[5] A történeti „kalandozásból" kiderül, hogy a többségi elv lehet doktrína, lehet demokratikus döntési mechanizmus, mely lehetővé teszi az emberi közösség demokratikus működését, de ennek „ára" van: sokrétű és összetett feltételek kidolgozását, alkotmányos korlátok felállítását teszi szükségessé, legyen szó a hatalommegosztás elvéről (a hagyományos hatalmi ágak éles elválasztásáról, illetve a föderális berendezkedés idevágó előnyeiről), a méltányosság alapvető elveinek intézményes betartásáról (Rawls), az alkotmány morális értelmezéséről, és ennek megfelelően a demokrácia alkotmányos felfogásáról (Dworkin) vagy akár a túlzottan homogén többséggel szembeni plurális többségre való törekvésről, arányos választási módszerek alkalmazásával.

Az ismeretterjesztő jellegén túl a fejezet elsődleges célja tehát rámutatni a többségi elv feltétel nélküli érvényesítésének csapdájára, a többségi zsarnokság veszélyeivel szembeni intézkedések szükségességére. Remélem, a történeti áttekintéssel sikerül némileg rámutatnom arra, hogy egyetlen, magát komolyan vevő demokrácia sem állíthatja, hogy a demokratikus berendezkedés pillérének számít a többségi elv mindenáron történő érvényesítése. Abban is reménykedem, hogy sikerül valamelyest tudatosítanom az olvasóban egyfelől azt, hogy demokratikus keretek között a társadalmi-politikai többségnek szemmel kell tartania a kisebbségek létét és igényeit is, másfelől pedig azt, hogy a mennyiségi döntés legitimitásának forrása nem lehet automatikusan és kizárólagos jelleggel a mennyiségi erőfölény.

Úgy tűnik, a hatalommal felruházott testület döntései, és e döntések tartalma nemcsak a demokratikus berendezkedéstől vagy az alkotmányban rögzített feltételektől, a hatalmi túlkapásokkal szemben megfogalmazott és felállított korlátoktól függ, hanem attól is, hogy kik azok, akik döntési helyzetbe kerül(het)nek, milyen közügyi kérdések kerülnek a döntéshozók elé, illetve, hogy a felhatalmazottak milyen döntéseket hoznak adott problémákra. Ez közvetlenül kapcsolódik a parlament összetételéhez, ahhoz, hogy melyik politikai csoportnak (pártnak) sikerül győznie, hiszen a társadalom a „győztest" – mint politikai „többséget" – ruházza fel a hatalom ideiglenes gyakorlásával. Erre a kérdésre a választások, a választási rendszerek miként adhatja meg leginkább a választ.

---

5 Ennek kapcsán megjegyzendő, hogy egy adott kérdés „hiányos" elemzése többnyire nem lehet az elemzés „erénye", de e „hiánynak" nem kell szükségszerűen hátrányt jelentenie (ami mentségemre is szolgálhat jelen esetben), hiszen ahogy Michael Freeden is érzékelteti szemléltető példájában, ilyen esetekben fontos kérdéssé válhat a mérték. Mondandójának lényege, hogy hasznos lehet egy olyan átlag térkép elkészítése is, amelyen jól láthatók az autópályák, országutak, vasutak, de amelyen nincsenek feltűntetve az erdei vagy a mezei szekérutak (Freeden, 2008).

PUBLICUS

A könyv második része ezért választásokról szól. A politikai hatalmat birtokló személyek kiválasztási folyamata a demokratikus politizálás központi kérdéseinek egyike, de e folyamat önmagában nem árulja el a többséget alkotó győztesek kiválasztásának miként jét.

Az ötödik fejezet a többségi és az arányos, illetve a kettő eltérő arányban történő kombinációjából létrejött vegyes választási rendszerek általános, de tömör ismertetését tartalmazza.

A következő két fejezet a törvényhozó testület tagjainak egy sajátos, talán kevésbé elterjedt és ismert választási eljárással történő kiválasztásának bővebb elemzésére vállalkozik. E rész gerincét a preferenciális módszerekhez kötődő fogalmi apparátus ismertetése, a rangsorolásos választási eljárás elvi kérdéseinek és a módszer kapcsán felmerülő lehetséges előnyöknek és hátrányoknak a vizsgálata, illetve tizenegy preferenciális módszer – példákkal illusztrálva – bemutatása és komparatív elemzése képezi.

A nyolcadik fejezet tíz kritériumot mutat be, melyek, ha nem is szolgálnak az „igazság megoldásának kulcsával", de mindenképp hasznosak és irányadóak lehetnek az egyes preferenciális eljárások logikai és „méltányossági" szempontból való megítélésében.

A többség, a többségi elv és a preferenciális választás itt bemutatott feldolgozására az eredendő szakmai érdeklődés (és állandó kíváncsiság) mellett két személyes élmény is késztetett. Egyfelől, egyik ismerősömmel folytatott hosszasabb beszélgetés, másfelől, egy kollégám, jelentéktelennek tűnő, de számomra lényeges megjegyzése adott plusz impulzust e könyv megírására. A hosszabb beszélgetésben kialakult vita szikráját ismerősöm állítása indította el: „Ha egy választáson egy kormány kétharmados felhatalmazást kap, akkor nincs mit ellenkezni. Ez a demokrácia!" Ezt a véleményt közben számos más – a témában jártas és kevésbé jártas – állampolgártársamtól is hallottam, nem is beszélve a média több, ismert szereplőjéről. E könyv, ha nem is teljes mértékben, de egyfajta reflexió a fenti idézetre.

A politikai filozófiában jártas kollégám megjegyzése a választásokra vonatkozott. Egy beszélgetés alkalmával felhívtam a figyelmét arra, hogy a relatív többségi elv, a Condorcet-féle párosítási módszer, illetve a Borda-féle rangsorolásos eljárás több esetben is három különböző győztest eredményez, éppen ezért nem tartom egyértelműnek, hogy a kizárólagos módszerek (értsd a szavazócédulán szereplő jelöltek vagy pártok közül egyetlen jelölt vagy párt, kizárólagos jelleggel történő megjelölése) képezzék az egyetlen „üdvözítő" eljárást a demokráciák számára. A preferenciális eljárás lényegéről meséltem tehát kollégámnak, mire egyetlen, rövid megjegyzést fűzött mondandómhoz: „Milyen érdekes, ki gondolta volna?". E két személyes élménynek mindenképp meghatározó szerepe volt abban, hogy e könyv így és ebben a szerkezeti formában íródott meg.

Ha munkámban sikerül elfogadhatóan rávilágítanom arra, hogy a mennyiségi fölényen nyugvó többségi erőpolitika nem jelenthet demokráciát, és ha az olvasót valóban sikerül elgondolkodtatnom azon, hogy a preferenciális választási eljárások (bonyolultságuk ellenére) több szempontból is a hatalmat gyakorló többség kiválasztásának megfelelőbb formáját jelenthetik, mint a kizárólagos (főleg a többségi) választási módszerek, akkor – úgy gondolom – célba értem.

DUPRESS

2. TÖBBSÉG

2.1 A TÖBBSÉG FOGALMA

Jelen írásnak nem célja a *többség* részletes elméleti, filozófiai, fogalomtörténeti és fogalomszerkezeti kibontása, és nem szándéka a teljességre való törekedés a demokrácia alapjaként szolgáló *többségi elv* történeti elemzése során. A két fogalom értelmezési tartományának, a politika sokszínű és összetett közegében való jelenlétének és plurális kihatásainak áttekintése, továbbá a többség és többségi elv néhány sajátosságának felvázolása, illetve az utóbbi évszázadok néhány kiemelkedő gondolkodójának a többségről és többségi elvről alkotott véleményének viszonylag rövid bemutatása azonban indokolt lehet, hiszen ezek hozzájárulhatnak a két fogalom, és ennek révén a könyv második részében bemutatott választási eljárások jobb, mélyebb megértéséhez. Ez annál is inkább így van, mert a preferenciális eljárások (is) ilyen vagy olyan formában, de a többségi szabályra (a „mennyiségi többlet" kritériumra) támaszkodva választják ki sajátos eljárási formuláik segítségével a győztest.

Jelen írásban a többség szűkített[6] jelentését használom, ettől függetlenül, kiindulópontként tételeződik a következő kérdéssor: Mi a többség? Statisztikai entitás? Több tudás? Nagyobb bölcsesség? Nagyobb erény? Gazdasági erők felhalmozott terméke? A *többség* a „sok" számhatározószó középfokjeles formája (több), és a „ség" toldalék együtteséből létrehozott főnév. Az etimológiai szótár[7] szerint a „több" alapszava feltehetőleg ősi, uráli kori szó, és az alapszó a zürjén *top* (szorosan, szilárdan, szűken), netán a *topid* (szűk, sűrű, szilárd, erős), illetve a votják *tupid* (illő, megfelelő, kellő) szavakra vezethető vissza. A finnugor alapalak a *tepp* (sűrű) lehetett. A középfok jellel keletkezett „több" magyar szó

6 A többség „tágabb" értelmezése kiterjedhet a politika világának egészére, illetve a politikán kívüli világra is. A fogalom „szűkebb" értelmezése kevésbé foglalja magába a politikán kívüli világban használt többséget. Igaz, néhány alapvető ponton nincs különbség a két közegben létező többség-kisebbség értelmezése között, de lényeges különbségek tapasztalhatók a politikán „belüli" és a politikán „kívüli" többségek kisebbségekhez való viszonya, vagy a többségi döntések jellege között. A nem politikai jellegű többségi és kisebbségi „táborok" között legtöbbször nincs (olyan) versengés, egymással szembenállás, egymástól függés, mint amilyen a politika világában tapasztalható. A játszótéren játszadozó gyerekek esetében például a szám szerint több lány (mint fiú) nem is bír komolyabb jelentőséggel, és ez a többség teljesen más jelleget ölt, mint például a két politikai párt hatalmi versengésében az egyik párt nagyobb támogatottságából adódó többség.

7 Zaicz Gábor (főszerk.)(2006): *Etimológiai szótár, magyar szavak és toldalékok eredete*, Tinta Könyvkiadó, 857.

DUPress

esetében a szóvégi *p* a középfokjel hatására zöngésült (mint például a szép-szebb). Feltehetőleg a magyar „több" alapszavául szolgáló szótő jelentése a „sok", és a szó jelentésfejlődése során alakult ki a „sűrű" > „sok".

A *több* számhatározó elsősorban viszonyításra utal, arról árulkodik, hogy összehasonlítás történt legalább két olyan entitás között, amelyek (elsősorban mennyiségi szempont mentén) nem egyformák. A *több* fogalma a „nagyobb-kisebb" reláció sajátos kifejeződése, mely nem mellérendelési, hanem inkább alá-fölé rendelési viszonyt érzékeltet.[8] A *többség* viszont a mennyiségileg nagyobb vagy több entitásra vonatkozik, és azt helyezi előtérbe a kisebb entitással szemben, és mint ilyen, két halmaz egymás közötti mennyiségi viszonyítása révén nyerhet csak értelmet. A többség utalhat – a politikai jellegű – számértékekben kifejezett tömegre, súlyra, térfogatra, hosszúságra, netán tárgyak, dolgok számszerű mennyiségére, melyek esetében a puszta mennyiségek aritmetikai összehasonlítása kimutatja az entitások közötti mennyiségi viszonyt. A többség azonban vonatkozhat bizonyos szempontok mentén körvonalazódó társadalmi „rész-egészekre" vagy csoportokra is, amelyek más csoportokhoz képest – többnyire individuumokban számolt – többletmennyiséggel (nagyobb létszámmal) rendelkeznek. Az ilyen, politikai jelleget is magában hordozó többség léte (kiléte) viszont gyakran nem a puszta mennyiségek közvetlen számszerinti összehasonlításának eredménye, ugyanis, ha szigorú értelemben és mindig ez állna fenn, akkor adott helyzetben adott mennyiségek közül minden esetben ugyanannak a mennyiségnek kellene a többséget képeznie. Köztudott azonban, hogy a demokratikus választásokon gyakran ennek az ellentétje történik.[9]

A korábbi megfogalmazás ezért némi finomításra szorul: a *többség* mennyiségre vonatkozik, de kiléte nem minden esetben derül ki a puszta számszerinti mennyiségek közvetlen összehasonlításából, ha a „többségen" a választásokon győztes tábort értjük. Ez a megközelítés politikai töltetet kölcsönöz a fogalomnak, kérdés persze, hogy mennyire célszerű a többség és a győztes ilyen mértékű összekapcsolása. A „többségi uralom" tényleges többségi voltának részletes kifejtése helyett itt csupán annyit jegyzek meg, hogy a politika világában, konkrétabban a demokratikus választásokon, az egymással versengő mennyiségi entitások egyikének „többségi" voltát néha a szavazatmegoszlások sajátos levetülése dönti el, előre meghatározott függvény (egyéni akaratokat kollektív akarattá aggregáló formulák) alkalmazása révén, akár olyan formában is, hogy néha az egyik vagy a másik kisebbség kerül hatalomra.[10] A maga során ez viszont azt is jelentheti, hogy érdemes

8 Nem véletlen, hogy a modern demokráciák egyik kihívó kérdése épp e „mellérendelés" és/vagy „alá-fölé rendelés" mikéntje és mértéke körül forog.

9 Kiderül, hogy a csoportdöntések során többnyire nem kerül sor ilyesmire, mivel mennyiségi „torzító" hatást előidéző formuláktól mentesen a számok puszta mennyisége dönti el a többség megállapítását. A csoportdöntéseknél viszont a csoport tagjai közötti interakciókból származó hatásoknak lehet számos, más jellegű (pszichológiai, véleménymódosító, stb.) „torzító" hatása. Ennek kapcsán lásd többek között Csepeli György (2006): *Szociálpszichológia*, Osiris Kiadó, Budapest; E. R. Smith–Mackie, D. M. (2004): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest; Zoltayné Paprika Zita (szerk.)(2002): *Döntéselmélet*. Alinea Kiadó, Budapest; Pataki Ferenc (1980): *Csoportlélektan*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

10 A későbbiekben látni fogjuk, hogy azonos mennyiségek mellett a többség kiléte jelentős mértékben a választási eljárás (módszer) függvénye. Mi több, különböző módszerek különböző győztest eredményeznek. Nem véletlen, hogy a könyv címe *A többség (ki)választása* azt is érzékelteti, hogy mennyire fontos lehet a „választás(i eljárás) kiválasztása".

különbséget tenni a mennyiségi, illetve a politikai értelemben vett „többség" között. A mennyiségi és a politikai többségek közötti megkülönböztethetőség bizonyos értelemben egyes választási eljárások aránytalanságára is figyelmeztet.

A matematika nyelvén szólva, ha az ‚A' halmaz elemei{ 1, 2, 3, 4 }, a ‚B' halmazé { 5, 6, 7 } és a ‚C' halmaz a { 8, 9 } elemeket tartalmazza, akkor azt mondjuk, hogy az elemek számszerinti mennyiségét tekintve hierarchia-sorrend állítható fel közöttük, amelynek értelmében az ‚A' többséget képvisel ‚B'- hez és ‚C'- hez viszonyítva (A > B, vagyis A – B > 0, illetve A > C, azaz A – C > 0), ‚B' pedig többséget jelent ‚C'- vel szemben (B > C, mivel B – C > 0). Ezek alapján az ‚A' és ‚B' mennyiségek egymáshoz viszonyításával a következő elemi megállapítások fogalmazhatók meg:

– ‚A' elkülöníthető és megkülönböztethető ‚B'- től, vagyis a szóban forgó „egész" (‚A' + ‚B') legalább két részre tagolható.

– ‚A' nagyobb, mint ‚B', azaz mennyiségi fölényt mutat ‚B'- hez viszonyítva, és ebből adódóan

– ‚A'- nak valamilyen szempont mentén elsőbbsége lehet, vagyis előnyt élvezhet ‚B'- vel szemben.

Úgy tűnik, a nagyságrendi (mennyiségi) többletből származó erőfölény egyfajta dominanciát sugall, érzékeltetve, hogy a többségi (a nagyobb, az erősebb) rész elsődlegességet élvez a kisebbségi (a kevesebb, a gyengébb) résszel szemben. A modern demokráciák kihívó kérdése, hogy a társadalom egészének többlet-része, egy adott csoport, bizonyos szempont(ok) szerinti „túlszárnyalása"[11], eredményezhet-e alá-fölé rendelési viszonyt, és ha igen, mennyire lehet indokolt az ilyen csoportok nagyobb befolyása és szerepe, netán nagyobb társadalmi és/vagy politikai hatalma.[12]

Az eddig elmondottak alapján a többség fogalma a következőképpen értelmezhető: egy adott *egész*[13] keretein belül, adott *rendező elv* alapján, adott *kérdéskör*ben a többséget hasonló (társadalmi, gazdasági, kulturális) érdekeket képviselő és véleményt osztó vagy álláspontra helyezkedő egyének *sokasága* jelenti, mely sokasághoz tartozó egyének számértéke nagyobb, mint ugyanazon egészen belül, ugyanazon szempont mentén, de más érdekeket képviselő vagy véleményt formáló csoporthoz tartozó egyének számértéke. Más megfogalmazásban: a *többség* adott kérdésben hasonló álláspontot vagy véleményt

11 Az egymástól elkülöníthető részekből összetevődő „egész" természetesen utalhat elvontabb dolgokra is, mint például erő, befolyás, meggyőződés, jelentőség, érték, stb. de valójában ezek zöme kifejezhető mennyiségileg is. Lásd bővebben F. Harrison (1875): *Order and Progress*, London, 99 In J. G. Heinberg (1932): ‚Theories of Majority Rule' In *The American Political Science Review,* Vol. 26, No. 3: 452.

12 Nem véletlen, hogy a modern demokráciák egyik alapvető kritériuma a „gyengébb" kisebbséghez tartozók jogainak tiszteletben tartása és védelmezése.

13 Mennyiségi megközelítésben alapvető kérdés, hogy pontosan mi jelenti az „egészet", amelyhez vonatkoztatva meghatározhatjuk a többséget, és az sem teljesen egyértelmű, hogy kikre vagy mikre vonatkozik vagy kellene vonatkoznia a többségnek: a Föld, Európa, egy ország társadalma, egy régió, egy város, netán egy választókerület, és ez utóbbin belül a lakosság teljes létszáma, a választójoggal rendelkezők, vagy az urnák előtt megjelent polgárok száma? Az sem mindegy, hogy a győztes pártra szavazó polgárok, vagy a győztes párt parlamenti többségére hivatkozunk. A kérdés kapcsán lásd többek között Ch. Beard: ‚The Fiction of Majority Rule' In *Atlantic Monthly*, 140 (December, 1927), 831–836.

képviselő egyének csoportja, mely csoport – tagjai létszámát illetően – mennyiségi fölényt mutat a kérdésben más álláspontot vagy véleményt képviselő egyének csoportjához képest.[14] Ebben a megvilágításban, a *többség* tehát nem politikai és nem minőségi, hanem mennyiségi entitás, viszonyításon alapuló *mennyiségi többlet*, mely két vagy több számérték összehasonlításának sajátos leképezése.[15] A többség jelentősége azonban még e szűkített értelmezés alapján sem derül ki pusztán önmagában, mennyiségi voltából, hiszen, ahogy Sigmund Freud is fogalmaz, „az emberi együttélés csak akkor lehetséges, ha kialakul a többség, amely erősebb, mint minden egyes ember, és minden egyessel szemben összetart" (Freud 1982: 359).[16] Ennek értelmében a többség összefog (egyben tagol és megkülönböztet), és kihatásában közösségi elfogadásra, legitimálásra utal.

Jelen írásban tehát a *major pars* (nagyobb rész) kerül előtérbe, noha más szempontok is számításba jöhetnek, mint például a *melior pars* (jobbik rész), a *sanior pars* (egészségesebb rész), a *valentior pars* (erősebb rész), a *prudentius pars* (okosabb rész), vagy az *effectivus pars* (hatékonyabb rész). Ne feledjük azonban, hogy a felsorolt szempontok között azért nem olyan éles a határvonal, ugyanis a „több ész", a „több erő", a „több egészség" vagy akár a „több (nagyobb) hatékonyság" könnyen leképezhetők és kifejezhetők mennyiségi fogalmakkal is. Megemlítendő azonban, hogy a *major pars* – noha nem szükségszerűen, de – magába foglalhatja a fentebb felsoroltak bármelyikét.

A felsorolt szempontok tulajdonképpen a nemesi és feudális világ lerombolásában játszottak megkülönböztetett szerepet, olyan értelemben, hogy kifejezésre juttatták: olyan világot akarnak, amely nem a privilégiumokon és a születéstől fogva öröklött jogokon,

---

14 A többség tagjai hasonlóan gondolkodnak például adott közügyi kérdésben, de lehetnek a kormánypárt támogatói is, szemben az ellenzéki pártokat támogató kisebbségekkel szemben. Ilyen értelemben a többség önmeghatározó, identitásképző, hovatartozást kifejező tényező, főleg, ha figyelembe vesszük a tartós tagolást eredményező szempontokat is (vallás, etnikum, faj, nem stb.), amelyek közvetlenül befolyásolhatják a szereplők döntéseit adott kérdésekben.

15 Túlzott leegyszerűsítése ellenére klasszikusnak számít Hobbes többségértelmezése (lásd a későbbiekben). Ne feledjük, hogy a mennyiségi többlet konkrét léte jelentős mértékben függ a többséget a kisebbségtől megkülönböztető szempont jellegétől. Nem mindegy, hogy egy etnikai vagy vallási többségről beszélünk, amelynek léte eleve adott (hiszen csupán statisztikai kimutatás kérdése), vagy egy kényesebb közügy, netán egy politikai célkitűzés a mérvadó szempont, amelyben a többség kialakulásához szervezett párttevékenységre, hathatós propagandára van szükség a többség megformálása érdekében. Éppen ezért nem véletlen az alapvető kérdésfeltevés: Létezik-e a többség, vagy meg kell formálni? Ennek kapcsán Lásd E. Spitz (1984): *Majority Rule*. Chatham House Publisher, Inc. Chatham, New Jersey, 66–88.
A többség meghatározásánál megjegyzendő, hogy a leegyszerűsítés további csapdájába eshetünk, ha nem teszünk különbséget az igazán megszámolható és a vélt vagy valós alapon kinyilatkoztatott mennyiségek között, hiszen a számszerűség maga sem annyira egyértelmű minden esetben és minden vonatkozásban. Nem mindegy például, hogy a választások során kibontakozó eredményről (a nyertesre és a vesztesekre leadott voksok pontos mennyisége), netán a törvényhozó testület kormánytöbbségének (illetve az ellenzéki képviselők), mindenki által ismert pontos létszámáról beszélünk, vagy egy közügyet támogatók és ellenzők vélt vagy valós létszámára utalunk. Ez utóbbi esetben ugyanis gyakran megjelennek a manipulatív erők és törekvések, ezért a hatalmi játszmák befolyása alatt kirajzolódó „többség" és „kisebbségek" létszáma változó, és jóval nehezebben ellenőrizhető.

16 Freud megállapítása félreérthetetlenül jelzi, hogy itt az egyén hatalmának a közösség hatalmával való bizonyos mértékű helyettesítéséről van szó. De mivel az egyén kevésbé hajlandó feladni szabadságigényét, véli Freud, elkerülhetetlen az egyén és társadalom közötti konfliktus.

és az előjogokkal rendelkezők igazságtalan uralmán, hanem inkább a hatékonyabbak, a társadalom által megválasztott „jobbak" uralmán nyugszik.[17]

Ilyen elvárás mellett nem meglepő, hogy a modern demokráciák fokozatos kibontakozásával párhuzamosan egyre nagyobb teret nyert és egyre inkább elfogadottá vált az a (vélt vagy valós) feltételezés, hogy a „nagyobb" egyben a „jobb", az „ésszerűbb", a „hatékonyabb" részt is képviseli, illetve, hogy a megválasztott többség uralma igazságosabb. E fogalmak összevonását a demokráciák – lényegüknél fogva – előszeretettel végzik, hiszen a többségi hatalmi döntések ésszerűségének és hatékonyságának igazolása gyakran a többségre való hivatkozásra épül, mely egyebek mellett a többség által felhatalmazott mindenkori kormány legitimitásának alátámasztását és erősítését hivatott szolgálni.[18]

Záró gondolatként, kiemelendő, hogy bármilyen mértékben is elterjedt és elfogadottá vált a mennyiségi fölényből származó előny, illetve bármennyire is logikusnak tűnik a nagyobb mennyiség „demokratikus" asszociálása a pontossággal, a hatékonysággal, az ésszerűséggel, a legitimitással, netán a méltányossággal, mégis tévedés lenne azt gondolni, hogy a többség, mint olyan egyetemes jelleget ölt. Konkrétabban, a többség nem jelent mindenre kiterjedő mennyiségi fölényt, jóval inkább helyzetfüggő többlet-mennyiség.

Ha a matematika nyelvén próbálnánk kifejezni egy adott „társadalmi (választási) helyzetet", a 20 = 12 + 6 + 2 egyenlet például négy mennyiséget (helyzetet) tartalmaz, amelyek között számos elrendezési viszony áll fenn. A kiinduló kérdés persze az, hogy melyik entitás, milyen vonatkozásban és mihez viszonyítva tekintendő egésznek: a részek összege, az egyes rész-egészek valamelyike, netán az egyes tagok páros összesítése? A 12 például többséget képez az egyenlet jobb oldalán szereplő elemek között, legyen szó a (12; 6; 2), vagy a (12; 6), még inkább a (12; 2), vagy a (6; 2) rész-egészekről, a 6 pedig többség a (6; 2) halmazon belül, és így tovább.

Láthatjuk, annak függvényében beszélhetünk egyik vagy másik többségről, hogy mit tekintünk „egésznek". A választások során is – amint korábbi is említettem – számos mennyiségi tényező szerepelhet (a táradalom tagjainak összlétszáma, a választásra jogosultak létszáma, az urnák előtt megjelentek létszáma, az érvényes szavazatot leadott polgárok létszáma, stb.), nem beszélve a szavazatokban kifejeződő, egyéni akaratokat kollektív akarattá leképező függvényről vagy választási formuláról. E változó tényezők közvetlenül szabják meg a többség kilétét, ezért fogalmazható meg a nem is érdektelen kérdés: Többség, de pontosan minek a többsége?

17 A kérdés kapcsán lásd G. Sartori (1999): *Demokrácia*, Osiris Kiadó, Budapest, 80–81.

18 E kérdés bővebb elemzésére a későbbiekben kerül sor. Itt azonban megemlítem, hogy nem szabad elfeledünk: a politika világában a *többség* és/vagy *kisebbség* nem mindig és kizárólagos jelleggel *számszerű* többség vagy kisebbség, ugyanis domináns vagy alárendelt helyzetből adódóan, formális vagy informális keretek közötti előnyös vagy hátrányos megkülönböztetés is meghatározhatja a „többségi" vagy „kisebbségi" státuszt. Ennek kapcsán lásd Mester Béla: ‚Többség, kisebbség, filozófia' In: *Magyar Kisebbség*, 13–14. sz., = 4. évf. (1998): 3–4. sz. http://epa.oszk.hu/02100/02169/00010/m980305.htm

DUPress

2.2 A TÖBBSÉG (TARTALMI ÉS TARTAMI) VÁLTOZATAI

A többség tehát nem egy egyetemes jellegű fogalom, arra utalva ezzel, hogy bizonyos szelekciós szerepet betöltő tényezők vagy szempontok is jelen vannak egy entitás „többséggé" nyilvánításakor. Ezek lehetnek *tartalom*ra, *tartam*ra, valamint kizárólag *mennyiség*re utaló szempontok, azzal az alapvető kérdésfelvetéssel, hogy mit, mikor és mihez viszonyítva nevezünk többségnek. Ezen túl, annak függvényében, hogy létezik vagy „meg kell alkotni", beszélhetünk még f*ormális*, illetve *pszichológiai* („rejtett") többségről.

Nem szabad elfelednünk, hogy a „többség" valamilyen mennyiségi viszonyításra utal, és mint ilyen, elsősorban mennyiségi tagolást végez, vagy a már tagolt entitásokat mennyiségi szempont mentén kezeli. Kérdés persze, hogy milyen jellegű entitásokról és milyen természetű tagolásokról van szó. A politikai választásokon például világos, hogy az egymással versengő jelöltek vagy pártok ideológiai, regionális vagy egyéb szempontok mentén tagolód(hat)nak és alakít(hat)ják ki a frontvonalakat, és többnyire az várható, hogy a mennyiségi fölénnyel rendelkezők és a kisebbség között éles választóvonal rajzolódik ki. A győztes és a vesztes táborok, azaz a politikai többség és a politikai kisebbség közötti határok nehezen járhatók át, és ezen keveset változtatnak a koalíciókötések is, hiszen a koalíciós lépések is a formálódó hatalom és ellenzék között húzódó határvonal élesítéséhez járulhatnak hozzá.[19]

A különböző mennyiségi entitások között azonban igen változóak lehetnek az elkülönítési határok. A tartalomra és tartamra utaló megkülönböztetési szempontok jellegétől függően a többségek és kisebbségek közötti választóvonalak lehetnek élesebbek és tartósabbak, de lehetnek elmosódottabbak és jóval rövidebb tartamúak is. Ezek alapján megkülönböztethetünk *stabilan állandó, viszonylag permanens,* illetve *ad hoc* többségeket.

A *stabilan állandó többségek* és kisebbségek létét olyan tényezők határozzák meg, mint például faji, etnikai, vallási és/vagy kulturális szempontok, amelyek hosszú idők folyamán alakultak és bontakoztak ki, történelmi jelentőségűek, és egyik napról a másikra történő megváltoztatásuk többnyire valószínűtlen. Ezek a szempontok komoly társadalmi törésvonalakat jelenthetnek, amelyek könnyen politikai törésvonalakká erősödhetnek, és e vonalak mentén kevésbé változékony és igen tartós többség-kisebbség tagolódások mutatkoznak napjainkban is. A demokrácia működőképessége szempontjából fontos az egyes táborok közötti viszony kezelhetősége, melynek egyik alapvető feltétele, hogy a többség kellő figyelmet tanusítson a stabilan állandó kisebbségek érdekei és igényei iránt, azért is, hogy ez utóbbiak ne érezzék magukat állandó veszteseknek, és ezáltal kirekesztetteknek. Ellenkező esetben kevés esély mutatkozik arra, hogy e

19 Megjegyzendő, hogy a koalíciókötés is igen jól érzékelteti a többség létrejöttének bizonytalanságát, kevésbé egyetemes és inkább helyzet-függő jellegét. Ha például öt tábor verseng egymással, és ha mandátumrészesedésük a következő: A = 30%; B = 25%; C = 20%; D = 15% és végül E = 10%, akkor láthatjuk, hogy számos többségi alternatívával lehet dolgunk, a társadalmi-gazdasági helyzet, a pártok politikai beállítottsága, a pártok közötti egyéb viszonyok, stb. függvényében.

PUPress

kisebbségek közép- és hosszú távon a társadalom szerves és konstruktív részeivé váljanak. A másik alapfeltétel, hogy a „megértő" többség magatartása mellett a kisebbségek kellő hajlandóságot mutassanak a társadalom egységének megtartásához szükséges integrációra és szolidaritásra.

A *viszonylag permanens többségek* és kisebbségek létrejöttének okát általában adott ideológiához, eszméhez, értékekhez, politikai párthoz való kötődésekben kell keresnünk, de a megkülönböztetést a szabad választások eredményei is létrehozhatják a létrejött kormánypárti többség, illetve a választásokon „vesztes" ellenzéki kisebbség formájában. A viszonylag permanens többség és kisebbség(ek) közötti határvonalak már kevésbé merevek (vagy tartósak), ugyanis reális esély mutatkozhat e kötődések meggyőződésen alapuló megváltoztatására, de arra is, hogy a többséghez tartozást jelentő kormánypárti hűség töretlen maradjon, és egy esetleges választási vereség esetén a korábban többséghez tartozók kisebbségi helyzetbe kerüljenek.

Az *ad hoc* jellegű többség és kisebbség(ek) általában közügyi kérdések kapcsán körvonalazódnak. A megkülönböztetést jelző határvonal gyakran a kormány és az ellenzék táborai között húzódik, de a közügyi kérdések jellegétől is jelentős mértékben függhet. Arról van szó, hogy a többség vagy a kisebbség tagjai részéről nem szükségszerű, hogy saját táborán belül minden tag minden áron azonos véleményen legyen. Könnyen megeshet, hogy a felmerülő és vitára bocsátott kérdések jellegétől függően egyik kérdésben egyesek a többséghez, egy másik kérdésben a kisebbséghez kerülnek, *ad hoc* jelleget kölcsönözve a többséghez vagy kisebbséghez tartozásnak. A többség kérdéscentrikus megközelítésében jóval valószínűbb a rotáció, vagyis az átjárás a két tábor között, hiszen a kérdés tartalmától, jellegétől, illetve a közösség más tagjainak a kérdésben való megnyilvánulásától függően bárki átkerülhet egyik táborból a másikba, könnyen „átlépve" a többség és kisebbség közötti választóvonalat.

Természetesen, nem szabad eltekinteni a modern demokratikus társadalmakra jellemző plurális kötődéstől sem (egy időben több csoporthoz tartozás), hiszen egyszerre több társadalmi-politikai kérdés lehet „napirenden", és nem kizárt, hogy a közösség bármely tagja egyazon időben egyes kérdésekben többséginek, más kérdésekben pedig kisebbséginek mondhatja magát. A pluralizmus sajátjaként, a sokféle kötődés tompíthatja a többségek és kisebbségek közötti éles határvonalakat, csökkentheti a kettő közötti konfliktusokat, akár össztársadalmi szinten is.

E többségek nem fedik le szükségszerűen egymást, de egymástól elszigetelten sem célszerű kezelni azokat, hiszen mindenképp vannak átfedési pontok közöttük, amelyek jelentős hatással lehetnek a véleményalkotások formálására, illetve az egyes közügyi döntések kimenetelére.[20]

---

20 A példa kedvéért, etnikai szempontból a többséghez tartozó polgár lehet egyben az egyik, kisebbséginek számító, liberális ellenzéki párt lojális támogatója, miközben helyeseljeti a többséget képező (és képviselő) kormánypárt oktatáspolitikáját. Valószínűsíthető, hogy mindhárom kötődését figyelembe veszi egy közüggyel kapcsolatos döntési lehetősége során.

PUPress

A fentebb említett három típus elsője egyértelműen olyan többség, amely létezik, eleve adott, míg a következő két többségnek csak részben láthatók a körvonalai. Úgy tűnik, a stabilan állandó többség egyértelműen *formális*, a viszonylag permanens többség részben lehet az, míg az *ad hoc* többség, ha szerényebb arányban is, de tartalmazhat formális többségi jelleget, annak függvényében, hogy mennyire erős a közösség tagjainak pártpreferenciája, politikai magatartása, jártassága, illetve a felmerülő kérdésekkel kapcsolatos kompetenciája. Pontosabban, formális többségről akkor beszélhetünk, ha az adott többség már létezik, vagy ha körvonalai elég nagy valószínűséggel megjósolhatók. Ilyenkor ugyanis könnyebbnek tűnik előre jelezni az egyéni preferenciák matematikai összegzésének, kollektív szintre emelésének eredményét.

A *pszichológiai* vagy „rejtett" többség arra utal, hogy nincs többség, egyáltalán nem adott a többségi tábor, azt ki kell alakítani, meg kell formálni. Ennek érdekében a többséget kialakítandó és azt formáló szereplőknek mindent „be kell vetniük", annak érdekében, hogy minél több személyt meggyőzzenek saját „igazukról", arról, hogy érdemes ahhoz a táborhoz csatlakozni, amelyik majd a többséget képviseli. A pszichológiai tényezőknek, a befolyásnak, a meggyőzésnek, a manipulációnak, azaz a külső hatásoknak itt fokozottabb szerep jut, mint a formális többségek esetében. Az előre jelzés ezért bizonytalanabb, a kimenet kiszámíthatatlanabb. Az egyes táborok kialakulásának folyamatában a belső hatásoknak is szerepe lehet, hiszen a személyek közötti interakciók során az alkalmazkodás, a konformitás, az egyik vagy másik csoportba való beilleszkedés, stb., késztető hatással lehetnek a majdani többséget vagy kisebbséget jelentő csoporthoz való csatlakozásra (Pataki, 1980; Smith–Mackie, 2004). Akár formális, akár „rejtett" egy adott többség, előbb vagy utóbb annak körvonalazódnia kell, ha politikai értelemben valamilyen többségi döntést akarunk meghozni. A demokratikus döntés alapvető szabálya viszont a többségi elv.

2.3 A TÖBBSÉG TÍPUSAI

Már volt szó arról, hogy a *többség* megállapítása viszonyítás kérdése: két vagy több entitás valamilyen szempont szerint történő mennyiségi összehasonlításával kapjuk azt meg. Ilyen értelemben, a többség két, legismertebb és leggyakoribb verziója a *relatív* és az *abszolút* többség, és a kettőhöz talán még hozzáadódhat az abszolút többség sajátos formája (módosított változata), a *minősített* többség.

A relatív és az abszolút többség közötti elemi különbség lényegét mindenekelőtt egy példával szemléltetem: tételezzük fel, hogy három párt (A = 60; B = 80; C = 100) verseng egymással. E három párt szavazati mennyiségéből legalább négy alapvető mennyiség olvasható ki: egy „egész" (240); és három „rész-egész" (60, 80, 100). E mennyiségek között olyan elrendeződések lehetségesek, amelyek az önmagában vett ‚A' mennyiség kivételével számos többséget eredményezhetnek. A ‚C' többséget jelent például ‚A'-hoz vagy ‚B'-hez képest, a ‚B' a maga során mennyiségi fölényt jelent ‚A'-val szemben. Az egyesített mennyiségek „beléptetése" a játszmába komolyan megnöveli a viszonyítási lehetőségek, és egyben a lehetséges „többségek" számát is.

A fenti példa alapján, a rész-egészek páros összehasonlításából kiderül, hogy a ‚C' mennyiségileg nagyobb a két riválisához viszonyítva, ezért a ‚C' a három mennyiség *relatív többség*e, viszont alul marad az ‚A' és ‚B' együtteséhez (‚A' + ‚B'), vagy a három elem összmennyiségének feléhez (‚A' + ‚B' + ‚C')/2 képest, azaz, ebben a felállásban ‚C' nem jelent *abszolút többség*et. A politika világában az ilyen lehetőségek a hatalmi játszmák széles skáláját kínálják, és a demokratikus rendszerekre jellemző koalíciókötési lehetőségek, a többségi vagy kisebbségi kormányalakítások számos verzióját tárják fel.

Mielőtt azonban tovább lépnénk és pontosítanánk a relatív és abszolút többség néhány sajátosságát, érdemes talán megemlíteni, hogy a többséget vagy mennyiségi fölényt jelentő entitásnak (mennyiségi halmaznak) eleget kell tennie néhány elemi feltételnek ahhoz, hogy elfogadható többséget jelentsen.

Először, tényleges többségről csak akkor beszélhetünk, ha az egymáshoz viszonyított mennyiségi entitások hasonló jellegűek.

Másodszor, az összehasonlításnak azonos szempontok (formula, területi egységek, stb.) mentén kell történnie, és az alkalmazott (előre elfogadott, legitim) szempontok és szabályok alapján megszületett többség (győztes) létjogosultsága nem kérdőjelezhető meg más szempontokra vagy szabályokra való utólagos hivatkozásokkal.

Harmadszor, a különböző mennyiségi entitások közötti összehasonlítás és az egyik vagy másik entitás többségi státuszának megállapítása csak abban az esetben nyer értelmet (főleg a politika világában), ha a mennyiségi egységek (szavazatok) egyenlő súlyúak. Másként a többség és kisebbség fogalmak elveszítik eredeti – a jelen munkában is értelmezett – jelentésüket.[21]

Negyedszer, a többségi entitásnak egyetlen egységet kell képeznie, az elemek közötti összetartó erőknek nagyobbaknak kell lenniük, mint a széthúzó erőknek, másként a többséget olyan mértékű tagoltság jellemezheti, hogy aligha rendelkezhet a többséget megillető tényleges egységes erővel

2.3.1 Relatív többség (Pluralitás)

A korábbi kijelentés – melynek értelmében a többség két alapvető verziója a relatív és az abszolút többség – a többség két változatának egyenrangúságát sejteti (lévén mindkettő alapvető), noha alaposabb vizsgálatnak köszönhetően, meglátásom szerint, megkérdőjelezhető ez az „egyenlősítés", a relatív többség javára. Miről is van szó?

---

21 A példa kedvéért: ha ‚A'-ra szavazók száma 15, ‚B'-re szavazóké 10, akkor az ‚A' többségi státuszának csak addig van értelme, legalábbis demokratikus keretek között, ameddig fel sem merül annak lehetősége, hogy a ‚B'-t támogató személyek szavazatai kétszer annyit érhetnek, mint az ‚A' mellett döntő személyeké. A demokrácia egyik alapvető elve kerül előtérbe, nevezetesen a szavazati egyenlőség elve: minden szavazónak egy és csakis egy szavazata van, és minden szavazat azonos súlyú (A gyakorlatban aligha valósul meg a szó szigorú értelmében vett szavazati egyenlőség, de az elv intézményesítése mindenképp alapvető demokratikus követelmény).

DUPress

Ha elfogadjuk azt a már korábban is megfogalmazott tételt, amely szerint a többség két vagy több mennyiség egymáshoz viszonyításának terméke, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy e viszonyítás lényege az egyik entitás mennyiségi fölényének kimutatása a másik mennyiséggel szemben. Ez a művelet tehát az egyes entitások páros összehasonlításáról szól a nagyobb-kisebb vagy a több-kevesebb fogalompárok, vagyis a „>" vagy a „<" matematikai jelek alkalmazása révén. Több mint két mennyiség esetében a páros összehasonlítás a relatív többség sajátja, melynek lényege tehát, egyrészt, hogy az egyes mennyiségek jelentik a viszonyítási alapot, másrészt, hogy a páros összevetéseken túl nincs szükség más, „többlet" műveletre a győztes megállapításához, harmadrészt, hogy három vagy több entitás esetében csak az lehet a győztes, aki páros összevetésben minden egyes riválisát legyőzi.

A korábbi példa számértékeit használva, tételezzük fel, hogy az ‚A', ‚B' és ‚C' mennyiségek három jelölt szavazatrészesedései. Az eredmény alapján ‚C' (relatív) többséget jelent, mert páros összevetésben mindkét ellenfelét legyőzi. Bárki mondhatná, hogy ez nem fedi a „valóságot", és nem lehet méltányos sem, hiszen a „nem-‚C'"-re szavazók száma 140, tehát az ‚A' + ‚B' szavazatmennyiségnek kellene a többséget képeznie a 100-al szemben. E megállapítás további bírálataként hozható fel meg Thomson Gale[22] kritikai hangvételű megállapítása, mely szerint a pluralitás valósággal sérti nemcsak a többségi elvet, hanem magát a demokráciát is, aláásva annak egyik alapvető értékét, az egyenlőséget. Arról van szó tehát, hogy a szavazati egyenlőség értelmében 100 szavazatnak nem lehet nagyobb súlya, mint 140 szavazatnak.

Önmagában véve ez az érvelés akár elfogadható is lehetne, a relatív többség definíciója alapján Gale idevágó kritikája azonban nem tűnik teljesen megalapozottnak, nem beszélve arról, hogy bírálata nem tesz eleget a fentebb megállapított második, illetve a negyedik feltételnek sem.

Egyfelől, a relatív többség definíciója szerint a győztesnek páros összevetésben kell legyőznie ellenfeleit, és nem azok egyesített ereje fölött kell győzedelmeskednie. (A későbbiekben látni fogjuk azt a paradoxont, hogy a preferenciális rendszerek egyik sajátos módszerének – Condorcet-módszer – köszönhetően kimutatható, hogy egy jelölt úgy is lehet relatív többségi győztes, hogy közben minden riválisától kikap páros összevetésben!).

Ha elfogadjuk tehát a relatív többséget, mint alapvető játékszabályt, és beleegyezünk annak alkalmazásába, akkor a kimenetel, más szempont vagy szabály (vesztes jelöltek egyesített erejének alapul vétele) mentén történő bírálata kevésbé tűnik megalapozottnak.

Másfelől, többségről akkor beszélhetünk, ha a többségen belüli centripetális erő nagyobb a centrifugális erőnél. A fenti példa nem teljesíti ezt a feltételt, hiszen a 60 + 80 = 140 mennyiség nem lehet többség, mindaddig, ameddig az ‚A', illetve a ‚B' pártra leadott szavazatok külön-külön számítanak, amíg a két tábor szavazatai nem tartoznak össze, és nem alkotnak egyetlen, többségnek minősíthető mennyiségi egységet Abban az esetben viszont, ha a két párt kész lenne koalíciókötésre, olyan határozott összefogásra, mely képes

22 Lásd Th. Gale (1986): 'Majority Rule', *International Encyclopedia of Social Sciences* https://www.encyclopedia.com/history/united-states-and-canada/us-history/majority-rule

DUPress

fölülírni a közöttük fennálló különbségeket és esetleges feszültségeket, akkor a két tábor valóban ellehetetleníthetné ‚C' párt többségi pozícióját. Ez a megoldás azonban nem tekinthető magától értetődő „alaphelyzetnek", a koalíció kevésbé tekinthető olyan homogén és erős egységnek, mint amilyent egyetlen párt képvisel.

Mindaddig, tehát, amíg kényszerhelyzetből adódóan a koalíciós összefogás mértéke jóval szerényebb, mint egyetlen párt összefogása, és amíg a koalíciós partnerek összetartó ereje jóval gyengébb, mint egyetlen párt kohéziója, addig a koalíciós tábor inkább érdekvezérelt, erőltetett és átmeneti jellegű politikai többséget képvisel csupán, amelynek élettartama is kérdéses.

Abban az esetben viszont, ha még koalíciókötésre sem nyílik valós lehetőség, a két kisebb párt kisebbségi pozíciója egyértelmű, ezért önmagában véve értelmetlen a kettő által, külön-külön begyűjtött mandátumok számát összeadva megkérdőjelezni a relatív többségi győztes létjogosultságát. Ez a számmennyiség ugyanis nem egy valódi viszonyítási alap (mivel nincs koalíció a két párt között), inkább egy mesterkélten összekovácsolt viszonyítási mennyiség a kritikusok elméjében.

2.3.2 Abszolút többség (Majoritás)

Ha nem tartjuk elegendőnek az egyes „rész-egészek" páros összehasonlításából származó eredményt, ha netán úgy ítéljük meg, hogy a páros összehasonlítás nem hoz meggyőző eredményt, hiszen „egyértelműbb" győztest keresünk, akkor ki kell lépnünk a fentebb értelmezett relatív többség tartományából (de nem szakítunk vele), és egy más viszonyítási alap után kell néznünk. Ha a győzelemhez szükséges viszonyítási alap vagy mérce az egyes elemek összmennyiségének fele, akkor már nem „tiszta", hanem „minősített relatív" (azaz abszolút) többségről beszélünk. Talán úgy is fogalmazhatnánk, hogy az abszolút többség szigorított feltételhez kötött relatív többség.[23] Nem jelentéktelen, hogy a fordított reláció nem áll fenn: a relatív többség semmilyen formában nem lehet szigorított feltételhez kötött abszolút többség. Ezek alapján úgy tűnhet, a relatív többség jelenti a kiindulópontot, a „többség" alapját, míg az abszolút többség – mint származék – pedig nem más, mint a relatív többség egy módosított változata. Nem meglepő tehát, hogy az abszolút többség esetében is páros összevetést végzünk, noha a két többség esetében eltérő viszonyítási mércét használunk. Ebből adódik, hogy a relatív győztesnek az egyes riválisait kell egyenként legyőznie, míg az abszolút győztes egymaga győzi le a teljes mezőnyt.

A matematika nyelvén, míg a „tiszta" (relatív) többség esetében az ‚A', ‚B', ‚C' és ‚D' mennyiségekből ‚A' akkor jelent többséget, ha $A > B$; $A > C$, illetve $A > D$, addig a relatív többség szigorított változata szerint ‚A' jelölt csakis az $A > B + C + D$ feltétel teljesítése mellett lehet abszolút győztes. E meggyőző és bizonyító erejű győzelem magabiztosabb hatalmi pozíciót jelenthet ‚A' számára, és a maga rendjén „letisztultabb" politikai légkört

23 Szójátéknak is beillő, de nem túlzó megállapítások ezek, főleg ha figyelembe vesszük, hogy az abszolút többség is egyfajta viszonyításon megy keresztül, összehasonlítási szűrésen esik át, ezért az abszolút többség is relatív jellegű.

eredményezhet, mint a tisztán relatív többségi győzelem. Tény, hogy az abszolút többségi támogatottság politikai értelemben nagyobb létjogosultságot, erősebb legitimitást kölcsönöz a győztesnek, éppen ezért nem tűnik meglepőnek a relatív többség e módosított változatának bevezetése és széles körben való alkalmazása.

2.3.3 Minősített többség

Az abszolút többség esetében – mint láttuk – megemelkedik a győzelmet jelentő határ számértéke, ami értelemszerűen növeli a győzelem „magabiztosságát". Kérdés, hogy lehet-e ezt még tovább fokozni. Úgy tűnik igen, az úgynevezett *minősített többség* bevezetésével. Az összmennyiség fele és kétharmad része közötti értéksáv jelenti az egyszerű abszolút többséget, az összmennyiség kétharmad fölötti részétől viszont már minősített abszolút többségről beszélhetünk.

Vita tárgyát képezheti a minősített abszolút többség különböző határainak pontosítása, és azok alátámasztása. Mi indokolja, hogy épp kétharmadnál vagy háromnegyednél kell meghúzni a *minősített*séget jelentő határt? Miért épp az összmennyiség 2/3-ának (66,4%) kell képeznie például az abszolút többség minősített formájának alsó határát? Miért ne lehetne ez az érték 60% + 1, vagy akár 69.9%? Úgy gondolom, logikai alapon kevésbé lehet elfogadható választ adni e kérdésekre, amint arra sincs egyértelmű és azonnali válasz, hogy pontosan mi képezi a minősített többség felső határát: a teljes összmennyiség vagy az összmennyiség mínusz egy?

A példa kedvéért, ha egy 100 tagú döntéshozó testület minden tagja ‚A' verzióra szavaz, és senki nem adja voksát ‚B' vagy ‚C' alternatívákra, akkor vajon egyhangú döntésről (unanimitás) vagy minősített többségi döntésről beszélünk. A válaszadáshoz talán abból indulhatunk ki, hogy ha elfogadjuk azt a korábbi megközelítést, hogy a többség - mint olyan - csak egy vagy több kisebbség léte mellett nyer értelmet, hiszen a két fogalom egymás komplementere, akkor nem beszélhetünk többségi jelenlétről, ha a testület egyhangúlag szavaz egyik vagy másik alternatívára. A kisebbség hiányában nem minősített többségről, hanem inkább teljes nézetazonosságon nyugvó egyhangú döntésről beszélhetünk csupán. E logika mentén, a 99 szavazat jelentheti a minősített többség felső határát, miközben a testület egyetlen tagja képviseli a „másként gondolkodó" kisebbséget. Ebben a megvilágításban, ha két alternatíva között zajlik a verseny, a többség számértéke valahol a döntetlen és az unanimitás közötti skálán helyezkedik el (A skála megoszlik persze az egyszerű és a minősített abszolút többségek között).

DUPress

3. TÖBBSÉGI ELV

3.1 A TÖBBSÉGI ELV ÉRTELMEZÉSE

A modernitás egyik következménye a társadalmi pluralizmus kibontakozása, tudatosítva a modern kor emberében, hogy a hagyományos társadalmak metafizikai értékrendszere, az értékek és igazságok „objektíve" létező egységes rendje összeomlik, és a *monoteista* világ helyét fokozatosan a *politeizmus* világa veszi át, a maga plurális világképével. A váltás a társadalmak „újszerű" tagoltsága mellett volt csak lehetséges, ami egyben a különböző szempontok és értékek mentén tagolódó társadalmak plurális voltának elfogadását is előrevetítette. Az értékek és érdekek sokféleségének megfogalmazása, társadalmi szintre emelése és létjogosultságuk elfogadása egyben azt is jelentette, hogy a különböző törésvonalak mentén tagolt társadalmakban az értékpluralizmuson nyugvó igazságértelmezés előtérbe került, háttérbe szorítva a korábbi, egyetemes valóságértelmezést. A realisztikusabbnak tűnő plurális valóságszemlélet az igazságok sokféleségével szembesítette az embert, aki tudta, hogy plurális volta ellenére a társadalomnak működőképesnek kell lennie. Ehhez viszont szükség van olyan eszközökre vagy módszerekre, amelyek képesek egységesíteni, harmonizálni a társadalmi sokféleségeket. A különböző érdekek, értékek és szemléletek egyfajta centrifugális erőforrásokként hatottak, és a modern ember belátta, hogy ennek ellensúlyozására szükség van valamilyen centripetális erőre, hogy „semlegesítse" a társadalmat szétfeszítő belső erőtényezőket. A társadalmi egységesítés egyik alapvető eszközének az a sajátos kollektív döntési eljárás ígérkezett, amely az adott közösség minél szélesebb körét képes bevonni a folyamatba.

Erre a feladatra a modern demokratizálódási folyamattal egy időben egyre nagyobb teret hódító *többségi elv*[24] ígérkezett, amely elemi megközelítésben nem más, mint mennyiségi szempont szerinti döntési mechanizmus. E tömör értelmezés azonban bővítésre és pontosításra szorul, hiszen, amint a bevezetőben is utaltam rá, a többségi elv nemcsak „mechanizmus", hanem „alapszabály" is, a demokratikus kollektív döntések folyamatát lehetővé tevő, és azok kimenetét meghatározó elv, amelynek értelmében a mennyiségi

24 Már az elején kiemelendő, hogy a többségi elv nemcsak a demokrácia sajátja, hiszen jóval a demokrácia előtt lehet beszélni az elv jelenlétéről, mint csoportdöntési mechanizmus (középkor), vagy elmélet (hatalmat legitimáló dogma) egyfajta történetiséget kölcsönözve a fogalomnak. Lásd többek között J. G. Heinberg: ‚Theories of Majority Rule' In *The American Political Science Review,* Vol. 26, No. 3 (June, 1932) 452–468, J. W. Chapman and A. Wertheimer (ed.): *Majorities and Minorities* (New York, New York University Press: 1990). Th. Gale: ‚Majority Rule' In *International Encyclopedia of the Social Sciences* (1986) (http://www.encyclopedia.com/topic/Majority_Rule.aspx)

PUPress

többlettel rendelkező entitás (csoport) akarata érvényesül.[25] A társadalom tagjai saját belátásuk szerint formálják véleményüket (még akkor is, ha ez nem tisztán saját belátás, a kívülről érkező befolyásoló tényezők miatt), a kínálkozó alternatívák között preferenciális rendezést vagy kiválasztást végeznek, amit döntésükkel (szavazás formájában) nyilvánítanak ki. A kinyilvánított véleményeket egy – többségi elven nyugvó – véleményösszegző függvény (formula) segítségével kollektív döntéssé képezik le, melynek tükröznie kell(ene) az egységesített többségi akaratot. Ne feledjük azonban, hogy szükséges volta nem jelenti automatikusan, hogy azonosságjel tehető a többségi elv szerinti döntés és az „igazság", illetve a többségi elv és a „méltányosság" közé. A többségi szabály ugyanis a kollektív döntést lehetővé tevő alapelv, nem pedig maga az igazság vagy méltányosság. A demokráciák elsősorban nem a többségi elv igazságtartalmának (hatékonyságának) vagy tökéletességének (méltányosságának) teljes bizonyítására törekednek, hanem inkább arra koncentrálnak, hogy alkalmazásával elejét vegyék egy kisebbségi elit önkényes vagy zsarnoki döntéseinek, azért, hogy a döntések eleget tegyenek a demokrácia alapvető követelményeinek, az alkotmányos feltételeknek.

A döntés megvalósulásán és kimenetéhez való hozzájárulásán túl a többségi elv fontos feladata meghatározni a többség kilétét, azáltal, hogy „láthatóvá" teszi, hogy egy közügy vagy egy jelölt mögé felsorakozik (vagy ellenszegülést gyakorol) a társadalom többségi része. Az elv további lényeges szerepe, hogy épp a többséget jelentő mennyiségi többletre való hivatkozással legitimálja a többség akaratát. A felsorolt szerepek alapján néhány elemi következtetés vonható le:

Először is, minden plurális társadalomban a többségi elv alkalmazása tehát valamilyen *többség* szükségszerű jelenlétére utal. A többség jelenléte (létrehozása, megformálása) nélkül ugyanis a többségi elv egyszerűen okafogyottá válna.[26]

Másodszor, ha a többségi elv egyik alapvető feladata elősegíteni a többség véleményének kinyilvánítását, illetve a többség akaratának legitim érvényesítését, akkor logikai

---

25 Úgy gondolom, itt kettős pontosításra van szükség, egyfelől, a többségi elv értelmezése kapcsán, másfelől pedig a többségi akarat érvényesülése körül. Ami a pontosítás első felét illeti, amint a *Bevezető*ben is utaltam rá, az angol *majority rule* egyfelől jelenthet „többségi szabályt", másfelől pedig lehet „többségi uralom". A többségi elvnek szigorú értelembe véve a *majority principle* felel meg, érdekes módon azonban, a kifejezés jóval ritkábban szerepel az angol szakirodalomban, mint a *majority rule*.
A többségi akarat érvényesülése kapcsán pedig kihangsúlyozandó, hogy az nem érvényesül(het) „zavartalanul", gátlástalan formában, Egyfelől, ha a többségi elv a választásokra vonatkozik, a többségi elven nyugvó többségi akaratérvényesülés jelentős mértékben függ a választási rendszertől, és azon belül az alkalmazott választási formuláktól. Abban az esetben viszont, ha az elv elsősorban a kollektív döntés tartalmára vonatkozik (többségi uralom), akkor a döntés tartalmának összhangban kell lennie bizonyos (alkotmányos) feltételekkel. Ezek szerint a többségi akarat érvényesülése korlátok közé van „szorítva", legalábbis demokratikus keretek között.

26 Ez fordítva is igaz, de nem teljes mértékben. Tény, hogy a többségi elv nélkül valószínűleg nem rajzolódna ki a politikai töltetű többség, vagy „észrevétlenül passzív" maradna, ne feledjük azonban, hogy mégis adódhat vagy létezhet olyan, a politika világán kívüli többség, amelynek kapcsán fel sem merül a többségi elv alkalmazása (Például a városi lakosság többsége a vidéki kisebbséggel szemben; a nők számszerinti többsége a férfiak létszámával szemben, katolikus többség az unitárius kisebbséggel szemben, stb. Ezek politikai törésvonalakká erősödhetnek, de amíg nem azok, szükségtelen e tagolódásokat asszociálni a többségi elvvel.

szükségszerűség bizonyos – többségi elven nyugvó – döntések[27] meghozatala, másként a többségi elv elvesztené eredeti „hivatását", mi több, hasztalanná válna.

Harmadszor, lévén a demokratikus döntéshozatal alapszabálya, a többségi elv sajátos hidat képez, összekötve a többséget és az egyéni akaratokból leképezhető kollektív döntést, amelynek kinyilvánítása intézményes keretek között, amint korábban is említettem, épp a többségi elvre való hivatkozással erősíti a döntés legitimitását.

---

27 Nem célom a döntés elméletének részletes kifejtése, bemutatását, egy hosszabb jegyzet erejéig, azonban fontosnak tartom a jelen munka szempontjából. A *döntés* kapcsán elöljáróban talán annyit, hogy a többségi elv megkülönböztetéshez hasonlóan, itt is külön választható az általános választásokon leadott szavazatokra vonatkozó, illetve a közügyi kérdésekben meghozott testületi döntés. Elvi szinten a kettő hasonló, de a gyakorlatban mégis két különböző jellegű és természetű döntésről beszélhetünk. Elemi megközelítésben a döntés valamilyen stratégia és előre rögzített kritériumok szerinti, alternatívák közötti célirányos választás. A döntés egy bonyolult folyamat sajátos „rész-pillanata" (amely lehet racionális vagy irracionális), és tulajdonképpen az aktuális és az elvárt helyzetek közötti különbség felismerésével kezdődik, és ilyen értelemben az egyik pólust az „észlelt" vagy „kezdeti állapot", a másikat pedig a „célállapot" képezi. A kiinduló állapot lehet egyfajta kényszerítő nyilvánvalóság, egy olyan figyelmeztető tényező, mely többnyire problémakutatás során körvonalazódik. A megfelelő helyzetfelméréshez és helyzetelemzéshez információk összegyűjtésére és csoportosítására van szükség, és ebbe a folyamatba beletartozik a környezetnek, a probléma jellegének, az erőforrásoknak és más befolyásoló tényezőknek a vizsgálata is.
A célállapot elvi vagy ideális formáját már az elején előre lehet vetíteni (ténylegesen vágyott állapot), a reálisabb kimenetű célállapotot azonban a felmerülő probléma kellő ismerete (felmérés, helyzetelemzés, stb.) mellett lehet csak kitűzni. A megvalósítandó feladat megfogalmazása tehát egy sajátos változást előidéző szándékkinyilvánítás, amelyben a cél elérésének mértéke szabja majd meg a döntés hatékonyságát. Ideális esetben, a szándékolt célállapotnak egybe kell(ene) esnie a megvalósított állapottal, de a „mindentudás" és az információhiány mellett számos más, valós akadály is közbeszólhat, mint például a változtatás Michael Oakeshott által is kihangsúlyozott kockázata, melynek értelmében a (döntéssel párosuló) újítás olyan tevékenység, amely nemcsak a várt és a kívánatos javulást hozza el, hiszen a „teljes változás mindig nagyobb a tervezett változásnál és nem lehet előre látni, sem körülhatárolni a következmények teljes körét" (Oakeshott, M. (2001): *Politikai racionalizmus*, 434) (Ez fokozottan igaz, a szavazópolgárok választási döntéseire nézve). A döntés lehet egyéni (választások, stb.) és lehet közösségi (csoportos: testületi, bizottsági, stb.), de akárhány szereplője is van egy döntésnek, a döntéshozás főszereplője mégiscsak az egyén, függetlenül attól, hogy milyen mértékű a döntéshozó egyének közötti interakció, egymásra hatás, kölcsönös befolyás vagy a manipuláció hatása. Az egyéni döntések kollektív döntéssé transzformálásában persze alapvető kérdés, hogy miként aggregáljuk az egyéni véleményeket. Mindez egyáltalán nincs másként a képviselőválasztásokon sem, ahol a választók közötti viszonylag laza interakció ellenére a szavazópolgárokat számos befolyásoló inger éri, de a maguk során (elvileg) helyzetfelmérést és helyzetelemzést végeznek, majd saját érdekeik, értékrendjük és kialakított véleményük alapján saját belátásuk szerint választják ki preferáltjukat az induló jelöltek közül, annak reményében, hogy győzelem esetén ő majd a lehető „legmegfelelőbb" közügyi döntések szerzője lesz, megválasztott párttársaival együtt. Teszi mindezt a kiinduló állapotból a célállapot felé közeledés érdekében.
E komplex fogalom elemzésére többen is vállalkoztak, hazai viszonylatban is. Íme, néhány hazai forrás: Zsebéné, Dobó Mariann (2012): *Döntéselméleti folyamatok* és dimenziók a települési önkormányzatoknál. PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/zsebenedobomariannaphd.pdf; Bakacsi Gyula (2010): *A szervezeti magatartás alapjai*, Aula, Budapest. file:///C:/Users/Levente/Downloads/2011_0001_543_07_A_szervezeti_magatartas_alapjai.pdf; Csepeli György (2006): *Szociálpszichológia*, Osiris Kiadó, Budapest; Farkas Zoltán (2004): *Az egyén, a környezet és a cselekvés*. Miskolci Egyetem http://mek.oszk.hu/02400/02472/html/; Zoltayné Paprika Zita (2002): *Döntéselmélet*, Alinea Kiadó; Kindler József (1991): *Fejezetek a döntéselméletből*, Aula Kiadó, Budapest; Hunyadi György (1984): *Szociálpszichológia*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest; Lénárd Ferenc: (1984): *Problémamegoldó gondolkodás*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Negyedszer, a többség által megválasztott jelöltek testülete képviseleti testület, hiszen a többségi elvvel történő választás, demokratikus megvilágításban csak akkor nyer értelmet, ha a hatalommal felruházott képviselők együttese a megbízók széles tömegének érdekeit képviselik. A többségi elv és a képviselet[28] tehát szorosan egymáshoz kötődő politikai alapfogalmak.

Mintegy összegzésként, a társadalom működőképességét elősegítő többségi elv tehát a kollektív döntést lehetővé tevő eljárás alapelve, a többség akaratát társadalmi szintre emelő és/vagy érvényesítő mechanizmus alapkritériuma, legyen szó a társadalmi problémamegoldásban főszerepet játszó képviselők *kiválasztás*áról, vagy a megválasztott képviselők közügyi *döntés*eiről.

A működőképesség önmagában természetesen nem jelent konfliktusmentességet. A számos szempont és érték mentén tagolt társadalomban a különböző érdekeket képviselő egyének, csoportok, szervezetek, testületek „ütköznek" egymással. Alapvető kérdésként tételeződik azonban, hogy a társadalmi támogatottság alapján kik fogják képviselni a többséget és milyen mértékű többség jön létre a képviselőtestületben, illetve, hogy a kollektív döntéssel kifejezett többségi akarat (kormányakarat) érvényesülése mennyire indokolható. A kérdés első fele egyfelől attól függ, hogy milyen mértékű szavazói támogatottságot élveznek az egyes politikai szervezetek (pártok), másfelől pedig annak függvénye, hogy milyen formula segítségével aggregáljuk az egyéni szavazatokat kollektív szavazati

28 A többségi elv és a képviselet kapcsolatában talán az egyik legalapvetőbb kérdés, hogy a többségi elv alapján kiválasztott képviseleti testület lehet-e demokratikus (E kérdés bővebb kifejtését lásd a későbbiekben, Mill, illetve Carl Schmitt nyomán Körösényi gondolatainak elemzése során). Természetesen, mindenekelőtt az érdekel bennünket, hogy mit is jelent a képviselet. Más, alapvető politikai kifejezésekhez hasonlóan a képviselet is *poliszemikus* fogalom. Plurális jelentése tovább bővül, ha nemcsak önmagában, hanem olyan párosításban vizsgáljuk, mint képviselet-képviselő, képviselet-megbízás, képviselő-képviselt, stb., amely egyben történetiséget is kölcsönöz a kifejezésnek. A fogalom részletes elemzésére nem is kerülhet itt sor, e rövid áttekintés azonban indokolt lehet, ha arra gondolunk, hogy a többségi elven nyugvó választások zömmel a szavazók valamilyen képviseleti testületét hozzák létre, illetve, hogy a mai demokratikus politikai berendezkedésekben „természetes" a képviseleti kormányzás.
A képviselet, mint sajátos „reprezentáció", ténylegesen jelen nem lévő dolgok (tárgy, gondolat, akarat, érdek, személy, jellem, stb.) valamilyen formában és mértékben történő megjelenítése (Pitkin, 1967, 8–9). Más szavakkal, a ténylegesen nem jelenlévő dolog képviselete avagy „megjelenítése" a dolog nem tényleges értelemben vett jelenlétére utal. Kérdés persze, hogy ha valami nincs ténylegesen jelen, akkor milyen formában van mégis „jelen". Kitől függ, vagy ki ítéli meg, ki dönti el a dolog „jelenlétét"? Ha ‚A' ténylegesen nincs jelen, de ‚B' „megjeleníti", akkor ez a megjelenítés elsősorban az elme, a gondolat, az érzelem, vagy pusztán a hit világában érhető tetten. Ezek viszont már alapvető kerettel szolgálhatnak a politikai hatalomnak, illetve a befolyásnak, manipulációnak, érdekérvényesítési törekvéseknek, hozzájárulva a különböző vélemények, nézetek, elvek, társadalmi helyzetek, érdekek által formált politikai ideológiák terjedéséhez is.
A többségi elven nyugvó választások során a megválasztottak (megbízottak) sokasága elvileg a választópolgárok „képviseleti" testülete. Ez egyfelől a jelenre vonatkozó mennyiségi vagy *statisztikai képviselet*, amely a választópolgárok választói akaratának sajátos aggregálásában, azaz a képviselőtestület összetételében jut kifejezésre. A képviselet, másfelől, a jövőre vonatkozó érdekképviselet, amelynek mértékét csak a mindenkori jövőben lehet megállapítani a kormányzás hatékonyságának (elsősorban érdekérvényesítő képességének) függvényében. A statisztikai képviselet tehát a választáson alkalmazott többségi elven nyugvó *mennyiségi* aspektushoz, az érdekképviselet viszont a többségi támogatottságra való hivatkozással történő hatalmi döntések *tartalmi* dimenziójához áll közelebb.

döntéssé. A többségi döntések legitimitása és elfogadhatósága pedig a kormány legalitása (előre rögzített választási szabályok pontos és maradéktalan betartása) mellett elsősorban attól függ, hogy a többségi döntések mennyire tesznek eleget tartalmi szempontból bizonyos (elsősorban az alkotmányban rögzített) feltételeknek. Ez tulajdonképpen a többségi elv – a bevezetőben is ismertetett – mennyiségi (többségi szabály szerinti eljárás), illetve tartalmi (a többségi döntés tartalmi dimenziója) aspektusaihoz köthető.

3.2 A MENNYISÉGI ELV ÉS A KÜLÖNBSÉG SZABÁLYA

A többségi elv két aspektusának (mennyiségi és tartalmi) elkülönülését és összetartozását a *mennyiségi elv* és a *különbség szabálya* is alátámasztja. Mindemellett azonban – legyen szó választásokról vagy akár közügyi döntésekről – a többségi elv alapja, bizonyos értelemben mégiscsak egy *mennyiségi elv*,[29] és tényleges alkalmazása esetén több szabály határozza meg sajátosságát. Úgy is fogalmazhatunk (May elmélete nyomán),[30] hogy a mennyiségi elv eleget tesz a következő alapvető feltételeknek: *döntési határozottság, semlegesség, egyenlőség, névtelenség* (anonimitás vagy személytelenség), *felcserélhetőség,* és az ezekből következő *többségi szabály,* illetve a *különbség szabálya*.[31] A továbbiakban ezeket nézzük meg röviden.

A *döntési határozottság*: egy nyilvánvalónak tűnő, de fontos logikai feltétel, amely a kiválasztás kötelező voltára utal, olyan értelemben, hogy a kínálkozó alternatívák közül választani kell, vagyis a kiemelt lehetőségek számának kevesebbnek kell lennie, mint a teljes alternatívák számának. Ellenkező esetben nem jöhet létre többség, és tehát nem alkalmazható a mennyiségi elv.

A *semlegesség*: ugyancsak fontos feltétel, és lényege, hogy függetlenül az egyes lehetőségek jellegétől, tartalmától vagy „vonzerejétől", egyetlen alternatíva sem rendelkezhet fölényt jelentő előnnyel a többségi eljárással szemben, azaz, egyetlen alternatíva sem írhatja fölül a mennyiségi elvet. Ez a feltétel bizonyos szempontból kapcsolódik az egyenlőség szabályához.

---

29 A mennyiségi elv és a hozzá kötődő szabályok kifejtése kapcsán Pető Zoltán írását vettem alapul. Lásd Pető Zoltán: *A számok zsarnoksága* (http://regnumportal.hu/regnum2/node/169)

30 May szerint két lehetőség és pártatlan számú szavazó esetében csak a többségi elv tesz eleget a következő három feltételnek: a választás döntő volta; anonimitás; semlegesség. Lásd többek között M. Fey (2002): ‚May's Theorem with an Infinite Population', University of Rochester (https://www.rochester.edu/college/faculty/markfey/papers/MayRevised2.pdf) (Letöltve 2017.10. 01); D. Muller (2003): *Public Choice III*, Cambridge University Press, Cambridge, 133–136 (ftp://nozdr.ru/biblio/kolxo3/G/GA/GAsoc/Mueller%20D.C.%20Public%20choice%20III%20(CUP,%202003)(ISBN%200521815460)(O)(790s)_GAsoc_.pdf).

31 Majd látni fogjuk, hogy e feltételek némelyike elsődleges fontosságú a preferenciális választási módszerek „méltányossági" kritériumainak megállapításánál.

Az *egyenlőség szabálya*: az egyének számos tekintetben lehetnek különbözőek társadalmi, kulturális, anyagi, stb. szempontok mentén, a mennyiségi elv értelmében viszont nem rangsorolhatók (Még a hatalommal felruházott kormányzók is csupán funkció tekintetében különülnek el és különböznek a kormányzottaktól). Mennyiségi entitásként a közösség tagjai egyenlők, értékük azonos. Az értékazonosság, ebből a szempontból azt jelenti, hogy az egyes egyének között nem áll fenn mennyiségi többlet, és nem merül fel közöttük semmilyen minőségi kritérium szerinti rangsorolás. Legalább két alapvető feltételnek (csak a mennyiség számít, illetve minden más szempont mellékes) kell tehát teljesülnie ahhoz, hogy az egyének a közösség (többség-kisebbség) „egyenlő súlyú" elemei lehessenek. Nevezzük ezt az *egyenlőség szabályá*nak, amely a mennyiség olyan sajátos dominanciáját feltételezi tehát, amelyben a közösség tagja nem egyedisége, egyéni kvalitásai vagy társadalmi pozíciója, hanem elsősorban egy mennyiségi alapegységhez való közvetlen kötődése révén azonosítandó. A minőségi identitások pluralizmusa helyett itt a mennyiségi uniformizmus dominál: minden egyén „értéke" tehát egy mennyiségi egység. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a közösség bármely tíz tagja például tíz (mennyiségi) egységnek felel meg szavazatain keresztül, teljesen függetlenül minden más, szubjektív kritériumtól.

Ha tehát a személyiségjegyek nem esnek latba, akkor a mennyiségi elvre a *személytelenség* vagy *névtelenség szabálya* is vonatkozik. Az *anonimitás*, Mathias Risse szerint is azt jelenti, hogy a kimenet szempontjából teljesen mindegy, hogy személy szerint kik választották meg a „győztest", és kik voltak ellene.[32] A kínálkozó alternatívák, az induló jelöltek közül kikerülő győztes kilétét ugyanis nem a szavazók egyénisége, egyedi volta, hanem kizárólag a győztesre leadott érvényes szavazatok mennyisége határozza meg. Ez még inkább erősíti az egyenlőség szabályát.

Az egyenlőség és a névtelenség (személytelenség) szabályából értelemszerűen következik a *felcserélhetőség szabálya*, melynek értelmében bármely két szavazó szavazatának egymás közötti felcserélése semmilyen (lényeges) változást nem eredményez a mennyiségi elv szemszögéből nézve. Az elv szempontjából a szavazatok mennyiségi megoszlása az egyetlen lényeges szempont, az egyes szavazatok szavazókhoz, mint személyekhez kötődése teljesen jelentéktelen a győzelem szempontjából.[33] E szabályokból egyértelműen körvonalazódik a *többségi szabály*.

Kihívó kérdésként tételeződik azonban, hogy az elmélet mennyire feleltethető meg a gyakorlat kritériumainak, hogy e szabályok mennyire állnak meg saját lábukon a mindennapok gyakorlatában és, hogy mennyire felelnek meg a demokrácia valós kritériumainak. Vajon a demokrácia valóságos vagy csak ideális elemei lehetnek ezek?

---

32 M. Risse: ‚Arguing for Majority Rule' In *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 12, No. 1, 2004: 41–64.

33 A szavazatok „visszaeredeztetése" a szavazóra a mennyiségi elv szempontjából jelentéktelen, a választási rendszer egészére nézve viszont jelentős lehet, főleg, ha azt vesszük figyelembe, hogy a kampánystratégia kialakításában például fontos tényező lehet, hogy kik, vagy melyik társadalmi réteg és milyen arányban támogat egy pártot, egy pártprogramot vagy adott közügyet. Ennek ismeretében az egyes pártok képviselői jobban meg tudják állapítani, hogy ki legyen inkább a befolyásolandó célközönség a kampány során végzett munkájukban. A választók befolyásolására irányuló tevékenységre tehát nem a fent említett „személytelenség" jellemző.

DUPress

Ami például az egyenlőség elvét illeti, a kérdésfelvetés annál is inkább indokolt, mivel a tényleges választások során egyáltalán nem ritka, hogy a választási rendszer, a választási eljárás vagy ezen belül, a használt formulák „torzító" hatásának következtében 2 000 szavazat például fölülír 2 500 szavazatot. Ez egyértelműen arra utal, hogy a szavazatok mégsem egyenlő súllyal érvényesülnek, aláásva ezzel az egyenlőség szabályát.[34]

Az ugyancsak mennyiségi elvet alkalmazó testületi döntések esetében a testület tagjainak szavazata elvileg egyenlő súlyú, de könnyen megeshet, hogy kinyilvánított állásfoglalásával egyik vagy másik tag (kompetenciájának, karizmájának, személyiségének, stb. köszönhetően) olyan hatást gyakorol a testület egészére vagy annak egy részére, hogy gyakorlati jelentőségét tekintve szavazatát aligha lehet azonos súlyúnak tekinteni a testület más tagjainak szavazatsúlyával. Ez az „egyenlőtlenség" persze rotációs jelleget is ölthet, az egyes tagok kompetenciájától és a felmerült kérdések jellegétől függően (Az éles látású közgazdász szavazata például „súlyosabb" lehet egy gazdaságpolitikai kérdésben, mint a közkedvelt orvosé, aki viszont jóval „súlyosabb" szavazattal rendelkezhet egészségügyi kérdésekben, mint közgazdász kollégája).

E példák konkrétak és reálisak, de nehezen egyeztethetők össze a szóban forgó elvi és absztrakt szabállyal, mi több, ellentmondanak annak. Úgy tűnik, hogy a demokrácia eszményi elmélete szerint értelmezett mennyiségi elv, és a demokrácia „valós" formájában használt mennyiségi elv nem azonosak, éppen ezért hasznos lehet egy átkötő híd, amely egy lehetséges átjárást képezhet ki a kettő között.

Ez a célkitűzés talán abból a megfontolásból eredhet, hogy az emberek nem egyenlők tulajdonságaik, képességeik, kompetenciáik tekintetében semmilyen empirikus körülmények között. Tény, hogy ez a megállapítás sérti a mennyiségi szempontra redukált, és minden egyéb körülménytől elvonatkoztatott elméleti szabályrendszer szerinti egyenlőséget. Ha azonban a „valóságos", empirikus demokráciát próbáljuk alapul venni, akkor az előbbi megállapítás akár elfogadható is lehet. Ha elfogadható, akkor az egyenlőségi szabály maradéktalan érvényesítésére irányuló törekvés kevésbé tűnik megnyugtatónak, ugyanis a demokrácia polgárai nem steril, kísérleti laboratórium alanyai, akik kivétel nélkül és minden alkalommal részt vesznek a mindennapok közügyi kérdéseinek eldöntésében, aztán döntéseiket (szavazataikat) összesítve a lehető legszigorúbb matematikai szabályosság mentén érvényesítik a mindent eldöntő többségi akaratot. Az emberek közötti egyenlőtlenségeket nevezzük a *különbség szabályá*nak.

A különbség szabályának legalább két sajátos szerepet lehet tulajdonítani. Egyfelől, némileg feloldja az eszményi és a gyakorlati demokrácia közötti, feloldhatatlannak tűnő különbségeket, másfelől, különbséget tesz, és különbséget is kell tennie a mennyiségi elv *statisztikai*, illetve *tartalmi* dimenziói között. A statisztikai vonás többnyire a fentebb említett három szabályra (egyenlőség, névtelenség, felcserélhetőség), a tartalmi dimenzió pedig inkább a különbség szabályára vonatkozik.

---

34 Természetesen, az *anonimitás* szabályának megvizsgálása is indokolt lehet e téren, hiszen igaz, hogy a kimenet (statisztikai) szempontjából mindegy, hogy személy szerint kik adják le voksukat a győztesre, tartalmilag azonban nagyon nem mindegy, hogy az adott jelöltet a kompetensebb, vagy a kevésbé jártas személyek szavazatai juttatják győzelemre.

DUPress

A statisztikai szempont előtérbe helyezése azt jelenti, hogy elsősorban a számokra koncentrálunk, és noha van benne tartalmi megfontolás (például, hogy kire, vagy melyik párt jelöltjére adjuk le szavazatunkat), de a számok alapján történő mennyiségi kritérium elsöprő hatású. Ilyen vonatkozásban a szavazók egyenlő „súlyúak", azaz, szavazataik egyenlők, és az egyetlen „igazi" kérdés, hogy mennyien és mire (kire) szavaznak. Ilyen értelemben csak a mennyiségi szempontok a fontosak. A mennyiségi elv statisztikai vonása inkább az általános szavazások alkalmával kerül előtérbe, tehát a szavazói döntésekkel hozható inkább összefüggésbe.[35]

A különbség szabályának tartalmi oldala, értelemszerűen nem hagyja figyelmen kívül a mennyiséget, hiszen ezen elv alapján születik meg végül a döntés, de annak tartalmi részére, illetve a kérdéshez köthető egyéni kompetenciára jóval nagyobb hangsúlyt fektet, mint a statisztikai mennyiségi elv. Míg az előbbi a kiválasztási eljárás alapelve, és többnyire a döntések mikéntjét helyezi előtérbe, addig az utóbbi a demokratikus kormányzásra, a hatalmi döntések milyenségére vonatkozik.

Tény, hogy a *statisztikai egyenlőség* és a *tartalmi különbözőség* szétválasztása zavaró tényező lehet a demokrácia eszményi világában, meggyőződésem azonban, hogy a kettő megkülönböztetése és – esetektől függően – különböző arányban történő alkalmazása hozzájárulhat a fogalom mélyebb megértéséhez. Ennek érdekében talán célszerű, egyfelől a többségi választási szabály és a többségi szabályon nyugvó uralom jellegének szétválasztása, másfelől a puszta számok zsarnokságán nyugvó „tiszta" többségi szabály és az alkotmányos feltételek által megszabott „mérsékelt" többségi uralom megkülönböztetése.

Ez a megkülönböztetés jól érzékelteti a többségi elv fogalmának komplexitását, belső szerkezetének bonyolultságát, illetve jobban tudatosíthatjuk magunkban mindazokat a demokráciával kapcsolatos veszélyeket, amelyeket az elv korlátmentes alkalmazása eredményezhet.

A többségi elv e két vonása megkülönböztethető egymástól, de nem zárják ki egymást, inkább (esetről-esetre eltérő arányban keveredve) együttműködnek. A pontosítás kedvéért: egyetlen demokratikus döntésnek sem szabadna megszületnie, kizárólag a mennyiség, vagy csak a tartalmi szempont figyelembevételével. Egyfelől, ha kizárólag a mennyiség számítana, a számok túlzott hatalma eleve arról árulkodna, hogy az ész, a tudás, a tapasztalat és más minőségi kritériumok nem számítanak, legalábbis jelentéktelenné válnak, mintha „mindenki alkalmas lenne mindenre". Ez a megközelítés hatékonysági vagy méltányossági szempontból eredményezhet elfogadhatatlan döntéseket. Másfelől, ha csak a tartalmat tartanánk szem előtt, eltekintve a mennyiségtől, akkor könnyen fölülírhatnánk a demokrácia alapelveit, és olyan „elitdöntéshez" folyamodhatnánk, amelynek nem sok köze lenne a demokráciához, a döntési mechanizmus demokratikus jellegéhez.

Éppen ezért a demokrácia szükségszerű követelményének tekintem mindkét szempont figyelembevételét, és egyszerre történő érvényesítését, annak érdekében, hogy a kettő szimbiózisa révén a lehető legközelebb kerüljünk a többségi szabályon nyugvó (demokratikus)

35 Ez az értelmezés közel áll a többségi elv dogmatikus értelmezéséhez is, ami a kora modern kortól, elsősorban Hobbes, és részben Locke, majd Rousseau klasszikus munkáiban követhető nyomon.

DUPress

és a kisebbségek védelmezését garantáló (alkotmányos) döntésekhez. Ebből talán egy alapvető szabály fogalmazható meg: *egyetlen demokráciában sem létezhet olyan szempont vagy kritérium, amely önkényesen fölülírhatja a többségi (mennyiségi) szabályt, a többségi szabály azonban csak és csakis világosan meghatározott feltételek, alkotmányos korlátok között alkalmazható, demokratikus keretek között.*

A többségi elv lényege tehát egy kettős akadály felállítása: egyrészt, a többségi akarat érvényesítésével megakadályozni egy kisebbségi elit uralmát, másrészt, megakadályozni a többséget abban, hogy önkényes vagy zsarnoki[36] uralmat gyakoroljon a kisebbségek fölött. E kettős akadály felállítása tulajdonképpen a demokrácia és az alkotmányosság, a számok világa és a minőség, a mennyiség és a méltányosság egymás mellett és egyszerre létezését teszi lehetővé. A demokrácia alapvető aspektusa tehát a többségi elv fogalmának e kettőssége. Természetesen, az elv itt bemutatott duális jelentése semmit nem árul el arról, hogy vajon igazolható-e, hogy a többségi döntés igazságosabb más döntési mechanizmusoknál, és arra sem tér ki, hogy vajon milyen bölcsesség rejtőzhet a mennyiségi szemponton nyugvó nagyobb számban, ha a többségi döntést jobbnak vagy hatékonyabbnak képzeljük minden más döntési formánál.

Ami az első kérdést illeti, ha automatikusan elfogadjuk a „nagyobb szám" kizárólagos döntési jogát, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy a többség bármikor megváltoztathatja – kedve, belátása vagy érdeke szerint – saját, korábbi döntéseit. Ez viszont a többségi zsarnokság melegágya lehet. Ezt mindenképp orvosolni kell, mi több, még az sem kizárt, hogy az alkotmányos demokráciában egy kisebbség (alkotmánybíróság) fölülírja a többség (parlamenti többség) döntését.[37]

A második kérdés kapcsán a válaszadás nehézségének forrása, hogy nem igazolható egyértelműen sem a többség „tévedhetetlensége", sem a nép „misztikus bölcsességébe" vetett hit. Ebből következik, hogy az a széles körben elterjedt állítás sem támasztható kellőképpen alá, hogy a többségnek többnyire igaza van. Annak érdekében, hogy e kérdésekre behatóbb válaszokat kapjunk, a többség döntésének „hatékonysági" problémáit megelőzően nézzük meg egyrészt az elv kapcsán felmerülő ambivalenciákat, másrészt a többségi elv lehetséges előnyeit és hátrányait.

---

36 Lényeges a kettő (önkény és zsarnokság) megkülönböztetése. Ennek kapcsán lásd többek között J. S. Mill idevágó nézeteit.

37 Az „Időutazás" fejezetben látni fogjuk, hogy az Alkotmánybíróság vagy a Legfelső bíróság, mint egyfajta kisebbségi elit, fölülírhatja (például Dworkin szerint) a törvényhozó testület többségi döntését anélkül, hogy demokráciaellenes lépést tenne.

DUPress

3.3 A TÖBBSÉGI ELV AMBIVALENCIÁI

A következőkben vizsgált ambivalenciák nem magában a többségi elvben keresendők, de kapcsolódnak hozzá, ugyanis visszavezethetők bizonyos értelemben a többségi elv „kettős" jellegére: korlátozó, illetve korlátozandó. Olyan fogalompárokról lesz szó, mely párok fogalmai egymásnak feszülnek, és amelyeket a többségi elv egyidejűleg „segít", „támogat". Ebből fakad – e fogalompárokra kivetítve – a többségi elv ambivalens szerepe. (Szeretném hangsúlyozni, egyfelől, hogy ez az ellentmondásosság azért „mérsékelt" formát ölt, mivel a többségi elv többnyire nem konfliktusfokozó, hanem inkább egyensúlyteremtő vagy „békítő" szándékkal végzi a dolgát az egymással szemben álló fogalmak között, másfelől, a tárgyalt fogalompárok között szoros összefüggések, jelentős tartalmi átfedések vannak, ezért az egyes fogalompárok elemzésénél tapasztalható lesz, hogy többször visszatérek egyes gondolatok ismétléséhez, mint ahogy újra és újra visszatérek jelen könyv egyik vezérelvéhez: a többségi elv létének és egyben korlátozásának szükségszerűségéhez). De, nézzük, miről is van szó.

Először, a többségi elv a demokrácia alapelve, de egyben a képviselet alapmechanizmusa is, ezért arra keresem a választ, hogy a többségi elv alapján létrejött képviseleti demokrácia demokratikus-e, a szó eredeti értelmében. Másodszor, arra szeretnék rámutatni, hogy a többségi elv egyszerre lehet a demokratikus keretek közötti szabadság kollektív kifejeződése, illetve – a többségi helyzettel való visszaélés esetén – a zsarnokság melegágya. Harmadszor, arra próbálok rávilágítani, hogy a többségi elv és a kormányzás, mint olyan, ellentmondhatnak egymásnak. Negyedrészt, arra a sajátos kettős vonásra szeretnék rámutatni, hogy a többségi elv egyszerre lehet a pluralizmus védelmezője és a homogenitás megteremtője.

3.3.1 Képviselet – Demokrácia

A demokrácia „eredeti" értelmezése jelen kontextusban nem az arisztotelészi megközelítés. Arisztotelész szerint, ugyanis a *demokrácia* „a vagyontalanok érdekét" szolgáló uralkodás (Arisztotelész, 1969: 167), s mint ilyen, csupán „korcs alakja" a *politeia*-nak, amelyben maga „a nép gyakorolja az államhatalmat a közjó érdekében" (Arisztotelész, 1969: 166). Jelen írásban inkább arra a demokráciaértelmezésre helyezem a hangsúly, amelynek alapján és a szó „eredeti" értelmében a demokrácia nem lehet képviseleti, ugyanis a két fogalom ellentmond egymásnak. E kijelentést talán arra lehet alapozni, hogy a két fogalomban egymással szemben álló (akár inkompatibilis) elemek vannak, ami azt jelenti, hogy a képviseleti demokrácia, mint kormányzati rendszer, nem egyezteti össze a demokrácia és a képviselet alapvető elveit. Körösényi szerint „a demokrácia és a képviselet elveinek szimmetrikus kombinációja nem lehetséges" (Körösényi, 2005: 144–145). Minél demokratikusabb egy rendszer, annál kevésbé képviseleti és fordítva: minél inkább képviseleti, annál kevésbé demokratikus. Ebben a megközelítésben nem túlzás a demokrácia és képviselet helyett inkább demokrácia *kontra* képviseletről beszélni. Vajon miért?

A válaszadást talán kezdhetjük azzal, hogy a szó szigorú értelmében a demokrácia önkormányzatot, azaz a közügyi döntésekben való tényleges *részvétel*t jelent. A képviseleti demokrácia viszont *elitista* rezsim (a képviselők megkülönböztetett, kiemelt politikai szerepe miatt).

Ezen túl, minden alkotmány feltételezi a nép egységét azt, hogy a nép „egységes cselekvő alany", a maga identitásával. Az identitás viszont azt jelenti, hogy a nép, egzisztenciális értelemben azonos önmagával, és önmagában létezve képes cselekedni (Körösényi, 2005: 145.)[38] Az identitás a demokrácia alapelve, melynek értelmében a kormányzók és kormányzottak azonosak (Körösényi, 2005: 146). Ilyen értelemben, a képviselet elve szemben áll az identitás elvével. A nép, többségi elv által létrehozott politikai egysége soha nem lehet azonosság (identitás), hiszen az egységhez – a többségi elv szerint – valóságos konkrét személy(ek) kell(enek), aki(k) által a nép képviselve van. A reprezentáció, tehát *perszonális* töltetű, ezzel viszont megnyílik a lehetőség arra, hogy a képviselő manipulálva formálja és befolyásolja a sokaságot. Az történik ugyanis, hogy az emberek kevéssé ismerik vagy tudják egymás véleményét, álláspontját, kivéve azokat, akik közvetlen kapcsolatba kerülnek egymással. Minden más ember véleményéről, és ezzel a „közvéleményről" a közösség tagjai a képviselő(k) közvetítésével szereznek tudomást. Az emberek nem tudhatják pontosan, a legjobb esetben is csak hihetik mindazt, amit a vezető mond nekik a „köz" nevében, a „közvéleményre" hivatkozva. Ilyen értelemben, a képviselő formál(hat)ja a neki engedelmeskedő tömeg közösségi véleményét, akaratát. Ez viszont nem a közösség valódi, inherens véleménye, a kiválasztott vezetői elit pedig nem azonos a néppel.

A képviselő és a képviselet révén tehát valami olyasmi jelenítődik meg, ami a képviseltek véleményeinek konkrét egységében nincs jelen, hiszen csak a képviselőben formálódik meg, aki internalizálja az információkat, majd megjeleníti a „közakaratot". Ezzel egyfajta konformizmust teremt, és a re-prezentáció így képes lesz egységesíteni, és a maga módján „konkretizálni" az egyes véleményeket. A kiválasztott vezetői elit tehát már nem a nép része, a kettő elkülönül egymástól, és a képviselő így „külsődleges" személlyé vagy intézménnyé válik. Az általa megjelenített „közakarat" ezért közösségen kívüli. Az egységesített „közakarat" és a közösség tagjainak tényleges akarata között lehetnek átfedések, de a kettő nem azonos. Identitás nélkül pedig nem beszélhetünk demokráciáról. Ez tehát – Schmitt nyomán – képviselet *kontra* demokrácia.

Tovább fűzve a gondolatmentet, az „eredeti" demokrácia a többségi elvet mellőző *sorsolás* híve, hiszen ez által a nép bármely tagja lehet vezető, nincs privilegizált csoport; a kiválasztás nem érdem, képesség vagy szakképzettség kérdése. A kisorsolt vezető nagy valószínűséggel középszerű, átlagember, hasonló a néphez, mindegy „hű" reflexiója a népnek. Ezzel ellentétben, a többségi elven nyugvó választás nem demokratikus a szó szigorú és eredeti értelmében, hiszen a jelölt kiválósága, szuperioritása eleve arra utal, hogy a kiválasztott személy átlag fölötti tulajdonságokkal rendelkezik. Ez viszont *arisztokratikussá* emeli, és a nép fölé emelve a népen „kívülivé" teszi a képviselőt. A modern képviseleti demokráciák, ilyen értelemben, arisztokratikussá vált demokráciák.

---

38 Az alapgondolat Carl Schmitt-től származik. Lásd C. Schmitt (1928): *Verfssungslehre*. Berlin, In Körösényi (2005).

DUPress

Úgy tűnik, az itt tárgyalt ambivalencia kapcsán különös hangsúlyt kaphat a reprezentáció két jelentésének megkülönböztetése is: egyfelől, az *identitásreprezentáció* (amikor egy entitás saját maga jeleníti meg önmagát), másfelől pedig a *képviseleti reprezentáció* (amikor egy entitás máson keresztül jeleníti meg magát valamilyen megbízás révén),[39] de csak az előbbi minősül demokráciának a fogalom eredeti értelmében.

Jelen írásnak nem feladata részletekbe menő elemzést végezni a demokrácia vagy a képviselet elméletéről, sem a képviseleti demokráciák fejlődéstörténetéről, és nem célja támogatni vagy megkérdőjelezni a hagyományos nézeteket valló képviseleti demokráciaelméleteket, nevezetesen a liberális parlamentarizmushoz köthető deliberatív demokráciaelméletet, illetve a pártelvű demokráciához köthető pluralista demokráciaelméletet. Továbbá, azt sem szándékszik igazolni, hogy mennyire lehet helyén való (vagy nem) az ezredforduló utáni „új" korszakban *mediatizált*, *perszonalizált*, *populista*, vagy tömörebb kifejezéssel élve, a Max Weberhez köthető *vezérdemokráciáról* (*Führerdemokratie*) beszélni (Körösényi, 2003: 6). Annyit azonban kihangsúlyozok, hogy a fenti érvek – véleményem szerint – elgondolkodtatóak, még akkor is, ha elfogadjuk a képviseleti demokrácia két fogalmának kompatibilitását, vagy akár a 19. század ismert konzervatív gondolkodó, William Kendall által is vallott nézetet, amelynek értelmében a képviseleti demokráciában a többségi elv a kormányzó kisebbség kiválasztásának hatékony eszköze, mely csak abban a társadalomban lehet sikeres, ahol egyszerre hisznek a többségi uralomban és a kisebbségi jogokban.[40] Ettől függetlenül, a Schmitt gondolatai nyomán kifejtett Körösényi-féle érvelés is a többségi elv ambivalenciáját látszik alátámasztani e kérdésben.

3.3.2 Szabadság – Zsarnokság

Akár egy kisebbségi elit, akár a többségi sokaság akaratérvényesítéséről van szó, a határtalan, korlátok nélküli döntés rombolja a szabadságot. Általános megközelítésben szabadságról csak plurális társadalomban beszélhetünk, amelyben a döntéshozók elsődleges célja nem a különbözőségek uniformizálása, hanem a sokféleségek harmonizálása, nem a plurális nézetek, törekvések, érdekek elfojtása, hanem azok törvényes keretek közötti elfogadása és támogatása.

Egyfelől, a demokráciában az egyén kötelessége „tiszteletben tartani a többség akaratát". Híres védőbeszédében Szókratész mondta, hogy „nyilvánvalóan azonban nem merek a sokaságotok előtt fellépni", ugyanis „nem lehetséges, hogy biztonságban maradhasson bármely ember, aki […] a sokassággal nemesen szembeszáll".[41]

---

39 E megkülönböztetés kapcsán lásd többek között Balogh László Levente (2012): 'A politikai reprezentáció színeváltozásai'. In: Collegium Doctorum: *Magyar Református Teológia.* (A Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának periodikája).

40 W. Kendall (1963): *The Conservative Affirmation*, Chicago, 149–150 In Egedy, 2014: 397.

41 Platón: *Szókratész védőbeszéde*. X, (ford. Devercsi Gábor) (mek.miif.hu/00400/00460/00460.htm)

DUPress

Jóval a modern demokrácia kibontakozása előtt Nagy Károlynak írt egyik levelében Alcuin[42] azt állította, hogy *Vox populi, vox Dei* („A nép hangja, Isten hangja"). A minden francia felnőtt férfira kiterjedő választójog megadásával a *Nemzeti Konvent* többségi elv alapján jött létre (igaz, közvetett választás útján), és ez a testület szavazta meg (egyetlen szavazatkülönbséggel) XVI. Lajos halálra ítélését. Az események alakulására válaszul, ebből a testületből nőtt ki az a Jakobinus diktatúra (1793–1794), amelynek vezetői talán Rousseau „ideális" államát szerették volna megvalósítani, miközben az erőszak és a terror legelképesztőbb változatát alkalmazták a „többség" nevében.

A 19. század második felében A. V. Dicey, a század egyik ismert angol alkotmányjogásza a többségi elv alapján megválasztott Alsóházzal szembeni aggodalmának adott hangot, amikor arra figyelmeztette kortársait, hogy „a parlament bármit megtehet a férfi nővé változtatásán kívül" (Dickerson–Flanagan, 1990: 36).

Másfelől, a demokrácia alapvető jegyei közé tartozik az egyén, a kisebbségek lehető legnagyobb szabadságának tiszteletben tartása és garantálása. Ennek alapján a szabad egyén „nem hunyászkodik meg az emberi hatalmasságok előtt". Schiller drámájában, a *Demetrius*ban a következő olvasható: „A többség? Mi a többség? A többség értelmetlenség, a jó ítélet mindig is a kevesek érdeme" (Nef, 2008: 6).[43] A többségi elvet Hoppe egyenesen „a nem létező Isten"-nek nevezte (*A god that is none*).[44]

Akár érzelmi, akár racionális alapon közelítjük meg, a fenti példákból is látszik, hogy itt két, egymással szemben álló vélemény vagy álláspont húzódik végig a történelem színpadán, még a modern demokráciák megjelenése előtt is: egyfelől, a szabadság féltése, másfelől a többség mindenható ereje, vagy legalábbis szuverén jellege. Nem meglepő, tehát, hogy a kettő viszonyában, „rangsorolásában" nem olyan egyértelmű a válaszadás, a demokrácia alapvető feladata azonban megtalálni a kettő közötti egyensúlyt. A kérdés tehát, hogy összefér-e a szabadság eszméje a (viszonylag kevés megkötéssel alkalmazott) többségi elv szerinti kollektív döntéssel, és ha igen, miként lehetséges ez? A lelkes liberális azonnal azt válaszolná, hogy a kettő „nem egyeztethető össze", miközben az elődei által is régóta megtapasztalt svájci demokrácia polgára például azt a választ adná, hogy a kettő jól megfér egymással. E hipotetikus és egyszerű példa alapján felvetődik a kérdés: Vajon a racionális szkepticizmus áll szembe az érzelmi pozitivizmussal?[45]

Amint már korábban is említettem, a választásokon emlegetett „többség" önmagában és szigorú értelembe véve nem másra, mint az érvényes szavazatok számszerinti megoszlása után a mennyiségi többlettel rendelkező táborra utal. A többségi elv pedig „tisztázza", hogy az előre meghatározott többségi formula alapján kit nyilvánítanak győztesnek, vagy ki jogosult kormányalakításra. Aki elfogadja ezt az elvet, annak azt is el kell fogadnia,

42 Alcuin (735–804) angol teológus, aki Nagy Károly udvarában töltött be tisztséget, többek között az uralkodó fiait tanította.

43 Demetrius rövid ideig (1604–1605) orosz cár volt. Schiller 1804–1805 között dolgozott a drámán, és tulajdonképpen az egyéni felelősséget és a napóleoni uralmat állította egymással szembe.

44 H. Hoppe (2001): *Democracy – The God that Failed,* Transaction Publishers In: Nef, R. (2008): ‚Does the principle of majority rule represents a threat to liberty?' In *Liberales Insitut*, 2008: 8.

45 Nef igen érdekes példán keresztül állítja szembe a két fogalmat: Schiller híres darabjából, a *Tell Vilmos*ból idézve érzékelteti a kérdés összetettségét (Nef, 2008: 1–2).

hogy a szavazók „többségi" részének akarata érvényesül, és a „kisebbségi" résznek be kell érnie – kedvezőtlenebb esetben – azzal, hogy őket várhatóan a „győztesek" preferenciája és akarata szerint fogják irányítani, vagy – kedvezőbb esetben – azzal, hogy esetleg ők is beleszólhatnak majd a közügyi döntésekbe a többségi kezdeményezéseket követően.[46]

A demokrácia hívei meggyőződéssel könyvelik el, hogy akár az egyik, akár a másik helyzettel kell szembesülni, mindkét verzió mindenképp előnyösebb, mint az egyszemélyes önkényuralom. Ez igaz, ne feledjük azonban, hogy a szabadság szemszögéből nézve a lényegen nem sokat változtat, ha egy zsarnok fosztja meg szabadságától a társadalom túlnyomó többségét, vagy ha a társadalom többsége fosztja meg a kisebbséget alapvető jogaitól, esélyteremtő (és érdekérvényesítő) mozgásterétől. Ez utóbbi kapcsán, ha a kisebbséghez tartozó „vesztesek" a többségi zsarnoksággal kénytelenek szembenézni, akkor érthető, hogy e kisebbség miért nem érzi magát „demokratikus bánásmódban". Ennek egyik következménye pedig az lehet, hogy a hátrányos helyzetben lévő kisebbség (főleg ha stabilan állandó kisebbség) a szerves integrálódás és hatékony együttműködés helyett inkább elhatárolódik, és kevés esély marad arra, hogy e kisebbség a társadalom előmeneteléhez konstruktívan hozzájáruló rész-egésszé váljon, mindaddig, amíg a hatalmat birtokló többség – a többségi elvre hivatkozva – folytatja mennyiségi (és hatalmi) fölényéből adódóan a hatalmi túlkapásait.

A kérdésre tehát, hogy a többségi elv védelmezi vagy aláássa a szabadságot, nem lehet pusztán egy „igen" vagy „nem" válasszal reagálni. A válasz, jelentős mértékben a körülményektől függ, és attól, hogy milyen feltételek mellet alkalmazzuk az elvet. Amit viszont biztosra tudhatunk, hogy a kérdés nem merül fel minden ok nélkül. Rákérdezünk, mert tudjuk, hogy a többségi elv ambivalens a szabadság szempontjából: támogatja azt, de ugyanolyan mértékben potenciális veszélyt is jelenthet a szabadságra nézve. Éppen ezért minden demokráciának alapvető célkitűzése a kisebbségek védelmezése a többséggel, illetve a többség védelmezése a kollektív érzéketlenséggel szemben. A többségi elv e kettőssége miatt kihívó, de alapvető demokratikus feladat továbbá egyensúlyt teremteni az egyéni önmegvalósulásra épülő egyéni autonómia, és a többségi elven nyugvó kollektív autonómia között.

3.3.3 Többségi elv – Kormányzat

Korábban már volt szó arról, hogy a többségi elv az egyszemélyes vagy egy kisebbségi elit önkényes uralmát lehetetleníti el, a demokrácia (és az alkotmány) pedig a többségi zsarnokság ellenében gondoskodik korlátokról. Örökzöld kérdés azonban, hogy milyen korlátok alkalmazása mellett lehet demokratikus keretek között tartani a többséget, a többség akaratát. Ebben a megközelítésben tehát a modernitás termékeként megjelent és elterjedt demokratikus többségi elv a társadalmi különbözőségek és a társadalmi egység egyszerre

46 E kérdés eldöntésében, egyéb tényezők mellett (társadalmi összetétel, politikai, gazdasági, társadalmi helyzet, felmerülő kérdések jellege, stb.) nagy jelentősége van az adott társadalom politikai kultúrájának is, olyan értelemben hogy az egyes politikai erők (pártok) a szigorú értelemben vett többségi döntések „erőpolitikájának" a hívei, vagy inkább a kompromisszumos, konszenzusos döntéseket helyezik előtérbe.

DUPress

létezésének megteremtését tűzi célul azáltal, hogy az egységet teremtő többségi döntésekkel nem elfojtani, hanem támogatni próbálja a társadalom sokszínűségét, vagyis a plurális nézetek, értékek, érdekek és törekvések egymásmellettiségét. Amennyiben ezt nem sikerül megvalósítani, a berendezkedés demokratikus jellege, vagy a döntési eljárás „helyessége" kérdőjeleződik meg – ismerjük el – indokoltan.

Úgy tűnik, azonban, itt egy újabb ellentmondással szembesülünk. A többségi elv és az intézményesen kiépített korlátozott (többségi) hatalom összeegyeztetése, véli H. S. Commager, a modern demokráciák legalapvetőbb kérdéseinek egyike. Az összeegyeztetés során felmerülő ambivalencia alapja a következő egyszerű, logikailag három lépcsős kiinduló „helyzetben" keresendő: a kormányzat megjelenése emberi „termék", az emberek műve; a kormányzathoz szükség van döntésekre, melyeket valamilyen mechanizmus vagy elv alapján lehet meghozni demokratikus keretek között; a demokratikus keretek pedig intézményes korlátok felállítását jelentik az önkényes vagy zsarnoki hatalomgyakorlással szemben.

Ezek alapján úgy tűnik, vannak dolgok, amelyeket egyetlen kormány sem tehet meg, vannak lépések, amelyeket egyetlen kormány sem léphet meg, és vannak jogok, amelyeket egyetlen kormány sem sérthet meg (Commager, 1958: 4–7). A kormányzat létrehozása, annak módosítása, és a hatalom általi szabályozása elvileg nem egymással szemben álló, hanem egymást sajátosan kiegészítő tényezőknek kell(ene) lenniük.

A többségi elv és a kormányzat ambivalenciájának forrását egyfelől az képezi, hogy ha a többség, többségi helyzeténél fogva és mennyiségi fölényére hivatkozva saját akaratát szándékszik érvényre juttatni, nem pedig az egész társadalom érdekének leginkább eleget tevő döntéseket akarja meghozni, akkor a többség a kormányzat létrehozásának eredeti célját szegheti meg (ha a kettő nem fedi egymást). Másfelől, ha az alkotmány által be van határolva, hogy a többség támogatását élvező kormány mit tehet, és mit nem tehet a társadalom egészére nézve, akkor a szigorú értelemben vett többségi elv érvényessége kérdőjeleződhet meg, épp az alkotmányos „akadályok" miatt (Commager, 1958: 8).

Ez az ellentmondás azonban csak látszólagos, és demokratikus keretek között áthidalható a már említett „mérsékelt" többségi elv segítségével, amely sajátos összeegyeztetést követel, olyant, amely egyszerre teszi lehetővé a többségi elv érvényesülését és az alkotmányosságot szem előtt tartó demokratikus hatalomgyakorlást. Épp erre a társításra van szükség ahhoz, hogy a törvények által kordában tartott többségi döntések garantálják a szabadságot a társadalom kisebbségi tagjai számára is, és hogy elejét vegyék az önkényes szabadosságnak. Találóak McClosky idevágó szavai: „A többségi elv nem tartalmazhatja saját maga elpusztításának jegyeit, mivel minden elv természetes velejárója, hogy nem engedheti meg önmaga megtagadását" (McClosky, 1949: 643). Jefferson klasszikusnak számító szavai is elgondolkodtatóak, mondván, hogy a többségi elv létjogosultsága, illetve annak józan keretek között tartása sem vita tárgya: „Mindnyájunknak szem előtt kell tartanunk a szent elvet, azt, hogy a többség akaratának minden esetben érvényesülnie kell, de jogosságát ésszerűsége szabja meg", hiszen a kisebbség is „hasonlóan egyenlő jogokkal rendelkezik, és ezek megsértése elnyomást jelent."[47] Jefferson állítása ma is helytálló.

47 Thomas Jefferson 1801-ben tartott ünnepi beszédén hangzottak el e szavak. Lásd Th. Jefferson: 1st Inaugural, 1801, ME 3: 318 In ME (Memorial Edition) https://famguardian.org/Subjects/Politics/ThomasJefferson/jeff0500.htm

3.3.4 Pluralizmus – Homogenitás

Itt egyrészt arra keressük a választ, hogy ontológiai szempontból mit jelent, mivel jár a többség léte, másrészt, azt nézzük meg, hogy miként közelíti meg a demokrácia a sokféleségek egységesítését, harmadrészt, azt vizsgáljuk, hogy a többség milyen „természetes" törekvései járulnak hozzá tulajdonképpen a pluralitás–homogenitás ambivalenciájához.

Mit jelent a többség léte?

Kiinduló kérdésként tételeződik, hogy vajon mi feltételezhető, mi mondható el arról a társadalomról, amelyben jelen van a (politikai) többség. A válaszadást talán azzal az alapfeltételezéssel kezdhetjük, hogy ha egy adott közösséget tökéletes homogenitás, egyneműség vagy egyetlen ideológia mentén történő egyhangú egyetértés jellemezne (totális uniformitás), akkor aligha lenne értelme a közösségen belüli többségéről és kisebbség(ek) ről beszélni. Ha viszont használjuk a fogalmat a társadalmi valóság (antropológiai, szociológia, politológiai, jogi, gazdasági, kulturális stb.) leírására, akkor arra következtethetünk, hogy az adott közösségen belül mindenképp lenniük kell valamilyen szempont(ok) mentén elkülönülő emberi csoportoknak, azaz egymástól elhatárolható, megkülönböztethető és egymással mennyiségileg összevethető társadalmi és politikai rész-egészeknek, a maguk értékei és érdekei mentén szerveződő politikai pártokkal, ideológiákkal, programokkal és célkitűzésekkel együtt. Az összehasonlítások során kirajzolódhatnak az egymással nem ellenséges és akár „egyenrangú" felek, de körvonalazódhatnak az érdekellentétek mentén egymással szemben álló táborok is, amelyek mennyiségi alá-fölé rendelési viszonyban is állhatnak egymással. E táborok képezik a mennyiségi (társadalmi és/vagy politikai) többségeket, illetve kisebbségeket (Spitz, 1984: xii).

A többségek és kisebbségek létének kimutathatósága tehát szükségszerűen társadalmi tagoltságról árulkodik, ami egyben politikai tagoltságot is jelenthet, annak függvényében, hogy szabad társadalomról és demokratikus berendezkedésről van-e szó, vagy a viszonylagos társadalmi pluralizmus politikai monizmussal párosul, ami inkább az autoriter rezsimek sajátja.

A plurális társadalmat tehát szempontrendszerek sokasága szövi át, amelyben a társadalom tagjai sokféle szempont mentén különböznek, és/vagy hasonlítanak egymásra. Ennek függvényében az emberek lehetnek „egy csapatban", de lehetnek egymással szemben álló táborok tagjai is. A kötődések és széthúzások sokfélesége egy sokrétű és bonyolult (társadalmi) szövetet képez, amely nagy mértékben függ e kötődések vagy széthúzások jellegétől (társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális, stb.) és mértékétől (mennyire erősek vagy gyengék, ami az adott kérdésre vonatkozó szempontok fontosságától is függhet). E sajátos erővonalak kollektívába rendezik vagy szétválasztják a társadalom tagjait, kijelölve a különböző többségek és kisebbségek határvonalait is. A többségből és kisebbségekből összeálló társadalomban tehát jelen vannak a közös érdekekkel és álláspontal rendelkező és hasonló véleményt osztó „Mi", illetve az eltérő, akár ellenvéleményeket valló „Ők"

DUPress

csoportjai, társadalmi „rész-egészei" (Smith–Mackie 2004: 330–352; Csepeli 1997: 154, 465), megteremtve a konszenzusok, a kompromisszumok, illetve a konfliktusok sajátos keverékét az egyes egységeken (csoportokon) belül[48] és az egységek (csoportok) között.[49] Mindezekről természetesen csak plurális társadalmakban lehet beszélni. De, valójában mi a pluralizmus forrása?

A *pluralizmus*[50] – a modern demokráciák alapvető vonásaként – tulajdonképpen az ember és a társadalom szintjén jelentkező másságok, különbözőségek természetes voltából indul ki. A különbözőségek (társadalmi, politikai) egyszerre létezésének lehetősége és természetessége az egymással együtt élő emberek természetében keresendő. Az embereket szellemi, fizikai, lelki, illetve természetbeli különbségeik mellett nemi, faji, nyelvi, etnikai, nemzeti hovatartozás, vagy akár régió szerinti tagozódás jellemzi, és e tagozódások meghatározzák a különböző értékek, érdekek, politikai nézetek, törekvések szerint körvonalazódó és egymástól eltérő szándékokat, vágyakat, elvárásokat. Ha az emberek sokfélesége természetes, akkor az emberek alkotta közösségek pluralizmusa is természetes, ezért úgy tűnik, a pluralizmus védelmezése inkább kívánatos, mint az erőltetett uniformizálásra való törekvés.

Hogyan közelíti meg a demokrácia a sokféleségek egységesítését?

A szabad társadalomban az egyes társadalmi rétegek és csoportok jól meghatározott, és egymásnak feszülő érdekekkel rendelkez(het)nek, amelyek kézben tartása a hatalom alapvető feladata. E folyamat intézményes keretek között zajlik, a különböző érdekek mellett kiálló pártok, szervezetek, csoportok között (Birch, 2001: 178).

E hipotézisből az a normatív kijelentés fogalmazható meg, hogy a demokratikus berendezkedés alapvető célkitűzései közé tartozik egy olyan intézményrendszer kiépítése, mely egyrészt, tiszteletben tartja a különböző rétegek, csoportok érdekeit, és lehetőséget teremt azok érvényesítésére, másrészt, a többségi elven nyugvó kollektív döntésekkel egységesíti a „társadalmi akaratot" a különböző csoportok jogainak és/vagy lehetőségeinek megnyirbálása nélkül. Miről van itt tulajdonképpen szó?

48 E sajátos viszony alapja a „hozzánk hasonlók" léte, melynek valóságában a csoport tagjai feltétlenül hisznek. E bizonyosságérzet keretet ad a táboroknak, csoportnak. A hasonlóság a közös megállapodásokban jut leginkább kifejezésre.

49 A csoportok közötti viszonyban leginkább a másságok kerülnek előtérbe, melyek egyre fokozódhatnak, politikai szintre emelkedhetnek, és akár komolyabb konfliktusba torkollhatnak.

50 A többség és kisebbség számos kérdését magába foglaló pluralizmusról lásd többek között A. H. Birch (2001): *The Concepts and Theories of Modern Democracy* (2nd edition), Routledge, London and New York; R. A. Dahl: (1996); *A pluralista demokrácia dilemmái*. Osiris Kiadó, Budapest; L. Simon: ‚Pluralism and Equality: The Status of Minority Values in a Democracy' illetve J. H. Carens: ‚Difference and Domination: Reflections on the Relation Between Pluralism and Equality' In Chapman and Wertheimer (ed.)(1990): *Majorities and Minorities*, NOMOS, XXXII, New York University Press, New York and London.

Demokratikus keretek között a kialakult pólusok nem jelentenek szélsőséges állapotokat: az egységesítés nem torkollik szerves és oszthatatlan totalitásba, a megkülönböztetés pedig nem vezet társadalmi széthulláshoz. Ennek egyik magyarázata abban keresendő, hogy a demokrácia sajátja, hogy egységesít és pluralizál, azaz, védelmezi és harmonizálja a sokféleségeket, miközben megteremti és erősíti a társadalmi egységet, hiszen alapvető célként tűzi ki a többség uralmának biztosítását a kisebbségek jogainak védelmezése mellett.

Más szavakkal, bármennyire is kihívó demokratikus célkitűzés, a különféleségek erőltetett uniformizálása helyett a sokféleségek harmonizálása tehát a feladat, hiszen a tét nem kevesebb, mint a társadalmi egység megteremtése a többféleségek védelmezése mellett.

Igen ám, de az értékek, érdekek, vélemények, álláspontok, ideológiai meggyőződések és politikai táborok (pártok) plurális volta óhatatlanul kialakítja azokat a centrifugális erőket, amelyeket mindenképp kordában kell(ene) tartani. A centrifugális erők „semlegesítése" érdekében van szükség a feszültségeket kanalizáló és a politikai sokféleségeket összetartó centripetális erők létrehozására. Ne feledjük, azonban, hogy a társadalomban jelentkező feszültségek – amint korábban is utaltam rá – néha egyenlő „rendű és rangú", máskor meg alá-fölé rendelési viszonyban álló felek közötti konfliktusban csapódhatnak le. Nem meglepő, hogy az ilyen konfliktusok jelenléte olyan alapvető fogalompárok megjelenéséhez és elterjedéséhez járulnak hozzá, mint: többségi uralom-kisebbségi jogok vagy többségi ellenőrzés-kisebbségi autonómia; hatalom-szabadság, homogenitás-pluralizmus, és így tovább.

Úgy tűnik, a sokféleségek védelmezése és demokratikus úton történő egységbe szedése nem oldódik meg automatikusan. Szükség van ezért a plurális társadalom sajátos megszervezésére, irányítására és fenntartására, melyben elengedhetetlen szerep hárul a többségi elv szerinti döntésekre, melyek bizonyos feltételek mellett képesek lehetnek az ellentétes irányba mutató erővektorok kiegyensúlyozására.

A többség törekvései

Az eddigiek alapján, a többség egyfelől csoportosít, egyesít, egységesít, kollektív tudatot formál és erősít, másfelől megkülönböztet, tagol, pluralizál, és ezzel tulajdonképpen két pólus (pluralizmus-homogenitás) között „lavíroz". Minden szabad társadalom alapvető érdeke önnön védelmezése, de alapvető érdeke önmaga működtetése is. A többségi elv „bevetésével" közösségi szintre emelt (kollektív) döntések születnek, amelyek elősegítik a demokratikus társadalom működését, a többségi elv szerinti döntések feltételekhez kötésével pedig a társadalom plurális volta marad meg. Egységes, kollektív döntések hiányában a túlzott" pluralizmus a széthúzás (széthullás) irányába tartana, ezért szükség van – ismétlem – a többségi elv centripetális erejére, a „túlzott" homogenizálás viszont a társadalmi sokféleséget számolná fel, ezért szükség van a többségi elv korlátozására.

Tudjuk, a modern társadalmak „termékeként" megjelenő pluralizmus mindenekelőtt a szabadság egyik alapvető ismérve. A modern demokráciák plurális társadalmai pedig „életre hívják" a többségi szabályon nyugvó többségi uralmat, természetesen nem

a többségi helyzettel való visszaélés, a hatalmi túlkapások és a társadalom egy részének elnyomása kedvéért, hanem egyfelől azért, hogy elejét vegyék az egyszemélyi vagy kisebbségi elit önkényes döntéseinek, másfelől meg azért, hogy a közösség sokféleségének tiszteletben tartásával épp a többségen kívül rekedtek jogait védelmezze, lehetőséget adva a kisebbségek, a „másként gondolkodók" akaratérvényesítésének is. Ez elvileg a sokféle értékek és érdekek összehangolását igényli, melynek megvalósítására a kompromisszumos döntési mechanizmus ígérkezik alkalmasnak.

E feladat teljesítésével szemben azonban a többség tudatában van többségi fölényének, és annak is, hogy az értékek és érdekek sokféleségével átszőtt társadalomban minél egységesítettebb érdeket képvisel, annál szilárdabb lehet a (többségi) helyzete. Minél többen sorakoznak fel az egységes érdek mögé, annál nagyobb lehet tehát a mennyiségi fölénye és annál inkább növekedhet hatalma. Nem meglepő tehát, hogy önmaga erősítéséért, a többségi érdekek maradéktalanabb érvényesítésért a többség hajlamos fokozottabb homoganizálásra, erőteljesebb egységesítésre, és (Madison szavaival élve) „pártoskodóbb" többségi képviselet létrehozására. Jellegénél és sajátos helyzeténél fogva a többségi elv tehát potenciálisan szembeállítja egymással a szabadság alapvető ismervének számító pluralizmust a kisebbségek korlátozására irányuló egységesítéssel (Érdekes ambivalenciát eredményezne az az fiktív elképzelés is, hogy ha a homogenizálás olyan erőteljes lenne, hogy a sokféleségek felszámolásához vezetne, akkor a többség – mint olyan – elvileg fölöslegessé válna, és meg is szűnne a tökéletesen homogenizált társadalomban).

A fentebb bemutatott ambivalenciák alapján a következő konklúzió fogalmazható meg: a többségi elv egyfelől egy sajátos *módszer* (a döntés eljárása és a döntés tartalma szempontjából egyaránt), amelynek alkalmazásával kiderül nemcsak egy adott közösség többségének preferenciája (a hatalmat gyakorló személyek vagy pártok kiválasztása révén), hanem a közügyekben döntési hatáskörrel felruházott testületek többségi akaratának tartalma is. A többségi elv másfelől egyfajta gyakorlati-hatékonysági, illetve erkölcsi-méltányossági érték is.

Gyakorlati-hatékonysági szempontból első lépésben indokoltan tevődik fel a kérdés, hogy vajon a vezetők többségi elv alapján történő kiválasztása „jobb-e", mint az isteni jogon nyugvó vagy nemesi privilégiumokon alapuló kiválasztás és, ha igen, akkor alátámasztható-e, hogy a többség által nagyobb lehetőség kínálkozhat a „legjobbak" vagy „legérdemesebbek" kiválasztására a társadalom érdekeinek szem előtt tartásával. Második lépésben, pedig arra kérdezhetünk rá, hogy a hatalommal felruházott többség döntései „jobbak-e", „hatékonyabbak-e", mint az egyetlen „vezér" vagy a kisebbségi elit döntései.

A többségi elv erkölcsi-méltányossági értéke nemcsak abban keresendő, hogy a többségi döntés egyértelmű (ezért kevésbé kérdőjelezhető meg), illetve, hogy a többségi akarattal felhatalmazottak elfogadottsága (legitimitása) önmagában véve is erőteljesebb, hanem abban is megmutatkozik, hogy a többségi döntések növelik az összetartozási érzést (a többségi táboron belül mindenképp), és minél többen részt vehetnek a döntésekben (választások, népszavazás, stb.), annál inkább növekedhet a felelősségvállalás érzése, illetve a kötelességtudat. Méltányossági szempontból nem elhanyagolható az sem, hogy ha adott

DUPress

ügyben nem egy vagy néhány személy, hanem a mennyiségi többség dönt, akkor matematikailag csökkenhet a társadalomban manipulálható polgárok száma, vagyis az emberek megvesztegethetőségének társadalmi aránya, főleg ha elfogadhatónak tartjuk Rousseau idevágó gondolatát, amelynek értelmében a népet kevésbé lehet önmagával szemben megvesztegetni.

3.4 A TÖBBSÉGI ELV MELLETT SZÓLÓ ÉRVEK: „TÖBB SZEM TÖBBET LÁT"

Az előzőekben ismertetett ellentmondások nem meglepő módon sejtetik, hogy a többségi elvnek egyaránt lehetnek előnyei és hátrányai. Ambivalenciák, előnyök és hátrányok tarkítják a fogalom értelmezési tartományát, így kérdések egész sora merül fel: Mi igazolja a többségi elvet, illetve a többségi elven nyugvó többségi uralmat a demokráciákban: mennyiségi, méltányossági, netán hatékonysági szempontok? Ha igen, akkor vajon mi indokolja a mennyiségi szempont szerinti érvelést? Mennyire lehet indokolt a demokrácia szerves részét képező, és méltányosságként felfogott politikai egyenlőségre való törekvés? Mennyire lehet megalapozott a társadalmi elégedettséget meghatározó hatékonyság maximalizálása? Ha általánosságban véve az elv maga „ígéretes" és elfogadható, akkor a demokrácia szemszögéből nézve vajon legitim, hogy a kollektív döntésekben többet kérjünk a többségi akarat puszta érvényesülésénél? Ha igen, akkor mi lehet e „többlet" alapja, illetve ki vagy mi indokolhatja meg a többségi elven nyugvó döntés „fölülírását"?[51]

A többségi elv mellett szóló érveket a kronológiai sorrend szigorú betartása nélkül próbálom csokorba szedni, származzanak azok a többségi elvet doktrínaként értelmező 17. századi gondolkodóktól, vagy az elvet demokratikus döntési mechanizmusként kezelő, későbbi korszakok gondolkodóitól. Természetesen a mennyiségi, működőképességi, méltányossági és hatékonysági kritériumok szerinti megkülönböztetés nem azt jelenti, hogy a különböző szempontok élesen elválnak egymástól, ellenkezőleg, a többségi elvet alátámasztó, a különböző szempontokhoz tartozó érvek kötődnek egymáshoz, átfedik egymást, kölcsönösen hatnak egymásra, ezért a választóvonalak összemosódhatnak.[52] A megkülönböztetések és a szétválasztások azonban segíthetnek a fogalom tartalmának, belső összetettségének jobb megértéséhez.

51 E kérdésekre részben itt, részben a 4. fejezetben talál bővebb válaszokat az olvasó.

52 Jó példa erre, többek között a mennyiségi többlet és a méltányosság közötti interdependencia: a többségi elv mennyiségi alapon járul hozzá a polgárok részvételi egyenlősítéséhez, a politikai egyenlőség viszont a méltányosság alapja (több szerző szerint).

DUPress

Már a tizenhetedik század több filozófusa is a mennyiségi elvre hivatkozva érvelt a többségi döntés legitim és kötelező volta mellett. A társadalmi szerződés filozófiájának alapul szolgáló egyhangú és többségi döntés elfogadhatóságának alátámasztására Hobbes az egy személyben megtestesülő sokaságról beszél, mely sokaság egységében a többség mennyiségi fölénye érvényesül a kisebbséggel szemben, és e fölény képezi tulajdonképpen a többségi döntés kötelező voltának forrását. A többségi elv értelmében a közösségi akarat alapja a „szótöbbség", amellyel aztán a kijelölt személy a sokaság minden tagját megtestesíti. Így jön létre a közösség „igazi egysége", amely biztosítja a társadalom működőképességét (Hobbes, 2001).

Bizonyos értelemben hasonlóan vélekedik Locke is, aki szerint egy közösség működőképessége nem jön létre csak úgy magától. Az egyetlen testté lett közösség a többség akarata és elhatározása által képes csak egyetlen testként cselekedni és egységes irányba haladni. E mozgás irányát a nagyobb erő (többség) szabja meg, a mozgást magát pedig a mennyiségi többség megállapodásának ereje biztosítja. A többség elfogadása, és a mindenkit kötelező többségi akarat képezi tehát a társadalmi működés Alfáját és Omegáját (Locke, 1999 : 105).

Rousseau úgy véli, hogy az „alapszerződés" erkölcsi és jogszerű egyenlőséget teremt a természeti állapotban – erő és szellemi tehetség tekintetében – különböző emberek között, de ezt az egyenlőséget csak úgy lehet fenntartani, ha a hatalmat az emberek többségének közös érdeke (közakarat) irányíthatja. Rousseau nem mondja ki *expressis verbis,* de soraiból kiolvasható, hogy a társadalmi kötelék és a társadalom fennmaradása a megegyező érdekek mentén, többségi elv alkalmazásával (közakarat gyakorlása) képzelhető csak el (Rousseau: 1972: 46–47).[53]

A többség érdekei elsőbbséget élveznek a kisebbség érdekeivel szemben, mondja Tocqueville. Állításából legalább két fontos, idevágó következtetés szűrhető le. Egyfelől, e mennyiségi érvelés alapját az képezi, hogy minél nagyobb arányt képez a többség a közösség teljes létszámhoz viszonyítva, és minél inkább a többség érdekeit vesszük figyelembe, nemcsak elégedettebb lehet egy társadalom, hanem elvileg annál szabadabb is (Tocqueville, 1993: 356). Másfelől, még ha nehezen is fogadja el a kisebbség a többségi akarat érvényesülésének számszerinti érvelését, ami a maga során az egyes vélemények súlyának egyértelmű egyenlősítését jelenti, a többség érdekeinek elsőbbséget kell élveznie a kisebbséggel szemben, de nem azért, mert a többség garantáltan jobb döntést hoz a kisebbségnél, hanem jóval inkább azért, emeli ki Tocqueville, mert a többségi vélemény elfogadása nagyobb tartósságot kölcsönöz a hatalomnak, ezáltal biztonságosabb lehet annak működése. A tartósság pedig szükséges, hiszen legitimitásnövelő tényező.

Az érdekek és vélemények pluralizmusával átszőtt társadalomban a többségi elven nyugvó közügyi döntések konfliktusokat is szülhetnek, de az elv maga inkább egyesítő, társadalmat egységesítő erő, mely az értékek és érdekek sokféleségét próbálja, többségi és

53 Hobbes, Locke és Rousseau idevágó gondolatainak bővebb kifejtését lásd az „Időutazás" fejezetben.

DUPress

kisebbségi csoportok mentén összehangolni. A többségi elv erősíti az „egyformán gondolkodók" összetartozási érzését, és a közösség minél több tagjának a közügyekben való részvétele, azaz beavatottsága növeli a polgárok felelősség- és kötelességtudatát, nem beszélve arról a egyenlőségérzetről, amely a többséghez tartozók tudatában jelenik meg (Berg, 1965: 124–127).

A részvétellel járó kötelességtudat mellett a minél több ember közügyekbe való „beavatása" (részvétele) az egyenlő politikai szabadságérzetet is növeli össztársadalmi szinten. Meggyőződésem, hogy a többségi vélemény iránti tisztelet kifejeződése visszavezethető az egyenlő szabadság széles körű elfogadására. Ez azzal magyarázható, hogy ha az egyenlő szabadság prioritást élvez egy társadalomban, akkor az egyes polgárok egyenlő véleménykinyilvánításának tiszteletben tartása logikai következmény. Ha viszont tiszteletben tartjuk az egyes polgárok egyenlő beleszólási és akaratnyilvánítási szabadságát, ebből (a mennyiségi szempont alapján) a legtöbb azonos véleményen levő polgár akaratának tiszteletben tartása következik.

A többségi akarat elfogadása az egyenlő (politikai) szabadság létére vezethető vissza, de azt is mondhatnánk, hogy a kettő között kölcsönösségi viszony áll fenn: egyfelől, az előző az utóbbi egyenes következménye, és csak akkor van igazán értelme, ha az egyenlő szabadság fennáll, másfelől, minél inkább érvényesül az egyenlő szabadság elve, annál inkább szükség van a többségi elv alkalmazására. Az egyenlő szabadság és a többségi elv kölcsönössége tulajdonképpen a szabadság és a kötelesség megfelelő ötvöződéséhez is jelentős mértékben hozzájárul.

Ugyanennél a gondolatnál maradva, a népszuverenitás elvéből kiindulva is elképzelhető a többségi elv melletti érvelés. Köztudott, hogy a demokrácia a népszuverenitás elvén és a többségi döntésekben való beleegyezésen nyugszik, és ennek akkor van igazán értelme, ha a közösség tagjai egyforma súllyal szólhatnak bele a közügyekbe, azaz, ha létezik a politikai egyenlőség. Ha ezt elfogadjuk, akkor akkor azt is el kell fogadnunk, hogy a legtöbb azonos véleményt valló polgár akaratának érvényesülnie kell demokratikus keretek között, hiszen ha a társadalom minél nagyobb részének érvényesül az akarata, annál közelebb kerülünk a népszuverenitáshoz. A demokratikus hatalom léte annál inkább igazolt és legitim tehát, minél hívebb formában fejezi ki a „nép" akaratát. Kérdés azonban, hogy mit is kellene pontosan jelentie ennek az akaratnak: a népesség egészének egységes akaratát, a többség akaratát, vagyis a társadalom nagyobbik részének „közvéleményként" értelmezett többségi akaratát.[54]

---

54 Erre a kérdésre több válasz is adható. Vannak, akik azonosságjelet tesznek a többségi akarat és a „közvélemény közé". Ennek valóságtartalma azonban korántsem egyértelmű, egyrészt, mert az organikus módon kialakult többségekkel (etnikai, vallási, faji, stb.) ellentétben a politikai töltetű többségek formálódása gyakran nem automatikus (nem „organikus"), inkább aktív szervezést, véleményformáló tevékenységet igényel, a maga befolyásoló (akár manipuláló) eszközeinek bevetésével. Ez tehát aligha azonosítható a társadalomban magában kibontakozó, és annak egészére vonatkozó „közvéleménnyel". Egyrészt, Rousseau-nál például a közakarat (*Volonté générale*) létezik, és mint az állam erőinek irányítója, mindent fölülír (J. J. Rousseau (1973): *Társadalmi szerződés*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 46). Másrészt, eleve megkérdőjelezhető a közvélemény tényleges létezése, ahogy Bourdieu is állítja (P. Bourdieu (1981): ‚A közvélemény nem létezik' Oktatási segédanyag; Népművelési Intézet - MM Vezetőképző és Továbbképző Intézet, Budapest). Harmadrészt, vannak, akik nem a közvélemény létezését vagy nem létezését kérdője-

Továbbá megemlítendő, hogy ha nincs, vagy nem is szükséges az egyhangú döntés, akkor nem a kisebbségi hanem a többségi döntésnek kell érvényesülnie, ugyanis a kisebbségi akaratnak nem lenne kellő társadalmi támogatottsága. Mi több, a kisebbség javaslatával egyet nem értők, mennyiségi fölényükből adódóan leszavazhatják a kisebbség döntését erősítve a többségi véleményt. Nem beszélve arról, hogy a kisebbség akaratának érvényesülése ellehetetlenítené a politikai egyenlőség – a szavazati súlyegyenlőség – elvét. A kisebbség tagjai tudatában lennének ennek, és éreznék, hogy javaslatuk kivitelezéséhez amúgy sem kapnának kellő támogatást.[55]

Tulajdonképpen akkor is a többségi akarat érvényesülése tűnik célszerűnek, ha egy kérdés megoldási javaslatáról kiderül, hogy kevésbé ésszerű és nincs kellően meggyőző érvekkel alátámasztva.[56]

A véleménypluralizmusból fakadó erőteljes és kitartó egyet nem értés valósággal átszövi a modern politikát, olyannyira, hogy a bölcsesség ellenére a politikai mérlegelések nagyon ritkán vezetnek egyöntetű megállapodásokhoz, konszenzushoz, egyhangú döntéshez (Waldron, 1995). Szükség van tehát az érdekek és vélemények pluralizmusában egy egységesítő döntési eljárásra, a többségi elvre, melynek értelmében minden egyes vélemény egyenlő súlyúnak tekintendő, és a hasonló vélemények csoportosításával és összeadásával a legnagyobb „vélemény-súly" győztesnek számít. A vélemények és érdekek pluralizmusának tengerében a többségi elv tehát az közösségek viszonylag békés (és demokratikus) működését elősegítő tényező.

Az elmondottakból azt az általános következtethetést szűrhetjük le, hogy a többségi döntés demokratikusabb, mint az egyszemélyi vagy kisebbségi döntés, nemcsak azért, mert a többségi elvnek köszönhetően jobban érvényesül a politikai egyenlőség (vagyis a közügyekbe való egyenlő súlyú beleszólás) elve, hanem azért is, mert a többségi elv szerinti döntés egyben maximalizálja azon egyének számát, akik élhetnek a politikai önmeghatározás lehetőségével (demokratikusabbá téve a folyamatot).[57]

---

lezik meg, hanem azt a kérdést teszik fel, hogy vajon egyetlen, a demokrácia hagyományos „doktrínája" által is hirdetett egységes népakarat (közvélemény) létezik, vagy inkább a közakaratok pluralizmusáról beszélhetünk egy adott társadalomban. Schumpeter szerint nincs egyetlen, egységes közjó, amelyben mindenki egyezségre tudna lépni, jóval inkább a közjók sokféleségéről beszélhetünk. Mivel nincs egy „központi irány", amely felé az emberek gravitálhatnának, ezért nem beszélhetünk egyetlen, mindent átfogó közakaratról sem (J. Schumpeter (1950): *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper & Row Publishers, New York and Cambridge XXI–XXII. fejezetek). A demokrácia kis léptékben kívánatos, véli Dahl, ha nagy léptékű demokráciákkal van azonban dolgunk, akkor ezeken belül kívánatos a kisebb demokratikus egységek jelenléte is. Mivel a demokrácia az önrendelkezésről (is) szól, Dahl megállapítása a többségi akaratok, a „közvélemények" plurális voltára is utalhat (R. Dahl (1996): *A pluralista demokrácia dilemmái*. Osiris Kiadó, Budapest, 20–22). Negyedrészt, vannak, akik szerint a közvélemény állandóan formálódik (E. Spitz (1984): *Majority Rule*, Chatham, NJ, Chatham House Publisher, 3–9, 66–67, illetve G. Sartori (1999): *Demokrácia*, Budapest, Osiris Kiadó, 51–65).

55 Lásd G. Lewis (1849): *On the Influence of Authority in Matters of Opinion*, Parker, London, 207 In M. Risse (2004): ‚Arguing for Majority Rule' In *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 12, Number 1: 44.

56 B. Barry: ‚Is Democracy Special?' In B. Barry (1991): *Democracy and Power*, Clarendon, Oxford, 27 In Risse, 2004: 44 (9-es jegyzet).

57 Lásd többek között R. Dahl (1989): *Democracy and its Critics*, Yale University Press New Haven, 138, illetve J. Waldron (1996): ‚Legislation. Authority, and Voting' In *Georgetown Law Journal* (80) 2185–2214.

Felmerül a kérdés, hogy vajon milyen szempont(ok) mentén tekinthető egy eljárás méltányosnak, és ki állapítja (állapíthatja) meg a többségi elv „méltányosságát". A teljességre való törekedés nélkül, e rövid részben a méltányosság értelmezése kapcsán a többletmennyiségből adódó döntés „természetességére", az alkotmányos feltételek, elsősorban a kisebbségek védelmezésének teljesítésére, illetve a politikai egyenlőség mindenkire kiterjedő lehető legszélesebb körű teljesülésére szorítkozom.[58]

„A többség az egész nevében jött létre", ezért természetesnek tűnik, mondja Grotius, hogy „a többség az egész feletti hatalom jogával" rendelkezzen, és „helytelen lenne a többséget alávetni a kisebbségnek," kivéve persze, ha a megállapodás vagy pozitív törvény más procedúrát ír elő (Grotius, 1625, Második könyv).

A többségi elv nemcsak racionális és érvényes, hanem helyes is, állítja Benhabib. Érvelése alapját nem a számmennyiségeken alapuló legitimitás képezi elsősorban, hanem az, hogy ha egy közösség többsége hosszas mérlegelés és megfontolás eredményeként arra a következtetésre jut, hogy a kínálkozó alternatívák közül az egyik verzió tűnik a legígéretesebbnek, akkor ez a következtetés joggal tekinthető érvényesnek és méltányosnak, amíg nem éri komoly kihívás egy másik csoport által kiválasztott alternatíva részéről (Benhabib, 1996: 72). E gondolat azonban kettős jellegű, hiszen a méltányosság mellett a többségi elv hatékonyságára is utal.

A többségi elvet, mint eljárási eszközt, Rawls nem önmagában és önmagáért vizsgálja, ugyanis a többségi elvet, szerinte alá kell rendelni az igazságosság elveinek. Ez nem a többségi elv jelentőségének csorbítását jelenti, hiszen e szabálynak szerves helye és központi jelentősége van, mivel a lehető legjobb eljárási eszköznek bizonyul az igazságos törvények megalkotásában. A többségi szabály azonban nem érvényesülhet kikötésektől mentesen, éppen ezért nem fogadható el az álláspont, amely szerint a többségi akarat érvényesülésének elve önmagában véve helyes. Alkalmazása indokolt, de csak akkor lehet e szabály méltányos, ha eleget tesz az alkotmányban is rögzített igazságosság alapvető elveinek (Rawls, 1997).

Bizonyos szempontból Dworkin is hasonlókat mond: lévén a legmegfelelőbb rendelkezésre álló döntési módszer, az alkotmány nem véletlenül írja elő a többségi elv alkalmazását, de közben korlátokat is állít a többségi döntések alkotmányellenes kihatásaival szemben. Az alkotmány általi korlátozás, emeli ki Dworkin, nem a többségi akarat elleni fellépést, és a demokráciával szembeni ellenségeskedést jelenti, hanem ellenkezőleg, a többségi döntések tartalmi szempontból történő „minőségi szűrését" az alkotmány épp a demokrácia nevében a demokratikus értékek védelmezéséért teszi. A többségi elv alkalmazása indokolt minden demokráciában, de e szabálynak eleget kell tennie a morálisan értelmezett alkotmány feltételeinek (Dworkin, 1997).

---

58 Ez a megközelítés a rawlsi méltányosságként felfogott igazságosság, illetve a dworkini alkotmányos demokrácia-értelmezés elemeit fedi le jelentős mértékben. E két filozófus idevágó gondolatainak részletesebb bemutatására a későbbiekben kerül sor.

DUPress

A társadalom „békés” és „demokratikus” működőképessége azért túlmutat a számok birodalmán, a puszta mennyiségi adatokra való hivatkozáson, ennek már, ahogy Risse is kihangsúlyozza, méltányossági vetülete is van. Méltányossági szempontból, az egyenlő súlyú egyéni vélemények (szavazatok) összegzése szerinti mennyiségi kiválasztás tűnik a legelfogadhatóbbnak (Risse, 2004: 47).

A többségi elv értelmében a többség akaratának – alkotmányos korlátok melletti – érvényesülése a legalapvetőbb morális követelmények közé tartozik. Mi több, a többség akaratának érvényesülése, ahogy Gale is mondja, az egyenlőségen nyugvó demokrácia egyetlen logikus és legitim döntési eljárása (Gale, 2008).

Hatékonyság

A többségi elvből származtatott hatékonyság kapcsán indokoltnak tűnik a kérdésfelvetés: a lehető legjobb döntés-e a többségi akarat szerinti döntés? A mennyiség egyben minőséget, azaz a számbeli többlet egyben tartalmi többletet is jelent? Más szavakkal: azonosítható-e automatikusan a mennyiségi fölény a minőségi fölénnyel?

A válaszadást kezdhetjük talán azzal, hogy nem célszerű összetéveszteni az érvelések számát az érvelések tartalmával, noha a hatás szempontjából lehetnek közös pontok. Bármennyire is úgy látszik a többségi elv (matematikai) lényegéből, a mennyiség nem tévesztendő össze a tartalommal, hiszen az érvek logikai ereje, tartalmi mondandója és a társadalomra való kihatása nem mennyiségi kategória vagy kérdés. Ebből adódóan, nem automatikus a többségi döntés egyértelmű pozitív kihatása, ezért számolni kell annak negatívumaival is. Tévedés lenne tehát a többségi döntés mennyiségi és hatékonysági dimenziói közé azonosságjelet tenni. Ennek Rousseau adott hangot (igen találóan), majd Buchanan, Tullock (és mások) fogalmazták meg idevágó kételyeiket.

Rousseau klasszikusnak számító gondolata szerint a nép (többség) határozatai nem tévedhetetlenek. A közjóra törekedő közakaratot – amely csak a többség által képviselt közérdeket tartja szem előtt – Rousseau mindig jogosnak tartja, ebből azonban „nem következik, hogy a nép határozatai mindig egyaránt helyesek” (Rousseau 1973: 51). A nép mindig a maga javát akarja, de azt nem mindig ismeri fel, annál is inkább, mert a népet „gyakran tévútra lehet vezetni”, és ilyenkor úgy tűnik, mintha a nép „a rosszat akarná”.

Ha a kérdést pusztán racionális (játékelméleti) megközelítéssel vizsgáljuk, amely olyan egyének létét feltételezi a döntési folyamatban, akik pontosan tudják, mit akarnak, és a lehető leghatékonyabb módszerek mentén törekednek céljaik elérésére („racionális ember”), akkor is gyakran kiderül, hogy a többségi elv nem mindig jelent optimális döntést, vagyis nem mindig maximalizálja az elégedettséget. Mit több, a többségi döntések néha egészen előnytelen kimeneteleket is eredményezhetnek (Buchanan–Tullock, 1962).

A csoportok esetében például a többségi döntések racionális magyarázatán túl szemmel kell tartanunk a csoport tagjai közötti interakciókat, társas hatásokat is, mely szempontokra elsősorban a szociálpszichológia fektet nagyobb hangsúlyt. Elég nehéz lenne

PUPress

megnyugtató magyarázatot adni pusztán racionális döntéselméleti érvelésekkel arra, hogy gyakran miért van kevés köze a csoport viselkedésének a tagok jellemzőihez a döntések folyamatában.[59]

Ha ez igaz, akkor azt jelenti, hogy a tagok „társas állapotban" osztoznak egymással, azaz fokozott interakció és intenzív interdependencia van közöttük, ami közvetlenül befolyásolhatja az egyéneket döntéseik meghozatalában. Érdekes módon, „csoportállapotban" vagy társas helyzetben (amelyben kétirányú befolyásolási folyamatról beszélhetünk, hiszen a tagok saját véleményüket adják a csoport közös döntéséhez, illetve a konszenzus visszahat az egyének véleményére) például a döntések kimenetele lehet pozitív. Kérdés, hogy vajon milyen érvek hozhatók fel amellett, hogy a sokaság (többség) döntése jobb vagy hatékonyabb, mint az egyének vagy kisebbségek külön-külön meghozott döntései?

A többségi elv, illetve a többségi elven nyugvó többségi uralom azon az eszmén alapulhat, hogy az emberek közötti egyesülés egyfajta többlettel szolgál, az egyesült csoport több mint a tagok puszta összege, és ahogy Tocqueville is mondja, az egyesüléssel létrejött testületben talán több bölcsesség rejlik, mint a „magányos egyénekben" külön-külön (Tocqueville, 1993: 355)[60]

Érdekes érveléssel próbálja alátámasztani Condorcet a többségi döntés fölényét az egyéni vagy kisebbségi döntésekkel szemben. Elméletében abból indul ki, hogy az emberek „jó" vagy „rossz" döntéseket hoznak, de azt is feltételezi, hogy az emberek igyekeznek a „helyes" döntések irányába, miközben tudatosan kerülik (legalábbis próbálják kerülni) a „rossz" döntéseket. A „jó" felé közeledés, illetve a „rossztól" való távolodás (a „rosszal" való szembenállás, még ha nem is sikerül mindig hatékonyan) egy sajátos erőpár létét jelenti, de nagyobb érvényesülési esélyt tulajdonít Condorcet annak a döntésnek, amely felé igyekszik az ember. Ezért a szerző arra a következtetésre jut, hogy egy „jó" döntés meghozatalának valószínűsége: $P > 1/2$. Minél több tehát az azonos szavazat, annál nagyobb a „jó" döntés megszületésének valószínűsége ($P \rightarrow 1$).[61] A kollektív döntés ezek alapján, mondja Condorcet, nagyobb valószínűséggel hoz pozitív eredményt, „mint a legbölcsebb egyén magányos ítélete".[62]

---

59 Ennek kapcsán lásd például E. Durkheim (1898): *The rules of sociological methods*. New York, Free Press In Smith–Mackie (2004): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 738. Ennek egyik magyarázata talán abban keresendő, hogy a csoport tagjai már-már elveszítik egyéniségüket, és az alkalmazkodási törekvésük révén sodródnak a csoporttal, ezért „nincs önálló öntudatuk". Az egyéni döntések és a kollektív döntés közötti átfedés „hiánya" igen jól szemléltethető a matematikában a vektorok összeadásának példáján keresztül: az egyes vektorok eredőjének iránya egyetlen egyéni vektor irányával sem egyezik.

60 A demokrácia szelleme ez, ami lényeges eltér a monarchiák világától, amelyben hosszú időn át egyetemes és változatlan igazságként tartották számon azt az állítást, hogy „a király sohasem tévedhet; ha mégis megesett, hogy rosszat tett, akkor a tanácsadói voltak a felelősek" (A. Tocqueville (1993): *Az amerikai demokrácia*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 356). Az esetleges rossz döntések ellenére az alattvalók szerették, de főleg tisztelték királyukat.

61 Azaz minél több az ½-nél nagyobb valószínűséggel bíró egyéni döntés, annál inkább közeledik a kollektív döntés az 1-hez.

62 E logika alapján jutott Condorcet arra a következtetésre, hogy az esküdtszékek minden valószínűséggel jobb döntéseket hozhatnak, mint a hivatásos bírák. Ennek ellenére a gyakorlat mégis azt igazolja, hogy több mint két alternatíva közüli választáskor kudarcot valhat Condorcet „racionális" érvelése. (Tény, hogy számos tényezőt figyelmen kívül hagyott, mint például a kompetencia, az egymásra hatás vagy a csoporteffektusok). E kudarc a Condorcet-paradoxonban fejeződik ki leginkább, amelynek lényege,

A többségi elv hatékonyságának alátámasztására bizonyos értelemben Hayek „szétszórt tudás" (liberális ihletésű) elvét is segítségül hívhatjuk.[63] Ha birtokában vagyunk minden szükséges információnak, ha van egy adott preferencia-rendszerünk, és tökéletes ismeretekkel rendelkezünk, véli Hayek, akkor a felmerülő probléma logikai úton hatékonyan megoldható (többek vagy kevesek részéről). A társadalmi problémák esetében a szükséges információk, a feltételek és körülmények sokaságának „adottnak" kellene lennie, a problémák megoldásához. Ha azonban adottnak azt tekintjük, „ami egyetlen elme számára adott", amely aztán a szükséges információk birtokában képes a problémát tudatosan orvosolni, akkor rájövünk, hogy tulajdonképpen egyetlen egyén (vagy kis csoport) sincs elegendő tudás birtokában e téren. Hayek szerint a lehető legmegfelelőbb tudás vagy erőforrás tulajdonképpen ott van a társadalomban, de ez „a társadalom egyes tagjai által ismert erőforrások". A kérdés persze az, hogy vajon miként lehet e „szétszórt tudások legjobb hasznosítását elérni olyan célok érdekében, melyek relatív fontosságát csak maguk az illető egyének ismerik". (Hayek, 1995: 241–42.)

A többségi elven nyugvó demokratikus választásokra levetítve, a hayeki gondolatmenet lényege a következő: a választópolgárok különböző körülmények között, eltérő alaphelyzetekből kiindulva mérlegelnek különböző szempontok, kritériumok, megfontolások mentén, és hozzák meg a számukra megfelelő(nek tetsző) döntést, egyik vagy másik jelölt javára. Az egyes alaphelyzetek sokasága olyan általánosan adott helyzetet hoz létre, amely nem egyetlen elme számára adott. Az alaphelyzetek kellő ismerete, és az ismereteken alapuló tudás tulajdonképpen „szétszórtan" létezik, hiszen maguk a választópolgárok vannak leginkább önnön helyzetük tudatában, és rendelkeznek a legnagyobb ismerettel saját helyzetükre nézve. E tudás alapján hozzák meg szabad döntéseiket és szavaznak valamelyik jelöltre. A tudásegységek összege – a hayeki gondolatmenet alapján – „nagyobb tudás", mint az a tudás az egészről, amellyel egyetlen elme vagy egy kis csoport rendelkezhet.

Az egyes választópolgárok tudásegységeinek kanalizálása során bontakozik és derül ki a többség. Az így kialakult többségi döntés, elvi szinten hatékonyabbnak tűnik, mint az egyszemélyi döntés, és ha elfogadhatónak tartjuk Hayek érvelését, akkor a többségi elv ilyen alkalmazásával történő szabad választások a lehető legjobban hasznosítják „azt a tudást, aminek a maga összességében egyetlen egyén sincs birtokában". (Hayek, 1995: 242.) Tény, hogy bizonyos helyzetekben Hayek érvelése elfogadható, mi több, meggyőző.[64]

---

hogy ha több mint két alternatíva áll rendelkezésre, az egyes lehetőségek (jelöltek) körbeverhetik egymást, annak ellenére, hogy e döntések lehetnek racionálisak, logikusak. A körbeveréssel járó paradoxon viszont aligha járul hozzá a társadalom elégedettségének maximalizálásához. A Condorcet-paradoxon részletesebb bemutatására a későbbiekben fog sor kerülni.

63 Tény, hogy Hayek a piaci körülményekre alkalmazta az elvet, és azt is kihangsúlyozta, hogy a szétszórt tudás nem egyesíthető. Lásd F. A. Hayek (1995): *Piac és szabadság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. Ne feledjük, azonban, hogy Hayek ezzel a tervutasításos gazdálkodásnak üzent elsősorban hadat. A szabad választások során sem történik meg az egyes vélemények (tudások) egyesítése, hiszen azzal megszűnne a választás szabad jellege, de a választások eredményét végül is, a többségi elv alkalmazásával, az egyes döntések egyesítése adja. A két egyesítés azonban távolról sem azonos jellegű!

64 Úgy gondolom, azonban, hogy e kérdés kapcsán Hayeknek nincs megnyugtató magyarázata abban a tekintetben, hogy a „mennyiségi" többség döntésének miért kellene szükségszerűen termékenyebbnek lennie, mint a (szakmai szempontok mentén) kompetens „minőségi" kisebbség döntésének, adott ügyben vagy kérdésben.

Bizonyos értelemben a hayeki „szétszórt tudáshoz" hasonló gondolatokat fogalmaz meg Surowiecki is, aki szerint „Az egyéni vélemény nem elég pontos, vagy nem elég következetes, ezért a jó döntéshozatalhoz nélkülözhetetlen a kognitív sokféleség. A változatosság mellett szól […], hogy megnöveli a csoport lehetséges jó megoldásnak a készletét, és lehetővé teszi, hogy a csoport újszerűen és többféle módon fogja fel a problémát" (Surowiecki, 2004: 29–31). Egy kis leegyszerűsítéssel Surowiecki szavai azt sugallják, hogy a nagyobb csoportot képező többség elvileg több információ birtokába kerül, többféle ismerettel bír, növelve a „jó" döntés meghozatalának valószínűségét, az egyéni döntésekkel szemben.

Hayek és Surowiecki gondolataitól nem áll messze a „több szem többet lát" közmondásnak is beillő népi „bölcsesség", amely leegyszerűsített formában úgy értelmezhető, hogy a mennyiségi többség nagyobb tudással rendelkezik, mint az egyén, annál is inkább, mert több ember több információ birtokába kerülhet, és erre alapozva, több szempont mentén, több szemszögből nézve és megfelelő egyeztetés eredményeként „helyesebb" döntéseket hozhat, mintha a döntések egy-egy személy akarata mentén születnének meg. De, mégis mi indokolhatja ezt az álláspontot?

A válaszadást talán azzal a megállapítással kezdhetjük, hogy a közösségben élés elemi tényezője az a társas kölcsönhatások szövete, amelyben a sok elkülönült hatás összerővé olvad, és ezáltal valami új, többlet-erőpotenciál keletkezik.[65] Ez egyfajta *kollektív bölcselet*be, és ezáltal a *konszenzus* (vagy *kompromisszum*)[66] megkülönböztetett, bizonyosságot kifejező erejébe vetett hit jelenlétét sugallja.

Úgy tűnik, mintha az emberek hinnének és bíznának abban, hogy a társas együttélésből fakadó kölcsönös interakciók és egymásra hatások egy kollektív bölcseletet eredményeznek, amely a konszenzusokban jut kifejezésre (Smith–Mackie, 2004: 481–535). A konszenzus meggyőző erővel bír (ugyanakkor megtévesztő is lehet), mert az emberek hajlamosak azt hinni, hogy adott kérdésben, vagy több alternatíva közüli választásban saját preferenciájuk talán a legértelmesebb (logikusabb) válasz, és ha a többség is e preferencia mellett dönt (konszenzus alapja), az még inkább alátámasztja az egyes emberek ezzel kapcsolatos meggyőződését. Ilyen értelemben, az emberek könnyen feltételezhetik, hogy a konszenzus (a több ember – többség – közös nevezőre jutása) a lehető legmegbízhatóbb

65 Tény, hogy egy jól szervezett század támadóereje nagyobb, mint száz gyalogos katona külön-külön történő támadása. A kérdéssel kapcsolatban lásd még Csepeli, 1997: 149.

66 Csupán a tisztázás kedvéért: elemi megközelítésben, a *konszenzus* sajátos megegyezés, amely a közös pontokon nyugvó, viszonylag gyors döntést eredményezhet. A szemléltetés kedvéért, tételezzük fel, hogy ‚A' csoport az 1,2,3,4,5 elemeket preferálja, miközben ‚B' csoport a 3,4,5,6,7 elemek mellett áll ki. A „vegytiszta" konszenzusos döntés: 3,4,5. A *kompromisszum* értelmében a felek arányosan lemondanak eredeti elképzelésük egy részéről, így közeledve a kollektív döntéshez. A példa kedvéért: ha egy közügyi kérdésben a többségi csoport 10% növekedés mellett dönt, míg a kisebbség 4%-os növekedés mellett érvel, kompromisszumos döntésnek számíthat például a 8%-os „kiegyezés". Az érdekek arányos (kompromisszumos) érvényre juttatása lehetséges akkor is, ha egyszerre több kérdés merül föl: ha a többségi csoport A-t, B-t és C-t preferálja, miközben a kisebbség B, D és E verziókat szeretné érvényre juttatni, akkor például az A, B és D verziók melletti kollektív döntés ékes példája lehet a kompromisszumnak (feltéve, persze, hogy a három megoldás kompatibilis egymással). Ennek az eljárásnak kézzel fogható pozitívuma, hogy a kisebbség preferenciája is ténylegesen figyelembe van véve, éreztetvén e csoport tagjaival, hogy véleményük fontos, és nincsenek kizárva a többségi elvre való hivatkozással.

álláspont, ezért megbízható tudást nyújt a valóságról, egy adott kérdésről. E feltételezés alátámasztására kézenfekvőnek tűnik a következő érvelés: egy embert könnyen meg lehet téveszteni, könnyen lehet manipulálni, téves útra terelni, de sok embert már jóval nehezebben. Ha több személy (többség), egymástól viszonylag függetlenül, különböző szempontok és szemszögek alapján, a tények kellő átgondolásával és hosszas mérlegelése után ugyanarra a következtetésre jut, akkor jóval hihetőbb, hogy e közös eredmény jelenti a lehető legjobb döntést.[67]

A többségi akarat szerinti döntés „helyességének"[68] alátámasztása érdekében a csoport tagjainak inkompetenciájára, esetleges rossz döntésére is van áthidaló érv, nevezetesen az, hogy az egyéni tévedések csoportítéletbe összegződve kioltják egymást. Az egyéni véleményalkotások és a csoportdöntések közötti összefüggést vizsgálva Knight megkérte egy osztály hallgatóit, hogy először egyenként, azt követően csoportokra osztva becsüljék meg a terem hőmérsékletét. Kiderült, hogy a csoportítélet közelebb volt a valósághoz, mint a tanulók egyenkénti ítélete. Ez nem azt jelenti, hogy a tanulók egyenként pontos választ adtak, hogy nagyon sok volt a pontos becslés, hanem azt támasztja alá, hogy csoportot formálva az egyenkénti ítéletben elkövetett hibák kiegyenlítették egymást.[69]

A kérdéssel kapcsolatban igen érdekes vizsgálatot végzett Galton[70]: 1906 őszén egy hagyományszámba menő vidéki vásárra ment el, ahol a farmerek számára lehetőség nyílt állatállományaik bemutatására.[71] A rendezvény egyik attrakciója egy hízott ökör súlyának megítélése volt. A hagyományosnak tekinthető versenyre 800 személy nevezett be, akik között voltak hentesek, farmerek (azaz a témában „beavatottak"), de szép számmal jelentkeztek a kérdésben inkompetensnek számító személyek is. (Galton könnyen vonhatott párhuzamot e verseny és a demokrácia között, abban a tekintetben, hogy különböző képességű, és a döntés során különböző érdekeltségű és jártassággal rendelkező polgárok egyetlen és azonos súlyú szavazatot adhattak le). A jelentkezőknek ki kellett tölteniük egy szelvényt, feltűntetve a levágott és megnyúzott ökör általuk (egyenként) megbecsült

---

67 Ennek az érvelésnek van némi alapja, de téves következtetésekre juthatunk, ha nem vesszük figyelembe annak lehetőségét, hogy a csoportlét nem kizárólagos jelleggel pozitív értelemben vett serkentő tényező, hiszen az interakcióknak könnyen torzító hatása is lehet. A társas egymáshoz illeszkedés torkollhat túlzott konformitásba, aláásva a szereplők közötti valódi konszenzust (Smith–Mackie, 2004: 489). Nem hagyható figyelmen kívül az elit kisebbségnek a többségre gyakorolt befolyásolása, illetve a csoport tagjainak kompetenciaszintje (esetleg inkompetenciája) sem. E kérdések kapcsán lásd többek között: Csepeli, 1997; Pataki, 1980; Smith–Mackie, 2004.

68 A döntés „helyessége" itt elsősorban pontossági, hatékonysági, nem pedig méltányossági szempontból értendő.

69 Lásd H. C. Knight (1921): A ‚Comparison of the Reliability of Group and Individual Judgments', Diss. (University of Columbia), New York. Manuscript. In. Csepeli, 1997: 425. Példánkban a terem pontos hőmérsékletétől balra, illetve jobbra eső egyéni ítélek „találkoztak", és az interakciók során, véli Knight, a téves vélemények mérsékelték egymást, és ezzel az egyes vélemények eredője a pontos válasz irányába mutatott.

70 Francis Galton (1822–1911) ismert angol polihisztor (antropológus, földrajztudós, feltaláló, pszichológus), aki sokat foglalkozott eugenetikával is, és egyebek mellett az egyéni különbségek kihatásait vizsgálta.

71 Galton kísérletéről lásd J. Surowiecki (2004): *The Wisdom of Crowds*, DOUBLEDAY, New York, XI – XXI.

súlyát. A rendezőktől megszerzett szelvények alapján Galton tulajdonképpen azt szerette volna bizonyítani, hogy az átlag polgár önmagában „nagyon kevésre képes", ha közügyi dolgokban kell döntést hoznia.

A 787 érvényes szelvényen feltűntetett súlyértékek átlagszámítása során Galton arra a számára is igen meglepő eredményre jutott, hogy a „tömeg" (átlagérték) mindössze kevesebb, mint fél kilót tévedett az 544 kg-os ökör súlyának megállapításában. Galton meglepetésének adott hangot, mondván, hogy úgy tűnik a demokratikus úton kapott eredmény „jóval megbízhatóbb, mint ami várható lett volna" (Surowiecki, 2004: XIII). Ezt nevezte Surowiecki „kollektív bölcsességnek", kiemelve, hogy megfelelő körülmények között, a csoportok kimagasló intelligenciáról tesznek tanúbizonyságot, és gyakran okosabbak, mint a csoport legokosabb egyénei (Surowiecki, 2004: XIV – XVIII).

Úgy tűnik, következtet a szerző, hogy a „tömeget" képező többség bölcs döntésekre képes, azaz a hatékony döntések mintha összefüggnének a mennyiségi dimenzióval, a számszerinti többséggel, még abban az esetben is, ha a többség tagjai nem rendelkeznek kiemelkedő ismeretekkel, komolyabb kompetenciával.[72] Ezek alapján, a többségben van némi „kollektív bölcsesség", amely túlmutat a többség tagjainak (és talán kisebbségeinek) különálló döntésein, többnyire akkor, ha az egyéni döntések aggregálása „helyesen történik" (Surowiecki, 2004: XIV). Nem meglepő következtetés: ha a többséget alkotó egyének minél szélesebb körű ismeretekkel és nagyobb tudással rendelkeznek, azaz kompetensek[73] adott kérdésben (legyen az a jelöltek közötti választás vagy egy közügyben való döntés), akkor nagyobb lehet a hatékony döntéshozatal lehetősége. Abban az esetben, ha a kellő ismereteken túl a döntési folyamat szereplői bizonyos erkölcsi értékrenddel is rendelkeznek, akkor is nagyobb lehet a valószínűsége, hogy az egyéni ítéletekből összekovácsolódó kollektív (többségi) döntés bölcsebb és jobb lesz, mint az egyszemélyes vagy a közösség egy kis létszámú testületének (oligarchai) önkényes döntése (Csepeli, 1997: 426).

72 Ne feledjük azonban, hogy Surowiecki által bemutatott példa egy egyszerű, egydimenziós, és sajátos jelleggel bíró feladat, miközben a közügyi kérdések más természetűek, és túlnyomó többségük komplex, bonyolult problémákat vetnek fel, amelyek nem nélkülözhetik a beavatottságot, a kompetenciát. Igaz, viszont, hogy az általános választások sem hasonlíthatók a közügyi kérdésekben meghozandó testületi döntésekhez. Az átlagpolgár szavazati joggal rendelkezik, ezért szavazhat úgy, hogy közben senki nem kéri tőle számon „felkészültségét", vagy ellenkezőleg, nem vonja felelősségre a jelöltekkel kapcsolatos tájékozatlansága, alulinformáltsága miatt. Szavazata így is, úgy is más szavazókéval azonos súlyú: egyetlen mennyiségi egységnek számít, valamelyik jelölt javára.

73 A kompetencia kérdése, a „hozzáértők" és a „hozzá nem értők" aránya nagyon fontos tényező a döntés kimenetelében, ne feledjük azonban, hogy a csoport, illetve egy közösség „illetékesekre" és „illetéktelenekre" történő tagolása számos nehézséget tartogat, hiszen igen nehéz megmondani, hogy pontosan mekkora, vagy mekkorának kell lennie a kompetenciaigénynek, és azt is nehéz megállapítani, hogy hol kezdődik a „megfelelő" kompetencia (Csepeli, 1997: 427).

DUPress

3.5 A TÖBBSÉGI ELV ELLEN SZÓLÓ ÉRVEK: „SOK ROSSZ SZAKÁCS ELSÓZZA A LEVEST”

A többségi elv mellett szóló érvek, amint láttuk egymással többé-kevésbé egybefonódó, de mégis egymástól elkülöníthető (mennyiségi, működőképesség-kormányozhatósági, méltányossági, illetve hatékonysági) szempontok szerint osztályozhatók. A többségi elvvel szembeni érvek is több szempont mentén csoportosíthatók. A többségi elv kapcsán ilyen értelemben figyelembe vehetjük a racionalitás-egyértelműség (a relatív többségi elv alkalmazása során) kérdését, az ambivalenciáknál is említett mennyiség és minőség kettősségét és az ebből eredeztethető hatékonyságot, a többségi elv „kizárólagos” jellegéből adódó haszonelvűséget, a többségi elven nyugvó legitimitás hitelességét, végül, de nem utolsó sorban a méltányosságot.

Racionalitás-egyértelműség

A többségi elv, racionális döntéshozatalon nyugvó, játékelméleti megközelítése eléggé bevett módszer. E döntéshozatal a korábban is említett „racionális ember” alapfeltételezésből indul ki. A racionális emberekből álló többség döntése esetében nemcsak az derülhet ki, hogy a döntés nem optimális, hanem az is, az egyes racionális döntések aggregálásával létrehozott kollektív döntés egyszerűen irracionális és eredménytelen.

A többségi elv bizonyos esete (relatív többség), bizonyos helyzetben (ha több mint két lehetőség áll rendelkezésre), és bizonyos választási eljárásban (alternatívák rangsorolása) is például a racionalitás és a döntés egyértelműségének kudarcához vezethet. Az előző kétségbevonása közvetlenül eredményezheti az utóbbi megkérdőjelezését, olyan értelemben, hogy ha (relatív) többségi elvet alkalmazunk három vagy több alternatívára, az elv irracionális eredményhez (matematikai ellentmondáshoz) és tehát a döntés egyértelműségének teljes hiányához vezethet. Ez a „körkörös ellentmondás” a korábban is említett Condorcet-paradoxonban fejeződik ki, melynek lényege egy példán keresztül szemléltetve a következő: tételezzük fel, hogy egy testület mind a tíz tagja saját belátása szerint állít preferenciasorrendbe három kínálkozó alternatívát (‚A’; ‚B’; ‚C’). Négy személy az ABC, három tag a BCA, kettő a CAB, és végül egy tag a CBA rangsorolást preferálja. Az alternatívák páros összevetéséből kiderül, hogy az ‚A’ legyőzi ‚B’-t 6:4, ‚B’ megveri ‚C’-t 6:4, végül ‚C’ győz ‚A’-val szemben 6:4 arányba. Egy tökéletes körbeverésnek lehetünk szemtanúi, mely matematikai lehetetlenség, vagyis a többségi elv alapján meghozott döntés irracionális, tehát nem lehet egyértelmű sem.

DUPress

A racionális emberek többségi döntéséről kiderülhet tehát, hogy az nem mindig optimális, vagyis, hogy a kimenet nem mindig maximalizálja az elégedettséget (Ilyen problémák gyakran előfordulhatnak a javak elosztásánál, a kevésbé jó többségi döntések, illetve az előre nem látott, váratlan fejlemények – fordulatok – következtében is). Mit több, a többségi döntések néha egészen előnytelen kimeneteleket is eredményezhetnek.[74]

A többség „ereje", a korábban ismertetett hobbesi értelmezés szerint is a mennyiségi többletben keresendő, de a többségi elvre való hivatkozás elfogadása ellenére is legalább két probléma merül föl. Egyfelől, már utaltam arra, hogy a mennyiségi többlet nem jelent automatikusan minőségi fölényt, a mennyiségi fölény nem azonosítható a tartalmi fölénnyel, vagyis a számszerinti többlet nem eredményez egyértelműen tartalmi többletet. Másfelől (főleg ha a többségi döntés hobbesi megközelítését vagy a Knight-féle értelmezését vesszük figyelembe), mondhatnánk, hogy az ellentétes vélemények kioltják egymást. Ez elvileg elképzelhető, demokratikus keretek között az ellentétes véleményeket megfogalmazó emberek azonban nem olthatják ki egymást csupán azért, mert ellentétes véleményen vannak (Risse, 2004: 49).

A szabad és demokratikus rendszerekben a véleménypluralizmusok jelen vannak és megmaradnak, de a kisebbségi táborhoz tartozó véleményeket nem lehet egyszerűn lesöpörni, azoktól nem lehet eltekinteni arra való hivatkozással, hogy a mennyiségi többséghez tartozó ellenszavazat nélkül maradt többlet-véleményeknek kizárólagos jelleggel győzniük kell. Bármennyire is másként tűnik a többségi elv (matematikai) lényegéből, a mennyiség nem tévesztendő össze a tartalommal, hiszen a mennyiségre alapozó érvek logikai ereje, és a többségi döntések tartalma, illetve azok társadalomra való kihatása nem moshatók össze, annál is inkább, mert a tartalom maga nem mennyiségi kérdés.

Mintha a „kollektív bölcsességbe" vetett hit ellen irányulnának Sartori szavai is, aki a mennyiség és a minőség viszonyának dilemmájára utalva mondja, hogy a többségi elvre a „logikailag fordított sorrend" jellemző. Mint minden más módszerről, a többségi elvről is célszerű megkérdezni, állapítja meg Sartori, hogy mi a célja, és hogyan működik. Szerinte a többségi elv kapcsán felcserélődött a logikai sorrend, ugyanis „miközben a választásnak a minőségi szelekciót szolgáló mennyiségi eszköznek kellene lennie, a minőség követelménye alárendelődött a számszerűség követelményének. A gépezet elkapta a gépmesterek kezét: míg a szándék az volt, hogy a legjobbak kiválasztása érdekében kell számolni, addig a mai demokráciák sokat számolnak, és keveset válogatnak. A számok zsarnoksága felértékeli a mennyiséget, azaz leértékeli a minőséget" (Sartori, 1999: 82).

74 Ennek kapcsán lásd többek között J. Buchanan–G. Tullock (1962): *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*, Ann Arbor, University of Michigan Press, Michigan.

PUPress

A többségi elv szerinti döntések esetleges negatív kihatásait a „sok lúd disznót győz”, vagy a még többet mondó „sok rossz szakács elsózza a levest” közmondások is találóan érzékeltetik. Az előbbi egyértelműen a sokaság erőfölényére utal, többek között arra, hogy a mennyiség legyőzheti a minőséget, az utóbbi pedig a mennyiséget kitevő elemek minősítését is kiemeli, hiszen fontosnak tartja, hogy a kérdésben járatlan, inkompetens egyedekből összeálló többség nagyobb valószínűséggel hozhat negatív töltetű döntést, mint a kérdésben kompetens személyekből áll sokaság.[75]

Mennyiségi fölénye ellenére, úgy tűnik tehát, hogy a többség döntése kudarcba is torkollhat. A gyakorlat azt mutatja, hogy e kudarc egyik leggyakoribb magyarázata a döntést meghozó többség tagjainak viszonylag alacsony kompetenciája. Ebből kettős veszély is következhet. Egyfelől, ha a többségi csoportra a tagok közötti szorosabb kapcsolat jellemző, akkor fennállhat annak veszélye, hogy az alacsonyabb kompetenciájú, de amúgy a többségen belüli többséget alkotó egyének egyetértése könnyen megzavarhatja az élesen látók bizalmát. Másfelől, még aggasztóbb, ha létszámbeli fölényükből adódóan a kérdésben kevésbé illetékes személyek lehúzzák a döntés átlagszínvonalát, vagyis rontják annak minőségét.

Ezek alapján, a többségi elv a (kisebbségben levő) kompetensek ítéleteit béníthatja meg, vagy úgy is fogalmazhatnánk, hogy a kevésbé kompetens többség a rátermettek „intézményes elképtelenítéséhez” járulhat hozzá. Ez könnyen megtörténhet, ha az adott csoportban vagy társadalomban a „hozzáértést” nem a szakképzettség, nem a tényleges rátermettség, hanem a mennyiségi szempont szerinti akaratérvényesítés szabja meg döntően. A fentebb elmondottak alátámasztására álljon itt három – szemléltetőerővel bíró – kísérlet. [76]

A volt sakkvilágbajnok, Anatolij Karpov, számítógépen keresztül játszott egy mérkőzést nyolcvan ország ötvenezer jelentkezőjével, azaz a „világ” ellen. Az ellenfelek rendelkezésére állt tíz perc gondolkodási idő minden Karpov-lépés után. A számítógépes rendszer a több ezer lépés közül minden egyes alkalommal a legtöbbször előforduló lépést választotta ki, és e „kollektív” lépés jelentette a többségi döntést a „világ” nevében. A mennyiség ellenére az 50. 000 személyt számláló „tömeg” feladásra kényszerült a hatvanötödik lépésben. Ez nem tűnik olyan meglepőnek, hiszen a megadott feltételek (szabályok) értelmében kevés esély ígérkezett arra, hogy a többség a lehető legjobbat lépje. Ebben a helyzetben az

75 E komplex kérdés kifejtésére nem kerül sor jelen könyvben, annyit azonban megjegyzek, hogy a korábban bemutatott kísérleti példák (Night és Galton) egyszerű feladatok megválaszolására vonatkoztak, a politika világában azonban, amint már említettem, többnyire komplex közügyi kérdésekkel van dolgunk. A mennyiség és a minőség együttes vizsgálata más jelleget ölt az összetett problémák esetében. A „probléma” részletesebb kifejtését lásd többek között Zoltayné Paprika Zita (szerk.) (2002): *Döntéselmélet*. Alinea Kiadó, Budapest.

76 Nem áll szándékomba a bemutatott csoportkísérletek, illetve az általános választások során, vagy a törvényhozó testületekben lejátszódó folyamatok közé egyenlőségjelet tenni. Eltérő közegekről, különböző kontextusokról van szó, de a döntések jellege, elsősorban a kirajzolandó többségi és kisebbségi csoportok lehetséges egymásra hatásai szempontjából vannak figyelemreméltó közös pontok közöttük.

történt ugyanis, hogy ha volt is néhány kiemelkedő sakkozó a jelentkezők között, minőségi lépései elvesztek az átlagos képességű és/vagy hozzá nem értő amatőrök középszerű vagy gyengének minősülő lépései következtében. Ennek az lett a következménye, hogy az egyéni döntésvektorok eredői a legjobb esetben is egy átlagos lépéssé silányultak, messze elmaradva Karpov klasszis lépéseitől. A többség tehát „rossz" döntéseket hozott. Igaz, a résztvevők között nem volt személyes kölcsönhatás (az általános választások alkalmával is szerény interakcióról beszélhetünk a választópolgárok között), és nem volt kétirányú kommunikáció, de a többségi elv csalhatatlansága, a többségi döntés egyértelmű fölénye így is megkérdőjelezhető. A példa is megerősíti, hogy ha a közösség (csoport, társadalom, stb.) többsége nem vagy csak kevésbé jártas a fennforgó témában, ha hiányzik a kellő hozzáértés, akkor a többségi döntés kapcsán nem sok remény ígérkezik a pozitív eredményre (Csepeli 1997: 426).

A szociálpszichológia világában, kiscsoport[77] szinten végzett kísérletek is rámutatnak a kompetencia központi szerepére, de a (minket elsősorban érdeklő) többségi döntés vizsgálata során tekintettel kell lennünk a két közeg közötti lényeges különbségre. A Karpov ellen sakkozó egyének között nem állt fenn semmilyen kapcsolat, nem volt kölcsönös viszony és egymásra hatás, míg egy kiscsoport esetében közvetlen kapcsolatok és ráhatások szövik át a közösség egészét, ami a maga során azt eredményezheti, hogy a kisebbségi elit, a manipuláció vagy a többségi nyomás, netán más torzító jellegű csoporthatások jóval nagyobb súlyt kaphatnak a döntési folyamat során.

Az első kísérletben a kísérleti személyek egymástól elkülönítve végezték a kitűzött feladatot: egy olyan számsort kellett továbbvinni, amelyet logikailag nem lehetett továbbfolytatni, hiszen semmilyen minta vagy szabályszerűség nem állt fenn a sorozat számai között. Az 50 beavatott személyből 39 (azaz 78%) mégis vállalkozott a számsor kiegészítésére, mikor megtapasztalta, hogy a „többség" is ezt teszi. Az emberekben rejlő konformizáló hajlam tehát egyenesen téves többségi döntést eredményezett.[78]

A másik kísérletben hatos csoportoknak két (a zöld színhez viszonylag közel álló) kék színű diaképről kellett megmondaniuk, milyen színt látnak. A kísérleti személyek mindössze 0.25% -a ítélte zöldnek a kék képeket. Az olyan csoportoknál azonban, ahol a hattagú csapat két emberét „megvesztegették", azaz beavatták a kísérlet igazi céljába, és ezért ők előre zöldnek „látták" a képeket, amit gondosan ki is nyilvánítottak, ott a be nem avatott szereplők 8.4%-a ítélte úgy, hogy a képeken zöld szín látható. Az eredmények alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy egy konzekvens és hatékony kisebbség igen komolyan befolyásolhatja (manipulálhatja) a határozatlan többséget.[79] A többségi elv, és ezzel a demokrácia egyik igen komoly és kihívó problémáját veti fel e példa: az inkompatibilis többség és a kompatibilis kisebbség, illetve az apatikus többség és az intenzív kisebbség viszonyát, a kettő akaratérvényesítési esélyeit.

---

77 Esetünkben a lényegi különbség nem a nagy- és a kiscsoportok közötti számértékben mérendő le, hanem elsősorban abban, hogy a kiscsoportok tagjai közötti interakció mértéke lényegesen más, mint a fenti példa ötvenezres „csoport" tagjai közötti egymásra hatás mértéke.

78 R. S. Crutchfield (1973): ‚Konformitás és karakter' In Csepeli, 1997: 429.

79 Moscovici–Lage–Naffrechaux (1969): ‚Influence of a Consistent Minority on the Responses of a Majority in a Color PerceptionTask', *Sociometry,* vol. 32: 365–379 In Csepeli, 1997: 508.

DUPress

A haszonelvűségre vonatkozó ellenérvek kapcsán talán azzal kezdhetjük mondandónkat, hogy a többségi elven nyugvó (elsősorban a többségi választási) rendszerek többnyire nem veszik figyelembe a felmerülő alternatívák közötti preferenciák *intenzitás*át, mely közvetlenül kötődhet az utilitarizmus számára elsődleges fontosságú össztársadalmi szintű – a döntés eredményére vonatkozó – elégedettséghez. Mivel a többségi elv mennyiségi szempont mentén dönti el a „győztesek" és a „vesztesek" kilétét, felmerülhet a kérdés, hogy utilitarista szempontból érdemes-e kiemelni a preferenciák intenzitását, ami mennyiségi szempontból nem, vagy alig mérhető. A hagyományos utilitarista alaptétel (a lehető legnagyobb boldogság a lehető legtöbb ember számára) értelmében tehát az alapvető kérdés nem az lenne, hogy hányan választották X-et, hanem egyfelől az, hogy mindazok, akik X-et választották, nem feltétlenül egyforma érdekeltséggel, intenzitással tették azt, másfelől, pedig az, hogy akik X-re adták le voksukat, lehet, hogy jóval erősebb vagy gyengébb intenzitással érezték X támogatására való késztetésüket, mint azok, akik Y-ra voksoltak.[80]

Vannak azonban, akik nem az intenzitások közötti különbségtételre helyezik a hangsúlyt, hanem inkább a *jólétet* emelik ki. Ebből a szempontból a többségi elv utilitarista igazolása abból indul ki, hogy ha a társadalom célja a boldogság maximalizálása, és ha az egyes szavazatok az egyéni boldogság megelőlegezői, akkor a társadalomnak alá kell vetnie magát a többségi akaratnak. Ha ezt elfogadjuk, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy a többség boldogságának növelése, akár a kisebbség kárára, az össztársadalmi boldogság maximalizálását szolgálhatja.[81] Ez viszont azt jelenti (noha nem központi jelentőségű jelen írás szempontjából), hogy az utilitarizmus eléggé érzéketlen az (egyenlőséget előtérbe helyező) igazságosságra és kevésbé van tekintettel az egyéni jogokra.[82]

Akár az intenzitás, akár a jólét felől közelítjük meg a többségi elvet, nem jelentéktelen felvetés utilitarista szemszögből, hogy adott kérdésben a minimális érdekeltségű többség zsarnokoskodhat-e a szenvedélyes és jóval nagyobb érdekeltségű kisebbség felett, hiszen össztársadalmi szinten ez instabilitást eredményezhet, ami a jólét ellenében hathat. Nem mindegy tehát, hogy egy adott ügyet a „leginkább preferált" vagy a „legtöbbek által preferált" kérdésként kezelünk.[83]

Az intenzitás kérdése kapcsán felmerül tehát az apatikus többség és az intenzív kisebbség problémája. Az intenzitás figyelembevétele (és a lehetőségek függvényében valamilyen

80 A kérdés kapcsán lásd E. Spitz (1984): *Majority Rule*, Chatham House Publisher, Chatham, N. J., 26–28; H. L. Wieting Jr.: ‚Philosophical Problems in Majority Rule and the Logrolling Solution', 1968: 85–101 In Spitz, 1984.

81 Be kell látnunk azonban, hogy azért nem egyértelmű (de nem e tanulmány célja a kérdés megválaszolása), hogy a többség akaratának „zavartalan" érvényesüléséből származó boldogság, és a kisebbség veszteségéből fakadó boldogtalanság eredője, vagy a többség és kisebbség valamilyen kompromisszumos megegyezése vezetne nagyobb össztársadalmi elégedettséghez.

82 F. Rosen (1990): ‚Majorities and Minorities: A Classical Utilitarian View' In J. W. Chapman and A. Wertheimer: *Majorities and Minorities*, New York University Press, New York, 24–43.

83 Lásd R. Dahl (1970): *A Preface to Democratic Theory*, The University of Chicago Press, Chicago, Chapter 4, 90–92.

szintű érzékelése, mérése) természetesen nem visz sokkal közelebb bennünket az „egyetemes igazsághoz", az eszményi méltányossághoz, annál is inkább, mert a többségi elv szerinti döntéseknek nem is ez az alapvető feladatuk. Mi több, a hatékonyság terén sem hoznak e döntések tökéletes eredményeket, jóval inkább a társadalom érdekpluralizmusának figyelembe vételével, az álláspontok és vélemények sokféleségének kanalizálásával olyan döntések meghozatalára törekednek, amelyek viszonylag békés megoldásokhoz vezetnek össztársadalmi szinten.

Ennek ellenére, meggyőződésem, hogy nem hagyható figyelmen kívül a preferenciák intenzitása, hiszen a közömbös többség győzelme az intenzív kisebbséggel szemben nem hozhat megnyugtató eredményeket. Igaz, a többségi elv alkalmazása igen elbonyolódna, ha figyelembe kellene venni minden egyes kérdés vagy közügy kapcsán az egyes csoportok érdekeltségek intenzitását, elvi szinten, ettől függetlenül a többségi elv hiányosságaként könyvelhetjük el a preferencia intenzitásának figyelmen kívül hagyását.

Nem tűnik érdektelennek az a további kérdésfeltevés (ami a fenti két kísérlet alapján is megfogalmazható), hogy: Vajon a többségi elven nyugvó döntés mennyire többségi döntés, a szó szigorú értelmében? Azért is indokolt erre rákérdezni, mert semmi nem garantálja, hogy a véleményformálás folyamatában a számszerinti többséghez tartozó egyének döntése valóban saját akaratuk kifejeződése. Ha ez így van, akkor a többségi elvre való hivatkozással megalapozott legitimitás hitelessége megkérdőjelezhető. Más szavakkal, nem biztos, hogy a döntés az egyének szabad akaratán nyugszik, és az sem kizárt, hogy *a többségi döntés* tulajdonképpen *a többséget befolyásoló* – akár manipulatív eszközöket és módszereket is bevető – *kisebbség, többségi köntösbe öltöztetett akaratának kinyilvánítása*.

A polgárok közügyekről alkotott véleményeinek komplexitása és szervezettsége, az események megértéséhez szükséges tudása, illetve politikai absztrakciós készsége, egyszóval a közügyi-politikai ismeretszintje egyenlőtlen megoszlású. A tájékozottabb, több ismerettel és nagyobb tudással rendelkező egyéneknek várhatóan tartósabb és fajsúlyosabb véleményük van a döntés előtt álló kérdésekben, mint az egyes témában kevésbé jártas, és ezért valószínűsíthetően bizonytalanabb egyéneknek, akik épp ezért kevésbé képesek egyénileg tartósan kiállni valós preferenciájuk mellett. Ebből nem nehéz azt a következtetést levonni, hogy a nagyobb tudással rendelkezők befolyásolhatják a kevésbé jártas tagokat. Jó okkal tevődhet fel tehát a kérdés, hogy vajon a társadalom hányad része figyeli logikusan, és érti meg ténylegesen a közügyi eseményeket, véleményeik formálása és döntéseik kialakítása során.[84]

A tudás és az ismeret egyenlőtlen megoszlása könnyen azt eredményezheti, hogy megjelennek a hangadók, a vezérek, a nagyobb tudással rendelkezők és/vagy aktív személyek, akik meghozzák a döntéseket, ezt követően pedig, szervezetten „kicsikarják" a többség beleegyezését (pártok, média, manipulációs módszerek, hatalmi eszközök révén). Ilyen

84 E kérdés kapcsán lásd többek között Toka Gábor (2009): ‚A jó kormányzat, az ismeretgazdag választóközönség, és a tömegtájékoztatási rendszer összefüggései nemzetközi összehasonlításban' In *Politikatudományi Szemle*, XVIII/2, 7–24; B. Caplan (2007): *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*, Princeton University Press, Princeton, N.J.; Toka Gábor (2003): ‚Can Voters Be Equal? A Cross-national Analysis', In *The Review of Sociology*: 2003) Vol. 9, No. 2, 51–72.

DUPress

megvilágításban valószínűsíthető tehát, hogy a többségi döntés tulajdonképpen többségi beleegyezéssel alátámasztott és legitimált kisebbségi döntés. Ha ez részben is igaz, akkor a többségi elv megtévesztő lehet, egyfajta „pszeudo-többségi" döntés, mely elveszti a szigorúan vett demokratikus jellegét, jelentését, és a többségre való hivatkozással meghozott döntések legitimitásának tisztaságát.[85]

Végül, de nem utolsó sorban, negatívumként hozható fel néhány, a többségi elv ambivalenciái során is bemutatott kérdés, nevezetesen, hogy a többségi elv: önmaga egyik legfontosabb (eredeti) hivatásának, a plurális társadalmi érdekek harmonizálásának árthat; a demokrácia egyik alapelvét, az önrendelkezést lehetetlenítheti el; a politikai egyenlőség, pontosabban a szavazati egyenlőség demokratikus elvét boríthatja fel, a maga következményeivel. De, nézzük egyenként.

A többségi elv tehát épp azokat a feltételeket teheti tönkre, amelyek életre hívták az elvet magát. Demokratikus keretek között a többségi elv eredeti „hivatása" a plurális társadalomban egy elfogadható és kivitelezhető döntési eljárás létrehozása, annak érdekében, hogy kollektív döntés révén egységesítse a sokféleségeket úgy, hogy ezzel egy időben tartsa tiszteletben a különbözőségeket, a vélemények és érdekek pluralizmusát. Mennyiségi fölényéből adódóan, a többség számára lehetőség nyílhat azonban (még demokratikus korlátok felállítása mellett is) a kisebbségek elfojtására, ami nem a sokféleségek harmonizálását, hanem inkább a plurális társadalom uniformizálását jelenti.

A kisebbségek elfojtására irányuló többségi fölény, a maga során ellehetetlenítheti a demokrácia egyik alapelvét, a kisebbségek önrendelkezési jogát. Tulajdonképpen arról van szó, hogy az arányos érdekképviselet helyett a többségi elv a „győztes mindent visz" alapon is működhet, ami leszűkítheti, vagy akár megsemmisítheti a kisebbség tényleges önmeghatározásának és önrendelkezésének lehetőségét, főleg, ha állandósult kisebbségekről van szó. Ha ez fennáll, akkor a kisebbségek érdekérvényesítése nem magától a kisebbségtől, hanem optimális esetben is a többség által rögzített demokratikus feltételektől, illetve a többség „jóindulatától" függ.[86]

Ami a politikai egyenlőséget illeti, az állandósult kisebbségi tagok szavazatainak (véleményének) súlya gyakorlatilag a nulla felé konvergál, ha ők állandóan veszítenek. Ha viszont nincs reális önrendelkezési lehetőségük, és tényleges képviseletük érdekeik érvényesítéséért, akkor megtörténhet, hogy e kisebbségek nem a társadalom konstruktív részesei, hanem ellenkezőleg, a többséggel szembefordulva, a társadalmi haladás hátráltatói is lehetnek.

E téren azonban az is kiderülhet, hogy nem szükséges egyetlen állandósult kisebbség léte sem ahhoz, hogy a társadalom egy jelentős (kisebbségi) része elidegenedjen a

---

85 Lásd J. A. Schumpeter (1950): *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper & Row Publishers, New York, XXI. fejezet.

86 Heim szerint a kisebbségek tolerálása eredetileg az önkéntes nagylelkűség elvére, nem pedig a kisebbségi jogok elméletére épült. Ez utóbbi hosszas történelmi folyamat eredményeként körvonalazódott. Lásd J. Ch. Heim: ‚The Demise of the Confessional State and the Rise of the Idea of a Legitimate Minority' In J. W. Chapman and A. Wertheimer (ed.) (1990): *Majorities and Minorities*, New York University Press, New York. különösen 12–15.

DUNEPress

politikától, és általános közöny legyen úrrá e kisebbségen, a többségi elv alkalmazásának köszönhetően. Arról van szó ugyanis, hogy ha a vezetők (képviselők) kiválasztása többségi elv alapján történik, akkor a választópolgárok egy részében könnyen tudatosulhat, hogy „a többség mindent visz" alapon célszerűtlen tényleges preferáltjukra szavazni, ha e preferáltak köztudottan (valószínűsíthetően) a kisebbségek táborába tartoznak. A kisebbségi erőt képviselő jelöltre vagy pártra szavazó választópolgár gyakorlatilag három lehetőség közül választhat: nem jelenik meg az urnák előtt; tényleges preferáltjára szavaz, de a veszítés csalódást és kiábrándultságot okoz, mivel azt érzi, hogy szavazata súlytalan, illetve, hogy szavazati részvétele csupán idő-, és energiapazarlás, ő meg egy „jelentéktelen" szavazó; szavaz, de nem az általa ténylegesen preferált jelöltre, hanem valamelyik reális esélyesre, de ez a verzió sem garantáltan hoz elégtételt számára. Mindhárom verzió negatívan hathat ki a szavazó állampolgári kötelességtudatára, csökkentheti a szavazópolgár politikába és a politikai szereplőkbe vetett bizalmát, illetve növelheti a politikától való elidegenedését (Fuentes-Rohwer, 1996: 208–214). [87]

A többségi elv mellett és ellen szóló – fentebb bemutatott – érvek következtetéseként elmondható, hogy a modern plurális társadalmak kollektív döntéseit lehetővé tevő többségi elv egy igen összetett fogalom, a maga erősségeivel és gyengeségeivel együtt. Akár az eljárás miléntjét, akár a döntések tartalmát vizsgáljuk, alapvető kérdésként tételeződik, hogy lehetséges-e a demokrácia két alapvető elvének, a népszuverenitás és a politikai egyenlőség elvének érvényesülése. Úgy tűnik, nincs olyan döntési eljárás, beleértve a többségi elvet is, amely eleget tenne a szó szigorú értelmében vett egyenlőség komplex (elvi) követelményeinek.[88] Továbbra is nyitott kérdés, hogy mégis milyen gyakorlati eljárást lehet(ne) alkalmazni, mely leginkább:

– tükrözi a lehető legnagyobb számú szavazó akaratát (döntését) és támogatja a demokráciát stabilizáló konszenzust
– figyelembe veszi az érdekek intenzitását (súlyát)
– támogatja a sokféle vélemények arányos érvényre jutását (beleértve a kompromisszumos döntéseket), annak érdekében, hogy a népszuverenitás elvének tiszteletben tartása mellett közelítsen a politikai egyenlőségéhez, illetve, hogy a legnagyobb mértékben tartsa tiszteletben az érdekek méltányos (arányos) érvényesülésének elvét.[89]

---

87 A három megállapítás alapján nem alaptalanul vetődik fel a kérdés, hogy mikor szavaznak az állampolgárok. Úgy tűnik, a szavazópolgárok egyfelől akkor szavaznak, ha úgy érzik, szavazatuknak van súlya, és voksuk komoly haszonnal járhat a befektetett időhöz és energiához képest (Persze, ez nem azt jelenti, hogy teljes mértékben eltekinthetünk az állampolgári kötelességtudattól), másfelől, ha a politika szereplői kellő hatással tudnak lenni rájuk, és szavazásra „csábítják" őket. Lássuk be, mindkét tényezőre szükség van a modern demokráciákban.

88 Az egyenlőség kapcsán elsősorban a szavazatok súlyegyenlőségére gondolunk, noha „eszményi" formában tovább lehetne gondolni a fogalom jelentését: a közügyi kérdések iránti egyenlő érdeklődések; adott közügy iránti preferencia-intenzitások egyenlősége; a szavazók azonos ismerete és egyenlő tudása, stb.

89 Meggyőződésem , hogy a preferenciális választás – amint majd látható lesz a későbbiekben – a lehető legalkalmasabb választási módszer a fenti feltételek teljesítésére

DUPress

A többségi elv előnyei és hátrányai felhívják a figyelmet, egyfelől arra, hogy az elv alkalmazása mindenképp célszerű, de nem „szabadjára engedve", minden korlátozás nélkül. A mennyiségi fölényből származó veszélyek tehát indokolttá teszik jól meghatározott alkotmányos feltételek rögzítését, hogy a többségi elv kihatásait kordában lehessen tartani, a demokrácia értékrendje által megszabott keretek közé lehessen terelni. Azt, hogy e cél megvalósítása mennyire megkülönböztetett jelentőségű és kihívást jelentő feladat, igen jól érzékelteti az utóbbi több mint 200 évben napvilágot látott művek sokasága, melyek a demokrácia szellemében a többségi uralom alkotmányos korlátozását helyezik a vizsgálódásuk középpontjába.

A következőkben ezért, a teljességre való törekedés igénye nélkül, a fogalom (elsősorban a többségi elven nyugvó többségi uralomra gondoljunk) egyfajta történeti áttekintésére kerül sor, különös tekintettel olyan korlátok és feltételek kiemelésére, amelyek elejét vehetik, vagy legalábbis minimalizálhatják a többségi túlkapásokat, a kisebbségekkel szembeni önkényes vagy zsarnoki lépéseket.

DUPress

4. IDŐUTAZÁS

4.1 BEVEZETŐ

A többségi elv időrendi áttekintése nem öncélú. Annak ellenére, hogy csak néhány szerzőt és művet emelek ki,[90] a „hiányos elemzés" is kellően érzékeltetheti a többségi szabály, kiváltképp a többségi uralom valós problémáit, annak potenciális veszélyeit, illetve a hatalmi túlkapásokkal szemben felállított korlátok jellegét, azok szükségességét. Mindez – reményeim szerint – hozzájárul a „Melyik többség?" kérdéshez közvetlenül kötődő választási rendszerek mikéntjének – a mi esetünkben a preferenciális választási módszerek – és a demokratikus hatalomgyakorlásban betöltött szerepének jobb megértéséhez. A többségi uralom rövid történeti áttekintését megelőzően néhány általános megoldási javaslatot ismertetek, amelyek persze nem oldják fel maradéktalanul a mennyiségi fölényből fakadó zsarnokság potenciális veszélyeit, de fontosak lehetnek a demokrácia szempontjából. Az „alkotmányban rögzített alapvető jogok garantálása", a „hatalommegosztás elve", a „pártatlan alkotmánybíróság", „arányos képviselet" és így tovább, olyan – már-már közhelyként hangzó – kijelentések és elvárások, amelyeket általános formában a hatalmi visszaélésekkel, többségi túlkapásokkal szembeni „alkotmányos korlátok"-nak nevezhetünk. Ilyen megközelítésben a következő négy tényezőt emelném ki:[91]

a. A hatalmi ágak tényleges szétválasztása

b. A túlzott egypárti dominancia mérsékelése (plurális többség)

c. Arányos választási eljárás

d. Alkotmányos korlátok, igazságossági elvek; alkotmány morális értelmezése; független (alkotmány)bíróság.

Ezek, természetesen, nem mindenható, metafizikai értékkel bíró és maradéktalan megoldást garantáló feltételek, de érvényesítésük mindenképp hozzájárulhat a többségi zsarnokság megelőzéséhez, legalábbis minimalizálásához. E feltételek „bevetése" jelentős mértékben függ olyan szempontoktól, mint a társadalom jellege és összetétele, tagoltságot okozó törésvonalak mélysége és tartóssága, a társadalom politikai

90 A témához kapcsolódó könyvtárnyi anyag feldolgozása egy terjedelmes (akár két kötetes) könyv alapja is lehetne. Ehelyütt, pár kivétellel néhány brit és amerikai szerző, a kérdésben kiemelkedő jelentőségű írását ismertetem.

91 Akkor is központi jelentőségű tényezőknek tartom ezeket a többségi zsarnokság minimalizálására, még ha kissé leegyszerűsített (és talán idealizált) megvilágításban is tűnnek fel.

DUPress

berendezkedése, hagyományai és politikai kultúrája, végül, de nem utolsó sorban, a társadalom pártrendszere.[92]

E feltételek teljesítésére való törekvés iránya a mennyiségi fölénnyel rendelkező, szilárd és homogén többség *erőpolitikáj*ától a különböző érdekcsoportokból összetevődő plurális többség *kompromisszum*os politikája felé mutat. Ennek fényében nem meglepő, hogy lényeges kérdések egész sora merül fel: Milyen mértékben stabilizálja vagy destabilizálja e törekvés az adott rendszert? Mennyire befolyásolja a kormány munkáját, a kormányozhatóságot? Milyen hatással lehet (ha van) a koalíciós kormány a döntési folyamatok hatékonyságára, a döntések minőségére, tartalmi oldalára?

a. A hatalommegosztás elve

A többségi uralom túlkapásaival szemben a hatalmi ágak éles elválasztásával, a föderális berendezkedésű államokban pedig a hatalom szövetségi és tartományi (tagállam, kanton, stb.) szintekre történő megosztásával hatékonyan lehet védekezni. Igaz, a hatalommegosztás elve nem kötődik közvetlenül a választásokhoz, de a hatalomgyakorlás miléntje szempontjából igen fontos, hogy a hatalmi ágak éles elválasztásával elejét lehet venni elsősorban a parlamentáris demokráciákra jellemző hatalmi összefonódásoknak a törvényhozó és végrehajtó ágak között. Arról van (lehet) szó ugyanis, hogy a választásokon győztes párt többséget alkot a parlamentben, olyant, amely minden bizonnyal a párt „elöljáróiból" összeálló kormányt fogja egyértelműen támogatni. E pártlojalitás egyenes következménye a parlamenti többség és a kormány pártmentén történő összefonódása, mely egyértelműen fölülírja a két alapvető hatalmi ág hagyományos értelemben vett ellenőrző-ellensúlyozó szerepét.

A homogén többség létrejöttének ékes példája ez, előkészítve a pártoskodás, a többségi helyzettel való visszaélés lehetőségének melegágyát. A törvényhozó és végrehajtó hatalmak éles elválasztásával, az alkotmányban rögzített, pontosan körülírt hatáskörökkel nagyobb mértékben érvényesülhet a fékek és ellensúlyok elve a két hatalmi ág között, csökkentve elvileg a pártoskodó többség esetleges túlkapásait a kisebbségekkel szemben.

A föderális államok egyik nagy előnye, hogy nem engedik a túlzott koncentráltságig egységesített, homogén hatalom létrejöttét, jóval inkább az erőtáborok pluralizmusán nyugvó hatalmat hozzák létre, így az egyetlen domináns forrásból származó erőpolitika helyett nagyobb teret kap a megegyezéses (kompromisszumos, konszenzusos) politika, kiváltképp sarkalatos ügyekben. Ennek alapján a föderális berendezkedésű államokban a hatalmi döntések jobban szolgálhatják az integrációt a szabadságok tiszteletben tartása mellett. Úgy tűnik tehát, hogy a föderális „hatalomleosztás" olyan struktúrát jelent, amely jobban megőrzi a pluralizmust az integrálási lépések mellett, mint amennyire egy homogén, pártoskodó kormány tiszteletben tartja a diverzitást az egységesítési törekvése során.

92 A felsorolt szempontok minden társadalomban sajátosak, de mindenképp adottak. Természetes, hogy e lépések megtétele kevésbé képzelhető el „légüres térben", a rawlsi értelemben vett „kezdeti helyzetben", ezért figyelembe kell venni a társadalmi-politikai adottságokat, sajátosságokat is.

b. A túlzott egypárti dominancia mérsékelése

A tapasztalat is azt mutatja, hogy egy párt túlzott, a demokráciára is veszélyt jelenthető dominanciája ellen igen kevésnek ígérkezik a párt önellenőrző hajlama, a párt saját maga által felállított (demokratikus) korlátok tiszteletben tartása. A túlzottan domináns párt potenciális veszélyeinek mérsékelésére (az alkotmányban rögzített alapvető jogok garantálásán túl) egy kétlépcsős alkotmányos korlátozás tűnik ígéretesnek (noha ez sem old fel minden veszélyt). Az első lépést az a szabályozás jelentené, hogy önmagában egyetlen párt se gyűjthesse be a mandátumok 2/3-át, függetlenül népszerűségének mértékétől.[93] A második lépésben (tiszteletben tartva az első lépés javaslatát) az alkotmány számos, sarkalatos törvény meghozatalát minősített többséghez köti. Ez komoly akadályt támaszthat az egységes akarat által egységes stratégiát követő politikai többség túlkapásaival szemben, valamilyen konszenzusra kényszerítve a többséget és a kisebbségek egy részét. E kettős követelmény „látványossága", hogy egy homogén és pártoskodó abszolút többség helyett egy plurális és minősített többség hozhat csak döntéseket sarkalatos ügyekben. Ha viszont kiderül, hogy senki nem „áll át" a többséghez a kisebbségi táborból, annak legalább három oka lehet:

– nagyon rossz a felmerülő többségi javaslat
– nagyon erős a kisebbségi párthűség, ezért senki nem szavaz át
– túlzottan erős ideológiai vagy személyekhez köthető ellenségeskedés (törésvonal) húzódik a pártok között

Nem meglepő azonban, hogy a megnevezett előny mellett hátrányok is megjelenhetnek. A kétharmados többség nemcsak dilemmához vezethet, hanem a szavazati egyenlőséget is felboríthatja. Korábban említettem a minősített többség célját (elejét venni egyetlen, homogén politikai tábor döntési lehetőségének, azért, hogy a kormányon kívüli – ellenzéki – pártok számára is lehetőség nyíljék a sarkalatos kérdésekbe való tényleges beleszólásra). Az erre irányuló törekvés azonban a többség részéről megvesztegetési („élénk" meggyőzési) lépésekkel járhat, a potenciálisan „átállók" számára viszont egyfajta zsarolási lehetőséget nyithat meg.

A példa kedvéért: tételezzük fel, hogy egy 100 tagú képviselőtestület 62 képviselője ‚A' alternatívára szavaz, míg 38 képviselő ‚B' verziót akarja, vagyis öt kisebbségi képviselőre van szükség a minősített többség eléréshez. Egyfelől, a többségi tábor elsődleges célja a 38 képviselő bármely öt tagjának „meggyőzése", míg a „kiszemelt" képviselők komoly zsarolási lehetőséggel bírhatnak, „megnövelve" ezzel szavazataik súlyát. Nem beszélve arról a szélsőséges (de nem kizárható) helyzetről, ha nem 62, hanem 66 képviselő van azonos véleményen, és mindössze egy képviselőt kell a többségnek a maga oldalára állítania a 2/3-os határ eléréséhez. Ha viszont egyetlen képviselő sem áll a többség oldalára, akkor

93 Jó példa erre Hollandia, melynek alkotmánya kiköti, hogy a parlamenti választásokon egyetlen párt sem szerezhet 80 mandátumnál többet a 150 fős Alsóházban.

DUPress

66 képviselő szavazata elvileg „kioltható" lesz egyetlen képviselő (nem-) szavazatával, azaz, a minősített többség elérése szempontjából 66 szavazat annyit ér, mint amennyit egy szavazat érne. A minősített többségi döntés, ilyen megvilágításban, egyszemélyi döntés függvénye (is lehet), olyané, amelynek kiiktatása a demokrácia központi célkitűzései közé tartozik. Az ilyen és ehhez hasonló helyzetek a szavazatok súlyegyenlőségének fokozottabb felborulását eredményezheti, mint amilyenre az egyszerű abszolút többségi döntés lenne képes hasonló esetben.

c. Arányos választási eljárás (hatása)

Köztudott, hogy az értékek és érdekek sokféleségét tartalmazó plurális társadalom a szabadság egyik alapvető ismérve. Nem tűnik túlzott elvárásnak, hogy a képviseleti demokráciában a társadalom pluralizmusának mindenképp le kell(ene) vetüljön a politikára is, azaz a társadalom sokféleségének arányosan kell(ene) megjelenítődnie a hatalmi testületek összetételében és akaratában is.[94] Ennek lehetséges megvalósulásából következik, hogy minél plurálisabb egy társadalom, annál plurálisabbnak kell(ene) a politikai hatalmat birtokló többségnek is lennie, vagyis, a pártok mentén tagolt képviselőtestület összetételének a végrehajtó hatalomban is kell(ene) tükröződnie, kiváltképp a parlamentáris demokráciákban. A plurális társadalomtól a tényleges koalíciós kormányig az út nem rövid, megvalósulásának egyik előfeltétele azonban az arányos választási rendszer lehet, amely elvileg a legalkalmasabb rendszer a társadalom politikai (párt)preferenciáinak a képviselőtestületben történő hű megjelenítésére.

A fokozottabban tagolt társadalom képmásának politikai levetülése koalíciós kormány létrejöttét eredményezheti. Ha tehát a koalíciós kormány tulajdonképpen a társadalom politikai pluralizmusának arányos megjelenítése, akkor a kormánytöbbséget alkotó egységek többnyire megegyezéses döntésekre kényszerülnek, arra, hogy a koalíciós partnerek összehangolják érdekkülönbözőségeiket.[95] A plurális többség tehát többnyire kompro-

94 A képviselet (korábban is kiemelt) megkülönböztetése statisztikai és tartalmi képviseletre azért is fontos, mert a kettő között nem minden esetben áll fenn egyenes arány, a „szociológiai determinizmus" sem érvényesül minden esetben. A példa kedvéért: tételezzük fel, hogy egy közösség női választópolgárai kellő arányba szavaznak női jelöltekre, és arányos képviseletet érnek el a törvényhozó testületben. Leegyszerűsített formában, a szociológiai determinizmus lényege, hogy a női képviselők jobban, hatékonyabban képviselik a nők érdekeit, mint férfi képviselőtársaik, ezért a nőkre vonatkozó döntések megfelelően (kellő arányban) fognak hozzájárulni a nők akaratérvényesítéséhez. A gyakorlatban azonban a nők arányos statisztikai képviselete önmagában még nem garantálja, hogy a nők érdekei valóban arányosan képviselve lesznek, és fordítva: megtörténhet, hogy súlyos statisztikai alulreprezentáltságuk mellett a nők érdekképviselete kielégítőbb (arányosabb) lesz, mint amilyent statisztikai képviseletük sugallna.

95 Itt azonban fennállhat annak lehetősége, hogy a törésvonalak nem azonos fajsúlyúak vagy mélységűek. Megtörténhet, hogy két tábor összefog egymással – annak ellenére, hogy tartósabb konfliktus húzódik közöttük – egy harmadik politikai erő ellen, főleg ha a szövetségesek és a harmadik tábor között egy még mélyebb törésvonal húzódik, fölülírva az előző két párt közötti ellentétet. Természetesen, az ilyen helyzetekben az arányos választási rendszer és az ebből adódó koalíciós kormányzás is sajátos nehézségekkel járhat (Nem célom a kormányalakítás és a koalíciós elméletek részleteire kitérni).

misszumos döntésekre kényszerül, ezért egy koalíciós kormány esetében ritkábban fordulhat elő a többségi helyzettel való visszaélés lehetősége, mint az egypárti kormányok esetében.[96] A „vegytisztán" homogén kormány ugyanis nagyobb eséllyel élhet vissza a mennyiségi többletből származó erőfölényével – még akkor is, ha alkotmány védi a kisebbségek érdekeit –, ugyanis cselekedeteiben a kormányt a túlzott pártoskodás[97] ösztönözheti az ellenzéki táborral szemben.

Nem mellékes azonban, hogy milyen jellegű tagoltságok jellemzik a társadalmat, ugyanis nem mindegy, hogy a főbb törésvonalak állandósult többségek és kisebbségek létéről árulkodnak, vagy az ilyen törésvonalak hiányában többnyire *ad hoc* (forgó) többségek és kisebbségek szövik át a társadalmat. Ez utóbbi esetben ugyanis a többség tagjai változnak, hiszen a többségek és kisebbségek körvonalazódását jóval inkább az egyes közügyi kérdések természete szabja meg. A forgó többség viszont kevésbé kedvez a többségi zsarnokságnak, hiszen a többség összetétele az egyes közügyek jellegének függvényében változhat (Dahl, 1989: 138–139).

Úgy tűnik tehát, hogy az arányos választási rendszereknek (is) köszönhető koalíciós kormányok létrejötte az együttműködő plurális többség uralmát jelenti a homogén többségi erőpolitikával szemben, kiemelve egyebek mellett azt, hogy a „többség akarata" nem automatikusan azonos a „nép akaratával". E demokratikus „figyelmeztető" a zsarnoki erőpolitika helyett a kompromisszumos döntéshozatalon nyugvó kormányzás irányába mutat.

d. Független alkotmánybíróság

A kiinduló gondolatot itt is a már többször emlegetett dilemma okozza, nevezetesen az, hogy mennyire tekinthető legitimnek egy közügyi döntés az önmagában vett többségi szabályra való hivatkozással, illetve, hogy milyen mértékben várjuk el azt, hogy a többségi döntés tartalmának meg kell felelnie bizonyos alkotmányos feltételeknek. A válaszadás elsősorban attól függ, hogy a demokrácia többségi értelmezésével a döntési eljárás módjára, vagy a demokrácia alkotmányos értelmezése révén a döntés tartalmi oldalára, morális tartalmára helyezzük inkább a hangsúly.

A fő kérdés itt tulajdonképpen a következő: a többségi elv szerinti döntéshez való mindenáron történő ragaszkodás, vagyis a mennyiségi többségi akarat iránti teljes elköteleződés az elsődleges, vagy inkább a többségi elven nyugvó kormányzás, azzal az alapvető kikötéssel, hogy tartalmi szempontból a többségi döntéseknek összhangban kell lenniük valamilyen középpontba állított erkölcsi értékrenddel. A kérdés kapcsán alapvető

96 A megfogalmazott előny mellett azonban problémaként merülhet fel, hogy jellegénél fogva a kompromisszum lelassíthatja a döntés folyamatát, ami komoly hátrányt jelenthet az amúgy is felgyorsult („posztmodern") világunkban.

97 A pártoskodás közös érzelem, indulat vagy érdek által egységesített és elfogult többségre vonatkozik, mely többség szorosan összezár és cselekszik a kisebbségekkel szemben. A kérdés részletesebb kifejtésére a későbbiekben kerül sor, Madison idevágó gondolatainak bemutatása során.

tételként fogalmazhatjuk meg, hogy a bírói függetlenség magában hordja a többségi elv szerinti közügyi döntések teljes pártfogását, megkövetelve azonban a döntések tartalmának (erkölcsi) elfogadhatóságát.

Tudjuk, a független alkotmánybíróság eszméje többé-kevésbé minden demokrácia sajátja, de a demokrácia többségi, illetve alkotmányos értelmezésének hívei között nincs teljes összhang, ugyanis, az előbbi táborhoz tartozók hajlamosak viszonylag „szűkebb" hatáskört tulajdonítani az alkotmánybíróságnak, mondván, hogy a túlzott bírósági hatáskör egyenes a demokráciát támadja, hiszen egy kisebbségi elitet helyez a demokratikus többség fölé. Az utóbbiak viszont „bővebb" hatáskört tulajdonítanak az alkotmánybíróságnak, mondván, hogy a demokrácia elengedhetetlen része a politikai (többségi) döntések bírói testület általi ellenőrzése és szükség esetén fölülírása, de nem a demokráciával szemben, hanem ellenkezőleg, a demokrácia nevében, annak védelméért.[98]

Ezzel természetesen nem jutunk teljesen nyugvópontra, hiszen a bíróságok jelenléte a többségi döntések korlátozásának tényleges lehetőségét hordozza magában, ez viszont azt jelenti, hogy a választási eredmény nem az egyetlen (és kizárólagos) legitimáló tényezője a demokratikus kormányzásnak. Mivel a bíróság döntései a többségi elven nyugvó törvényhozás korlátozására irányulnak, ezért a kérdésfeltevés egyáltalán nem alaptalan: Hogyan hozza meg, hogyan kell meghoznia az alkotmánybíróságnak a döntéseket? (Pasquino, 2011: 11)

A kérdés még tovább fokozható, hiszen a törvény a parlament tagjainak abszolút többségi akaratából születik meg, az alkotmánybíróság szintén abszolút többségi elv alapján hozza meg a törvényhozó testület többségi akaratát fölülíró döntését, ami egy újabb kérdést vet fel: Mi jelentheti az előrelépést, miben keresendő – az alapvető jogok védelmezése tekintetében – az alkotmánybíróság többségi döntésének „felsőbbrendűsége" a választásokon a választópolgárok, illetve a parlamenten belül a képviselők többségi döntésével szemben?

E kihívó kérdés részletesebb kifejtése helyett a következő rövid válaszra szorítkozom: a választások alkalmával a szavazópolgár véleményt formál, preferenciáját fejezi ki, de tulajdonképpen senkinek nem tartozik semmilyen ésszerű magyarázattal döntéséért, senkinek nem kell döntését igazolnia, mi több, senki előtt nem felelős döntésének tartalmáért. Az ilyen egyéni döntések sajátos aggregálásával dől majd el a törvényhozó testület összetétele.

Ami a felhatalmazott törvényhozó testületet illeti, a kormány (többségi) támogatói többnyire pártelvű és hatalommegtartó javaslatok alapján hozzák meg döntéseiket, vagyis politikai érdekek mozgatják őket, igaz, e döntések kevésbé lehetnek önkényesek olyan értelemben, hogy a képviselőknek tekintettel kell lenniük, egyfelől az alkotmányban rögzítettekre, másfelől a társadalom igényeire, nem beszélve arról, hogy a kormány mégiscsak felelős cselekedeteiért a parlament előtt.

Az alkotmánybíróság tagjainak döntése viszont más alapokon nyugszik (Pasquino, 2011), hiszen e döntések nem az alkotmánybírák puszta preferenciájának kifejeződései, jóval inkább hosszas mérlegelések és erkölcsi elveken nyugvó megfontolások eredményei,

98 A bővebb kifejtést lásd John Rawls és Ronald Dworkin idevágó gondolatainak ismertetésénél.

PUBLICUS

és e döntéseket a testület tagjainak igen komoly érveléssel kell alátámasztaniuk. Míg a szavazók döntései politikai vagy pártpreferencián, a képviselőké hatalmi megfontolásokon és politikai érdekeken nyugszanak, addig az alkotmánybírák döntései normatív alapú döntések, még akkor is, amikor a döntések terén a testületben megoszlás mutatkozik. Az alkotmánybíróság azonban többnyire konszenzusos döntéseket hoz, ha viszont kevésbé van összhang a tagok között, akkor a mérlegelések, tárgyalások és egyeztetések várhatóan valamilyen kompromisszum irányába mozdítják el a döntési folyamatot, amelynek következtében a bírók közös pontok mentén közeledhetnek egymáshoz. Ha tehát nincs konszenzus, és az alkotmánybíróság többségi szavazattal dönt, akkor sem mennyiségi (erő)fölényből származó többségi dominanciáról van szó, jóval inkább közös pontokon nyugvó döntésről beszélhetünk, olyanról, amelyet a lehető legtöbb bíró meghoz. Mindennek ellenére persze nem kizárt, ezért nem is hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy a többségi szabály mennyiségi szempontja komoly hatással lehet az alkotmánybírósági döntések tatalmi kimenetére is.[99]

A továbbiakban a többségi elv „előtörténetének" rövid ismertetése után néhány gondolkodó idevágó nézeteit, a többségi uralommal szemben felmerülő aggályait nézzük meg, többek között a fentebb bemutatott négy szempont szem előtt tartásával.

4.2 A TÖBBSÉGI ELV RÖVID TÖRTÉNETE

4.2.1 Ókor

Az ókori görögök demokráciája áll talán a legközelebb a „nép önmaga fölötti uralkodásához", a nép „önnön kollektív sorsának meghatározásához". Ez a demokrácia-definíció „tisztább", mint a mai komplex demokrácia-eszmény.[100] Úgy tűnik, az ókori görög demokrácia az általános demokratikus elvek átfogó reflexiója, a népi kormányzás alapvető

99 Gondoljunk például az Amerikai Legfelsőbb Bíróság 2015-ben meghozott azon döntésére, mely kimondja, hogy az azonos nemű párok házasságát kötelező módon el kell ismerni minden tagállamban. Számunkra itt nem a szóban forgó kérdés tartalma az elsődleges, hanem az, hogy a döntés 5:4 arányban született meg úgy, hogy eléggé „szerteágazó" különvélemények is megfogalmazódtak a bírák részéről. Igaz, a testület tagjai közös pontok keresésére törekedtek (például: a házassághoz való jog alapvető jog-e; a házasságra való egyenlő jog; a polgárok azon joga, hogy kifejezhessék szeretetüket és elkötelezettségüket a házasság intézménye általa; a házassági jog egyenlő kezelése; stb.). Ennek ellenére, végül mégiscsak a mennyiségi fölénynek kellett „döntenie" a kérdésben, noha nem maradt kritika nélkül, hogy öt bíró megszabhatja az amerikai társadalomnak, hogy miként értelmezze a házasság fogalmát. Mi több, még ennél is „rosszabb" a demokrácia szemszögéből nézve, hogy a testület végső döntése elvileg a négy-négyes „döntetlen" állást követően tulajdonképpen *egyetlen* bíró álláspontjától függött! A kérdés kapcsán lásd Tóth Mónika: ‚Melegházasság? Akkor vezessük be a poligámiát is!' In *Arsboni* (elektronikus folyóirat, Stádium Intézet, Budapest), III. évfolyam, 2015.évi 2. szám, 38–63.

100 D. Herzog (1994): ‚Democratic Credentials', *Ethics*, 467 In Fuentes–Rohwer, 1996: 195–260.

DUPress

modellje (Saxonhouse, 1993: 486–487), elsősorban azért, mert miközben nem ismerték a képviseletet (Pitkin, 1967), mindenek elé helyezték az egyenlőséget. Ennek ékes bizonyítéka a sorshúzásos kiválasztás, a hivatalnokok felelősségre vonása, valamint a Népgyűlés döntési hatásköre (Grene, 1987: 248).

Minden szabad görög polgár, anyagi helyzetétől és társadalmi pozíciójától függetlenül aktív szerepet vállalhatott a közügyekben. A testületi döntés a jelen lévők kézfelemelésével, a többségi elv alapján történt. Várható volt azért, hogy egyesek hangot adnak a *demos* közügyi döntései miatti aggodalmuknak, mondván, hogy a többségi elv tulajdonképpen „a zsarnokság megfordított oldala", mivel „méltánytalanul előnyben részesíti a számmenynyiséget a minőséggel és az erénnyel szemben" (Fuentes–Rohwer: 1996: 226).

Az athéni népet bizonyára kevéssé foglalkoztatták az ilyen és ehhez hasonló vélemények, annál is inkább, mert a görög demokrácia polgárainak meggyőződése lehetett, hogy a tömeg egyénei, ha nem is kiemelkedő polgárok, de kollektíve jobbak lehetnek, mint a legkiemelkedőbb egyének, és mivel sokan vannak, mindenki hozzáadhatja az egészhez a maga részét erény és bölcsesség terén (Fuentes–Rohwer, 1996, Finley, 1995). Ennek következtében minősülhetett elegendőnek az egyszerű abszolút többségi akarat a legfontosabb kérdések eldöntésében is.

Természetesen, ez azért nem jelentett korlátok nélküli tömegdemokráciát. A többségi hatalmat lehetett korlátozni intézményi és gyakorlati szinten egyaránt. Az egyik ilyen korlátozó lépés, hogy egy kiválasztott csoport határozta meg a napirendet, vagyis a témák és a kérdések jellegének körvonalazása egy kisebbségre hárult. Egy másik korlátozó tényező a sorshúzás, hiszen számos tisztségviselő esetlegesen (sorshúzással) volt kiválasztva, nem pedig többségi szavazással. Ez mindenképp mérsékelte egy szervezett és fennálló többség fölényét, egy osztály vagy egy érdekcsoport többségi dominanciáját. Az esetlegesség vagy sorshúzás (szerencse) szabálya jóval nagyobb esélyt adott a kisebbségnek, mint amit a többségi elv egyáltalán nyújthat (Gale, 2008).

4.2.2 Középkor

Az egyházi és világi testületek döntései kapcsán nehezen volt elképzelhető a többségi elv szerinti döntés, a többségi szavazás hitelességének elfogadottsága, ugyanis az egyhangú döntés volt a bevett elv, a leginkább elfogadott és a lehető legjobbnak tartott döntési eljárás közösségi ügyekben. Ez viszont nem jelenti azt, hogy a többségi akarat fogalma ismeretlen lett volna a középkori ember számára. A többségi elv „jelen volt", ugyanis tényként fogadták el, hogy a többségi akarat ellenében nem lehet cselekedni (Gale, 1986), ez azonban nem kérdőjelezte meg az egyhangú döntés domináló jellegét. Az unanimitást használták és érvényesítették, oly módon, hogy az ellenállókat, az egyet nem értőket kirekesztették, kényszerítették, akár fizikailag is bántalmazták (Gale, 1986).

Az egyhangú döntés egyértelmű dominanciája nem meglepő, figyelembe véve a középkori egyház jellegét, a társadalomban betöltött központi szerepét (Monahan, 1987: 136–138). Az egyház a közösségen belüli tökéletes harmóniát várta el (és követelte meg)

DUPress

a monoteista világban, amelyben Isten révén „egy lélek és egy szív" hatja át az embereket (Monahan, 1987: 137), éppen ezért a véleménypluralizmust, a másként gondolkodást a harmónia ellenébe ható konfliktus és botrány forrásaként fogták fel. A sokféleségre utaló többségi elv, mint alapvető kollektív döntési szabály kevésbé illik bele ebbe a harmóniába. Az egység kifejeződéseként az Egyház egyként és egyet gondol, és ennek megfelelően beszél. Ennek az életfilozófiának az egyhangú döntés (unanimitás) felel meg igazán, noha még egyházi szövegekben is voltak utalások arra nézve, hogy az egyhangú döntés nem mindig működik (ilyenkor bizonyára a többségi akarat döntött) (Monahan, 1987: 138, Fuentes–Rohwer, 1996: 227, 161-es jegyzet).

A tizenkettedik századtól egyre inkább kezdett megjelenni a korporáció fogalma, melynek jelentése „fiktív személy, közös érdekkel rendelkező társulat", aztán fokozatosan a közösség jogainak és érdekinek képviseleti testületeként kezdtek tekinteni rá (Monahan, 1987: 114). Elképzelhető, hogy a többségi képviselet forrását valahol ezekben a korporatív testületekben kell keresnünk. A többség így döntési hatáskörhöz jutott, mely döntés kötötte a közösség tagját, akár többséghez, akár kisebbséghez tartozott (Monahan, 1987: 134). Ez a „többség" már eltért az athéni demokráciában értelmezett többségtől, ahol a képviselet fogalmának még nem volt jelentősége. Úgy tűnik tehát, hogy a középkor emelte be a közösség életébe a képviseleti többség fogalmát, mely többség kötelező erejű döntéseket hozhat a közösség egészére nézve.

Az egyhangú döntés és a „vétó csoportok" megkülönböztető kirekesztésének idea-elve (eszméje) lassan de biztosan kezdte átadni helyét az egyéni akaratok számszerinti figyelembe vételének, azaz az individualizmuson és az egyenlőségen nyugvó többségi akarat elvének. Az individualizmus kibontakozásának és az állam működésében a testületi döntések (törvényhozás) egyre növekvő szerepének a következménye ez.

A klasszikus szerződéselmélet három óriása (Hobbes, Locke és Rousseau) volt tehát ahonnan „örököljön", hiszen a szerződéssel kapcsolatos írásaiban – kiváltképp a két angol gondolkodó esetében – központi szerepet játszik mind az unanimitás, mind a többségi elv, noha a társadalom létrejöttéhez használt egyhangú döntés, illetve a hatalomfelruházásnál elengedhetetlen többségi elv őnáluk inkább doktrínaként, mintsem konkrét kormányzati döntési mechanizmusként jelenik meg.

DUPress

4.2.3 Thomas Hobbes

Egyhangú döntés

Hobbes (amint később Locke és Rousseau is teszi) *egyhangú*, illetve *többségi elv* szerinti döntésekről beszél filozófiájában.[101] A tarthatatlannak vélt természeti állapotból, a „mindenki mindenki ellen folytatott háborújának" állapotából való kilépés első mozzanata a felismerés és a felismeréssel járó megfontolás, a következő mozzanata pedig az emberek egymás közötti megállapodása, a *mindenki*, szerződésbe torkolló megnyilvánulása, akár szóban, akár hallgatólagos beleegyezés révén. Az egyhangúság filozófiai alapja elsősorban az első két természeti törvényben található meg, azok logikájából olvasható ki. Az első természeti törvény értelmében „*Mindenki* békére törekedjék, ameddig csak annak elérésére remény van" (Hobbes, 2001: 159–160), és ebből aztán levezethető a második törvény: „*Mindenki* önkéntesen mondjon le minden jogáról, feltéve, hogy a többiek is így tesznek" a béke és az önvédelem érdekében (Hobbes, 2001: 160).

Ez egy olyan szerződést igényel, amelyhez kivétel nélkül mindenki csatlakozik, aki a polgári társadalom tagja akar lenni, hiszen, ha valaki lemond minden jogáról, de vele ellentétben bárki más nem teszi ezt meg, akkor az előző személynek sincs oka megválni attól (hiszen akkor prédául dobná oda magát), így tehát nem is jöhetne létre kölcsönös szerződés. A jogokról való lemondás és átruházás tehát egyhangú döntés, és ebben a passzív hallgatás is döntés jellegű beleegyezést jelent.

Többség

A *többségi elv* forrása a jogok átruházásnak folyamatában keresendő, ugyanis az erre kiválasztott személy vagy gyülekezet az emberek akaratát szótöbbséggel egyetlen akaratttá alakíthatja át, és minden részvevőt megtestesít, ami több puszta egyetértésnél: „ez mindenkinek egy és ugyanabban a személyben megtestesülő igazi egysége" (Hobbes, 2001: 197), és ez az „igazi egység" adhatja meg a polgári társadalom működőképességét.

Az emberek sokasága tehát egyetlen személyben testesül meg, de a sokaság értelemszerűen nem egy, hanem sok emberből áll, és „ha a képviselő több emberből álló testület, a *többség* szavazatát valamennyiük szavazatának kell tekinteni" (Hobbes, 2001: 190), De, mi a többség? Mechanisztikussága ellenére, Hobbes válasza elgondolkodtató. Egy egyszerű aritmetikai példa révén szándékszik igazolni a többségi akarat érvényesülésének indokoltságát: a többség fölényben van, hiszen ha a „ kisebbség igennel szavaz, és a többség nemmel, a nemmel szavazók több mint elegendő számban vannak ahhoz, hogy az igennel szavazókat elhallgattassák, s így a nemmel szavazók többlete, amellyel szemben már nincs

101 Az egyhangúság és a többségi elv itt bemutatott megkülönböztetése könnyebben követhető, ha elfogadjuk Hobbes „két-fázisos" szerződéselméletét. Ennek kapcsán lásd Nagy, 2005: 85–88.

DUPress

ellenszavazat, a képviselő egyetlen szavazatává válik" (Hobbes, 2001: 190–191). Ebből következik, hogy az uralkodó kiválasztása során mivel „a többség szavazatával uralkodót nevezett ki, az, aki nemmel szavazott, most köteles a többiekkel egyetérteni", vagyis kisebbségiként el kell ismernie „az uralkodó minden jövőbeli cselekedetét" (Hobbes, 2001: 201), és ebbe bele is kell törődnie.

Végül, maga Hobbes is „tisztázza" a kérdést, és teszi egyértelművé, hogy a megállapodásban – azaz a szerződésben – *mindenki*nek részt kell vennie (unanimitás), a hatalommal felruházott személy[102] kiválasztása és felruházása pedig szavazás útján, a *többségi elv* (majoritás) alapján történik. A többség által megbízott uralkodó pedig mindenkit képvisel: „Instituált államról akkor beszélünk, ha az emberek sokaságában mindenki mindenkivel megállapodás útján megegyezik abban, hogy a többség mindannyiuk megszemélyesítésének, azaz képviseletének jogát bárkire vagy bármilyen gyülekezetre ruházza át; hogy valamennyien, akár rá szavaztak, akár ellene, a személy vagy gyülekezet minden cselekedetét éppoly jogszerűnek tekintik, mintha saját cselekedetük volna" (Hobbes, 2001: 198). Többségi szavazással és az „összegyűlt nép egyetértésével" a felhatalmazás folyamata egyszeri és visszavonhatatlan, vagyis az uralkodó hatalmát nem vonhatják kétségbe, uralmát nem dönthetik meg (Hobbes, 2001: 199), annál is inkább, mert őt felhatalmazták, de az emberek és őközte nem jött létre szerződés, aminek értelmében az uralkodó részéről nem is beszélhetünk szerződésszegésről (Hobbes, 2001: 200).

A lényeg számunkra nem az uralkodó hatásköreinek pontos behatárolása, hanem inkább az, hogy a hatalom forrása a többségi akaratban keresendő, legitimitásának alapját a többség beleegyezése képezi, és ez a hatalom szigorú egységet teremt, hiszen „az önmagában megosztott birodalom nem maradhat fenn" (Hobbes, 2001: 206). Hobbes elveti azt a nézetet, amely szerint az uralkodó nagyobb hatalommal bír, mint az egyes alattvalók (*singulis majores*), de kisebb hatalommal rendelkezik az alattvalók összhatalmánál (*universis minores*), ugyanis szerinte az egyhangú szerződést követően a többségi akarattal kiválasztott szuverén személy (vagy testület) egymaga testesíti meg az összességet, mint egyetlen személyt, az uralkodóban egységesül a sokaság többségének akarata, ezért értelmetlen lenne kevesebb hatalmat tulajdonítani neki, mint a sokaságnak együttvéve (Hobbes, 2001: 206–207).

Szavaival Hobbes azt is „elárulja", hogy nem gondolkodott – de nem is gondolkodhatott – demokratikus értékek mentén. A hatalommegosztás, a politikai pluralizmus távolt állt filozófiai elképzeléseitől. A plurális hatalom „játékszabályaira" amúgy sem lett volna szüksége, hiszen világos, hogy a többségi elv nem (demokratikus) kormányzási technikaként, hanem elsősorban a politikai hatalom létrejöttének filozófiai magyarázatául szolgáló doktrínaként jelenik meg filozófiájában.

102 A hatalommal felruházott személy az egyetlen kivétel, akire nem vonatkozik a mindenki között létrejött megállapodás.

4.2.4 John Locke

Locke, ha nem is olyan mértékben, mint elődje, de ő is doktrínaként használta a többségi elvet, miközben tovább bővítette a fogalom jelentéstartalmát, ugyanis Hobbes-nál közelebb került a többségi elven nyugvó hatalomgyakorlás problematikájához. Locke idevágó filozófiája jelentős mértékben járult hozzá az „alapító atyák" többségi elvvel kapcsolatos gondolatainak kiteljesedéséhez.

Kilépés a természeti állapotból

Locke művében is az embereknek a természeti állapotból kell „kilépniük". Teljesen mindegy, hány ember teszi ezt meg, de „akárhány ember úgy egyesül egyetlen társadalommá, hogy *mindegyik* lemond a természeti törvény végrehajtásának hatalmáról", akkor ezek az emberek „a természeti állapotból a politikai közösség állapotába kerülnek" (Locke, 1999: 99), összefogással egy testületet alkotó közösséggé egyesülnek, egyetlen államot és kormányzatot alkotnak, amelynek tagjai az általuk közösen elfogadott törvényhez és igazságszolgáltatáshoz fordulhatnak. Azzal, hogy megválnak természetes szabadságuktól és magukra veszik a „polgári társadalom kötelékeit", elismerik és elfogadják, hogy *„a többségé* a jog, hogy cselekedjék és kötelezze a többieket" (Locke, 1999: 105).

A sorsdöntő kétlépcsős folyamat első részében tehát nem az emberek létszámán, nem a mennyiségen van a hangsúly, hanem az *egyhangúság*on és az egyenlőséget jelentő azonos mértékű lemondáson, a második részben pedig a mindenkit kötelező *többségi* akaraton. Locke filozófiájában tehát egyhangú lemondásra és többségi védelmezésre van szüksége az embereknek ahhoz, hogy a természeti állapot kellemetlenségeitől megszabadulhassanak, és a polgári társadalom oltalma alá kerülhessenek. Aki ezt nem óhajtja, az kívül reked a politikai társadalmon, és továbbra is természeti állapotban marad. Egyenlő lemondás és a törvény általi egyenlő védelmezés szükséges tehát ahhoz, hogy Locke filozófiájában értelmet nyerjen a többségi akarat elve.

A többség

Felmerül a kérdés, hogy miként értelmezi Locke a többséget, a többségi akarat érvényesülését a sokaság minden tagjának beleegyezésével létrejött társadalomban. A válasz elég világos, hiszen az egymással szerződő emberek közösségéből:

„egyetlen test lett, amely egyetlen testként képes cselekedni, ami csakis a többség akarata és elhatározása által történhetik. Ahhoz hogy valami közösség legyen – mivel a közösség csupán a hozzá tartozó egyének megegyezése, és mivel annak, ami egy test, egy irányba kell mozognia –, az kell, hogy a test abba az irányba mozogjon, amerre a nagyobb erő hajtja, ami nem más, mint a többség megállapodása. Máskülönben lehetetlen, hogy

DUPress

egy testként, egy közösségként működjék, vagy egy közösség maradjon, márpedig minden egyén, aki csatlakozott hozzá, közös megegyezéssel ebben állapodott meg; és így e megegyezés mindenkit kötelez, hogy elfogadja a többség döntését" (Locke, 1999: 105).

A megállapodással létrehozott társadalomban pozitív törvények jogosítanak fel gyülekezeteket cselekvésre, de a „többség határozatát tekintik az egész határozatának, és ez szab irányt az egész hatalmának" (Locke, 1999: 106). Locke meggyőződése, hogy „ahol a többség nem kötelezheti a többieket, ott nem cselekedhetnek egy testként, s következésképpen a társadalom rögtön fel is bomlik," (Locke, 1999: 107) éppen ezért szükségszerű, hogy az egyetlen kormányzathoz tartozók mindegyike kötelezettséget vállaljon magára a „társadalom minden tagjával szemben, hogy aláveti magát a többség döntésének és elfogadja azt" (Locke, 1999: 106). Természetesen, itt egyenlő kötelezettségről van szó, nem olyanról, amelyik csupán annyira köti a társadalom tagját „amennyire ő maga jónak látja és ténylegesen elfogadja azt" (Locke, 1999: 106).

Az eredeti szerződésre jellemző egyhangúságot követően azért van szükség a többségi akarat szerinti döntésekre, mert ha a polgári társadalomban nem úgy fogadnák a többség beleegyezését „mint az egésznek a határozatát, amely minden egyént kötelez", akkor az egyének külön-külön vett beleegyezése kellene ahhoz, hogy az egésznek az aggregált határozatáról beszélhessünk. Az pedig, „szinte lehetetlen", mondja Locke, hogy „mindenki megadja beleegyezését", részint azért, mert sokan „távol maradnak valamely közösség gyűlésétől", részint pedig azért, mert „sokfélék a vélemények", illetve „ellentétesek az érdekek az emberek között" (Locke, 1999: 106). Az egyhangú döntéssel működtetett állam („a hatalmas *Leviatán*") oda vezetne, hogy „rövidebb életű volna, mint a leggyengébb teremtmények, és nem élné túl születése napját" (Locke, 1999: 107).[103] Azt viszont aligha feltételezhetjük, hogy értelmes lények azért akarnak polgári társadalmat létrehozni, hogy az azonnal fel is bomoljon.

Mivel a „többség kezében van a közösség egész hatalma azok felett, akik először egyesülnek társadalommá" (Locke, 1999: 128), a többség használhatja az egész hatalmát arra, hogy „időről időre törvényeket hozzon a közösség számára". Ha a többség a törvényeket az általa kijelölt közhivatalnokokkal hajtatja végre, akkor demokráciáról beszélünk, ha a törvényhozás hatalmát átadja néhány kiválasztott embernek és ezek utódainak, akkor oligarchiával szembesülünk, ha viszont egyetlen embernek adja át, akkor monarchiáról van szó. A kormányforma tehát attól függ, hogy a többség kinek a kezébe teszi le a legfőbb, azaz a törvényhozó hatalmat.

---

103 A többség akaratának maradéktalan érvényesítésével Locke nem bírálja Hobbes idevágó elveit, jóval inkább közel kerül azokhoz. Itt azonban említésre érdemes, hogy a korabeli Tory párt ideológiájának megalapozója, Sir Robert Filmer, homlokegyenest más álláspontot fejtett ki, mint nagy riválisa, a Whig párti Locke (Filmer írása 1680-ban, Locke műve pedig 1689-ben jelent meg). A kronológiai sorrenden nyugvó elsőbbség elvét meghirdető Filmer szerint indokolatlan a mennyiségi (többségi) akaratra hivatkozni, mivel a többségi hatalomnak nincsenek természetjogi bizonyítékai. Lásd Sir Robert Filmer: *Patriarcha and Other Writings*, Cambridge University Press, 1991, 20–21. (J. P. Sommerville gondozásában). Magyar fordításban lásd Sir Robert Filmer: *Patriarcha és egyéb írások*, Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003, 68–69.

BUPress

Locke idevágó gondolatai legalább két irányba értelmezhetők. Egyfelől, a többségi akarat egyértelmű érvényre juttatása a „többségi zsarnokság" irányába mutat. Kevésbé valószínű, hogy a szerző „zsarnokságban" gondolkodott volna, hiszen úgy tűnik, Locke meggyőződéssel jelentette ki, hogy a kötelező erejű többségi akarat képes csak nyugodtságot, biztonságot és békét teremteni, és a többség akaratának kötelező erejével lehet csak elérni, hogy a közösségben élő emberek zavartalanul élvezhessék javaikat. Másfelől, épp e locke-i meggyőződésből következhet, hogy, ha a többségi akarat kötelezővé tétele az egyének megegyezésének a közvetlen következménye, akkor a többségi akarat alkotmányos jelleget is ölt, a szerződésre lépő emberek előzetes beleegyezése értelmében. A többség itt tehát nem pusztán számszerinti „mennyiségi" többség, amely teljes önkénnyel élhet vissza többségi pozíciójával, hanem egyben „alkotmányos" többség is, amelynek figyelembe kell vennie az emberek életbevágó jogait (élethez, szabadsághoz, tulajdonhoz való jog), másként miért is egyeztek volna bele a többségi akarat szuverenitásába. A többség döntésének kötelező volta nélkül „semmit sem jelentene az eredeti szerződés", amelynek alapján a többség maga nem azonos a közösség egészével, de a többség határozatát az egész közösség határozatának kell tekinteni.

Korlátok

A politikai társadalom létrejötte és a kormányzat létrehozása nagy lépések a politikai társadalom szempontjából, de Locke nem feledkezhet meg az emberektől átruházott hatalommal való visszaélés lehetőségéről sem. „Kezdetben" a monarchiához, az egy kézbe került hatalomhoz az emberek gyermekkoruktól fogva szoktak hozzá,[104] ezért ez egyszerű és magától értetődő volt az emberek számára, akik nem voltak kioktatva a különböző kormányformákról, és akiket „a hatalom túlzásai és arcátlanságai sem tanítottak meg arra, hogy óvakodjanak a kiváltságokkal való visszaélésektől vagy a korlátlan hatalom kellemetlenségeitől" (Locke, 1999: 112). Az emberek „nem sokat fáradoztak olyan módszerek kigondolásán, amelyek segítségével korlátozhatták volna azok túlkapásait, akiknek hatalmat adtak önmaguk felett" (Locke, 1999: 112), még akkor sem, amikor a monarchia abszolút hatalmat hozott rájuk. Ha megtették volna, az első lépés talán a kormány hatalmának ellensúlyozása lett volna oly módon, „hogy mást és mást ruháztak volna fel a hatalom különböző részeivel" (Locke, 1999: 112). Lássuk be, a hatalommegosztás alaptétele ez. Az ilyen óvintézkedések helyett az egyszemélyes (zsarnoki) uralom ellen az emberek nem védekeztek, nemcsak azért, mert nem késztette őket „sem a kor szokása, sem saját javaik, sem életmódjuk", hanem mert magától értetődő volt, illetve mert „a legjobban meg is felelt adott helyzetüknek és állapotuknak" (Locke, 1999: 113), ugyanis azokban az időkben nagyobb szükség volt egységes védelemre, mint plurális társadalomra, a „törvények sokféleségére".

104 Annak oka, hogy a hatalom egyetlen személyé volt, Locke szerint talán abban keresendő, hogy az embereket gyermekkorukban az apa irányította, és ezáltal hozzá szoktak „egy ember uralmához", és megtanította őket arra, hogy ahol gondosan és hozzáértéssel, szeretettel és az alattvalók iránti jóindulattal gyakorolják, ott ez az uralom elég ahhoz, hogy megszerezze és biztosítsa az embereknek a politikai boldogságot" (Locke, 1999:112)

A régi időkben, amikor „a gonosz bírvágy még nem zavarta meg az emberek elméjét" (Locke, 1999: 116), amikor még „több volt az erény", és egyik oldalon „nem halmozták az előjogokat, hogy elnyomják a népet", a másik oldalon „sem vitatták a kiváltságokat, hogy csökkentsék vagy korlátozzák az állam hatalmát", akkor „nem volt vita az uralkodó és a nép között a kormányzókról és a kormányzásról" (Locke, 1999: 116).

Későbbi korokban azonban, a nagyravágyás és fényűzés fokozásával az uralkodók „megtartották és növelték hatalmukat" akkor is, „amikor nem látták el feladatukat", és a nép érdekétől eltérő érdekek mentén cselekedtek. Az emberek így rájöttek, hogy „meg kell vizsgálniuk a kormányzat eredetét és jogait, és ki kell találniuk olyan eszközöket, amelyekkel korlátozhatják" (Locke, 1999: 117) az uralkodó hatalmi visszaéléseit.[105]

Locke gondolatának filozófiai alapja talán abban keresendő, hogy az ember természettől fogva szabad, senki nem születik egy ország alattvalójának, alattvaló csakis saját (kifejezett vagy hallgatólagos) beleegyezésével lehet az ember, ha viszont nem egyezett bele abba, akkor mindenképp jogában áll fellépni, és a hatalmi zsarnokság ellen korlátokat keresni. A „Mi a kormány feladata, és hol húzódnak a hatalom korlátai?" kérdésre a következő válaszok adhatók:

Egyrészt, a természeti törvény határain belül az ember minden megtehetett önmaga és mások védelmére, amit jónak lát. A politikai társadalom létrehozásával a hatalom elsődleges feladata, egyrészt, hogy törvénnyel szabályozza az ember ez irányú cselekedeteit, annyira, „amennyire önmagának és a társadalom többi tagjának védelme megkívánja" (Locke, 1999: 127). Másrészt, pártatlanul kell büntetnie a törvényszegőket. Az önmaga gondoskodására használt természetes szabadságról való lemondás az ára annak, hogy az ember – a társadalom többi tagjaihoz hasonlóan – a „közösség egész védelmének erejét" élvezhesse. A kormány feladata tehát nem több és nem kevesebb, mint úgy rendelkezni a ráruházott hatalommal, hogy biztosítsa a jólétet és a biztonságot a társadalom érdekeivel összhangban, és pártatlanul büntetni a törvényszegőket. A hatalommal való visszaélés, a hatalmi túlkapás, a zsarnokság nem férnek tehát bele ebbe a – hatalomkorlátozó – keretbe, mert „sohasem tételezhető fel, hogy a társadalom hatalma vagy a törvényhozó hatalom többre is kiterjedhet, mint amit a közjó megkíván" (Locke, 1999: 127).

A jóléthez, vagyis ahhoz, hogy az emberek – mint legfontosabb céljuk – békében és biztonságban élvezhessék tulajdonukat, eszközökre van szükség, elsősorban a társadalomba bevezetett törvényekre. Éppen ezért, minden állam legelső „pozitív törvénye a törvényhozó hatalom létrehozása, amelynek legalapvetőbb feladata „a társadalom minden tagjának megvédése" (Locke, 1999: 129).

---

105 Locke filozófiájának egyik alapvető doktrínája, hogy téves az a felfogás, hogy mindenki beleszületik egy államba, és születésénél fogva mindenki alattvalója uralkodójának. Locke szerint nincs természetes alávetettség (ennek a bizonyítéka, hogy a történelem folyamán oly sok „kicsiny állam" született). Az elődök „szerződései", beleegyezései nem kötik az utódokat, és nem szüntetik meg az utódok természetes szabadságát. A gyermek apjának „hatalma és gondnoksága alatt áll, amíg nagykorúvá válik" de felnőtt emberként szabadon dönt, hogy „milyen kormányzatnak veti alá magát" (Locke, 1999: 121), mert a józan ész törvénye alapján „a gyermek nem születik egyetlen ország vagy kormány alattvalójának sem".

Ne feledjük azonban, int Locke, hogy a törvényhozó hatalom nemcsak az állam legfőbb hatalma, hanem „szent és sérthetetlen is", és mindig azokban a kezében van, akikre a közösség átruházta. Senki másnak nem lehet akkora hatalma, hogy a közösség többsége által választott testület hatalmát fölülírja bármilyen rendelettel (Locke, 1999: 130). Egy határozat csak akkor lehet törvény, ha azt a társadalom jóváhagyta, márpedig „a társadalom felett csak a társadalom tagjainak beleegyezésével és a tőlük kapott felhatalmazás alapján lehet valakinek törvényhozó hatalma" (Locke, 1999: 130). Engedelmességre kötelezni csak így és ennek a hatalomnak lehet, engedelmességgel csak az általuk felruházott törvényhozó hatalomnak tartoznak az emberek. Senki nem kötelezheti őket, hogy olyan parancsoknak engedelmeskedjenek, „amelyek ellentétesek az elfogadott törvényekkel, vagy túlmennek azon, amit a törvények megengednek" (Locke, 1999: 130).

A törvényhozó hatalommal való felruházása természetesen nem jelenti, hogy a legfőbb hatalom teljesen önkényesen rendelkezhet az emberek életével és vagyonával, hiszen ez a hatalom a társadalom tagjainak egyesített hatalma, ez viszont nem lehet nagyobb, mint amit az emberek átadtak a társulásra lépésüket követően. (Locke, 1999: 130). És mivel senki nem rendelkezett korábban sem önkényes hatalommal „önmaga vagy másvalaki fölött", ezért senki sem „vetheti alá magát másvalaki önkényes hatalmának". Nem meglepő Locke következtetése: „Legvégső határait tekintve a törvényhozók hatalma a közjóra korlátozódik a társadalomban", ezért nem áll jogában sem elpusztítani, sem tönkretenni az alattvalókat. Tulajdonképpen arról van szó, hogy a természeti törvények, Locke szerint örök szabályok, mely mindenre és mindenkire érvényesek. És mivel a politikai társadalomban sem szűntek meg, hanem csak „világosabbá" váltak, e szabályok a törvényhozókra is kiterjednek, és rájuk nézve is kötelezőek (Locke, 1999, 132).

Másrészt, a legfőbb hatalomnak a kihirdetett, állandó törvények alapján kell kormányoznia, vagyis alapvető feladata (és kötelessége) „hogy ne rögtönzött rendeletekkel, hanem érvényes, állandó törvényekkel kormányozzon, amelyeket kihirdettek és ismertettek az emberek előtt; hogy a hatalmat elfogulatlan és igazságos bírák útján gyakorolja, akiknek a törvény alapján kell eldönteniük a vitákat; és hogy a közösség erejét otthon csakis a törvények végrehajtására, idegenben pedig külső sérelmek megelőzésére vagy orvoslására használja […] És mindez nem szolgálhat más célt, mint az emberek békéjét, biztonságát és a közjót" (Locke, 1999: 127–128). Az önkényes hatalomgyakorlás azért sem engedhető meg, mondja Locke, mert aligha tételezhető fel, hogy az emberek szándékosan önkényes hatalommal ruházzanak fel bárkit is „életük és vagyonuk felett", akinek majd alávetik magukat (Locke, 1999: 130).

Harmadrészt, bizonyos értelemben az előbbi hatalmi feladathoz (és korlátozáshoz) kötődik, hogy „a legfőbb hatalom senkitől sem veheti el beleegyezése nélkül tulajdonának semmilyen részét sem" (Locke, 1999: 134–135). Ez a „korlátozó szabály" egyfelől, feltételezi, hogy az embereknek volt tulajdonuk a társulásra lépés előtt is, amit nem akarnak elveszíteni, másfelől, megkívánja, hogy a polgári társadalom tagjainak legyen tulajdonuk, aminek nem egyéni, hanem kollektíven szervezett védelmezése a társulásra lépés egyik fő célja. Érdemes megjegyezni azonban, hogy e hatalomkorlátozó „beleegyezést" Locke tulajdonképpen a jogosan megszerzett tulajdonra érti, hiszen az emberek tulajdona azokat a javakat jelenti, „amelyek a közösség törvényeinek értelmében az övéik" (Locke, 1999:

135). Ez azért is fontos, mert, a törvénytelen módon szerzett javak hatalom általi elvétele semmiképp nem nevezhető „önkényesnek" még kevésbé „jogtalannak".[106] A jogosan szerzett tulajdonhoz tehát a polgárnak úgy van joga, hogy beleegyezése nélkül senkinek nem áll jogában azt elvenni. E jog nélkül egyáltalán nincs tulajdon. Tévedés azt hinni vagy gondolni, következtet Locke, hogy „egy állam legfőbb vagy törvényhozó hatalma azt tehet, amit akar, és önkényesen rendelkezhet az alattvalók vagyonával, vagy tetszése szerint el is veheti vagyonuk bármely részét" (Locke, 1999: 135).

A tulajdon védelméhez vagy elvételéhez tartozik az adó kérdése is. Mivel a kormányt „tetemes költséggel lehet fenntartani", természetes, hogy mindazok, akik részesülnek a hatalom védelméből, kifizetik a kormány fenntartásából rájuk eső részt. De, hangsúlyozza Locke, e rész kifizetése is csak a polgárok, vagy az általuk választott képviselők többségének beleegyezése révén történhet meg. Az emberek, vagy az emberek által felruházott többség beleegyezése nélkül kivetett adó alapvető törvényt sért, és ez aláássa az állam létrejöttének célját (Locke, 1999: 137).

A „beleegyezés elve" hatásos korlátozó tényezőnek bizonyul, a kérdés azonban az, hogy miként lehet gyakorlatba ültetni, és e korlátozást „kikényszeríteni" a hatalom tagjaiból. Locke nem ad, nem is adhat teljes választ e kérdésben a mai olvasó számára,[107] idevágó gondolata mégis kiemelésre érdemes. Locke szerint a javak önkényes elkobzására nem kerül sor, és a tulajdon védelme maximális lehet, ha a „törvényhozó hatalom egészben vagy részben változó összetételű testületből áll, melynek tagjai a testület feloszlatása után ugyanúgy országuk közös törvényeinek alávetett alattvalói, mint a többiek" (Locke, 1999: 135). Ahol viszont a törvényhozó hatalmat „egyetlen folyamatosan működő, állandó gyülekezet vagy egyetlen ember alkotja", ott az önkény előtt nyitva áll az ajtó, és a hatalom bármit elvehet az emberektől, amit jónak lát, saját érdekében. Locke e passzusa rámutat arra, hogy a hatalom tagjai a népből erednek, és megbízatásuk lejártával a néphez „térnek vissza". Ebből nem következik az általános választójog jelenléte, de egyértelművé válik, hogy Locke a szabad választás híve, bármennyire is szelektív jellegű még a választójog megadása, és az is világos, hogy a többség akarata (többségi elv) szabja meg a törvényhozó testület összetételét.

Negyedrészt, a megválasztott törvényhozó testület senkinek nem adhatja át a törvényhozó hatalmat. A legfőbb hatalom ugyanis „ráruházott hatalom", és az emberektől kapott hatalmat csak az emberek adhatnák át másnak, a testület maga ezt nem teheti meg. Az emberek egyfelől kijelentették, hogy „szabályoknak akarják magukat alávetni, és azt akarják, hogy törvények kormányozzák őket" (Locke, 1999: 137). Az emberek másfelől törvényhozó hatalmat hoztak létre, és kijelölték, hogy kiknek a kezében legyen e hatalom. A kettő egybevetéséből kiderül, hogy az emberek csak azokat a törvényeket tartják kötelezőnek magukra

106 A törvénytelenül szerzett vagyon állami elvételébe, a „tulajdonos" nagy valószínűséggel nem adná beleegyezését.

107 Tény, hogy a tizenhetedik század utolsó részében sem Locke, sem más nem beszélhetett az alkotmányban rögzített alapvető jogok (őnála az élethez, a szabadsághoz és a tulajdonhoz való jog képezte a legfőbb jogokat) független alkotmánybíróság általi védelmezéséről (legalábbis mai értelemben), arányos választási rendszerről, párt-centrikus politizálásról, koalíciós kormányalakításról, stb., azaz olyan tényezőkről és konkrét eszközökről, amelyek valóban elejét vehetik az önkényes vagy zsarnoki hatalomgyakorlásnak.

nézve, azoknak a törvényeknek rendelik magukat alá, amelyeket az általuk kijelölt személyek hoznak meg.

Ötödrészt, a hatalommegosztás elve egy következő korlát, amelyet Locke kiszab „a hatalom kihasználására amúgy is hajlamos" emberekre, mondván, hogy „az emberi gyarlóság túl nagy kísértésnek van kitéve, ha ugyanazok az emberek tartják kezükben mind a törvényhozó hatalmat, mind a törvények végrehajtásának hatalmát – minthogy ezáltal felmenthetik saját magukat az alól, hogy engedelmeskedjenek az általuk hozott törvényeknek, a törvények alkotását és végrehajtását pedig saját előnyükhöz igazíthatják" (Locke, 1999: 138–139). Éppen ezért, „megfelelően rendezett államban a törvényhozó hatalom külön személyek kezében van letéve", és miután megalkották a törvényeket „ezeket elkülönítik tőlük, és ők maguk is alá lesznek vetve az általuk hozott törvényeknek". Ez világos kötöttséget jelent, „amely figyelmezteti őket, hogy a közjó érdekében alkossák meg a törvényeket" (Locke, 1999: 139). A törvényhozó szerv állandó működésére, Locke szerint, nincs szükség, de az állandó érvényű törvényeket állandó jelleggel figyelembe kell venni és gyakorlatba kell ültetni, ezért a törvények végrehajtását végző hatalom állandó működésére szükség van. Így könnyen szétválasztható, Locke szerint a két hatalom. A harmadik hatalmi ág az úgynevezett „föderatív" hatalom, amely az egy testté vált közösség és a közösségen kívüli államok illetve emberek közötti „ügyletekkel" foglalkozik, ezért a háború és béke hatalmának is nevezhető (Locke, 1999: 139–140), noha a végrehajtó és a föderatív hatalom „majdnem mindig összefonódik", hiszen „nehezen választható szét, és aligha lehetséges, hogy egyidejűleg különböző emberek kezében legyen letéve" (Locke, 1999: 140).

Összefoglalva, a természeti állapotból a politikai állapotba való áttéréshez szükség van arra, véli Locke, hogy a társadalom összes tagja lemondjon természetes hatalmáról, és a közösség kezébe tegye le azt, azzal a kikötéssel, hogy a közösség által hozott törvényhez fordulhat védelemért (A hatalom forrása tehát az emberekből ered). Egyhangú döntéssel, önkéntes és egymással kölcsönös megállapodásra lépő polgárok társadalma kormányzatot hoz létre (kormánytestületet létesít és kinevezi a vezetőket a hatalom gyakorlására), ami már nem társulási szerződés, és így rendelkezik a politikai társadalom a többség akaratán nyugvó és mindenki által elfogadott törvénnyel és igazságszolgáltatással. A többség tehát cselekszik és kötelez mindenkit, vagyis „a többség akarata és elhatározása" jelenti a nagyobb erőt, megszabva a közösség mozgási irányát. A többségi akarat a társadalom alapvető irányító elve, vagyis a többség határozata az egész társadalom határozata. Ha a többségi akarat nem érvényesülne, akkor a társadalom egésze egyhangú akaratának kellene érvényesülnie, de az ilyen megegyezés a társulás pillanataiban, a politikai társadalommá válás folyamatában lehetséges csak. Mivel az egyhangú döntés, Locke szerint, aligha lehetséges, a többségi döntés tekintendő az egyetlen legitim döntési formának a közösség számára.[108] A többség akarata azonban nem lehet sem zsarnoki, sem önkényes, éppen ezért: a hatalommal felruházott testület csak kihirdetett és érvényes törvények útján kormányozhat; e törvényeknek egyetlen célt kell szolgálniuk, az emberek javát; nem szabad tulajdonukat vagy annak egy részét elvenni, és adót kivetni az emberek – vagy képviselőik – többségének beleegyezése nélkül; a törvényhozó testület senkinek nem adhatja át a ráruházott hatalmat, mely hatalom csak

108 Locke idevágó gondolatainak kritikáját lásd többek között Risse, 2004, Waldron, 1999. A többségi döntés előtérbe helyezése és annak kihangsúlyozása, hogy a társadalom működtetéséhez nem lehetséges az egyhangú döntés, azt jelzi, hogy Locke is egyértelműen eltávolodott az unanimitás középkori „hangulatától".

azok kezében lehet, akikre az emberek bízták; és végül, célszerű az államhatalom törvényhozó, végrehajtó és föderális hatalmakra való felosztása, hogy a hatalmi visszaélésekre amúgy is hajlamos embereket kordában lehessen tartani (Locke, 1999: 138). Úgy tűnik, Locke szerint jobb, ha nem az emberek vannak kitéve egy zsarnok korlátlan hatalmának, hanem inkább az uralkodók vannak kitéve annak, hogy ellenállásba ütköznek, ha nem ismernek mértéket a hatalomgyakorlás terén.

4.2.5 Jean Jacques Rousseau

Eredeti megegyezés – egyhangú döntés

A *Társadalmi szerződés*ben Rousseau is egy „ősállapotot" feltételez, amelyben az emberek közmegegyezésre feladják természetes szabadságukat, és egymással (és önmagukkal) szerződésre lépve alárendelik magukat a közakarat legfőbb hatalmának. De, „hogyan lehet az ember egyszerre szabad és arra kényszerítve, hogy mások akaratának engedelmeskedjen"? Lehet-e egy ellenálló személy egyáltalán szabad és olyan törvénynek alávetett, amelyhez esetleg nem adta beleegyezését? Hogyan férhet meg egymás mellett a szabadság és a kényszer? Mindez úgy lehetséges, mondja Rousseau, hogy az ember lemond természeti szabadságáról az egyezményen alapuló szabadság javára. Az egyezmény kapcsán azonban legalább két alapvető kérdés merül fel: Kik lépnek egymással és önmagukkal szerződésre? Milyen mértékű a természetes szabadság feladása és a legfőbb hatalomnak való alárendelés?

Ami az első kérdést illeti, az „új" közösség *minden* tagjának részt kell vennie a szerződésben. Akik kívül maradnak, azokra természetesen nem vonatkozhatnak a közmegegyezés szabályai, de ez azt is jelenti, hogy ők nem lehetnek a közösség tagjai. Ez egyértelmű *unanimitás*, annál is inkább, mivel „Egyetlen olyan törvény van, amely természeténél fogva egyhangúságot követel, s ez a társadalmi szerződés" (Rousseau, 1972: 149). Ami az eredeti szerződést illeti, azért lehet egyhangú, mert a szerződéssel létrejött állam kizárja az ellenzőket a politikai testből, a helyben maradás pedig csatlakozásnak minősül, hiszen „valamely területen lakni annyit jelent, mint alávetni magunkat a főhatalomnak" (Rousseau, 150).[109]

A második kérdés kapcsán, Rousseau nem beszél teljes lemondásról, és teljes alárendelésről sem, hiszen azt semmi kártérítés nem elégíthetné ki: „Semmis és önmagának mond ellent az az egyezmény, mely egyfelől korlátlan hatalmat, másfelől, feltétlen engedelmességet ír elő" (Rousseau, 1972: 29).

109 Rousseau is úgy gondolhatja, hogy ez csakis a szabad államra vonatkozik, hiszen helyben maradásra erőszakkal és lehet kényszeríteni valakit, ez esetben azonban nem tételezhető fel az alapszerződéshez való hozzájárulás, vagy épp annak megsértése a kényszerített fél részéről.

DUPress

A közmegegyezéssel létrejön tehát a főhatalom, amely maga a nép, az „egyenlő jogokkal rendelkező polgárok összessége". Rousseau azonban kizárja ebből a képviseleti rendszert, mondván, hogy a főhatalmat, mint kollektív lényt, csak önmaga képviselheti. Az így létrejött szuverén hatalom elidegeníthetetlen a néptől, és nem lehet ellentétes az egyének érdekeivel sem, de arra kényszeríti őket, hogy tartsák tiszteletben mások szabadságát, mert az emberek csak így nyerhetik el polgári szabadságukat és jogaikat. Hogyan lehetséges ez? Úgy, mondja Rousseau, hogy az egyezménnyel létrejött „erőtömeg" a társulásnak olyan formáját jelenti, amely közös erejével védi és oltalmazza az emberek személyét és vagyonát. A főhatalom ereje a törvényhozó hatalom („az állam szíve"), és e hatalom tulajdonképpen a „közakarat hiteles megnyilvánulásaként" értelmezett törvények útján cselekszik (Rousseau, 1972: 128). „Rossz kormány alatt […] a közakarat nem fog érvényesülni" (Rousseau, 1972: 134), de képviseleti kormányzással sem érvényesül a közakarat, mert a főhatalmat nem lehet képviselni, ugyanis „semmis minden olyan törvény, amelyet a nép nem hagyott jóvá személyesen" (Rousseau, 1972: 135).

Szótöbbség és egyenlőség

A szabadság és a mások akaratának való engedelmesség jól megfér egymás mellett, mert itt egy társadalom kormányzásáról, és nem egy tömeg leigázásáról van szó. Nem egy különálló ember jut egy más ember uralma alá, nem az egymásnak ellentmondó és egymást kölcsönösen kizáró rabszolgaság és jog közötti választásról van itt szó két ember (vagy egy ember és a nép) között, hanem a nép válik önmaga urává, amelyben a *többség* döntése kötelezi a kisebbséget, az eredetileg szerződő egyének egyhangú beleegyezése értelmében. Rousseau-nál is tehát a szótöbbség törvénye, azaz a többségi elv forrása az egyhangúsággal létrejött „előzetes megállapodásban" keresendő, mely kötelezi „a kisebbséget, hogy alávesse magát a többség választásának" (Rousseau, 1972: 34).

Az eredeti egyezmény nem új erőket teremt, hanem a meglévőket egyesíti, és az emberek olyan erőtömeget alkotnak, amely „legyőzi az ellenállást, azt egyetlen hatóerő által mozgásba hozza, és összhangban hatni engedi" (Rousseau, 1972: 35). Ez az erőtömeg (mely szimbolikusan és ténylegesen is a többség mennyiségi hatalmát érzékelteti) nem veszi el a szabadságot, inkább „minden ember számára a létfenntartás elsőrendű eszköze", és ereje „átruházásával" az ember nem fog ártani magának, és nem fogja elmulasztani „a maga iránti köteles gondosságot". Ennek azonban elengedhetetlen feltétele, hogy a társadalom minden tagja „minden jogával együtt beleolvad az egész közösségbe" (Rousseau, 1972: 36), de ha mindenki egyenlő módon adja oda magát a közösségnek, akkor „mindenki egyenlő helyzetbe jut; ha a feltételek így mindenki számára egyenlők, akkor senkinek sem érdeke hátrányossá tenni azokat mások számára" (Rousseau, 1972: 36). Ha, „minden egyén a közösségnek szenteli magát, ezzel senkinek sem lesz alárendeltje […] és ő maga is elnyeri az ellenértékét annak, amit elveszít, és több erőt nyer annak megtartására,

DUPress

amije van" (Rousseau, 1972: 36–37). A társult személyek egyszerre a főhatalom részesei, és annak alávetettjei, és „együttesen a *nép* nevét viselik, és egyenként *honpolgárok*nak nevezik őket, amennyiben a főhatalom részesei, és *alattvalók*nak, amennyiben az állami törvényeknek alávetett személyek" (Rousseau, 1972: 37). Minden egyén egyenlő módon tehát kettős kötelezettséget vállal: a főhatalom tagjaként a magánosokkal szemben, az állam tagjaként a főhatalommal szemben (Rousseau, 1972: 38).

A mindenki szerződése a nép testülete, és semmiféle alaptörvény nem lehet kötelező erre a testületre nézve (Rousseau, 1972: 38). A szerződés szentsége (egyhangúságánál fogva) „a politikai testület vagy főhatalom létalapja" (Rousseau, 1972: 39). A legfőbb hatalom – amely nem más, mint az egyenlőségre törekvő közakarat gyakorlása (Rousseau, 1972: 47) – sohasem idegeníthető el, viszont nem kötelezheti magát olyan irányba, mely az eredeti szerződést („össz-szerződést") megsértené.

Az egyenlő emberek összessége tehát a főhatalom tulajdonosa, az egyes ember így önmaga ura, de egyben a főhatalom alávetettje, viszont „az önalkotta törvény iránti engedelmesség szabadságot jelent" (Rousseau, 1972: 42). Ha azonban megtagadja az engedelmességet, a közület rákényszerítheti kötelezettsége betartására, ami nem jelent mást, „mint hogy kényszerítik, hogy szabad legyen" (Rousseau, 1972: 40).

Ne feledjük, hogy Rousseau nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a közérdeknek ellenségei jelenjenek meg és, hogy alárendelődjön hatalmasabb tényezőknek. A magánérdekektől vezérelt kiscsoportok által megrontott közakarat fennmarad, de kárt szenved, ami abból is látszik, hogy teret nyernek a hosszú viták, túlzott szócsaták és „zajos jelenetek", és ezek „a magánérdekek előtérbe jutását és az állam hanyatlását jelzik" (Rousseau, 1972: 148), noha „minél nagyobb az egyetértés a gyűléseken, vagyis minél inkább közelítik meg a vélemények az egyhangúságot, annál inkább érvényesül a közakarat (Rousseau, 1972: 148). Éppen ezért a javaslatok elfogadása, a közrend törvénye azt követeli meg a népgyűlésektől, hogy „mindig megkérdezzék és válaszra bírják a közakaratot" (Rousseau, 1972: 148). A főhatalmat alkotó nép szavazatainak összeszámlálásával és a vélemények egybevetésével (szótöbblet) megismerhető a közakarat, ami nem egyhangú, hanem a többség véleményének kifejeződése.

Közakarat

Mindenképp alapvető kérdésként tételeződik, hogy mit is jelent a mennyiségi többséget mégiscsak tartalommal megtöltő rousseau-i „közakarat". Már említettem, hogy Rousseau szerint a főhatalom nem más, mint az egyenlőségre törekvő közakarat gyakorlása. A főhatalom oszthatatlan, de az azt képező akarat azonban lehet közös vagy nem: vagy a nép összességének, vagy csak egy részének akarata. Ahhoz, hogy az akarat közös legyen, nem kell feltétlenül egyöntetűnek lennie, de ennek megállapításához az összes véleményt (szavazatot) figyelembe kell venni; a közös pontokon túli vélemények kizárása eleve jelzi, és egyben meghiúsítja az akaratok egyöntetűségét.

DUPress

A közakarat tulajdonképpen a közös akarat, a nép összességének akarata. Hogyan jön ez létre? Rousseau szerint senki nem akarhatja azt, ami javával ellentétes. Mit akarhat az ember tehát? A válasz egyszerű: saját érdekeit. A magánérdekek ellentéte tette szükségessé a társadalom létesítését, és a magánérdekek egyeztetése és egyezése tette lehetővé a társadalom további életét (Rousseau, 1972: 46). Az érdekegyezés, azaz a különböző érdekek közös pontjai biztosítják a társadalmi köteléket, ugyanis „ha nem volna olyan pont, amelyben valamennyi érdek megegyezik, akkor egyetlen társadalom sem állhatna fenn" (Rousseau, 1972: 47). A közös érdekekből fakad a közakarat, amely nem a jövőre vonatkozik, hiszen „az akarat nem kötheti magát a jövőre" (Rousseau, 1972, 47), hanem a mindenkori jelenre, és e közakaratnak „megfelelően kell a társadalmat kormányozni" (Rousseau, 1972: 46–47).[110]

Mi képezi a „mindenki akarata" és a „közakarat" közötti különbséget? Az előbbi a magánérdekeket tartja szem előtt: a mindenki akarata nem más, mint a magánakaratok összessége. Az utóbbi viszont a közérdeket tartja szem előtt. Ha a magánakaratok összességéből levonjuk az egymást megsemmisítő, vagy az egymástól eltérő akaratok többletét, a különbség a közakarat lesz. Ebből következik, hogy az „akaratot nem annyira a szavazatok száma, mint inkább a szavazattal rendelkezőket egyesítő közös érdek teszi közakarattá" (Rousseau, 1972: 55), mely tulajdonképpen az érdekek és igazság „csodálatos összhangja".

Tévedhet-e a közakarat (A többség)?

A közakarat mindig jogos és mindig a közjóra törekszik, ebből azonban nem következik automatikusan a nép határozatainak helyes volta (Rousseau, 1972, 50–51). Rousseau vallja, hogy a nép mindig a maga javát akarja, de nem mindig ismeri fel azt: „a népet sohasem lehet megvesztegetni, de gyakran tévútra lehet vezetni, s csak ilyenkor tűnik úgy, mintha a rosszat akarná" (Rousseau, 1972, 51). Arról van szó ugyanis, hogy a véleményekkel rendelkező emberek nem egymástól elszigetelten élnek, hanem közvetlen kapcsolatban állnak egymással, kommunikálnak, ez pedig nem zárja ki, legalábbis lehetőséget teremthet a cselszövésre, a pártoskodásra, manipulációs tevékenységekre, még akkor is, ha „a nép kellő tájékozottsággal tanácskozik" (Rousseau, 1972: 51). Ha a magánérdekeknek egyre erősödő hatásuk van, a kiscsoportok egyre inkább befolyásolhatják a társadalom egészét, az a közösség többségének kárát eredményezheti, és ha a közérdek kárt szenved, „a közakarat többé nem mindenki akarata, ellentétek, viták támadnak, s a legjobb vélemény sem érvényesülhet szócsaták nélkül" (Rousseau, 1972, 146). Ebből arra lehet következtetni, hogy a közakaratot meg lehet rontani, az viszont nem következik, hogy azt fel is lehet számolni, mert ilyenkor „a közakarat mindig fennmarad […], de alá van rendelve más, nála hatalmasabb tényezőknek" (Rousseau, 1972: 146).

110 Figyelemre méltó ennek kapcsán d'Argenson marqius állítása: „Minden érdek eltérő elveken alapul. Két magánérdek egy harmadikkal való ellentétben hangolódik össze". Ennek fényében úgy tűnik, hogy az érdekek összhangja „az egyes érdekek közti ellentét folytán alakul ki. Ha egyáltalán nem volna egymástól eltérő érdek, alig vennők észre a közös érdeket" (Rousseau, 1972, 198, 18-as jegyzet).

A különböző csoportokba tömörülés azt eredményezi, hogy „nincs annyi szavazó, mint ember, hanem csak annyi, ahány csoport" (Rousseau, 1972: 51). Úgy tűnik tehát, hogy a közakarat formálásban Rousseau-t komolyan foglalkoztatja az emberek közötti különbségek, és épp a szabad véleménykinyilvánítás híveként a szerző a plurális társadalomban látja a közakarat létrejöttét. Ezért a túlzott csoportosulással szembeni aggodalmát fejezi ki, mondván, hogy ha a „különbségek száma csökken, az eredmény nem lesz annyira általános" (Rousseau, 1972: 51), ha viszont az egyik csoport „az összes többit túlszárnyalja, az eredmény már nem a kis különbségek összege, hanem egyetlen különbség; akkor aztán nincs többé közakarat, s a túlsúlyra jutott vélemény már csak magánvélemény marad" (Rousseau, 1972: 51).

Ilyen értelemben Rousseau „individualista", hiszen a közakarat helyes megnyilatkozásához „szükséges tehát, hogy az államban ne legyenek különálló csoportosulások, és minden honpolgár csak a maga egyéni véleményének adjon hangot" (Rousseau, 1972: 52).[111] Ha viszont mégis kialakulnak ilyen csoportok, „akkor szaporítani kell a számukat, és meg kell akadályozni az egyenlőtlenséget közöttük […] Egyedül ezekkel az elővigyázatossági rendszabályokkal érhetjük el, hogy a közakarat nyilvánvaló legyen, és a nép ne essék tévedésbe" (Rousseau, 1972: 52).

Hatalmi korlátozás

E kérdésben, úgy tűnik, Rousseau „bizonytalan", mintha ellentmondásba keveredne. Vajon, miért? Nem szabad elfelednünk, mondja a szerző, hogy a társadalom létrejöttével ellentétben, a kormányzat létesítése nem szerződéskötés a nép és a vezetők között, amelyben az egyik engedelmességre, a másik parancsolásra kötelezi magát. A legfőbb hatalom (a közakarat gyakorlása) nem korlátozható, azaz „korlátozása egyenlő megsemmisítésével" (Rousseau, 1972, 139), hiszen „lehetetlenség és ellentmondásos az, hogy a főhatalom felettest helyezzen maga fölé; aki egy urat vállal, az teljes szabadágát veszti" (Rousseau, 1972: 139).

A főhatalom korlátozására való törekvés azért sem indokolt, mert e hatalom a „részeit alkotó magánszemélyekből áll, nincs és nem is lehet az övéktől eltérő érdeke", ezért nincs is szükség külső biztosításra, mert „lehetetlen volna, hogy a test ártani akarjon valamennyi tagjának" (Rousseau, 1972: 39). Ilyen formán, a főhatalom önkorlátozása és csupán haszontalan lépésnek minősülne. Rousseau talán abból az alapgondolatból indul ki, hogy semmit, így a közakaratot sem kell önmagától félteni, nem kell azt korlátozni, mert a közakarat nem lehet a köz ellensége, hiszen „mindenki állandóan valamennyi társának a javát akarja, […], mert senki nincs, aki magára ne venné a *mindenki* szót, s aki ne gondolna önmagára, amikor az összességre szavaz" (Rousseau, 1972: 53).

---

111 Találóak Machiavelli (Rousseau által idézett) szavai: „Tény az, hogy van véleménykülönbség, amely árt a köztársaságnak, s olyan is van, amely hasznára válik; amelyek szakadást és pártoskodást szülnek, azok ártalmasak; amelyek nem idéznek elő szakadást és pártoskodást, azok hasznosak" (*Hist. Florent*, lib. VII In Rousseau, 1972: 198, 19-es jegyzet).

EUPress

Ennek ellenére, Rousseau soraiból mégis kiolvashatók némi óvintézkedések. A szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy „a főhatalom viszont nem terhelheti meg alattvalóit semmiféle, a közösségre nézve haszontalan nyűggel: még csak nem is akarhat ilyesmit" (Rousseau, 1972: 53). Ez mégiscsak egyfajta korlátozásra utal, a kérdés viszont az, hogy mi (ki) korlátozhatja a főhatalmat. Rousseau válasza nem nyugszik szilárd alapokon, ugyanis a főhatalom azért nem terhelheti alattvalóit „haszontalan nyűggel", mert „az ész törvénye alatt éppen olyan kevéssé történhet valami ok nélkül, mint a természet törvénye alatt" (Rousseau, 1972: 53).[112]

Elvi korlátokként kezelhetjük az olyan további „kikötéseket" mint például azt, hogy a közakarat nem „egyedi tárgyakra vonatkozik, és nem ítélkezhet sem ember, sem cselekmény felett", (Rousseau, 1972, 54). Továbbá, a társadalmi szerződés olyan egyenlőséget állapít meg, hogy a főhatalom nem tehet különbséget a társadalom tagjai között, jóval inkább „minden hiteles jogügylete egyaránt kötelez vagy részesít előnybe minden honpolgárt" (Rousseau, 1972, 55). A főhatalmat, ezek szerint, kötik az eredeti szerződés „pontjai", és úgy tűnik, ez a hatalom is behatárolt, mivel hogy: „a főhatalom bármennyire feltétlen, bármilyen szent és sérthetetlen legyen is, mégsem lépi és nem is lépheti át az egyetemleges megállapodások határait, és hogy minden ember teljesen szabadon rendelkezhet afelett, amit az egyezmények meghagytak neki javaiból és szabadságából; mivel a főhatalomnak sohasem áll jogában az egyik alattvalót jobban megterhelni, mint a másikat" (Rousseau, 1972: 56). Kérdés persze, hogy az ész törvényén (a szerződési szabályokon) kívül milyen eszközök segítségével érhetők el ezek a korlátozások, illetve, hogy mennyire vonatkoztathatók a rousseau-i gondolatok a többség és kisebbség viszonyára, a többségi akarat feltétlen vagy feltételekhez kötött érvényesülésére.

Az már egyértelmű, hogy a főhatalom korlátozza a hatalom gyakorlóit, olyan értelemben, hogy „általános kényszerítő hatalomként" lép fel annak érdekében, hogy a hatalom gyakorlásával megbízottak az „összesség számára legcélszerűbben" cselekedjenek. A főhatalom kormánytestület létrehozását határozza el, majd a nép kinevezi a vezetőket, és a kormányhatalom gyakorlását ruházza rájuk. A demokrácia égisze alatt „a hatósági személlyé előlépett honpolgárok az általános ténykedésből az egyénire, a törvényalkotásból annak végrehajtására térnek át" (Rousseau, 1972: 141), miközben a végrehajtó hatalom tagjai „nem a nép urai, hanem tisztviselői; a nép tetszése szerint nevezheti ki vagy bocsáthatja el őket" (Rousseau, 1972: 142). Ez azért történhet meg, mert a főhatalom és a kinevezettek között „nem szerződésről, hanem csak engedelmességről lehet beszélni, s amikor elvállalják az állam által számukra kijelölt teendőket, csupán honpolgári kötelességüket teljesítik anélkül, hogy joguk volna annak feltételeit vitatni.

112 A Rousseau óta megtapasztaltak is egyértelművé tették, hogy az „ész törvénye" igencsak szerény garancia az alapvető jogok tényleges tiszteletben tartására, a hatalommal való visszaélések megfékezésére.

Rousseau levonja a következtetést: „Az ősszerződésen kívül a többség törvénye mindig kötelezi a többieket", hiszen az eredeti szerződésbe való beleegyezéssel a honpolgár eleve minden törvénybe beleegyezését adja, még azokba is, amelyek akarata ellenére hoztak, hiszen „a szótöbbségben megvan a közakarat valamennyi […] ismertetőjele" (Rousseau, 1972: 151), a közakarat viszont (úgy tekintendő, mint) „az állam valamennyi tagjának állandó akarata" (Rousseau, 1972: 150). Úgy tűnik, az egyhangúság a „vegytiszta" közakarat, de a szótöbbség is a közakaratot fejezi ki, noha a többségi szavazat arányszáma nem mindig azonos. Akár egyetlen véleménykülönbség is megbontja az egyhangúságot, de Rousseau szerint jóval előnyösebb, ha súlyos kérdésekben a győztes nézet közelebb áll az egyhangúsághoz. Ha viszont olyan fontos kérdés kerül terítékre, melyről minél gyorsabban kell dönteni, akkor „kevésbé kell tekintettel lenni a szavazatok megoszlására […]; ha a helyszínen kell határozni, egy szavazatkülönbség is elegendő". Ez számos esetben elengedhetetlen „a határozatképes többség megállapításához" (Rousseau, 1972: 152).

A társadalmi szerződés *egyhangú döntés*sel hozza létre tehát és tölti meg „élettel" a politikai testületet; az állam működtetéséhez és fennmaradásához pedig elegendő az egyenlő polgárok *többségi* véleményét tartalmazó, de mindenkire kötelező erővel bíró közakarat törvénybe foglalása és gyakorlatba ültetése.

4.2.6 „Alapító atyák": Thomas Jefferson

A Függetlenségi Nyilatkozatot vagy az Amerikai Egyesült Államok alkotmányát aláíró „alapító atyák" kiemelkedő alakjai: John Adams, Benjamin Franklin, Alexander Hamilton, John Jay, Thomas Jefferson, James Madison, illetve George Washington.[113] A felvilágosodás neveltjei ők, akiknek több közös vonásuk is volt: többnyire republikánus nézeteket vallottak; elutasították a hagyományos arisztokrácia létjogosultságát; hittek az alapvető emberi jogok egyenlőségében; hittek a racionalitásban, abban, hogy a társdalom tagjait elsősorban az ész mozgatja; a hatalom forrását mindannyian a kormányzottak beleegyezésére vezették vissza. Igaz, nem voltak ők a mai értelemben vett demokraták, hiszen a kormányzást azon kevesek feladatának tekintették, akiket műveltségük és tulajdonuk képessé tesz e kihívó feladatra, ennek ellenére elveik, eszméik jelentős hatással voltak a politikai gondolkodásra, úttörő szerepet töltöttek be a modern demokrácia kibontakozásában, mai arculatának körvonalazódásában. A felsoroltak közül mindössze Jefferson, majd Madison és Hamilton néhány idevágó gondolatát szeretném a következőkben ismertetni.[114]

---

113 A kérdés kapcsán lásd többek között R. B. Morris (1973): *Seven Who Shaped Our Destiny: The Founding Father as Revolutionaries*, Harper & Row, New York, illetve S. Ketler (2017): ‚The Founding Fathers: Who Were They Really?' https://www.biography.com/news/founding-fathers-quotes-facts

114 A föderalisták írásai mellett jelentős mértékben James Lindley Wilson kiváló munkájára támaszkodom: J. L. Wilson (2009): *Majority Rule and the Federalist Paper: Democracy, Equality and Constitutionalism*, Yale Law School, Princeton University.

DUPress

Thomas Jefferson gondolatai kiemelik a többségi elven nyugvó kormányzás egyértelmű indokoltságát, de egyben a többségi fölényből származó potenciális veszélyeket is. Jefferson szerint a köztársasági kormányzat működésének, és a nép általi kormányzásba való beleszólásának egyetlen kézzelfogható módja a többségi elven nyugvó döntés. Ez önmagában nem eredményez tökéletes megoldást, véli Jefferson, a kisebbség vagy egy személy általi kormányzás azonban nagyobb rossz forrása lehet. A józan többségi döntés nem egyik-másik réteg, hanem a társadalom egészének érdekét szolgálva lehet viszonylag igazságos.

William Eustisnak írt levelében (1809) Jefferson azt fejti ki, hogy a szövetségre lépő felek (államok) alapelve, hogy a többségi akaratnak érvényesülnie kell, nem véletlenül mondja, hogy „Csatlakozom az elvhez, melynek értelmében az őszintén kifejtett többségi akaratnak kell a törvényt képeznie".[115]

Pierre Samuel Dupont de Nemourshoz intézett levelében (1816) írja, hogy „a sokaság rendelkezik az erővel, a bölcsességnek alá kell vetnie magát annak".[116]

Jefferson előtt sem volt titok, hogy a többség döntése nem mindig helyes, ezért gondosan oda kell figyelni, és türelemmel várni, míg a téves többségi döntések „helyreigazodnak".[117] Ennek ellenére, a mindenkori jelen nemzedékének („élő") többsége az, aki törvényeket hoz magának, fölülírva korábbi nemzedékek törvényeit, ha szükséges. Józan érveléssel nem lehet azt állítani, hogy „létezőket" (élőket) irányíthatják a „nem létezők" (nem élők), hogy „a semmi mozgathat valamit".[118]

Tévedhetősége ellenére, hol máshol kereshetnénk a jogos hatalom forrását, mint a társadalom többségében? A kisebbség, vagy egy személy nem lehet a jogos hatalom forrása, állapítja meg Jefferson, ugyanis „ha a többség akaratát nem ismerjük el törvénynek, akkor megszűnik a kormányzás, a legerősebb hatalma érvényesül, az élet és a tulajdon pedig azé lesz, aki azt erőszakkal képes megszerezni".[119]

115 Thomas Jefferson: *The Anas*, 1793, ME (Memorial Edition), Lipscomb, A. and Bergh, A. E. (eds.): *The Writings of Thomas Jefferson*, 20 Vols. Washington, D.C., 1903–1904. 1: 332) In ‚Thomas Jefferson on Politics & Government' https://famguardian.org/Subjects/Politics/ThomasJefferson/jeff0500.htm

116 Lásd Th. Jefferson Pierre Samuael Dupontnak írt levelét (1816), ME 14: 492 In ‚Thomas Jefferson on Politics & Government'.

117 Lásd Th. Jefferson John Breckenridgenek írt levelét (1800) In ‚Thomas Jefferson on Politics & Government'.

118 Lásd Th. Jefferson Thomas Earlehoz írt levelét (1823) In ME 15:470 In ‚Thomas Jefferson on Politics & Government'. Thomas Paine gondolataira emlékeztető szavak ezek.

119 Lásd Th. Jefferson Annapolis polgáraihoz írt levelét (1809) In ME 16:337 In ‚Thomas Jefferson on Politics & Government'.

DUPress

A kormányzottak beleegyezése

A hatalom jogosságát azonban nemcsak a többségi akarat adja, hanem az emberek beleegyezése is. A kormányzottak beleegyezése nélkül nincs jogos többségi uralom. Ennek kihangsúlyozása érthető Jeffersonnál, de általában az „alapító atyáknál" nem véletlen, hogy „beleegyezéssel történő kormányzásról" beszélnek, hiszen pontosan tudták, mit jelent a beleegyezés nélküli kormányzás, mivel a gyarmatosítók bőven megtapasztalták az angol korona és parlament részéről jövő kormányzást.[120] A gyarmatosítók úgy voltak alávetve számos intézkedésnek, beleértve az adókat, hogy nem kérdezték meg őket, nem volt képviseletük a parlamentbe, hogy hangot adhassanak gyakori elégedetlenségeiknek, és tulajdonképpen egyetlen lehetőségük maradt: engedelmeskedni a rájuk háruló törvényeknek.

„A kormányzottak beleegyezésével való kormányzás" az egész népre vonatkozott, mely annak a hatalomnak a forrása, amelyet a nép a kormányra ruház át. A hatalom autoritását és legitimitását épp a nép beleegyezése biztosítja. Ebből kiindulva hangsúlyozza Jefferson, hogy „a hatalom forrása a nép. A nép akaratát a megfelelő szerv deklarálja, és addig van az hatályba, ameddig a nép kinyilvánítja a felhatalmazásának visszavonását, ugyancsak a megfelelő szerven keresztül".[121] Annak gondolata, hogy a kormány intézkedései csak akkor lehetnek legitimek, ha a polgárok beleegyezésüket adták, valószínűleg akkor vált ténylegessé, amikor az egyes egyének nemzetérzettel kezdtek rendelkezni. A *Függetlenségi Nyilatkozat* nem individuumok nyilatkozata, hanem inkább a nemzet nevében történő deklaráció, mely olyan „igazságokat" rögzít, hogy „minden ember egyenlőnek teremtetett, az embert teremtője olyan elidegeníthetetlen Jogokkal ruházza fel, amelyekről le nem mondhat, s ezek közé a jogok közé tartozik a jog az Élethez és a Szabadsághoz, valamint a jog a Boldogságra való törekvésre".[122]

A „kormányzottak beleegyezése" ilyen értelemben a teljes népre vagy nemzetre, és a nemzet minden egyes tagjára vonatkozik, nem pedig a „kiválasztottakra", a privilegizáltakra. A nép egészének beleegyezésén nyugszik tehát a kormányzat törvényes hatalma, ami azt is jelenti, hogy ha a kormány alkalmatlanná válik a feladatra, „a nép Joga, hogy az ilyen kormányzatot megváltoztassa vagy eltörölje, és új Kormányzatot létesítsen". Nem túlzás azt állítani, hogy ez képezhette – jeffersoni értelemben – a köztársaság alapját.

Ebben a megközelítésben a köztársaság „egyszerűen a polgárok sokaságának kormányzását jelenti, melyben a tömeg közvetlenül és személyesen cselekszik a többség által meghatározott szabályok szerint.[123] A többség általi döntéshozatal az egyenlő jogokra épülő nemzetformálás elengedhetetlen alapelve. Ezt nyomatékosítja Jefferson Humboldt-nak, 1817-ben írt levelében is: „a republikanizmus első elve, hogy a többség által meghozott törvénynek kell minden, egyenlő jogot érvényesítő társadalom alaptörvényének lennie."

120 ‚The Jeffersonian Perspective' (Commentary on Today's Social and Political Issues Based on the Writings of Thomas Jefferson) (http://eyler.freeservers.com/JeffPers/jefpco35.htm)

121 Lásd Th. Jefferson George Washingtonnak írt levelét (1792) In ‚Thomas Jefferson on Politics & Government'.

122 *Az Amerikai Egyesült Államok népének Függetlenségi Nyilatkozata* (Fordította és bevezetéssel ellátta Vecseklői József) http://mek.oszk.hu/02200/02256/02256.htm

123 Lásd Th. Jefferson J. Taylornak írt levelét (1816) In ‚The Jeffersonian Perspective'.

Minden más típusú törvény, véli Jefferson, nem más, mint katonai despotizmusba torkolló erőkifejezés.[124]

Nem szabad abba a tévedésbe esnünk, figyelmeztet Jefferson, hogy a „kormányzottak beleegyezését" egyhangú beleegyezésnek gondoljuk. Mivel ritkán vagy soha nem következik be egy társadalom egészére kiterjedő egyhangú döntés, a többség akaratának kell képeznie a társadalom egészének akaratát, ugyanis ez a szabad társadalmak kollektív döntéseinek alapvető eljárása, még akkor is, ha a többség egyetlen szavazatkülönbséggel jön létre. Meg kell különböztetni, hívja fel a figyelmet Jefferson, a többségi akaratot a szó szigorú értelében vett egyhangú döntéstől. Egyfelől azért, mert a többségi döntésbe való beleegyezést a polgárok és csoportok közötti viták, nézet-ütköztetések előzik meg, és ilyen viták nélkül aligha beszélhetünk tényleges emberi társulásáról (*association of men*), a döntés azonban olyan formában érvényesül, mintha egyhangú beleegyezéssel történne. Másfelől pedig azért, mert az egyhangú döntés zömmel a nézetek és érdekek sokféleségének elfojtását jelenti.

A kisebbség jogai

A többségi kormányzáson és a közösség többségi uralomba való beleegyezésén túl van még egy igen lényeges tényező, mely nélkül nem beszélhetünk jeffersoni értelemben vett köztársaságról: a többségnek tiszteletben kell tartania a kisebbség jogait. Ha ez nem történik meg, figyelmeztet Jefferson, nem szabad társadalomról, köztársaságon belüli hatalomgyakorlásról beszélünk, hanem inkább többségi erőszak alkalmazásáról.

A többségi kormányzás nem zsarnokság vagy erőszak, mondja Jefferson, ha a társadalom legnagyobb részének véleménykinyilvánításában és akaratérvényesítésében nyilvánul meg. E kormányzás azonban csak és csakis józan keretek között, azaz a kisebbségek jogainak tiszteletben tartása mellett gyakorolható. Ha a többség és a kisebbség akaratát is érvényesíteni akarjuk (mindegyiket a „maga útján"), az szétzilálhatja az „egységes nemzetet". Ez azonban *nem zárja ki olyan kompromisszumok létrejöttét, amelyeknek az alapja a kisebbségek indokolt érdekeinek tényleges figyelembevételével történő többségi akarat*. Ha nem ez történik, elnyomással kell szembenézni, és megszűnik a szabad társadalom. E két feltétel szükséges a szabad társadalom egészére kiterjedő döntések meghozatalához, megbírva a többség és kisebbség között húzódó feszültségeket. Többségi elv nélkül nincs demokrácia, kisebbségi jogok többség általi tiszteletben tartása nélkül nincs szabad társadalom (mai értelemben, nincs alkotmányos demokrácia). A többségi akaraton nyugvó kormányzásban mindenki számára fontos minden polgár életének és szabadságának védelme, emeli ki Jefferson,[125] ugyanis „A polgárok sokasága önnön jogainak legbiztonságosabb megőrzője"[126], a nép maga jelenti a szabadság legbiztonságosabb alapját,[127] aki viszont tart, ilyen

124 ‚The Jeffersonian Perspective'
125 The 5th Annual Message, 1805 In ‚The Jeffersonain Perspectives'.
126 Lásd Th. Jefferson J. Taylornak írt levelét (1816) In ‚The Jeffersonain Perspectives'.
127 Lásd Th. Jefferson James Madisonnak írt levelét (1787) In ‚The Jeffersonain Perspectives'.

értelemben a néptől, annak tudnia kell, hogy senki más nem védelmezheti biztonságosan az emberek jogait.[128]

Összegzés

Záró gondolatként, a ma oly divatos – és már-már rutinszerűen kezelt – véleményre, miszerint az alkotmány védelmezi az alapvető jogokat, Jefferson azt mondaná, hogy az alkotmány „egy darab papír", épp ezért nem szabad megfeledkezni a nép általi kormányzás ellenőrzéséről, hiszen a nép maga (és nem a papír) az alkotmány és az alkotmányban rögzített jogok végső felügyelője (őrzője), ezt azonban csak akkor tudja elvégezni a nép, ha kellő mértékben felvilágosult és kitanult e feladatra.[129]. Jefferson állítása ma is igazán megszívlelendő.

4.2.7 „Alapító atyák": James Madison és Alexander Hamilton

Egyenlőség

Annak ellenére, hogy a többségi elven nyugvó kormányzásról kialakított filozófiájuk (mai értelemben is) szigorúan képviseleti és elitista (korlátozva egyebek mellett a képviseleti testületeknek a politikai néptömeg általi közvetlen ellenőrzését), nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az általuk létrehozott alkotmány egy olyan határozott nemzeti konszenzust hirdetett meg, amely lényeges lépést jelentett a demokrácia alapjának számító egalitarizmus felé. E lépés jelentősége, és ezzel a *Föderalista* úttörő szerepe többek között abban rejlik, hogy szerzői egy osztálymentes, többségi uralom koncepcióját rögzítették, amely nem osztályok viszonyán, hanem inkább az individuumok közötti formális egyenlőségen alapul. Ez mindenképp egy radikális szakítást jelentett a korábbi európai felfogással és gyakorlattal (Wilson, 2009: 32). Az „egy szavazó egy szavazat" kiinduló elv, még az általános választójog megadását megelőzően is azt a lényeges üzenetet tartalmazta, hogy gazdag és szegény szavazatai egyformán számítanak, és közösen járulnak hozzá a többségi, illetve a kisebbségi táborok körvonalazódásához. A társadalmi osztályhatárokon átnyúló „egy szavazó egy szavazat" elv, amelynek értelmében a polgárok egyenlő szavazatainak összesítésével jön létre a többségi képviselet és, amely a maga során a hatalommal felruházott testület legitimitásának alapját képezi, a modern demokrácia kibontakozásának elengedhetetlen része.

A többség akaratának (többségi elv) érvényesülése, ilyen formán a republikánus kormányzás alaptétele, ennek viszont ellentmond az egyenlőtlen szavazási elv használata (*A föderalista*, Hamilton, 22. sz. 173). A szavazategyenlőtlenség felcserélheti a többségi elvet

128 Lásd Th. Jefferson M. Coraynak írt levelét (1823) In ‚The Jeffersonain Perspectives'.
129 Lásd Th. Jefferson W. Jarvisnak írt levelét (1820) In ‚The Jeffersonain Perspectives'.

ELTEPress

a kisebbségi elvre, ez azonban „nem valami ésszerű", az egyenlőség feladása (akár az egyes polgárok szavazategyenlőtlenségére, akár az egyenlőtlen méretű egységek közötti szavazategyenlőségre gondolunk) pedig „korántsem igazságos" (*A föderalista*, Hamilton, 22. sz. 174). A polgárok szavazategyenlősége ezek szerint a többségi elv szükséges feltétele.

Az egyenlőséget megkövetelő többségi elv egy következő alapvető feltétele, hogy a kisebbség ne kapjon vétójogot, ami „végső fokon azzal jár, hogy a nagyobb számot alárendeljük a kisebbnek" (*A föderalista*, Hamilton, 22. sz. 174).

Miért is fontos a többségi elven nyugvó kormányzás? Egyfelől azért, mondja Hamilton, mert az egyszemélyes vagy kisebbségi döntés, illetve a kisebbségi vétójog nem ésszerű, másfelől, az elméletben elképzelt hatással ellentétben a köztestületekben megkövetelt egyhangú döntés nem a biztonságot növeli, hanem „zavarja a közigazgatást, bénítja a kormányzat energiáit, s a tiszteletre méltó többség szabályszerű tanácskozásait és döntéseit egy jelentéktelen, izgága vagy korrupt klikk szeszélyeivel és mesterkedéseivel helyettesíti" (*A föderalista*, Hamilton, 22. sz. 175). A többségi elv, hamiltoni olvasatban, egyfelől, gátat szab az egyszemélyes vagy kisebbségi döntéseknek, másfelől akadályt állít a kormányzást bénító egyhangú döntésekkel szemben. Az elv csökkenti ezáltal az önkény, a mesterkedés, a korrumpálás esélyét, valamint lehetővé teszi a kormányzati döntéseket és azt, hogy tevékenységét a többség az egyenlőségen nyugvó többségi elv értelmében a „legjobb képességei szerint folytassa" (*A föderalista*, Hamilton, 22. sz. 175).

A szavazati egyenlőség a társadalmi osztályhatárok lebontásával érhető el,[130] de az „alapító atyák" összekötötték az osztályrétegződést az alkotmányos berendezkedéssel, és ezzel – bizonyos értelemben – a többségi demokrácia teret vesztett az alkotmányos demokrácia javára.[131] Ennek megalapozására a „vegyes" kormányzást vélték alkalmasnak, amelynek alapja még a görögökhöz, elsősorban Arisztotelészhez nyúlik vissza, az egy személy, a kevesek és a sokaság (Monarchia, arisztokrácia, demokrácia) formájában.[132] A görög *hoi polloi*, a római *plebejus*, az angol *nép* egy „osztály" a többi mellett. Úgy tűnik, mintha az „alapító atyák" által felvázolt berendezkedésben a különböző rétegek közötti „egyensúly" megteremtése lett volna az alapvető célkitűzés.[133] Az alkotmányos demokráciában így minden réteg képviseltethette magát, a különböző „osztályok" egyénei révén.

130 Mennyire jól bizonyítja ezt a francia Nemzetgyűlés három rendjének, a szavazati-képviselői egyenlőség fölötti vitája, mely aztán lavinaként járult hozzá a forradalmi események elindításához.

131 A többségi és az alkotmányos demokrácia közötti különbségek kapcsán lásd a 137-es jegyzetet, illetve a későbbiekben Rawls és Dworkin írásainak elemzését.

132 Brit viszonylatban például a Korona, a Lordok Háza és az Alsóház hármasában testesül meg e „vegyes" kormányzás. Amerika vonatkozásában a monarcha személye elévült, de a „nép" és a „kevesek" megosztása megmaradt, amely kezdetben a „nép" és a „nagybirtokosok", később a „nép" és a kevés „bölcsek" felosztásban bontakozott ki, legalábbis elvileg (Lásd Wilson, 2009: 37).

133 Anélkül, hogy részletesebb elemzésbe kezdenénk, kiemelendő, hogy a kétkamarás parlament brit és amerikai viszonylatban is a különböző rétegek közötti egyensúly megteremtésére tett kísérletként is értelmezhető, miközben mindkettő anti-demokratikus, és egyben anti-arisztokratikus is volt. Anti-demokratikus, hiszen fenntartásokkal kezelte a sokaság uralmát, illetve anti-arisztokratikus, mivel elutasította egyetlen elit osztály többségi dominanciáját (Ezek a mértékék persze változtak a két országban az idők folyamán).

A merev osztálytagoltság helyett az állandóan fluktuáló csoportokból, frakciókból (*A föderalista*, Madison, 10. sz.) álló társadalomban az osztályalapú képviselet helyett a társadalom egészére kiterjedő képviselet lehetővé teszi, hogy a hatalom forrása ne egy meghatározott osztály, hanem a társadalom egésze legyen. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a törvényhozó testület alsóháza nem osztályképviselet alapú, hanem a választópolgárok szavazatai alapján jön létre. Az „osztálytagoltságról" a „társadalmi tagoltságra" való áttérés egy fontos lépés (Wilson, 2009: 47), amely tulajdonképpen (a feudális osztályalapú egyenlőtlenség helyett) a modern társadalomban való gondolkodásnak köszönhető, és melyben a nép azonos a társadalom egészével. A „többségi osztály" helyébe a „többségi tábor" (faction) lépett, amely már nem merev, rendi jellegű, hanem rugalmas és változó, noha (eltérő mértékben) pártorientált.

Az osztályellentétek helyett a különböző véleményeket formáló, eltérő álláspontokra helyezkedő szabad emberek alkotta modern plurális társadalom kezdete ez, amely érdekek és pártok mentén tagolódik (*A föderalista*, Madison, 10. sz). E tagolódás, mint láttuk, nem a régi, hagyományos értelemben vett, merev osztálytagolódás, ugyanis az osztályok mentén tagolt társadalmakban az egyének mennyiségi alapuló többségi elve, illetve a politikai tartalmú többségi uralom kevésbé lehetett volna igazolható és legitim. Csak ezen az úton lehetett elérni, csak az „alapítóatyák" által felvázolt intézményes felállás eredményezhette az „egy szavazó egy szavazat" elv mentén, hogy tíz, tulajdonnal nem rendelkező szavazó szavazata semlegesíthette tíz, nagybirtokos szavazatát. Ez alapvető feltétele annak, hogy a polgárokat a „nép" tagjaiként és ne egy-egy, komoly gazdasági és politikai törésvonalakat képező társadalmi osztály tagjaiként lehessen kezelni. A modern többségi uralom tehát nem az egyes rétegek közötti dominanciát, hanem a társadalom egészére vonatkozó többség uralmát jelenti, persze alkotmányos feltételek mellett.

Aggodalmak-megoldások

Nem meglepő, hogy a többségi elv és uralom egalitárius felfogását az alapítók azért aggódva és fenntartásokkal fogadták, olyan értelemben, hogy a többség, mint olyan, potenciális veszélyt jelenthet a többségen kívüli „másságokra" nézve. Ez az „aggódás" elsősorban a kisebbségi jogok védelmére irányul, ugyanis a vetélkedő pártok túlzott küzdelme „közepette feledésbe merül a közjó" és túl gyakran érvényesül „az igazságosság szabályaival ellentétben a kisebbség jogaival szemben az elfogult és hatalmaskodó többség erőfölénye" (*A föderalista*, Madison, 10. sz. 92). Érdekes kérdésként merülhet fel azonban, hogy a „kisebbségen" a megértésre és támogatásra szorult mennyiségi kisebbséget, esetleg az „elesetteket" a „gyengéket" értette Madison, vagy inkább az aggasztotta őt, hogy az egyenlőségen alapuló többségi demokrácia nem nyújt kellő képviseletet és biztonságot a „nemesség" vagy a gazdasági elit számára, a tömeg többségi nyomásával szemben.

A puszta mennyiségi erőfölényén túl a többség, véli Madison, annál veszélyesebb lehet, minél homogénebb, és egységesebb érdeket képvisel a kisebbséggel szemben. Ha kialakul a többségi pártoskodás, ha a többségi csoportot „közös érzelem, indulat vagy érdek egyesít és ösztönöz a cselekvésre, összefog más polgárok jogai vagy a közösség állandó és általános

DUPress

érdekei ellen" (*A föderalista*, Madison, 10. sz. 92), akkor orvoslásra van szükség: meg kell szüntetni a pártoskodás okait, vagy úrrá kell lenni hatásain.

Ami a pártoskodás okainak megszűntetését illeti, vagy a szabadságot kell megszűntetni, vagy a dolgokat kell úgy intézni, hogy a nézetek, érdekek azonosak legyenek. Az előbbi megoldás nem működik, hiszen szabadság nélkül nincs modern, demokratikus politika, tehát meg kell tartani (*A föderalista*, Madison, 10. sz. 93). Az utóbbi sem kivitelezhető, mivel az ember esendő, különböző helyzetekben különböző érdekei vannak, ezért különböző véleményeket fog megfogalmazni, különböző célokat fog kitűzni. Az emberi ész és az önzés összefüggése, valamint a különböző helyzetek hozzák magukkal a nézetek, érzelmek, célok különbözőségét. A pártoskodás forrása tehát nemcsak a „körülményekben", hanem az emberi természetben is keresendő, az emberi természet azonban nem iktatható ki. A pártokra, csoportokra osztott társadalmakban kölcsönösen ellenségeskedő indulatok alakulnak ki, és ez gyakran egymás zaklatására ösztönzi az embereket, inkább, mint a közös előnyökre irányuló együttműködésre. A modern törvényhozás alapvető feladata az egymásba ütköző érdekek szabályozása, a pártoskodás szellemével átitatott társadalomban. A pártoskodás tehát nem küszöbölhető ki, és a probléma valós orvoslása, esetleg mérsékelése, olyan eszközök megtalálásával lehetséges, amelyek segítségével korlátok közé szoríthatók a pártoskodás hatásai.

Ennek érdekében be kell látnunk, véli Madison, hogy ha a kormányzó többség sokféle (érdeket képviselő) elemek koalíciójából tevődik össze, akkor a többségen belüli érdekpluralizmusok mérsékelik a mennyiségi erőfölénnyel bíró többség zsarnokságának lehetőségét. Minél tagoltabb tehát egy többségi „egész", a „rész-egész" frakciókat érdekegyeztetési törekvéseik kötik le inkább, és a többségen belüli plurális érdekek versengése vélhetően kevesebb energiát és teret enged a kisebbségekkel szembeni többségi túlkapásoknak. Mivel azonban nem lehet elejét venni annak, hogy „egy többségben lévő csoportban egyidejűleg egyazon szenvedély vagy érdek váljék uralkodóvá" (*A föderalista*, Madison, 10. sz. 96), ezért a homogén többség elfojtása helyett ígéretesebb megoldásnak tűnik lehetetlenné tenni a többség „elnyomó praktikáinak" kivitelezését. (*A föderalista*, Madison, 10. sz. 96).[134] A cél, ugyanis, hogy a „veszedelmes érdekcsoportokkal szemben megvédjük a köz javát és az egyén jogait, s ugyanakkor megőrizzük a demokratikus kormányzat szellemét és formáját" (*A föderalista*, Madison, 10. sz. 96).

Tudatában kell lennünk, hívja fel a figyelmet Madison, hogy ha a többség önző érdeke és érdekérvényesítési lehetősége egymásra talál, akkor sem erkölcsi, sem vallási okok nem fognak számítani, és semmi nem fog útjában állni a közös érzelmek és érdekek által vezérelt és mozgatott többségnek abban, hogy elnyomja a gyengébb csoportokat, a könnyen sebezhető személyeket. Ez viszont nem hozhat megnyugvást, és a személyi biztonság sincs összhangban a stabil tulajdonjogok védelmével. A „tiszta" demokrácia helyett a „képviseleti republikanizmus" jelenti a madisoni megoldást, ugyanis a többség által felhatalmazott

134 A többségi tábor pluralizmusa nem garantált, főleg, ha az Egyesült Államok akkori vagy mai helyzetére gondolunk, ugyanis a kétpártrendszer és a többségi szavazás semmiképp nem eredményezhet plurális kormánytöbbséget. Az „elnyomó praktikák" ellensúlyozására azonban ott van többek között a szövetségi berendezkedés (a tagállamok ellensúlyozó szerepe), illetve a két kamara egymással szembeni (ellensúlyozó) hatásköre.

képviselőtestület „ajkán megnyilatkozó közösségi hang jobban megfelel a közjónak, mint hogyha az erre a célra gyűlésbe hívott nép maga szólalna meg" (*A föderalista*, Madison, 10. sz. 97). Az elfogadhatónak tűnő megoldási javaslat ellenére kihívó kérdés persze, hogy „miként hangolható össze a kormányzattól megkövetelt stabilitás és erély a szabadság és a köztársasági kormányforma feltétlen szem előtt tartásával" (*A föderalista*, Hamilton, 37. sz. 266).

Úgy tűnik, az „alapító atyák" a kisebbségi jogokkal kapcsolatos „aggódása" képezi az alkotmányos feltételekhez kötött többségi elv elfogadásának alapját.[135] Őket nem a társadalom egészének „képviselete", hanem a „tömeg ereje" aggasztotta elsősorban, nem véletlen, hogy írásaikat valósággal átszövik a racionális mérlegelésen nyugvó politika kiépítésére és védelmére irányuló gondolatok, az esetleges többségi túlkapásokkal szemben. A többség általi kormányzást bizonyos alapvető politikai értékek (alapvető jogok tiszteletben tartása, rend, szavazati egyenlőség a kollektív döntésekben, stb.) érvényesítéséért korlátozták, de a többségi uralmat nem olyan valaminek értelmezték, amivel szembe megy az alkotmány, hanem inkább úgy fogták fel, mint az alkotmányos demokrácia szerves részét, mely lehetővé teszi a nép politikai részvételét. Írásaikból kiderül, hogy nagyon is tudatában voltak a többségi uralommal járó veszélyeknek, illetve a veszélyek elhárítására felállított korlátok, alkotmányban rögzített feltételek szükségességének. Abból, hogy az alkotmány feltételeket szab a többségi akarattal szemben, nem az olvasható ki, hogy az alkotmány ellensége lenne a többségi uralomnak, hanem inkább az következtethető ki, hogy az alkotmány elutasítja azt az eszmét, hogy a demokrácia a többségi akarat vegytiszta kifejeződése. Ebből az is kiderül, hogy az alkotmány által ellenőrzött demokráciában a többségi uralom nem tisztán utánzó, *mimetikus* jellegű, hiszen nem a népakarat tökéletes reflexiója.[136]

Nem tűnik meglepőnek, hogy Madison és társai különböző elnevezésekkel illették a többségi elvet, illetve a többségi uralmon nyugvó demokráciát, azért, hogy kellően kifejezhessék mondandójuk lényegét. Az általuk megfogalmazott republikanizmushoz, tehát nem pusztán „többségi", hanem szerintük „racionális többségi" elvre van szükség. A tömeg többségének puszta, közvetlen kinyilvánítását jelentő „tiszta" vagy „radikális" demokrácia (Athén) helyett Madison és társai a zavargásokat meggátoló, az anarchiának és az önkénynek elejét vevő, a szabadságot védelmező és a racionális politizálásra képes kormányt támogató alkotmányos demokrácia"[137] vagy (amint már említettem) a „kép-

135 Továbbra is fennáll a kérdés, hogy vajon ez a megközelítés az oligarchia lerombolását, vagy inkább a nép erejének megakadályozását, és a gazdagok uralmának egyfajta átmentését jelenti. A vélemények megoszolhatnak bizakodók és kételkedők között, anélkül azonban, hogy a többségek és a kisebbségek, a gazdagok és a szegények közötti feszültségek és konfliktusok egyszer és mindenkorra megoldódnának.

136 A kérdés kapcsán lásd B. Ackerman (1991): *We The People: Foundations*, Vol. 1: 183 In Wilson, 2009: 3.

137 Indokkal teheti fel bárki a korábban is felmerült kérdést, hogy vajon mi a különbség a többségi demokrácia és az alkotmányos demokrácia között. A részletesebb kifejtés helyett itt csupán egyetlen lényegi különbséget említek meg: az alkotmánybíróság többségének döntése többségi döntés, de mivel nem demokratikusan megválasztott testület, a szó szigorú értelmében az alkotmánybíróság többségi döntése nem lehet demokratikus döntés. Társadalmi, testületi vagy csoportszinten a társadalom, a testület vagy a csoport egészére vonatkozó többség döntésére lenne szükség ahhoz, hogy ténylegesen többségi demokratikus döntésről beszélhessünk. Az alkotmányos demokrácia hívei szerint az alkotmánybíróság több-

viseleti republikanizmus" hirdetői voltak, mondván hogy ez jelentheti leginkább a „fegyelmezett" többségi uralmat, a „megfelelő" többségi kormányzást biztosító alkotmányos formát (Wilson, 2009: 12–20).

A föderalisták által felvázolt képviseleti köztársaság magába foglalja a hatalmi ágak világos, de mégsem teljes mértékű szétválasztását, mondván, hogy „egy-egy hatalmi ág jogköreit közvetlenül és teljesen semmiképp sem szabad valamelyik másik hatalmi ágnak irányítania, […] , egyik hatalmi ág sem befolyásolhatja bénítóan – sem közvetlenül, sem közvetve – a többi hatalmi ág működését" (*A föderalista*, Madison, 48. sz. 364–365), viszont ha „ e hatalmi ágak nem kapcsolódnak és fonódnak össze oly mértékben, hogy egymás alkotmányos ellenőrzésére képesek legyenek" (*A föderalista*, Madison, 48. sz. 364), akkor ténylegesen nem beszélhetünk szabad kormányzásról és köztársaságról sem. Tagadhatatlan, figyelmeztet Madison, hogy „magában a hatalomban benne rejlik a hatásköri túllépés lehetősége" és, hogy „eredményesen meg kell akadályozni a számára megszabott határok átlépésében" (*A föderalista*, Madison, 48.sz., 365). A hatalmi ágak szétválasztását követően hátra van még az a rendkívül nehéz feladat, hogy „mindegyik hatalmi ágazatnak gyakorlati biztosítékot kell nyújtani a többiek beavatkozásával szemben" (*A föderalista*, Madison, 48. sz. 365). Kérdés persze, hogy a gyakorlatban mekkora biztosítékot jelent, ha az alkotmányban pontosan meg vannak húzva a hatalmi ágak határai.

Továbbá, az sem jelentéktelen, amint Hamilton is kihangsúlyozza, hogy a republikanizmus egy igen kihívó feladattal szembesül, hiszen „a republikánus szabadság szelleme nemcsak azt követeli meg, hogy minden hatalom forrása a nép legyen, hanem azt is, hogy azok, akikre a hatalmat bízták, a néptől függjenek, vagyis, hogy megbízatásuk viszonylag rövid ideig tartson […], a stabilitás ezzel szemben azt igényli, hogy a hatalom hosszabb ideig legyen ugyanazokban a kezekben" (*A föderalista*, Hamilton, 37. sz., 266). A köztársaság, Hamilton olvasatában, képes a kiszámítható és határozott kormányzás, illetve a szabadság „helyes" arányú vegyítésére, azaz a szabadság szellemének és a stabilitás logikájának összehangolására.

Az „alapítók" szerint be kell látni, hogy a demokrácia „tiszta" formája, a nép közvetlen kormányzása azért is veszélyes, mert a széles tömeg tagjai közötti interakciók „indulatokon" nyugvó irracionális kormányzáshoz vezethetnek, ami rendetlenségbe, végül „önnön indulataik zsarnokságába" torkollhat, ha nincs alkotmányos korlátozás (*A föderalista*, Madison, 10. sz.). A „közületekben elharapódzó labilitás, igazságtalanság és zűrzavar" (*A föderalista*, Madison, 10. sz. 91), vagy a „nagy tömeg okozta zűrzavar és mértékvesztés" (*A föderalista*, Madison, 55. sz. 406) eredményeképp elkerülhetetlenné válik a többség „rendszeres mérlegelésre való képtelensége" (*A föderalista*, Madison, 48. sz.).

Ne feledjük azonban, hogy a zűrzavaros és irracionális politika nem az egyének „fogyatékosságainak" következménye, hanem a közvetlen demokrácia intézményi sajátosságainak

ségének döntése a demokrácia szerves része. A többségi demokrácia hívei viszont ennek az ellenkezőjét vallják: általános megközelítésben, egy „egész" bármely „rész-egészének" többségi döntése aligha nevezhető többségi demokratikus döntésnek az „egészre" vonatkoztatva. E kérdés kapcsán lásd többek között P. Pasquino (2011): ‚The Nature and Limits of the Majority Principle' http://www.booksandideas.net/The-Nature-and-Limits-of-the.html

eredménye, ugyanis „akármilyen emberekből álljon is, egy túlságosan népes testületben az érzelem minden esetben elragadja a kormánypálcát az észtől" (*A föderalista*, Madison, 55. sz. 406), azaz, ha minél nagyobb számú egy testület, „annál nagyobb az eshetőség, hogy az érzelmek felülkerekednek az értelmen, bármilyen jellemű emberek alkotják" (*A föderalista*, Madison, 58. sz. 426) is azt.[138] Az indulatok eluralkodása a józan ész fölött azonban kiváló táptalaj a demagógia és a manipuláció részére, illetve arra, hogy az „előítéletektől vezérelt vagy rossz szándékú emberek" (*A föderalista*, Madison, 10. sz. 97), vagy a „pártütő vezetők" (*A föderalista*, Madison, 10. sz. 99) „tisztességtelen és gonosz" tervekkel fertőzzék meg a kevésbé kompetens sokaságot.

Elitizmus

Az eddigiek alapján, úgy tűnik, a föderalisták nem a „nép" alapvető, primitív vágyainak megvalósítására, és cselekedeteinek kifejezésére használt többségi uralom hívei, hanem inkább olyané, mely az alkotmány által rögzített alapvető követelményeknek képes eleget tenni. Az alkotmány által kordában tartott többségi uralom nem a nép akaratának tükörképe, jóval inkább alakítja és változtatja azt, valamilyen racionális rendezettség irányába (Wilson, 2009: 26).

Nem vitatható, hogy a „megfontolt" és „racionális" többségelvű kormányzásnak van egyfajta elitista színezete. Az alapítók elitizmusa azonban nem „népellenes", inkább a „republikanizmus elvén" nyugvó többségi uralom. A föderalistákat eléggé foglalkoztatta, hogy a politikai döntések a beavatottak kezében legyenek. Madison például a képviseleti kormányzat híve, de ez nem azonos a „túlzott" tömegpolitikával, ugyanis az alkotmányos berendezkedés „finomít a közálláspontonazáltal, hogy a tömeg véleményét megszűri egy testületen át, amelynek tagjai saját bölcsességüknek köszönhetően a lehető legjobban látják saját országuk valódi érdekeit". Madisoni értelmezésben a többségi kormányzás elsősorban *rekonstruktív* (helyreállító), nem *reflektív*, vagyis a népakarattal szemben nemcsak puszta közvetítő, hanem terelő, illetve módosító szerepet is betöltő. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a demokratikus választás mérsékelő hatása ellenére, a társadalom többsége és a törvényhozó testület között van egy választóvonal (Wilson, 2009: 27). A „néphez" viszonyítva, a törvényhozó testület elitista értelmezése képezi a „racionális képviselet" alapját. Az elit nemcsak „védelmezi a népet önmaga tévedéseivel és téveszméivel szemben", hanem „finomít" és „csiszol" a társadalmi többségen, néha el is utasítja a többséget, azért, hogy megmenthesse azt (Wilson, 2009: 27).

Itt tulajdonképpen az elit ellenőrző szerepének intézményesítéséről van szó, amit nyugodtan nevezhetünk „racionális elitizmusnak" (Wilson, 2009: 28). Ennek értelmében, a föderalisták úgy gondolják, hogy a „mennyiségi tömeg" túl nagy ahhoz, hogy képes legyen racionálisan és hatékonyan mérlegelni, illetve cselekedni, ezért célszerűbb, ha egy

138 Ebből világosan következik, hogy nem az egyéni képességek, hanem a közvetlen demokrácia „fogyatékossága" vezet az irracionális és zűrzavaros politikához, hiszen „hiába állt volna Athén lakossága csupa Szókratészből, az athéni népgyűlés akkor is megmaradt volna csőcseléknek" (Madison, 55. sz., 406).

DUPress

elit irányít. Madison szavaival élve „minél több személyből áll bármelyik törvényhozó testület, annál kisebb azoknak az embereknek a száma, akik a testület eljárásait ténylegesen irányítják", illetve „minél nagyobb a létszám, annál nagyobb a rosszul tájékozott és gyönge képességű tagok aránya" (*A föderalista*, Madison, 58. sz. 426). Ez tehát már nem a mennyiségi többségről szól, a Madison által megfogalmazott politikának már „oligarchikus lelke" van. Ne feledjük azonban, hogy a föderalisták elitista felfogása nem anti-demokratikus, annál is inkább, mivel az alapító atyák nem korlátozták – az alkotmányban – a szavazati jogot, és elvileg a pozíciók és hivatalok is mindenki előtt nyitva álltak (Ez természetesen nem igaz a szó szigorú értelmében, hiszen a nők, a rabszolgák, a bevándorlók, a nincstelenek és a koldusok ettől el voltak zárva abban az időben).

Következtetés

Az alapító atyák más kontextusban és más kihívások közepette dolgozták ki elméleteiket. Ők igen határozottan kötődtek nemcsak koruk sajátosságaihoz, hanem jelentős mértékben az amerikai „valósághoz" is, de egyben annak megváltoztatásáért is rengeteget tettek. Nagy érdemük, hogy lerakták az alapjait annak az intézményes berendezkedésnek, amelynek keretein belül lehet (és érdemes) a modern értelemben vett tényleges többségi elvről és sajátos többségi uralomról beszélni. Azzal érték ezt el, hogy a társadalom egészére vonatkozó többségi uralmat legitimnek és igazságosnak vélték, de csak és csakis olyan alkotmányos kikötések mellett, amelyek elejét veszik a többségi fölényből származó veszélyeknek. A többség egyszerre történő felhatalmazása és kordában tartása, vagyis az összemérhető egyénekből álló osztálymentes társadalom alkotmányos feltételek mentén történő többségi irányítása olyan demokratikus lépésnek számít, amely lehetővé teszi a társadalmi sokféleségek integrálását a legrátermettebbek és a legjobbak többségi uralma révén. Ne feledjük, azonban, hogy az Egyesült Államok kontextusában az alapítóknak némileg „könnyebb" dolguk volt, hiszen a rend archaikus, feudális koncepciója helyét Amerikában inkább át tudta venni a modern meritokrácia, hiszen az Államokban a „természetes arisztokrácia" közel sem volt annyira integrált az egységes „osztályérdek" képviseletére, mint a kor Európájában. Ettől függetlenül a népképviseleti republikanizmusuk, az egyének kollekciójából származó többség által kiválasztott „legjobbak" kormányzása iránti elköteleződésük egy legitim és viszonylag igazságos demokratikus uralom intézményi keretét vetítették előre, még akkor is, ha az általuk vizionált berendezkedés elitista színezetű.[139] Elemzésre érdemes kérdés persze, hogy pontosan mit hagytak hátra, és amit hátrahagytak, az milyen folytonosságot mutat esetleg a mai és az akkori alkotmányos berendezkedés között.

139 Egy kis leegyszerűsítéssel, az „alapító atyák" írásai a racionális (meritokratikus) elitizmus és a „fegyelmezett" többségi uralmon nyugvó republikanizmus egyfajta szintézisét nyújtják.

4.2.8 Alexis de Tocqueville

A többség uralma

Klasszikusnak számító munkájában (*Az amerikai demokrácia*)[140] Tocqueville a többségről, mint a demokrácia természetes erejéről beszél, de egyúttal komoly aggodalmát is kifejezi a többségi elv és a többségi uralom nemcsak potenciális, hanem valós veszélyei miatt. Tocqueville szerint „A demokratikus kormányzatok lényegéhez tartozik, hogy a többség uralma" számos dologban abszolút, „a többségen kívül ugyanis a demokráciában nincs, ami ellenállhatna" (Tocqueville, 1993: 354). A „többség mindenhatóságának", vagy legalábbis túlnyomó és ellenállhatatlan jellegének, állapítja meg a szerző, komoly következményei vannak.

A többség erkölcsi uralma két elven vagy eszmén alapul: egyfelől azon, hogy az emberek egyesült csoportjában „több a felvilágosultság és bölcsesség, mint egy magányos egyénben, s a törvényhozók nagy számában, mint egyéni kvalitásaikban" (Tocqueville, 1993: 355), másfelől, pedig azon, hogy „a kisebbséggel szemben a többség érdekeit kell előnyben részesíteni" (Tocqueville, 1993: 356).

Ami az első elvet illeti, az emberi értelemre alkalmazott egyenlőség elvéről (elméletéről) van szó, de ez egy olyan doktrína, mely tulajdonképpen az „ember büszkeségét legvégső menedékében támadja" (Tocqueville, 355–356). Nem véletlen, véli Tocqueville, hogy a kisebbséghez tartozóknak hosszú időre van szükségük alkalmazkodni a mennyiség „minőség feletti győzelmének" elvéhez. Az sem véletlen, hogy a többségi hatalomnak tartósságra van szüksége, hogy egy idő után törvényesnek tűnjék és, hogy a kényszerrel kivívott kezdeti engedelmeskedés helyét fokozatosan a többség hatalma iránti tisztelet és legitimitás vegye át.[141]

A második elvvel kapcsolatban, eléggé pártfüggő (a párt állapotától függő) a többség iránti tisztelet mértéke, nem beszélve arról, emeli ki a szerző, hogy egy olyan társadalomban, amelyet viszonylag erősebb osztálytagoltság[142] jellemez, amelyben a törvényhozó testület a privilégiumokkal rendelkező polgárokat „kizárólagos és évszázadok óta birtokolt

140 A mű több bírálatot is kapott, elsősorban azért, hogy a szerző tulajdonképpen nem egy általános elméleti elemzést végzett, jóval inkább a franciáknak írt Amerika vélt vagy valós helyzetéről. Ilyen értelemben érdekes és kihívó feladat összehasonlítani az „alapító atyák" által látott amerikai képviseleti köztársaságot a Tocqueville szemszögéből láttatott amerikai demokráciával.

141 Találó Tocqueville ismert hasonlata: a régi francia monarchiában, mondja a szerző, a nép teljes meggyőződéssel hitte, hogy a király tévedhetetlen, ha mégis rosszat tett, akkor nem ő, hanem tanácsadói voltak ezért a felelősek, a királynak való engedelmesség tehát továbbra is indokolt volt. Elégedetlenek lehettek az emberek a törvény miatt, de továbbra is tisztelték a királyt. Tocqueville szerint az amerikaiak ugyanígy vélekednek a többségről.

142 Itt is kiérződik, hogy Tocqueville kevésbé volt képes „kiszakadni" az európai (francia) körülményekből, ugyanis az amerikai viszonyok között használt többségi elv bírálatára elsősorban az Európára jellemző osztálytagolt társadalomról beszél, olyanról, amelyben a kisebbségi elit, az arisztokrácia önnön létét veszíti el, ha engedelmeskedik a többségnek és kiengedi kezéből előjogait.

DUPress

előnyeitől" (Tocqueville, 1993: 356) igyekezne megfosztani, ott a „kisebbség feltehetőleg nem egykönnyen vetné alá magát a törvénynek" (Tocqueville, 1993: 357).

Amerikai viszonylatban eléggé erőtlen bírálat ez, hiszen maga Tocqueville is elismeri, hogy „mivel az Egyesült Államokat egymással egyenlő emberek népesítették be, még nem tapasztalható természetes és tartós eltérés a különböző lakosok érdekei között" (Tocqueville, 1993: 357), illetve belátja, hogy a pártérdek jobban átszövi az amerikai társadalmat, mint az osztályérdek (ez mindenképp egyfajta egyenlőséget hoz magával), éppen ezért „az összes pártok hajlandók elismerni a többség jogait, mivel mindnyájan azt remélik, hogy egyszer saját hasznukra fordíthatják" (Tocqueville, 1993: 356) e jogokat.

Más kérdés, hogy Tocqueville tart a többségi hatalom potenciális veszélyeitől, mondván, hogy ha „valamely kérdésben kialakult ez a többség, nincs erő, amely képes lenne nemhogy feltartóztatni, de akár lassítani is érvényesülését, s odahatni, hogy meghallgassa azok panaszát, akiket útja során széttapos" (Tocqueville, 1993: 357). A törvényhozás „ingatagsága", a törvényhozó „szuverén hatalma", a törvények „legkevésbé tartóssága" (Tocqueville, 1993: 358), a többség „mindenekfölötti hatalma" (Tocqueville, 1993: 359) olyan következmények, amelyek a maguk során, véli a szerző „gyászosak és veszedelmesek" (Tocqueville, 1993: 357).

Szuverén hatalomnak léteznie kell, de szükség van rendszabályokra is, melyek a szuverén hatalom hatását csökkenthetik, Tocqueville azonban nem látja e rendszabályok foganatosítását az Államokban, ezért fogalmazza meg a nép többségének zsarnoki hatalmával szemben támasztott akadályát: „Van egy általános törvény, amelyet nemcsak egyik vagy másik nép többsége hozott vagy legalábbis elfogadott, hanem az egész emberiség többsége. Ez a törvény pedig az igazságosság" (Tocqueville, 1993: 360). Ennek az igazságosságnak kell határt szabnia minden nép jogalkotásának.

Akik azt gondolják, hogy a nép a „kizárólag őt érintő ügyekben nem léphet ki teljesen az igazság és az értelem keretei közül, s ezért bátran meg lehet adni minden hatalmat az őt képviselő többségnek" (Tocqueville, 1993: 361), azok tévednek, hiszen a többség olyan egyénekből tevődik össze, akiknek eltérő nézetei, és legtöbbször ellentétes érdekei vannak a kisebbségekhez tartozó egyének nézeteitől, illetve érdekeitől. Ha egy egyén visszaélhet erő-, vagy hatalmi fölényével a másik egyén kárára, miért ne élhetne vissza mennyiségi többletéből származó hatalmi fölényével a többség a kisebbséggel szemben, annál is inkább, mondja a szerző, mert az egyesüléssel mit sem változik az emberek jelleme. Ha viszont „egyvalakinek nem adtam meg a teljhatalmat, több embernek sem adom meg soha" (Tocqueville, 1993: 361).

Veszélyforrásnak minősül, ha erősebbé válásával a többség türelme apad a kisebbséggel szemben? Tocqueville nem hisz az ellentétes elvek egyenlő támogatásban, szerinte mindig van egy olyan cselekvési elv, amelyik a többi fölé kerekedik, másként – az ellentétes elvek egyenlő megosztásával – „a társadalom a forradalom küszöbén áll vagy feloszlóban van" (Tocqueville, 1993: 362). Ha tehát létezik olyan hatalom, amely a többi közül kiemelkedik, akkor veszélybe kerülhet a szabadság, ha semmilyen akadályt vagy gátat nem állítanak fel, mely ütközhetne e hatalommal, és visszafoghatná, akár időt adva neki, hogy mérsékelje önmagát. „A földön tehát nincs hatalom, mely önmagában véve oly tiszteletre

DUPress

méltó lenne és oly szent jogokkal rendelkezne, hogy hagynám cselekedni ellenőrzés nélkül, és uralkodni korlátozás nélkül" (Tocqueville, 1993: 362). Akár népnek, királynak, demokráciának vagy arisztokráciának is hívhatják e hatalmat, és akár monarchiában vagy köztársaságban gyakorolják, az ilyen ellenőrizetlen hatalom a zsarnokság csíráját hordozza magában. Az amerikai demokratikus kormányzat erejét Tocqueville ellenállhatatlannak, a zsarnokság elleni biztosítékokat pedig túl kevésnek tartja. Ami aggasztó, hogy a néphez nem lehet orvoslásért fordulni, mert a nép alkotja a többséget; a törvényhozó testülethez sem, mert e testület képviseli a többséget; a végrehajtó hatalom sem reménykeltőbb, hiszen a többségtől kapja megbízását (Tocqueville, 1993: 363).

Amerika többségi demokráciája francia szemmel

Nem áll szándékomban Tocqueville, többségi elvvel kapcsolatos gondolatainak teljes és átfogó elemzése, mégsem hagyhatom szó nélkül többek között Morton Horwitz és Lord Bryce idevágó észrevételeit. Kiváló tanulmányában,[143] Horwitz felhívja a figyelmet arra, hogy a francia forradalom idején Franciaországban néhány hasonló kérdés merült fel, mint az Egyesült Államokban a képviselet, de főleg a többségi elven nyugvó kormányzás kapcsán (Horwitz, 1996: 293). Tocqueville két alapvető, egy konvencionális és egy eredeti álláspontra helyezkedik. A konvencionális értelmében a számszerinti többségből származó veszélyekre hívja fel a figyelmet, és javaslata egy akadály felállítása a törvényhozással szemben a többségi önkény ellen, illetve a bírósági függetlenség védelmében. Ezek közhelyek, mondja Horwitz, és nem tévesek. De, a konzervativizmusra hajlamos Tocqueville nagy problémája, hogy ugrál Amerika és Franciaország között, és ahogy Laski fogalmazott, Tocqueville tulajdonképpen „a francia civilizációról írt egy könyvet" Amerika elemzése során (Horwitz, 1996: 294), amelyben Amerika inkább illusztrációként szerepel benne, mintsem az elemzés központi témájaként. Tocqueville-t jobban foglalkoztatta Franciaország jövője, amelyet az Amerikai körülményekben vélt (szándékozott) felfedezni, és kevésbé foglakozott „Az Egyesült Államok tényleges megértésével, a maga sajátos helyzetében" (Laski, 1948: 16–17 In Horwitz, 1996: 294). Tocqueville tulajdonképpen Amerikát vizsgálta a franciák részére. Horwitz szerint Tocqueville Amerikáról írt, de Amerika példáján keresztül Franciaország betegségét akarta meggyógyítani (Horwitz, 1901: 395). A francia gondolkodó nem akarta elismerni, vagy nem jött rá, hogy véleménye felváltva, de két különböző témában fogalmazódik meg. Van ugyan néhány lényegi hasonlóság közöttük, de a kettő nem hozható egy kalap alá a „demokrácia" címszó alatt.

Lényegében az történt, hogy Tocqueville-t két különböző társadalom foglalkoztatta, miközben a többségi elv és uralom kérdésében a kettő összemosásával próbált általánosításokat megfogalmazni (Horwitz, 301: 296). A többség zsarnoksága létezhetett mindkét társadalomban, de két többséggel van dolgunk két különböző társadalomban: az egyik ugyanis a „világ egyik legszabadabb és felvilágosultabb társadalma", a másikban viszont

143 Lásd M. J. Horwitz: ‚Tocqueville and the Tyrrany of the Majority', *The Review of Politics*, Vol. 28, No. 3, July 1966, 293–307.

PUPress

a napóleoni despotizmus melegágya körvonalazódott. Így tehát igen nehéz ugyanolyan jellegű többségi elvről beszélni a két társadalom kapcsán.

Lord Bryce is hasonlókat vallott, mondván, hogy miközben az amerikai demokráciát elemezte, Tocqueville „francia szíve" Franciaországban volt (Bryce, 1901, vol. 1: 321).

A kritikai megfogalmazások ellenére, Tocqueville aggodalma figyelemre méltó, hiszen észrevételei nemcsak Amerika egyedi esetére vonatkoznak, hanem általánosíthatóak is: a többségi elv többségi zsarnoksághoz vezethet, ezért alapvető feladatként (és kötelességként) tételeződik minden szabad társadalomban az intézményes korlátok felállítása a többség túlzásaival szemben. Tocqueville következő példája is jól érzékelteti, hogy természeténél fogva a többségi elv inherensen magában hordja a hatalommal való visszaélés lehetőségét. Pennsylvania Állam egyik lakosától kérdezte meg a szerző, hogy a négerek miért nem gyakorolhatják állampolgári jogaikat, hiszen adót fizetnek, jogos lenne tehát, hogy szavazati joggal rendelkezzenek. A megkérdezett sértésnek vette a kérdést, aztán válaszolt: a négerek választójoggal rendelkeznek, hiszen hogy is lehetne elhinni, hogy „törvényhozóink ily durván igazságtalan és türelmetlen cselekedetre vetemedtek" (Tocqueville, 1993: 363) volna. A válasz további kérdésfeltevéshez vezetett: hogyan lehetséges, kérdezte Tocqueville, hogy „ma reggel egyetlenegyet sem láttam a választói gyülekezetben?". Az amerikai polgár e kérdésre adott válasza sokatmondó: „Ez nem a törvény hibája, a négereknek joguk van megjelenni a választásokon, viszont önként távol maradnak" (Tocqueville, 1993: 363). Pontosabban, a négerek szívesen megjelennének az urnák előtt, de attól félnek, hogy bántalmazni fogják őket. Arról van szó ugyanis, mondta a megkérdezett amerikai, hogy a törvény megszületett, de „Nálunk megesik néha, hogy a törvény nem elég erős, ha nem támogatja a többség" (Toqueville, 1993: 364).

Indokoltan tehető fel a kérdés, hogy voltaképpen miről is van itt szó, azon túl, hogy a négerek félnek a bántalmazástól, ha megjelennek az urnák előtt. Tulajdonképpen arról, hogy a társadalom többsége által felruházott képviselőtestület többségi szavazattal megszavazta a javaslatot, a törvény tehát hatályba lépett. Ennek ellenére a többség által felhatalmazott képviselők többsége megalkotott egy olyan törvényt, amelyet épp a felhatalmazó többség nem tartott tiszteletben. Tocqueville komoly aggálya ezzel kapcsolatban, hogy „A többség, amely a törvény meghozásának jogával rendelkezik [képviselőin keresztül], azt a privilégiumot is meg akarja szerezni, hogy ne engedelmeskedjék a törvénynek" (Tocqueville, 1993: 364).

Tocqueville szerint a többségi kormányzás akkor is lehet demokratikus, ha a törvényhozó testület „összetételében a többséget képviseli, de mégsem szolgája szükségképpen annak szenvedélyeit", de jelen van egy önálló hatás- és jogkörrel rendelkező végrehajtó hatalom, illetve a két előbbitől független bírói hatalom, hogy elzárjanak szinte minden lehetőséget a zsarnokság elől (Tocqueville, 1993: 364). Itt azonban kiemelendő a *zsarnokság* és az *önkény* megkülönböztetése. Az előbbi nem a kormányzottak érdekeit szolgálja, de törvénnyel is lehet gyakorolni, ez lenne valahol a „törvényhozó törvényes despotizmusa", ha a többség korlátlanul szab törvényt, és ellenőrzi annak végrehajtását, a kormányzók és kormányzottak kézben tartásával. (Tocqueville, 1993: 365). Az önkény viszont „a kormányzottak érdekeit is szolgálhatja, ez esetben nem zsarnoki", de a törvény figyelmen kívül hagyása már önkényt jelent (Tocqueville, 1993: 364).

A gondolkodás fölötti többségi hatalom

Úgy tűnik, a többség hatalmát Tocqueville kiterjeszti a gondolkodás fölötti hatalomra is, mely egyértelműen megnyitja az utat, a többség „láthatatlan" zsarnoksága felé. Ez egyfelől a manipuláció és a befolyás egyénekre, kisebbségekre gyakorolt hatásaiban jut kifejezésre (Tocqueville, 1993: 365–366), másfelől pedig abban a tocqueville-i gondolatban érhető tetten, hogy a többség véleményének „megsértése" szidalmazással, kizárással, nehezteléssel járhat (Tocqueville, 1993: 367), mindaddig, amíg a többséghez képest "másként gondolkodó" kisebbség megalkuszik, enged, hallgatásba merül „mintha a lelkiismerete gyötörné, amiért igazat szólott" a maga szemszögéből nézve (Tocqueville, 1993: 367).

A despotizmus hajdani brutális eszközeit a többség kicserélte, a zsarnokságot „finomította", tökéletesítette, ugyanis „A fejedelmek, mondhatni, anyagi valósággá tették az erőszakot; napjaink demokratikus köztársaságai éppoly intellektuálissá változtatták, akár az emberi akarat, melyet igájába akar kényszeríteni" (Tocqueville, 1993: 367). Egyetlen személy zsarnoksága „durván bántalmazta a testet", a demokratikus köztársaságban a zsarnokság „hagyja a testet, egyenest a lélek felé tör". A másként gondolkodás, a többségitől eltérő vélemény kinyilvánítása nem jár halállal. Az egyén szabadon, másképp gondolkodhat a hatalmon lévőknél (többség), és ezért sem életét, sem vagyonát nem veszíti el, de számíthat a kirekesztésre, arra, hogy „idegenné válik" a közösség (többség) szemében. Az emberek között marad, de nem veszik emberszámba. „Az abszolút monarchiák lejáratták a zsarnokság becsületét" (Tocqueville, 1993: 368), és vigyáznunk kell, int Tocqueville, „nehogy a demokratikus köztársaságok rehabilitálják" a túlzott hatalmi dominanciát, a többség ellenállhatatlan hatalmának folyamatos érvényesülése révén (Tocqueville, 1993: 369). Egyszóval, a többség mindenhatósága a köztársaságok egyik legnagyobb veszélye (Tocqueville, 1993: 372).

A jogászok és az alkotmány

Úgy tűnik, hogy a többségi zsarnokság ellen az alkotmány, és az alkotmányt értelmező jogászok szerepe kiemelkedő. Vajon „a jogászok hirtelen és pillanatnyi indíttatásoknak engedelmeskednek, avagy a körülmények hatására többé-kevésbé olyan ösztönöket követnek, amelyek természetükből erednek és mindig újjáélednek?" (Tocqueville, 1993: 377). Sajátos feladatot látnak el, bizonyos értelemben a társadalom privilegizált osztályát képviselik, és nem véletlen, hogy speciális és igen fontos ismereteik miatt „természetszerűleg alkotnak testületet", anélkül, hogy túlságosan megértenék egymást, vagy összefognának egy közös cél érdekében (Tocqueville, 1993: 378). De, „közös tanulmányaik és egységes módszereik éppúgy összekapcsolják szellemüket, mintha érdek egyesítené szándékaikat" (Tocqueville, 1993: 378). A jogászok ösztönösen vonzódnak a rendhez, de, őket is „mint minden más embert, az egyéni érdek, főleg a pillanatnyi érdek befolyásolja" (Tocqueville, 1993: 378). A jogászok mindenekelőtt „a köz rendjét szeretik, a rend legfontosabb biztosítéka pedig a tekintély" Tocqueville, 1993: 380). Igaz, szeretik a szabadságot, de a

törvényességet a szabadság fölé helyezik, ezért kevésbé tartanak a zsarnokságtól, mint az önkényességtől.

A rend előtérbe helyezése és az őket megillető magas pozíciók betöltése azt sugallhatja, hogy a jogászok szellemükben inkább konzervatívok és antidemokratikusok. Ez utóbbi viszont megkérdőjelezhető, mondja Tocqueville, hiszen, amikor a gazdagok, a nemesek és a fejedelem „kireked a kormányból", akkor a jogászok „az egyedüli alkalmas és felvilágosult emberek, kiket a nép rajta kívül választhat magának" (Tocqueville, 1993: 380). Ha ez igaz, akkor annak ellenére, hogy a jogászok hajlamuknál fogva közeledhetnek az arisztokráciához, „érdekük hatására természetesen vonzódnak a néphez" (Tocqueville, 1993: 381).

Ez a mozzanat azért fontos és érdekes számunkra, mert Tocqueville szerint „a jogász érdekei és születése révén a néphez tartozik, szokásai és ízlése révén pedig az arisztokráciához", ami azt jelenti, hogy „szinte természetesen kapcsolja össze ezt a két dolgot" (Tocqueville, 1993: 381), ezért várható, hogy a jogászok szeretik a demokratikus kormányzatot, de nem követik, és nem utánozzák annak gyengeségeit. Szerepük azért megkülönböztetett a többségi elven nyugvó demokráciában, mert a tömeg nem bizalmatlan irányukban, tudja (legalábbis úgy gondolja), hogy a jogászok érdekében áll a nép ügyét szolgálni. A többség harag nélkül hallgat rájuk, mert „nem tulajdonít nekik hátsó gondolatot".[144]

Mintegy rövid összegzésként, Tocqueville francia szemmel közelítette meg a sajátos amerikai helyzetet, és mintha saját országának „betegségeire" keresett volna gyógyírt az Amerikában tapasztaltak orvoslásával. Úgy tűnik, az amerikai helyzet tényleges megértése helyett az amerikai helyzetről, mint egyfajta „tanulságról" írt a franciák részére, „általános", elméleti köntösbe öltöztetve mondandóját. Ettől eltekintve, a többségi elvvel kapcsolatos gondolatai kiemelkedő jelentőségűek eszmetörténeti szempontból is.

4.2. 9 John Stuart Mill

A 19. századi angol politikai gondolkodás kiemelkedő alakját, John Stuart Mill-t nemcsak a szabadság, de a többség és a képviselet kérdése is komolyan foglalkoztatta. A szerző számos írásában[145] tér vissza a témához. A többséggel kapcsolatos fejtegetéseiben a „többség zsarnoksága" képezte aggodalmának forrását, de figyelmét nemcsak a többség hatalmi túlkapásainak megfékezésére irányuló intézkedések kötötték le, hanem a kor fejleményeivel összhangban (választási reformok, választójog fokozatos kiterjesztése, stb.) a választások miként je, a többség kiválasztása és a képviselet jellege is. A többség (a „tömeg") túlzott hatalmával szembeni aggodalmának oka, hogy az veszélyezteti a szabadság létét, aláássa a jó kormányzást, illetve megakasztja a társadalmi fejlődést (Mill, 1983; Jacobs, 1993).

144 Tocqueville idevágó gondolatai mindenképp egyfajta alapot nyújthatnak a későbbi, alkotmányos demokrácia elvi kérdései számára is.

145 Mill írásai közül itt elsősorban *Tocqueville* az *Amerikai Demokráciáról* (1840), a klasszikusnak számító *A Szabadságról* (1859), illetve *A képviseleti Kormány* (1861) c. műveire gondolok.

Többség és demokrácia

A demokrácia, egyfelől nem más, mint a teljes népesség önmaga általi kormányzása (a tagok egyenlő képviselete mellett), másfelől, a teljes népesség többség általi kormányzása (kiválasztott képviselet révén). Az egyik a demokrácia közvetlen, a másik pedig a közvetett (képviseleti) formája. Mill szerint tévedés a demokrácia e két formáját összemosni.

Az „álmodozók" számára axiómaként tételeződik, hogy „a népnek szükségtelen korlátoznia önmaga fölötti hatalmát" (Mill, 1983: 44), a demokratikus köztársaság fokozatos kialakulásával azonban észre kellett venniük, figyelmeztet Mill, hogy

„az olyan kitételek, mint ‚önkormányzat', ‚a nép hatalma önmaga felett' nem fedik a tényleges helyzetet. Az a ‚nép', mely a hatalmat gyakorolja, nem mindig azonos azzal, amelyen a hatalom gyakoroltatik; a sokat emlegetett önkormányzat nem azt jelenti, hogy ki-ki önmagát kormányozza, hanem azt, hogy minden egyes ember alá van vetve az összes többi kormányzásának. A nép akarata gyakorlatilag a nép legnagyobb vagy legaktívabb részének akaratát jelenti; a többség akaratát, vagy azokét, akiknek sikerült többség gyanánt elfogadtatni magukat; következésképpen valóban lehetséges, hogy a nép elnyomja az összesség egy részét; s ez ellen legalább annyira szükséges óvintézkedéseket tenni, mint a hatalommal való visszaélés bármely más formája ellen" (Mill, 1983: 44–45).

Hasonlókat fogalmaz meg a szerző *A képviseleti kormány*-ban is, mondván, hogy a szó szigorú értelében a demokrácia „az egész nép kormányzása, az egyenlően képviselt egész nép fölött", míg a demokrácia, „ahogy most gyakorolják, az egész nép kormánya a nép egyszerű többsége által kizárólag képviselve" (Mill, 1867, VII. Fejezet: 48). Mill egyik központi problémája a többséggel és a többségi elvvel, hogy az „eszményi" demokrácia a „minden polgár egyenlősége", míg a „gyakorlati" demokrácia „az előjog kormánya a számszerinti többség javára, melynek egyedül van szava az államban" (Mill, 1867, VII. Fejezet: 49–50). Ennek következménye viszont, hogy „a szavazás a kisebbség kizárására jelenleg rendezve van", annál is inkább, mert a szokás általában aktívan működik az elmékben, és az emberek hozzá vannak szokva, hogy a „több" előrébb van a „kevesebbhez" viszonyítva, azaz, „a kisebbség kénytelen engedni a többségnek, a kisebb szám a nagyobb számnak" (Mill, 1867, VII. Fejezet: 49–50).[146] Sajnos, emeli ki Mill, lévén ez egy mindennapi eszme, az emberek el sem gondolkodnak azon, hogy a kisebbség dominanciájától a kisebbség többséggel egyenlő hatalmán át a kisebbség teljes megsemmisítéséig hosszú az út, és e széles skálán belül több alternatíva is létezhet.[147]

146 A *mennyiségi többlet* fölénye hasonlóan a *kronológiai elsőbbség* előnyéhez, általánosan elfogadott elv. Ez utóbbi lényege: aki hamarább ér például egy adott helyre, az jogosan élvez előnyt a később érkezőkhöz képest. A kora modern kori patriarchális filozófia alapja például – lásd Robert Filmer: *Patriarcha* – az időrendi sorrenden alapuló elsőbbség elfogadása.

147 Ennek kapcsán Mill a két tábor egyenlőségéről, illetve a többség túlzott dominanciájáról beszél (Mill, 1867, 49), de úgy vélem, a kisebbségi dominancia is egy fontos és jellegzetes verzió.

DUPress

Többségi elv indokoltsága

Egy képviseleti testületben természetes, hogy a többségnek fölül kell írnia a kisebbséget, hiszen a polgárok többsége által támogatott képviselői többség szavazati többlettel rendelkezik a kisebbséghez képest, ami hatalmi fölényt jelent, ha komolyan vesszük a demokratikus egyenlőség elvét. Ebből azonban nem következik szükségszerűen, hogy a kisebbséget ki kell zárni a képviseletből, hogy a kisebbségnek semmilyen képviselete vagy akaratérvényesítési lehetősége nem lehet, illetve hogy a többségi dominancia értelmében minden szavazat és képviselet a mennyiségi többségnek jár. Ez egyben azt az üzenetet is magába foglalná, hogy a kisebbség egyáltalán nem hallathatná szavát, mintha teljesen meg lenne fosztva a beleszólás, vagy érdekérvényesítés minden lehetőségétől, jogától. Ez tarthatatlan igazságtalanság, véli Mill, ezért nem véletlen, hogy az egyes csoportok indokoltan követelhetik meg minden demokráciában az arányos képviseletet, vagyis azt, hogy a többségi szavazók többségi, a kisebbségi szavazók kisebbségi képviselettel rendelkezzenek. Mindaddig, amíg a képviselet nem arányos, addig az egyenlőtlenség és a privilégium dominál. Az arányosság megsértése többnyire egyoldalú: nem az történik, hogy a többség kárára és a kisebbség javára lesz aránytalan a képviselet, hanem fordítva; általában a többség jut előnyhöz, a kisebbség pedig húzza a kurtát a (látszólagos) szavazati egyenlőség ellenére.

Miért indokolt tehát a többségi elv alkalmazása? Mill szavaiban, ha nem is *explicite*, de *implicite* ott rejlenek a következő gondolatok, a szavazati egyenlőség szigorú tiszteletben tartása mellett:[148]

1. Az egyhangúság esetében a szavazati egyenlőség értelmét veszítené, okafogyottá válna, hiszen így is, úgy is, mindenki ugyanazon a véleményen lenne.
2. Mivel kevésbé valószínű az unanimitás, a többségi elv ígérkezik a lehető legjobb és „legreálisabb" döntési megoldásnak, mely leginkább védelmezheti a szavazati (és érdekérvényesítési) egyenlőséget, és amelynek tiszteletben tartásával elvileg kizárható a szavazati egyenlőtlenséget fokozó két „szélsőség" (kisebbségi dominancia, többségi zsarnokság).[149]
3. A kisebbség dominanciája a többség fölött egyértelmű egyenlőtlenséggel valósítható csak meg, az egyenlőség tiszteletben tartásával viszont elejét lehet venni az egyszemélyi önkénynek, vagy egy kisebbségi elit zsarnokságának.

A túlzott többségi dominancia a kisebbséghez tartozó polgárok jogainak, lehetőségeinek elfojtásával járhat, épp a többség mennyiségi fölényére hivatkozva. A szabadságjogok, az érdekek érvényesítésének egyenlő lehetősége mellett azonban az elsöprő többségi

148 Azért célszerű kihangsúlyozni a szavazati egyenlőség tiszteletben tartását, mert, amint majd látni fogjuk, Mill igen jelentős engedményeket tett e téren, sajátos alapokra helyezve a demokrácia értelmezését.

149 Amint korábban említettem, Mill a kisebbség és a többség hatalmi egyenlőségéről is beszél. Ez a verzió azért tűnik érdekesnek, mert egységében nézve a két tábor hatalmi egyenlősége egyfajta patthelyzetet teremtene a döntésekben, mivel azonban a szavazati egyenlőség individuumokra vonatkozik, a „verseny" a többségi tábor javára dől el.

DUPress

fölény mérsékelhető, a kisebbségek érdekérvényesítési lehetőségei pedig védelmezhetők. A kisebbség dominanciájának, illetve a többség zsarnokságának kiiktatásával a probléma még mindig nincs megoldva, hiszen kiderül, figyelmeztet Mill, hogy a többségi elven nyugvó választás alkalmazásával a szigorúan vett mennyiségi többség helyett a hatalom annak a „többség többségének" a kezébe kerül, amely könnyen lehet egy mennyiségi kisebbség. Tömören fogalmazva: a választás a mennyiségi többséget hatalmi kisebbséggé, a mennyiségi kisebbséget pedig hatalmi többséggé változtathatja. Arról van ugyanis szó, hogy a hatalmat „a többség egy többségnek adja, mely nem lehet egyéb, s gyakran nem is egyéb, mint egy kisebbség az egészben" (Mill, 1867, VII. Fejezet: 47).[150] Ami biztos, hogy ez a „többségi kisebbség" hozza meg a döntéseket a parlamentbe, viszont „hol van a kezesség, hogy a rendszabályok összhangzók a nép többségének óhajtásával" (Mill, 1867, VII. Fejezet: 47).

A „többség többsége"

A „többség" és a „többség többsége" implicit módon tartalmazza a többségi szabály és a többségi uralom megkülönböztetését. Az előbbi, egy sajátos elv, amelynek értelmében a mennyiségi többség álláspontja (akarata) mennyiségi fölényéből adódóan érvényesül a kisebbség álláspontjával (akaratával) szemben, az utóbbi pedig olyan kormányzási technika, melynek értelmében, mennyiségi fölénynek köszönhetően egy testület jogosan hozhat döntéseket közügyi kérdésekben.

A korábbi katonai és mezőgazdasági alapon nyugvó társadalmak fokozatosan áttértek az ipari és kereskedelmi (modern) társadalmakra. A mezőgazdaság által dominált társadalmakban a politikai és a gazdasági hatalom mellett a társadalmi hatalom (a középosztály szellemi fölénye) is jelentős volt, a társadalom tagjaira gyakorolt véleményformáló, viselkedésalakító, ízléseket kialakító, illetve kultúraformáló szerepével. A vagyonkülönbségek függvényében a felső, közép és alsó osztályokra tagolt társadalom „modernizálódása" magával hozta a középosztály terjeszkedését, melynek tagjai összefogtak, és egy „nagy egységet" alkottak,[151] próbára téve az arisztokráciát.[152] A középosztály nem fojtotta el az

150 Már korábban is felmerült a kérdés, hogy mi is képezi a vizsgálandó „egészet" (13. jegyzet), amelynek kapcsán újból megjegyzem, hogy a „Minek a többsége?" kérdésre adható válaszadás korántsem egyértelmű. Nem beszélve arról, hogy az „egész" jelentésének esetenkénti pontosítása igen jelentős lehet, nemcsak a választások során, hanem például egy szövetségi berendezkedés esetében is. A példa kedvéért: tételezzük fel, hogy egy föderális állam egyik tagállamában népszavazást tartanak, amelynek lényege a „maradás" vagy a „kiszakadás". Ha a szavazatra jogosultak, mondjuk 60%-a a kilépés mellett dönt, akkor indokolt lehet a kérdésfelvetés, hogy a szóban forgó tartománynak egymagában vagy a föderális állam minden tartományának együttesen kell képeznie azt az „egészet", melynek tagjai beleszólhatnak a tartomány kilépésébe, és amelyhez viszonyítható a kilépést szorgalmazó szavazók (többségi vagy kisebbségi) aránya. A kérdés kapcsán lásd többek között W. Norman: ‚Secession and (constitutional) democracy' In F. Requejo (ed.) (2001): *Democracy and National Pluralism*, Routledge, London.

151 A kérdés kapcsán lásd többek között J. S. Mill [1836]: ‚Civilization.' Reprint In J. M. Robson (ed.) (1977): *Essays on Politics and Society* Collected Works of John Stuart Mill, Vol 18, 125, Toronto In Jacobs, 1993: 307.

152 Lásd J. S. Mill [1840]: ‚De Tocqueville on Democracy in America [II].' Reprint In J. M. Robson (ed.) (1977): *Essays on Politics and Society* Collected Works of John Stuart Mill, Vol 18, 194, Toronto In Jacobs, 1993: 307).

arisztokráciát, de a „tömegesedés" folyamata a „többségi zsarnokság" gondolatát ébresztette fel benne (Mill, 1983), ami nem feltétlenül jelentette Mill számára a „munkások tömkelegét". Fontos, hogy Mill nem az osztályokra tagolt társadalomból indult ki, hanem a társadalomban jelentkező „tömeg" és „egyén" felosztásra alapozva gondolt aggódva a tömeg elfojtó, elnyomó erejére az egyén személyiségének kárára, mely tulajdonképpen a fejlődés, az előrehaladás, a plurális társadalom és a boldogság záloga. Ha a közvélemény túlzottan dominál, és a tömeg (többség) kezébe túlzott mértékű hatalom kerül, az individuum elveszettnek érezheti magát a tömegben.

*A Képviseleti kormány*ban[153] Mill már nem annyira a társadalmi, mint inkább a politikai többséget helyezi a vizsgálódás középpontjába, de úgy, hogy nem annyira a despotizmusra, mint inkább a demokratikus többség hatalmának veszélyeire fokuszál. Ez többnyire azzal magyarázható, hogy Mill szemtanúja volt a politikában is jelentkező „modern váltásnak", az egyénektől a kiscsoportokon át a tömegek felé irányuló hatalmi súlyeltolódásnak, amely a „kevesek uralmáról" a „többek uralmára" való fokozatos áttéréssel is járt.[154]

A *Képviseleti kormány* néhány részkérdésének elemzését megelőzően nézzük meg mit is jelent a többség és a „többség többsége" milli olvasatban, és hogyan értelmezi Mill a „képviseletet". A többségi uralom a „riadók" és az óvintézkedések egész sorát hozza magával, nem véletlen, hogy Mill tartott a többségi zsarnokság reális veszélyeitől, és az sem meglepő, hogy ellenintézkedésekre törekedett. R. Sugden szerint Mill el is utasította a többségi uralmat, mondván, hogy az „nem demokratikus".[155] J. Hogan úgy vélte, hogy bizonyos értelemben Mill gyanakvással és bizalmatlansággal tekintett a többségi elvre,[156] és amint E. Spitz is megjegyzi, Mill felhívta a figyelmet a többségi uralom fogyatékosságaira (Spitz, 1984: 73). Nem túlzás azt állítani, hogy tulajdonképpen Mill „soha nem tudta fenntartások nélkül elfogadni a többségi uralmat, mint demokratikus elvet",[157] annak ellenére, hogy az egyik Alsóházi hozzászólásában kijelentette, hogy „azt szeretném, ha a többség uralkodna".[158] Elődleges célja, úgy tűnik, mégis a többség fölényének mérsékelése, e fölény „kellő korlátozásának fenntartása" volt.[159]

A többségi uralom kapcsán Mill kezdeti problémája, hogy „nagy a zűrzavar a gondolatok között". Ennek egyik forrása a választási rendszer, hiszen tévedés azt állítani,

153 *A képviseleti kormány* 1861-ben jelent meg, hat évvel később, Jánosi Ferencz jóvoltából már magyar nyelven is olvasható volt. Munkámban ezt a fordítást használtam http://mtdaportal.extra.hu/books_kulf/mill_j_s_a_kepviseleti%20kormany.pdf

154 Hobhouse szerint Mill „már a saját személyében is áthidalja a régi és az új liberalizmus közti időt" (L. T. Hobhouse,1922: 114), és az sem véletlen, hogy Mill gondolatai egy ambivalens attitűdöt fejeznek ki, mely „kiváló tükrözése a szívós individualizmustól a kollektivizmusra való áttérésnek" (W. H. Greenleaf, 1983: 104).

155 R. Sugden: The *Political Economy of Public Choice*, New York, Halsted, 1981: 203 In D. Spafford, 1985, 599.

156 J. Hogan: *Elections and Representation*, Cork University Press, Cork, 1945: 127 In D. Spafford, 1985: 599.

157 J. H. Burns: ‚Utilitarianism and Democracy', *Philosophical Quarterly* 9 (1959) 168 In D. Spafford, 1985: 599.

158 Alsóházi beszéd, 1867, július 5 In Spafford, 1985: 599.

159 Hansard, n.s. vol. 188, July 5, 1867: 1103. In D. Spafford, 1985: 599.

mondja Mill, hogy a többségben levő választók képviselői kormányoznak, hiszen könnyen megeshet, hogy a hatalom a „többség többségének" kezében összpontosul, ami lehet akár kisebbség is. E milli gondolat alapján mondhatja John M. Robson, hogy a „többségi kormányzás önmagában véve egy illúzió".[160]

Dennis F. Thompson a másik oldalról közelíti meg a kérdést, mondván, hogy észrevételével Mill nem elveti, épp ellenkezőleg, alátámasztja a többségi uralom elvét, kihangsúlyozva, hogy adott körülmények között a kollektív döntésnek az adott többség akaratával összhangban kell lennie.[161]

Ha Mill nem tudja elfogadni a pluralitással megválasztott többség „többségi" jellegét, akkor tulajdonképpen magát a többségi elvet veti el, ha elfogadjuk, hogy a relatív többség is szerves része a többségi uralomnak (Spafford, 1985: 600).

Mit jelent tehát a „többség többsége" milli értelmezésben? Egy egyszerű példán keresztül könnyen megértjük a kérdés lényegét. Tételezzük fel, hogy összesen 1 000 választópolgár szavaz, akikből 300 szavazó a vesztes (parlamenten kívül maradt), 700 pedig a győztes (a parlamentbe bejutott) jelöltekre adja le voksát. Azt is tételezzük fel, hogy a parlament két tábor mentén tagolódik: egyikre (ellenzéki képviselőkre) 300 választó szavaz, a másikra 400 (kormánypártiakra). Tulajdonképpen a 400 szavazó által támogatott csoport jelenti a parlamenti „többséget". A törvényhozó testület döntésképes többsége tehát úgy jön létre, hogy kizártunk két kisebbséget: a választásokon a parlamenten kívül rekedt pártokat támogató szavazókat, illetve a parlamenten belül a kisebbségi (ellenzéki) képviselőkre szavazókat. Ilyen megvilágításban láthatóvá válik, hangsúlyozza Mill, hogy a két kisebbség számösszege nagyobb, mint a parlamenti döntéseket domináló „többségi" képviselőkre szavazó polgárok számösszege. Ha ez fennáll, akkor annak ellenére, hogy a két kisebbség együttesen mennyiségi többletet képez a parlamenti többséggel szemben, mégsem e „többség" kormányoz.

A következő jelölések segítségével könnyebben szemléltethető a mill-i gondolatmenet, ezért legyen:

- ‚N' az összes szavazók száma
- V' a parlamenten kívül maradt, „vesztes" jelöltekre leadott szavazatok száma
- ‚P' a parlamentbe bekerült, „győztes" jelöltekre leadott szavazatok száma
- ‚E' a parlamenti ellenzékhez (kisebbséghez) tartozó képviselőkre szavazók száma
- ‚K' a kormánypárthoz (többséghez) tartozó képviselőkre szavazó polgárok száma

160 J. M. Robson (1968): *The Improvement of Mankind: The Social and Political Thought of John Stuart Mill*, Toronto, 229 In Spafford, 1985: 600.

161 D. F. Thompson (1976): *John Stuart Mill and Representative Government*, Princeton University Press, Princeton, 105–106 In Spafford, 1985: 600.

DUPLEX

A fenti számadatok alapján:

V = 300; P = 700; E = 300; K = 400; N = V + P = 300 + 700 = V + E + K = 300 + 300 + 400 = 1 000. Könnyű belátni, hogy ha a Mill által feltüntetett két kisebbség (V + E) > K, akkor nem a többség kormányoz, hiszen ez esetben az N/2 > K. Az történik tehát, hogy a döntések meghozatalára feljogosított parlamenti többséget támogató szavazók száma kisebb, mint a választásokon részt vevő szavazók számának fele. A sajátos angol helyzetből kiindulva, Mill reformot sürgetett, amelynek értelmében a parlamenti többséget támogatók számának a választásokon részt vevő szavazók több mint felét kell kitennie. Ennek alapfeltétele, hogy teljesüljön a következő matematikai összefüggés: $\frac{P}{N} \times \frac{K}{P} > \frac{1}{2}$.

Az első tényező (arány) a közvetlenül képviselt, vagyis a parlamenti képviselőkre szavazók száma / összes szavazók száma, a második tényező (arány) a kormánypárti képviselőkre szavazó polgárok száma / az összes parlamenti képviselőt támogató szavazók száma. A példánkban használt adatok alapján a $\frac{700}{1\,000} \times \frac{400}{700} = 0.7 \times 0.57 = 0.399 < \frac{1}{2}$. Láthatjuk, a parlamenti többséget támogatók száma kisebb az összes szavazó felénél, ezért a „többség többsége" tulajdonképpen mennyiségi kisebbség.

Mill szerint még inkább elfogadhatatlan, hogy szélső esetben a parlamenti többséget támogatók száma alig több az összes szavazói szám egynegyedénél. E „szélsőséges" eset könnyen bekövetkezhet, ha az előbbi példa alapján az 1 000 választópolgárból 499 szavazó a parlamenten kívül rekedt jelöltekre, és 501 szavazó a parlamentbe bejutott jelöltekre szavazna, illetve, ha a 250 szavazópolgár ellenzéki, és 251 polgár kormánypárti jelöltre adná le voksát. Az eredmények ilyen alakulása mellett $\frac{P}{N} = \frac{501}{1\,000} = 0.501$, $\frac{K}{P} = \frac{251}{501} = 0.501$. Ennek alapján $\frac{P}{N} \times \frac{K}{P} = 0.501 \times 0.501 = 0.251$. Láthatjuk, a törvényhozás jogával felruházot "többség" alig haladja meg a választásokon részvevő szavazók összlétszámának egynegyedét. A milli értelemben vett „többség többsége" akkor jelentene például tényleges többséget, ha (a ‚V' és ‚P' korábbi értékei mentén) az E = 199, illetve a K = 501 lenne. Ebben az esetben $\frac{700}{1\,000} \times \frac{501}{700} = 0.7 \times 0.7157 = 0.5009 > \frac{1}{2}$.[162] Természetesen, ez nem meglepő, hiszen látjuk, hogy a parlamenti többséget támogatók száma (501) abszolút többséget jelent az összes szavazók számához (1 000) viszonyítva.

Matematikailag, a „többség többsége" nagy valószínűséggel érvényesül, ha nagyon magas a ‚P', vagy a ‚K' százalékaránya, illetve, ha a parlamenti döntések egyhangúak (Ez azt jelentené, hogy $\frac{K}{P} = 1$ a ehhez viszont már az is elegendő, ha a parlamentbe jutott képviselőket támogatók száma csupán eggyel több, mint a vesztes jelölteket támogató választópolgárok száma.[163]

Mill tulajdonképpen olyan képviseleti rendszert vázol fel, amelyben a kormány a választók abszolút többségének támogatását tudhatja maga mögött. Milli olvasatban tehát „a többség többsége" akkor jelentheti a tényleges többségi elvet, ha a törvényhozó testületet az a párt irányítja, amelyet a szavazók abszolút többsége juttatott hatalomra. Mai

162 Nyilvánvaló, hogy minden 'P' értékre teljesül az egyenlőtlenségi reláció, ha a K > N/2.

163 Lásd ‚Personal Representation: Speech of John Stuart Mill, M.P., Delivered in the House of Commons, May 29, 1867', London, 7–14, In Spafford, 1985.

értelemben – nagy valószínűséggel – valamilyen arányos választási rendszer alkalmazását követelné ez meg, amelynek eredményeként a mandátumok több mint felét a szavazatok több mint felének megszerzésével lehetne csak begyűjteni. Talán nem véletlen, hogy a választópolgárok preferenciáit arányosan tükröző választási rendszer híveként Mill tárt karokkal fogadta, és teljes elismeréssel illette Thomas Hare választási javaslatát, az egyetlen átvihető szavazat (STV) módszerét (Mill, 1867: VII. Fejezet).

„Általános" választójog

A demokrácia elsődleges feladata eszközöket találni a többségi visszaélések megakadályozására, a demokratikus kormányforma előnyeinek megnyirbálása nélkül. E kettős követelménynek, hívja fel a figyelmet Mill, a szavazati jog teljes kiszélesítésével lehet eleget tenni,[164] ugyanis egy „szabad kormány egyik főbb jótéteménye az értelemnek és érzelemnek azon nevelése, mely a nép legalsóbb rétegeire is kiterjed" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 59), és ezért Mill kihangsúlyozza, hogy meg kell teremteni a nép számára a közügyekbe való részvétel lehetőségét (Mill, 1867: VII. Fejezet, 58). Az értelem fejlődésének, a nagy tömeg szellemi műveltségének fontos eszköze, ha a közügyekbe való beavatásukkal a „kézi munkások politikai jogaikat gyakorolják" (Mill, 1867, VIII. Fejezet, 59).[165] E lépéssel el lehet érni azt, hogy egy nemzet tagjai között „ne legyenek jogtalan emberek, csak akik saját hibáikból fogva azok," illetve, hogy senki ne legyen lealacsonyítva azáltal, hogy „más emberek az ő megkérdezése nélkül korlátlan jogot gyakorolnak az ő sorsa rendezésében" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 61). Ha nem szavazhat minden felnőtt polgár, akkor a társadalom szavazati joggal rendelkezőkre és szavazati joggal nem rendelkezőkre tagolódik, ami persze kötődik bizonyos értelemben a társadalom munkaadókra és munkavállalókra történő, társadalmi-gazdasági alapú megkülönböztetéséhez is, amelyben az előbbiek, Mill szerint, képzettségükből és életformájukból adódóan a gazdasági elithez sorolhatók (Jacobs, 1993: 306–321). Itt azonban egy kettős problémával szembesülünk.

Egyfelől, ha nem szavazhat minden felnőtt polgár, akkor kérdés, hogy mennyire részesülhetnek a két táborhoz tartozó polgárok méltányos bánásmódban. A demokrácia szellemében (és hatalmi-politikai megfontolásból) a hatalom birtokosai kénytelenek a

164 Mill érvelésének értelmezésekor figyelembe kell venni, hogy az első parlamenti reform (Reform Act of 1832) a felnőtt lakosság kb. 1/5-ének adott szavazási lehetőséget, majd a második reformra (Reform Act of 1867) Mill e művének megírása (1861) után hat évvel, 1867-ben került sor, és e lépéssel több, mint 200 ezer új szavazóval bővült a szavazati joggal rendelkezők száma. Nem meglepő, tehát, hogy Mill a probléma középpontjába állítja e kérdést.

165 Mill azzal magyarázza e kijelentését, hogy a napi nehéz munkája és az ebből fakadó életmódja miatt a munkás aligha tapasztal változatos benyomásokat és körülményeket, és kevésbé kerül érintkezésbe eszmékkel. A közügyekben való részvételével, a viták révén tanulja meg, hogy „távollévő okok és régebbi események nagyon érezhető hatást gyakorolnak az ő személyes érdekeire" (Mill, 1867: 58), és a politikai vitatkozás, valamint az együttműködés által válik a közösség öntudatos tagjává (Mill, 1867: 58). Ha viszont az embereknek nincs szavazati joga, a politikai viták „elkerülik" őket. Igen árulkodó, mondja Mill, ha összehasonlítjuk a szavazati joggal nem rendelkező „középosztályhoz tartozó nő" politikai szakismeretét és érdekeltségét, a férj vagy a fivér politikai tájékozottságával, érdekeltségével (Mill, 1867: 59).

szavazók érdekeit és kívánalmait figyelembe venni, a szavazati joggal nem rendelkezők, a szavazásból kizártak esetében azonban a kormányzó osztályok szabad akaratán múlik, hogy figyelembe veszik a kizártak érdekeit vagy nem. Mivel nem szavazhatnak, semmi nem függ tőlük, véleményeik és érveik súlytalanok, legalábbis a választások kimenete szempontjából. A kirekesztettek elfojtását eredményezheti ez.

Másfelől, ha mindenki szavazathoz jut, vagyis ha a szavazati jog általánossá válik, akkor egymással szembe kerülhet a mennyiségi alapú, számszerinti, „középszerű többség" és a minőségi jegyeket hordozó „képzett kisebbség" (Mill, 1867: VII. Fejezet). Minél inkább kiszélesedik a szavazati jog, mondja Mill, annál inkább a munkavállalók képviselik a „többséget", és a munkaadók a „kisebbséget", ennek eredményeként viszont az előbbiek választják a képviselőtestület többségét, az utóbbiak pedig annak kisebbségét. A munkavállalók többségének alacsony kompetenciájával járó veszélyek mellett az is komoly aggodalomra adhat okot, figyelmeztet Mill, hogy a mennyiségi többség még veszélyesebb lehet, ha e többséget egyetlen egységes, homogén osztály[166] tagjai és képviselői teszik ki.

A szerző ebbéli aggodalma olvasható ki már az 1859-ben napvilágot látott *Gondolatok a parlamenti reformról* című pamfletből, amelyben Mill rámutat arra, hogy a munkavállalók rohamos feltörekvése azt eredményezheti, hogy a tanulatlan és képzetlen parlamenti többség „kiszorítja" a tanult kisebbséget.[167] A mindenkire kiterjedő választójog megadásával tehát a munkások osztálya nem a legerősebb, hanem az egyetlen erő lenne, és a törvényhozó testület tulajdonképpen a képzetlenebb, a tanulatlanabb osztály érdekérvényesítő szervévé válna.[168]

Mill a *Képviseleti kormány*ban is kiemeli e gondolatot, mondván, hogy a homogén és „tanulatlan" többség túlzott dominanciája, a „számszerinti többség kormánya" magában hordja annak lehetőségét, hogy egyetlen osztály vagy párt megszerezze az uralkodásra elegendő hatalmat, de e homogén egység saját érdekei mentén, nem pedig a közérdeket szolgáló pártatlan döntésekkel összhangban tevékenykedik. Ha, „a többség fehérekből, a kisebbség szerecsenekből áll, vagy megfordítva" vagy, ha „a többség katolikus és a kisebbség protestáns, vagy megfordítva", a hasonló veszély ugyanúgy fennáll, és kevésbé valószínű, hogy a többség igazságos lesz a kisebbséggel szemben (Mill, 1867: VI. Fejezet, 45).

Minden országban fellelhető a szegényekből álló többség és a gazdagokból álló kisebbség: nem meglepő, hogy a két osztály között gyakran „teljes ellentét van". Az előző

166 Megjegyzendő, hogy milli értelemben az osztály nem a korábbi rendi társadalom egy rétege, és nem kizárólag a „munkásosztály", hanem inkább bizonyos számú személy, akiknek ugyanazon érdekei vannak, ezért politikai értelemben osztálynak nevezhetjük. Ennek jelentős része lehet munkás, de lehet egy párthoz tartozó egyének sokasága is. Mill kívánatosnak tartja olyan rendszabályok létrehozását, amelyek meggátolják bármelyik osztály túlnyomó dominanciáját, túlzott többségi uralmát (Mill, 1867: VI. Fejezet).

167 J. S. Mill (1859): ‚Thoughts on Parliamentary Reform' Reprint. In J. M. Robson (ed.) (1977): *Essasy on Politics and Society*, Toronto, In S. Jacobs: ‚J. S. Mill on the Tyranny of the Majority' *Australian Journal of Political Science*, 1993, Vol. 28: 314.

168 J. S. Mill (1859): ‚Recent Writers on Reform' Reprint In *Essays on Politics and Society.* Collected Works of John Stuart Mill, Vol. 19, Toronto, In S. Jacobs: ‚J. S. Mill on the Tyranny of the Majority' *Australian Journal of Political Science*, 1993, Vol. 28: 315.

vagyona biztonságát és megtartását akarja, közben adózik, de vajon nem lehet attól tartani, hogy a többség túl nagy adóval terheli a gazdag kisebbséget, „a munkások érdekében és javára". Mill tulajdonképpen arra akar rámutatni, milyen következményei lehetnek, ha „egy kézművesekből álló többség" kormányozna. Mi tehát a megoldás?

Mill „középutas" megoldása nem a választójog teljes mértékű, általános megadása, hanem annak minőségi szűréssel történő, de a lehető legszélesebb körre való kiterjesztése, olyannyira, hogy „csekély kivétellel a szavazatjog általános lesz" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 63). A választójog kiszélesítése ellenére, Mill „bőkezűsége" tehát nem korlátlan, egyrészt azért, mert e jogot csak minőségi szűréssel lehet elnyerni, másrészt, mert a szavazati joggal bíró polgárok is különböző szellemi képességekkel, ismeretekkel, erkölcsi értékekkel rendelkeznek, ami aligha hagyható figyelmen kívül a szavazatok súlyozásánál. Tömören fogalmazva: Mill nem veszi pártfogás alá az általános és az egyenlő szavazati jogot, a szó szigorú értelmében.

A választójog kiszélesítése milli olvasatban tehát nem jelenthet általános szavazati jogot, ugyanis Mill megengedhetetlennek tartja az írni, olvasni és számolni nem tudó emberek részvételét a választásokon. Azt is hozzá teszi azonban, hogy az „igazság követelménye", hogy a legszegényebbek is hozzáférhessenek a fent említett elemi ismeretek megszerzésének eszközeihez. Ha azonban ezek az emberek nincsenek elzárva ezen ismeretek megszerzésétől, akkor az írástudatlan és az olvasni nem tudó embert nem a társadalom zárja ki a szavazásokon való részvételtől, hanem „saját tunyasága". Ilyen értelemben az általános szavazati jog megadását megelőzően a társadalom alapvető feladata vagy kötelessége kellene, hogy legyen az általános oktatás bevezetése. Így a szavazati jog indokkal lehetne feltételekhez kötető: „Kívánatos volna, hogy a választóktól követelni lehessen némi ismeretet a föld alakulásáról, természeti és politikai felosztásáról, az általános történelem elemeiről és saját hazájuk történelméről és intézményeiről" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 62), de a szavazópolgárnak legalább annyi ismerettel kellene rendelkeznie, hogy adott könyvből „egy sort kiírjon, s a hármas szabály szerint egy számítást végrehajtson" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 62).

A szavazati jog elnyerésének további feltételeként jelöli meg Mill az adófizetést: ne szavazhasson olyan polgár az országos vagy helybeli adókat megszavazó testületre, aki nem fizet adót. Szavazataikkal az ilyenek ne rendelkezzenek mások pénze felett, éppen ezért „Legyen a képviselet odáig terjesztve, ameddig az adózás, de tovább ne", ehhez persze szükséges, hogy „az adóztatás, látható alakban a legalsóbb osztályokig leszálljon" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 62). Mill határozottan fogalmaz a „könyöradományban részesültek", illetve az adósságba keveredett „fizetésképtelenek" szavazati jogai kapcsán: „Akik a közösségtől nyernek ellátást, veszítsék el szavazatjogukat. Aki nem tudja magát munkájával fenntartani, annak nincs joga mások pénze felett rendelkezni" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 62), valamint „A könnyelmű és gonosz vagyonbukottak, s általában a fizetésképtelenek veszítsék el szavazatjogukat, legalább addig, míg adósságukat kifizetik, vagy míg bebizonyosodik, hogy […] nem élnek könyöradományból" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 63).

Mill mentségére legyen mondva, e feltételeket nem állandósítja, éppen ezért a kizárás sem állandó, hiszen a feltételeket „mindenki képes vagy képes lehet teljesíteni" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 63), azaz mindenki számára elérhetővé lehet tenni a szavazati jogot.

Aki nem rendelkezik vele, de fontos számára e politikai jog előnye, élhet a lehetőséggel, és megszerezheti azt. Mill üzenete egyértelmű: a szavazati jog megszerzésére van lehetőség, de a követelményeknek eleget kell tenni. A lehetőséggel sokan fognak élni, a követelményt azonban nem mindenki fogja teljesíteni. Ennek következményeként a szavazati jog kiszélesítése nem általános, hanem inkább „mérsékelten" kiterjesztett.

A szavazati jog majdnem általánossá tételével felmerül az a lényeges kérdés, hogy „egyenlő szava legyen-e mindenkinek?" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 63) Kell-e bármilyen különbséget tenni két polgár véleménye között, szabad-e egyenértékűnek tekinteni szavazataikat, ha az egyik jellemi előnyökkel bír, netán értelmesebb vagy nagyobb és szélesebb körű ismerettel rendelkezik, mint társa? Más megfogalmazásban: értékesebb-e annak szavazata, aki „erkölcsileg vagy szellemileg magasabban áll"? Mill úgy gondolja, hogy ha két, ellentétes érdekkel bíró polgár egyikének engednie kell, kevésbé igazságtalan, ha a tudatlan enged, mint fordítva. Ez nem azt jelenti, hogy a tudatlan polgárt saját véleménye teljes feláldozására kell felszólítani, hanem inkább azt, hogy véleményét számításba lehet venni, helyet lehet neki adni, nagyobb súlyt fektetve azonban azok szavazataira, „akik véleménye nagyobb figyelmet érdemel". Nem mindegy tehát, hogy valakit elzárunk a közös ügyektől, vagy szavazati jogot kap, de beláttatjuk (és elfogadtatjuk vele), hogy a nagyobb tudással, a több ismerettel rendelkezők szavazata nagyobb súllyal esik latba (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 61–62). Mill elképzelése e téren, hogy a „magasabb foglalkozásban lévő",[169] valamint egyetemi kitűntetésekkel rendelkező „egyéneknek meg lehetne adni két vagy három szavazatot" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 62). A képzettséghez kötött szavazati súly megkülönböztetése azonban nem lehet önkényes, nem szabad egy előre meghatározott mértéket meghaladnia, nehogy e kiváltsággal rendelkező osztály „e szavazatnövekedés segítségével a másik részt leszavazza" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 63). E megkülönböztetésnek arányosnak kell lennie,[170] olyan választási rendszer mellett, amely biztosítaná a kisebbségek képviseletét is a törvényhozásban.

Mintegy érdekességként jegyzem meg, hogy Mill nem fogadja el a vagyonalapú megkülönböztetést, elfogadhatatlannak tartja „a gazdagság után adott túlnyomó befolyást", annál is inkább, mert a gazdaságban való gyarapodásnál a véletlen gyakran „többet tesz, mint az érdem", ezért kevésbé lehet a vagyoni helyzetet egyenes arányban a szavazatjoghoz és a túlsúlyozott szavazathoz kötni (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 62). E kérdésben Mill határozott: „Az egyetlen, mivel igazolni lehet, ha egy ember szavazatát értékesebbnek tartják egy másikénál: az egyén szellemi felelőssége" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 62). A szerző persze elismeri, hogy még nem jött el az ő javaslatainak az ideje, de számára világos, hogy „ezen irányban van a képviseleti kormány valódi eszméje" és a „valódi politikai

169 Mill külön megjegyzi, hogy ha létezne „valódi nemzeti nevelés", vagy átfogó és általános vizsgarendszer, amelyben lehet bízni, akkor az ismereteket közvetlenül viszonyítani és igazolni lehetne. Ennek hiányában azonban be kell érni a foglakozások jellegével és természetével. A „messzebbható és bonyolultabb" folyamatokkal és érdekekkel rendelkező „magasabb" foglalkozásokról feltételezhető, hogy nagyobb szellemi képességet igényelnek, ezért gondolja Mill, hogy ez egy viszonylag elfogadható kritérium e téren.

170 J. S. Mill (1861): ‚Considerations on Representative Government' Reprint. In *Essays on Politics and Society.* Collected Works of John Stuart Mill, Vol. 19, Toronto, In S. Jacobs: ‚J. S. Mill on the Tyranny of the Majority' *Australian Journal of Political Science*, 1993, Vol. 28, pp. 315.

DUPress

előhaladás" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 63). Mill valóban hiszi, hogy a választások kapcsán tekintettel kell lenni az egyének ismeretei, képességei, „beavatottsága" közötti különbségekre, éppen ezért tartja ártalmasnak, hogy „az alkotmány a tudatlanságot és az ismeretet politikai befolyásra egyenlően feljogosítottnak nyilatkoztassa ki" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 64).

Egy kis leegyszerűsítéssel három alternatívát különböztethetünk meg a választójog megadása (megszerzése) kapcsán. Egyrészt, messze lemaradva a választójog általánossá tételétől, elképzelhető a közösség egy jelentős részének kizárása a politikából, a választójog meg nem adásával. Másrészt, beszélhetünk az alanyi jogon megadott, egyenlő választójogról, mely nem veszi figyelembe a fenti feltételeket. Ezt a verziót Mill egyenes veszélyesnek tartja, annak ellenére, hogy vannak, akik úgy gondolják, hogy az egyenlő befolyás elve szellemileg serkenti a kevésbé műveltek táborát, és nagyobb lendülettel történhet meg „felvilágosításuk", illetve a politikában való hatékonyabb részvételük. Az elmélet és a gyakorlati tapasztalat azonban bizonyítja, mutat rá Mill, hogy ez a politikai egyenlőség az alsó osztályok túlnyomó hatalomhoz jutását eredményezi, mennyiségi fölényükből adódóan, ekkor viszont nem „felvilágosodásuk" történik meg, hanem épp „ellenirányú folyamatok keletkeznek" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 64). Harmadrészt, a Mill által legelőnyösebbnek tartott verzió, hogy az egyének érezzék, hogy a fontos közügyekből nincsenek kizárva, hanem be vannak avatva a közügyekbe, és mindannyian fel vannak jogosítva, de „a jobbak és az okosabbak nagyobb befolyásra […] mint mások (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 64). Ha az egyenlőség elve és a tudás fölött győzedelmeskedő tudatlanság találkozik, és együttesen fejtik ki hatásukat, a következmény, mondja Mill, több szempontból is negatív előjelű lehet.

Egyrészt, a tudatlanság győzelme a tudás fölött veszélyes lehet, mert „a tudatlanság, mely nem is gyanítja az általa nem ismert dolgok létezését, egyenlően könnyedén és felületesen bánik minden tárggyal, és többnyire haraggal fogad minden a magáénál figyelemre méltóbb ítéletet" (Mill, 1867: V. Fejezet, 65).

Másrészt, a politikai egyenlőség elvének alkalmazásával megtörténhet, hogy a kevésbé művelt többségnek – számfölényéből adódóan – „nincs többé szüksége az értelem fegyverére, érvényesítheti akaratát, és azok, akiknek senki sem szegülhet ellene, rendesen sokkal elégültebbek saját nézeteikkel" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 65), és nem hajlandók azokon változtatni, vagy mások véleményét esetleg türelmesen meghallgatni önnön tévedéseikről.

Harmadrészt (ugyancsak a tudatlanságra vonatkozóan), könnyen megeshet, hogy a csoportban (testületben) önző indokok jelennek meg. Ezeknek nem kell a testület többségére kiterjedniük, elég, ha a testület néhány műveltebb tagját vezérlik önző érdekek, akik „aktív" fellépésükkel képesek félrevezetni az amúgy kevésbé művelt testületi többséget. „Tisztakezűségük" ellenére a „lomha többség" az aktív kisebbség hatalmába (befolyása alá) kerülhet, annál is inkább, mert e többség „nem őrködhet eléggé, se ítéletet nem mondhat a tárgyak felett, melyekből semmit sem tud" (Mill, 1867: V. Fejezet, 33).

Mill meggyőződése tehát, hogy „Az emberi ügyek bonyolult természetével" összhangban áll a két elv, egyfelől, hogy túlsúlyt kell adni a szellemi képességeknek, másfelől, hogy

DUPress

a teljes politikai egyenlősítés helyett különbséget kell tenni „tanultak" és „tudatlanok", adófizetők és adót nem fizetők között. Mill úgy gondolja, hogy elvei alkalmazásával „az egyeduraság és zsarnokság korhadt épülete összeomlik" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 66), az embernek megadatik a jogos védelem, és nem lesz megfosztva polgári jogaitól.

Képviselet

A kormány nem magától működő politikai gépezet, az embereknek kezelni kell azt, és ezért „nem az ő egyszerű beleegyezésükre, hanem az ő tevékeny részvétükre" van szükség (Mill, 1867: I. Fejezet, 4), úgy, hogy az emberek minőségéhez és képességeikhez kell a politikai gépezetet alkalmazni.

Kérdés azonban, hogy mi indokolhatja Mill szerint a képviselet szükségességét. Sok időn át a kényuralom volt a legjobb kormányforma, és úgy vélték, hogy ha kitűnő kézben van, az abszolút hatalom „biztosítaná minden kormányi kötelességeknek erényes és értelmes végrehajtását" (Mill, 1867: III. Fejezet, 18). A „jó despota" fogalmával Mill nem ért egyet, annál is inkább, mert szerinte nincs olyan mindentudó, mindent látó személy, aki pontosan és részletesen értesülve van mindenről a jó döntésekhez. Ha tehát van „egy ember feletti tevékenységű férfi", aki akár egymaga dönt a nép ügyeiben, akkor az egyének „semmi befolyással nincsenek saját sorsukra", hiszen az uralkodó mindent elhatároz helyettük (Mill, 1867: III. Fejezet, 18). Az ilyen uralom káros az értelemre, erkölcsi tulajdonságokra, a haza iránti kötődésre („Ha valakinek nincs a hazáért tenni valója, nem is lesz gondja rá").

Mill határozott álláspontja, hogy meg kell szűntetni a despotizmust alkotmányos korlátozás révén, annál is inkább, mert a demokratikus, népi kormány a legkedvezőbb kormány (Mill, 1867: III. Fejezet, 19), egyfelől azért, mert az egyén joga és érdeke „csak akkor van biztosítva, és soha el nem hanyagoltatik, ha az érdekelt személy képes és szokásánál fogva hajlandó azt védelmezni" (Mill, 1867: III. Fejezet, 21), másfelől pedig azért, mert annál előnyösebb lehet a közre nézve, ha mennyiség és változatosság szempontjából minél több egyén tettereje be van vonva a jólét szolgálatába. Olyan társadalomra van tehát szükség, amelyben az önvédelem lehetősége mellett az emberek önállóak, saját maguktól függnek, és lehetőség nyílik számukra, hogy sorsuk irányításában felhasználhassák képességeiket, leleményességüket.

Közvetlen képviselet

Érdekes és elgondolkodtató a milli képviselet-értelmezés, amely a fogalom mai értelmezésének talán „szűkített" formáját jelenti. Mill szerint akkor beszélhetünk X szavazópolgár tényleges vagy közvetlen képviseletéről, ha az X által támogatott jelöltből képviselő lesz, és ez még inkább igaz, ha ráadásul még kormánypárti képviselővé válik. Az ellenzéki képviselők és az őket támogató szavazók között is fennáll a tényleges képviselet, kérdés

DUPress

azonban, hogy az ellenzékieknek mennyire sikerül szavazóikat képviselni a parlamentben, azaz, milyen mértékű „képviseleti kötelék" alakul ki közöttük. Az olyan jelölt, aki be sem jut a parlamentbe, aligha tud megfelelő képviseleti köteléket kialakítani szavazóival. Úgy tűnik tehát, hogy számos esetben nem közvetlen vagy tényleges, hanem csupán névleges képviseletről beszélhetünk. Leegyszerűsített formában, névleges képviselet szavazópolgár és jelölt között akkor áll fenn, ha a szavazópolgár a győztes jelölt ellen, azaz valamelyik vesztes jelöltre szavaz.

Nemzeti szinten tehát a választópolgárok egy jelentős része „megfosztódik" a közvetlen képviselet lehetőségétől. Ezek védelmére hivatott az alkotmány (Spafford, 1985: 602), hiszen a „vesztes" szavazók számára aligha marad más védelmi biztosíték. Mill azt mondja, hogy ha a szavazó jelöltje nem nyer, akkor olyan, mintha nem is lenne szavazópolgár, hiszen kizárt az ő tényleges képviselete. Ijesztő következtetés, és aggodalomra ad okot, véli Mill, hogy számos szavazópolgár leadja voksát, de buzgó igyekeztük ellenére nincs képviselőjük a törvényhozó testületben. Nehéz lehet komolyan azt állítani, mondja Mill, hogy a parlament konzervatív többsége például a liberális szavazókat is ténylegesen képviseli.[171]

Úgy vélem, Mill aggódására nincs épp akkora ok, a kisebbség helyzete nem annyira reménytelen, mint amilyen mértékben Mill sugallja, hiszen számos olyan közügyi probléma kerülhet a parlament elé, amelyről többségi döntés születik, aztán kiderül, hogy tartalmi szempontból a törvény nem ellentétes (legalábbis nem teljes mértékben) a kisebbség akaratával, érdekeivel. Mill fokozott aggódása a „képviselet" fogalmának a leszűkített értelmezésével magyarázható, hiszen e kérdésben, úgy tűnik, Mill a képviselet statisztikai vonzatát veszi csupán számításba, figyelmen kívül hagyva annak tartalmi (akarati) dimenzióját. Ez utóbbi ugyanis nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a győztes jelöltek ne képviseljék a vesztes jelöltekre szavazó polgárok jelentős részének érdekeit, hogy ne tegyenek eleget a vesztes szavazók számos igényének.

A képviselet „tágabb" értelmezésével (statisztikai és tartalmi) tehát a milli gondolatok más alapokra helyeződnek, hiszen az általa hangoztatott „közvetlen" képviselet mellett a „nominális" képviseletnek is könnyen lehet pozitív hozadéka, és Mill meggyőződésével ellentétben, a „közvetlen" képviseleten túl is létezhet tényleges (tartalmi) képviselet.[172] Nem véletlen, hogy ha egy javaslat a parlament elé kerül, amelyet a testület többsége megszavaz, Mill számára azonnal feltevődik a kérdés, hogy vajon a szavazópolgárok többsége is megszavazná-e a kérdést. Vajon, a parlament többségi

171 Mill korában e két párt, az akkori sajátos – a maitól lényegesen eltérő – szerepkörben volt jelen az Alsóházban. Példája ma még találóbb lenne, hiszen a konzervatívok által dominált parlamentben a Munkáspártiak képeznék az „árnyékkormányt", míg a Liberális párt, ha bejut a parlamentben, akkor is igen szerény részesedése lenne a hatalomból. Támogatói, vagy legalábbis támogatóinak túlnyomó többsége (figyelembe véve a brit választási rendszer olykor-olykor súlyos aránytalanságait) nem rendelkezne közvetlen képviselettel. Ha Mill idevágó észrevételei inkább elvi kérdésként tételeződnek, akkor is elgondolkodtatóak, mivel, ha valakinek nincs személyhez kötődő, közvetlen képviselője, akkor jóval nehezebb elképzelni a hatalom - akár személyre szóló -„felelősségre vonását".

172 Jó és találó példa lehet itt a képviseletelméletből jól ismert (korábban is említett) *szociológiai determinizmus*, amelynek lényege az a pszichológiai meggyőződés, hogy egy társadalmi csoporthoz, „osztályhoz" tartozó képviselő jobban képviseli az adott csoporthoz vagy osztályhoz tartozó választópolgárok érdekeit, mint a csoporton vagy az osztályon kívüli képviselő. A gyakorlat is igazolja, hogy ez nem mindig állja meg a helyét.

támogatása adott kérdésben egybecseng vagy nem a nép többségi támogatásával ugyanabban a kérdésben?[173]

A képviselet jellege és a többség kérdésében Mill hajlik az ún. „ügynöki" képviselet felé, vagyis arra, hogy „a képviselők hűségesen továbbítják a választói akaratot és a szavazói véleményekkel összhangban cselekednek" (Spafford, 1985: 603), hiszen a választási rendszer célja, hogy összehozza az azonos véleményen levő választókat és a képviselőket. Milli megközelítésben, úgy tűnik, a képviseleti demokrácia egyfajta „megbízással történő közvetlen demokráciává" formálódik át.

Arányos képviselet

Elemi megközelítésben, a milli arányos képviselet azt jelenti, hogy a nép többsége többségi, a nép kisebbsége pedig kisebbségi képviselet formájában van jelen a törvényhozásban. Ez viszont arányos képviselettel oldható csak meg. Ha a többségé minden döntési szavazat, miközben a kisebbséget meg sem hallgatják, akkor „nincs egyenlőség a kormányban" (Mill, 1867: VII. Fejezet: 49), ellenkezőleg, egyenlőtlenség és előjog van, mivel a nép egy része uralkodik a nép másik része fölött. „Ahol a társadalomban minden egyes személy nem ér annyit, mint akármely más személy" ott nincs egyenlő szavazati jog (Mill, 1867: VII. Fejezet, 49), és ahol nincs „számarány szerinti képviselet" ott az igazság és a demokrácia ellen működő erők munkálkodnak, mert, ahogy Mill mondja „a kisebbség aránylagos képviselete […] nélkül nincs valódi demokrácia, ami van, az csak állátszata a demokráciának" (Mill, 1867: VII. Fejezet, 50). Hozzá kell tennünk, hogy a szavazópolgárok támogatottsága szerinti arányos képviselet csak és csakis abban az esetben tehet eleget a milli „követelményeknek", ha a többség és a kisebbség érdekeinek érvényesülése az arányos képviseletnek megfelelő arányban érvényesül is. A mennyiségi erőpolitika helyett ez már komoly kompromisszumkészséget felételez.

Az arányosságra vonatkozó milli üzenet lényege tulajdonképpen abban áll, hogy küzdeni kell a legfőbb hatalomért, de a hanyatlás kezdetét jelenti, ha a győzelem oly aránytalan, hogy a versenyt követően a küzdelem befejeződik, és a döntésekben nem kerül sor újabb összeütközésekre a győztes erő (többség) és a többi hatalom között, mert „A számszerinti többség túlnyomósága kevésbé igazságtalan és mindent összevéve, kevésbé ártalmas, mint sok más; de tökéletesen ugyanazok és sokkal bizonyosabbak veszélyei" (Mill, 1867: VII. Fejezet, 55),

Ha a hatalom egy személy vagy egy kis csoport kezében van, véli Mill, akkor a számszerinti többség – annak ellenére, hogy nem elég erős a hatalom ellenőrzésére –, többségi

173 E kérdésből is kiolvasható, hogy a képviselet fogalma több, összetettebb és szerteágazóbb, mint a „statisztikai" vagy számszerinti képviselet egymagában. A statisztikai és az akarati képviselet megkülönböztetése kapcsán lásd többek között I. McLean: „Képviseleti formák és szavazási rendszerek" In Fábián György (szerk.) (1997): *Választási rendszerek*. Osiris Kiadó - Láthatatlan Kollégium, Budapest, 25–27, illetve Nagy Levente (2015): *Választás és arányosság*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 29–37.

léténél fogva „erkölcsi, sőt társadalmi támasz mindazok számára, kik akár meggyőződésből, akár ellentétes érdekből" a hatalom álláspontjától eltérő véleményen vannak ((Mill, 1867: VII. Fejezet, 55). Ha azonban, a hatalom a mennyiségi többség kezében van, mely többség semmilyen más véleményt nem vesz figyelembe a sajátján kívül, akkor a csekélyszámú kisebbség nem elég erős ahhoz, hogy eltérő véleményeket vagy érdekeket támogatni tudjon a többséggel szemben. Hanyatláshoz vezet, ha a többségi hatalom kizárólagos, ha a „túlnyomó" többség a „társadalmi és szellemi jólét egyetlen kelléke" ((Mill, 1867: VII. Fejezet, 55), de nem beszélhetünk demokráciáról, ha a „többség ösztönét és kiegyenlítését" nem „egy tanult kisebbségben" keressük és találhatjuk meg. Ne feledjük, figyelmeztet Mill, hogy az arányos választás, és ennek révén a közvetlen képviselet a demokrácia szerves része, ugyanis az ilyen rendszerben „a legkisebb csoportoknak pontosan annyi hatalmuk lesz, amennyi éppen megilleti", ezáltal „a befolyás, melyet gyakorolhatnának, határozottan az volna, amire számuk feljogosítaná" (Mill, 1867: VII. Fejezet, 59).

Az a demokrácia, amelyben csak a többség van képviselve, számerejüket felülmúló arányban, és amelyben a hatalom egyetlen egy osztály (párt) képviselőiből jön létre, az ilyen hatalomnak „semmi más korlátja nem volna, csak amit maga az osztály józan esze, mérséklete és türelme szab ki" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 59–60). Ha e korlátok elegendők, akkor az alkotmányosság és az alkotmányos kormány léte hasztalan, és e fogalmak használata fölösleges lenne. Az alkotmány alapvető garancia, biztosítania kell bizonyos feltételeket, másként aligha szül bizalmat. A „biztosítás" viszont nem az, „hogy a hatalom birtokosai nem akarnak visszaélni; hanem az, ha nem élhetnek vele vissza" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 60). Itt tulajdonképpen a demokratikus kormányforma eszményképe forog kockán, mondja Mill, ha nem tudja a legnagyobb többséget kitevő osztályt féken tartani, azért, hogy e többség „ne legyen képes jelentéktelenné tenni mindent, ami nem tőle származik", és ne legyen képes mindent a saját, „kizárólagos érdeke szerint intézni" (Mill, 1867: VIII. Fejezet, 60).

Képviseleti kormány

A szavazati jog általánossá tételével kapcsolatos elővigyázatossági lépések, illetve az aránytalan képviselettel szembeni aggodalmak indokoltságát Mill a többségi elven nyugvó képviseleti kormányzásban, a kisebbségek többség általi elnyomásának valós lehetőségében látja. Óvintézkedései, ilyen értelemben, a többségi zsarnokság ellen irányulnak. Az utilitarista beállítottságú Mill nem tudja elfogadni a tanulatlanság elsőbbségét a tanultsággal (képzettséggel) szemben, a tudatlanság győzelmét a tudással, az inkompetencia előtérbe kerülését a kompetenciával szemben, és ebből adódóan elfogadhatatlannak tartja a „középszerű többség" dominanciáját a „képzett" kisebbség felett. A többség és kisebbség szembeállításával Mill megállapítja, hogy a veszély minden képviselőtestület számára két helyről jöhet: egyfelől a képviselők „szerény intelligenciájából", másfelől, a testületet „ellenőrző tömeg" közvéleményéből. Tocqueville nyomán, Mill megállapítja, hogy a többségi zsarnokság két alapvető forrása a törvény és a vélemény (Jacobs, 1993: 317), ez utóbbi újból sugallván, hogy a többség az elmék fölött is zsarnoki lehet.[174]

174 A tömeg egyén fölötti elnyomó jellegéről, az elmék fölötti zsarnokságáról lásd J. S. Mill (1983): *A Szabadságról*, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.

Igaz, Mill aggódása nem *deszkriptív*, inkább *prediktív* alapokon nyugszik, de így is igen árulkodó: a javuló helyzetben levő munkásosztály a társadalmi többségből politikai többséggé válik, szert tesz a hatalomra, ezt viszont Mill nem tartja előnyösnek sem a fejlődés sem a gazdagság szempontjából. Ennek milli magyarázata, hogy ugyanazon osztályból származó számszerinti többség tagjai, mint választópolgárok, saját táborukból fognak képviselőket választani, és a középszerű képzettséggel és szerény kompetenciával rendelkező többség alacsony képzettségű képviselőtestületet fog létrehozni a középszerű tömeg véleményének ellenőrző szerepe mellett. Itt tehát egyetlen társadalmi osztály többségéről van szó, és a homogén, egységes mennyiségi többség által létrehozott és ellenőrzött képviselőtestület viszont egyenes úton haladhat az egyetlen társadalmi osztály despotizmusa felé.

Nem véletlen tehát, hogy Mill számos technikát javasol ez ellen: az általános oktatás szorgalmazása; a képviselőtestület demokratikus jellegének mérsékelése a szavazati jog megadásának szigorú feltételekhez kötése révén; a szavazatok súlyának – képzettséghez, tudáshoz kötött – arányos megállapítása; és végül, de nem utolsó sorban, a képviselet arányossága,[175] mely gyógyírként léphet fel a túlzott többségi homogenitás ellen a többség plurális voltának javára.

Mill szerint „a képviseleti kormány értelme az, hogy az egész nép, vagy annak nagyobb része a koronként általa választott követek által gyakorolja a legfensőbb ellenőrzési hatalmat, mely hatalomnak minden alkotmányban meg kell valahol lennie. A népnek bírnia kell e legvégső hatalommal" (Mill, 1867: V. Fejezet, 33). A nép „ura" a kormányintézkedéseknek, nemcsak kiválasztja a kormányzókat, hanem felügyeli is, hiszen az ellenőrzés feladata „nem azokat illeti, kik az ügyeket végzik, hanem azokat, akikért ezek végeztetnek" (Mill, 1867: VI. Fejezet, 45). A demokráciában a képességet igénylő munkát képzettek által kell végeztetni. Ezen túl, a demokráciának képesnek kell lennie arra a kihívó feladatra is, hogy a hatalom felügyeletére és korlátozására „elegendő szellemi erővel" lássa el önmagát. A hatalmat gyakorlók „táborában", hangsúlyozza Mill, szükség van tehát egyensúlyok felállítására, ami nem „ellensúlyozott alkotmányt", hanem kölcsönösen ellensúlyozott hatalmi ágakat jelent. Szükség van tehát egy hatalmi „mérlegre", még akkor is, ha e mérleg „tányérai nem állanak egy színvonalon" (Mill, 1867: V. Fejezet, 33). A lényeg, hogy az alkotmány olyan hatáskörökkel ruházza fel az egyes ágakat, hogy szükség esetén bármelyik képes legyen „megakasztani a kormány gépezetét". Elvileg (névlegesen) tehát mindegyik ágnak "egyenlő hatalma van a másiknak útját állni és feltartóztatni" (Mill, 1867: V. Fejezet, 33), annak ellenére, hogy mindegyik ágnak megvan a maga jól körülhatárolt hatásköre.

---

175 Mill választási reformtörekvése közel sem általánosítható olyan mértékben, mint a többség és képviselet szoros kapcsolata, hiszen a szóban forgó reform partikuláris jellegű: a sajátos angol helyzetre, az angol választási rendszer reformjára utal. Mill olyan lendülettel és szenvedéllyel áll ki az Hare által javasolt arányos választási módszer mellett, mintha az biztos és csalhatatlan gyógyír lenne a bajokra: „A terv teljesen kivihető és előnyei végtelenek. Ezek annyira nagyok és számosak, hogy az én meggyőződésem szerint Hare tervét a legnagyobb javítások közé sorozzák" (Mill, 1867: VII. fejezet, 50), hiszen, ahogy Mill is mondja, ezzel a módszerrel a kisebb pártok is eséllyel indulnak a képviseletre.

DUPress

A többséggel, képviselettel, demokratikus kormányzattal kapcsolatos milli gondolatok mintha ellentmondásban lennének egymással. Az ambivalencia forrása e kérdésben, úgy vélem, elsősorban a demokrácia alapjaként megkövetelt szavazati egyenlőség, a szavazati jog szigorú feltételek melletti szűrése, illetve a szavazatok képzettség szerinti súlyozása közötti feszültségben keresendő. Ilyen értelemben, Mill egyfelől, demokrata, másfelől, sem az „eredeti", sem „modern" értelemben nem nevezhető demokratának.

Mill olyan értelemben demokrata, hogy kiáll az általánosságban vett egyenlő jogok, illetve a szavazati jog kiszélesítése mellett. Az egyenlő szavazati jogok hirdetésével Mill szembe megy a többségi zsarnoksággal, kiáll a kisebbségek jogai mellett, és ez egyértelműen demokratikus lépés, függetlenül attól, hogy a tömeg többségétől „féltett" kisebbségek elsősorban nem a kedvezőtlen helyzetűek, hanem a „tanult" elit, a „minőséget" képviselő gazdagok.

Másfelől, Mill nem kimondottan demokrata, hiszen a Jeremy Bentham és James Mill utilitarista hagyományait átöröklő és azt továbbfejlesztő Mill jóval inkább a *cél-orientált* megközelítést helyezi előtérbe az *eljárás-orientált* demokrácia felfogással szemben.[176] Az előbbi a döntések tartalmára (minőségére), az utóbbi a képviselők kiválasztásának, illetve a közügyi döntések meghozatalának mikéntjére vonatkozik, előtérbe helyezve a mennyiségi alapú többségi elvet. A cél-orientált megközelítésben a tartalom tehát fölülírhatja a demokrácia által megkövetelt mennyiségi elvet. Ha elfogadjuk, hogy Mill számára a „cél fölülírhatja az eszközt" (az eredmény fontosabb az eljárásnál, a hatékonyság az eszménél), akkor érthetővé válik, hogy a „hatékonyság" növelése érdekében a szerző miért áll elő a demokrácia eszméje szempontjából kevésbé „vegytiszta" javaslatokkal: szavazati jog szigorítása képzettség, kompetencia adófizetés alapján, illetve a szavazati joggal rendelkezők közötti kompetencia-különbségekből adódó tudásalapú szavazatsúlyozás. Milli olvasatban – ezek szerint – nem célszerű, ha a szavazati jog általános, illetve ha a szavazatok súlya egyenlő. Be kell látnunk azonban, hogy a szavazati jog kiterjesztésére irányuló törekvés minden szempontból demokratikus lépés, még akkor is, ha Mill egy sajátos, köztes megoldást kínál, amellyel viszont fel lehet valamelyest oldani a fentebb említett milli ambivalenciát.

Utilitarista meggyőződésének köszönhető – szerintem – Mill azon demokratikus javaslata, hogy szükség lenne arányos képviseletre, arányos választási rendszer bevezetésével. Arról van szó ugyanis, hogy ha a kisebbségek is képviseltetik magukat a törvényhozó testületben, akkor a „többségek kénytelenek volnának nagyobb értékű tagok után tekinteni" (Mill, 1867: VII. Fejezet, 52), és ez mindenképp növelné „az alsóház szellemi színvonalát". Mill világosan megfogalmazza, hogy milyen előnyök származhatnak a különböző vélemények, álláspontok ütköztetéséből (Mill, 1983: 2. Fejezet), ha a többség

176 Ez viszont látszólag ellentmond a korábbi megállapításnak, miszerint Mill a statisztikai képviselet híve a tartalmi képviselettel szemben. Ne feledjük azonban, a képviselet elsősorban a képviselők kiválasztására, a cél-orientáltság pedig a közügyi kérdésekben meghozott képviselőtestületi döntések tartalmára vonatkozik inkább. A kettő nem teljesen független egymástól, de megkülönböztetésük is fontos lépés.

DUPress

álláspontjára a kisebbségek hathatós érvekkel válaszolhatnak, ha az „ellenséges táborok szembeállnának, és szellemi erejükkel megmérkőznének az ország színe előtt" (Mill, 1867: VII. Fejezet, 52). A plurális nézetek összevetéséből kitűnne „hogy a nézet, mely a szavazatok összeszámlálásával győzött, győzni fog-e akkor is, midőn a szavazatokat nem számlálják" (Mill, 1867: VII. Fejezet, 52), hanem inkább a nézet tartalmát mérlegelik. E javaslatok eredményeként, mondja Mill, a döntéseket meghozó többségi testület nem a középszerűek gyülekezete lenne, nem inkompetens, hanem inkább a témákban jártas, tájékozott tagokból tevődne össze, növelve ezzel a társadalom elégedett tagjai számnövekedésének esélyeit.

Az arányosság kapcsán még megemlítendő, hogy a többségi elv alapján meghozott döntési *eljárás*, illetve a polgárok érdekeit (jogait) érintő döntésekre vonatkozó *tartalom* külön-külön szükséges, de nem elégséges feltételei a demokráciának. Szükség van a kettő együttes jelenlétére, mint az alkotmányos demokrácia alapvető követelményére: a többségi elv alkalmazására a kiválasztások és döntések folyamataiban, illetve a kisebbséghez tartozó polgárok alapvető jogainak tiszteletben tartására, különös tekintettel a kisebbségek érdekeire is. Úgy tűnik, e két tényező egyszerre történő érvényesülésének előfeltétele – Mill szerint – az arányos képviselet.

4.2.10 John Rawls

Bevezető

A klasszikus modern szerződéselméleti hagyomány feleleventésével Rawls arra világít rá, hogy a legfőbb erény vagy érték az igazságosság, és a legfőbb cél olyan társadalmi intézményrendszer elméleti kialakítása, mely „a szabadság és egyenlőség garantálása mellett az igazságosság alapelvén nyugszik" (Lánczi, 1997: 168). Az igazságosság forrását Rawls egy hipotetikus szerződésben találja meg, olyanban, amelyet szabad és egyenlő felek kötöttek egymással.[177]

Az igazságosság tartalma és feltételeinek megállapítása tehát a szabad és egyenlő emberek megállapodására vezethető vissza, ebből viszont következik, hogy a rawls-i igazságosság fogalma sajátos liberális-racionalista szemléletű, noha indokoltan tehető fel a kérdés, hogy vajon miért jutnak az emberek azonos végkövetkeztetésre és, hogy igazságosságelméletének alapjaként vajon mennyire lehet megalapozott a Rawls által felvázolt optimista racionalista feltételezés.

A társadalmi igazságosság, mondja Rawls a méltányosságon nyugszik, és a méltányosságként felfogott igazságosság azt jelenti, hogy a megállapodásban résztvevők olyan általános szabályokat fogalmaznak meg, amelyekkel összhangba tudják hozni saját cselekedeteiket (nem véletlen, hogy Rawls elméletét többen kantiánus tradíció keretébe illesztették).

177 Itt máris megjelenik a szabad és egyenlő felek *egyhangú* vagy *többségi* megállapodása, döntése.

DUPress

Ha ez így van, akkor az egyhangú vagy többségi döntés eredményeként létrejött szerződés pontjainak megtartása és teljesítése fogja megszabni az igazságosság fenntartását. Éppen ezért, e szabályokat úgy kell megfogalmazni, hogy azok elfogadhatók és fenntarthatók legyenek minden szabad és értelmes egyén számára. Ez csak akkor érhető el, véli Rawls, ha elhatároljuk magunkat többek között az utilitarista nézetektől.[178]

Rawls elméletének alapeszméje a következő: „Az összes elsődleges társadalmi jót – szabadságot és esélyt, jövedelmet és jómódot, valamint az önbecsülés alapjait – egyenlően kell elosztani, kivéve, ha ezen javak egy részének vagy összességének egyenlőtlen elosztása a legkevésbé kedvező helyzetben lévők javát szolgálja" (Rawls , 1971: 303). Ehhez viszont négy elemre van szükség:

1. Tudatlanság fátyla: ez azt jelenti, hogy eredetileg senki nem ismeri gazdasági helyzetét, társadalmi állását és saját képességeit. Ez azért fontos, hogy a racionális egyének azonos előfeltételek alapján gondolkodjanak
2. Egyenlőség: a kezdeti állapotban minden résztvevő egyenlő, azonos joggal rendelkeznek, hogy egyformán tehessenek javaslatokat és egyenlő súllyal dönthessenek.
3. Racionalitás: senkinek nincs semmiféle előnye másokkal szemben, mindenki maga állapíthatja meg, hogy az értékek milyen sorrendjét állítja fel önmaga számára. Minden ember tehát autonóm és értelmes lénynek tekintendő.
4. Kölcsönös érdeknélküliség: mivel – az első elem értelmében – az emberek nem ismerik sajátos érdekeiket, egyéni érdekeik kizárásával választhatják ki az alapelveket, illetve nem engedik, hogy az irigység, a szeretet vagy a gyűlölet vezesse őket.

Ilyen előfeltételek mellett fogalmazza meg Rawls az igazságosság két alapelvét.

1. Az első alapelv lényege, hogy minden személynek *egyenlő joga* van a másokéval összeegyeztethető legkiterjedtebb alapvető szabadságra.
2. A második alapelv lényege, hogy a *gazdasági egyenlőtlenség*et úgy kell rendezni, hogy

2. a A leghátrányosabb helyzetben lévők legnagyobb előnyét szolgálja, illetve, hogy

2.b Olyan hivatalokhoz és pozíciókhoz kötődjenek, amelyek a tisztességes esélyegyenlőség feltételei között mindenki előtt nyitva állnak (Rawls, 1997: 87).

Elmélete (kiváltképp annak 2.a alapelve) eltér az utilitarista eszmétől, amely igazságosnak tart minden olyan „összboldogságot" növelő változást, amelynek következtében egyesek rosszabbul járhatnak. Az igazságosság elmélete eltér a Pareto-elvtől is, amely igazságosnak tart minden olyan társadalmi változást, amely nem ront senki helyzetén. Úgy tűnik, az igazságosság alapelveivel összhangban álló intézményrendszer, ezen belül

178 Egyéni jó maximalizálási törekvése, mely a „minél több ember minél nagyobb boldogsága" felé mutat közösségi szinten.

DUPress

elsősorban a szabadság és a jogok biztosíthatják a liberális eszményt: az egyén sorsát saját döntései határozzák meg, nem pedig azok a körülmények, amelyekbe beleszületik.

Visszafogottabb megközelítésben azonban azt mondhatjuk, hogy Rawls filozófiája nem egyetemes, inkább „politikai", vagyis az igazságosság egyik lehetséges, liberális elmélete.[179]

Továbbá, Rawls elmélete eltér az analitikus filozófiától[180] és a logikai pozitivista[181] irányzattól is (Huoranszki, 1999: 68). Felvetődik akkor a kérdés, hogy rawls-i olvasatban hogyan értelmezhető a politikai filozófia?

Huoranszki Ferenc szemléltető gazdasági példájával élve, ha azt mondjuk, hogy az ideális szabadpiac működése hatékony, akkor meg kell tudnunk magyarázni, hogy mit értünk hatékonyságon, illetve hogy milyen mechanizmusok teszik e tökéletes szabadpiacot hatékonnyá (Huoranszki, 1999: 68–69). Analóg módon: ha a modern alkotmányos demokrácia a megfelelő politikai berendezkedés, akkor mi e politikai berendezkedés alapvető értéke, és miért gondoljuk, hogy egy meghatározott alkotmányos berendezkedés biztosítja leginkább ennek megvalósulását. Ha viszont a társadalmi intézmények alapértéke a rawls-i értelemben vett igazságosság, akkor ez már szakítást jelent a teleologikus logikájú politikai filozófiákkal, elsősorban, amint már említettem, az utilitarizmussal (Huoranszki, 1999: 69).

A többségi szabály

E néhány alapvető gondolat „tisztázását" követően kiinduló kérdésként tételeződik, hogy miképpen határozhatók meg azok az alapelvek, amelyekre felépülhet a megfelelő politikai berendezkedés, a „jól rendezett társadalom" intézményrendszere. Egyebek mellett ennek a kérdésnek a megválaszolására vállalkozik Ralws, és a válaszadásában mindenképp fontos szerepe van a többségi elvnek, de a többségi szabály megjelenése kérdések egész sorát veti fel. Nézzünk meg néhányat ezekből.

Egyáltalán igazolható-e a többségi szabály? Rawls felételezi, hogy igen, de nem az önmagában vett mennyiségi szempont alapján, hanem mert „ez a legjobb rendelkezésre álló eszköz az igazságos és hatékony törvényhozás biztosítására" (Rawls, 1997: 421–422). Miért gondolja azonban Rawls, hogy a többségi szabály a lehető legjobb döntési eszköz? Azért, mert szerinte a többségi szabály összeegyeztethető az egyenlő szabadsággal, ugyanis „amennyiben megengednénk a kisebbség uralmát, nem lenne egyértelmű kritériumunk annak megállapítására, hogy ki döntsön, s az egyenlőség sérelmet szenvedne" (Rawls, 1997: 422).

---

179 A számos kritika hatásának eredménye lehet ez, ugyanis az 1993-ban megjelent *Political Liberalism* c. munkájában fellelhetők bizonyos meghátrálásra utaló jelek.

180 Az analitikus filozófia lényege, hogy a politikai filozófiát a politikával kapcsolatban használt (kulcs)fogalmak, kifejezések jelentésének elemzésére kell redukálni.

181 A logikai pozitivizmus értelmében minden mögött a logika áll, így a gondolkodás mögött is. A gondolatok két fázisban születnek: érzékelés, aztán a megfigyelés alapján logikai következtetés a vizsgált állításokról és azok igazságtartalmáról. Egy állítás tehát vagy bizonyítható, vagy cáfolható.

DUPress

Rawls viszont azt is mondja, hogy a többségi szabálynak, mint eljárási eszköznek, „bárhogy határozzuk is meg és írjuk körül, alárendelt helye van" (Rawls, 1997: 421). Vajon miért gondolja a szerző, hogy a többségi szabálynak alárendelt helye kell, hogy legyen elméletében? Azért, mert a szabály „igazolása közvetlenül az alkotmány által elérendő politikai célokon, és így az igazságosság két elvén alapul". Ebben a megvilágításban tehát a többségi elv alapvető része, hogy az eljárás kielégítse az igazságosság (háttér) feltételeit, azaz a politikai szabadságokat: szólásszabadságot; egyesülési szabadságot; közügyekben való részvétel szabadságát; a törvényhozási folyamat „alkotmányos eszközökkel történő befolyásolásának szabadságá"-t (Rawls, 1997: 422). E feltételek nélkül az igazságosság nem teljesül.

További kérdésként merül fel, hogy vajon a többségi szabály megléte mellett van-e biztosíték arra, hogy a törvények igazságosak lesznek? Az igazságosság elveinek való alárendelése azt jelenti, hogy *a többségi szabály nem lehet annak a nézetnek az alapja, hogy amit a többség akar, az helyes*. Ez nem újdonság, hiszen tudjuk, hogy akár többségi, akár kisebbségi döntésről beszélünk, a szavazás eredménye politikai elvek függvénye. Ez akkor is így van, ha a megfelelően meghatározott többségnek igazolhatóan alkotmányos joga van a törvényalkotásra, ebből viszont nem következik, hogy az elfogadott törvények igazságosak is. Kérdés persze az is, hogy az alkotmányos korlátozások eléggé „hatékony és elfogadható eszközök-e az igazságosság átfogó egyenlegének erősítésére" (Rawls, 1997: 422). E kérdés komplexitását az bonyolítja még tovább, hogy az erre a kérdésre adható válasz (az alkotmányos korlátozások hatékonysága és elfogadhatósága) távolról sem egyértelmű, ugyanis a „védett kisebbségek gyakran felhasználják e korlátozásokat jogtalan előnyeik őrzésére" (Rawls, 1997: 422).

Ami a többségi elven nyugvó demokratikus kormányzást illeti, a polgárok általában alávetik magukat a demokratikus hatalomnak, vagyis elismerik, hogy „a szavazás eredménye kötelező szabályt teremt" (Rawls, 1997: 423), de ez elsősorban politikai megítélés dolga, és kevésbé tartozik az emberek igazságossággal kapcsolatos ítéletére (Rawls, 1997: 423).

Említettem, hogy Rawls filozófiájában a többségi szabály alá van rendelve az alkotmánynak, s így az igazságosság két elvének, de megvizsgálásra érdemes, hogy „a többségi szabály elve milyen szerepet játszik az igazságosság elméletének részét alkotó ideális eljárásban" (Rawls, 1997: 423). Ehhez kapcsolódóan, kiinduló kérdésként tételeződik, hogy vajon mikor igazságos egy alkotmány. Meghatározásánál fogva az igazságos alkotmány az, amelyben „az igazságosság két elve által vezérelt ésszerűen gondolkodó küldöttek az alkotmányozó gyűlésen egyetértenek" (Rawls, 1997: 423). Hasonló módon, egy törvény (vagy egy politikai döntés) akkor és csak is akkor lehet rawlsi értelemben igazságos, ha az igazságos alkotmány által korlátozott törvényhozók (azaz, akik lelkiismeretesen követik az igazságosság két elvét) elfogadják azt. *A meghozott törvény igazságosságának kritériuma vagy mércéje* tehát (semmilyen körülmények között) *nem önmagában a mennyiségi többségre, hanem az igazságosság két elvére való hivatkozás*. Egy politikai döntés igazságossági alapon történő bírálata nem arra utal, hogy a bírálók ellenzik a többségi szabály alkalmazását, hanem arra irányul, hogy az igazságosság alapelvei mentén a döntést nem fogadnák el (Rawls, 1997: 423) (Igaz, az ésszerűen gondolkodó törvényhozók is gyakran különböző

következtetésre jutnak, annál is inkább, mivel nincsenek ideális feltételek, hogy csak az információval kapcsolatos korlátozásokat, vagy a társadalmi tényekből kiolvasható tendenciák kevésbé egyértelmű voltát említsem példaként).

Az igazságosság és a többségi elv közvetlen kapcsolata egy törvény vagy politika igazságosságának megítélésében keresendő. Ehhez azonban szükség van az ideális eljárásra, illetve arra, hogy a döntési folyamatban közreműködő személyeket az igazságosság két elve vezérelje. E két feltétel teljesülésével, azt mondhatjuk, hogy egy törvény vagy politika igazságos, ha a folyamatban résztvevő személyek *többsége* helyeselné a végső döntést. Ez az eredmény nem minősíthető kompromisszumnak, hiszen nem az egymással szemben álló, céljaikat „összeilleszteni" törekvő felek alkujáról van itt szó, a törvényhozás folyamatában a felmerülő viták nem az érdekek küzdelmére utalnak, jóval inkább az igazságosság két elve által meghatározott legjobb politika napvilágra kerüléséről szólnak (Rawls, 1997: 423).

Az általános tények ismeretében, az igazságosság elméletének értelmében az elfogulatlan törvényhozó a helyes döntés meghozatalára törekszik. Kérdésként merül fel, hogy vajon mekkora esély kínálkozik a többség véleményének és döntésének helyességére. Az igazságosság elmélete alapján az ésszerűen gondolkodó és elfogulatlan szakértők véleményeinek csoportszintű összegzése helyes ítélethez vezethet. Ez különösen igaz lehet, ha elfogadjuk Condorcet elgondolását, miszerint ha a törvényhozó „helyes ítéletének valószínűsége nagyobb, mint a helytelené, akkor minél nagyobb e valószínűség, annál nagyobb a helyes többségi ítéleté is" (Rawls, 1997: 424).[182] Túlzottan leegyszerűsített érvelés lenne ebből azért arra következtetni, hogy minél több ésszerű és elfogulatlan szakértő – akik követik az ideális eljárás feltételeit – hozna döntést egy kérdésben, annál bizonyosabban hoznának helyes és igaz döntést. Nem szabad elfelednünk azonban, figyelmeztet Rawls, hogy csoportdöntések során a tagok szavazata nem független egymástól, mivel a viták során komolyan befolyásolhatják egymás nézeteit. E „bonyodalomtól" függetlenül, általában feltételezzük, mondja Rawls, „hogy sok ember ideális módon lefolytatott vitája nagyobb valószínűséggel vezet a helyes következtetés levonásához, mint az, ha bármelyikük egyedül mérlegel" (Rawls, 1997: 423). Mi lehet ennek a magyarázata?

Az emberek közötti mindennapi eszmecsere egyik szerepe, hogy megfékezi, legalábbis mérsékeli részrehajlásukat, illetve szélesíti látókörüket. Mivel a vitázó felek szembesítik egymással véleményeiket, az egyes tagok a többiek szemszögéből is látják valamennyire a dolgokat, és ez azért tudatosítja a résztvevőkben „látásmódjuk korlátait" (Rawls, 1997: 424). A rawlsi igazságosságelméletben az ideális eljárás magában foglalja a tudatlanság fátylát, ami a maga rendjén a törvényhozók elfogulatlanságát jelenti. Ebben az „eredeti helyzetben" a szereplők tudása tehát korlátozott, és „egyikük sem tud mindent, amit a többiek tudnak, s egyikük sem képes levonni mindazokat a következtetéseket, amelyeket együtt levonhatnak" (Rawls, 1997: 425).[183] Úgy tűnik tehát, hogy a testületi vita az „információk összekapcsolásának és a felvetett érvek bővítésének módja". A közös gondolkodás, következtet Rawls, javíthat a döntésen.

---

182 Condorcet idevágó gondolatának kifejtését lásd fentebb a „Többségi elv mellett szóló érvek" fejezetben, a „Hatékonyság" részben.

183 Rawls gondolatai könnyen eszünkbe juttathatják F. Hayek „szétszórt tudás" elvét.

Valahol e közös (többségi) gondolkodás lehet a kialakítási alapja az igazságosság kérdéseiben a közösen megtervezett szabályok együttesének, az „ideális" alkotmánynak. A politikai döntések többségre való hivatkozása, mint legitimitási kritérium, egyértelműen alárendelődik, az igazságosság elvein nyugvó alkotmánynak. Ennek oka, hogy sem az önmagában vett mennyiségi többlet, sem az adott kérdésben tapasztalt nagyobb meggyőződéssel képviselt vélemény nem elég indok arra, hogy a többségnek vagy az „elhivatottabbnak" tűnő személyeknek van igazuk. Rawls álláspontja, hogy arra a megfontolt közös ítéletre kell fektetnünk a hangsúlyt, „amelyet akkor érnénk el, ha mindenki a lehető legjobb módon és ideális feltételek között alkalmazná a helyes elveket" (Rawls, 1997: 428), ugyanis a vágy, a meggyőződés erőssége és talán a puszta mennyiség „nincs összefüggésben az igazságosság kérdéseivel".

Ennek ellenére tudjuk, és tudatában is kell lennünk, hogy gyakran használjuk a többségi szabály eljárását a politikában, hiszen egyezségre kell jutni. Arról van szó, hogy az igazságosság elvei nem mindig egyértelműek, hiszen ezek lehetnek olyanok, hogy nem egyetlen alternatívát, hanem inkább bizonyos határokat jelölnek ki, amelyek között mozgási lehetőség van több alternatíva számára is. Ebből adódik, hogy az igazságosság elvei gyakran „nyitva hagynak előttünk egy sor alternatívát" (Rawls, 1997: 428), amelyek közül választani kell. Ez már politikai döntések meghozatalát jelenti, amelyben a politikai egyezségre jutást lehetővé tevő többségi szabály eljárását alkalmazzuk. Abban az esetben, ha a döntések (megszavazott törvények) az igazságosság elvei által kijelölt határokon belül vannak, akkor a többség döntése irányadó és elfogadható, akkor is, ha a döntés nem tökéletes. Ez, Rawls szerint, „a „hozzávetőlegesen tiszta eljárási igazságosság esete" (Rawls, 1997: 429).

Összegzés

Mindegy záró gondolatként, a törvényhozás folyamatában az egymásnak feszülő álláspontok vitákat szülnek, a kimenetellel azonban nem mindenki ért egyet. A gyakorlatban a politikai pártok testesítik meg a különböző álláspontokat és azok képviseletét. A pártok közötti versengésben azonban óhatatlanul középpontba helyeződik az erőviszonyok többségi elv alapján történő rangsorolása. A többség tévedéseivel szembeni korlátként tételeződik a rawlsi értelemben vett alkotmányozás, amelynek célja „annak biztosítása, hogy a társadalmi osztályok önérdeke lehetőleg csak annyira torzítsa el a politikai egyezséget, hogy az ne kerüljön kívül a megengedett határokon" (Rawls, 1997: 429). Az igazságosság elmélete tehát helyet ad a többségi szabály alkalmazásának, de aláveti azt az igazságosság alkotmányba foglalt két elvének, így ezek a legalapvetőbb korlátok a többség kordában tartására. Erre viszont elengedhetetlenül szükség van, mivel a többségi szabály nemcsak a demokratikus legitimáció, hanem egyben a súlyos tévedések és a zsarnokság forrása is lehet.

Rawls klasszikusnak számító műve nem a metafizikai, „objektív" igazság kulcsát kínálja. El kell ismernünk azonban, hogy a szociálliberális indíttatású, az egyének sérthetetlenségének (szabadság) és a javakból való megfelelő részesedésének (egyenlőség?), azaz

DUP Press

a *jog* és *elosztás* bonyolult kérdéseinek sajátos értelmezésével a szerző a méltányosságként felfogott igazságosság elméleti kérdéseire kereste a válaszokat, miközben a többség tévedéseivel szemben is sajátos (és hatásos) alkotmányos korlátokat fogalmazott meg.

4.2.11 Ronald Dworkin

Az alkotmány morális értelmezése

Rawls filozófiájában láttuk, hogy a többség korlátozását az igazságosság két elve határozza meg, melyek lényege alkotmányban van rögzítve. A létrehozott politikai hatalommal szemben garanciát jelentő korlátok felállításának szükségességéről több alkalommal is esett szó az „időutazás" folyamán. E korlátok jelentősége aligha képezheti vita tárgyát, mi több, az alkotmányos feltételek rögzítését „logikusnak" és „magától értetődőnek" is gondolhatnánk. A behatóbb vizsgálat azonban ráébreszthet arra, hogy az alkotmányos korlátozás nem is annyira egyértelmű és „zökkenőmentes", mint ahogy azt elsőre gondolnánk, legalábbis az elvek szintjén. Miről is van szó?

A politikai berendezkedés alapkeretét jelentő alkotmány egyfelől *előírja* a közösségi akarat szerinti döntés módszerét, másfelől pedig olyan *korlátokat állít fel*, amelyek jelzik, hogy az előírt módszer nem jelent automatikusan legitim döntést (Wilson, 2009). Két, egymásnak feszülő tendencia látszik kibontakozni, mintha az alkotmány önmaga ellen indítana háborút, ugyanis, egyfelől, legitim módon felhatalmaz (személyeket, testületet), másfelől, legitim módon korlátoz. Úgy tűnik, mintha a többségiséget kifejező demokrácia és a többség-korlátozó alkotmány egymással szemben álló törekvések lennének. Feltevődik a kérdés: ha tehát a demokrácia a többségi akarat „zavartalan" kifejeződése, akkor e „zavartalanságot megzavaró" alkotmány demokrácia-ellenes? A válasz: nem

A felhatalmazás és a korlátozás között húzódó feszültség megtévesztő, hiszen voltaképpen egy folyamat két szakaszáról van szó: az első lépésben az alkotmány értelmében létrejön a hatalom, a második lépésében a létrejött hatalom tevékenységével szemben rögzülnek az alkotmányos korlátok. Ebből egyáltalán nem következik, hogy az alkotmány a többségi akarat ellenébe lép fel, mintha az alkotmány a többségi uralom, illetve a demokrácia ellensége lenne. Ellenkezőleg, az alkotmányos feltételek felállítása azt az üzenetet tartalmazza, hogy a demokrácia nem lehet a többség akaratának tökéletes levetülése, mivel a többségi hatalom túlkapásaival szemben az alkotmánynak fel kell lépnie a kisebbségiek védelmében, de nem a demokrácia ellenében, hanem épp annak nevében. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az alkotmányos korlátok tartalmi szempontból „szűrik meg" a többségi döntéseket azért, hogy a kisebbséghez tartozó személyek alapvető jogai ne sérüljenek (Ez bizonyos értelemben összhangban van a rawlsi igazságosság első elvével).

A látszólagos ellentmondás „megtévesztő" jellege ellenére azért mégiscsak van némi feszültség, ugyanis nem kevesebbről van itt szó, mint a mindenkori parlamenti többség hatalmának normatív korlátok közé szorításáról. Minden szabad demokratikus társadalom

DUPress

ezzel egyidejűleg két normatív elv mellett kötelezi el magát: egyrészt, a közügyek demokratikus eljárással (többségi elv) történő eldöntése mellett, másrészt, pedig a döntések tartalmával kapcsolatos, alapvető jogokra vonatkozó liberális elvek mellett.[184]

A felhatalmazás és korlátozás okozta feszültség „feloldása" a megválasztott képviselők tevékenységének bírói felülvizsgálatában fejeződik ki leginkább.[185] Ahogy Robert Jackson bíró mondta[186] (a többségi elven nyugvó kormányzás és a kisebbségi jogok közötti feszültség feloldására utalva), hogy az alkotmány egyik nagy célja néhány kérdés „kiemelése" a heves politikai viták kereszttüzéből, mivel célszerűbbnek tűnik, ha ezek kívül maradnak a többség és a többséghez kapcsolódó hivatalnokok hatásköréből azért, hogy a bíróságokra háruljanak a döntések e kérdésekben, többnyire a kisebbség jogait védelmező elvek mellett (Federman, 2017). Úgy tűnik, a többség uralma és a kisebbség védelme közötti vitákban a kisebbség védelme kerül előtérbe, és ahogy K. Yosimo jogászprofesszor is kihangsúlyozta, túl sok csoport verseng a többségi uralommal szemben bírói védelemért, fontos kérdésként merül fel ezért, hogy mennyire szélesíthető ki e téren a bírói hatalom, és milyen indokok hozhatók fel az alkotmánybíróság többségi uralommal szembeni döntéseinek alátámasztására (C. Federman, 2017).

Egyebek mellett erre a kulcskérdésre kísérli meg a válaszadást Ronald Dworkin az alkotmány és a többségi elv viszonyát taglaló kiváló írásában.[187] Több alkotmány is megfogalmazza (absztrakt módon) az állammal szembeni egyéni jogokat. Az Egyesült Államok alkotmányának első kiegészítése például kimondja: a Kongresszus nem alkothat olyan törvényt, amely korlátozza a szólásszabadságot. Az alkotmány és a demokratikus politikai döntések ilyen közvetlen és szoros kapcsolata késztethette Dworkint arra, hogy az alkotmány sajátos értelmezését és érvényesítését javasolja, amelyet *morális* értelmezésnek nevez, amelyben úgy tolmácsolhatók és alkalmazhatók az absztrakt cikkelyek, hogy „azok a politikai tisztesség és igazságosság erkölcsi elveinek megfeleljenek" (Dworkin, 1997: 7).[188]

A morális értelmezés tehát a politikai morált teszi az alkotmányjog központi kérdésévé, és azon cikkelyekre vonatkozik, „amelyek védik az egyéneket és a kisebbségeket az állammal szemben" (Dworkin, 1997: 10). Természeténél fogva a politikai morál viszont „bizonytalan és ellentmondásos" fogalom, nem véletlen, hangsúlyozza Dworkin, hogy el kell dönteni, hogy „kinek az értelmezése tekintendő irányadónak a konkrét esetekben" (Dworkin, 1997: 10). Az amerikai alkotmányos rendszerben többnyire a Legfelső Bíróság

184 Lásd Győrfi Tamás: ‚A többségi döntés tartalmi korlátai és az alkotmánybíráskodás. Alkotmányozás Magyarországon', I. sorozat, 33 (https://politologia.tk.mta.hu/uploads/files/archived/4077_0_Alkotmanyozas_Magyarorszagon_I_2.pdf)

185 Lásd Alexander Bickel: (1986): ‚The Least Dangerous Branch', 16–23 In J. L. Wilson (2009): *Majority Rule and the Federalist Papers: Democracy, Equality, and Constitutionalism*, Princeton, 1.

186 Jackson bíró szavai 1943-ban a West Virginia vs Barnette per kapcsán hangzottak el. Lásd C. Federman, 2017.

187 Lásd Ronald Dworkin: ‚Az alkotmány morális értelmezése és a többségi elv' In *Fundamentum* / 1997.1. szám
http://epa.oszk.hu/02300/02334/00050/pdf/EPA02334_Fundamentum_1997_01_007-027.pdf

188 Ilyen erkölcsi elv például az Első Kiegészítés, amely elismeri és a jogrendszer részévé teszi a szólásszabadság azon részét, hogy az „államnak nem szabad cenzúráznia, amit az állampolgárok mondanak vagy publikálnak" (Dworkin, 1997: 7).

tagjai rendelkeznek ezzel a felhatalmazással. Ez azonban nem következmények nélküli, és nem véletlenül fogalmazódtak meg kritikai állítások annak kapcsán, hogy e lehetőség abszolút hatalmat ad a bírók kezébe, hiszen saját erkölcsi meggyőződésüket kényszeríthetik rá az emberekre.

Tény, hogy az egyes bírók eltérően értelmezik az alkotmányban rögzített morális értékeket, de ebből nem következik, hogy a morális értelmezés feltétlenül ideológiai töltetű, vagyis, hogy liberális vagy konzervatív értelmezési stratégia lenne (Dworkin, 1997: 8), attól függetlenül, hogy a bíróknak lehet, és van is politikai meggyőződésük.[189] De, nem túlzás azt állítani, hogy számos demokráciában a fontosabb alkotmányos esetek elsősorban nem alapvető politikai elveken múlnak. Úgy tűnik tehát, hogy nagy hangsúly helyeződik az alkotmánybírók morális értelmezésére, azonban felmerül a kérdés, hogy ha az alkotmány absztrakt morális elveinek a konkrét ügyekre való alkalmazása „néhány" bíró feladata, akkor ennek védelmezése mennyire elitista, antipopulista és antidemokratikus.

Dworkin szerint az alkotmány morális értelmezése központi fontosságú a demokráciára nézve, és nem minősíthető elitistának az a politikai szerkezet, amely a bíróknak végső értelmezési hatáskört ad: „a politikai alkotmány morális értelmezése nem antidemokratikus, hanem éppen ellenkezőleg, elengedhetetlen a demokrácia érvényesüléséhez" (Dworkin, 1997: 10). Ez nem szükségszerűen jelenti azt, hogy ha a bírónak nem áll hatalmában érvényteleníteni a többség által igaznak és helyesnek vélt döntést, akkor ott nincs demokrácia, ugyanis a demokráciának nem alapfeltétele, hogy „a bíróké legyen az utolsó szó, de az sem, hogy nem lehet az övék" (Dworkin, 997: 10).

Az alkotmány morális értelmezése olyan cikkelyeket tartalmaz (amint korábban is említettem), amelyek egyrészt egyéni jogokat állapítanak meg (mint például a szólásszabadság, az egyenlő jogvédelem, az állampolgárt megillető törvényes eljárás, stb.), másrészt az állam hatalmának korlátaiként lépnek fel. Nem egyértelmű azonban, hogy ezeket az elvont elveket miként lehet olyan formában kifejteni, hogy hasznosak legyenek a politikai vitákban való eligazodásban.[190] Tény, hogy többen ellenzik[191] az alkotmány morális értelmezését, amely akár „filozófus-királyokká" emelheti a bírókat, akik kimondhatják az utolsó szót.[192]

---

189 Igaz, vannak kivételek, mint például az, hogy a konzervatív beállítottságú bírók morális alapon jobban ellenzik a pozitív diszkrimináció gyakorlatát, mint a liberálisabb beállítottságú társaik, mondván, hogy az egyetemi felvételiken vagy munkavállalásnál juttathat előnyhöz kisebbségekhez tartozó személyeket, ami nem biztos, hogy elfogadható.

190 Kiemelendő, hogy a morális értelmezés fontos, de nem alkalmazható mindenre minden kérdésben, hiszen számos olyan kérdés van, amelyek nem elvontak, és nem is képeznek morális elvet.

191 Többek között a neves bíró Learned Hand (1872–1961), aki többek között az Amerikai Fellebbviteli Bíróság tagja volt 1951–1961 között, és az egyik legtöbbet idézett jogfilozófus az Egyesült Államokban. Hand szerint a bíróknak csak és csakis az állam biztonságához, fennmaradásához elengedhetetlenül szükséges helyzetekben kellene értelmezniük az alkotmányt, más esetekben viszont nem kellene a törvényeket az alkotmány morális elvei szerin értelmezniük, és az utolsó szó kimondásának felhatalmazására sem kellene igényt tartaniuk. A történelem azonban túlhaladta Hand nézeteit. A kérdés kapcsán lásd H. Shanks (ed.) (1968): *The Art and Craft of Judging: The Decisions of Judge Learned Hand,* Mcmillan, London.

192 Napjainkban sincs nyugvóponton például a női abortusz kérdése: vajon a Legfelső Bíróság (vagy Alkotmánybíróság) tagjainak kellene e kérdésben a végső szót kimondani?

DUPress

Mindezzel kapcsolatban, a mi szempontunkból alapvető kérdés, hogy demokratikus keretek között mennyire fogadható el, hogy a politikai folyamatokban meghozott többségi döntésekkel szemben korlátozó szerepe legyen a bírók által „kikövetelt" alkotmányos értelmezésnek. Nem véletlen, hogy a politikusok fő ellenvetése az alkotmány morális értelmezésével szemben, hogy „sérti a demokráciát". Dworkin szerint megalapozatlan az a bírálat, hogy a bírók e hatásköre antidemokratikus töltetű (Dworkin, 1997: 14). Úgy tűnik, itt újból két tábor körvonalazódásának lehetünk tanúi: egyfelől, a demokrácia „lelkes védelmezőjeként" fellépő oldalnak, másfelől, a demokrácia által előidézett igazságtalanságokra jóval „érzékenyebben reagáló" tábornak. Kérdés, hogy vajon a vita arról szól-e, hogy „milyen mértékben lehet csorbítani a demokráciát más értékek, például az egyéni jogok védelme érdekében" (Dworkin, 1997: 14). E vita tele van ellentmondásokkal, és úgy tűnik, lényege nem abban keresendő, figyelmeztet Dworkin, hogy mennyit lehet engedni a demokráciából bizonyos (morális) értékek érdekében, hanem tulajdonképpen az, hogy mit is jelent pontosan a többségi elven nyugvó demokrácia.

Demokrácia és a többségi elv

Már-már közhely számba megy, hogy a demokrácia a nép általi kormányzás. A probléma ezzel a meghatározással, hogy oly sok mindent tartalmaz, hogy keveset mond, és azt sem pontosan. Komoly vita tárgya, és nincs közös nevezőre jutás abban sem, hogy melyik képviseleti rendszer, a hatalommegosztás (hatalmi ágak szétválasztásának, illetve a nemzeti és helyi szintek közötti „leosztásnak") milyen formája, illetve, hogy milyen választási rendszer biztosítja a demokrácia lehető legjobb formáját. E viták hátterében, jegyzi meg Dworkin, a demokrácia alapvető értékét és lényegét érintő mély filozófiai probléma húzódik, amelynek „egy absztrakt kérdés áll a középpontjában, mégpedig az, hogy elfogadjuk vagy elutasítjuk a többségi elvet?" (Dworkin, 1997: 15).

A többségi elv kérdése elsősorban nem az önmagában vett többségi szabályról, mint eljárásról szól (noha erről is), hanem jelentős mértékben arra vonatkozik, hogy a politikai döntések „mikor vezetnek tisztességes eredményre" (Dworkin, 1997: 15). Az eredmény „tisztességesnek" mondható, ha azt a polgárok többsége elfogadja vagy legalábbis „óhajtana megfelelő információ és a kérdés eldöntésére elegendő idő birtokában" (Dworkin, 1997: 15). Dworkini olvasatban ez azt jelenti, hogy olyan döntési eljárásra van szükség, amely a lehető legnagyobb valószínűséggel eredményez tisztességes döntéseket. Ennek az eljárásnak az alapja a többségi szabály, de az így meghozott döntéseknek összhangban kell lenniük a polgárok többségének akaratával és helyeslésével. Ismétlem, *a politika összetett folyamataiban a mennyiségi és minőségi szempontok* (azaz, a döntési eljárás és a döntés tartalma) állandó szem előtt tartása demokratikus alapkövetelmény.

A többségi elv nem mond ellent az egyének alapvető jogainak, amelyeket a többségnek tisztelnie kell minden demokráciában, de felmerül a kérdés, hogy ha a parlamenten keresztül kifejezett politikai többség akarata például a szólásszabadság korlátozására irányul, lehet-e, van-e és ha igen, mekkora hatalma van a bíróságnak egy ilyen többségi döntés felülvizsgálatára.

A válasz bizonyára nem egyértelmű, de főleg nem egyetemes. A brit politikai gondolkodásban például, oly mértékben dominál a többségi demokrácia felfogás, hogy a parlament többségi döntése már-már megkérdőjelezhetetlen. Az Egyesült Államokban például az emberek többsége elfogadja, hogy a többségi elv a demokrácia legitimitásának alfája és Omegája, ennek ellenére elfogadja azt is (amúgy is tradíciója van annak a gondolkodásnak), hogy egyes esetekben nem lehet a többségé a végső szó, főleg ha e többség nem képes korlátozni saját hatalmát, mint például az egyéni jogok védelmében. Más szavakkal, a többség döntésének fölülírását, a politikai többség által megalkotott jogszabály alkotmányellenessé nyilvánítását a Legfelső Bíróság által, széles körben nem tartják antidemokratikusnak. Vélhetőleg az ilyen helyzetekre mondja Dworkin, hogy csorbul a többség hatalma, de ha a bírók „közbelépésére" azért kerül sor, mert „erkölcsileg valami sajnálatos történt, erkölcsi kár keletkezett", akkor a többség hatalmának „csorbítása" igazolható.

Itt mintha újból egy belső feszültség (ellentmondás) bontakozna ki: egyfelől, a szó szigorú értelmében vett többségi elv szerint „méltánytalan, ha a politikai többség nem cselekedhet a saját belátása szerint" (Dworkin, 1997: 15), másfelől viszont, igazolható a többségi akarat fölülírása, ha a többségi döntéssel „erkölcsi kár" keletkezik. Nem véletlenül merül fel a kérdés, hogy kinek kell vagy kellene egyáltalán megállapítania az erkölcsi kár keletkezését.

A demokrácia alkotmányos értelmezése

E feszültség „lokalizálása" egyben érzékelteti a szigorú értelemben vett többségi elv egyfajta elutasítását is. Erre válaszol Dworkin egy sajátos megoldással: a többségi értelmezés[193] helyett a demokrácia „legmeggyőzőbb felfogását", annak alkotmányos értelmezését javasolja. Ez a felfogás eleve megkérdőjelezi azt a többségi elven alapuló „tételt", amely szerint „a kollektív döntéseknek mindig vagy általában meg kell felelniük annak, amit az állampolgárok abszolút vagy relatív többsége teljes körű információ birtokában ésszerűen kívánatosnak tartana." (Dworkin, 1997: 15).

Dworkin egy más alapelvet fogalmaz meg: a kollektív döntéseket olyan intézményeknek kell meghozniuk, „amelyek szerkezete, összetétele és gyakorlata garantálja, hogy a közösség minden tagját, mint egyént, egyenlő gondossággal és tisztelettel kezelje" (Dworkin, 1997: 15). Ezzel az értelmezéssel Dworkin a demokrácia olyan tartalmi célját fogalmazza meg, amely mindenképp eltér a szigorú értelemben vett többségi demokrácia tartalmi céljától. A demokrácia többségi és alkotmányos felfogásai hasonló politikai berendezkedést igényelnek, a lényegi különbség a kettő között, hogy a többségi elven nyugvó eljárásokat az utóbbi „nem a többségi uralom iránti elkötelezettség miatt követeli meg, hanem az állampolgárok egyenlőségének érdekében" (Dworkin, 1997: 15–16).

193 Leegyszerűsített formában a demokrácia többségi értelmezésének (és céljának) lényege, hogy „annál jobban érvényesül a demokrácia, minél inkább a többségi elvet szolgálja", másként fogalmazva, ha minél tökéletesebben eléri, hogy „a kollektív döntések megfeleljenek a többség akaratának" (Dworkin, 1997: 16).

DUPress

Ennek elfogadásával Dworkin többek között azt üzeni, hogy az alkotmányos értelmezés szellemében semmi ok nincs arra, hogy ne alkalmazzunk nem többségi elv szerinti eljárást, ha ez jobban védelmezi a demokrácia lényegének tekintendő egyenlőséget. Dworkin következtetése: mivel az állampolgári egyenlőség (és nem a többségi elv) jelenti a demokrácia alapfeltételét, nem kifogásolható, mi több, indokoltan elfogadható a többségi döntést felülvizsgáló kisebbségi testület (ellen)döntése, ha ez utóbbi jobban szolgálja a megállapított alapfeltételt (Dworkin, 1997: 16).[194]

A demokrácia többségi felfogása alapján sajnálatosnak tűnhet az alkotmánybíróság azon lehetősége, hogy „végső döntést" hozzon a többséggel szemben, annál is inkább, mert a többségi felfogás hívei többnyire az erkölcsi szkepticizmust vallják, amelynek értelmében az erkölcsi értékek nem objektíve igazak, jóval inkább ízlések, társadalmi osztályok, vagy valamilyen önérdekek kifejeződései. Éppen ezért, amikor a többséget felülvizsgáló bírók azt állítják, hogy a „morális igazság" birtokában vizsgálják fölül a többségi döntést, akkor inkább ámítják önmagukat. A többségi felfogás hívei szerint tehát a polgárok által felhatalmazottak többségének akaratérvényesítése az egyetlen tisztességes döntési eljárás.

Dworkin szerint „megfojtaná a demokráciát bármilyen alkotmányos változás, amely hatalmat adna egy nem választott szakértőkből álló oligarchiának, hogy érvénytelenítsen vagy megváltoztasson bármilyen törvényhozási döntést […] még akkor is […], ha a változás csak javára válna a törvénynek" (Dworkin, 1997: 23), ugyanis ez súlyosan sértené a demokráciában nélkülözhetetlen önkormányzat elvét. Nem ez a helyzet azonban akkor, emeli ki a szerző, amikor az alkotmányos rendszer a bíróságra ruházza annak eldöntését, hogy egy szabály vagy egy rendelkezés aláássa-e vagy nem a közösség demokratikus jellegét. Dworkin nem állítja, hogy a bíróság tévedhetetlen, sőt, elismeri tévedésének lehetőségét, de, szerinte a rossz bírósági döntés semmivel nem károsabb a demokráciára nézve, mint amikor a többségi törvényhozó testület rossz alkotmányos döntést hoz, és e döntés gátlások nélkül érvényesülhet. Az elmondottakból az is következik, hogy a többségi elv maga is eléggé ellentmondásos, véli a szerző (Dworkin, 1997: 24).

A két értelmezés között húzódó feszültség némileg áthidalható, ha figyelembe vesszük, hogy a demokrácia többségi értelmezése a döntés *eljárására*, a demokrácia alkotmányos (dworkini) értelmezése pedig a döntés *morális tartalmára* helyezi elsősorban a hangsúlyt. A mennyiségi alapú többség szerinti döntés, illetve a morális alapú elvek szerinti döntés áll itt egymással szemben. Ebben az értelmezési versengésben az eljárás-orientált tábor képviselői szerint a törvényhozás alkotmányos kontrollja lehet antidemokratikus, a morális értelmezés pedig bizonytalan, és elutasítandó, mivel sérti a demokráciát.

A cél-orientált felfogás ezzel szemben alapvető demokratikus elvárásként (követelményként) tekint a bírói felülvizsgálásra, és szükség esetén a politikai többség döntésének

194 Álljon itt egy elemi példa: ha a demokrácia többségi felfogása fölülírhatja a demokrácia alkotmányos felfogását, akkor könnyen megtörténhet, hogy egy ország politikai többsége úgy dönt, hogy a közhivatalokat csak egyetlen faj tagjai tölthetik be, ami ellen tulajdonképpen senki nem léphet fel érdemlegesen. A demokrácia dworkini felfogásának előtérbe helyezésével azonban nem kifogásolható az alkotmány alapján felruházott alkotmánybíróság „ellenintézkedése", vagyis az, hogy alkotmányellenesnek minősítse e jogszabályt, mondván, hogy a közhivataloknak egyenlő feltételek mellett kell nyitva állniuk minden faj tagjai előtt, épp a demokrácia nevében.

DUPLICS

felülírására. Kívánatos, mondja Dworkin, hogy bizonyos esetekben a döntés kikerüljön a mindennapi politika kezéből és a bíróságra háruljon, ahol „a döntés nem a számok súlyán vagy a politikai befolyás egyensúlyán, hanem az elveken múlik" (Dworkin, 1997: 22).[195] Lehet mondani, hogy a társadalom többsége által felhatalmazott törvényhozókat kell engedni, hogy maguk döntsenek hatalmuk morális korlátairól, de, a legjobb intézményi megoldásnak mégiscsak az tűnik, hangsúlyozza Dworkin, amely várhatóan a legjobb válaszokat adja arra a morális kérdésre, „hogy melyek a demokrácia feltételei, és egyben biztosítja a feltételekhez való szilárd alkalmazkodást" (Dworkin, 1997: 24). Dworkin demokrácia-értelmezése közel áll a korábban elhangzottakhoz: a többségi szabály jelenti a demokratikus döntési eljárást (az egyszemélyi vagy egy kisebbségi elit esetleges önkényével szemben), abban az esetben viszont, ha morális (tartalmi) megfontolásból megkérdőjelezhető a többségi döntés demokratikus jellege, akkor az alkotmány által felruházott testület (bíróság) fölülírhatja a többségi akaratot.

Záró gondolatok

Mindegy összegzésként, tévedés lenne azt gondolni, hogy a két értelmezés közötti versengés, az előbbi vagy az utóbbi elsőbbségének esetleges alátámasztása kimerítené a demokratikus többségi hatalommal kapcsolatos, a többséggel szembeni intézkedések kérdéskörét. A fentebb bemutatott alkotmányos feltételek felállítása elengedhetetlen minden demokratikus rendszerben, a demokratizálás folyamata azonban komplex folyamat, amelyben az intézményi aspektusok mellett megjelennek a demokratikus politikai magatartás, a politikai viselkedés szabályai is, amelyek éppoly fontosak a rendszer demokratikus működése, működtetése szempontjából. A demokratikus procedúrák létrehozását (intézményesítését) követően a politika szereplőinek meg kell(ene) tanulniuk azokat a viselkedési szabályokat, amelyekkel képesek (demokratikusan) működtetni a rendszert. Az intézményes korlátok egyfajta garanciát jelentenek a zsarnokság és az önkény ellen, de e korlátok léte mellett a politikai gyakorlatban egyáltalán nem mindegy, hogy a hatalom birtokosainak „rejtett szándéka", hogy mennyiségi többlethelyzetükből adódóan kihasználjanak minden lehetőséget, akár a kisebbségiek kárára, vagy inkább olyan demokratikus többpárti versengést képzelnek el, amelyben az egyes erőtáborok nem totálisan akarnak élni erejükkel, vagyis, nem visszaélni akarnak erőfölényükkel, hanem pragmatikus módon olyan (esetleg kompromisszumos) döntések meghozatalára törekednek, amelyek eleget tesznek az alkotmányban rögzített feltételnek is (megfelelő hatalommegosztás, egyéni jogok garantálása, igazságosság elveinek tiszteletben tartása, hatékony bírói felülvizsgálat, stb.).[196]

---

195 Ennek kapcsán jegyzi meg Dworkin, hogy csak követni kell azokat a csatározásokat, amelyek a törvényhozó testületben zajlanak például az egészségügyi reformok vagy a fegyverkezési korlátozások kapcsán, és könnyen rájövünk, hogy zömmel nem elvek, hanem inkább politikai érdekek vezérlik a politikusokat.

196 Az erőfölénnyel való élés (és nem visszaélés) eszünkbe juttathatja Thuküdidész idevágó gondolatát, amelynek értelmében a boldogulás biztos útja, „okosan szót érteni az erősebbel s mértékletesen bánni a gyengével" (Thuküdidész: *A peloponnészoszi háború*)

DUPress

A viselkedési szabályok, a demokratikus attitűdök fontosságát támasztja alá többek között D. Rustow is,[197] – noha ő a tranzitológia szempontjából, a demokratizálódás folyamatáról beszél – kihangsúlyozva a fennálló intézményi kereteken belüli dinamikus „aktor-mozgások" vizsgálatának fontosságát. Talán, nem túlzás azt állítani, hogy az (alkotmányos) feltételek jelenléte mellett a cselekvő aktorok képesek a gyakorlatban akár „felülírni" e feltételeket. Ebből viszont arra következtethetünk, hogy egy rendszer demokratikus működtetésében az intézményi aspektusok mellett elsődleges fontosságúak lehetnek a mentális és az attitüdinális[198] komponensek is (E dimenziók vizsgálata azonban nem képezi jelen írás tárgyát).

Az eddigiekben a többség és a többségi elv fogalmainak értelmezését, sajátosságait, a többségi elv plurális voltát, ambivalenciáit, lehetséges előnyeit és hátrányait vizsgáltam meg. A különböző szempontok mentén történő elemzés során egyértelművé vált: egyáltalán nem mindegy, hogy kik vagy milyen összetételű többség hozza meg a közösség egészét érintő döntéseket. Természetesen, a többség kilétét, annak összetételét nem a bemutatott kritériumok, nem a többség és a többségi elv fogalmainak jellege, komplexitása, belső struktúrája szabja meg, hanem elsősorban a többségnek nevezett csoport vagy testület tagjainak kiválasztása. Úgy tűnik tehát, hogy a „Melyik többség?" alapkérdést az adott társadalom által alkalmazott választási eljárás hivatott jelentős mértékben megválaszolni. A következő fejezetekben erről lesz szó.

DUPress

197 D. Rustow: ‚Transition to Democracy: Toward a Dynamic Model' In *Comparative Politics*, 1970/3, 337–363. Rustow idevágó gondolatainak figyelemre méltó kifejtését lásd Csizmadia Ervin (2018): ‚Időszemlélet és politikatudomány' In *Metszetek* (2018), Vol. 7, No. 2: 94–130.

198 Mentális vagy attitüdinális komponens lehet például a demokrácia „megszokására" való hajlam, illetve az alapvető demokratikus értékek (szabadság, egyenlőség) lehető legnagyobb mértékű tiszteletben tartására való képesség és hajlandóság.

II. RÉSZ

5. VÁLASZTÁS

5.1 BEVEZETŐ

Annak ellenére, hogy a politika világának talán legmanipulatívabb eszközei, a politikai rendszerek működésének lényeges részét képező választások, választási rendszerek elsődleges szerepet töltenek be a hatalom leváltásában vagy megerősítésében, közvetlenül alakítják a pártrendszert, illetve hatással vannak a képviselet széles skálájára. A demokratizálódás folyamatában a választójog kiszélesítésével, majd általánossá tételével párhuzamosan került egyre központibb szerepkörbe a választás fogalma. A választási eljárások pluralizálódása egyre komplexebb tudományággá formálta a választáselméletet, és mára már vitán felüli, hogy a politikai vezetők kiválasztási folyamatának elmélete, és e folyamatot vizsgáló és kutató tudomány megkülönböztetett helyet és szerepet vívott ki magának a politikatudományok keretén belül. Természetesen, ez a „minősítés" nem jelenti, és nem is jelentheti a szélsőséges pólusokkal való azonosulást: egyfelől, a választás nem jelent „mindent", nem azonos az „élet-halál harccal", de azt a következtetést sem kell eredményeznie, hogy az általános választójogon alapuló demokratikus választásnak – „úgyis mindegy" alapon – nincs komoly tétje.

Egyfelől, a túlzott jelentőség-tulajdonítás mögött talán kettős (naiv?) feltételezés áll: egyrészt az, hogy beleszólási lehetőségükkel élve a választópolgárok szabadon dönthetik el, hogy kik gyakorolják a hatalmat, másrészt pedig, hogy a hatalommal felruházottak a választópolgárok akaratával összhangban fogják gyakorolni azt. E kettő pedig a választói érdekmaximalizálást eredményezi. E következtetést talán célszerű árnyaltabban kezelni.

Ami az első feltételezést illeti, először is, a választási rendszert nem a választópolgárok választják meg, és nem is ők azok, akik „szabadon" változtathatnak rajta, bármennyire is ezt a látszatot keltik a választásokról, választási rendszerekről szóló viták (Sartori 2003: 43). Továbbá, igaz, hogy a jelöltek közül a szavazópolgár elvileg saját belátása szerint szabadon választhat, e „szabadság" azonban igencsak behatárolt, hiszen a választáson induló jelöltek kilétébe a szavazópolgár nem, vagy csak nagyon ritkán szólhat bele, a jelölteket zömmel a választásokon induló pártok „kínálják fel" a választók számára.

DUPress

A második feltételezés kapcsán, a választások jelentőségét az a szavazópolgárokban élő hit fokozhatja tehát, hogy mivel rájuk szavaztak, a képviselők „hálából" a szavazók akarata és igényei szerint kormányoznak. Ennek révén a választópolgárt az a remény élteti, hogy az általa támogatott és győztes jelölt a lehető legnagyobb mértékben fog az ő elvárásai és igényei szerint cselekedni, ezért nem meglepő, hogy a választást, és a hatalmon lévő személyek kilétét elsöprő fontosságúnak ítéli meg.[199] Lássuk be, a józan ész és a tapasztalat is azt mondatja velünk, hogy ez egy eléggé illuzórikus, utópikus megközelítés, annál is inkább, mert a választás maga (az ajánlások gyűjtésétől a végső eredmény kihirdetéséig) nem meríti ki a politika teljes világát, csupán része a demokratikus politizálásnak. A választások eredménye nem célja, hanem csak eszköze a politikai hatalom megszerzésének, ezért egymagában, még idealizált formában sem hozza el az üdvözülést a reményteljes állampolgárok számára.

Másfelől, a választások jelentőségének túlzott leértékelése, hatásának alábecsülése sem tűnik célszerűnek. Az a felületes és szkeptikus megközelítés sem fedi teljesen a valóságot, hogy „úgyis minden mindegy", hiszen a választásokat követően a hatalmon lévők, korábbi ígéreteik ellenére, a maguk és pártjuk érdekei mentén cselekednek, és manipulatív eszközökkel, megtévesztő politikával befolyásolják a társadalom róluk kialakított véleményét. Közismert ugyanis, hogy az ilyen hatalmi „színjátékok" gyakran visszaütnek, hiszen a hatalmon lévők „felelősségre vonhatók", ha nem is azonnal, de a mindenkori következő választásokon a választók szavazataik révén büntethetik a kormányt tevékenységéért.

Tévedés lenne továbbá, a demokratikus választások azon tényleges szerepéről is megfeledkezni, hogy a választópolgárok beleszólási lehetősége elvileg kizárja, vagy legalábbis minimálisra csökkenti az egyszemélyes önkényhatalom, vagy egy kisebbségi elit huzamosabb ideig tartó zsarnokságának intézményes lehetőségeit.

A választási rendszerek fontosságáról, a választási eredmények kihatásainak jelentőségéről sokat elárulnak a választásokról szóló gyakori viták, a választások megreformálásával kapcsolatos küzdelmek (Sartori, 2003: 44). A választások fontosságát támasztják alá Bogdanor, Farrell, Fisichella, Gallagher, Grofman, Katz, Lijphart, Mitchell, Shugart, Taagepera, és mások megállapításai is, mondván, hogy rohamos ütemben kezdett növekedni a választási rendszerekkel kapcsolatos kutatások és a megjelent tanulmányok száma (Lakeman, 1974; Taylor–Johnston, 1979; Katz, 1980; Lijphart–Grofman, 1984; Lijphart, 1985, 1994, 1999; Taagepera–Shugart, 1989; Gallagher–Mitchell, 2005; Farrell, 2011, stb.), olyannyira, hogy a választástudomány egy igazán „megérett" tudományterületté fejlődött (Shugart, 2008). Ha a választások jelentősége szerény lenne, ha a választási rendszerek következményei elhanyagolhatók lennének, akkor kevésbé lehetne elfogadható magyarázatot adni a fent említett törekvésekre, elszánt lépéssorozatokra.

Összességében, úgy gondolom, minden demokratikus rendszerben célszerű a „helyén" kezelni a választások tényeleges társadalmi szerepét. Túlzott leértékelése a demokrácia leértékelését jelentené, de nincs szükség a piedesztálra emelésére sem ahhoz, hogy belássuk: a demokratikus választások elméleti tanulmányozásának, gyakorlati elemzésének indokoltsága nem szorul komolyabb igazolásra.

---

199 Talán erről (is) árulkodik a választások estéjére (és néha éjszakájára) jellemző euforikus ünneplés, amely a győztes pártot támogatók táborának „katarzisos" állapotát fejezik ki.

A választások kapcsán óhatatlanul felmerül néhány alapvető kérdés: Mit jelent a választás fogalma? Mi alapján válthatók át a szavazatok mandátumokká? E folyamatra kiterjedő és a választási eljárás egészét átfogó rendszer osztályozható-e, és ha igen, milyen szempontok mentén? A következőkben e kérdések megválaszolására teszek kísérletet.

5.2 VÁLASZTÁS

A választás egy sajátos döntési folyamat (vagy pillanat?), amelyben a választó személytetszés (szimpátia), megérzés (intuíció), vagy akár spontán döntés alapján megkülönböztet, kiemel egy vagy néhány alternatívát ‚n' lehetőség közül.[200] A (ki)választás lehet többnyire tudatos döntés eredménye is, amelyet hosszas megfontolás, a kínálkozó alternatívák mérlegelése és összehasonlítása előz meg. A kiválasztás mindegy következménye a „kiválasztó" személy – tervei, érdekei, sajátos értékrendje, vagy politikai beállítottsága mentén történő – döntésének, amely tulajdonképpen a kiválasztott alternatíva értékelésének sajátos kifejeződése (Természetesen, itt eltekintünk a manipulációtól, és egyéb „kevésbé tiszta" választói szándékoktól).

A választás tárgya lehet egy (vagy több) személy hatalmi pozícióba történő ki-, és megválasztása, de vonatkozhat (több megoldási alternatívát tartalmazó) kérdésekre, (köz) ügyekre is. Jelen írás szempontjából, minket elsősorban az egymással versengő pártok és jelöltjeik, intézményes keretek között, előre rögzített szabályok mentén történő (politikai) kiválasztása érdekel, noha a választás jelentéstartománya nem szűkíthető le csupán a politikai választásokra.

Elvi síkon, az általános demokratikus választások során a választópolgárok többnyire „önállóan", másoktól „függetlenül", azaz mások befolyásolásától vagy akár kényszerítésétől viszonylag mentesen döntenek, a rendelkezésére álló információk birtokában. Ha ezt elfogadjuk, akkor talán azt is el kell fogadnunk, hogy ha a szavazó saját belátása szerint, zavaró tényezőktől mentesen szavazhat, akkor döntése tulajdonképpen önnön képességeinek, tudásának és/vagy érdekeinek sajátos és tiszta levetülése.

A politikai választások kapcsán legalább három elemi következtetés vonható le az eddig elmondottak alapján: először, a „választás" kifejezés értelemszerűen azt jelenti, hogy több mint egy lehetőséggel van dolgunk, és valaki épp attól lesz „választó", hogy a kínálkozó alternatívák sokaságából kiemel egyet vagy néhányat, lemondva a többiről.[201]

Másodszor, a választás csak akkor nyerhet értelmet, ha a rendelkezésre álló alternatívák száma nagyobb, mint a kiválasztandó lehetőségek száma. A matematika nyelvén, ha a kínálkozó alternatívák (jelöltek) száma ‚N', és a kiválasztható lehetőségek száma ‚K',

200 Megjegyzendő, hogy a választás, mint döntési mozzanat, választópolgár-centrikus, ellentétben a jóval szélesebb értelmzési tartománnyal rendelkező választási rendszerrel, amelynek a szavazó szerves része.

201 A diktatúrák esetében, ahol egy „forradalmi" párt egyetlen jelöltje indul kerületenként, ott nem beszélhetünk „választásról", csupán szavazásról, függetlenül attól, hogy az urnák előtti megjelenést kötelezővé teszik vagy sem. Az „election without choice" fejezi ki leginkább e szavazás lényegét.

DUPress

akkor a választás szempontjából szükségszerű feltétel, hogy ‚K' ≤ ‚N' – 1. Ha ennek nem teszünk eleget, azaz, ha ‚K' = ‚N', a választás okafogyottá, értelmetlenné válik.

Harmadszor, a választás politikai szabadságot előfeltételez, még akkor is, ha e szabadság komoly határok közé van terelve. Igaz, nem a szavazók választják ki a jelölteket, de a szavazók mégiscsak jelentős mozgástérrel rendelkeznek a pártok által felkínált jelöltek közüli kiválasztás során.

5.3 VÁLASZTÁSI RENDSZEREK

Elemi megközelítésben, a választási rendszer, mint fogalom, az intézményes keretek rögzítésének,[202] a szavazás formájának (struktúrájának), a mandátumszerzés miként jének, illetve az eredmények megállapítási módszereinek rendszere. A választási rendszerek csoportosítása nem egy magától értetődő folyamat, nemcsak azért, mert a besorolási szempontok különbözőek lehetnek, hanem azért is, mert a csoportosítási szempontrendszer elemei nem egyforma súllyal esnek latba. Kiemelhetők persze olyan alapvető tényezők, mint egy mandátumos-több mandátumos körzetek, egyéni-listás szavazás, többségi-arányos formulák, és így tovább, de e tényezők különböző arányban történő és rendszerbe összeálló keveredése nem eredményez éles határvonalak mentén történő osztályozást. Nem beszélve arról, hogy a kutatók újra és újragondolják a meglévő csoportosításokat, újakat adnak a meglévőkhöz, újabb és újabb elemeket, alcsoportokat vezetnek be vagy rendelnek hozzá főbb csoportokhoz, új ötletek és megoldások mentén hoznak létre új elrendezéseket. Mindez a választási rendszerek és tipológiák plurális voltáról árulkodik.

A határösszecsúszások, a különböző csoportosítások közötti átfedések, a csoportosítást meghatározó szempont-variációk árnyaltabbá teszik a meglévő tipológiák közötti különbségeket, de egyben arra is felhívják a figyelmet, hogy a választási rendszerek osztályozása szubjektív megítélés kérdése (is), annak függvényében, hogy a rendszereket csoportosító személyek milyen kritériumok mentén és milyen megfontolások alapján szándékozzák megközelíteni és értelmezni e rendszereket.

Nem meglepő tehát, hogy a választási rendszerek sokféle tipológiája látott napvilágot a többségitől a félarányoson át az arányosság felé haladó tengely mentén, a körzetekben kioszthatómandátumok száma alapján, az abszolút többség-nem abszolút többség szerint (Grofman, 1975, Grofman–Lijphart (eds.), 1984).

Figyelemre méltó a választási formulák mentén például Lakeman osztályozása (Lakeman, 1974), valamint Bogdanor és Butler által végzett csoportosítás (Bogdanor–Butler (eds.), 1983).

---

202 Az intézményes keretek az általános szabályozást foglalják magukba, melyek nagyobb részéről (pl. kampány, aláírásgyűjtés, jelölési feltételek, körzeti magnitúdó, és nem utolsó sorban a számlálási bizottságokkal kapcsolatos szabályozás, stb.) jelen írásban nem lesz szó.

DUPress

Sajátos megközelítést használ Blondel, aki már-már kizárólagos jelleggel az arányossági szempont figyelembevételével állít fel egy „listát", az aránytalan rendszerektől haladva az arányos rendszerek felé (Blondel, 1990, In Fábián–Kovács, 1998: 27).

Lijphart, egyfelől a választási formula és a körzeti magnitúdó alapján csoportosítja a választási rendszereket (Lijphart, 1994: 10–56), másfelől az arányosság alapján, a többségitől a félarányoson át az arányos rendszerek felé haladva összegzi azokat, 41 ország besorolásával, 1945–2010 között (Lijphart, 2012: 133).

Sartori a pártrendszereket is beemeli az osztályozásába, és a pártrendszer (erős-gyenge), illetve a választási rendszer (erős-gyenge) kombinációival tulajdonképpen négy alternatívát kap: erős-erős; gyenge-erős; erős-gyenge; gyenge-gyenge (Sartori, 2003: 64–65).

Érdekes osztályozási táblázatot állít fel Pippa Norris, aki a versengő („szembenálló") demokráciától a konszenzusos demokrácia felé haladva csoportosítja a választási rendszereket, a többségi, a vegyes és az arányos besorolási szempontokból kiindulva (Norris, 2004, Online 2003, ch. 2: 11).

Gallagher és Mitchell szerzőpáros alapos munkát végzett e téren, hiszen számos szempont (pártrendszer, az egyes pártokon belüli erővonalak, bejutási küszöb, választási formula, arányosság, stb.), illetve nyolc, általuk választott kritérium mentén mutatnak be több lehetséges osztályozást (Gallagher–Mitchell (eds.), 2005: 537–572).

Kovács László Imre és Fábián György osztályozási javaslata is megfontolásra érdemes: a szerzők szerint az egyenlőség-egyenlőtlenség[203] és az arányosság-aránytalanság fogalompárok mentén „tovább árnyalható a választási rendszerekről rajzolt kép" (Fábián–Kovács, 1998: 31).

A számos csoportosítás közül megkülönböztetett jelentőségű (jelen munka szempontjából) Taylor–Johnston osztályozása. A szavazói szerepnek fokozott jelentőséget tulajdonít a szerzőpáros, így a szavazási struktúrát beemelik a besorolási szempontok közé, melynek köszönhetően a sorrendes rendszerek külön kategóriaként tűnnek fel tipológiájukban (Taylor–Johnston, 1979).

Ez utóbbihoz közel álló osztályozást javasol Karvonen, olyan értelemben, hogy a szavazói szerep előtérbe helyezésével a szavazó választási (beleszólási) lehetőségének mértéke alapján különböztet meg négy alapvető csoportot és hat választási rendszertípust (Karvonen, 2004: 207).[204] E megkülönböztetési szempont akár úgy is megfogalmazható, hogy a leadott szavazat kizárólag a jelöltet segíti, vagy a szavazat „átváltható" a párt vagy a lista előnyére is (Karvonen, 2004, 206).[205]

---

203 *Egyenlő*k azok a rendszerek, amelyekben a pártok vagy egyéni jelöltek szavazatrészesedési lehetőségei nincsenek megnehezítve, vagyis a választásokon való indulás nincs szigorú feltételekhez kötve, illetve amelyekben a szavazatok mandátumokká alakítása arányos képviseletet eredményező formulák alkalmazásával történik. *Egyenlőtlen*ek azok a rendszerek, amelyek nem tesznek eleget e két feltételnek.

204 A választási rendszerek korábbi osztályozásának tömör, de átfogó ismertetését lásd többek között Fábián György –Kovács László Imre (1998): *Voksok és mandátumok.* Villányi úti könyvek.

205 Ennek mentén osztja Karvonen a választási rendszereket négy csoportba, a párton belüli jelöltek sorrendbe állíthatósága (igen vagy nem), illetve a (párt) lista előnyére történő átválhatóság (igen vagy nem) szempontok alapján: igen-igen (szabad lista); nem-igen (kötött lista); igen-nem (STV, Blokk, SNTV); nem-nem (egy mandátumos egyéni választókerület) (Karvonen, 2004: 207).

Említésre érdemes továbbá Carmen Ortega Villodres csoportosítása (Villodres, 2006), hiszen a szerző a szabad listás preferenciális rendszerekre helyez fokozott hangsúlyt, annak a sajátos összehasonlítási szempontnak a kiemelésével, hogy a többmandátumos preferenciális rendszerekben a jelöltek közötti versengés duális: egyfelől, a jelöltek más pártok jelöltjeivel szállnak szembe, másfelől, a saját párjukon belüli versenytársaikkal is versengenek (Ez fokozottabban jelentkezik az egyetlen átruházható szavazati (STV-Single Transferable Vote) rendszerekben).

A következőkben Lakeman, Bogdanor–Butler, illetve Taylor–Johnston csoportosításait foglalom táblázatba, majd az általam javasolt csoportosítást mutatom be.

Lakeman féle osztályozás:

5.1 Táblázat

Választási rendszerek*														
Többségi						Félarányos			Arányos					
Relatív		Abszolút				L	SNTV	K	Pártlistás **				V	STV
Egy M	Több M	Egy M		Több M					Lista-vált. nélkül	Egy jelölt megj.	Több jelölt megj.	Több lista megj.		
		Két ford.	Alt.	Két ford.	Alt.									

Forrás: Lakeman, 1974

*A táblázatban használt információk érthetőbbé tételéért a rövidítéseket célszerűnek vélem soronként feloldani: L = Limitált szavazás; SNTV (Single Non-Transferable Vote) = Egyetlen át nem vihető szavazat; K = Kumulatív szavazás; V = Vegyes választási rendszer; STV (Single Transferable Vote) = Egyetlen átvihető szavazat; M = Mandátum, illetve Alt. = alternatív.

**Ami a pártlistás rendszereket illeti, a következő elnevezéseket használom: *zárt* vagy *kötött lista* (pl. Magyarország), ami azt jelenti, hogy a pártok által felállított és nyilvánosságra hozott listán feltüntetett jelöltek sorrendjén a választó nem változtathat; *flexibilis* vagy *rugalmas lista* (pl. Hollandia), amely alapján a listán szereplő jelöltek sorrendjén a választó saját tetszése szerint módosíthat; *nyitott lista* (pl. Finnország), arra utal, hogy a pártok eldöntik, hogy kiket szerepeltetnek a listájukon, és a szavazó a választott párt listáján csak egy nevet jelölhet meg, eldöntve ezzel a listákon szereplő jelöltek erősorrendjét is; *szabad* vagy *kevert lista* (pl. Svájc), ami azt jelenti, hogy a választó leadhatja voksát egyetlen párt listáján egyetlen vagy több jelöltre, de szavazatát megoszthatja több párt listái között is, természetesen a kioszthatő mandátumok számának függvényében (Lásd

DUPress

többek között Fábián–Kovács, 2004: 19–20). Ennek fényében érthetők meg az egyes osztályozások: a listaváltoztatás nélküli; az egy jelölt megjelölése; a több jelölt megjelölése; a több lista megjelölése (szerinti rendszerek).

Bogdanor–Butler féle osztályozás:

5.2 Táblázat

Választási rendszerek									
Egyszerű többségi		Abszolút többségi		Félarányos		Arányos			
Egyéni	Blokk	Alt.	Kétford.	L.	STNV	Listás			STV
						Országos lista országos elosztás	Regionális lista országos elosztás	Regionális lista regionális elosztás	

Forrás: Bogdanor–Butler, 1983

Látható, hogy a két táblázat tartalmaz néhány különbséget. Részletesebb elemzés nélkül, érdekes különbség, hogy Bogdanor és Butler érdemesnek tartotta például az egyszerű (relatív) és abszolút többségi rendszereket elkülöníteni egymástól, nem beszélve arról, hogy míg a listás rendszereken belül Lakeman a listák jellegét emeli ki, addig Bogdanor és Butler a mandátumképzés szintjét tartják elsődleges besorolási szempontnak. Az is feltűnő lehet, hogy Bogdanor és Butler teljesen „megfeledkeztek" a vegyes választási rendszerekről.

Taylor –Johnston féle osztályozás:

5.3 Táblázat

Választási rendszerek								
Többségi			Preferenciális		Listás			Vegyes
Egyéni kerület	Többképv. kerület	Súlyozott többség	Egymandátumos választókerület	Többmandátumos kerület	Párhuzamos listák	Helyilisták	Pártlisták	

Forrás: Taylor–Johnston, 1979

DUPress

Igaz, a fenti tipológiákban is megjelenik az STV, mint preferenciális rendszer, de Taylor-Johnston szerzőpárosnál a preferenciális rendszerek külön kategóriaként tűnnek fel.

A magam részéről, a választási rendszereket két alapvető kritérium mentén csoportosítom: *szavazói szerep*, illetve a választások kimenetelével szorosan összefüggő, annak arányosságára vonatkozó *választási formulák* alapján. Kérdés persze, hogy mivel indokolható, hogy e két alapvető tényező mentén tagolom és csoportosítom a választási rendszereket, de főleg az kérdéses, hogy mivel magyarázható, hogy a szavazói szerep ilyen kitüntetett jelentőséget kap tipológiámban.[206]

Ami a *szavazói szerep*et illeti, a választási rendszerek osztályozásához abból az alapállásból indulok ki, hogy e szerep elsősorban a *szavazás tárgyá*ra és a szavazás *struktúrájá*ra (a szavazócédula szerkezetére - *ballot structure*) vonatkozik.

A szavazás tárgya kapcsán kiinduló kérdésként tételeződik, hogy a szavazópolgár kire vagy mire szavazhat: egyénre (és ezen belül egy vagy több jelöltre); pártra (és ezen belül kötött vagy szabad listára); vagy mindkettőre, különböző mértékben vagy súllyal.

De, miről szól a szavazás struktúrája. Tudjuk, a demokratikus rendszerek általános választásai elsősorban az egymással versengő pártok közüli választásról szól. A legtöbb szavazó gondolata a választások során valószínűsíthetően a törvényhozó testület pártösszetételére irányul elsősorban, de minden szavazó tudatában van annak is, hogy a parlament nemcsak pártokból, pártfrakciókból tevődik össze, hanem egyéni képviselőkből is (Karvonen, 2004: 203). Ilyen értelemben, a szavazás során a szavazónak mindenképp szembesülnie kell pártokkal és/vagy egyéni jelöltekkel: „közvetlenebbül" a leginkább preferált pártjával és a pártot képviselő egyéni jelölttel vagy jelöltekkel.

Azt is tudjuk, hogy több választási rendszerben a szavazó olyan egyéni jelöltek közül választ, akik vagy pártszínekben, vagy független jelöltként mérettetik meg magukat. Más választási lehetőség itt nincs. Számos választási rendszerben a pártok jelölik ki az induló jelöltjeik névsorát (listáját), ami azt jelenti, hogy a szavazónak mindenképp el kell fogadnia a preferált pártja által kijelölt egyéni jelölteket, akik közül többen is képviselők lehetnek. Megint más rendszerekben, a szavazó nemcsak a kiválasztott pártra adhatja le voksát, hanem az általa kedvelt pártot képviselő jelöltek között is választási lehetőséget kap.

Annak, hogy a szavazó különböző módon egyén(ek)re vagy pártra szavazhat, azért van megkülönböztetett jelentősége, mert e szavazói szerep a választási rendszerek osztályozását meghatározó tényezőként léphet fel. Az egyéni jelöltre, illetve pártlistára szavazás történelmileg is nyomon követhető, ugyanis a XIX. századra a jelölt-centrikus, a XX. századra a fokozatosan kibontakozó párt-centrikus szavazás volt jellemző, a XXI. században valószínűsíthetően a kettő kombinációjának vegyes változata fog egyre nagyobb teret nyerni (Dezső, 1987/7).

---

206 Ez azért is érdekes kérdés, mert a választási rendszerek teljesebb elemzése során nem szabad figyelmen kívül hagyni olyan változókat, mint a körzeti magnitúdó, a bejutási küszöb vagy a pártrendszer mikéntje (itt elsősorban a pártok számát és a pártok közötti erőviszonyokat jelentős mértékben kifejező effektív pártszámra gondolhatunk).

DUPress

E változás eszmei háttere a felvilágosodásban keresendő, de a változás oka jelentős mértékben politikai indíttatású is. Egyfelől, a felvilágosodással olyan értékek kerültek a középpontba, mint az egyéni szabadság, a politikai egyenlőség, a részvétel eszméje, és hamarosan világossá vált, hogy a többségi választási rendszerek nem tudnak eleget tenni e követelményeknek. Másfelől, a tömegpártok fokozatos megjelenésével, mindegy logikai következményeként merült fel, hogy minden tömegpárt szerette volna (talán a mindenkori domináns párt kivételével), hogy ne a „győztes mindent visz", hanem az arányos mandátumrészesedés elve érvényesüljön. Úgy tűnik, a XX. század folyamán a „képmás" elmélet fölülírt minden más elvet a demokratikus parlamenti választások során, és ezzel egyre nagyobb teret nyert az arányos képviselet igényének elméleti megalapozása is. Ilyen formán megkülönböztethetjük tehát az *egyéni* és a *listás* szavazást, és ennek megfelelően a többségi, a félarányos,[207] illetve az arányos formulákat.

A Douglas Rae által elnevezett *szavazási struktúra* (Rae, 1971; Fábián, 1997: 48)[208] kapcsán felmerülő alapvető kérdés, hogy a szavazó egy vagy több jelöltre (pártra) adhatja le voksát, illetve, hogy egyetlen jelöltre szavazhat vagy a szavazólapon szereplő jelölteket saját preferenciája szerint sorrendbe állít(hat)ja.

A szavazási struktúra alapján tehát a választó szavazhat egy vagy több jelöltre, annak függvényében egyebek mellett, hogy egy-, vagy többmandátumos kerületről van szó. Az egymandátumos kerületben, ha a szavazó kizárólag egyetlen nevet jelölhet meg, *kategorikus* szavazásról, ha viszont az induló jelölteket rangsorolhatja, *preferencia-sorrendes* szavazásról beszélhetünk. A többmandátumos kerületekben, ahol a szavazó több jelöltet is megjelölhet, ott *sorrend-mentes* (blokk, kumulatív, limitált szavazás), illetve *preferencia-sorrendes* szavazásról lehet szó.

Korábban említettem a képmáselmélet térnyerését. Itt viszont ki kell hangsúlyoznom, hogy a sorrendes szavazás elvileg a választópolgár részvételének spektrumát szélesíti. A nagyobb mértékű és összetettebb szavazói részvétel a demokratikus választások egy igen fontos aspektusa, függetlenül a választások eredményétől. A szavazás *kategorikus* és *sorrendes* megkülönböztetése a választási rendszerek egy lényeges (kiegészítő) osztályozási szempontjára hívhatja fel a figyelmet az eredmény kimenetéhez kötődő arányossági kritérium szerinti csoportosítás mellett.

A *választási formulák* legismertebb csoportosítási kritériuma az arányosság, amelynek értelmében – a választási rendszerek gyakori csoportosításához hasonlóan – beszélhetünk *többségi*, *félarányos* és *arányos* formulákról. Itt mindenképp kiemelendő, hogy a formulák típusai és választási rendszerek közé gyakran azonosságjel kerül, mivel mindkettőnél az arányosság képezi a fő besorolási szempontot. A kettő azonban nem lehet azonos,

207 A pontosítás kedvéért: a szó szigorú értelmében, a formulák többnyire többségi vagy arányos formulák, a „félarányos" besorolás inkább a választási rendszerre – és ezen belül elsősorban az eredményre – vonatkozik, ennek ellenére mégis előfordul a szakirodalomban a kifejezés használata a formulákra vonatkoztatva is.

208 Rae maga nem állított fel az itt bemutatottakhoz hasonló tipológiákat, de nagyhatású munkájában a választási rendszerek alapvető összetevőinek, „változóinak" alapos tanulmányozása, és e rendszereknek az összetevők mentén történő komparatív elemzése központi fontosságú a választási rendszerek osztályozásának kérdésében.

ezért nem is „moshatjuk" össze. Egyrészt azért, mert a formula csupán része a választási rendszernek, mi több, szám szerint jóval több formula használatos, mint ahány választási rendszer-típusról beszélhetünk. Másrészt, mert a kettő azonosítása semmiképp nem lenne egyértelmű, hiszen a formula arányos volta és a választási rendszer kimenetének arányossága között nem áll fenn egyenes arány[209] (ennek oka, hogy választás eredményének arányossága nem pusztán a használt formula függvénye). Harmadrészt, bármilyen arányossági formulát alkalmaz, egy választási rendszer önmagában is tartalmaz többségi elemeket, nem beszélve a vegyes választási rendszerekről, amelyek eltérő arányban keverik az egyéni és a listás formulákat, azaz a többségi és az arányos rendszerek elemeit, különböző kimeneteket eredményezve arányossági szempontból is.

A szavazói szerep (elsősorban a szavazási struktúra), illetve a kimenetet meghatározó választási formula egyesített szempontja mentén történő csoportosításból kiderül, hogy a választási rendszerek számos, egymást átfedő, néha egymásnak feszülő osztályozása képzelhető el, ami e rendszerek komplexitásáról, a vonatkoztatási vagy a csoportosítási szempontrendszerek bonyolultságáról, azok plurális voltáról árulkodnak. A sokféle szempont mentén történő plurális osztályozás megnövelheti azonban annak valószínűségét, hogy bármelyik csoportosítás hiányos, netán kevésbé egyértelmű, vagy itt-ott akár ellentmondásos lesz. Hogy csak egy példát említsek: a többségi választási rendszerekre általában egyénekre történő szavazás, kategorikus választás, illetve többségi szabály alkalmazása jellemző, aminek következtében ehhez a rendszerhez többnyire aránytalan kimenet köthető. Nem kizárt azonban, hogy a többségi szabály alkalmazásával nem kategorikus választás és kevésbé aránytalan, mi több arányos kimenet jellemez egy konkrét többségi rendszert konkrét helyzetben, főleg ha az adott pártrendszer főbb pártjai között kiegyensúlyozott erőviszonyok állnak fenn.

Éppen ezért kihívó feladatnak tűnik Duverger egy korábbi munkájának címadó „Melyik lehet a legjobb választási rendszer?"[210] kérdésére egyetlen, magától értetődő és kielégítő választ adni, annál is inkább, mert ez attól is függ, hogy tulajdonképpen „ki, mit és miért tart a legjobbnak?". Elsődleges szempont lehet az is, hogy a „legjobb" rendszer megítélése kapcsán ki és milyen fontosságot tulajdonít a szavazói szerepnek, illetve a szavazatrészesedés-mandátumrészesedés között fennálló arányossági indexnek. Alapvető kérdésként tételeződhet továbbá, hogy a szavazói részvétel mértékében, illetve a kimenet arányossági skáláján mi alapján és hol húzható meg a „megfelelő" vagy az „elfogadhatóságot" jelző határ (Sartori, 2003: 15–16).

Általánosabb megfogalmazásban, az eljárás és a kimenet szétválasztásával, és a választási eljárás „méltányosságának", illetve a választási kimenet „igazságosságának" szem előtt tartásával valamelyest megindokolható, hogy miért is gondoljuk egyik választási rendszert „jobbnak" a másiknál. Kérdés, persze, hogy ki és miként értelmezi a „igazságosság" fogalmát. Természetesen, bármely válasz távol áll attól, hogy egyetemes jellegű legyen, ettől függetlenül, a válaszkeresések, éppúgy, mint a választási rendszerek különböző besorolási

209 Könnyen megeshet például, hogy egy többségi választási rendszerben, többségi formula alkalmazásával, viszonylag arányos, vagy „félarányos" eredmény születik. Az ilyen jellegű „eltolódást" egy csoportosítási táblázat aligha érzékeltet.

210 Lásd M. Duverger: ‚Which is the Best Electoral System' In Lijphart –Grofman, 1984: 31–39.

DUPress

szempontok mentén történő tipologizálása, nem hasztalan próbálkozás, mert ezek mindegyike hozzáadhat egy-egy új dimenziót vagy vonást a választási rendszerekhez, vagy sajátos megvilágításban tűntetheti fel a választás, a választási rendszer bonyolult és összetett fogalmait.

De, nézzük a választási rendszerek osztályozásának egy lehetséges verzióját a szavazási struktúra alapján, feltüntetve a használt választási formulát, érzékeltetve a választás kimenetének (feltételezett) arányosságát is.[211]

5.4 Táblázat

<table>
<tr><td colspan="12">Választási rendszerek</td></tr>
<tr><td colspan="4">Kategorikus (kizárólagos)</td><td colspan="5">„Köztes”</td><td colspan="3">Ordinális (Sorrendes)</td></tr>
<tr><td colspan="4">Kategorikus szavazás</td><td colspan="3">Plurális szavazás</td><td colspan="2">Félordinális szavazás</td><td colspan="3">Ordinális szavazás.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Többségi formula</td><td>Félarányos formula</td><td>Arányos formula</td><td colspan="2">Félarányos formula</td><td>Aránytalan/ Félarányos formula</td><td>Arányos formula</td><td colspan="2">Aránytalan formula</td><td>Arányos formula</td></tr>
<tr><td>Rel.</td><td>Absz.</td><td>SNTV</td><td>Kötött lista</td><td>Blokk</td><td>Kum.*</td><td>Lim.</td><td>Vegyes rendszerek</td><td>Szabad lista</td><td colspan="2">Rel.</td><td>Absz.</td><td>STV</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td>„Kvóta” „Osztó”</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td>„Kvóta” „Osztó”</td><td>B.</td><td>C.</td><td>Alt.</td><td></td></tr>
</table>

Forrás: Saját táblázat

(A rövidítések feloldása: Rel. = Relatív; Absz. = Abszolút; Kum. = Kumulatív; Lim. = Limitált; B. = Borda-féle pontozásos módszerek; C. = Condorcet-féle páros összehasonlításos eljárások; Alt. = Alternatív módszer (Igaz, a Borda-módszert és a Condorcet-eljárást sehol nem alkalmazzák általános választásokon, de a sorrendes szavazás fejlődésében játszott megkülönböztetett szerepük miatt e két módszert is bevettem a tipológiába. Részletes bemutatásokra a későbbiekben kerül sor).

211 A kategorikus, de főleg a sorrendes szavazás értelmezésére, és ez utóbbi alkalmazásának megindokolására a preferenciális rendszerek elemzése során kerül sor.

DUPress

* A kumulatív szavazás plurális, ha ugyanarra a jelöltre adja le a szavazó minden voksát, de bizonyos értelemben preferenciális, ha a szavazat több jelölt között súlyozással oszlik meg. Mindenképp rangsorolásra utal, ha például hat lehetséges szavazatból az első jelölt hármat, a második kettőt, és a harmadik egy szavazatot kap a szavazótól.

Természetesen, ez a csoportosítás sem tartalmaz minden aspektust. Olyan változók maradtak ki, mint a kerületi felosztás (körzeti magnitúdó), a Bogdanor–Butler féle csoportosításban is feltüntetett mandátumképzési szint, a fordulók száma (noha ez részben kikövetkeztethető a relatív és az abszolút többség esetében), vagy a rendszer arányosságára jelentősen ható pártrendszer miléntje.

„Erénye" viszont, hogy előtérbe helyezi a szavazói szerepet, a szavazási struktúrát, ezzel pedig felhívja a figyelmet arra, hogy a szavazópolgár politikába való beleszólásnak mértéke, szavazatának minél szélesebb spektruma demokratikus érték: nem biztos, hogy haszonelvűség mentén vagy hatékonysági alapon, az itt értelmezett demokrácia-felfogás eszmei szempontjából azonban mindenképp.

5. 4 VÁLASZTÁSI FORMULÁK

A politikai választások kapcsán alapvető kérdés, hogy miként aggregálhatók az egyéni vélemények, vagyis, hogy miként válthatók át az egyéni szavazatok kollektív szavazattá úgy, hogy a közösségi döntés a lehető legjobban tükrözze a választók össztársadalmi preferenciáját? A választási folyamat egyik központi tényezője a szavazatokat mandátumokká alakító átváltási függvény, a választási formula.

A választási formula az egyéni szavazatokat emeli tehát kollektív szavazattá. Az eljárásban használt formula tulajdonképpen egy *hozzárendelési szabály*, olyan függvény, amelyben az alaphalmaz vagy értelmezési tartomány elemeihez (szavazataihoz) hozzárendeljük a képhalmaz vagy értékkészlet (jelöltek) egyik vagy másik elemét. A formula tehát a szavazati bemenetet váltja át kimenetre.

Csoportosításukat megelőzően fontosnak vélem megemlíteni, amint korábban is kihangsúlyoztam, hogy a választási formulák nem tévesztendők össze a választási rendszerrel, hiszen az előbbi csupán fontos részeleme az utóbbinak. A választási formula vizsgálható önmagában, de célszerű úgy is vizsgálni azt, mint a választási rendszer egyik fontos változója,[212] amely lehet többségi, félarányos vagy arányos.

212 Jelen írásnak nem tárgya a választási rendszerek kimenetét meghatározó többi tényező vizsgálata, de a tisztázás kedvéért említésre érdemes, hogy a formula mellett a választási eredményt, annak arányosságát vagy a tökéletes arányosságtól való eltérését a választási rendszerek további elemei határozhatják meg: a választási kerületek átlagos magnitúdója (összes mandátumszám / összes kerületszám), a pártrendszer miléntje (pártok száma, pártok közötti erőviszonyok, stb.) és nem utolsó sorban a parlamentbe való bejutási küszöb.

DUPress

A többségi formula lényege, hogy a szavazatok mennyiségi összevetésével hatékony szavazatkoncentrálást végez, és akár relatív, akár abszolút többséggel, de biztos győztest eredményez. Jellegénél fogva inkább kategorikus, azaz nem kell (nincs is szüksége rá) kompromisszumos megoldásokat keresnie.

A félarányos formulák tulajdonképpen többségi elv alapján működnek, de kevésbé kategorikus jellegűek, hiszen több jelölt győzelmét „engedélyezik".

Az arányos formulák sajátos szerepe, hogy a szavazók politikai vagy pártpreferenciájának hű leképezését nyújtják, persze más, arányosságot meghatározó tényezőkkel együtt. Ha a megválasztott testület a társadalom politikai beállítódásának egyfajta mikrokozmosza, akkor arányosság szempontjából a választási rendszer hatékonynak bizonyul, és ebben magának a formulának is vezető szerepe van. E formula nem annyira kategorikus, hajlamos inkább kompromisszumos megoldási helyzeteket teremteni.[213]

A többségi és az arányos formulák kombinációja általában a vegyes választási rendszerekre jellemző, és együttesen viszonylag kategorikus győztest és viszonylag arányos kimenetet eredményezhetnek, amely elsősorban a vegyes rendszer milyenségétől függ és attól, hogy annak melyik altípusáról van szó.

5.5 VÁLASZTÁSI FORMULÁK TÍPUSAI (ARÁNYOSSÁGI SZEMPONTBÓL)

5.5.1 Többségi formulák

Relatív többségi formula (Pluralitás)

Egy adott kerületben, ‚N' jelölt esetén, tételezzük fel, hogy V_1, V_2, V_3,…V_N az egyes jelöltekre leadott érvényes szavazatok száma. A relatív többségi szabály értelmében az 1-es jelölt csak és csakis akkor nevezhető relatív többségi győztesnek, ha fennáll a következő reláció: $V_1 > V_2$; $V_1 > V_3$; …; $V_1 > V_N$.

E formula értelmében tehát az 1-es jelölt minden riválisát legyőzi páros összehasonlításban.[214] A győzelemhez szükséges szavazatok száma az összes érvényes szavazatoktól, illetve az induló jelöltek számától függ. A példa kedvéért: ha az érvényes szavazatok száma 1 000, és ha például három jelölt indul, a relatív többségi győzelemhez minimum 334, ha viszont négy jelölt száll versenybe, akkor legalább 251 érvényes szavazatra van szükség.

213 Ennek egyik oka, hogy az arányos formulák alkalmazásával jóval nagyobb annak valószínűsége, hogy egyetlen párt részéről sem jön össze az abszolút többségi győzelem, ami értelemszerűen koalíciókötésre kényszerít két vagy több pártot. Köztudott, hogy a koalíciós kormányok zömmel működésképtelenné válnak kompromisszumra való hajlam nélkül.

214 Az egyes formulák rövid bemutatása nem tartalmazza az előnyök és hátrányok, illetve a pártrendszerre gyakorolt hatásuk ismertetését.

DUPress

Egy adott kerületben, ‚N' jelölt esetében, ha V_1, V_2, V_3,…V_N az egyes jelöltekre leadott érvényes szavazatokat jelöli, és ha ‚V' az egyes jelöltekre leadott érvényes szavazatok összege, akkor az abszolút többségi szabály értelmében az 1-es jelölt csak és csakis akkor nevezhető abszolút többségi győztesnek, ha fennáll a következő formula:

$V_1 > V_2 + V_3 + \ldots + V_N$, vagy más alakban: $V_1 > V/2$, azaz $V_{1\,min} = V/2 + 1$, ha V páros szám (2K), illetve $V_{1\,min} = V/2 + ½$, ha V páratlan szám (2K + 1). Azt mondhatjuk tehát, hogy az abszolút többség alsó határa nem más, mint az érvényes szavazatok felének kiegészítése a következő egész számra (Van Den Berg, 1955; Fábián (szerk.), 1997). Ha a relatív többségi formulát vesszük kiindulópontnak, akkor kijelenthető, hogy az abszolút többségi formula önmagában egy komoly lépést jelent az arányosság felé.

E formula értelmében tehát az abszolút többségi győzelemhez nemcsak a rivális jelöltek egyenkénti, hanem azok együttes legyőzésére van szükség. A teljes mezőny legyőzésének követelménye értelemszerűen egy szigorított kritérium a relatív többségi győzelem mércéjéhez képest. Ezzel magyarázható, hogy az abszolút többséget minősített relatív többségnek neveztem korábban is (mivel összehasonlításon nyugszik, de „minőségibb" a viszonyítási alap). A relatív többségivel ellentétben az abszolút többségi győztes esetében az induló jelöltek száma nem befolyásolja a győzelemhez szükséges szavazatmennyiséget.[215] A szemléltetés kedvéért: ha az érvényes szavazatok száma 1 000, teljesen mindegy, hogy két vagy hat jelölt indul a választásokon, az abszolút győztesnek mindenképp 501 szavazatot kell begyűjtenie.

5.5.2 Félarányos formulák

A relatív és az abszolút többségihez képest a félarányos formulák (nevükből is adódik) további lépést jelentenek az arányosság felé (több alkalommal is említettem, hogy a formulaváltozó kimenetet eredményezhet arányossági szempontból a pártrendszer jellegének, és összetételének, a pártok közötti erőviszonyoknak, a kioszthatő mandátumok számának, stb. függvényében). A félarányos formulák csoportjában általában négy eljárást szokás sorolni: blokk; kumulatív; limitált; illetve az egyéni át nem vihető (SNTV) szavazást.

215 A relatív és az abszolút formula kombinációját *vegyes többségi formulá*nak nevezhetjük. Erre akkor kerül sor, ha az első fordulóban abszolút többséget kell elérni, a másodikban viszont elegendő a relatív többség (magyar parlamenti választások egyéni kerületeiben alkalmazták 1990–2014 között. A *kettős többségi formula* azt jelenti, hogy mindkét fordulóban abszolút többséget kell elérni a győzelemhez (francia elnökválasztás).

DUPress

Egyfordulós, többmandátumos egyéni kerületben történik a szavazás. Az induló pártok a kerületben kiosztható mandátumok számával egyenlő számú jelöltet indíthatnak, és a szavazó is annyi jelöltet jelölhet meg, ahány mandátum kiosztásra vár az adott kerületben, de a feltűntetett jelölteket a szavazó semmiképp nem rangsorolja. Az egyes jelöltekre leadott szavazatok összesítésével kiderül, kik a győztesek.

A következő példában tételezzük fel, hogy a kerületben összesen 40 000 szavazó szavaz, három mandátum osztható ki, és ezek elnyeréséért négy párt indít jelölteket. Ez azt jelenti, hogy az érvényes szavazatok száma 120 000 lehet, hiszen minden szavazó három szavazatot adhat le. A szavazatok a következőképpen oszlanak meg:

5.5 Táblázat

Jelöltek száma	Jelöltek	Pártok	Szavazatok	Mandátum
1	A_1	A	**15 000**	1
2	A_2	A	12 000	-
3	A_3	A	9 000	-
4	B_1	B	**14 000**	1
5	B_2	B	**13 000**	1
6	B_3	B	6 000	-
7	C_1	C	12 000	-
8	C_2	C	11 000	-
9	C_3	C	10 000	-
10	D_1	D	8 000	-
11	D_2	D	4 000	-
12	D_3	D	6 000	-
Összes			120 000	3

Forrás: Saját számítás

Azt eredmények alapján világos, hogy az ‚A' párt egy, a ‚B' párt két jelöltjének sikerült mandátumot szereznie. Ez a példa is jól mutatja, hogy az arányosság szempontjából a

216 Igaz, a „félarányos" csoportba soroltam, de a tömbösített szavazatot gyakran a többségi formulák között említik. Ezt a módszert alkalmazzák Magyarországon az önkormányzati választásokon („kislistás" szavazás), alkalmazták Nagy-Britanniában, kétmandátumos választókerületekben, Görögországban, illetve a törökországi nemzetgyűlési választásokon (Lásd D. Fisichella (2000): *A politikatudomány alapvonalai*. Osiris Kiadó, Budapest, 192). Palesztina és Mauritius-szigetek alkalmazzák ezt az eljárást. Bermuda és Thaiföld alkalmazta korábban.

DUPress

„megítélések" bizonytalanok, az eredmények igen széles skálán mozoghatnak. Esetünkben a ‚B' párt a mandátumok 2/3-át vitte el (66.66%), miközben a szavazatok mindössze 27.5%-át mondhatja magáénak (Félarányos formulával állunk szemben, miközben súlyosan aránytalan eredmény született).

Halmozott (Kumulatív) szavazat[217]

Többmandátumos egyéni választókerülettel szembesülünk, és a szavazó itt is annyi szavazatot adhat le, ahány mandátum kioszthatő az adott kerületben. Lényeges különbség azonban a blokk-szavazáshoz képest, hogy a szavazó preferenciájának intenzitása itt elég nagymértékben kifejezésre juthat, hiszen tetszése szerint akár egyetlen jelöltre adhatja le az összes szavazatát. Ez az eljárás elvileg a politikai vagy más kisebbségek részvételi lehetőségét növelheti meg, és rendelkezik egyfajta arányosítási tendenciával. Szemléltető példára itt kevésbé van szükség, hiszen akár az előző példa is minta lehetne, azzal a kikötéssel, hogy a szavazók zöme egy vagy két jelöltre „halmozták" voksaikat.

Korlátozott (Limitált) szavazat[218]

Az előző kettőhöz hasonlóan ebben az esetben is többmandátumos egyéni kerületről van szó, a szavazónak itt is plurális jelölési lehetősége van, annyi különbséggel, hogy a szavazó által megjelölhető jelöltek száma maximum a kerületben kioszthatő mandátumok eggyel csökkentett száma lehet. Ez a módszer fontos lépést jelenthet az arányossági index javítása felé, hiszen megnehezíti a túlzottan domináns párt számára, hogy minden mandátumot elvigyen, és ezzel könnyebbé teheti a kisebbségek mandátumhoz jutását. Megjegyzendő, hogy e módszer elsősorban nem a választók, hanem a pártok magatartása felé irányítja a figyelmet, ugyanis e módszer igen kényes választási „játszmával" szembesíti az egymással versengő pártokat. Arról van szó ugyanis, hogy a pártoknak a lehető legalaposabb közvélemény kutatásokat, felméréseket kell végezniük az egyes kerületekben a saját támogatottságuk lehető legpontosabb feltérképezése érdekében.

Tételezzük fel, hogy egy négymandátumos kerületben három pártra a következőképpen oszlik meg 120 000 szavazat: A = 65 000; B = 35 000; C = 20 000 (A szavazatok alapján, úgy tűnik, egy domináns párttal rendelkező hárompárt-rendszerrel van dolgunk, ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a domináns párt viszi az összes mandátumot). A számtalan lehetőség közül csupán négy alternatíván keresztül szeretném érzékeltetni e módszer törékenységét: minden párt elemi érdeke önnön valós helyzetének, támogatottságának pontos ismerete, annak érdekében, hogy hány jelöltet indítson.

---

217 Illionis Államban használták ezt az eljárást 1870-es évektől az 1970-es évek végéig.

218 Ezt a módszert alkalmazták Nagy-Britanniában, 1868–1880 között, amikor a 40 alsóházi képviselőt 13 választókerületben választották meg: 12 hárommandátumos és egy 4 mandátumos választókerületben, illetve Portugáliában és Spanyolországban a 20. század elején (Fisichella, 2000: 193).

DUPress

5.6 Táblázat

	A			B			C		
	Jelölt	Szavazat	M	Jelölt	Szavazat	M	Jelölt	Szavazat	M
I. Alternatíva	A_1	**34 000**	1	B_1	**35 000**	1	C_1	**20 000**	1
	A_2	**31 000**	1						
	Összesen	65 000	2		35 000	1		20 000	1
II. Alternatíva	A_1	**22 500**	1	B_1	**35 000**	1	C_1	20 000	
	A_2	**22 000**	1						
	A_3	**20 500**	1						
	Összesen	65 000	3		35 000	1		20 000	0
III. Alternatíva	A_1	**20 000**	1	B_1	13 000		C_1	11 000	
	A_2	**16 000**	1	B_2	12 000		C_2	9 000	
	A_3	**15 000**	1	B_3	10 000				
	A_4	**14 000**	1						
	Összesen	65 000	4		35 000	0		20 000	0
IV. Alternatíva	A_1	**16 800**	1	B_1	**18 000**	1	C_1	**20 000**	1
	A_2	16 700		B_2	**17 000**	1			
	A_3	16 000							
	A_4	15 000							
	Összesen	65 000	1		35 000	2		20 000	1

Forrás: Saját számítás

Az első esetben ‚A' párt aligha lehet teljesen elégedett, hiszen két biztos mandátumot szerzett, de érezheti, hogy többre is „futotta volna", hatékonyabb stratégiával. A második verzió már sikeresebb ‚A' számára, hiszen sikerült három mandátumot begyűjtenie. A harmadik lehetőség igencsak kockázatos, mert nem lehet előre látni a riválisok stratégiáját, illetve a jelöltjeik közötti szavazatmegoszlást. Ha kedvezőek a fejlemények (III. alternatíva, de ehhez azonban szükség van ‚B' és ‚C' párt súlyos tévedéseire is, arra, hogy túlméretezzék saját reális lehetőségeiket), ‚A' párt minden mandátumot begyűjt, ha viszont ellenkező irányba alakulnak a dolgok (ehhez viszont ‚B' párt tökéletes „ráérzésére" van szükség), akkor ‚A' pártnak be kell érnie egyetlen mandátummal, annak ellenére, hogy a szavazatok több mint felét mondhatja magáénak, miközben ‚B' párt két mandátumot visz el 29%-os szavazatrészesedés mellett. (Egy ismételt megjegyzés: e példa is jól mutatja, hogy a „félarányos" jelző nem korlátozódhat csupán a választási formulára, hiszen a korlátozott szavazat esetében is több tényező befolyásolja az eredmény (fél)arányosságát).

DUPress

Ez a formula valahol a többségi és a blokk vagy a limitált módszerek között helyezkedik el, ugyanis többmandátumos, viszont a szavazó egyetlen szavazatot adhat csak le. A leadott szavazatokat pártonként összeadják, és a legtöbb szavazatot elért jelöltek mandátumhoz jutnak. A pártok számára itt is kihívó feladatot jelent, hogy hány jelöltet indítanak a legnagyobb választási profit elérése érdekében, ezért a támogatottság pontos felmérése és ismerete minden párt számára elemi érdek. Ha egy párt „túlméretezi" feltételezett támogatottsági indexét és több jelöltet indít, a jelöltjeire leadott szavazatok túlzottan szétszóródhatnak, és vagy mandátum nélkül marad, vagy súlyosan alulreprezentált lesz. Ha viszont az adott párt túlzottan „alulértékeli" támogatottságának mértékét, vagy nem mer kockáztatni, és biztosra akar menni, akkor a mandátumhoz szükséges szavazatszám fölötti fölös szavazatai elkallódnak. De, nézzünk egy példát:

Tételezzük fel, hogy hét párt indít jelöltet egy négymandátumos kerületben. Azt is tételezzük fel, hogy a két legnagyobb párt egyike sem mer kockáztatni, mivel nem biztos magában, vagy tévesen mérte fel támogatottsági fölényét versenytársaihoz képest. Ebben az esetben a következőképpen oszlik meg 80 000 érvényes szavazat a pártok között:

5.7 Táblázat

Párt	Szavazat	Mandátum
A	22 000	1
B	21 000	1
C	10 000	1
D	9 000	1
E	8 000	
F	7 000	
G	3 000	
Összesen	**80 000**	**4**

Forrás: Saját számítás

Az első négy legtöbb szavazatot begyűjtött párt egy-egy mandátumhoz jutott. Az első két párt túlzottan sok fölös szavazattal rendelkezik, ez viszont súlyos aránytalanságot eredményez. De, elképzelhető lehetett volna, hogy ‚A' és ‚B' párt legalább két-két jelöltet

219 E formulát Jordániában és Indonéziában alkalmazzák a Felsőház tagjainak megválasztásához. Japánban 1948 – 1993 között, korábban pedig Dél-Koreában, valamint a tajvani parlamenti képviselők egy részének megválasztásához használták.

DUPress

indítson, és jelöltjeik viszonylag azonos támogatottsága mellett (például ‚A' párt: 11 500 és 10 500, ‚B' párt: 10 800 és 10 200) mindkét párt két-két mandátumot szerezhetett volna. Matematikai értelemben azonban az is megeshetett volna, hogy az első két párt négy-négy jelöltet indít, olyan, számukra kedvezőtlen megosztásban, hogy végül a ‚C', ‚D', ‚E' és ‚F' pártok jutnak egy-egy mandátumhoz. Érdekes, hogy arányossági szempontból ez utóbbi verzió jóval kedvezőbb, mint a fenti táblázatban bemutatott eredmény.

5.5.3 Arányos formulák

Mivel jelen írás a preferenciális választási eljárásokra helyezi a hangsúlyt, az arányos formulák ismertetésére is csak vázlatosan kerül sor (annak ellenére, hogy a listás rendszerek egyik változata – szabad lista – közvetlenül köthető a preferenciális eljárás alapgondolatához, amint az látszik a választási rendszerek általam készített csoportosítási táblázatában is).

Az arányos rendszerek a demokratikus választási rendszerek egy sajátos csoportját képezik, olyan értelemben, hogy a demokratikus berendezkedés a képviselet elvén nyugszik, az arányos rendszerek pedig a képviselet arányosságára helyezik a hangsúlyt. A formulák alkalmazásával kapott eredmény „arányosságát" a szavazatrészesedések (V% = adott párt által megszerzett szavazatok / összes érvényes szavazat), illetve a mandátumrészesedések (M% = adott párt által begyűjtött mandátumok / összes mandátum) hányadosa ($\frac{V\%}{M\%}$) fejezi ki leginkább.

A képviseleti demokrácia terjedésével, a választójog általánossá válásával és a tömegpártok megjelenésével az arányos választási rendszerek térhódítása logikus (már-már szükségszerű) „jelenségnek" számít minden olyan rendszerben, amelyben testületi – többmandátumos – választásra kerül sor. A monokratikus (egyetlen pozícióra történő) választás (elnök, polgármester, stb.) esetében az arányos választási rendszer alkalmazhatatlanná válik, mivel egyetlen személy tölti be a posztot. Az arányosság elve ilyen esetben használhatatlan.[220]

A relatív többségitől az abszolút többségin át hosszú az út az arányos formulákig.[221] A többségi formuláktól eltérően az arányos formulák nem a győzelemhez szükséges viszonyítási mérce megjelölésére törekednek, hanem egyfelől, a szavazatrészesedések arányából kiindulva az egy mandátumot érő „állandó ár" meghatározását helyezik előtérbe. A kiinduló „ár-érték" a V/M, azaz: érvényes szavazatok száma/ kioszthatóó mandátumok száma.

220 Ugyanezt mondhatnánk a kérdés-centrikus választások alkalmával is, mint például egy népszavazás esetében. Itt azonban mégis árnyalnám a választ, ugyanis egy közügyi kérdés mellett vagy ellen lehet szavazni többségi döntéssel, de nem kizárt, hogy a kérdés maga összetett részkérdésekből tevődik össze, amelyek végrehajtásánál elképzelhető egyfajta kompromisszumos kivitelezés az egyes részkérdésekben a többség és a kisebbségek álláspontjaival összhangban.

221 Az arányos választási rendszerek elsősorban Thomas Hare (angol, 1806–1891)), Victor d'Hondt (belga, 1841–1901), Eduard Hagenback-Bischoff (svájci, 1833–1901) és André Sainte-Laguë (francia, 1882–1950) nevéhez fűződnek.

Ebből a konstans értékből vezethetők le a kvóta rendszerek különböző formulái, melyek megszabják, hogy mennyi mandátumot ér az egyes párok által begyűjtött szavazatszám.

Másfelől, egy olyan osztósor létrehozására törekednek, amelynek elemeit osztóként használják a szavazatok „átlagolásához", meghatározva ezzel a rendelkezésre álló mandátumok kiosztásának sorrendjét is. Ilyen értelemben, az arányos választási formulák két nagy csoportba sorolhatók: a legnagyobb maradék formula (Kvóta-rendszerek), illetve a legmagasabb átlag formula (Osztó-rendszerek).

Legnagyobb maradék formula

E formula általános alakja: $q = \frac{V}{M+n}$, amelyben ‚V' az érvényes szavaztok száma, ‚M' a kioszthatő mandátumok száma, ‚n' pedig egy pozitív egész számot tartalmazó „változó". Annak függvényében, hogy milyen értéket vesz fel az ‚n', a következő alapvető kvótákat különböztethetjük meg: Hare[222] (n = 0), Hagenbach-Bischoff (a továbbiakban H–B)[223] (n = 1), Droop,[224] Imperiali[225] (n = 2), illetve a Módosított Imperiali (n = 3). A következő két példa elsőjében az alapot jelent Hare kvótát mutatom be lépésről lépésre, azzal a feltételezéssel, hogy az adott választási rendszer nem használ más módszert a ki nem oszthatő mandátumok szétosztására. Ez azt jelenti, hogy ebben a szakaszban kötelezően ki kell osztani minden mandátumot. A második példa pedig az egyes formulák összehasonlítását tartalmazza.

Első példa: tételezzük fel, hogy öt párt verseng hat mandátumért, és az 1 000 érvényes szavazat megoszlása a pártok között: A = 400; B = 260; C = 140; D = 105, E = 95. A kvóta általános formulájának értelmében $q = \frac{V}{M+n}$ és mivel $n = 0$, $q = \frac{1\,000}{6} = 166$ (A kvóta meghatározásánál nincs kerekítés).

222 Többek között Ausztria, Olaszország, Ciprus, valamilyen szinten Costa-Rica alkalmazza, korábban, 2008-ig Németországban is honos volt.

223 Ezt a kvótát korábban például a magyar parlamenti választások megyei listás csatornáján alkalmazták.

224 E kvótát az angol ügyvéd és matematikus, Henry Richmond Droop (angol, 1832–1884) dolgozta ki 1868-ban. Megjegyzendő, hogy a H–B kvótához hasonlóan az n = 1 a Droop kvótánál is. A kettő közötti különbség, hogy a Droop esetében a hányadoshoz még hozzáadunk egyet, vagyis a $q = \frac{V}{M+1} + 1$. Joggal tehető fel a kérdés, hogy mi lehet ennek az oka. A válasz röviden, hogy ha a kioszthatő mandátumok számánál több párt végez azonos szavazattal (ami elképzelhető matematikailag), akkor a H–B formula alkalmazásával nehézséget okoz, hogy mely pártok kapjanak mandátumot. Példa: ha öt párt verseng négy mandátumért, és 1 000 érvényes szavazatot adtak le, akkor a H–B kvóta alapján q = 200. Megeshet, hogy mind az öt pártnak 200 szavazatot sikerül begyűjtenie, ami mandátumra jogosítaná fel őket, miközben csak négy mandátum osztható ki. A Droop kvóta épp ezt a dilemmát oldja fel, azzal, hogy a kvótát megnöveli eggyel, azaz 201-re, így nem végezhet öt párt azonos szavazattal. Ezt a kvótát például Ausztrália, Írország és Málta használja.

225 A megnevezés a kvóta kidolgozója, a belga politikus, parlamenti képviselő és szenátor, Pierre Imperiali (1874–1940) nevéhez köthető.

EUPress

5.8 Táblázat

Párt	**A**	**B**	**C**	**D**	**E**
Szavazat	400	260	140	105	95
	400 – 166 = 234 (1. mandátum)	260 – 166 = 94 (2. mandátum)	140 Legnagyobb maradék (4. mandátum)	105 Legnagyobb maradék (5. mandátum)	95 Legnagyobb maradék (6. mandátum
	234 – 166 = 68 (3. mandátum)		-	-	-
Összes mandátum	**2**	**1**	**1**	**1**	**1**

Forrás: Saját számítás

Láthatjuk, hogy a kvótát minden lépésben a legnagyobb maradékból vonjuk ki, és minden kivonás egy mandátumot jelent az adott párt számára. Amikor a kvóta értéke már nagyobb az egyes maradékoknál, akkor a maradékok nagysági sorrendje alapján kapják meg a pártok a még kioszthatő mandátumokat. A Hagenbach–Bischoff (H–B) és az Imperiali két változata esetében is hasonló módon járunk el.

A második példában öt párt, öt mandátumért indul, és az 1 000 érvényes szavazat a következőképpen oszlik meg a pártok között: A = 424; B = 310; C = 115; D = 85; E = 66. A táblázat tartalmazza az ‚n' változót, amelynek értékváltozásaival az ismert formulákat is megkapjuk:

5.9 Táblázat

Formula				Pártok				
				A	**B**	**C**	**D**	**E**
				424	310	115	85	66
	n	M + n	q = V%/M + n	Szerzett mandátumok				
	–2	3	1 000/3 = 333	1	1	1	1	1
	–1	4	1 000/4 = 250	2	1	1	1	-
Hare	0	5	1 000/5 = 200	2	2	1	-	-
H – B	+1	6	1 000/6 = 166	2	2	1	-	-
Droop	+1	6	1 000/6 + 1 = 167	2	2	1	-	-
Imperiali	+2	7	1 000/7 = 142	3	2	-	-	-
Módosított Imperiali	+3	8	1 000/8 = 125	3	2	-	-	-

Forrás: Saját számítás

DUPress

Természetesen, az ‚n' nem vesz fel negatív értékeket, itt viszont azzal a céllal használtam, hogy szemléletesebbé tegyem a tendenciát: minél nagyobb a kvóta számértéke, annál inkább kedvezhet a kispártoknak, de annál aránytalanabb lehet a választási rendszer. És minél inkább csökken a kvóta számértéke, annál előnyösebb helyzetbe kerülhetnek a nagy pártok, ez viszont lehet arányosabb, de nem szükségszerűen (a rendszer egészére nézve). A „középen" elhelyezkedő formulák (Hagenbach-Bischoff, Imperiali) általában a középpártokat támogatják.

Legmagasabb átlag formula

Amint már említettem e módszer lényege, hogy egy bizonyos osztósor elemeivel osztjuk el az egyes pártok összesített érvényes szavazatait, és a hányadosok (átlagok) legmagasabbja mandátumot ér. Az átlag(ok) nagysága, az összesített szavazatszám nagyságán túl attól függ, hogy milyen osztósort alkalmazunk, és hogy adott lépésben az osztósor melyik elemével osztjuk a soron lévő párt összesített szavazatait. Az viszont garantált, hogy minden egyes párt esetében az átlag számértéke szükségszerűen csökken.

A legmagasabb átlag formulák családjában a három legelterjedtebb módszer a d'Hondt, a Sainte-Laguë, illetve ez utóbbi módosított változata. Mindhárom módszer lényege, hogy megnézzük, melyik párt rendelkezik a legmagasabb összesített szavazatszámmal, és szavazatait osztjuk az adott osztósor első elemével. Ezt az eredményt összevetjük a többi párt „érintetlen" szavazatszámaival. Ha a legmagasabb átlaggal valamelyik másik párt rendelkezik, akkor szavazatait osztjuk a sor első elemével, ha viszont az a párt rendelkezik továbbra is a legmagasabb átlaggal, mely pártnak kiosztottunk már egy mandátumot, akkor az összesített szavazatszámát osztjuk az osztósor második elemével, és így tovább.

A d'Hondt formula[226] osztósorának elemeit a természetes számok képezik (N = 1; 2; 3; …, n), ahol ‚n' nem egy előre meghatározott szám, hanem a kiosztandó mandátumok, illetve az egyes pártok szavazatrészesedési arányának függvénye. Ennél a módszernél az osztó mindig az adott pártnak már kiosztott mandátumok eggyel megnövelt száma (Osztó = M + 1).

A következő három példában tételezzük fel, hogy három párt verseng öt mandátumért, és a 239 600 érvényes szavazat megoszlása: A = 144 000; B = 66 000; C = 29 600 (A zárójelben lévő szám a mandátumok kiosztásának sorrendjét jelöli).

226 Többek között Magyarország, Belgium, Ausztria, Dánia, Finnország alkalmazzák e módszert.

DUPress

5.10 Táblázat

	Osztósor	A	B	C
d'Hondt		144 000	66 000	29 600
	1	144 000 (1)	66 000 (3)	29 600
	2	77 000 (2)	33 000	
	3	48 000 (4)		
	4	36 000 (5)		
	5			
	Mandátum	**4**	**1**	**0**

Forrás: Saját számítás

A Sainte-Laguë formula[227] osztósorát a páratlan természetes számok (2K + 1) alkotják, és az osztó minden esetben az adott pártnak már kiosztott mandátumszáma kétszeresének eggyel megnövelt értéke (Osztó = 2M + 1), ami annyit jelent, hogy ha a szóban forgó pártnak például kiosztottak már 3 mandátumot, akkor a megmaradt szavazatait a következő lépésben a 2 x 3 + 1 = 7-el kell elosztanunk.

5.11 Táblázat

	Osztósor	A	B	C
Sainte-Laguë		144 000	66 000	29 600
	1	144 000 (1)	66 000 (2)	29 6000 (4)
	3	48 000 (3)	22 000	9 866
	5	28 800 (5)		
	7	20 571		
	9			
	Mandátum	**3**	**1**	**1**

Forrás: Saját számítás

A Sainte-Laguë módosított változata[228] ugyancsak a páratlan természetes számokkal dolgozik, annyi különbséggel, hogy az első osztó nem 1, hanem 1.4.

227 Dánia, Norvégia, Svédország, Bosznia-Hercegovina, Új-Zéland, stb. alkalmazzák e formulát.

228 Többek között Norvégia és Svédország, illetve néhány latin-amerikai ország alkalmazza e módszert.

DUPress

5.12 Táblázat

	Osztósor	A	B	C
Módosított Sainte-Laguë		144 000	66 000	29 600
	1.4	102 857 (1)	47 142 (3)	21 142
	3	48 000 (2)	22 000 (5)	
	5	28 800 (4)	13 000	
	7	20 571		
	9			
	Mandátum	**3**	**2**	**0**

Forrás: Saját számítás

A példában használt szavazatmegoszlás mellett világosan látszik az egyes formulák szerepe a kimenetre. A gyakorlatban (jóval nagyobb számértékek mellett) még inkább érzékelhető a tendencia: A d'Hondt formula a nagypártoknak, a Sainte-Laguë a kispártoknak (is), a módosított Sainte-Laguë pedig a középpártoknak kedvez. Arányosság szempontjából általában ez utóbbi a legsikeresebb, persze a kérdésben a választókerületek nagysága (magnitúdója: átlagban hány mandátumot osztanak ki kerületekként) is elsődleges fontosságú.

Ami az arányos választási rendszereket illeti, korábban is említettem, hogy egy részük közvetlenül kapcsolódik a preferenciális választásokhoz. Köztudott, hogy az arányos rendszerek zöme „listás" rendszer, vagyis a szavazók nem közvetlenül egyénekre, hanem az egymással versengő pártok által felállított listára szavaznak, amely lehet kötött, flexibilis, nyitott és szabad.[229]

A fentebb bemutatott választási eljárások és rendszerek plurális volta egyfelől jelzi, hogy aligha beszélhetünk egy, mindent átfogó „tökéletes" választási rendszerről, másfelől kérdésfelvetésre sarkall bennünket: Milyen tényezők figyelembe vétele mellett, és mi alapján célszerű vagy kell(ene) kiválasztanunk és alkalmaznunk a választási rendszert egy adott társadalom számára? A következőben (a teljességre való törekedés igénye nélkül) e kérdés megválaszolására teszek kísérletet.

229 Lásd M. Gallagher–Paul Mitchell (eds.)(2005): *The Politics of Electoral Systems*, Oxford University Press Inc. New York. A szavazási struktúra szempontjából megközelítve, a flexibilis rendszert például túlzás nélkül nevezhetjük „vegyes" vagy „köztes" rendszernek, hiszen a szavazó kifejezheti preferenciáját a jelöltek sorrendjét illetően, ezt megelőzően azonban – a később bemutatott preferenciális rendszerektől eltérően – kategorikus szavazatát adja le a kiválasztott pártjára. Ez azt jelenti tehát, hogy döntése elsősorban a pártot jutalmazza, annak parlamentbe jutását szorgalmazza, siker esetén – a párlista rangsorolásával – az adott párt frakciójának személyi összetételébe szólhat bele.

DUPress

5.6 A VÁLASZTÁSI RENDSZER KIVÁLASZTÁSÁNAK SZEMPONTJAI

5.6.1 Meghatározó tényezők

Bármilyen konkrét szempont bemutatását megelőzően, úgy vélem, érdemes azzal az általánosan elfogadott megállapítással indítani gondolatmenetemet, hogy egy választási rendszernek, valamilyen formában és mértékben összhangban kell állnia, előnyei és hátrányai figyelembevétele mellett meg kell felelnie az adott társadalom társadalmi és politikai kontextusának. Ellenkező esetben megkérdőjelezhető a rendszer hosszú távú működőképessége, alkalmazásának célszerűsége. Ilyen értelemben, (csupán) három tényezőt emelnék ki röviden, amelyek mindenképp jelentős hatással vannak a választási rendszer kiválasztására, működésének mikéntjére: a társdalom összetétele és stabilitása; a pártrendszer struktúrája; az adott társadalom politikai kultúrája.

Egyrészt, tehát a választási rendszer mikéntje és megfelelő (demokratikus szempontból elfogadható) működése, összefügg a társadalom történelmi helyzetével (és az ebből adódó demokratikus kormányzati rendszerek jellegével), a társadalom összetételével, homogén vagy heterogén jellegével, a létező törésvonalak jellege és erőssége által körvonalazott társadalmi tagoltsággal, a pártrendszer mikéntjével, a közösség politikai kultúrájával, stb.. Úgy tűnik, ezek az egymáshoz kapcsolódó és egymásra kölcsönösen ható tényezők közvetlen módon befolyásolhatják az adott társadalomban használt választási rendszerrel kapcsolatos elvi szempontokat, megfontolásokat, politikai érdekek mentén megfogalmazott pro és kontra érveket.

Gondoljuk meg, mennyire fontos szempont lehet az adott választási rendszert alkalmazó társadalom történelmi-politikai helyzete. Egyáltalán nem mindegy, hogy egy stabilnak mondható társadalommal van-e dolgunk, amely akár több mint egy évszázada választott magának és kisebb-nagyobb módosításokkal formált saját arculatára egy választási rendszert, amelyet napjainkban is viszonylag sikeresen alkalmaz, vagy egy olyan társadalommal állunk szemben, amely radikális változásokat, rendszerváltás-méretű változtatásokat élt meg például a közelmúltban, amelyek következtében komoly társadalmi, politikai, illetve gazdasági bizonytalanságokkal küszködik. Nem is beszélve a viszonylag újonnan kiválasztott és alkalmazott választási rendszer hatásainak lehetséges nehézségeiről.

Az előbbi társadalmak esetében központi jelentőségű, tehát, hogy eleve milyen választási rendszerrel „indítottak", hiszen van példa arra (Nagy-Britannia, Amerikai Egyesült Államok, Kanada, stb.), hogy stabil társadalmak relatív többségi rendszerrel „indultak", és többnyire azóta is alkalmaznak, de számos példa van arra is, hogy stabilnak mondható, nyugati társadalmak (Benelux államok stb.) arányos rendszert választottak, amelyet többé-kevésbé ma is sikerrel használnak.

Dunes

Ebben természetesen a társadalom tagoltsága, esetleg fejlődéstörténete is közvetlen meghatározó tényezőként szólhat bele, de azok a társadalmak, amelyekben már hosszú ideje „bejáratott" (relatív) többségi választási rendszer működik, úgy tekintenek erre, mint a szavazatok mandátumokká alakítási folyamatának stabil intézményes keretet biztosító rendszerre, és mivel stabilitást eredményez, kevésbé valószínű az olyan konkrét és valós célkitűzés, hogy arányos rendszerre térjenek át, amely netán „méltányosabb", „igazságosabb" lehetne .

Az utóbbiak, vagyis a radikális. rendszerváltás-léptékű változásokat megtapasztaló társadalmak ugyancsak politikai stabilitást, kormányozhatóságot eredményező választási rendszerekben gondolkodtak, de nem a hagyomány vagy a már „bejáratott" rendszer megtartása kedvéért, hanem a bizonytalan, „átmeneti" időszak stabilizálásáért. E törekvés nemcsak arra utal, hogy e társadalmak a választási rendszer kimenetére, és kevésbé az eljárás inherens sajátosságaira koncentrálnak, hanem arról is árulkodik, hogy a kevésbé stabil társadalmak talán jobban hajlanak az olyan választási rendszer kiválasztására, amelyben a szavazatok mandátumokká alakítása „koncentráltabb aggregálás" révén valósul meg, akár az arányosság rovására. Ez a törekvés tehát többnyire a többségi rendszerek irányába mutat, az arányosság lehetséges háttérbe szorulása mellett. Ez azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az ilyen társadalmak is alkalmazhatnak valamilyen arányos rendszert, vagy a kettő vegyes változatát, a viszonylagos biztonságot eredményező többségi rendszer estleges dominanciája mellett.[230]

Másrészt, a választási rendszer miként jének (kiválasztásának, megtartásának, vagy módosításának) további alapvető tényezője lehet a fennálló pártrendszer struktúrája. A kétpártrendszerek, vagy két tekintélyesebb történelmi párttal rendelkező rendszerek többnyire a relatív többségi rendszer mellett döntöttek (USA, Kanada, Nagy-Britannia, stb.),[231] míg a sokpártrendszerrel rendelkező társadalmak zömmel a listás arányos választásokat tartják „megfelelőnek", noha többen közülük a vegyes választási rendszer mellett törtek lándzsát.

Ettől függetlenül, a választási rendszerek és a pártrendszerek közötti interdependencia egyáltalán nem egyöntetű, mivel a kettő közötti kölcsönös viszony nem egyirányú, és az ok-okozati viszony ezért könnyen felcserélhető: a választási rendszer kihat a pártrendszerre[232], de a pártrendszer is kihat és formálja a választási rendszert, mi több, hosszas viták folynak arról, hogy a pártrendszer esetenként nagyobb mértékben határozza meg a választási rendszert, mint fordítva (Cox, 1997: 15).

---

230 Természetesen, ez nem egy általánosítható „képlet", inkább elvi síkon vélem e gondolatmentet megfontolásra érdemesnek.

231 Ezen nem változtat, az sem, hogy Kanadában és Angliában is voltak és vannak választási reformkísérletek, de egyelőre minden marad a „régiben".

232 Lásd többek között Duverger klasszikusnak számító tételeit; Cox, 1997; Sartori, 2003; Grofman, 2008; Farell, 2011.

DUPress

Harmadrészt, a társadalom politikai kultúrája is rányomhatja bélyegét arra, hogy melyik választási eljárás van inkább összhangban a politikai magatartással, az adott politikai berendezkedéssel. Köztudott, hogy a kormányzás mikéntjében, a közügyi döntések meghozatalában sem egyformák a különböző társadalmak: vannak olyanok, amelyek demokratikus keretek között az erőpolitika hívei, erősítve a többségi demokráciát, és vannak olyan társadalmak, amelyek a kompromisszumos politizálás mellett állnak ki, támogatva a konszenzusos demokratikus berendezkedést. Az előbbihez többnyire a többségi, az utóbbihoz inkább az arányos választási rendszer „illik".[233]

5.6.2 A választási eljárás „megítélése"

Az eddig elmondottakból nem derül ki egyértelműen, de a választási rendszerek „megítélésében" az alapvető kiinduló lépésnek a választás *kimenet*e és a választási *eljárás* közötti megkülönböztetést tartom (tulajdonképpen ez képezi azt a két alapvető szempontot, amelyre e fejezetrész címe is utal). Sejthető azonban, hogy e kihangsúlyozott megkülönböztetés értelemszerűen egy kihívó kérdéssel szembesít bennünket: Vajon az eredmény vagy az eljárás maga fontosabb szempont egy választási rendszer „megítélésében"?

Ami a kimenetet illeti, úgy tűnik, az eredménnyel járó lehetséges (vélt vagy valós) kihatások nagyobb szereppel bírnak, mint a választási eljárás maga, és a szakirodalomban is, mintha jóval nagyobb súllyal esne latba a kimenet vizsgálata (például a választási eredmény arányosságának tanulmányozása és komparatív elemzése), mint az önmagában vett választási eljárás inherens voltának megítélése, függetlenül attól, hogy a kettő között közvetlen és szoros összefüggés áll fenn. Ebből arra következtethetünk, hogy a választási rendszerek értékelése (minősítése) a kimenetre fokuszáló cél-orientáltságot tekinti meghatározóbb szempontnak.

Ennek ellenére, úgy gondolom, egy dolgot vagy folyamatot – esetünkben a választási eljárást, beleértve annak „részelemeit" is – „magáért-valóságában", „önmagában és önmagáért" is célszerű megvizsgálni, vagyis nem csak eszközként, hanem célként is érdemes kezelni és tanulmányozni.[234] A választási eljárás ilyen jellegű „felértékelése" nem azt jelenti, hogy az eljárás belső vizsgálata során más lényeges tényezők (választási eredmények, társadalmi tagoltság, pártrendszer szerkezete, stb.) egymásra hatásait, ok-okozati viszonyait ki kellene zárni, egyáltalán nem kellene szem előtt tartani.[235]

---

233 A választási rendszer kiválasztási kérdésének összegzését lásd többek között Gallagher: ‚Conclusion' In Gallagher–Mitchell, 2005: 535–575, illetve Lijphart–Grofman: ‚Choosing an Electoral System' In Lijphart–Grofman, 1984: 3–12.

234 Ezt a megközelítést fogják még inkább alátámasztani a preferenciális módszerek „méltányosságát" vizsgáló kritériumok, amelyek a sorrendes eljárásokat önmagukban „minősítik", nem a választások kimenete alapján.

235 A választás eljárásának és kimenetének ilyen megkülönböztetése etikai értelemben a *deontológia* és a *teleológia* fogalmait juttathatja eszünkbe. Az előbbi inkább az eljárás-orientált szemlélethez köthető, mivel a folyamat belső történéseire, az alkalmazott szabályok mikéntjére, azok kötelező betartására és „helyességére" figyel (egy folyamat vagy történés önmagában vett „helyessége", illetve az előírások, a

DJPress

A választások kimenete kapcsán alapvető szempontnak tekinthetjük a *stabilitás*t és/vagy az *ar*ányosságot, a választási eljárás kapcsán pedig a *szavazási struktúr*át, illetve az eljárás inherens vonásaira reflektáló *kritériumok*at. E tényezők központi fontosságúaknak bizonyulnak a választási eljárások belső logikájának, illetve „méltányosságának" („elfogadhatóságának") megítélésében.

A stabilitás vagy az arányosság előtérbe helyezése közvetlenül formálja a többségi (elsősorban relatív többségi), illetve az arányos választási rendszerek mellett vagy ellen szóló érveket. Alapvető megjegyzésként: a stabilitás prioritása a relatív többségi, az arányosság előtérbe helyezése pedig az arányos választási rendszerek felé tereli inkább a figyelmet.[236]

A relatív többségi rendszerek mellett érvelők a határozott, stabil és homogén kormány létrejötte, a szavazó és képviselő közötti közvetlen és viszonylag közeli kapcsolat fontossága, illetve a választás átláthatósága és követhetősége[237] mellett érvelnek, miközben nem ellenzik az arányosságot, mondván, hogy ha az előbbi feltételek teljesülnek, akkor lehetőség szerint lépéseket lehet tenni az arányosság növelésére, pontosabban az aránytalanság csökkentésére (Hermens In Lijphart–Grofman, 1984: 5).

Azon túl, hogy igencsak aránytalan kimenetet eredményezhetnek, e rendszerekben, a relatív többséggel létrejött egypárti kormány esetében igen heves szembenállásoknak, éles blokkolásoknak, akadály-felállításoknak lehetünk szemtanúi, így a kormánypárt és az ellenzék közötti ellentétek mélyülhetnek, amelynek következtében számos kérdés vagy (köz)ügy „megsemmisülhet", vagyis nem kerül sor bizonyos megoldási javaslatok gyakorlatba ültetésére. Ez inkább gyengíti, mint erősíti a kormányt (Lakeman, 1982).

Az arányos rendszerek mellett kiállók a széles körű és arányos képviseletet teszik érvelésük középpontjába, mondván, hogy nemcsak a pártpreferenciák mentén kirajzolódó, hanem a nemi, vallási, etnikai és kulturális kisebbségek számára is képviseleti lehetőséget ad. Mi több, az arányos képviselet az egyetlen „helyes" képviselet, demokratikus keretek között (Lakeman, 1982). Az sem mellékes, hogy az arányos rendszerek esetében jóval nagyobb mértékben elkerülhető, hogy a választói körzetek határainak megjelölése ne igazságtalan formában, elfogult és önkényesen politikai szándékok és célok (*gerrymandering*) alapján történjen (Az egyéni választókerületek esetében jóval fontosabb, hogy hol húzódnak a határok, mint a többmandátumos körzetek esetében).

A választási rendszert kiválasztók és alkalmazók természetesen tudják, hogy az arányos rendszerek sem jelentenek teljes üdvözülést, ugyanis ha azt jelentene, akkor a listás

---

belső szabályok iránti kötelesség, mint erkölcsi követelmény áll a középpontba), míg az utóbbi inkább a cél-orientált megközelítéshez áll közelebb, amely nem az eljárásra magára, inkább az eljáráson kívüli célra, arra a következményre fokuszál, amelyhez az eljárás „eseményei" vezetnek: a dolgokon kívülre, az eredmény helyességére (vagy hasznosságára) helyezi a hangsúlyt.

236 Nem véletlen, hogy e két rendszert emelem ki, hiszen ahogy Lijphart is rámutatott, a 80-as években, a 21 legfontosabb demokrácia közül (a nyugat-európai demokráciák, valamint az Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Izrael, Japán, Ausztrália és Új-Zéland) csupán négy (Franciaország, Ausztrália, Írország és Japán) nem alkalmazta az egyik vagy a másik rendszert. Ez arra utal, hogy a választási rendszerek e két típusa megkülönböztetett jelentőségű.

237 Megjegyzendő, hogy a relatív többségi rendszerek átláthatóságához szükséges, hogy egymandátumos egyéni választókerültekben történjen a választás.

DUPress

rendszerek szélesebb támogatói táborral rendelkeznének. A listás rendszerek a nyugati demokráciák legelterjedtebb választási rendszerei, ehhez képest igen kevés lelkes támogatót mondhat magáénak (Lakeman, 1982). Ennek alapvetően két okát látom:

Először is, az arányos választási rendszerek zömmel arányos parlamenti képviseletet eredményeznek, ez azonban nem jelenti automatikusan az arányos kormány-képviseletet, vagyis az arányos hatalomrészesedést.[238] Ennek egyik magyarázata (következménye) lehet, hogy a parlamentben amúgy arányos képviselettel rendelkező kispártok teljesen jelentéktelenek lehetnek a koalíciós kormányalakításban, részesedési esély nélkül. Továbbá, ha sajátos helyzeténél fogva egyik vagy másik kispárt zsarolási pozícióba kerül a koalíciós egyezkedések során, aránytalanul megnövekedik szerepe, hatalomrészesedése. Ezek alapján, úgy tűnik, a listás rendszerek arányos módszert használnak, de nem mindig követik az arányossági elvet.

Másodszor, az arányos választási rendszer akár veszélyes is lehet azzal, hogy „politikai szklerózist" okozhat (Duverger, In Lijphart–Grofman, 1984, 38), túlzottan tagolt képviselőtestületet eredményezhet, ez viszont kormányválsághoz vezethet, főleg olyan esetekben, amikor a kormánynak bizalmi szavazásra, parlamenti megerősítésre van szüksége.[239]

A választás kimenete mellett a választási eljárás, annak belső, inherens világa képezi a másik központi szempontot a választási rendszerek megítélésében. A választási eljárásnál, amint már említettem, a szavazói szerepre, ezen belül a *szavazási struktúr*ára, illetve a későbbiekben tárgyalt *kritériumok*ra helyeződik a hangsúly.[240] A szavazási struktúrán belül megkülönböztetjük a kategorikus, illetve az ordinális[241] (preferencia-sorrendes) szavazást, a kritériumok viszont arra szolgálnak, hogy bizonyos matematikai-logikai (tranzitivitás, monotonitás, stb.) vagy „méltányossági" szempontokra való hivatkozással a választási eljárások belső logikáját, ellentmondásosságát vagy ellentmondás-mentességét, illetve elfogadhatóságának mértékét vizsgáljuk meg.

Két záró gondolat: egyfelől, a megkülönböztetés ellenére, a választási eljárás és az eredmény között közvetlen összefüggés mutatható ki, az eljárás belső jellege (szavazati struktúra, stb.), logikai „tisztasága", illetve az eredmény arányossága azonban már kevésbé áll egyenes arányban egymással. Arról van szó ugyanis, hogy az interdependencia ellenére logikailag megalapozott, elfogadható eljárás vezethet aránytalan eredményre (főleg ha egymandátumos kerületekre osztott választási rendszerrel van dolgunk), de elképzelhető olyan eljárás is, amely kevésbé tesz eleget az alapvető kritériumoknak, mégis arányos kimenetet eredményez.

---

238 R. J. Johnston: ‚Seats, Votes, Redistricting, and the Allocation of Power in Electoral Systems' In Lijphart–Grofman, 1984: 59–69.

239 M. Duverger: ‚Which is the Best Electoral System' In Lijphart–Grofman, 1984: 31–39.

240 A pontosítás kedvéért: a szavazási struktúra (szavazói szerep) nemcsak a választási eljárás része, hanem a választási rendszer fontos összetevője is.

241 A kérdés kapcsán lásd többek között D. Rae (1971): *The Political Consequences of Electoral Laws* Yale University Press, New Haven. A könyv egy részének (‚Electoral Law Variables') Fábián által végzett magyar fordítása: ‚A választási rendszer változó elemei' In Fábián György (szerk.), 1997: 46–63.

DUPress

Másfelől, a választás eljárása[242] (*input*) és a választás eredménye[243] (*output*) a mindenkori jelenre vonatkozó kérdés, nem hagyható azonban figyelmen kívül a választási eredmény következménye, vagy kihatása[244] (*outcome*) sem, hiszen az egyik legfontosabb kérdés, hogy a választások révén felhatalmazott személyekből összeálló testület döntései mennyire lesznek hatékonyak, milyen mértékben fogják majd szolgálni az őket megválasztó polgárok össztársadalmi érdekeit. Ilyen értelemben a választás következménye elsősorban a társadalmi jólétre, és tehát a mindenkori jövőre vonatkozik. A kormányzás mikéntjének vizsgálata azonban nem célja jelen írásnak.[245]

A következőkben a kategorikus és az ordinális szavazás lényegének rövid bemutatására, azt követően pedig az ordinális szavazáson alapuló preferenciális választási rendszerek részletes elemzésére kerül sor.

5.6.3 Kategorikus szavazás

A kategorikus (kizárólagos) választás lényege, hogy a választó egyetlen jelöltre (pártlistára) szavaz, és az eljárás során egy jelölt (többségi alapon) vagy több jelölt (arányos vagy félarányos elv mentén) jut mandátumhoz. Mivel a szavazó többnyire egy jelöltre szavaz, a jelölés határozott (kategorikus), a választó döntése egyértelmű, fenntartások nélküli. Bizonytalanságnak, kompromisszumra emlékeztető alkunak nincs helye, se mással, se önmagával szemben. A szavazónak határozottan kell tehát cselekednie, hiszen az „egész" szavazatát koncentrált formában egyetlen jelöltnek (pártlistának) kell juttatnia, aminek persze kényszer jellege is lehet, főleg ha ő valójában megosztaná szavazatát több jelölt között. A szavazati koncentráltság alapja, hogy a szavazó választóerejét összetevő minden egyes tényező egyetlen politikai mederbe terelődik, noha megeshet, hogy a szavazó plurális politikai nézeteket vall, amit aligha tud kifejezésre juttatni a kategorikus döntés pillanatában. Azt is mondhatjuk, hogy a döntés kategorikus volta miatt a pártok egymás közötti arányos versengése nem vetülhet le a szavazóban, olyan értelemben, hogy ő csak a „vagy-vagy" elv alapján szavazhat. Ezt a szavazást akár „nominális" szavazásnak is nevezhetjük, és attól névleges, hogy számos szavazó csupán „felszínesen", „kezdetleges" szinten fejezheti ki a jelöltekre vonatkozó véleményét.

---

242 A „bemenet" jelentése sem annyira egyöntetű, hiszen utalhat az intézményi szabályozásra (például körzethatárok meghúzására és a körzeti magnitúdóra, utalhat továbbá a leadott szavazatokra; de vonatkozhat például a választási rendszer kiválasztása vagy a meglévő rendszer módosítása kapcsán a változtatást előidéző tényezőkre is.

243 A „kimenet" kapcsán a mandátumok eloszlására, és ennek révén a parlament párt-, vagy politikai összetételére gondolunk elsősorban.

244 A következmény vagy a „kihatás" több dologra is utalhat: egyik ilyen lehet például a választási rendszer (eredménye) kihatása a pártrendszer alakulására (ami azért nem egyértelmű, mert a pártrendszer is komolyan „visszahat" a választási rendszerre, mi több, néha a pártrendszer nagyobb hatással van a választási rendszerre, mint fordítva (Cox, 1997: 15 In Gallagher–Mitchell, 2005: 535), Közvetettebben utalhat a választási eredmények alapján létrejött parlament és kormány személyi összetételére, és a vezető politikai aktorok tevékenységének (kormányzásának) kihatásaira is.

245 Úgy gondolom azonban, az „Időutazás" fejezet idevágó gondolatai bőven elegendő információt tartalmaznak a könyv eredeti célkitűzése szempontjából.

DUPress

A kategorikus szavazást is lehet sajátos preferencia-szavazásnak tekinteni, de semmi esetre sem lehet preferencia-sorrendes szavazás gyanánt kezelni. Ennek magyarázata, hogy a kategorikus szavazás tulajdonképpen bináris választás, és bináris preferenciát fejez ki: „győztes-vesztes", „megjelölt-meg nem jelölt" felek párharcára utal. A győztes és a vesztes között nincs fokozati átmenet, óriási szakadék áll fenn közöttük, hiszen az egyik „a szavazat egészét viszi", míg a másik „semmit nem kap". Mindeközben a szavazó által teljesen figyelmen kívül hagyott „vesztesek" egyenlők, olyan értelemben, hogy nincs közöttük felállítva semmilyen preferencia-rangsor: mindannyian teljes mértékben „le vannak írva". E bináris preferencia tehát a választó véleményének „szűk" spektrumát képezi, és nem tükrözi a lehető legteljesebb véleménykinyilvánítást, nem fejez ki konkrét relációt a szavazó és a meg nem jelölt jelöltek között, ugyanis nem árul el semmit a vesztes jelöltek szavazó általi értékelésének mértékéről sem, hiszen a szavazó egyáltalán nem nyilvánít véleményt róluk.[246] A kategorikus szavazatok kollektív szavazatokká összesítése „horizontális mezőn" történik (a rangsorolásos választás során létrejött „oszlopokhoz" viszonyítva), ami a szavazók által kiválasztott jelöltek vízszintes síkon történő összegzését jelenti, amelynek alapján, többségi vagy arányossági elv mentén az eljárás kiválasztja a győztest.

5.6.4 Ordinális szavazás

A kategorikus szavazáshoz képest az ordinális (sorrendes) választás összetettebb és „szélesebb" spektrumú véleménykinyilvánítási, illetve beleszólási lehetőséget kínál. Mindenekelőtt azért, mert a szavazónak nem kell a jelölteket – egy kivétellel – kizárnia, hanem kifejezheti azt, hogy mely jelöltet vagy pártot preferálja leginkább, majd feltüntetheti a második, harmadik és további preferáltjait, mindegyik jelöltnek arányos értékelést tulajdonítva és „jutalmat" adva. A szavazónak nem kell tehát kizárólagos döntést hoznia egyetlen jelölt javára, és minden más jelölt egyenlő mértékű kárára. A szavazó tehát nincs ilyen jellegű kényszer alatt, hiszen minden jelölttel kapcsolatban kifejezheti őszinte (vagy érdekvezérelt) véleményét. Szavazata nem „kizárólagos", inkább „megosztó" jellegű, hiszen az egyetlen jelöltre koncentrált és határozott cselekvés helyett kifejezheti az induló jelöltek iránti érzelmeinek intenzitását, amely a rangsorolásból kiolvasható támogatottsági arányban (mértékben) jut kifejezésre. Ilyen értelemben, a szavazó választóerejét összetevő tényezők nem egyetlen politikai mederbe koncentrálódnak, hanem a versengő pártok vagy jelöltek között, a választópolgár preferenciája szerint megoszlanak. A kategorikusan szavazó egyén a vesztes jelöltek határozott elutasítására irányuló választói magatartást mutat, míg az ordinálisan voksoló szavazó választói magatartását inkább a kompromisszumkészség

246 Egy szemléltető példa (még ha kissé erőltetettnek is tűnik) révén szeretném érzékeltetni mondandóm lényegét: egy 100 méteres síkfutás döntőjében a „győztes mindent visz" elv kevésbé alkalmazható, hiszen a győztes nem mindent, „csak" az aranyérmet, illetve a győzelemmel járó dicsőséget (és jutalmat) viszi el, miközben a második, harmadik helyen végzettek is megkapják a maguk érmeit és a helyezésükkel járó arányos elismerést. A szó szigorú értelmében vett kategorikus választási elv alkalmazása mellett sem a második, sem a harmadik befutó nem kapna érmet és elismerést, mi több, teljesen mindegy lenne, hogy valaki másodiknak vagy nyolcadiknak lépi át a célvonalat: egyformán eltekintenének tőlük és elért eredményeiktől!

DUPress

jellemzi: a szavazó kompromisszumot köthet önmagával is a jelöltek kapcsán, és lehetősége nyílik a „vagy-vagy" helyett az „és-és" elv alapján dönteni.

Ebben az esetben a szavazó saját belátása szerint preferencia-sorrendet állít fel, és a jelöltek rangsorolásával egy „oszlop" jön létre, amely nemcsak bináris alapon osztja el a jelölteket győztesre és vesztesekre, hiszen a „vertikális" irányú reláció többlet információval szolgál a rangsor második helyezettjétől kezdve az egyes jelöltek közötti viszonyról, arról, hogy az egyes jelöltek hol helyezkednek el a szavazó támogatottsági skáláján: a jelöltek pozíciói a nekik adott szavazói jutalmazás reflexiói. A szavazatok végső összesítése itt is vízszintes síkon megy végbe, de ezt megelőzően az egyes szavazatok „vertikális" számbavétele történik meg. A függőleges számbavétel azonban könnyen megváltoztathatja (és gyakran meg is teszi) a kategorikus szavazások „vízszintes" összesítésével kapott végső eredményt. Pontosabban fogalmazva, a kategorikus szavazatok (relatív többségi) győztese gyakran a vesztesek táborába kerül a rangsorolás következtében.

Az ordinális szavazás hívebben tükrözi tehát a szavazó véleményét, jobban kimerít(het)i a választó plurális preferenciáit, nagyobb lehetőséget és szélesebb skálát kínál a választópolgár politikai részvétele számára, és nem utolsó sorban több információt árul el a szavazó jelöltekhez való viszonyulásáról. Úgy tűnik, e vonásoknak köszönhetően a rangsorolásos választás a képviselet megvalósításának, a közakarat kifejeződésének, a többség megtalálásának sajátos, eredeti és talán sikeresebb „módszere" lehet azoknál, amelyeket leginkább használnak napjainkban.

Az eddig elmondottak világosabbá tételéért nézzünk egy elemi példát: Tételezzük fel, hogy 10 szavazó kategorikus szavazással szavaz három jelöltre (a; b; c), a következő megoszlásban: $a = 4$; $b = 3$; $c = 3$. Egyértelmű, hogy a jelölt relatív többségi győztes. Továbbá, tételezzük fel, hogy ugyanezeket a szavazókat arra kérik, hogy ordinális szavazással rangsorolják a jelölteket saját preferenciájuk szerint, és az oszlopban elfoglalt helyük alapján jutalmazzák az első helyezettet három, a másodikat két, a harmadik helyezettet pedig egy ponttal, mondván, hogy ez tulajdonképpen a teljesítményükkel (helyezésükkel) arányos jutalmazás. Ha ez elfogadható, akkor talán az is elfogadható, hogy a „vertikális" összevetés a jelöltek pontosabb és „méltányosabb" népszerűségi indexével szolgálhat, mint a „horizontális" összesítés egymagában. Nézzük, mi történik, ha a következőképpen néz ki a jelöltek rangsorolása:

5.13 Táblázat

4	**3**	**3**
a	*b*	*c*
b	*c*	*b*
c	*a*	*a*

Forrás: Saját táblázat

A táblázatból látható, hogy négy szavazó a, három szavazó b és ugyancsak három szavazó c jelöltet tette első helyre. Tulajdonképpen ezek az „elsőhelyes" szavazatok képezik a

DUPress

„horizontális" mezőt. Azt is látjuk, hogy az első négy szavazó az *abc*, három szavazó *bca,* és ugyancsak hárman a *cba* sorrendet preferálták. E sorrend-oszlopok alkotják a „vertikális" mezőt. Továbbá az is kiderül, hogy hat szavazó a legkevésbé kedveli *a* jelöltet, vagy azt is mondhatnánk, hogy abszolút többséggel ő a „közellenség". Világos, hogy a rangsorolásos szavazásnak köszönhetően ismertté válik minden szavazó minden jelölthöz való értékelési véleménynyilvánítása, ami akkor is fontos lenne, ha esetleg egy további (második) győztest kellene kiválasztani. A táblázatban szereplő információk alapján tehát:

$a = 4 \times 3 + 3 \times 1 + 3 \times 1 = 18$

$b = 4 \times 2 + 3 \times 3 + 3 \times 2 = 23$

$c = 4 \times 1 + 3 \times 2 + 3 \times 3 = 19$

A rangsorolásos szavazás eredményeiből kiderül, hogy a *b* jelölt a győztes, mivel a szélesebb spektrumú szavazások alapján ő rendelkezik a legnagyobb támogatottsággal, míg a relatív többségi győztes *a* jelölt a legkevésbé népszerű. Ha tehát *b* bizonyul a legtámogatottabb jelöltnek adott (és elfogadhatónak tűnő) szempont mentén, akkor vagy a relatív győztes jelölt győzelmének „demokratikus" volta, vagy a győztes kilétét meghatározó pontozásos számítási módszer elfogadhatósága kérdőjeleződik meg. És indokoltan fogalmazódhat meg a kérdés, hogy tulajdonképpen ki a ténylegesen népszerűbb a két jelölt közül.[247] A két szempont mentén kapott eltérő eredmény nagyon is elbonyolíthatja az esetleges következtetéseket. Nem meglepő tehát, hogy alapvető kérdések egész sora merül itt fel:

1. Ha a preferenciális eljárás „alkalmazható", mint a demokrácia választási rendszere, akkor kérdés, hogy pontosan honnan ered, és mit jelent a „preferencia" fogalma?
2. Van-e egyáltalán szükség preferenciális választási rendszerekre?
3. Van-e, és ha igen, mi képezi a sorrendes szavazási eljárás sajátosságát, megkülönböztetett demokratikus értékét?
4. A kézzelfogható előnyök mellett milyen hátrányok járulhattak hozzá ahhoz, hogy a preferenciális eljárás közel sem annyira elterjedt és ismert, mint például relatív többségi, a pártlistás vagy a vegyes (egyéni és listás) rendszerek?

Remélem, a következő fejezetek elfogadható mértékben megválaszolják a felvetett kérdéseket.

---

247 Annak ellenére, hogy e módszer behatóbb elemzésére később kerül sor, és annak ellenére, hogy a következő konkrét, mindennapi életből merített példa nem köthető közvetlenül a választásokhoz, mégis szemléltető erővel bír, hiszen jól érzékelteti, hogy a preferenciális szavazás jellegéből adódó többletinformációknak köszönhetően a kategorikus szavazás egy igen lényeges hiányossága orvosolható. Képzeljük el, mennyivel hasznosabb például egy kereskedő vagy egy boltos számára a preferencia-sorrend, amely tíz féle termék egymáshoz viszonyított népszerűségi indexét hivatott „elárulni". A kereskedőnek vagy a bolttulajdonosnak egyáltalán nem mindegy, hogy pontos sorrend alapján tudja, hogy melyik az első tíz, leginkább fogyó termék, vagy csak annyit tud, hogy melyik termékből fogy el a legtöbb. Ez utóbbi a kizárólagos szavazásra, az előbbi pedig a preferencia-sorrendes választásra emlékeztethet.

DUPLICATE

6. PREFERNCIÁLIS VÁLASZTÁSI RENDSZEREK

6.1 PREFERENCIAELMÉLET

6.1.1 A „preferencia" jelentése

Elemi megközelítésben, a „preferencia" egy entitás előnybe részesítése más entitás(ok) hoz viszonyítva. A preferencia-sorrend a rendelkezésre álló alternatívák valamilyen szempont(ok) mentén történő súlyozása, a kínálkozó lehetőségek közötti rangsor, az alternatívák között fennálló súlyozott reláció. A rangsorolt oszlopon belül megkülönböztethetjük a teljes relációsort, illetve az alternatívák bináris relációit, amelyek száma az alternatívák számától függ. A matematika segítségével a teljes relációsor, illetve a bináris relációk könnyen kifejezhetők a „>" ; „<" (erős preferencia, szigorú rend); „≥" ; „≤" (gyengébb preferencia vagy akár egyenlőség) jelekkel.[248] Az „erős" és a „gyenge" preferencia-jelek arról árulkodnak, hogy a teljes relációoszlopon belül elképzelhető, hogy a szomszédos elemek közötti távolságok nem egyenlők. Ez szorosan kötődik a szavazói intenzitáshoz, ahhoz, hogy a rangsorolt jelöltek milyen mértékű támogatást élveznek a szavazó részéről. A preferenciális szavazás egyik központi (elméleti) problémáját veti ez fel, annál is inkább, mert ha a sorrendes szavazások esetében fennáll a preferencia-intenzitás figyelmen kívül hagyása (ismerjük be, az esetek túlnyomó többségében fennáll), akkor jelentős információ veszteséggel állunk szemben a szavazó-jelölt(ek) viszonya tekintetében, és e mellőzés a választás kimenetére is komolyan kihathat.

A preferencia, természetesen értékkifejező fogalom, ugyanis, ha két alternatíva preferencia-sorrendje például saját belátásom szerint: $a > b$, ez egyben azt is jelenti, hogy *a*-t jobban értékelem, mint *b*-t azért, mert valamilyen oknál fogva *a* nagyobb hasznot (utility) jelent, előnyösebb következményekkel jár, mint *b,* vagyis $u(a) > u(b)$. Pontosabban fogalmazva, és ez kiváltképp a választásokra lehet igaz, azért választom *a* jelöltet *b*-vel szemben, vagy azért helyezem *a*-t *b* elé a sorrendben, mert jobban preferálom az *a* győzelme esetén várható lehetséges következményeket. Világos, hogy a különböző alternatívák következményei közötti különbségek lényegesen eltérők, vagy akár egyenlők is lehetnek. Ez visszahathat, de nem szükségszerűen, az egyes alternatívák preferálásának intenzitására.

Ami a preferenciális sorrendet illeti, jelen munkában feltételezem, hogy az egyes

248 Természetesen elképzelhető olyan sorrend is, ahol egy vagy több szomszédos elempár közötti reláció az „—" (indifferencia) jellel fejezhető ki, vagyis a szavazó közömbös a két alternatíva elsőbbség tekintetében. A „preferencia" elméleti ismertetése során eltekintünk ettől a lehetőségtől.

DUNE SS

szavazók preferencia-oszlopa (az egyszerűsítés kedvéért is) lineáris sorrendet képez, azaz nincs két szomszédos elem közötti preferencia-egyenlőség. Bármely $\{a_1, a_2,\ldots,a_k,\ldots,a_n\}$ oszlop esetében akkor beszélhetünk az alternatívák lineáris sorrendjéről, ha az oszlop bármely két szomszédos eleme között fennáll az $a_k > a_{k+1}$, vagy az $a_k < a_{k+1}$ reláció. Az előbbi csökkenő, az utóbbi növekvő sorrendről árulkodik (A választások esetében a csökkenő sorrend használatos, vagyis a haladási irány a legpreferáltabb jelölttől a legkevésbé preferált jelölt felé mutat). A preferencia-sorrend lineáris volta, és ezen belül a bináris relációk szem előtt tartása azért fontos, mert ezzel ki lehet mutatni a sorrend racionális vagy irracionális voltát. Ha lineáris rangsorolás történik, akkor a sorrend elemei között tranzitivitás, azaz racionális reláció áll fenn. A tranzitivitás lényege: ha az oszlop három eleme esetében *a* > *b*, azaz, ha *a* előrébb van a rangsorban, mint *b* (vagyis ha az oszlop magasabb fokán helyezkedik el), és *b* > *c*, akkor ebből logikailag következik, hogy *a* > *c*. Ha ez a reláció nem áll fenn, akkor az oszlop elemei közötti relációk matematikai ellentmondáshoz (képtelenséghez) és irracionalitáshoz vezetnek.[249]

6.1.2 A sorrendes szavazás szerkezeti felépítése

A preferencia-sorrendes szavazási eljárás alapvető sajátossága a jelöltek rangsorolásából, illetve a szavazatok „kétirányúságából" adódik. A szavazatokat tehát vertikális és horizontális síkon is kell követni. A vertikális sík[250] egyén-szintű, olyan értelemben, hogy e síkot az egyes szavazók által felállított oszlopos sorrend képezi, és egy-egy oszlop a jelöltek egyéni szinten történő összehasonlításának kifejeződése. A horizontális sík viszont közösség-szintű, hiszen az egyes oszlopok aggregálásából jön létre, és tulajdonképpen az egyes jelöltek összesített szavazatainak egymáshoz viszonyított számértékeit mutatja, akár az összes jelölt eredményeinek, akár a jelöltek páronkénti összevetése során. A vízszintes összehasonlításból derül ki a végén, hogy ki is a győztes.

Ez tehát lényeges eltérést jelent a kategorikus szavazási eljárással szemben, amelyben az egyes szavazatokon belül csupán egyetlen bináris reláció jön létre a kiválasztott jelölt és az összes többi („leírt") jelölt között.[251] Míg a preferenciális szavazás tehát a jelöltek

249 Álljon itt egy banális példa: ha a rangsorolt oszlop elemei: *a* = 40; *b* = 30; *c* = 20; akkor világos, hogy *a* > *b*, *b* > *c*, ebből következik, hogy *a* > *c*. Ellenkező esetben matematikai irracionalitással van dolgunk, vagy azt is mondhatjuk, hogy az eljárásban logikai ellentmondás lépett fel. Ezzel viszont megkérdőjeleződhet az eljárás elfogadhatóságának mértéke. A preferenciális szavazások során feltételezzük a rangsorolás racionalitását, ennek pedig szükséges feltétele a tranzitivitás. Itt azonban egy újabb probléma merül fel, amelynek lényege, hogy három jelölt és három szavazó esetében megtörténhet, hogy az egyes szavazók racionális (sorrendes) szavazatainak aggregálása megoldás nélküli irracionális (körbeveréses) helyzethez vezet (Condortcet-parradoxon). Ezt a problémát Kenneth Arrow elemezte a legbehatóbban, és klasszikusnak számító „lehetetlenségi tételében" fogalmazta meg idevágó eredményeit. E kérdések elemzésére a későbbiekben kerül sor.

250 Két oka van annak, hogy függőleges (oszlopos) formáról beszélek a sorrend kapcsán: egyrészt, mert így szemléltethetőbben meg lehet különböztetni a kategorikus és a sorrendes szavazást, másrészt, mert az oszlopos sorrend-állítással jobban lehet érzékeltetni a jelöltek közötti „alá-fölé" rendelési viszonyt.

251 Az ilyen helyzetekben vannak persze kivételek, mint például a szabad listás rendszerek, de az egyszerűség kedvéért nem fogom ezt minden alkalommal kihangsúlyozni.

szavazói szinten történő függőleges összehasonlításával (rangsorolásával) kezdődik, és közösségi szinten történő vízszintes összevetésével végződik, addig a kategorikus szavazás a közösségi szinten végbemenő horizontális összehasonlítással kezdődik, és egyben végződik. Egy elemi példán keresztül nézzük meg az összetevőket, a függőleges és a vízszintes dimenziókat:

6.1 Táblázat

I	II	III
a	*b*	*c*
b	*c*	*a*
c	*a*	*b*
p_1	p_2	p_3

Forrás: Saját táblázat

Példánkban három szavazó (I; II; III) rangsorol három jelöltet (*a*,*b*,*c*). Láthatjuk, hogy a három szavazó három különböző preferencia-sorrendet állított fel (A kérdés egyszerűsítése, érthetőségének megkönnyítése érdekében tételezzük fel, hogy a szavazatok teljes mértékben fedik a szavazók tényleges preferenciáját). A sorrendes szavazás alapvető tényezői tehát: szavazók száma (N), alternatívák száma vagy halmaza (A), bármely „k"-adik szavazó véleménymintája vagy preferencia-oszlopa (p_k), a preferencia-oszlopokból összeálló teljes rendezési reláció vagy profil (P), illetve az összes lehetséges rendezési reláció (X). Bonyolult matematikai műveletek végzése nélkül a következőképpen fejezhetők ki általános formában a sorrendes szavazás tényezői:

1. $N = \{n_1, n_2, \ldots n_k \ldots n_n\}$.
2. $A = \{a_1, a_2, \ldots a_k \ldots a_n\}$.
3. p_k = „k"-adik szavazó véleménymintája vagy preferencia-sorrendje.
4. $P = \{p_1, p_2, \ldots p_k \ldots n_n\}$ (a véleménymináták teljes rendezési relációja vagy (profil) (a látható táblázat egésze).
5. X = az összes lehetséges rendezési relációk száma. $X = (A!)^N$.
6. F = az egyes véleménymináták (egyéni szavazatok) kollektív véleményre (választási kimenet) leképező függvénye.

DUPress

A táblázatba foglalt példa alapján, tehát három szavazó és három alternatíva esetében:

1. Szavazók száma, N = 3 {I, II, III}
2. Alternatívák száma, A = 3 {*a*, *b*, *c*}.
3. Az egyes szavazók véleménymintája vagy preferencia-oszlopa, p_1 = *abc*: *a* > *b* > *c*; p_2 = *bca*: *b* > *c* > *a*; p_3 = *cab*: *c* > *a* > *b*.
4. A preferenciaoszlopok teljes rendezési relációja (profil), P = {p_1, p_2, p_3}= {*abc*, *bca*, *cab*}
5. Összes lehetséges rendezési reláció, X = $(3!)^3$ = 216.[252]
6. A sorrendes szavazatokat kollektív szavazatra leképező függvény nem más, mint a mindenkor használt preferenciális választási eljárás.

E részelemek szemmel tartása, bizonyos számítások elvégzése és nyomon követése fontos információkkal szolgálhat valószínűség számítás révén bizonyos elvárások (elvárhatóságok), előrejelzések terén vagy különböző stratégiák kidolgozása kapcsán.

6.1.3 A preferencia forrása: motiváció

Nem sok újat mondunk azzal, hogy a racionális döntés elmélete a racionális egyén cselekvésének mikéntjére összpontosít, miközben adott az egyén preferenciája. Ez azonban semmit nem, vagy csak keveset árul el arról, hogy honnan származik, honnan eredeztethető a preferencia maga, és arról is keveset mond, hogy forrása *exogén* vagy *endogén* jellegű.

A sorrendes preferencia (az alternatívák között felállított súlyozott reláció) forrása sajátos érdek(ek) vagy érték(ek) mentén, a kínálkozó alternatívák bizonyos tulajdonságai alapján létrejött motivációban keresendő. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a preferencia formálása kapcsán abból a feltételezésből indulhatunk ki, hogy az egyén preferenciájának alapja valamilyen érdeken nyugvó motiváció, melyet az „erőteljesebb motivációs" jegyeket hordozó alternatívák váltanak ki (Dietrich, 2012), „motivációs állapotot"[253] idézve

252 Vegyük például Az I. szavazót: az ő preferenciaoszlopa *abc*, de választhatott volna még öt alternatívát: *acb*, *bac*, *bca*, *cab*, *cba*. Mivel mindhárom szavazó előtt hat lehetőség áll, az összesített lehetséges alternatívák száma 6 x 6 x 6 = 216. Jelen munkában nem fogunk valószínűségi számításokat végezni, de a szavazáselmélet, a döntéselmélet vagy a játékelmélet szempontjából fontos adatokat lehet nyerni, következtetéseket levonni, előrejelzéseket végezni az ilyen és ehhez hasonló számításokkal.

253 A „motivációs állapot" kapcsán megjegyzendő, hogy preferenciájának formálása során a szavazó nem figyel(het) oda minden egyes alternatíva minden egyes fontos tulajdonságára (információhiány, tájékozatlanság, tudatlanság, érdektelenség, stb.). Ezeket a tulajdonságokat nevezhetjük motiválás szempontjából „kihagyott", elsődleges tulajdonságoknak. De, a fenti okok mellett igen fontos lehet még a szavazó lélektani állapota vagy korábbi tapasztalatai is. Egy elemi példa: Tegyük fel, hogy egy sikeres üzletember egy neo-liberális pártot preferált éveken át, utolsó helyre téve teljesen más ideológiai mezőn elhelyezke-

DUPress

elő. Értelemszerűen, az egyes alternatívák más és más tulajdonságai lehetnek motiváló jellegűek, és motiváló hatásuk sem egyenlő mértékű (Másként nehéz lenne elképzelni az alternatívák tényleges rangsorolását).

A preferencia „eldöntésének" kiindulópontja talán az a hume-i gondolat lehet, hogy a döntés előtt álló szavazó hittel, meggyőződéssel és az ebből fakadó preferenciával rendelkezik (Dietrich, 2012). Itt egyrészt szubjektív megítéléssel és érzülettel, másrészt érdekorientált haszonnal (utility) szembesülünk. A cél: preferencia-kielégítés, amelyben tehát központi szerepet játszanak a rendelkezésre álló alternatívák és azok tulajdonságai.

A tulajdonság egy olyan valami, amit egy alternatíva vagy tartalmaz, vagy nem.[254] Ez azt jelenti, hogy egy szavazás alkalmával például minden (fontosabb vagy kevésbé fontos) tulajdonság kettős megosztást végez: egyfelől, megosztja a jelöltek táborát olyanokra, akik rendelkeznek, és olyanokra, akik nem rendelkeznek az adott tulajdonsággal (Dietrich, 2012), másfelől, megosztja a szavazók táborát olyanokra, akik nagyon értékelik, és olyanokra, akik kevésbé vagy nem értékelik azt. Egy tulajdonság tehát az alternatívák (‚A') halmazából „kiemeli" azokat, amelyek rendelkeznek az adott tulajdonsággal (‚A_{Γ}'), és ezek együttesen képezik ‚A' részhalmazát, és csak szélsőséges esetben áll fenn az ‚A' = ‚A_{Γ}' reláció, mely akkor következne be, ha minden egyes alternatíva rendelkezne a szóban forgó tulajdonsággal.

Két-három tulajdonság esetébe hasonló logika mentén közelíthetjük meg a kérdést. Ha, egy pozíció betöltésére például 10 jelölt indul, és 100 olyan szavazó adhatja le preferencia-sorrendes szavazatát, akik számára a legértékesebb tényezők közé tartozik az, hogy a győztes legyen legalább 50 éves, rendelkezzen legalább 20 év vezetői tapasztalattal, és beszéljen legalább két nyelvet viszonylag magas szinten, akkor várható, hogy több jelölt rendelkezik az egyik, vagy a másik, vagy két „tulajdonsággal", de nagy valószínűséggel jóval kevesebben lesznek, akik eleget tesznek mindhárom elvárásnak („tulajdonságnak"). Ha, egyetlen ilyen jelölt van, az eredmény valószínűsíthető. Ha két jelölt tesz eleget e kívánalmaknak, és a szavazók ennek tudatában vannak, akkor izgalmas versenyre kerülhet sor, amelyben elvileg további tulajdonságok fogják befolyásolni a szavazók magatartását, attitűdjét az alternatívák irányába, preferenciáik formálásában (Tversky and Kahneman, 1981: 453–458).

A motiváló tulajdonságok lehetnek olyanok, amelyek állandóan motiváló jelleggel bírnak, lehetnek olyanok, amelyek kitúrnak más motiváló tulajdonságokat, vagy olyanok, amelyek beemelnek más tulajdonságokat, ahhoz, hogy motiválókká váljanak (Dietrich,

dő pártot. Egy adott ponton azonban kiderül, hogy a szabad verseny kemény törvényei következtében nagyobb cégek valósággal csődbe vitték vállalatát. Szereplőnk korábban valószínűleg nem gondolt a liberális párt ezzel kapcsolatos „tulajdonságára", de tapasztalatai és a csőd utáni állapotának köszönhetően korábban figyelembe sem vett tulajdonságok szem előtt tartásával formálhatja új, szavazói preferenciáját. Természetesen, itt nem egy rövid folyamatra kell szükségszerűen gondolni. A politika, és ezen belül a választások világában a láthatatlanul munkálkodó pszichológiai (és egyéb) erők érezhetően megtehetik hatásukat hosszú távon.

254 A példa kedvéért: egy élelmiszer vagy tartalmaz kalcium vagy nem. Egy politikai jelölt vagy kiváló szónok vagy nem, vagy konzervatív beállítottságú vagy nem, noha a határvonalak a politika világában távolról sem annyira élesek. E jegyek nem egyetemesek, hanem szubjektív jellegűek. Megítélésük és értékelésük nem általánosak, jóval inkább szavazófüggőek.

2012). A politikában kézzel fogható példa lehet erre egy olyan párt, amelynek a maga „tulajdonságai" igen gyenge motiváló tényezők egy bizonyos szavazói tábor számára, de egy másik (kisebb) párttal való esetleges szövetségre lépéssel olyan „tulajdonságokkal" bővülhet, amelyekkel már komoly motiváló hatást gyakorolhat a szóban forgó szavazói tábor tulajdonság-alapú preferencia-formálására (Titmuss, 1970 In Dietrich, 2012). A jelöltek rangsorolásának fő oka tehát az egyes jelöltek motivációs (motiváló) fokának figyelembe vétele, ami a jelöltek közötti súlyozott relációban fejeződik ki. Ez a reláció tehát tulajdonság-alapú preferencia-sorrend.[255] Álljon itt két elemi példa:

Tételezzük fel, hogy élelmiszerek kapcsán egy egyén négy tulajdonsággal szembesül: finom (*a*); nem finom (*b*); egészséges (*c*); egészségtelen (*d*). E tulajdonságok alapján az egyénnek négy lehetséges alternatívával van tehát dolga: finom-egészséges (*ac*); finom-egészségtelen (*ad*); nem finom-egészséges (*bc*), nem finom-egészségtelen (*bd*). Nem nehéz rájönni, hogy számára a „finom" és az „egészséges" jegyek jelentik a motiváló tulajdonságokat: {*a*};{*c*};{*ac*}, és e három verzió jelenti motivációs állapotát. Joggal várható, hogy az egyén e tulajdonság-kombinációk alapján fogja felállítani preferencia-sorrendjét. Rendes körülmények között, ésszerű döntés alapján az *ac* alternatíva kerül az élre, a *bd* pedig a sorrend végére. Kérdés, hogy az egyén melyiket helyezi a másik elé a nem finom és egészségtelen tulajdonságok közül. Ennek fényében az $ac > ad > bc > bd$, vagy az $ac > bc > ad > bd$ (ésszerű) preferencia-sorrend várható.

A politika világában kevésbé tulajdonságokról, inkább értékekről vagy érdekekről beszélhetünk hasonló helyzetben. A konzervatív-nemzeti beállítottságú szavazó számára például a családvédelem (*c*), a nemzetpolitika (*n*), a globális piac (*g*), illetve az egyén-centrikusság (*e*) négy olyan érték, amelyek különböző súllyal eshetnek latba a rangsoroláskor. A körülmények, személyisége, világnézete és politikai beállítottságának figyelembe vételével valószínűsíthető hogy a konzervatív-nemzeti szavazó *cnge* súlyozási relációt fogja felállítani, melyből az is világosan következik, hogy számára a nemzetpolitika és a családvédelem jelenti elsősorban a motiváló értéket, és a globális politika képezi a legkevésbé motiváló tényezőt.

Az elmondottak alapján feltehetjük a kérdést, hogy van-e logikája a preferenciának. Tény, hogy a preferenciák legtöbb esetben szerkezeti tulajdonságokkal rendelkeznek (Hansson, 2017), és ezt valamilyen formában kinyilvánítja az adott körülmények között lévő, adott személyiségjegyekkel rendelkező és adott érdekek mentén tevékenykedő és döntéseket hozó egyén. Ennek így lehet valamilyen logikája, mi több, e tényezők mentén,

255 Az ilyen és ehhez hasonló megállapítások kapcsán mondhatja a tisztelt olvasó, hogy ezek a megállapítások elméleti jellegűek, a valóságban számos más oka lehet annak, hogy egy szavazó elmegy szavazni és dönt valamelyik jelölt mellett: a szomszéd elmegy, ezért ő is voksol; elege van az épp fennálló rezsimből, elmegy szavazni, kormányváltó céllal, miközben nincs igazán tényleges preferáltja; stratégiai megfontolásból minden más jelöltet „büntet" (a rangsor végére teszi), hogy preferáltja biztosabban győzzön. Ha ezeket vesszük alapul, a szó szigorú értelmében könnyen kudarcot vallhat az általam ismertetett érvelés, mondván, hogy nem lehet a jelöltek „vegytiszta" tulajdonság-alapú preferencia-sorrendjéről beszélni. Bizonyos értelemben ez igaz is lehet, de úgy gondolom, a jelölt párthovatartózása, pártjának korábbi és „jelenlegi" tevékenysége, a jelölt személyiségjegyei, politikusi vonásai (tulajdonságai) mindenképp elsődleges tényezők a szavazó preferencia-sorrendjének formálásában.

bizonyos logikai módszerekkel, ok-okozati összefüggések modellezésével, a közgazdaságtan által kedvelt haszonelméleti vizsgálatokkal, vagy a döntéselmélet és játékelmélet egyes technikáinak segítségül hívásával többen is nekiláttak a preferenciák tanulmányozásának.[256]

Ettől függetlenül, nem árt szem előtt tartani, hogy a preferencia gyakran ízlés, szubjektív megítélés dolga, mely az ésszerű vagy logikus döntések mellett számos pszichológiai okot is tartalmazhat, ezért gyakran nem egyértelmű sem az előrejelzése, sem az, hogy mikor és milyen érvek felhozatalával érdemes vagy lehet a preferencia „jó" vagy „rossz", „helyes" vagy „helytelen" voltáról vitázni, vitatkozni. Nem olyan biztos tehát, hogy logikai érvekkel maradéktalanul sikerül fölülírni az „aranyszabályt", amelynek értelmében: „De Gustibus Non Est Disputandum" („Az ízlésről nem kell vitatkozni") (Stigler–Becker, 1977: 76–90).

Mindegy záró akkordként, úgy gondolom, a tulajdonság-, vagy értékalapú rangsorolás mégsem *ad hoc* jellegű, és ezt két axiomatikus állítás is alátámaszthatja. Egyfelől, az egyén közömbös két olyan alternatíva közötti választásban, amelyek motiváló tulajdonságai azonos mértékűek számára. Másfelől, az egyén motivációs állapota kibővül, ha egy új tulajdonság kerül be az őt motiváló tulajdonságok halmazába, de ez önmagában nem fogja megváltoztatni az egyén preferenciáját két olyan alternatíva között, amelyeknek nincs közvetlen közük az új motiváló tulajdonsághoz (Ez az axióma a preferenciális választásokat „megítélő" kritériumok egyik fontos eleme lehet).

6.1.4 Preferencia és választás

Az eddig elmondottakból is látszik, hogy amikor preferenciáról beszélünk, akkor tulajdonképpen szubjektív összehasonlító értékelésre gondolunk, és ilyen értelemben meggyőződésen alapuló választást hajtunk végre. Alapvető kérdés azonban, hogy a preferencia valóban kifejezhető-e és definiálható-e a kinyilatkoztatott kiválasztással (Hausman, 2012) és, hogy a választással feltárt vagy kinyilvánított preferencia valóban tényleges preferenciát képvisel-e.

Ami a kérdés első felét illeti, ha a kinyilvánított kiválasztással definiáljuk, és az határozza meg a preferenciát, akkor legalább két problémával szembesülünk: egyfelől, ha valaki nem szavaz, azaz nem nyilvánít ki semmilyen sorrendet, akkor ez azt jelenti, hogy nincs preferenciája? Másfelől, ha a választás határozza meg a preferenciát, akkor mit mondhatunk azoknak a szavazóknak a preferenciájáról, akiknek az első néhány tényleges preferáltjuk meg sem jelenik az alternatívák között? (Ebben az esetben ugyanis komolyan leszűkül a szavazó tényleges preferencia-skálája).

---

256 Már Arisztotelész foglalkozott a kérdéssel a *Topiká*-ban. A 20. században többek között Sören Hallden (1957): *On the Logic of „Better"*, Lund; Georg Henrik von Wright (1963): *The Logic of preference,* Edinburg; Toderick Chisholm–Ernest Sosa (1966): ‚On the Logic of „Intrinsically Better"' In *American Philosophyical Quarterly*; G. H. Wright (1972): ‚The Logic of Preference Reconsidered' In *Theory of Decision*, 3(2); George Stigler–Gary Becker (1977): „De Gustibus Non Est Disputandum" In *American Economic Review*, 67; Amartya Sen (1993): „Internal Consistency of Choice" In *Econometrica*, 61(3).

DUPress

Világos, hogy a tényleges preferencia és a kinyilvánított rangsorolás közé nem (mindig) tehető azonosságjel, már csak azért sem, mert az előbbi egy érzület, egy vágy, egy lelki állapot, míg az utóbbi egy konkrét cselekvés (Hansson, 2017), és a kettő között amúgy sem biztos, hogy teljes összhang áll fenn. Ebből következik, hogy a tényleges preferenciát kevésbé tudjuk meghatározni a szavazás alapján.

Továbbá, az is világos, hogy kinyilatkoztatás nélkül a preferencia a fejekben marad (Samuelson, 1938, Little, 1950 In Hausman, 2012), ezért így nem is lehetne közvetlenül megfigyelni, tudományos jelleggel rátámaszkodni, mivel a preferencia nem észlelhető, mint szubjektív érzület. A preferencia tehát csak a kimondással vagy választással történő kinyilvánítás után tapasztalható meg és válik láthatóvá, ezért közvetlen kötődés van a kettő között, de (és ez az alapvető kérdés második felére vonatkozik) bármennyire is empiristák vagy pozitivisták akarunk lenni, nem jelenthetjük ki egyértelműen, hogy a kiválasztás (a jelöltek kinyilatkoztatott sorrend-felállítása) a szavazó tényleges preferenciájának hű képmása. Más szavakkal, nem állíthatjuk teljes meggyőződéssel, hogy a kiválasztás (rangsorolás) a tényleges preferencia bizonyossága.

Úgy tűnik, egy sorrend kinyilatkoztatott felállítása önmagában nem jelent bizonyosságot, ehhez ugyanis szükség van (lenne) a szavazó tényleges meggyőződésére is. Ezzel viszont nemcsak az a gond, hogy a szavazó tényleges meggyőződésének ismerete a választási eljárás, a választások folyamata és kimenete szempontjából jelentéktelen, hanem az is, hogy az „őszinte" meggyőződés gyakorlatilag ellenőrizhetetlen. Ha, tehát, a kinyilatkoztatás és a tényleges preferencia nem fedik egymást (elvi alapon), akkor joggal merülhet fel a szavazás „tisztaságának" problematikája is.

Csak az utalás szintjén, de mindenképp meg kell említenem, hogy a preferencia és a szavazás közötti kapcsolat fontos a választáselméletekben, de megkülönböztetett jelentőséggel bír a preferenciális szavazások tanulmányozásában is, annál is inkább, mivel az ordinális szavazások során szélesebb skálán jelenítődik meg a szavazó preferenciája, mint a kategorikus szavazás esetében. Ilyen megvilágításban, a preferencia-sorrend felállítása során elvileg három lehetőséggel szembesülhetünk:

1. Az egyén őszintén, egyenes szándékkal, a lényeges információk birtokában, saját értékrendje és jól megfontolt érdekei mentén nyilvánítja ki preferencia-sorrendjét. Ezt nevezhetjük „tiszta" preferenciális választásnak.

2. Az egyén őszintén, egyenes szándékkal, lényeges információhiány mellett (esetleg megtévesztés, manipuláció következményeként) abban a hitben rangsorolja a rendelkezésre álló alternatívákat, hogy meggyőződése alapján az a lehető legjobban szolgálja érdekeit. Ezt nevezzük „hitfüggő" preferenciális választásnak.

3. Az egyén akár birtokában van, akár nincs a lényeges információknak, de nem egyenes, inkább hátsó szándékkal (tehát tudatosan nem őszintén) rangsorol, valamilyen, nem kinyilvánított érdek(ek) mentén. Ezt nevezhetjük „stratégiai" preferenciális választásnak.

DUPress

A lehetőségek ilyen megkülönböztetése még inkább alátámasztják, hogy a preferencia és a választás közé aligha tehető teljes bizonyossággal azonosságjel.

6.1.5 Preferencia és változás

Az elmondottakból kiderül az a nyilvánvalónak tűnő kettős állítás, hogy a szavazó preferenciája csak és csakis kinyilvánítás révén ismerhető meg, illetve, hogy a leadott szavazat akkor is teljes mértékben érvényes és számít, ha történetesen nem a szavazó tényleges és őszinte preferenciájának hű kifejeződése. Kérdésként merülhet fel tehát az is, hogy egyáltalán változhat-e a szavazó preferencia-sorrendje.

A döntés pillanatában a preferencia rögzített, de nem szükségszerűen marad „merev" állapotban, mivel a motiváló alternatívák idővel változhatnak. Az alternatívák egyik-másik kevésbé jelentős vonásának elsődlegessé válásával, vagy elsődlegesnek tartott vonások átlagossá netán átlag alá „süllyedésével", illetve új információk megszerzésével a racionális egyén preferenciája viszonylag könnyen változhat.[257]

Természetesen ez sem egy annyira egyszerű, „egydimenziós" folyamat például a szavazó esetében, akinek döntése nem mindig, racionális, nem mindig jelezhető előre, mi több, preferencia-sorrendjének oka (szavazó szándéka) sem tudható bizonyosra. Önnön preferenciáját a szavazó adott helyzetben, adott körülmények között saját belátása szerint állítja fel. Teheti ezt egymagában, szerény külső befolyásolások vagy másokkal való intenzívebb interakciók hatására, akár önérdekből vagy mások érdekének figyelembevételével, akár információhiányban vagy túlzott információhalmaz birtokában. Mindezektől, és attól függetlenül, hogy a döntés tárgyát illetően rendelkezik-e kellő kompetenciával[258] vagy nem, a szavazó döntés előtt áll (feltételezve persze, hogy bevállalta a voksolást).

Döntésének tartalmát szubjektív megítélése szabja meg, az viszont kevésbé világos, hogy mi dönti el vagy befolyásolja a megítélést magát. E bonyolult és összetett kérdés részletes elemzése nélkül, úgy gondolom, a szavazó kinyilvánított preferenciáját egymással összefüggő és egymásra ható külső és belső tényezők határozzák meg. Természetesen, a külső szemlélő számára rejtve marad a szavazó valós szándéka, kinyilvánított preferenciájának tényleges forrása, de feltételezhető, hogy döntése mindenképp összefügg a kontextussal (a szavazóra ható külső körülményekkel, beleértve a rendelkezésére álló információhalmazt is), azonosságjegyeivel, illetve a rendelkezésre álló alternatívák miként jével. E tényezők hatására az egyén motivációja, hogy eleget tegyen tényleges preferenciájának vagy más céloknak hite, meggyőződése vagy szándéka szerint.

---

257 Gondoljuk csak meg, ha egy általunk támogatott jelöltről vagy képviselőről kiderülne például, hogy egy adott ügyben súlyos törvénytelenségeket követett el, az új információ birtokában az irányába mutatatott korábbi preferenciánk minden bizonnyal megváltozna.

258 A tisztázás kedvéért: olvasatomban a kompetencia vagy inkompetencia nem szellemi képességekre vonatkozik, nem magas vagy alacsony szintű intelligenciára utal, hanem pusztán arra, hogy érdekeltsége vagy érdektelensége, jártassága vagy járatlansága, alkalmassága vagy alkalmatlansága, illetve kellő információ birtokában vagy információhiány mellett a szavazó mennyire képes - akár hosszasabb mérlegelés és megfontolás után - „elfogadható" döntést hozni adott kérdésben, esetünkben a jelöltek „érdemleges" rangsorolásában.

DUPress

Összegzésként: úgy tűnik, az egyén döntésének forrása, preferenciájának formálása a körülményektől, az egyén személyiségétől, a kínálkozó alternatíváktól, azok feltűnő vagy megkülönböztetetten fontos motivációs tulajdonságaitól, illetve a szavazó sajátos szándékaitól függ. A döntést befolyásoló tényezők változása könnyen eredményezheti a szavazó álláspontjának változását, előidézve preferencia-váltását is.[259]

Az általánosságban vett választásokra vonatkozó döntéselméleti szempontból is fontosnak tartom a preferencia-motiváció-szavazás-változás fogalmak közötti összefüggéseket, még akkor is, ha vannak, akik a választások szűk értelmezése (a választási rendszer felépítése, típusa, a szavazás, az érvényes szavazatok aggregálása, az eredmények empirikus vizsgálata, stb.) alapján úgy tekintenek a fentebb bemutatottakra, mintha azok kevésbé jelentős „háttéradatok" lennének csupán.

6.1.6 Preferencia, politika, versengés

A preferenciaelmélet eddig bemutatott elméleti-elvi fejtegetéseit egy „gyakorlatiasabb" résszel zárom, noha az itt következő gondolatok a „preferenciális szavazások előnyei" részben is teljes mértékkel beillenek (ezért is fogok majd visszautalni e sorokra a sorrendes szavazás előnyeinek és hátrányainak taglalása során).

A pártrendszerek osztályozása kapcsán volt már szó arról, hogy jelentős osztályozási szempont az is, hogy az induló pártok egy vagy több jelöltet indíthatnak. Mindkét lehetőség tovább bontható: ha a pártok egyetlen jelöltet indíthatnak, akkor a szavazó vagy kategorikusan vagy ordinálisan szavazhat, ha viszont a pártok több jelöltet indíthatnak, akkor egyfelől, a félarányos rendszerek kategóriájába tartozó szavazatot (tömbösített, halmozott, korlátozott) adhat le a szavazó, másfelől, listás rendszeren belül vagy megváltoztathatja a jelöltek neveinek párt által felállított sorrendjét, vagy nem.

Az ordinális szavazás alapján a szavazó tehát kifejezheti az induló jelöltek közötti preferencia-sorrendjét, az egy párt-egy jelölt esetében a pártok (vagy egyéni jelöltek) közötti, a listás szavazás esetében pedig a preferált párton belüli jelöltek rangsorolása révén (Villodres, 2006).

Jelen munka elsősorban nem a szabad listás rendszerekről szól, de mivel a rangsorolás elvét megtaláljuk benne, ezért néhány vonás kiemelésével jobban rávilágíthatunk

259 Az elmondottak szemléltetésére álljon itt egy „gyerekesnek" tűnő, de szemléltető példa: ‚X' személy kedvenc szórakozásai közé tartozik otthon a családdal társasozni (‚O'), irodalmi estekre járni (‚I'), az Alpokban kirándulni (‚A') és luxus termékeket vásárolni (‚L'). Az egyhetes szabadság alatt hármat szeretne a kínálkozó lehetőségek közül megvalósítani. A körülmények, személyisége és az alternatívák jelege alapján az egyén kifejezheti preferenciáját például az ALIO rangsorolás mentén, de ha közben kiderül, hogy igen komoly anyagi veszteségei keletkeztek (új információ, megváltozott körülmények) a legújabb befektetése következtében, vagy ha valaki megbetegszik a családban, akkor valószínűsíthető, hogy ‚A' alternatíva kikerül a rangsorból, és az ‚L' talán utolsó helyre kerül vagy megvalósítása akár kérdésessé válik. Azt viszont mindenképp láthatjuk, mennyivel előnyösebb helyzetben van az egyén azzal, hogy ordinális és nem kategorikus döntést kell hoznia

DUPress

az általában vett preferenciális rendszerek néhány igen fontos vonására. A szabad listás választások egyik sajátossága, hogy a jelölteknek nemcsak más pártok jelöltjeivel, hanem a saját pártjukon belüli jelölttársaikkal szemben is meg kell küzdeniük a mandátumért. Érdekes kérdésként merülhet fel tehát, hogy milyen mértékben folyik versengés a párton belüli jelöltek között és, hogy milyen hatása lehet a párton belüli versengést bátorító preferenciális szavazásnak. Általánosságban az mondható el, hogy a sorrendes választásnak megszemélyesítő hatás van, miközben, közelebb viszi a képviselőt a szavazókhoz (Villodres, 2006). Nézzük, miért.

Ami a szavazót illeti, duális tájékozódásra van szüksége, ugyanis duális döntés kell hoznia. Egyfelől, ismernie kell a pártok platformjait, hogy kiválassza preferáltját, másfelől pedig információkat kell szereznie a preferált pártján belüli jelöltek elképzeléseiről, koncepcióiról is, annak érdekében, hogy képes legyen érdemleges sorrendet felállítani közöttük. Ennek köszönhetően a szavazó jobban megismerheti a jelöltet, és kevésbé mutat merev vagy fokozottabb kötődést a párt iránt, mint a zárt listás, kategorikus szavazás esetében.

A jelöltnek duális kampányt kell folytatnia. Egyrészt, a párt tagjaként, a pártok közötti kampányban kell aktívan részt vennie, a párt általános politikájának, programjának „eladása" érdekében, másrészt, valósággal egyéni kampányba kell kezdenie a saját pártján belüli versenytársaival szemben. Ennek az lehet az egyik következménye, hogy a jelöltek láthatóbbá teszik magukat a szavazók szemében, ami azt is jelenti, hogy minden egyes jelöltnek meg kell különböztetnie magát a párton belüli más jelöltektől is az egyéni-személyes versenyben. Ez, a maga során, jobban felszínre hozza az egyes jelöltek személyes kvalitásait, képességeit, kompetenciáit.

A jelölt tudatában van annak, hogy a szavazó döntésében nemcsak a pártnak, hanem az ő személyének is komoly szerepe van, ezért nagyobb egyéni-személyes felelősségtudattal végzi feladatát, hiszen nemcsak a párton keresztüli kollektív, hanem egyéni felelősséggel is tartozik a szavazó felé. A preferenciális eljárással megválasztott képviselőnek talán jobban szem előtt kell tartania az őt megválasztó szavazók érdekeit, preferenciáit, ha a következő választásokon eséllyel akar indulni, és párttársaival szemben akar nyerni. A megszemélyesítő hatás révén is a preferenciális szavazás közelebb viszi tehát a képviselőt a szavazóhoz.

Összegzéséként, a jelöltek jobb ismerete, a szélesebb spektrumú választási lehetősége arra készteti tehát a szavazót, hogy ne csak a pártra, hanem a párt jelöltjeire is fokozottabban figyeljen. Felmérési eredmények is alátámasztják (Villodres, 2006: 27, 7. Táblázat), hogy ha nem is olyan szignifikáns mértékben, de a pártoknak tulajdonított jelentőség csökken a szavazók szemében a preferenciális választások következtében. A felmérésekből az is kiderül, hogy a sorrendes szavazást alkalmazó társadalmak szavazóinak nagyobb hányada gondolja úgy, hogy a képviselő felelősségtudata (jobban ismeri az átlagszavazó gondjait) nagyobb, mint azokban az országokban, ahol kategorikus szavazást alkalmaznak (Villodres, 2006, 26, 6. Táblázat).[260]

260 A magam részéről egy megjegyzés: tény, hogy a preferenciális szavazásnak meg lehetnek a fentebb bemutatott előnyei. De, az is tény, hogy ha olyan mértékű párt-centrikus politizálás folyik egy demokráciában, amelyben az átlag szavazónak az a benyomása, hogy majdnem mindegy, hogy személy szerint kik a jelöl-

PUBLIKUS

Az elmondottakból talán az a következtetés szűrhető le, hogy főleg a párt-centrikus demokráciákban nem meglepő, ha a preferenciális választási eljárás nem tűnik annyira szimpatikusnak a pártok szemében. Ennek magyarázata, hogy a nem preferenciális választásokhoz képest a sorrendes szavazással inkább a szavazók látókörébe kerülnek a jelöltek (képviselők), és a szavazók nagyobb lehetőséget kapnak arra, hogy a jelölteket jutalmazzák egyéni kvalitásaik, képességek alapján, függetlenül attól, hogy mit gondol a téren az egyes pártok vezető rétege, vagy maga a vezetője. A szavazó és jelölt szorosabb kapcsolata viszont gyengítheti a pártok szerepét, választások idején és választások között.

6.1.7 Van-e szükség preferenciális választásra?

A sorrendes választások fontosságát a szavazói szerep megkülönböztetett súlya, illetve a szavazás tárgyának jellege határozza meg. Az előbbiről már volt szó korábban.

Ami az utóbbit illeti, teljesen világos, hogy ahol egyetlen kérdésről kell választói döntést hozni, vagy ahol egyetlen személy indul egy pozíció betöltésére, ott az arányos és a sorrendes választási eljárás nem alkalmazható, és kézenfekvő szabálynak tűnik, hogy a jelölt elnyeri a pozíciót, ha a szavazók legalább fele támogatja (Ellenkező esetben új jelölt(ek)re van szükség és újabb választásra kerülhet sor).

Ahol egyet kell kiválasztani két vagy több alternatíva közül, vagy ahol egy személy töltheti be a pozíciót két vagy több jelölt közül, ott továbbra sem alkalmazható az arányos rendszer (jó példa erre a referendum, az „Igen" vagy „Nem" szavazat egyetlen vagy több kérdésben), de a kategorikus többségi választás mellett a preferenciális szavazás is indokolt lehet. Az előbbiben a relatív vagy az abszolút többségi szabály alapján lehet kiválasztani a győztest, ami az utóbbit illeti, több módszer is alkalmas lehet, mint például a sorrend alapján történő pontozásos (Borda), a páros összehasonlításos (Condorcet), vagy a több lépcsős, alternatív kiejtéses (Alternatív) eljárás. Ezen a ponton azonban számunkra nem az egyes eljárások közötti különbség a fontos, hanem az, hogy ha több jelölt indulása mellett az egyetlen pozíció (mandátum) betöltése a tét, akkor a kategorikus vagy a sorrendes szavazás indokoltabb, vagy mindegy, hogy melyik eljárást alkalmazzuk.

Abban az esetben viszont, ha több kérdés kerül terítékre, vagy több pozíció (mandátum) osztható ki, és számos jelölt (párt) indul, ott a többségi és a sorrendes szavazás mellett már az arányos választási eljárás is „életképes", és mindhárom eljárás különböző verziói alkalmazhatók, számos tényező figyelembevételével (körzeti magnitúdó, pártrendszer miléntje, társadalmi kontextus, politikai kultúra, stb.).[261]

---

tek, akkor a preferenciális szavazás hitele, és eredeti „rendeltetése" is eléggé meggyengülhet. Ha túlzott párt-centrikus politizálással szembesül, akkor könnyen fennállhat annak veszélye, hogy a szavazó előbb-utóbb már nem a személyre, nem a tartalomra, és nem is értékrend mentén, hanem majdnem kizárólagos jelleggel pártalapon szavaz. Ez semmiképp nem támogatja, és nem erősíti a demokrácia szellemét.

261 Külön tanulmány tárgyát képezhetné a kötött listás, a szabad listás és a sorrendes eljárások komparatív elemzése. Itt csupán annyit jegyzek meg, hogy mindegyik módszer rendelkezik előnyökkel és hátrányok-

DUPress

A három lehetőség közül a második verzió tűnik érdekesebbnek a preferenciális szavazás „szükséges" volta szempontjából. E kérdésre válaszom röviden az, hogy mivel egyetlen pozíció betöltéséről van szó, értelmetlen arányosságról, arányos képviseletről beszélni. A választás eredménye és ezzel a mandátum sorsa tehát mindenképp többségi szabály alapján dől el, akár az egyik (kategorikus), akár a másik (ordinális) eljárást alkalmazzuk, és ebből a szempontból mindkét módszer egyformán a többségi demokrácia keretein belül van. Az egy pozíció és több jelölt esetében úgy tűnik, két érv is a sorrendes szavazás mellett szólhat (Noha a második érv inkább társadalmi, mint politikai jellegű).

Egyfelől, a választások kimenetét meghatározó szavazók beleszólásának mértéke nagyobb, a szavazói döntés mélyebb és összetettebb, mint a relatív vagy abszolút többségi kategorikus szavazás esetében, ezért a demokrácia szigorú (eredeti) értelmezése alapján a preferenciális szavazással megválasztott jelölt „demokratikusabb" felhatalmazást, átfogóbb legitimálást mondhat magáénak.

Másfelől, az egy pozíció-több jelölt esetében értelemszerűen egy győztest kell találni. Ha a választás egy állás vagy egy választott tisztség betöltéséről szól, nem kizárt, hogy a következő lehetőségekkel szembesülünk: a győztes jelölt nem fogadja el az állást; elfogadja az állást, de ezt követően, valami olyasmi történik vele (betegség, stb.), amelynek következtében alkalmatlanná válik a pozíció betöltésére. Ha tehát a szavazók rangsorolhatták a jelölteket, akkor az összesített kollektív preferencia alapján könnyen meg lehet találni a helyettest (a végső szavazás második helyezettje), anélkül, hogy újabb szavazást kellene kiírni (McLean In Fábián, 1997: 40). A sorrendes eljárás tehát „időmegtakarító" és költséghatékony is lehet, mivel szemmel tartja és komolyan veszi az alternatívák közötti támogatottság mértékét is.

E két következtetés persze nem egyöntetű és megnyugtató, ugyanis mindkét esetben felszínre kerülhetnek a buktatók is. Ami az első esetet illeti, valóban nem túlzás a szavazói szerep demokratikusabb voltáról beszélni, ennek ára azonban, hogy az ordinális szavazással nem olyan egyértelmű a győztes kiléte, mint amilyent eredményezne a kategorikus szavazással a relatív vagy az abszolút többségi formula. Egyrészt ugyanis kiderül, hogy ha a sorrendes szavazás több módszerét alkalmazzuk, akkor más és más jelölt kerül ki győztesnek. Ez már önmagában elbonyolítja a helyzetet és az alkalmazandó eljárás megindokolását teszi szükségessé. Másrészt, a jelöltek eredményeit illetően kialakulhat egy „körforgás", azaz körbeverés, ha a győztest a versengő jelöltek egymáshoz viszonyított páros összevetésével választjuk ki. Tény, hogy erre is lehet megoldást találni: kis létszámú szavazó esetében új szavazás kiírása, nagy létszámú szavazó esetében más módszer alkalmazása (kiejtéses, pontozásos), ettől azonban nem szűnik meg a probléma, annál is inkább, mert a versenyzők páros összehasonlítása igen meggyőző technikának tűnik a győztes megítélésében.

A második eset vonatkozásában nem lehet figyelmen kívül hagyni egyrészt az eljárás manipulatív jellegét (igaz, ez az első esetre is érvényes). Ennek lényege, hogy mivel a szavazó saját preferáltjának győzelmi esélyeit igyekszik növelni, a legveszélyesebb riválisa

kal, éppen ezért többnyire megközelítés és szubjektív preferencia kérdése, hogy ki, melyik rendszert és milyen szempontok mentén tartja a legelőnyösebbnek.

PUPress

jelöltet (attól teljesen függetlenül, hogy e jelölt esetleg az egyik legalkalmasabb személy a tisztségre) szándékosan teheti utolsó helyre, ami eleve az őszinte szavazás és a tényleges preferencia-sorrendállítás „elvét" borítja fel. Nem véletlenül mondja Borda, hogy "az én rendszerem csak a legkedvesebb ember kiválasztására készült". (McLean, In Fábián, 1997: 40–41).

Másrészt, kérdéses, hogy a szavazó mennyire érdekelt, vagy milyen mértékben hajlamos (képes) kellő mennyiségű és minőségi információ „beszerzésére" az induló jelöltek személyiségéről, a betöltendő tisztséggel járó feladatokkal kapcsolatos kompetenciájáról, stb. annak érdekében, hogy a preferencia-listája valóban egy érdemleges sorrend kifejeződése legyen.

6.1.8 A sorrendes szavazás és a demokráciának való „megfelelés"

Annak kapcsán, hogy a sorrendes szavazás mennyire felel meg a demokráciának (képviseleti szempontból), a korábban is kiemelt két szempont tűnik elsődlegesnek: a szavazói szerep és a kimenet jellege. Ami az előbbit illeti, a sorrendes szavazás lehetővé teszi, hogy a szavazó nagyobb mértékben, szélesebb spektrum mentén szólhasson bele a képviselő megválasztásába, mint a kategorikus szavazás, vagy akár a „gyenge" preferenciális szavazásnak minősíthető szabad listát rendszerek esetében. Ami viszont az arányosságot illeti, a sorrendes módszerek – az STV rendszer kivételével – nagy valószínűséggel aránytalanabb képviseletet eredményeznek, mint a listás választási rendszerek. Az összehasonlítások talán elfogadhatók, de, úgy gondolom, csak abban az esetben, ha azt is világossá tesszük, hogy a választások szemszögéből nézve milyen (melyik) demokráciaértelmezés mentén véljük megalapozottnak a fenti következtetéseket.

Kezdhetjük talán azzal az „eredeti" (ókori) értelmezéssel – még ha távolról sem meríti ki a modern demokrácia-koncepciókat – miszerint a demokrácia a nép többségi önkormányzata. Szigorú értelembe véve ez a megközelítés a hatalomgyakorlás közvetlen formáját jelenti. A politikai fejlődés egyik eredménye azonban a modern képviseleti demokráciák kialakulása,[262] amelyekben a részvétel mértéke igen eltérő lehet tér, idő és társadalmi-kulturális sajátosságok függvényében. Elemi megközelítésben a képviseleti demokrácia a nép többsége által megválasztott képviselők többségi uralma, a nép „ellenőrzése" mellett. A közvetlenről a közvetett formára való áttérés, vagyis a képviseleti demokrácia térhódításának egyik oka a rohamos ütemű népességszaporulat, egy másik oka pedig a hatalom, a hatalmi döntések kompetensebb személyekre való átruházása, a minőség javításának, illetve a kormányzás hatékonyságának növelése érdekében.

A demokrácia képviseleti formája úgy kerülhet azonban a lehető legközelebb az eredetileg értelmezett demokrácia-felfogáshoz, legalábbis a szavazások szemszögéből, ha:

---

262 A képviseleti demokrácia „azonnali" elfogadása nincs összhangban az első részben tárgyalt többség –képviselet viszonyának, Körösényi András által is elemzett kérdésével.

EUPress

1. Garantált a közismert és széles körben elfogadott elv, amelynek értelmében minden – az előfeltételeknek eleget tévő – állampolgár szavazati joggal bír (Á*ltalános választójog*).
2. A választópolgárok szabadon, saját belátásuk szerint szavazhatnak úgy, hogy szavazatukkal kapcsolatos döntésüknek nem lehet semmilyen retorziós következménye, ami félelemhez és/vagy kényszerérzethez vezetne (*Szabad választások*).
3. Minden szavazó minden leadható szavazata csak egynek számít, és e szavazatok egyenlő súlyúak.[263] (*Szavazati egyenlőség*)
4. A többségi támogatottságot elért jelölt a megválasztott képviselő (*Többségi elv érvényesülése* a választások során)
5. A választók számára lehetőség adódik a legátfogóbb véleménykinyilvánításra, növelve a képviselők kilétébe való legszélesebb spektrumú és legnagyobb mértékű beleszólási lehetőséget (*Preferencia-sorrendes szavazás*).
6. A választás folyamata a lehető legnyíltabb (*Manipulációmentesség*)
7. A képviselőtestület a lehető leghívebben tükrözi a társadalom politikai (párt)összetételét (*Arányosság*).

Az első három követelmény az alapvető politikai jogok pillérei, a negyedik elv a demokratikus rendszert mozgató mechanizmus, az utolsó három „szabály" pedig a demokratikus választások eljárására és kimenetére vonatkozó „méltányossági" szempontok.[264] Összegzésnek is minősülő átfogó következtetés, hogy minél nagyobb mértékben és minél szélesebb spektrum mentén szólhat bele a szavazó a törvényhozó testület összetételébe az általános, szabad és egyenlő választásokon, és minél inkább hű képmása a képviselő testület a társadalom politikai beállítottságának, annál demokratikusabbnak nevezhető a választási eljárás. Itt újból felmerül a korábban is tárgyalt, két kulcsfontosságú változó: a választási szerkezetet (szavazólap szerkezete) és a választási formula, melyek jelentős mértékben és közvetlenül szabják meg a kimenet arányosságát.

A fenti feltételek szem előtt tartásával problematikusnak tűnhet azonban, hogy az *input* (a választási eljárás, beleértve a leadott szavazathalmazt is), az *output* (választási eredmények) és az *outcome* (az eredmények kihatása, „kifejlet") között nem garantált az

263 Természetesen, itt a választási eljárás egyes szakaszán belüli szavazati súlyegyenlőségre utalok, ugyanis a vegyes rendszerek esetében például az egyéni kerületi szavazatok és az országos listás szavazatok súlya (az egy mandátum megszerezéséhez szükséges szavazatszám alapján megállapított súlyra gondolok) lényeges eltérhet. A példa kedvéért: A 2010-es magyar Országgyűlési választásokon, Nyíregyháza I. kerületében 12 649 szavazat ért egy mandátumot (a szavazat súlya (értéke) = (1/ 12 649), míg a megyei listás szakaszban 27 672 szavazatra volt szükség egy mandátum megszerzéséhez, azaz, egy szavazat értéke (súlya) = 1 / 27672. Világosan látszik, hogy az első szakaszban egy szavazat súlya kétszer akkora, mint a második szakaszban.

264 Kihangsúlyozandó, hogy a bemutatott „feltételekkel" nem a modern demokráciaértelmezést kimerítő szempontokat szándékoztam felsorolni, hiszen e jegyek a demokratikus választásokra utalnak mindenekelőtt.

DUPress

egyenes arányú megfeleltetés. A demokratikusság, hatékonyság és/vagy méltányosság nem jár szükségszerűen „kéz a kézben", az egyik nem implikálja automatikusan a másikat. Ezek alapján, a lehető legdemokratikusabb úton felhatalmazott képviselőkből összeálló testület tevékenysége például nem garantáltan közjót szolgáló, hatékony vagy „jó" döntések „helyes" kifejeződése. Könnyen megtörténhet, hogy demokratikus választási eljárással kapott arányos képviselet mellett „rossz" döntések születnek, és gyenge kormányzásra kerül sor, mint ahogy az is elképzelhető, hogy a manipuláció-telített, aránytalan választások viszonylag hatékony kormányzáshoz vezetnek. Tömörebb fogalmazásban, a *bemene*t és a *kimenet* miléntje nincs szükségszerűen közvetlen összefüggésben a kettő következményeként megjelenő *kifejlet*tel.

A három tényező közötti összefüggés kapcsán viszont érdekes és fontos dologra hívhatja fel figyelmünket a sorrendes szavazási eljárás. Noha nem a politika világából merítve, de egy elemi példa segítségével szeretném érzékeltetni, hogy a preferenciális választással kapott eredmény önmagában véve nagyobb közösségi elégedettséget eredményezhet, mint a kategorikus szavazás alapján a relatív többség mentén kapott kimenet. Ha ez lehetséges, akkor egy újabb, hatékonysági alapú indokkal bővíthetjük a sorrendes szavazás melletti érvelésünket:

Tételezzük fel, hogy hét személy egy kellemes hétvégi estét szeretne együtt eltölteni. A felmerülő szórakozási lehetőségek a következők: egy kalandfilm megtekintése, egy éttermi vacsorával egybekötött sörözés, végül, egy premier megnézése a színházban. Mindenki választ, a maga ízlése szerint: hárman sörözni szeretnének, ketten moziba mennének, és ketten egy színdarabot néznének meg legszívesebben. Ha relatív többségi „átváltási függvényt" alkalmazunk, akkor a hétfős csapat sörözni megy. Világos, demokratikus, és legitim csoportdöntés született, előre meghatározott elv mentén. Mindenki engedelmeskedik, a sör pedig hatékonyan fogy. Másnap kiderül, hogy a csoport négy tagja nem szokott inni, mi több, a vendéglői italozás számukra nem esik pozitív megítélés alá. Ezek alapján úgy tűnik, a hét egyén, csoportszintű elégedettségi indexe nem volt túl magas.

Most tételezzük fel, hogy a csoport tagjai számára megnyílik a sorrendes választás lehetősége, és mindenki rangsorolhatja a kínálkozó alternatívákat tényleges preferenciája szerint. Végül, pontozásos alapon (ami a támogatottság mértékének vagy intenzitásának egyik kézzelfogható kifejeződése) összegzik a szavazatokat.

6.2 Táblázat

3	2	2
Sörözés	Mozi	Színház
Mozi	Színház	Mozi
Színház	Sörözés	Sörözés

Forrás: Saját táblázat

DUPress

Nem meglepő, hogy a második és a harmadik oszlopban szavazók a sörözést teszik utolsó helyre, és az is feltételezhető, hogy a sörözni vágyók a mozit jelölik meg második helyen. Ha az első helyezett három, a második helyezett kettő, az utolsó alternatíva pedig egy pontot kap, az aggregált eredmény a következő:

1. Sörözés: 3 x 3 + 2 x 1 + 2 x 1 = 13 pont
2. Színház: 3 x 1 + 2 x 2 + 2 x 2 = 11 pont
3. Mozi: 3 x 2 + 2 x 3 + 2 x 2 = 16 pont

A sorendes szavazás rámutat arra, hogy a mozi-látogatás képezi a legkívántabb tevékenységet csoportszinten, és ez a kimenet, minden bizonnyal nagyobb elégedettséget jelent(het) a csoport számára, mint amilyent a relatív többségi szabály által megállapított sörözés eredményezett. A sorrendes szavazás tehát előnyösebb „jóléti" függvénynek bizonyult, mint a relatív többségi voksolás.

6.1.9 Ki legyen a győztes?

A preferenciális rendszerek egyik-másik verziója különböző győztest választ azonos szavazateloszlások mellett is. Ez önmagában nem jelent hátrányt, de mindenképp megnehezíti a sorrendes választások megítélését vagy kiválasztását, hiszen a kimenetek plurális volta megköveteli annak magyarázatát, hogy mikor és melyik eljárást indokolt(abb) vagy célszerűbb alkalmazni. Ha ezt sikerül valamilyen mértékben megválaszolni, akkor talán a győztes kilétének igazolására is nyújthatunk némi magyarázatot. Kihívó feladat tehát a „Melyik módszer alkalmazandó, és miért?" kérdés megválaszolása.[265]

Világos, hogy egyhangú döntés mellett majdnem mindegy, milyen eljárást alkalmazunk, a győztes kiléte minden szempontból garantált. A gyakorlat azonban azt igazolja, hogy az esetek túlnyomó többségében több jelölt közötti szavazatmegoszlással szembesülünk, ami nem teszi annyira egyértelművé a közösség vagy csoport „ízlését" e tekintetben. Ez a „bizonytalanság" valószínűsíthetően nem egyéni szinten mutatkozik (feltételezve, hogy minden egyes szavazó pontosan tudja, ki az ő preferáltja), hanem inkább a közösségi szinten jelentkezik, az egyes szavazatok aggregálásának eredményeként. Ha tehát nincs egyöntetű kiválasztott, akkor felmerül a kérdés, hogy mit lehet tenni, milyen függvény (választási szabály) alapján lehet vagy kell(ene) eldönteni a győztes kilétét úgy, hogy a közösség minden tagjának véleménye egyformán számítson. Ez azért is fontos, mert ha nem ragaszkodnák a szavazói vélemények azonos súllyal történő figyelembe vételéhez, akkor a (ki)választás folyamatának „méltányosságát" sértenénk meg (Pacuit, 2011), legalábbis a demokrácia szempontjából nézve.

265 Erre az egyszerűnek tűnő kérdésre a válasz távolról sem egyszerű. A preferencia-sorrendes szavazási eljárás általánosságba vett előnyeinek és hátrányainak az ismertetésével, illetve a már többször is említett kritériumok elemzésével talán sikerül majd elfogadható választ adnom e kérdésre.

DUPress

Komoly szavazatmegoszlás esetén még az a kevésbé demokratikus gondolat is felmerülhet bennük, hogy a cél érdekében talán jobb lenne kinevezni egy „főnököt", akinek személyes véleménye döntené el a választást kimenetét. Mi több, a görögöktől jól ismert jelöltek közötti sorshúzás gondolata sem teljesen kizárt, ha nem ragaszkodunk a demokratikus játékszabályokhoz. Ha viszont valamilyen demokratikus kiválasztási eljárás mentén akarunk győztest hirdetni, akkor fel kell adnunk az imént említett módszereket.[266]

A kérdés feltevése tehát továbbra is érvényes: Hogyan lehet a legjobban aggregálni az egyéni véleményeket úgy, hogy a kollektív döntés a lehető legjobban tükrözze a közösség akaratát? E kérdés persze maga után vonja egy következő kérdés, vagy lényegileg ugyanannak a kérdésnek, más szavakkal történő megfogalmazását: Meghatározható-e, és ha igen, hogyan határozható meg egy közösség, akár egy csoport közösségi akarata (közakarat) a tagok véleményének egyenlő mértékű figyelembe vétele mellett? A kiválasztás kérdésében a választáselmélet „javasol" néhány – általunk is többnyire ismert – módszert (Pacuit, 2011):

1. Ha minden szavazó kiválaszt egy jelöltet, a szavazatok összeszámolását követően kiderül, hogy melyik jelölt kapta a szavazatok több mint felét, vagy a többi jelölthöz viszonyítva a legtöbb szavazatot (Kategorikus, abszolút vagy relatív többségi szavazás), és az a jelölt a győztes.
2. Ha a szavazók saját preferenciáik szerint rangsorolják a jelölteket (egyenlő távolság a szomszédos jelöltek között), és pontozásos, páros összevetés vagy más sorrendes módszer alapján dől el, hogy ki a győztes.
3. A szavazók számértékek mentén fejezik ki, hogy menyire értékelik a jelölteket (egyenlőtlen távolság lehetősége a szomszédos jelöltek között), és a jelöltekre leadott számok összesítésével könnyen kimutatható, hogy ki a „legnépszerűbb" jelölt.
4. Elképzelhető, hogy a szavazók kifejtik, milyen mértékben foglalkoztatják vagy érintik őket adott kérdések (közügyek), majd felmérik, hogy az egyes jelöltek milyen mértékben támogatják az egyes ügyeket. E viszonylag bonyolultnak tűnő módszer részletekbe menően eldöntheti, hogy ki a legérdemesebb a „kiválasztott" címre.

Mondandóm további részletezése helyett nézzünk egy példát, amelyben négy választási eljárással választjuk ki a győztest:[267]

---

266 Az idevágó kérdések és felmerülő dilemmák kollektív döntéselméleti megvilágítása, illetve e kérdéseknek a választáselméletben felmerülő általános megközelítései kapcsán lásd többek között S. Brams and P. Fishburn,2007; C. List, 2006: 362–402; D. Saari, 2001; H. Nurmi, 1999.

267 A példában használt módszerek eljárási menetét csak rövidem ismertetem, bővebb kifejtésükre a következő fejezetben kerül sor.

DUPress

Tételezzük fel, hogy 83 szavazó 5 jelöltet rangsorol a következőképpen:

6.3 Táblázat

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
27	**18**	**15**	**14**	**6**	**3**
a	*b*	*c*	*d*	*e*	*e*
d	*e*	*b*	*c*	*b*	*c*
e	*d*	*e*	*e*	*d*	*d*
c	*c*	*d*	*b*	*c*	*b*
b	*a*	*a*	*a*	*a*	*a*

Forrás: Saját táblázat

(A római számok az oszlopok, a kiemelt arab számok pedig az egyes preferencia-sorrendet választó szavazók számát jelöli). A szavazatokat a relatív többségi, az Alternatív szavazás, a Borda-módszer illetve a Condorcet-módszer alapján vizsgálom meg.

Relatív többség

E módszer értelmében csak az első helyezettek eredményeit kell figyelembe vennünk. A relatív többségi szabály értelmében *a* jelölt a győztes 27 szavazattal.

Alternatív szavazás (AV)

A módszer lényege, hogy ha a szavazók több mint fele nem tette első helyre valamelyik jelöltet, akkor a legkevesebb első hellyel rendelkező jelölt kiesik, és helyébe lép a sorendben utána következő jelölt. Mivel a legtöbb szavazattal rendelkező jelölt (*a*) nem tesz eleget az abszolút többségi kritériumnak, a legkevesebb első helyezéssel rendelkező alternatíva (*e*) kiesik, és helyébe az első helyre *b* (V. oszlop) illetve *c* (VI. oszlop) lép. A profil tehát a következőképpen alakul:

DUPress

6.4 Táblázat

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
27	**18**	**15**	**14**	**6**	**3**
a	*b*	*c*	*d*	*b*	*c*
d	*d*	*b*	*c*	*d*	*d*
c	*c*	*d*	*b*	*c*	*b*
b	*a*	*a*	*a*	*a*	*a*

Forrás: Saját táblázat

Az első lépés után tehát: $a = 27$; $b = 24$; $c = 18$; $d = 14$. Még mindig nincs abszolút többségi győztes, ezúttal *d* esik ki, és a *c* kerül az élre (IV. oszlop). Ezek alapján:

6.5 Táblázat

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
27	**18**	**15**	**14**	**6**	**3**
a	*b*	*c*	*c*	*b*	*c*
c	*c*	*b*	*b*	*c*	*b*
b	*a*	*a*	*a*	*a*	*a*

Forrás: Saját táblázat

A folyamat tovább tart, mivel még mindig nincs abszolút többségi győztes, de most már a *c* került az élre 32 szavazattal (III., IV., VI. oszlopok), *a* jelölt a második, a maga 27 első-helyezett szavazatával, míg *b* jelölt a kieső 24 szavazattal (II., V. oszlopok). Nézzük, mi történik:

6.6 Táblázat

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
27	**18**	**15**	**14**	**6**	**3**
a	*c*	*c*	*c*	*c*	*c*
c	*a*	*a*	*a*	*a*	*a*

Forrás: Saját táblázat

DUPress

Világos, hogy három alternatív lépés után *c* = 56 szavazattal abszolút többségi győztes.

Borda-módszer

Ebben az eljárásban minden jelölt „pontjutalmat" kap, az egyes oszlopokban elfoglalt helye alapján: az első 5, a második 4, a harmadik 3, a negyedik 2, végül az utolsó helyezett 1 pontot kap.

6.7 Táblázat

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Pontozás
27	**18**	**15**	**14**	**6**	**3**	
a	*b*	*c*	*d*	*e*	*e*	5
d	*e*	*b*	*c*	*b*	*c*	4
e	*d*	*e*	*e*	*d*	*d*	3
c	*c*	*d*	*b*	*c*	*b*	2
b	*a*	*a*	*a*	*a*	*a*	1

Forrás: Saját táblázat

A szabály szerint tehát a következő összesítést kapjuk:

a = 27 x 5 + 18 x 1 + 15 x 1 + 14 x 1 + 6 x 1 + 3 x 1 = 191

b = 27 x 1 + 18 x 5 + 15 x 4 + 14 x 2 + 6 x 4 + 3 x 2 = 235

c = 27 x 2 + 18 x 2 + 15 x 5 + 14 x 4 + 6 x 2 + 3 x 4 = 245

d = 27 x 4 + 18 x 3 + 15 x 2 + 14 x 5 + 6 x 3 + 3 x 3 = 289

e = 27 x 3 + 18 x 4 + 15 x 3 + 14 x 3 + 6 x 5 + 3 x 5 = 285

A 289 begyűjtött szavazatával *d* jelölt a mandátum birtokosa.

Condorcet-módszer

Az eljárás értelmében a jelölteket párosan összehasonlítjuk az oszlopokban elfoglalt helyeik alapján:

DUPress

a:*b* = 27:56 *b*:*c* = 24:59 *c*:*d* = 18:65 ***d*:*e* = 41:42**

a:*c* = 27:56 *b*:*d* = 39:44 ***c*:*e* = 29:54**

a:*d* = 27:56 ***b*:*e* = 33:50**

***a*:*e* = 27:56**

A páros összevetések alapján *e* jelölt minden riválisát legyőzi, tehát Condorcet-győztes, míg *a* jelölt minden ellenfelétől kikapott, ezért ő Condorcet-vesztes.

Foglaljuk táblázatba a kapott eredményeket:

6.8 Táblázat

Választási eljárás	Győztes	Második helyezett
Relatív többségi	*a*	*b*
Alternatív szavazás	*c*	*a*
Borda-módszer	*d*	*e*
Condorcet-módszer	*e*	*d*

Forrás: Saját táblázat

Világos, hogy a négy eljárás négy különböző győztest juttatott mandátumhoz, ezért nem egyértelmű, hogy tulajdonképpen ki is az „igazi" győztes. Nem meglepő tehát, hogy a modern demokráciák egyik alapvető és kihívó kérdése, hogy milyen választási rendszerben, melyik eljárás (módszer) alkalmazandó, és miért?

A fenti példa eredményeire vonatkozó rövid elemzést megelőzően célszerűnek vélem kihangsúlyozni, hogy a bemutatott sorrendes választások esetében is a többségi elv alapján létrejött „többség" plurális volta annak tudható be, hogy a különböző eljárásokkal kapott különböző „többségek" nem a szavazatmennyiségek egyszerű mennyiségi leképezésével kapott „közvetlen többségek", hanem inkább a szavazatmennyiségek – az egyes eljárásoknak megfelelően – sajátos súlyozással történő leképezéséből származó „közvetett többségek". Nézzük, miről is van szó.

Elég nehezen képzelhető el, hogy konkrét számmennyiségek puszta, konkrét összesítésével számos „többséget" kapjunk. Ha például 100 szavazó szavazna három jelöltre, és a megoszlott szavazatok „vegytiszta" leképezésével a puszta mennyiségeket kellene figyelembe vennünk, világos, hogy akkor az a jelölt lenne abszolút győztes, akinek sikerülne legalább 51 szavazatot begyűjtenie. Ebben az esetben, ilyen szavazatmegoszlás mellett semmilyen érvelés és semmilyen eljárás nem lenne elfogadható, amely egy másik jelöltet

DUPress

akarna abszolút többségi győztesnek kikiáltani. Hasonlóan, ha 100 szavazó három jelöltre leadott szavazatai 34-33-33 arányban oszlanak meg, semmilyen elfogadható magyarázat nem szólhat amellett, hogy a második jelöltnek kellene relatív többségi győztesnek lennie az elsővel szemben. Úgy tűnik tehát, hogy a „nyers" számok birodalmában a puszta szám szerint történő leképezés aligha eredményezhet különböző „többséget" és győztest.

Ami a sorrendes szavazást illeti, többről van szó, mint az egyes számok puszta összesítéséről, egyetlen kollektív számba történő levetüléséről. Igaz, az egyes eljárások a számmennyiségekből bontakoztatják ki a többséget, de nem a számmennyiségek egyszerű aggregálásával, ugyanis a győztes kiléte többnyire a formula jellegétől, a szavazatok leképezési szabályának belső logikájától, vagyis az eljárásban használt átváltási folyamat (függvény) sajátosságától függ.

Arról van szó ugyanis, hogy az egyes eljárások „megalkotói" a társadalmi és politikai körülmények figyelembevételével olyan sajátos szabályokon nyugvó függvényeket javasoltak (javasolnak), amelyek a szavazatokat politikai szempontok (stabilitás, kormányozhatóság, stb.), elfogadhatósági megfontolások (logikus eljárás, arányos kimenet, stb.) és esetleg hatékonysági kritériumok (a választási folyamat költséghatékonysága, a „legalkalmasabbak" kiválasztása, stb.) szem előtt tartásával fogalmazódtak (fogalmazódnak) meg, és amelyek egy vagy több lépcsős folyamatban szűrik ki a „többséggel" rendelkező, és a győzelmet kiérdemlő jelöltet.

Ezek az eljárások az egyes preferencia-oszlopokat nem puszta mennyiségi alapon aggregálják, hanem mindegyik a maga sajátos szavazatsúlyozásával váltja át az egyéni vélemény-oszlopokat kollektív preferencia-oszloppá, és épp e súlyozás miképtje,[268] plurális volta nyit lehetőséget arra, hogy azonos szavazati megoszlással (azonos *input*) különböző jelöltek jussanak a győzelem birtokába (plurális *output*). Alapvető feladatnak tűnik tehát az egyes súlyozások elfogadhatóságnak, „helyességének" megítélése.

Visszatérve az összesített táblázathoz, ha mindössze két jelölt versengene egymással, a válasz egyszerű lenne: az a jelölt érdemli meg a győzelmet, aki elviszi a szavazatok több mint felét. Ha viszont több mint két jelölt indul, akkor, amint a példánkból is kiderül, a szavazatok (győzelmet érő) „több mint fele" többféleképpen értelmezhető, a kimenetek plurális voltát eredményezve. Ezzel viszont megint az alapvető kérdés fogalmazódik meg: vajon melyik jelölt győzelme tükrözi leginkább a 83 szavazóból álló közösség akaratát, és a „közakarat" figyelembevételével melyik jelölt érdemli meg leginkább a győzelmet?

A választási rendszerek rövid osztályozása során is említettem, hogy általánosságban véve a hatalmat gyakorló „többség" kiválasztásának eljárását a társadalmi sajátosságoktól a politikai törésvonalakon át a pártrendszerig terjedően több tényező határozhatja meg. Nem beszélve arról, hogy a választási rendszer kiválasztását a demokratikusan felhatalmazott politikai szereplők érdekvezérelt döntései is megszabhatják. A kulcsszereplők által kiválasztott és saját arculatra formált választási rendszer legális, és a társadalommal való elfogadtatását követően bizonyos értelemben legitim is, a rendszer „igazságosságától"

268 A tisztázás kedvéért, a plurális többségi eljárás sajátos súlyozása: egyetlen jelöltnek jár minden „jutalom", a többi egyformán „leírtnak" tekintendő. A Borda-módszer súlyozási sajátossága: minden jelölt egy ponttal többet „érdemel" a sorrendben közvetlenül utána következő jelöltnél (és így tovább).

DUPress

vagy arányosságától (netán aránytalan voltától) függetlenül. Mindenképp be kell látnunk, hogy a választási eljárás kiválasztása, megreformálása, vagy az éppen használt rendszer fenntartása minden modern demokrácia kihívást jelentő feladatai közé tartozik.

A fentebb megfogalmazott alapvető kérdésre a válaszadás azért sem egyszerű, mert a politika világában a kérdések jelentős részére nincs egységes és egyhangú álláspont vagy megoldási javaslat, nemcsak az eltérő világnézetek vagy az egyes politikai táborok által vallott értékek plurális volta, hanem az egyes csoportok érdekkülönbözőségei miatt sem. Éppen ezért az egyik választási rendszer megfelel egyes pártoknak vagy szervezeteknek, egy másik rendszer pedig más pártoknak vagy közösségeknek. Ha tehát túlzottan szubjektív, érdekorientált megközelítéssel, próbáljuk magyarázni, megindokolni az épp alkalmazott választási eljárás „helyességét", megtehetjük, akár a fentebb bemutatott négy példában is.

A győztes hitelessége mellett szóló konkrét érvek egyike lehet, hogy *a* jelölt érdemes a győzelemre, hiszen más jelöltekhez képest a legtöbb szavazó őt tartotta a legalkalmasabbnak a pozícióra, ezért tették első helyre.

Elfogadhatónak tűnő magyarázat lehet az is, hogy annak a jelöltnek mindenképp veszítenie kell, akit a legkevesebb alkalommal tettek a szavazók első helyre (*e*), vagy akit a legtöbben tettek utolsó helyre (*a*), hiszen akár az egyik, akár a másik jelölt győzelme a társadalom lehető legnagyobb részének a lehető legnagyobb mértékű elégedetlenséghez vezetne, a választás kimenete szempontjából: az első szempont mentén az *e* jelöltet 83-ból 74 szavazó nem akarja első helyen (győztesnek) látni, míg a második szempont szerint a 83-ból 56 szavazó *a* jelöltet mindenképp vesztesnek szeretné tudni. Két ilyen kizárási feltételt követően pedig, az egyes oszlopokban elfoglalt helyeik alapján azt lehet indokoltan győztesnek tekinteni, aki alternatív cserékkel végül abszolút többséget ér el, de nyilvánvaló, hogy ez a módszer sem vezet kifogástalan megoldáshoz.

Természetesen, a Borda féle eljárás kimenete is alátámasztható: a választások során minden szavazó szavazatát, és ezen belül minden preferenciáját teljes mértékben figyelembe kell venni (feltételezve, hogy minden szavazó minden jelöltet sorrendbe állít, és a szavazók rangsorolása nem manipulatív), és a jelölteket ez alapján kell jutalmazni. Miután ez megtörténik, könnyen lehet amellett érvelni, hogy *d* jelölt győzelme méltányos, mert a preferencia-sorrendekben elfoglalt helyeinek figyelembe vételével a lehető legarányosabban lehetett kifejezni *d* jelölt valós támogatottságának mértékét (súlyozását), ugyanis a pontok számszerinti értéke érzékelteti bármely két jelölt oszlopon belüli távolságát, „érdemét" is. Az arányos mértékű jutalmazások (pontozások) jelöltekkénti összegzésével pedig eljutottunk a hiteles és „igazi" győzteshez.

Végül, de nem utolsó sorban, a Condorcet-féle páros összevetéssel megállapított győztes mellett is meggyőző érv szólhat: csak és csakis az lehet a győztes, akiről kiderül, hogy páros megmérettetésben képes minden riválisát közvetlenül legyőzni. Ha egy jelölt kikap bármely más jelölttől páros összevetésben, akkor az előző gyengébbnek minősül az utóbbinál, tehát nem méltó a győzelemre.

Ezek az érvek tulajdonképpen az egyes eljárások előnyeit ragadják ki és helyezik az érvelés középpontjába, hallgatva azok hátrányairól. Nyilvánvaló, hogy a győztesek az

DUPress

előbbire, a vesztesek az utóbbira helyezik a hangsúlyt. Nem téves érvekkel állnak elő tehát, csak épp kiemelnek egyes szempontokat, vagy épp elhallgatnak másokat saját érdekeik szerint: a győztesek az eljárás „helyességére", a vesztesek annak „igazságtalanságaira" terelik a figyelmet.

A eredmény által is formált csoport-, vagy pártérdeken felülkerekedve már kevésbé támaszkodhatunk helyzet és eljárás függő logikai érvekre, jóval inkább általános jellegű szempontokra van szükség, amelyek alátámaszthatják egyrészt, az egyes eljárások belső jellegét, másrészt utalásértékűek lehetnek az eljárás általánosságban vett „méltányossága" tekintetében.

6.1.10 A preferenciális választások (általános) előnyei[269]

Először, a jelöltek rangsorolása lehetőséget nyújt a szavazó számára, hogy preferenciái figyelembe vételével több szempont mentén, és nagyobb véleményspektrum alapján jelölje meg a szerinte győzelemre méltó jelöltet. Ez egy szélesebb spektrumú beleszólási lehetőségét jelent, ami ilyen vonatkozásban demokratikusabb választást biztosít.

Másodszor, az előző előnyből következik, hogy a szavazó nemcsak a számára győztes jelöltet emelheti ki, hanem kifejezheti abbéli véleményét is, hogy ha preferáltja nem győz, kit tartana második, illetve harmadik legérdemesebbnek a mandátumra. Ezzel a szavazó nincs rákényszerítve arra, hogy preferáltján túl mindenkit egyformán és teljes mértékben büntessen. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a preferenciális szavazás érzékeny a jelöltek különböző mértékű, az egymáshoz viszonyított rangsorolt támogatottságára. A szavazás így nemcsak szélesebb spektrumú, hanem őszintébb is lehet.

Harmadszor, a szavazónak nem kell „vagy-vagy" döntést hoznia, nem kell az egyetlen kiválasztott jelöltet kizárólagos jelleggel jutalmaznia, mely tulajdonképpen a szigorú értelemben vett többség erőpolitikájára emlékeztető döntés. Jóval inkább „szétosztott" jutalomban részesítheti a jelölteket, olyan értelemben, hogy minden jelöltet lépcsőzetes mértékben értékelhet, a rangsorban elhelyezett pozíciójának megfelelően. Ez az eljárás az „és-és" elven nyugszik, és a kompromisszumos döntési formát, illetve a konszenzusos demokráciát juttatja inkább eszünkbe.

Negyedszer, többmandátumos körzetekben, a sorrendes szavazás lehetőséget ad arra is, hogy a szavazónak ne kelljen kötelező módon egyetlen párt jelöltjeire szavaznia, hanem belátása szerint két vagy több párt jelöltjeit rangsorolhatja az első néhány helyre, a kiosztható mandátumok számának megfelelően. Ezzel az „átszavazási" lehetőséggel a szavazó elvileg hozzájárulhat egy párt aránytalan győzelmének, illetve túlzott dominanciájának mérsékeléséhez, hiszen az ordinális átszavazással a szavazónak nem kell a teljes választóerejét egyetlen párt medrébe terelnie, állásfoglalását nem kell egyetlen pártra irányuló

269 Mivel már korábban is volt utalás (lásd 4.6.3), és a későbbiekben is lesz szó (lásd AV és STV) az „előnyökről" és a „hátrányokról", itt néhány, általánosabb vonásra térek csak ki, noha elkerülhetetlenül lesznek némi átfedések az „általános" és a „konkrét" értelemben vett előnyök-hátrányok ismertetésénél.

DUPress

koncentrált támogatásban kifejeznie, hanem több párt jelöltjei között megoszthatja azt. E „diffúz" szavazási lehetőségnek kiegyenlítő hatása lehet.

Ötödször, a szabad listás rendszerekben szerényebb, a zártlistás rendszerek esetében nagyobb mértékű a szavazás „elszemélytelenedése", olyan értelemben, hogy a szavazó elsősorban nem egyénre, hanem pártra, politikai "testületre" szavaz, távolítva és lazítva a kapcsolatot jelölt és szavazó között. Ez aligha nevezhető demokratikus vonást erősítő lépésnek.

A preferencia-sorrendes választás ezzel ellentétben, többnyire egyén-centrikus szavazás, ami nemcsak azért kiemelendő, mert a szavazó ezzel komolyan korlátozhatja egyik-másik párt túlzott befolyását szavazóra és jelöltre egyaránt, hanem azért is, mert a személy-orientált szavazással, a szavazó elsősorban a jelöltre, a jelölt személyére figyelhet inkább, és nem a párt elvont elveire, politikai irányzatára vagy programjára, amit vagy ismer, vagy nem, és amelyet vagy megért, vagy nem. A jelölt előtérbe helyezésével szorosabbra fűzhető a szavazó és a megválasztott képviselő közötti kapcsolat, és a „megszemélyesített" szavazásnak köszönhetően a képviselő felelősség- és kötelességtudata, illetve felelősségre vonása is más formát és jelleget ölt.

Végül, az egyén-centrikus szavazás nem mellékes következménye, hogy a jelölt személyiségjegyei, egyéni kvalitásai, szakmai tudása, alkalmassága, kompetenciája nagyobb szerepet kaphat, mint azokban a választási rendszerekben, amelyekben a listás szavazat leadásának pillanatában számos szavazó azt sem tudja pontosan, kik a párt színeiben induló jelöltek. A sorrendes szavazás következményeként a törvényhozó testület személyi összetételét nem kizárólag a pártok, vagy azok szűk vezetőrétegei szabják meg, hanem a szavazók is komolyan beleszólhatnak abba, hiszen megválasztásukat megelőzően a jelöltek elvileg a szavazók „minőségi szűrésén" esnek át. Abban az esetben, ha hatékonysági szempontból e szűrés mégis hagy némi kívánni valót maga után, akkor is demokratikusabb, mint az, ha a párt szűk elitrétege dönti el az induló jelöltek kilétét, a parlamenti frakció személyi összetételét, saját ízlése vagy jól megfontolt érdeke mentén.

6.1.11 A preferenciális választások (általános) hátrányai

Elsősorban, a relatív többségi rendszerekben egyáltalán nincs jelentősége a jelöltek számának (hiszen a szavazó tudja, ki a preferáltja, és csak őt kell megjelölnie), a sorrendes választás esetében azonban komoly gondot okozhat, ha túl sok jelölt indul egy körzetben. Ennek oka, hogy ha csak az első néhány jelöltet rangsorolja a szavazó, akkor épp a sorrendes szavazás nagy erénye kérdőjeleződik meg, hiszen a szavazás „széles spektrum"- jellege vész el, vagyis a szavazói beleszólás mértéke csorbul. Ha viszont minden jelölt rangsorolva van, akkor a sorrend hitelessége vonható kétségbe, hiszen nehezen képzelhető el a szavazó olyan szintű tájékozottsága és jártassága, hogy tényleges ismeret-alapú döntésen nyugvó, érdemleges rangsorolást legyen képes végezni, mondjuk 15 vagy 20 jelölt esetében. Talán őszintébb sorrendnek számítana, ha a rangsor hátsó felébe helyezett jelöltek közé a szavazó egyenlőségjelet tenne, kifejezve tájékozatlanságát, illetve a sorrend végén szereplő

DUPress

jelöltekkel szembeni indifferens szavazói magatartását. Az egyenlőségjel ismét az ordinális szavazás jellegét, eredeti célkitűzését kérdőjelezné azonban meg.

A túl sok jelölt rangsorolása kapcsán a probléma tehát, hogy a sorrend alsó felében akár információ vagy jártassághiány, netán érdektelenség következtében a sorrend-állítás egyfelől nem érdemben történik, másfelől a jelöltek közötti rangsor, a közöttük fennálló távolságcsökkenés következtében jelentéktelenné válik.[270] Kihívó kérdés persze, hogy hol húzható meg a jelöltek számszerinti határa, ameddig a szavazó ténylegesen képes rangsorolni és ahonnan már egyre inkább növekedik bizonytalansága, indifferenciája, és már nem végez érdembeli rangsorolást.[271]

Egy szemléltető példával szeretném érzékeltetni mondandóm lényegét a túl sok jelölt rangsorolásának veszélye kapcsán: nem mindegy, hogy egy csésze teát cukor nélkül (0), egy kanál (1) vagy két kanál (2) cukorral iszunk meg. Világos, hogy 0-1 között óriási, majd az 1-2 között is jelentős különbséget fogunk érezni. Ha azonban kilenc vagy tíz kanál cukrot teszünk a teába, nem leszünk képesek a különbséget észlelni, olyan minimálisra csökken a kettő közötti „távolság" (választás esetén például a rangsor 9-ik és 10-ik jelöltjei közötti különbségről lenne szó).

Következésképpen, a preferencia-oszlopban fentről lefelé haladva a szomszédos elemek közötti távolságok és értékkülönbségek egyre csökkennek, olyan mértékben, hogy a preferencia-sorrendes szavazás eredeti értelemben vett jellege, szerepe és értéke kérdőjeleződhet meg, ha túl sok jelölt indul az adott kerületben.

Másodsorban, az előző hátrány mindegy folytatásaként, első pillantásra mondhatnánk, hogy a szélesebb spektrumú beleszólási lehetőség következtében a sorrendes szavazás átfogóbb tájékozottságot, a jelöltekről való alaposabb ismeretet igényel, mint a kategorikus szavazás. Ez a megállapítás, egyfelől igaz, abban az értelemben, hogy a kategorikus szavazás esetén a szavazónak nem kell az alternatívák teljes skálát felsorakoztatnia és rangsorolnia. Ez egyben azt is jelentheti, hogy a kategorikus szavazás szűkebb beleszólás mellett jóval könnyebbé és egyszerűbbé teszi a szavazó dolgát. Másfelől, azonban a megállapítás pontatlan, mi több téves, főleg ha a szavazást a szó szigorú értelemben vett (eszményi) képviseleti demokrácia mentén közelítjük meg. Arról van szó ugyanis, hogy akár a relatív többségi szavazásnak sem kellene elvileg így lennie, hiszen a szavazónak nemcsak a korábbi empirikus tapasztalataira alapozva kellene kiválasztania preferált (párt)jelöltjét, hanem

270 E probléma kiiktatására irányuló próbálkozás lehet a *részleges* sorrendállítás, amelynek lényege, hogy bármennyi jelölt indulhat a szavazáson, a szavazónak nem kell többet, mint az első négy vagy öt jelöltet rangsorolnia. A nem teljes lineáris sorrendes szavazás azonban már egy – több szempontból is – más „felállás", a maga előnyeivel és hátrányaival együtt.

271 Érdekes helyzettel szembesülhetünk itt: tételezzük fel, hogy egy hosszú, rangsorolt oszloppal van dolgunk, amelynek elemei (k_1….k_{100}) között „L", konstans távolság van. Az első néhány elem közötti távolságot, de főleg annak gyakorlati jelentőségét kézzelfoghatóan érzékeljük, aztán a távolságok és a szomszédos elemek közötti különbségek jelentősége halad a nulla felé. Így történhet meg, hogy a k_{98} és a k_{99} alternatívák közötti reláció és bárminemű összehasonlítás iránt teljesen közönyösek vagyunk. A fentről lefelé, az egyre „apróbb" lépésekkel való haladás folyamatában észre sem vesszük a sorrend *jelentőségét* és *jelentéktelenségét* „elválasztó" határt, noha végül senki nem vitatná és kérdőjelezné meg a k_1 és k_{99} alternatívák közötti óriási különbséget, amely iránt már nem vagyunk, és nem is lehetünk indifferensek.

annak alapján is, hogy a személyiségjegyei mellett e jelölt milyen értékek mentén milyen programot hirdet vagy képvisel más jelöltekhez képest. Ilyen értelemben, a szavazónak ismernie kell(ene) minden egyes jelölttel kapcsolatos fontos információkat, azért, hogy érdemleges összehasonlítást végezzen preferáltja és a többi jelölt között. Ennek hiányában a szavazó kategorikus választása nem „igazi" a szó szigorú értelmében. Természetesen, nem szabad azonosságjelet tenni e tekintetben sem a két különböző szerkezetű szavazás közé, már azért sem, mert a kategorikus választás nem ad lehetőséget a jelöltek sorrendjének feltüntetésére. Éppen ezért, nem túlzás az a megállapítás, hogy a szavazói tájékozottság kérdése még nagyobb súllyal vetődik fel az ordinális szavazás esetében, és még inkább okunk lehet azt feltételezni, hogy a sorrendes rendszerekben a szavazók jelentős része „nem nő fel" kellőképpen a feladathoz, főleg, ha túl sok jelöltet kell rangsorolni.

Harmadsorban, ha feltételezzük, hogy a szavazó kellő tájokozottsággal képes érdemleges sorrendet állítani például hét jelölt között, akkor bizonyára első helyre tenné preferáltját, majd alkalmassági szempontok vagy más érdekek mentén rangsorolná a többi jelöltet. A valóságban azonban gyakran megesik, hogy a szavazó nem a jelöltek alkalmasságát, rátermettségét, politikai nézeteit vagy programjait tekinti elsődleges rangsorolási szempontnak, hanem azt, hogy ki számít a „legveszélyesebb" riválisnak preferált jelöltjére nézve. Miután ezt megállapítja, a szavazó szándékosan helyezi e jelöltet a sorrend végére, függetlenül attól, hogy a „büntetett" akár a legalkalmasabb jelölt is lehetne a képviselői feladatokra Teszi ezt preferáltja győzelmi esélyeinek növeléséért. Az érdemben történő, „tiszta" szavazás helyett ez inkább manipulatív, stratégiai szavazás, amely könnyen átszőheti a választási rendszer egészét, komolyan megkérdőjelezve a szavazói szerep „valódiságát" és mint ilyen, „tisztaságát". A preferenciális választások egyik komoly hátránya tehát a manipulatív (stratégiai) szavazás fokozottabb lehetősége a kategorikus szavazáshoz képest, hiszen ez utóbbi esetében, a preferált jelölt kiválasztását követően a szavazónak nincs lehetősége büntetni a „legveszélyesebb" riválisokat.

A stratégiai szavazáshoz tartozik az is, hogy ha a szavazó tudatában van (vagy ráérez arra), hogy preferáltja minimális győzelmi esélyekkel rendelkezik, megfontolásból a második vagy harmadik preferáltjára teszi le voksát, vagy a legkevésbé kedvelt preferált ellenében bárki másra. Tény, hogy a többségi választások esetében is lehetséges ez a manipulatív lépés, az is igaz viszont, hogy a stratégiai számítás jóval szerényebb mértékben érvényesül az arányos rendszerekben, mivel a „vesztés" ellenére itt minden szavazat számít, a szerényebb erőt képviselő pártok esetében is minden voks mandátumot érő szavazattá válhat.

Negyedsorban, a sorrendes szavazás általánosnak mondható problémája, hogy rangsorol, de nem fejezi ki kellő mértékben az egyes alternatívákra vonatkozó preferencia-intenzitást. Fentebb említettem a preferencia-oszlop szomszédos elemei közötti távolságok és értékkülönbségek fokozatos csökkenését (sok jelölt esetében), arról viszont nem esett szó, hogy az egyenletes pontozásos jutalmazás, vagy a páros összevetés kevésbé tükrözi a szavazói támogatottság „valós" mértékét.

A pontozásos módszer esetében, megtörténhet, hogy egy határozott első preferencia és a második helyezett jelölt között óriási a távolság a szavazó szemében, de a második illetve a harmadik jelöltek között igen nehéz döntést hoznia, mert nem érez jelentős különbséget

DUPress

közöttük. Az első három jelölt közötti szomszédos távolságok így nem egyenlők, az egyenletesen arányos jutalmazást használó pontozásos eljárás azonban egyáltalán nem érzékeli e különbséget (nem meglepő, hogy voltak és vannak próbálkozások e hiány korrigálására). Ez az eljárás, ezért nem mindig eredményezi a szavazói támogatottság tényleges mértékének hű levetülését.

A páros összevetéses eljárásnak is lehet torzító hatása e téren, ugyanis a rangsor első és második helyen álló jelöltjei közötti különbség az eljárás logikája alapján épp olyan mértékű, mint az első és a tízedik helyen álló jelölt közötti távolság: mindkettő azonos mértékű győzelemnek, illetve vereségnek számít. Egy elemi példával jól érzékeltethető e torzító hatás: tételezzük fel, hét szavazó rangsorol hat jelöltet. Hárman az *abcdef* sorrend szerint, négyen pedig az *fabedc* alapján szavaznak. Az *a* és *f* közötti páros összehasonlításában *f* legyőzi *a*-t 4:3 arányban, függetlenül attól, hogy három esetben az élen álló jelölt az utolsó helyezettet verte meg, négy esetben viszont az első helyezettnek a szorosan utána következő riválissal kellett megküzdenie.

Végül, de nem utolsó sorban, egy kevésbé általános, de a sorrendes eljárások megkérdőjelezhető vonása, hogy egyik-másik eljárás játékszabályai lehetővé teszik bizonyos esetekben, hogy a véleményoszlopok első és második helyezései azonos értékelésben részesüljenek. Miről is van szó? Az AV eljárás esetében például, ha nincs abszolút többségi győztes az első körben, akkor a legkevesebbszer első helyre tett jelölt kiesik, és helyébe a rangsorban utána következő jelöltek lépnek. Ezzel a szabállyal megnyílik a lehetőség arra, hogy második helyezéses szavazataival egy jelölt legyőzze a jóval több első-preferenciás szavazattal rendelkező riválisát (a hivatkozott példában *c* jelölt a közel kétszer annyi elsőhelyezéses szavazatot szerzett *a* jelöltet győzi le). Hasonló helyzet állhat fenn a klasszikusnak számító Borda-módszer és a Condorcet-eljárás esetében is. E két módszerben az is megtörténhet, hogy egy jelöltet senki nem tart a legalkalmasabbnak a pozícióra (vagyis egyetlen szavazó rangsorában sem kerül az élre), mégis győztesként kerül ki a versenyből. Nézzünk egy példát, amelyben 100 szavazó a következőképpen rangsorol négy jelöltet:

6.9 Táblázat

40	**35**	**15**	**10**
a	*c*	*d*	*d*
b	*b*	*b*	*b*
c	*d*	*c*	*a*
d	*a*	*a*	*c*

Forrás: Saját táblázat

DUPress

A Borda-módszer alapján (4-3-2-1 pontozás) *b* jelölt 300 ponttal (40 x 3 + 35 x 3 + 15 x 3 + 10 x 3) ver rá a mezőnyre, míg a Condorcet-módszer is a *b* fölényes győzelmét hozza (*b:a* = 60:40; *b:c* = 65:35; *b:d* = 75:25).

Való igaz, hogy a mennyiségek bizonyos értelemben irányadók lehetnek, de egy választási eredmény „méltányosságának" megítélése elsősorban nem matematikai mennyiségek számszerinti kifejeződése. Amint azonban a példa is jól érzékelteti, nem alaptalanul kérdőjeleződik meg az ilyen eredmények elfogadhatósága, vagy az ehhez hasonló eljárások „méltányossága".

DUPress

7. PREFERENCIA-SORRENDES MÓDSZEREK

A preferencia-sorrendes módszerek három főbb csoportját különböztethetjük meg: a pontozásos, a páros összehasonlításos, illetve a kiejtéses eljárásokat.

7.1 PONTOZÁSOS ELJÁRÁSOK

7.1.1 Borda-módszer

E pontozásos módszert már jóval Borda előtt, 1435-ben Nicolas of Cuza dolgozta ki (Emerson, 2013: 353–358), de tulajdonképpen Jean-Charles de Borda[272] volt az, aki a francia forradalom előtti időkben minden korábbi próbálkozásoktól függetlenül fejlesztett ki a maga pontozásos módszerét, és gyakorlatilag az ő nevéhez szokás kötni ezt az eljárást. A módszer lényege (amint korábban is utaltam rá), hogy a vélemény-sorrendekben elfoglalt helyeik függvényében az alternatívák pontot kapnak, és a legtöbb összesített pontértékkel rendelkező alternatíva győz.[273] Nem véletlen tehát, hogy a Borda-győztesnek nem kell abszolút többséget elérnie, és a módszer jellegéből adódóan az sem véletlen, hogy nem (mennyiségi erőfölényt kihasználó) többségi, hanem inkább kompromisszumra hajló, konszenzus-alapú eljárásnak tekinthető, ugyanis annak a jelöltnek van nagy esélye a győzelemre, aki a többihez képest a szavazók legszélesebb spektrumának támogatását (az első néhány helyek valamelyikén) élvezi. Ezzel tehát a széles körű szavazói tábor nem ellensége, hanem támogatója a győztesnek.

Az általánosan elfogadott (eredeti) pontozás *n* szavazó esetében: az első helyezett *n* – 1, a második n – 2, az utolsó n – n, azaz nulla pontot kap, de másként is elképzelhető a pontozás, mint például: az utolsó helyezett 1 pontot, az előtte levő 2 pontot, és végül az első helyezett *n* pontot (annyit, ahány jelölt indul a választáson). Tulajdonképpen a jelöltek rangsorban elfoglalt helyeinek lineáris súlyozásáról van szó, és e súlyozás egy konstans változó alapján történik. Természetesem, ez az eljárás sem tud eleget tenni minden ”méltányossági” szempontnak, és a szavazatok kimenete is több problémára mutathat rá.

---

272 Jean-Charles de Borda (1733–1799) francia matematikus, fizikus és politikus, aki a relatív többségi rendszer megreformálása terén végzett maradandó munkát. A pontozásos módszerét, amelyet Borda-számításnak is szokás nevezni, 1770-ben mutatta be, amelyet aztán közel két évtizedig a Francia Tudományos Akadémia egyes tisztségeinek betöltésére használtak. Módszere, a Condorcet-módszerrel együtt a preferencia-sorrendes szavazási rendszerek kiindulópontját, matematikai alapját képezi.

273 A módszert Nauru szigetállam parlamenti választásain, a szlovén Nemzetgyűlés két, kisebbségi etnikai képviselőjének megválasztására, illetve módosított formában az izlandi parlamenti választások során a pártlistákra kerülő jelöltek kiválasztására használják.

EL PRESS

Borda teljes mértékben elégedetlen volt a korabeli társadalomban széles körben alkalmazott relatív többségi elven nyugvó kizárólagos (kategorikus) szavazással, mondván, hogy figyelembe kell venni nemcsak a kiválasztott, hanem minden más jelölt támogatottságát is, ugyanis csak így kaphatunk valós képet a jelöltek tényleges támogatottságáról. Mindenképp kiemelendő, hogy Borda nem a relatív többség ellen és az abszolút többség mellett, hanem inkább a kategorikus szavazás ellen, és a sorrendes szavazás mellett emelte fel szavát. Ha mindenképp az abszolút többségi elv mellett tört volna lándzsát, akkor Borda – véleményem szerint – nem állt volna elő pontozásos módszerével. Ezt a megállapítást nem kell történelmi forrásokra alapozni, elég, ha a puszta matematikai logikára támaszkodunk. Miről is van szó?

A pontozásos módszernél a teljes profil, azaz az összes szavazatok alapján, a jelöltek által szerzett pontok összértéke = $V \times \frac{N(N+1)}{2}$ „V" a szavazók (vagy voksok) száma, az "N" az alternatívák (jelöltek) száma, az $\frac{N(N+1)}{2}$ pedig az egyes preferencia-oszlopok összes pontjainak összesítése. Továbbá, figyelembe kell vennünk azt is, hogy a Borda-módszer – akár a többi ordinális választási eljárás – három vagy több jelölt esetében nyer értelmet. Mindennek tudatában, ha például három jelölt indul (*a*, *b*, *c*) és tíz szavazó rangsorolja őket, az egyes oszlopokban elérhető pontok összesítet száma = $\frac{3(3+1)}{2}$ = 6, tíz oszlopot véve alapul, az összesített pontérték = 10 x 6 = 60. Az *a* jelölt maximum 30 pontot gyűjthet be (ha mindenki egyhangúlag őt teszi első helyre), ez az összesített pontérték 50%-a, ami még nem abszolút többség. Ha például négy jelölt indul, akkor az $\frac{N(N+1)}{2} = \frac{4(4+1)}{2} = 10$ az összesített pontérték = 100, amiből maximum 40 pont juthat *a*-nak. Minél több jelölt van versenyben tehát, annál inkább csak relatív többségi pontszámmal nyerhet a győztes. Ilyen értelemben Borda nem lehetett a relatív többség ellen az abszolút többség javára.

A továbbiakban nézzünk néhány példát, amelyek révén rávilágíthatunk e módszer sajátosságaira, és problémáira is. Az első példában tételezzük fel, hogy 39 szavazó a következőképpen rangsorol négy alternatívát:

7.1 Táblázat

13	9	4	4	9	Pontok
a	*c*	*d*	*d*	*b*	4
b	*d*	*a*	*c*	*d*	3
c	*b*	*c*	*a*	*a*	2
d	*a*	*b*	*b*	*c*	1

Forrás: Saját táblázat

Világos, hogy relatív többségi eljárással *a* jelölt győzne, de pont ez az, amit Borda komolyan megkérdőjelezett: mennyire lehet elfogadható, hogy *a* jelöltet tekintsük a legtámogatottabb jelöltnek. Borda válasza: elfogadhatatlan. Nézzük tehát, mit eredményez az ő eljárása:

DUPress

a = 13 x 4 + 9 x 1 + 4 x 3 + 4 x 2 + 9 x 2 = 52 + 9 + 12 + 8 + 18 = 99

b =13 x 3 + 9 x 2 + 4 x 1 + 4 x 1 + 9 x 4 = 39 + 18 + 4 + 4 + 36 = 101

c = 13 x 2 + 9 x 4 + 4 x 2 + 4 x 3 + 9 x 1 = 26 + 36 + 8 + 12 + 9 = 91

d = 13 x 1 + 9 x 3 + 4 x 4 + 4 x 4 + 9 x 3 = 13 + 27 + 16 + 16 + 27 = 99

A Borda-módszer alapján a rangsor: $b > a = d > c$. Borda azt mondaná, b jelölt a győztes, mert valóban ő legnépszerűbb.

A második példa nemcsak önmagában érdekes, hanem azért is, mert rámutat egy igen komoly problémára a sorrendes szavazatok kapcsán: tételezzük fel, hogy 13 szavazó rendezési relációba állít négy alternatívát. Az előbbi eljáráshoz hasonlóan a következő összesítést kapjuk:

7.2 Táblázat

5	**4**	**4**	**Pontok**	Összesített pontszámok
a	*d*	*c*	4	*a* = 36
b	*a*	*d*	3	*b* = 31
c	*b*	*b*	2	*c* = 30
d	*c*	*a*	1	*d* = 33

Forrás: Saját táblázat

A sorrend: $a > d > c > b$, tehát a jelölt a győztes. Most tételezzük fel, hogy valamilyen oknál fogva a jelölt visszalép, de a többiek sorrend-pozíciói nem változnak. Első pillantásra, teljesen természetesen azt felételeznénk, hogy ez esetben a második helyezettnek, d jelöltnek kell(ene) győznie ($d > c > b$), hiszen értelemszerűen azt feltételezzük, hogy két jelölt egymás közötti versenyét, az egymáshoz viszonyított pozíciói, nem pedig egy harmadik versenyző helyzete szabja meg, még akkor sem, ha nem a páros összevetés valamelyik módszerét alkalmazzuk. De, nézzük, mi történik:

7.3 Táblázat

5	**4**	**4**	**Pontok**	Összesített pontszámok
b	*d*	*c*	3	*b* = 27
c	*b*	*d*	2	*c* = 26
d	*c*	*b*	1	*d* = 25

Forrás: Saját táblázat

DJPress

Kiderül, hogy *a* jelölt távolmaradásával *b* jelölt a győztes. E váratlan felcserélődés azt árulja el, hogy a Borda-módszer nem tesz eleget az egyik – a későbbiekben bemutatott – alapvető „méltányossági" kritériumnak (A jelentéktelen alternatívától való függetlenségi kritérium).[274]

Kételyeket szülhet a Borda-módszer kapcsán a következő példa is: tételezzük fel, hogy 21 szavazó 4 jelöltre szavaz a következő preferencia-sorrend alapján:

7.4 Táblázat

12	**5**	**4**	**Pontok**	Összesített pontozás
a	*b*	*b*	4	*a* = 61
b	*c*	*c*	3	*b* = 72
c	*d*	*a*	2	*c* = 51
d	*a*	*d*	1	*d* = 26

Forrás: Saját táblázat

Láthatjuk, annak ellenére, hogy *a* jelöltet a szavazók abszolút többsége első helyre tette, a Borda-módszernek köszönhetően *b* jelölt mégis fölényesen győz *a*-val szemben.

Még szembeötlőbb a következő példa, amelyben 399 szavazó a következőképpen rangsorol három jelöltet:

7.5 Táblázat

199	**198**	**2**	**Pontok**	Összesített pontozás
a	*b*	*c*	3	*a* = 797
c	*c*	*b*	2	*b* = 799
b	*a*	*a*	1	*c* = 800

Forrás: Saját táblázat

274 E kérdés lényege egy hétköznapi példán keresztül jól érzékeltethető: ha a málna (m), a körte (k) és az alma (a) között sorrendet kell állítanom, akkor gondolkozás nélkül az m > k > a lenne a személyes preferencia-sorrendem. Ha viszont nincs málna, akkor racionális, ha továbbra is k > a sorrend jelenti a preferenciámat. Ha viszont málna hiányában az a > k sorrendet preferálom, döntésem vagy nem őszinte, vagy nem racionális.

DUPress

Annak ellenére, hogy mindössze két szavazó tartotta *c* jelöltet érdemesnek az első helyre, mégis ő győz a 199, illetve a 198 első helyet „bezsebelő" riválisokkal szemben. E kimenet, egyfelől mérsékeli az első helyezések kizárólagos (kategorikus) eljárások során tapasztalt túlzott értékelését (ez egyértelműen pozitívum), másfelől azonban, mintha leértékelné az első helyek „valódi" súlyát. A Borda-eljárás értelmében például 5 induló jelölt esetében az első hely (5 pont) annyit ér, mint egy harmadik és egy negyedik (3 + 2) vagy egy második és egy ötödik (4 + 1) együttvéve. Ezzel nem biztos, hogy mindenki egyet ért, és tegyük hozzá, nem alaptalanul.

Egy utolsó, de jelentős probléma, hogy a Borda-módszer igen érzékeny a manipulatív (stratégiai) szavazásra. A következő példában tételezzük fel, hogy két nagy párt (*A*, *B*) és egy kis párt (*C*) jelöltjei sorra *a*, *b*, illetve *c*, és azt is tételezzük fel, hogy az első verzió „tiszta" szavazás. A példában mindösszesen 18 szavazó a következő preferencia-sorrendet állítja fel:

7.6 Táblázat

9	**5**	**2**	**2**	**Pontok**
a	*b*	*c*	*c*	3
b	*a*	*b*	*a*	2
c	*c*	*a*	*b*	1

Forrás: Saját táblázat

a = 27 + 10 + 2 + 4 = 43

b = 18 + 15 + 4 + 2 = 39

c = 9 + 5 + 6 + 6 = 26

Egyértelmű *a* jelölt győzelme. De, mi történik, ha az erre való „ráérzéssel" *b* párt hívei nem az őszinte preferenciájuk alapján szavaznak, hanem „aláássák" a nagy rivális és győztes esélyes *a* jelöltet, és a második oszlop mind az öt szavazója felcseréli az *a* és *c* közötti sorrendet?

7.7 Táblázat

9	**5**	**2**	**2**	**Pontok**
a	*b*	*c*	*c*	3
b	***c***	*b*	*a*	2
c	***a***	*a*	*b*	1

Forrás: Saját táblázat

DUPress

a = 27 + 5 + 2 + 4 = 38

b = 18 + 15 + 4 + 2 = 39

c = 9 + 10 + 6 + 6 = 31

A stratégiai szavazással *b* párt szavazói tábora elérte célját: *b* jelölt legyőzte *a*-t.

Azonnal gondolhatjuk, hogy *a* párt hívei is megtehetik ugyanezt, ami tulajdonképpen egyfajta „elvi visszavágás" is lehetne (ha a két tábor tudatában lenne stratégiai szándékainak. De azt se feledjük el, hogy két egymást követő, vagy egymással szemben álló manipulációs lépés nem eredményezhet tisztességes szavazást). De, nézzük, mi történik, ha az *a* jelölt hívei is „stratégiáznak", és ők is egy hasonló cserét eszközölnek az első oszlopban:

7.8 Táblázat

9	**5**	**2**	**2**	**Pontok**
a	*b*	*c*	*c*	3
c	*c*	*b*	*a*	2
b	*a*	*a*	*b*	1

Forrás: Saját táblázat

a = 27 + 5 + 2 + 4 = 38

b = 9 + 15 + 4 + 2 = 30

c = 18 + 10 + 6 + 6 = 40

Meglepőnek tűnhet, de végül kiderül, hogy a két nagy párt egymás ellen irányuló stratégiai szavazása a kis párt jelöltjét juttatja győzelemre. Talán nem véletlen Borda megjegyzése, hogy módszerét tulajdonképpen „csak tisztességes embereknek" szánta.

7.1.2 Osztályozó vagy skála-módszer

A pontozásos módszerek családjában tartozó sajátos eljárás, amely lehetővé teszi az egyes oszlopokban az alternatívák preferencia-inténzitásának pontosabb kifejeződését. Ennek értelmében a szomszédos elemek közötti távolságoknak nem kell azonosnak lenniük, mint a Borda-módszer esetében. Az eljárás lényege, hogy egy előre meghatározott osztályozási skála alapján a szavazók saját preferenciájuk függvényében osztályozzák az egyes jelölteket. Ilyen skála lehet, például a 0-10.[275] Itt tehát többről van szó, mint a Bor-

275 Leegyszerűsített formában az osztályozó-szavazás a spártai népgyűlésen tartandó felkiáltással történő szavazásra emlékeztethet, ahol a felkiáltás hangerőssége döntötte el a többség kilétét, és csak akkor került

DUPress

da-módszerben használt puszta rangsorolásról, olyan értelemben, hogy lehetőség nyílik a jelöltek egy szélesebb skálán történő értékelésére. De, nézzünk egy példát: tételezzük fel, hogy kilenc szavazó a következőképpen értékel három jelöltet a 10-es osztályozási skálán:

7.9 Táblázat

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX:	Skála
a		*a*	*c*		*c*	*c*	*c*	*a*	9
	b	*b*		*a*	*b*	*a*			8
b						*b*			7
							b		6
			b						5
	c		*a*						4
	a								3
							a		2
c				*c*				*c*	1
		c		*b*	*a*			*b*	0

Forrás: Saját táblázat

Ha a három alternatíva sorrend-relációját vesszük csak figyelembe, akkor a Borda-módszer szerinti pontozás alapján (3, 2, 1) *a* = 18; *b* = 16; *c* = 20 pontot kapna, ami egyértelmű győzelem *c* számára. Az értéksálát figyelembe vevő osztályozó-módszer szerint: *a* = 52; *b* = 49; *c* = 43. Az értékskála alapján történő osztályozással *a* jelölt győz, a Borda-győztes *c* pedig utolsó helyre kerül. Igaz, okkal tehető fel a kérdés, hogy vajon milyen alapon vagy mennyire lehet ésszerű a jelöltek ilyen széles értékelési skálán történő besorolása, mindenképp az eljárás előnye azonban, hogy lehetőséget nyújt arra, hogy a szavazó őszintébben kifejezhesse az egyes jelöltek iránti támogatottságának intenzitását.

sor szavazatszámlálásra, ha a hangerősség alapján a „levezető elnök" nem volt biztos abban, hogy melyik csoport a többség. Lásd J. S. Fishkin (1995): *The voice of the People: Public Opinion and Democracy*, Yale University Press (https://rangevoting.org/BPSparta.html). Az eljárás a velencei köztársaságtól sem állt távol, amelyben a *dózse* megválasztásánál hármas értékskálát használtak: - 1 (ellenszavazat); 0 (semleges); 1 (támogatói), és ezt a módszert alkalmazták a napóleoni hódításokig. Lásd ‚The Most Serene Republic of Venice' (https://www.rangevoting.org/VenHist.html). Napjainkban az ENSZ főtitkárának kiválasztásának folyamatában alkalmazzák az eljárást, a „támogat", „nem támogat", „semleges" hármas skálán. Ezt az eljárást használja Utah állam hét pártjának egyike, a Green Party of Utah (Utah Zöld Párt) bizonyos tisztségviselők kiválasztására. Lásd *Independent Political Report*, 2017. 06. 27 (http://independentpoliticalreport.com/2017/06/utah-green-party-hosts-dr-stein-elects-new-officers/) (Letöltve 2018.09.01).

7.1.3 Nanson-módszer

Nem hagyhatjuk szó nélkül a „többszintes" Borda-módszerként is emlegetett eljárást, amelynek lényege, hogy összesítik a jelöltek pontjait, és akiről kiderül, hogy nem éri el az átlagos Borda-pontszámot, kiesik, a megmaradt jelölteket pedig újraszámolják Borda-módszerrel. A Nanson-eljárás[276] egyik jelentősége, hogy feloldja a (később tárgyalt) Condorcet-paradoxont (McLean, In Fábian, 1997: 30)

7.2 PÁROS ÖSSZEHASONLÍTÁSOS ELJÁRÁSOK

7.2.1 Condorcet-módszer

Amint korábban is utaltam rá, az egyik legközismertebb rangsorolásos eljárás a Condorcet-módszer,[277] amelyet széles körben fogadnak el, mi több, a „téma alapkövének" tartják (Fishburn–Gehrlein, 1976), mely tulajdonképpen olyan rendszerek gyűjtőneve, eljárások sajátos családja, melyek eleget tesznek a Condorcet-kritériumnak. A Condorcet-kritérium érvényesül, ha a választás nyertese Condorcet-nyertes. Akkor van Condorcet-nyertes, ha a fennálló rendezési profilok (relációk) figyelembe vételével, páros összehasonlításban az egyik alternatíva legyőz minden más alternatívát. Általánosított formában kifejezve, három jelölt (*a*, *b*, *c*) esetében akkor bszélhetünk Condorcet-győztesről, ha az összes véleményminta (oszlop: p) összevetésével a profilon (P) belül fennáll a p (*a*,*b*) > p (*b*,*a*), illetve p(*a*,*c*) > p(*c*,*a*) reláció. Analóg módon, Condorcet-vesztes, az a jelölt, akinek esetében a profilon belül fennáll a p(a,c) > p(c,a), és a p(b,c) > p(c,b) reláció. Ennek értelmében, *c* alternatíva alul marad *a*, illetve *b* alternatívákkal szemben. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a Condorcet-nyertes a közösség által leginkább elfogadott alternatíva (hiszen minden páros összevetésben abszolút többséggel győz), és ilyen értelemben nem túlzás azt feltételezni, hogy e módszer az egyik legelfogadhatóbb eljárásnak tűnhet, feltéve persze, hogy van Condorcet-nyertes.

276 Edward John Nanson (1850–1936), brit matematikus, választási reformer, aki Ausztráliában, a Victoria állambeli Arányos Választási Liga tagjaként fejtett ki jelentős tevékenységet. A Nanson-módszert a Michigan állambeli Marguette településen alkalmazták az 1920-as években, Melbourne anglikán egyházkerületében, valamint az Adelaide Egyetemi Tanács tagjainak megválasztására használták.

277 Nicolas Condorcet (1743–1794) matematikus és filozófus. Nagy hatású munkája *: Essai sur l'application de l'analyse à la probabilité des décisions rendues à la pluralité des voix.* (1785). Érdekes, hogy a módszer Condorcet nevéhez kötődik, noha alapelvét (az egyik alternatíva egy az egyben megveri bármelyik másik alternatívát) jóval korábban (1299-ben), Ramon Llull dolgozta ki. Lásd G. Hägel–Pukelsheim, F. (2001): ‚Llull's Writings on Electoral Systems' In: *Studia Lulliana* 41: 3–38 (https://hu.wikipedia.org/wiki/Condorcet-módszer) (Letöltve 2018.04.28). Nem beszélve arról, hogy maga Borda (1733–1799) dolgozott a páros összehasonlítás módszerén, és anélkül, hogy megfogalmazta volna, jutott el a Condorcet-győztes gondolatához. Napjainkban Condorcet módszerét nem alkalmazzák jelentősebb választásokon, a preferencia-sorrendes módszerek és választási rendszerek fejlődésében azonban vitán felüli a szerepe.

PUBLIKUS

A következő példákban az alternatívák eltérő támogatottsága (preferencia-sorrendje) különböző helyzeteket teremtenek. Azt viszgáljuk meg, miként befolyásolják e helyzetek a végső eredményt, a Condorcet-módszer alkalmazásával. Ezt követően a Condorcet-paradoxont, illetve a paradoxon bekövetkeztének esetleges valószínűségét nézzük meg.

A következő példában 10 szavazó rangsorol három alternatívát (*a*, *b*, *c*):

7.10 Táblázat

6	**3**	**1**
a	*b*	*c*
b	*c*	*a*
c	*a*	*b*

Forrás: Saját táblázat

Páros összehasonlításban:

7.11 Táblázat

Szavazók száma	**Vélemény-profil**	**a > b**	**a > c**	**b> c**
6	a > b > c	igen	igen	igen
3	b > c > a	nem	nem	igen
1	c > a > b	igen	nem	nem
Összesítés		**7:3**	**6:4**	**9:1**
Kollektív vélemény	**a > b > c**			

Forrás: Saját táblázat

A példából kiderül, hogy az *a* jelölt Condorcet-győztes, ez azonban nem meglepő, hiszen az *a* > *b* > *c* lineáris rendezés hat alkalommal fordul elő, ami abszolút többséget, és ezzel szükségszerű győzelmet jelent *a* alternatíva számára. A *c* jelölt pedig Condorcet-vesztes.

DUPress

A második példában kilenc szavazó rangsorol négy alternatívát:

7.12 Táblázat

2	**2**	**2**	**1**	**1**	**1**
a	*a*	*b*	*b*	*c*	*d*
b	*b*	*c*	*a*	*d*	*b*
c	*d*	*d*	*c*	*b*	*c*
d	*c*	*a*	*d*	*a*	*a*

Forrás: Saját táblázat

Páros összehasonlításban:

7.13 Táblázat

Szavazók száma	**Vélemény-profil**	**a > b**	**a > c**	**a > d**	**b > c**	**b > d**	**c > d**
2	a > b > c > d	igen	igen	igen	igen	igen	igen
2	a > b > d > c	igen	igen	igen	igen	igen	nem
2	b > c > d > a	nem	nem	nem	igen	igen	igen
1	b > a > c > d	nem	igen	igen	igen	igen	igen
1	c > d > b > a	nem	nem	nem	nem	nem	igen
1	d > b > c > a	nem	nem	nem	igen	nem	nem
Összesítés		**4:5**	**5:4**	**5:4**	**8:1**	**7:2**	**6:3**
Kollektív vélemény	**b > a > c > d**						

Forrás: Saját táblázat

Példánkban *b* jelölt a győztes, és látható, hogy a relatív többségi eljárás és a Condorcet-módszer két különböző nyertest eredményez. Ennek oka, hogy a kategorikus eljárás nem veszi figyelembe az első helyezésen túli további preferenciákat, holott – amint példánkból is jól látható – *b* jelöltet a szavazók több mint fele, míg az *a* alternatívát csupán egy szavazó tette második helyre. Ezzel a *b* jelölt népszerűségi indexe magasabbra tehető vetélytársa népszerűségi együtthatójánál, amit a Condorcet-módszer jól ki is fejez.

DUPress

A következő példában hét szavazó rangsorol három alternatívát a következő megoszlásban:

7.14 Táblázat

3	**2**	**1**	**1**
a	*b*	*b*	*c*
b	*c*	*a*	*a*
c	*a*	*c*	*b*

Forrás: Saját táblázat

Páros összehasonlításban:

7.15 Táblázat

Szavazók száma	**Vélemény-profil**	**a > b**	**a > c**	**b > c**
3	a > b > c	igen	igen	igen
2	b > c > a	nem	nem	igen
1	b > a > c	nem	igen	igen
1	c > a > b	igen	nem	nem
Összesítés		**4:3**	**4:3**	**6:1**
Kollektív vélemény	**a > b > c**			

Forrás: Saját táblázat

Láthatjuk, hogy kategorikus szavazással nem lehetne eldönteni a győztest, mivel *a* és *b* jelöltek holtversenyben vannak. Condorcet-módszerrel viszont *a* jelölt győz, *c* jelölt egyértelmű Condorcet-vesztes. Megjegyzendő, hogy *a* jelölt „erős" Condorcet-győztes, mert minden riválisát egyértelműen legyőzte, vagyis senkivel nem áll holtversenyben sem. Ebből értelemszerűen következik, hogy lennie kell a Condorcet-győztes enyhített változatának, a „gyenge" Condorcet-győztesnek is, melynek lényege, hogy a győztes jelöltnek nem szabad veszítenie páros összevetésben, de döntetlent érhet el.

DUPress

Nézzünk egy példát a „gyenge” Condorcet-győztesre, amelyben négy szavazó állítja fel preferencia-sorrendjét:

7.16 Táblázat

I.	II.	III.	IV.
a	*b*	*a*	*c*
b	*a*	*c*	*d*
c	*d*	*b*	*b*
d	*c*	*d*	*a*

Forrás: Saját táblázat

Páros összehasonlításban:

7.17 Táblázat

Szavazók száma	**Vélemény-profil**	**a > b**	**a > c**	**a > d**	**b > c**	**b > d**	**c > d**
1	a > b > c > d	igen	igen	igen	igen	igen	igen
1	b > a > d > c	nem	igen	igen	igen	igen	nem
1	a > c > b > d	igen	igen	igen	nem	igen	igen
1	c > d > b > a	nem	nem	nem	nem	nem	igen
Összesítés		**2:2**	**3:1**	**3:1**	**2:2**	**3:1**	**3:1**

Forrás: Saját táblázat

DUPress

Az *a* jelölt két győzelemmel és egy döntetlennel gyenge Condorcet-győztes, őt követi *b* jelölt egy győzelemmel és két döntetlennel, aztán *c* kerül a harmadik helyre egy győzelemmel, egy döntetlennel és egy vereséggel, és végül *d* jelölt a tiszta Condorcet-vesztes három vereséggel.

Erősségei ellenére a Condorcet-módszer számos gyengeséggel is rendelkezik. Az egyik kézzelfogható hátránya, hogy nem tesz különbséget a jelöltek, sorrendben elfoglalt helyeik távolsága terén. A páros összehasonlításban például az első és a második, illetve az első és a tízedik jelölt közötti győzelem vagy vereség ugyanolyan mértékűnek számít, hiszen az egyetlen szempont, amit a módszer figyelembe vesz az összevetés során, hogy ki nyer, és ki veszít. A páros összehasonlításban a felek pozíciói közötti távolság tehát semmit nem jelent.[278] Ennek viszont torzító hatása lehet a páros összehasonlítások aggregálása során.

Íme, egy példa: hat szavazó a következőképpen rangsorol öt alternatívát:

7.18 Táblázat

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
a	*a*	*a*	*d*	*c*	*e*
e	*d*	*c*	*e*	*d*	*c*
c	*c*	*d*	*c*	*e*	*d*
d	*e*	*e*	*b*	*b*	*b*
b	*b*	*b*	*a*	*a*	*a*

Forrás: Saját táblázat

A páros összehasonlításban *a* jelölt minden riválisával döntetlent (3:3) ér el. Ha azonban figyelmesebben megnézzük például az *a* és *b* alternatívák pozícióit, azonnal világossá válik, hogy ésszerű keretek között három első és három ötödik helyezés (*a* jelölt pozíciói) nem lehet azonos értékű három negyedik és három ötödik helyezéssel (b jelölt pozíciói). Ennek megfelelően az *a* és *b* jelöltek közötti patthelyzet aligha lehet „méltányossági" szempontból elfogadható (Ezt a problémát a Borda-módszer könnyen áthidalja).

Továbbá, nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a rangsorolt alternatívák közötti (a szó matematikai értelmében vett) egyenlő távolságok ellenére, az első helyezettnek elvi és pszichológiai értelemben is van egyfajta kitűntetett szerepe, megkülönböztetett előnye, minden más riválissal szemben. Elsőnek lenni nemcsak kimagasló teljesítmény, hanem különleges státus is. Ennek figyelmen kívül hagyása felvetheti a kérdést, hogy az eljárás maga mennyire minősül „elfogadhatónak". Nézzünk egy szemléltető példát: tételezzük fel, hogy 100 szavazó a következőképpen rangsorol három jelöltet:

278 Ha ez elfogadható, akkor egy kis túlzással (és leegyszerűsítéssel) azt is el kell fogadnunk, hogy teljesen mindegy, hogy a 100m-es síkfutás döntőjében ki fut be másodiknak és ki végez a nyolcadik (utolsó) helyen, hiszen az egyetlen, szempont, ami számít, hogy a győztes mindkettőjüket legyőzte páros összevetésben.

PUPress

7.19 Táblázat

49	**48**	**3**
a	*c*	*b*
b	*b*	*c*
c	*a*	*a*

Forrás: Saját táblázat

A Condorcet-féle párosítással a:b = 49: 51; a:c = 49:51; b:c = 52:48.

A végső sorrend: b > c > a, tehát *b* jelölt a győztes, a maga három első helyezésével. Kérdés, hogy az ilyen esetekben mondhatjuk-e azt, hogy a szám szerint 49, illetve 48 első helyezés nincs kellőképpen méltányolva, vagyis túlzottan alulértékelt (A Borda-módszernél is fennáll ugyanez a probléma).

Condorcet-paradoxon

A Condorcet-módszer egyik legismertebb (és bonyolultabb) problémája a Condorcet-paradoxon. E „jelenséggel" akkor szembesülünk, ha a szavazók racionális egyéni döntései irracionális kollektív döntésbe aggregálódnak, vagyis ha az egyéni szavazók racionális (lineáris) rangsorolása közösségi rangsorolássá alakítása során preferencia-körbeverés következik be. Ilyen esetekben nem lehet győztest hirdetni, épp a paradoxon miatt, noha Condorcet maga hangsúlyozta ki, hogy „az elméletben nincs paradoxon, mert minden egyes többség a választópolgárok különböző csoportját foglalja magában" (McLean In Fábián, 1997: 30).

Ettől függetlenül a probléma valós, mivel fennállhat, hogy az egyéni tranzitív besorolások egy kollektív intranzitív sorrendbe összegződnek. Ez tehát semmiképp nem eredményezhet győztest, ugyanis a győzelem a riválisok között lineáris sorrendet követel, a paradoxon pedig referencia-kört, azaz a jelöltek körbeverését eredményezi. Ennek szemléltetésére nézzünk egy elemi és egy bonyolultabb példát.

Tételezzük fel, hogy három szavazó dönt három alternatíva sorrendbe állításáról:

DUPress

7.20 Táblázat

I.	II.	III.
a	*b*	*c*
b	*c*	*a*
c	*a*	*b*

Forrás: Saját táblázat

Páros összehasonlításban:

7.21 Táblázat

	Vélemény-profil	**a > b**	**b > c**	**c > a**
I.	a > b > c	igen	igen	nem
II.	b > c > a	nem	igen	igen
III.	c > a > b	igen	nem	igen
Összesítés		**2:1**	**2:1**	**2:1**
Kollektív vélemény (Paradoxon)	**a > b > c > a**			

Forrás: Saját táblázat

Az egyes szavazók racionális lineáris preferencia-sorrendet állítottak fel, de úgy tűnik, a kollektív vélemény már nem az. Ha *a* legyőzi *b*-t, és *b* győz *c* fölött, a matematikai racionalitás azt diktálja, hogy *a*-nak mindenképp győznie kell *c*-vel szemben, azonban ennek az ellenkezője történik, hiszen *c* legyőzi *a*-t. E „fordulat" jelenti a paradoxon forrását. A szavazók racionális egyéni döntéseinek aggregciója döntésképtelen helyzetet teremtett. Ha viszont nincs döntés, akkor győztes sincs. A győzelemmentes választás viszont nem elfogadható, hiszen a választás mindenek fölötti értelme és célja, egy (vagy több) győztes kiválasztása. A patthelyzet tehát tarthatatlan, ezért feloldása kihívó, de szükségszerű feladat (E példában a Borda-módszer is tökéletes patthelyzetet eredményezne, hiszen mindhárom jelölt 6 ponttal végezne).

DUPress

A következő példában hét szavazó rangsorol négy jelöltet:

7.22 Táblázat

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
a	*a*	*b*	*c*	*d*	*d*	*d*
b	*c*	*a*	*d*	*a*	*a*	*b*
c	*b*	*c*	*a*	*c*	*b*	*c*
d	*d*	*d*	*b*	*b*	*c*	*a*

Forrás: Saját táblázat

Páros összehasonlításban:

7.23 Táblázat

Szavazók	**Vélemény-profil**	**a > b**	**a > c**	**a > d**	**b > c**	**b > d**	**c > d**
I.	a > b > c > d	igen	igen	igen	igen	igen	igen
II.	a > c > b > d	igen	igen	igen	nem	igen	igen
III.	b > a > c > d	nem	igen	igen	igen	igen	igen
IV.	c > d > a > b	igen	nem	nem	nem	nem	igen
V.	d > a > c > b	igen	igen	nem	nem	nem	nem
VI.	d > a > b > c	igen	igen	nem	igen	nem	nem
VII.	d > b > c > a	nem	nem	nem	igen	nem	nem
Összesítés		**5:2**	**5:2**	**3:4**	**4:3**	**3:4**	**4:3**
Parado-xonok	**a > c > d > a; d > b > c > d; b > c > d > b a > b > c > d > a; b > c > d > a > b**						

Forrás: Saját táblázat

A számos paradoxon közül csak néhányat emeltem ki. A körbeveréses elrendezések világosan mutatják a feloldásra váró ellentmondásokat.[279]

279 A számok világában egy ilyen paradoxon nem jelent kevesebbet, mint például a következő matematikai

DUPress

Ezek alapján indokoltan tevődhet fel a kérdés, hogy vajon mekkora a valószínűsége annak, hogy ilyen döntésképtelen helyzet jöjjön létre. Ez többek között attól függ, hogy hány szavazóval és hány alternatívával kell számolnunk. Nézünk egy példát a Condorcet-paradoxon bekövetkeztének valószínűségére vonatkozóan, feltételezve, hogy 3 szavazóval (I., II., III.), és 3 alternatívával (*a*, *b*, *c*) számolunk.

A három alternatíva összesen hat véleményprofilt eredményez: a > b > c; , a > c > b; b > a > c; b > c > a; c > a > b; c > b > a. A hat rendezési relációt két hármas csoportba osztjuk:

1. a > b > c

2. b > c > a

3. c > a > b

---

4. a > c > b

5. b > a > c

6. c > b > a

Az első három vélemény-profil – mint láttuk – Condorcet-paradoxont eredményez. Analóg módon, a következő három preferencia-sorrend is „döntésképtelen" helyzetet produkál. Mivel a két hármas reláció (1.,2.,3. illetve 4., 5., 6.) rendre hat-hat alternatívát képezhet,[280] összesen 12 olyan lehetőség áll fenn, amelyek mindegyike Condorcet-paradoxonhoz vezet. Korábban már volt szó arról, hogy három szavazó és három alternatíva között összesen 6 x 6 x 6 = 216 lehetőség jöhet létre. Ennek megfelelően, három szavazó és három alternatíva esetében a Condorcet-paradoxon bekövetkeztének valószínűsége: 12/216 = 0.055, vagyis minden 100 esetből 5,5 alkalommal „döntésképtelen" helyzet adódik a Condorcet-módszer alkalmazás mellett (Más adatokkal, több alternatíva és több szavazó esetében a számítások bonyolultabbá válnak, a valószínűség-érték pedig növekedik).

Mintegy következtetésként, a Condorcet-módszer nem teljesíti a véleményösszegző eljárás „igazságosságának" egyik alapfeltételét, az *univerzalitás*t, amelynek értelmében az egyéni vélemények bármely lehetséges kiválasztására a vélemény-összegző eljárás akkor lehet igazságos, ha végül eredményt tud felmutatni.[281] Nem véletlenek tehát az olyan módszerekkel való próbálkozások, amelyek képesek finomítani vagy módosítani az eredeti Condorcet-módszert, egyfelől annak érdekében, hogy könnyebben lehessen Condorcet-győztest hirdetni a „kemény" követelmény puhításával, másfelől pedig azért, hogy a csökkenjen az eredménytelen kimenetek előfordulásának valószínűsége. Az előbbi feladat teljesítésére Charles Lutwidge Dodgson, 1876-ban javasolt módszere lehet alkalmas, a paradoxon feloldására pedig a Copeland-eljárás lehet segítségünkre.

---

képtelenséget: 13 > 12 > 11 > 13. Világos, hogy e körbeverés minden ésszerű megfontolás mentén elfogadhatatlan.

280 123,132, 213,231, 312, 321, valamint 456, 465, 546, 564, 645, 654.

281 Lásd Arrow tételét, amelyre a későbbiekben fogok kitérni.

7.2.2 Dodgson-módszer

A Ch. L. Dodgson[282] javaslata a pontozásos módszer (Borda) „újra felfedezéseként" is említhető (Nurmi, 2010: 2; Black, 1958), annak ellenére, hogy az alternatívák páros összevetéséből indul ki. Dodgson, bizonyos értelemben, Borda és Condorcet módszereinek egyfajta szintézisét dolgozta ki. Módszere figyelembe veszi a győzelmi arányokból származó eltéréseket is, enyhítve ezzel a győztes által teljesítendő követelményen (mindenkit legyőzni, senkitől ki nem kapni). Az eljárás lényege, hogy a páros összehasonlítások alapján a különbségek mértéke (a jelöltek közötti távolság) határozza meg a győztes kiválasztását, ugyanis az alternatívák közötti távolságok nagyságának figyelembevételével akár vereség mellett is lehet valaki győztes.

Minden alternatívához rendelünk egy értéket (Dodgson-index), úgy, hogy megnézzük, hány páros cserére van szükség a rangsorokban ahhoz, hogy Condorcet-nyertest hirdethessünk. Végül, a legkisebb értékkel, azaz a legkevesebb csere-lépéssel rendelkező alternatíva lesz a győztes, hiszen az alacsony index azt mutatja, hogy ő áll a legközelebb a Condorcet-győzelemhez.

Nézzük egy példát: tételezzük fel, hogy 39 szavazó a következőképpen rangsorol négy alternatívát:

7.24 Táblázat

13	**9**	**4**	**4**	**9**
a	*c*	*a*	*d*	*b*
b	*d*	*d*	*c*	*d*
c	*b*	*c*	*a*	*a*
d	*a*	*b*	*b*	*c*

Forrás: Saját táblázat

282 Lewis Caroll álnéven Ch. L. Dodgson az *Alice Csodaországban* szerzője. Ezen túl, logikával és matematikával foglalkozott behatóbban. Szavazási javaslatát az ‚A method of taking votes on more than two issues' című írásában tett kőzzé, 1876-ban.

DUPress

Páros összehasonlításban:

7.25 Táblázat

Párosítások	Arány	Győztes
a:b	21:18	*a*
a:c	26:13	*a*
a:d	17:22	*d*
b:c	22:17	*b*
b:d	22:17	*b*
c:d	22:17	*c*

Forrás: Saját táblázat

Egyértelmű, hogy puszta Condorcet-párosítással nem tudnánk győztest hirdetni, hiszen minden jelöltnek van legalább egy veresége.

Nézzük, mi történik a Dodgson-módszer alkalmazásával:

Az *a* jelöltet egyedül *d* jelölt győzte le, de itt mindössze három lépésre van szükség ahhoz, hogy a 17:22-es arány megforduljon *a* javára (18:21; 19:20; 20:19). Az *a* jelölt Dodgson indexe = 3.

A *b* jelölt két vetélytársát legyőzte, de vereséget szenvedett *a*-tól, 21:18 arányban. Ennek megfordításához két lépésre van szükség (20:19; 19:20), ezért a *b* jelölt Dodgson-indexe = 2

A *c* jelölt kikapott *a*-tól, illetve *b*-től. Az első esetben hét, a másodikban pedig három lépés kellene a győzelemhez, így tehát a *c* jelölt Dodgson-indexe = 7 + 3 = 10

Végül, *d* jelölt *b*-től és *c*-től is vereséget szenvedett, legyőzte viszont *a*-t. Veréségeit rendre 3-3 lépéssel fordíthatná meg, így Dodgson-indexe = 6.

Ezek alapján *b* jelölt Dodgson-győztes, annak ellenére, hogy vereséget szenvedett egy riválistól (Puhítás történt tehát a „kemény" követelményen).

7.2.3 Copeland-módszer

A Condorcet-elven nyugvó Copeland-módszer lényege, hogy az a jelölt nyer, aki a páronkénti győzelmek alapján a legmagasabb értékszámot (indexet) éri el. Minden alternatívához rendelünk egy értéket, kezdetben 0-t, és minden páros összehasonlítással a győztes pontjait növeljük, a vesztesét pedig csökkentjük egy ponttal, holtverseny esetén nem jár

DUPress

pont.[283] Az összes lehetséges páros összehasonlítás végén a legmagasabb pontszámmal rendelkező alternatíva a győztes.

A következő példában 66 szavazó rangsorol hat jelöltet:

7.26 Táblázat

11	11	11	11	11	11
a	*b*	*c*	*d*	*e*	*f*
b	*c*	*d*	*e*	*f*	*a*
c	*e*	*e*	*f*	*a*	*b*
e	*d*	*f*	*a*	*b*	*c*
d	*f*	*a*	*b*	*c*	*e*
f	*a*	*b*	*c*	*d*	*d*

Forrás: Saját táblázat

Páros összehasonlításban:

7.27 Táblázat

Párosítások	Eredmény	Győztes
a:b	55:11	a
a:c	44:22	a
a:d	33:33	Holtverseny
a:e	22:44	e
a:f	11:55	f
b:c	55:11	b
b:d	44:22	b
b:e	33:33	Holtverseny
b:f	22:44	f
c:d	55:11	c

283 Elképzelhető, hogy a győztes 1 pontot, a döntetlen ½ pontot, a vesztes 0 pontot kapjon, a lényegen azonban ez nem sokat változtat.

DUPress

c:e	44:22	c
c:f	33.33	Holtverseny
d:e	22:44	e
d:f	44:22	d
e:f	55:11	e

Forrás: Saját táblázat

Ebben a példában is láthatjuk, hogy minden jelölt kikap legalább egy riválisától, ezért nem lehet „eredeti" Condorcet-győztest hirdetni. A paradoxonok közül csupán néhányat emelnék ki:

a > c > e > a

f > b > d > f

a > b > c > e > a

d > f > a > c > d

A Copeland-eljárás alapján nézzük most meg a győztesek és a vesztesek összesített eredményét:

7.28 Táblázat

Jelölt	Győzelem (+1)	Holtverseny (0)	Vereség (-1)	Pontozás
a	2	1	2	0
b	2	1	2	0
c	2	1	2	0
d	1	1	3	-2
e	3	1	1	2
f	2	1	2	0

Forrás: Saját táblázat

DUPress

Az *e* jelölt Copeland-győztes, hiszen a Copeland-indexe a legmagasabb. A módszer nagy előnye, hogy áthidalhatja a Condorcet-paradoxon okozta patthelyzetet.[284] Az áthidalás azonban nem minden esetben sikerül, amint azt a következő példa is jól illusztrálja: három szavazó állít preferencia-sorrendet három jelölt között:

7.29 Táblázat

I.	II.	III.
a	*b*	*c*
b	*c*	*a*
c	*a*	*b*

Forrás: Saját táblázat

Páros összehasonlításban:

7.30 Táblázat

Párosítások	Eredmény	Győztes
a:b	2:1	a
a:c	1:2	c
b:c	2:1	b

Forrás: Saját táblázat

Ennek alapján**:**

7.31 Táblázat

Jelölt	Győzelem (+1)	Holtverseny (0)	Vereség (-1)	Pontozás
a	1	0	1	0
b	1	0	1	0
c	1	0	1	0

Forrás: Saját táblázat

284 A Condorcet-paradoxon kapcsán figyelemre méltó többek között Zoltayné Paprika Zita (szerk.)(2005): *Döntéselmélet*, Alinea Kiadó; Berta Árpád: *Szavazási eljárások* (elektronikus verzió), illetve említésre méltó Kárpáti Zoltán: ‚Paradoxokon a választási rendszerekben' c. szakdolgozata is.

DUPress

Mivel mindhárom jelölt esetében a Copeland-index nulla, az eljárás nem eredményez nyertest. Nem beszélve arról, hogy több alternatíva és szavazó esetében, a Copeland-módszer számos döntetlent eredményezhet, csökkentve annak valószínűségét, hogy győztest lehessen hirdetni (Darlington, 2016: 21).

Kiemelendő, hogy a módszer segíthet a Condorcet-paradoxon feloldásában, de ez az eljárás sem veszi figyelembe a szomszédos alternatívák, illetve a rangsorolt jelöltek közötti távolságok mértékét, ahogy teszi például a Dodgson-módszer. Arról van ugyanis szó, hogy Condorcet eljáráshoz hasonlóan a Copeland-módszer is csupán a nyerések és a vesztések számára fokuszál, teljesen érzéketlen a nyerések vagy vesztések mértékével szemben.

7.2.4 Minimax-módszer

A Condorcet-módszerek csoportjába tartozó eljárás, amelyet a döntéselméletben, játékelméletben és a statisztikában is előszeretettel használnak. Az eljárás lényege, hogy ha nincs Condorcet-győztes, akkor az nyer, akinek a legnagyobb veresége minimális. Matematikai kifejezéssel élve: G = min (max. $d(x, y)$, ahol x és y az összehasonlítandó alternatívák, d pedig a kettő közötti differencia.

A következő példában tételezzük fel, hogy 50 szavazó a következőképpen rangsorol négy alternatívát:

7.32 Táblázat

21	**13**	**7**	**9**
a	*b*	*c*	*c*
b	*c*	*d*	*d*
c	*d*	*b*	*a*
d	*a*	*a*	*b*

Forrás: Saját táblázat

DUPress

A páros összehasonlítása alapján:

7.33 Táblázat

	a	**b**	**c**	**d**
a	-	30:20	20:29 (**d = 9**)	20:29 (**d = 9**)
b	20:30 (**d = 10**)	-	34:16	34:16
c	29:21	16:34 (**d = 18**)	-	50:0
d	9:41 (**d = 32**)	16:34 (**d = 18**)	0:50 (**d = 50**)	-

Forrás: Saját táblázat

Egyértelmű, hogy nincs Condorcet-győztes, hiszen minden jelöltnek van legalább egy veresége. A kérdés, tehát, hogy az egyes jelöltek legnagyobb arányú vereségei közül melyik a legkisebb. Az egyes jelöltek legnagyobb vereségeinek összevetéséből világosan látszik, hogy *a* esetében d = 9; *b* jelöltnél d = 10, *c* alternatíva maximális veresége = 18, és végül *d* esetében ez az érték = 50. Ennek alapján *a* jelölt Minimax-győztes.

Darlington szerint a Minimax-módszer egyenesen a legjobb módszer nemcsak azért, mert egyszerű, átlátható, hatékony a manipulációs lépésekkel szemben, ritkán eredményez holtversenyt, és jól kezeli a Condorcet-paradoxont, hanem elsősorban azért, mert valósággal kizárja annak lehetőségét, hogy egyetlen szavazó véleményváltoztatása elegendő legyen ahhoz, hogy megváltoztassa a győztes kilétét.[285] A Darlington által vizsgált 21 módszerből 18 módszer esetében ez nem mondható el (Ne feledjük, a Minimax-módszer viszont számos más elvárásnak nem tesz eleget) (Darlington, 2016: 1).[286]

7.2.5 Kemeny –Young-módszer

A Kemeny–Young[287] módszer lényege, hogy a Condorcet- módszerhez hasonlóan a szavazók rangsorolják az alternatívákat (Persze, nem kötelező teljes sorrendet állítani, de

285 Ezt a szempontot a diktátor-mentesség kritériumának nevezik. A későbbiekben kitérek még rá.

286 Darlington tanulmánya mindenképp hasznos lehet azok számára, akik behatóbban foglalkoznak a kérdéssel.

287 Kemény János György (1926–1992) magyar származású, amerikai matematikus, aki Peyton Young (1945 –) közgazdásszal közösen, 1959-ben dolgozták ki a módszert, amely pontosabb végeredményhez vezet, mint az addig bemutatott eljárások.

DUPress

példánkban ettől eltekintünk). Az eljárás értelmében a választók egyéni preferencia-sorrendjét össze kell vetni az összes lehetséges sorrend-relációból kapott páros rendezésekkel, és meg kell nézni, hogy a választók által felállított preferenciák és a páros rendezések között hány rendezési pár azonos, és minden ilyen azonosság egy ponttal növeli a Kemeny-indexet (K-t). A legmagasabb K-val rendelkező preferencia-sorrend első helyezettje a Kemeny-nyertes.

Példánkban három szavazó (I, II, III) három alternatívából (*a*,*b*,*c*) a következő preferencia-sorrendet állítja fel:

7.34 Táblázat

I.	II.	III.
c	b	a
a	c	c
b	a	b

Forrás: Saját táblázat

A három alternatívából összesen hat különböző sorrend-reláció képezhető:

a > b > c; a > c > b; b > a > c; b > c > a; c > a > b; c > b > a.

Minden egyes reláción belül három különböző párosítás hozható létre: a:b; a:c; b:c. Ez összesen 18 összehasonlítást jelent. A sorrend-relációt hat táblázatba foglalva a következőket kapjuk (A következő táblázat első oszlopának első sora a hat sorrend-reláció elsőjét, a következő három sor pedig a három lehetséges párosítást tartalmazza. A következő három oszlop első sora a három szavazó preferenciáit jelöli. A zárójelben levő érték a Kemény-indexre vonatkozik):

7.35 Táblázat

a > b > c	c > a > b	b > c > a	a > c > b
a > b	igen (1)	nem (0)	igen (1)
a > c	nem (0)	nem (0)	igen (1)
b > c	nem (0)	igen (1)	nem (0)
Az a > b > c sorrend esetében a K = 4			

Forrás: Saját táblázat

DUPress

7.36 Táblázat

a > c > b	c > a > b	b > c > a	a > c > b
a > b	igen (1)	nem (0)	igen (1)
a > c	nem (0)	nem (0)	igen (1)
c > b	igen (1)	nem (0)	igen (1)
Az a > c > b sorrend esetében a K = 5			

Forrás: Saját táblázat

7.37 Táblázat

b > a > c;	c > a > b	b > c > a	a > c > b
b > a	nem (0)	igen (1)	nem (0)
b > c	nem (0)	igen (1)	nem (0)
a > c	nem (0)	nem (0)	igen (1)
A b > a > c sorrend esetében a K = 3			

Forrás: Saját táblázat

7.38 Táblázat

b > c > a	c > a > b	b > c > a	a > c > b
b > a	nem (0)	igen (1)	nem (0)
b > c	nem (0)	igen (1)	nem (0)
c > a	igen (1)	igen (1)	nem (0)
A b > c > a sorrend esetében a K = 4			

Forrás: Saját táblázat

7.39 Táblázat

c > a > b	c > a > b	b > c > a	a > c > b
c > a	igen (1)	igen (1)	nem (0)
c > b	igen (1)	nem (0)	igen (1)
a > b	igen (1)	nem (0)	igen (1)
A c > a > b sorrend esetében a K = 6			

Forrás: Saját táblázat

DUPress

7.40 Táblázat

c > b > a	c > a > b	b > c > a	a > c > b
c > a	igen (1)	igen (1)	nem (0)
c > b	igen (1)	nem (0)	igen (1)
b > a	nem (0)	igen (1)	nem (0)
A c > b > a sorrend esetében a K = 5			

Forrás: Saját táblázat

A számításokból kiderül, hogy a *c* > *a* > *b* sorrend-reláció esetében a legmagasabb a Kemény-index. Mivel, tehát a rendezési párok és az *c* > *a* > *b* preferencia-sorrend között mutatkozik szám szerint a legtöbb azonos rendezési pár, ezért *c* jelölt a Kemény-nyertes.

Pontossága ellenére e módszer egyik problémája, hogy igen bonyolult és időigényes számításokat igényel, amint növeljük az alternatívák és /vagy a szavazók számát, ezért eleve kérdéses lenne általános választásokon való alkalmazása. Ha, a fenti példa nyomán, egyetlen lehetőséggel növeljük az alternatívák számát, 18-ról máris 72-re ugrik az összehasonlítások száma. Világos, hogy a Kemeny–Young eljárás a Condorcet-féle páros összevetések kategóriájába tartozik, de mint ilyen, ez az eljárás sem képes teljes mértékben feloldani a Condorcet-paradoxont. Nézzük meg újból az elemi, de klasszikus példát:

7.41 Táblázat

I.	**II.**	**III.**
a	b	c
b	c	a
c	a	b

Forrás: Saját táblázat

Láttuk, az egyszerű Condorcet-párosítással nem tudunk győztest hirdetni ebben a felállásban, hiszen a három jelölt lineáris (láncszerű) relációja felborul, ugyanis körbeverik egymást (a > b > c > a). Nézzük, mi történik, ha a Kemeny–Young eljárást alkalmazzuk:

DUPress

Mivel három alternatívával van dolgunk, itt is hat sorrend-relációt kell megvizsgálnunk:

7.42 Táblázat

a > b > c	a > b > c	b > c > a	c > a > b
a > b	igen (1)	nem (0)	igen (1)
a > c	igen (1)	nem (0)	nem (0)
b > c	igen (1)	igen (1)	nem (0)
Az a > b > c sorrend esetében a K = 5			

Forrás: Saját táblázat

7.43 Táblázat

a > c > b	a > b > c	b > c > a	c > a > b
a > b	igen (1)	nem (0)	igen (1)
a > c	nem (1)	nem (0)	nem (1)
c > b	nem (0)	nem (0)	igen (1)
Az a > c > b sorrend esetében a K = 5			

Forrás: Saját táblázat

7.44 Táblázat

b > a > c;	a > b > c	b > c > a	c > a > b
b > a	nem (0)	igen (1)	nem (0)
b > c	igen (1)	igen (1)	nem (0)
a > c	igen (1)	nem (0)	nem (0)
A b > a > c sorrend esetében a K = 4			

Forrás: Saját táblázat

DUPress

7.45 Táblázat

b > c > a	a > b > c	b > c > a	c > a > b
b > a	nem (0)	igen (1)	nem (0)
b > c	igen (1)	igen (1)	nem (0)
c > a	nem (0)	igen (1)	igen (1)
A b > c > a sorrend esetében a K = 5			

Forrás: Saját táblázat

7.46 Táblázat

c > a > b	a > b > c	b > c > a	c > a > b
c > a	nem (0)	igen (1)	igen (1)
c > b	nem (0)	nem (0)	igen (1)
a > b	igen (1)	nem (0)	igen (1)
A c > a > b sorrend esetében a K = 5			

Forrás: Saját táblázat

7.47 Táblázat

c > b > a	a > b > c	b > c > a	c > a > b
c > a	nem (0)	igen (1)	igen (1)
c > b	nem (0)	nem (0)	igen (1)
b > a	nem (0)	igen (1)	nem (0)
A c > b > a sorrend esetében a K = 4			

Forrás: Saját táblázat

A hat páros rendezéssel való összevetésből kiderül, hogy a példában szereplő mindhárom véleményoszlop esetében a K = 5, ez viszont tökéletes patthelyzet. A Kemeny–Young módszer tehát nem oldotta fel a Condorcet-paradoxont. Az viszont tény, hogy az eredmények kapcsán az eljárás igen részletes adatokkal szolgál, nem véletlen, hogy a módszer jelentős ordinális választási eljárásként van számon tartva.

DUPress

7.3 KIEJTÉSES ELJÁRÁSOK

Az ordinális szavazás „kiejtéses" módszere (két leginkább használt változata az AV és az STV)[288] sajátos szavazási eljárás, olyan preferencia-sorrendes módszer, amelyben a jelöltek „leggyengébb láncszeme" kiesik, és helyét más jelölt vagy jelöltek töltik be, a vélemény-oszlopokban elfoglalt pozícióik alapján. Azt, hogy ki lesz a kieső, általában „a legkevesebb első helyezett", vagy „a legtöbb utolsó helyezett" szempontja dönti el. Az előbbi mentén megkülönböztetjük az *alternatív szavazási* (AV)[289], illetve az *egyetlen átvihető szavazási* (STV) rendszert, az utóbbi alapján pedig a *Coombs*-módszert.

Egy másik alapvető megkülönböztetési szempont, hogy milyen elv alapján lehet mandátumot szerezni. A győztes kiléte – e szempont mentén – egyfelől, egymandátumos kerületben *abszolút többségi elv* alapján, másfelől pedig, többmandátumos körzetben, kvóta alkalmazásával, *arányossági elv* mentén határozandó meg. Az előzőhöz soroljuk az AV-t,[290] illetve a Coombs-módszert. Ezeket abszolút többségi preferenciális rendszereknek (*Majority Preferential Systems*, MPS) is nevezhetjük, amelyek, már nevükből adódóan sem minősíthetők arányos módszereknek. Az utóbbihoz tartozik az STV, amelyben azok a jelöltek juthatnak mandátumhoz, akik a kvóta értelmében elérik az egy mandátumot érő szavazatmennyiséget. Az STV-t ezért kvóta preferenciális rendszernek (*Quota Preferential System*, QPS) is szokás nevezni, mely arányos módszernek minősül.

Megjegyzendő, hogy a demokratikus választások és a választási eredmények kapcsán, legalább három szempontot érdemes figyelembe venni:[291]

- tegye lehetővé a szavazók minél szélesebb spektrumú beleszólását, és akaratuk lehető legszélesebb körű érvényesülését.
- híven tükrözze a szavazók választói akaratát
- eredményezzen stabil kormányt

Első megközelítésre úgy tűnik, az AV és a Coombs-eljárás az első és a harmadik, az STV pedig az első két szempontnak tesz inkább eleget. Persze, ez így önmagában túlzottan leegyszerűsített megközelítés lenne, ugyanis, amint látni fogjuk a későbbiekben, számos („zavaró") tényező befolyásolhatja például a szavazók tényleges beleszólásának széles spektrumú érvényesülését, vagy a kormány stabilitását.[292]

---

288 A korábbiakban is többször találkozhattunk e két rövidítéssel: az AV (*Alternative Vote*) Alternatív szavazást, az STV (*Single Transferable Vote*) Egyetlen átruházható szavazást jelent.

289 Nem biztos, hogy az „alternatív" szó a legtalálóbb e rendszerek kifejezésére, ugyanis a fogalom magába foglalja a „vagy ez, vagy az", azaz a „vagylagos" szavazatot is. E kifejezésekből azonban nem derül ki egyértelműen a szavazás e sajátos preferenciális jellege. Az Egyesült Államokban az alternatív szavazás például „Instant runoff" néven ismert alternatív szavazás azt hivatott érzékeltetni, hogy ezzel az eljárással „azonnal" le lehet zárni a folyamatot.

290 Az AV esetében van néhány kivétel: lásd a módszer osztályozásánál.

291 Egyáltalán nem lenne túlzás egy negyedik szempont kihangsúlyozása is: jellegénél fogva a választás ne személytelenítse el a képviselőket, ne „olvassza" be őket egy-egy elit által irányított pártba.

292 Az egyik ilyen tényező lehet a pártok azon törekvése, hogy az általuk előre felállított preferencia-sorrend követésére vegyék rá saját szavazóikat. Egy másik tényező lehet, például Ausztrália vonatkozásában (is),

DJPress

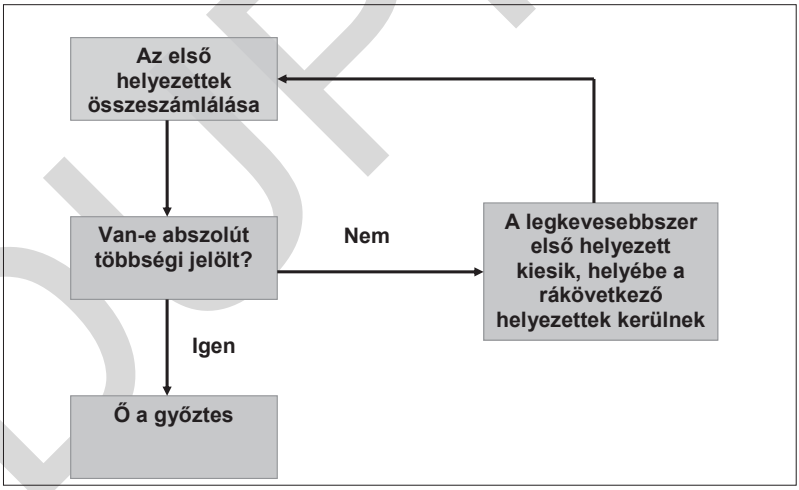
A következőkben a fenti (demokratikus) szempontok szem előtt tartásával e választási módszerek bemutatására kerül sor, azzal a lényeges megjegyzéssel, hogy mivel az AV és az STV több országban is alkalmazásra került, e rendszereket jóval részletesebben fogom elemezni, mint a korábban ismertetett preferenciális módszereket.

7.3.1 Alternatív (AV) *módszer*

7.3.1.1 Egymandátumos alternatív szavazás (AV)

Az alternatív szavazási (vagy *Instant runoff*) eljárás William Robert Ware, amerikai építész nevéhez fűződik, aki az 1870-es években dolgozta ki módszerét.[293] Az eljárás lényege, amint korábban is utaltam rá, hogy a szavazók preferencia-sorrendbe állítják a jelölteket. Ha van olyan jelölt, akit a szavazók abszolút többség első helyre helyez, akkor ő a győztes, és értelemszerűen vége a választásnak. Ha azonban nincs ilyen jelölt, akkor a legkevesebb első helyen végzett jelölt, kiesik, és helyére minden egyes rangsorban a rákövetkező jelölt kerül. Ha e lépés után sincs első helyezéses abszolút többségi győztes, az eljárás folytatódik, addig, amíg az egyik jelölt majoritással győz.

Az AV folyamata a következőképpen ábrázolható:

hogy a többségi vagy arányos választási rendszereknek a pártrendszerre, illetve a pártok számának növelésére vagy csökkenésére gyakorolt hatása nem olyan, amilyent a tankönyvekben általában megjósolnak az elemzők. Ennek pedig a maga során közvetlen kihatása lehet a kormány, vagy az egész politikai rendszer stabilitására.

293 Ettől függetlenül, a képviseleti demokrácia, a választási törvények demokratizálásának, a titkos szavazócédula bevezetésének, illetve a két prominens preferenciális választási rendszer alkalmazásának élenjárója, Ausztrália a legfontosabb ország az AV rendszer alkalmazása tekintetében, többek között azért is, mert ott alkalmazták legelőször, Queensland tartományban, 1892-ben (Farrell–McAllister, 2005: 79).

DUPress

Az eljárás szemléltetése érdekében nézzünk egy elemi példát: tételezzük fel, hogy 48 szavazó a következőképpen rangsorol négy jelöltet:

7.48 Táblázat

17	**15**	**10**	**6**
a	*b*	*d*	*c*
c	*d*	*b*	*d*
b	*c*	*c*	*a*
d	a	a	b

Forrás: Saját táblázat

A viszonylag szoros küzdelemben nincs győztes, ezért a legkevesebb első helyezett (*c*) kiesik, és helyébe a rákövetkező jelöltek lépnek, vagyis:

7.49 Táblázat

17	**15**	**10**	**6**
a	*b*	*d*	*d*
b	*d*	*b*	*a*
d	*a*	*a*	*b*

Forrás: Saját táblázat

E lépés után (*a* = 17; *b* = 15; *d* = 16) kiderül, hogy továbbra sincs abszolút többséget elérő jelölt, ezért *b* kiesik:

7.50 Táblázat

17	**15**	**10**	**6**
a	*d*	*d*	*d*
d	*a*	*a*	*a*

Forrás: Saját táblázat

Világos, hogy a sorozat-kizárásos lépésekkel *d* jelölt alternatív győztes 31 szavazattal, az *a* jelölt 17 szavazatával szemben.

DUPress

Az AV osztályozása során látni fogjuk, hogy kivételt képezve, de a többmandátumos alternatív szavazás alkalmazására is sor került. E módszer lényege – például egy kétmandátumos körzetben – a következő: az első lépés azonos az egyfordulós AV-vel. Miután az abszolút többséget szerzett jelölt mandátumhoz jut, visszatérünk az eredeti profilhoz, a győztes jelölt első helyen szereplő szavazatai helyébe a második helyezett jelöltek lépnek, és ezt követően megnézzük, van-e abszolút győztes: ha igen, megvan a második mandátum birtokosa is, ha viszont nincs meg, akkor ugyanúgy járunk el, mint a hagyományos AV esetében: a legkevesebb első helyezett kiesik, szavazatai áthárulnak a második helyezettekre, és így tovább. Nézzük a fentebb bemutatott példát:

7.51 Táblázat

17	15	10	6
a	*b*	*d*	*c*
c	*d*	*b*	*d*
b	*c*	*c*	*a*
d	*a*	*a*	*b*

Forrás: Saját táblázat

Az előző példában láttuk, hogy három lépésre volt szükség a győztes (*d*) kiválasztására. Ezt követően visszatérünk tehát az eredeti álláshoz:

7.52 Táblázat

17	15	10	6
a	*b*	*d*	*c*
c	*d*	*b*	*d*
b	*c*	*c*	*a*
d	*a*	*a*	*b*

Forrás: Saját táblázat

Mivel *d* mandátumhoz jutott, ő eleve kiesik, és ezzel minden oszlopban (kivéve az elsőt) az utána következő jelölt egy lépéssel előbbre kerül:

DUPress

7.53 Táblázat

17	**15**	**10**	**6**
a	*b*	b	c
c	c	c	a
b	a	a	b

Forrás: Saját táblázat

Láthatjuk, hogy *b* jelölt 25 szavazónál kerül első helyre, ezért abszolút többséggel ő kapja a második mandátumot.

7.3.1.3 Az AV lehetséges előnyei

Először, a többi preferencia-sorrendes szavazási eljáráshoz hasonlóan az AV egyik kiemelkedő előnye (amint utaltam rá korábban is), és egyben erénye, hogy lehetőséget nyújt a szavazó széles spektrumú választására, arra, hogy a szavazó mélyebb és összetettebb formában szólhasson bele a választás kimenetébe, mint a kizárólagos szavazás esetében.

Másodszor, az ordinális szavazásokra, így az AV-re is többnyire az egyén-centrikus szavazói magatartás jellemző, ez viszont szorosabb kötődést feltételez képviselő és választókerület között, mint amilyen a pártlistás rendszerekben általában kialakul. Ennek magyarázata talán abban keresendő, hogy ez utóbbiak esetében a felelősségérzet és a kötelességtudat kevésbé szubjektív, inkább objektív, és többnyire nem egyéni, hanem az egyéni képviselők „fölött" álló párt szintjén jelentkezik, noha a pártvezető maga a pártfelelősség egyfajta megszemélyesítője lehet. Ennek egyik lehetséges eredménye viszont az, hogy minimálisra csökken vagy akár elmosódik a választópolgárok azon lehetősége vagy demokratikus joga, hogy „kézzelfogható", konkrét képviselőt vonhassanak felelősségre, ha azt indokoltnak tartják.

Ezzel ellentétben, az AV rendszer kerületi eredményei közismertek, a megválasztott képviselő konkrét személy, aki tudatában van annak, hogy megválasztásáért cserében személyes és fokozott felelősséggel tartozik az őt megválasztó szavazópolgárok felé, bármennyire is egy párt képviseletében indult a választásokon. Személyes felelősségéből adódóan azonban felelősségre vonása, elszámoltathatósága is jóval erőteljesebb lehet.

Harmadszor, nem mellékes előny, főleg a relatív többségi rendszerekhez képest, hogy a kerület győztese mindenképp abszolút többségi támogatottságot tudhat maga mögött, még akkor is, ha esetleg szüksége van másod-preferenciás szavazatokra is a *majoritás* eléréshez. Igaz, a második preferencia nem egyenértékű az első preferenciás támogatottsággal, ne feledjük azonban, hogy a második helyezés annál értékesebb, illetve a második helyen rangsorolt jelölt annál jelentősebb támogatottságot tudhat maga mögött, minél több jelölt indul az adott kerületben.

DUPress

Negyedszer, ugyancsak az abszolút többséghez köthető előny, hogy ha egy társadalom például többnyire jobboldali beállítottságú, és a pártrendszer négy meghatározó pártjából például egy centrumpárt, egy erősebb (szélsőséges) baloldali és két domináns jobboldali párt, akkor az alternatív eljárás nagy valószínűséggel (a támogatottságnak megfelelően) valamelyik jobboldali párt jelöltjét hozza ki győztesnek.

A relatív többségi rendszerben könnyen elképzelhető, hogy a két jobboldali pártra leadott szavazatok olyan formában oszlanak meg, hogy a szélsőbal párt győztesként kerül ki, annak ellenére, hogy a társadalom túlnyomó többsége jobboldali beállítottságú. Ez azt jelenti, hogy a pártok támogatottságának arányától függetlenül a relatív többségi rendszerben érvényesülhet az „oszd meg és uralkodj" elv, függetlenül attól, hogy a társadalom pártpreferenciája hogyan és milyen arányban oszlik meg.

Az AV rendszer minden bizonnyal kizárja ezt a lehetőséget (Lijphart, 1991), még akkor is, ha a két jobboldali párt első-preferenciális szavazatainak megoszlása a lehető legelőnytelenebben alakul (Zimmerman, 1994: 675). Más szavakkal, az AV kizárja vagy minimálisra csökkenti annak esélyét, hogy a társadalom túlnyomó többsége által támogatott, több pártból álló politikai tábor veszítsen a választásokon egy olyan párttal szemben, amely a társadalom által kevésbé támogatott táborhoz tartozik, csupán azért, mert a nagyobb táboron belül előnytelenül aprózódnak fel a pártok között a szavazatok (Wright, 1986: 127).

E kizárás azzal magyarázható, hogy az AV ordinális jellegéből adódóan a jobboldali pártok sajátos összefogására lehet számítani, olyan értelemben, hogy egymás mellett kampányolva arra késztetik saját szavazóikat, hogy a jobboldali pártok jelöltjeit tegyék az első két helyre. Természetesen, a táboron belüli erőegyesítésnek azért vannak feltételei: a pártok programjai közötti átfedés, a közös ellenféllel szemben fokozott kompromisszumkészség, stb.

A táboron belüli „összezárás" olyan lépést jelenthet tehát, amellyel az együttműködő pártok, elvágják a reális esélyét annak, hogy a szélsőbal párt jelöltje talpon maradjon, feltéve persze, hogy első helyezéses szavazatai alapján nem ér el abszolút többséget az első körben (Ez azonban aligha következhet be, mivel azt feltételeztük, hogy a társadalom abszolút többsége jobboldali beállítottságú. Mindenképp kiemelendő, hogy az AV rendszer egymandátumos kerületeiben ez a táboron belüli együttműködés minden bizonnyal más jelleget ölt, mint az STV többmandátumos körzeteiben).

De, nézzünk egy leegyszerűsített, szemléltető példát: tételezzük fel, hogy 100 szavazó adja le preferenciális szavazatát négy párt jelöltjére: *a* jelölt a Keresztény-Demokrata Párt (KDP); *b* a Nemzeti Párt (NP); *c* a Dolgozók Pártja (DP); és végül *d* a Szociál-Demokrata Párt (SZDP) jelöltje. Azt is tételezzük fel, hogy a szavazók 54%-a a kulturális jobboldal (29% az NP, 25% a KDP), és 46%-a a kulturális baloldal (31% a DP, 15% az SZDP) „megbízható" támogatója. Minden bizonnyal a konzervatív párt szavazói a keresztény-demokrata jelöltet, a keresztény-demokrata párt hívei pedig a konzervatív párt jelöltjét teszik második helyre, miközben feltételezhető hasonló megegyezés a másik tábor két szereplője között is. E feltételezés figyelembe vételével nézzük a szavazatmegoszlásokat:

7.54 Táblázat

29	25	31	15
a	*b*	*c*	*d*
b	*a*	*d*	*c*
d	*d*	*a*	*b*
c	*c*	*b*	*a*

Forrás: Saját táblázat

Világos, hogy a relatív többségi rendszerben a Dolgozók Pártja által indított jelölt (*c*) mandátumot szerezne. Az AV szerint első körben nincs győztes, hiszen senki nem éri el az abszolút többséget. A legkevesebbszer első helyen végzett jelölt (*d*), kiesik, és helyébe az utána következők lépnek:

7.55 Táblázat

29	25	31	15
a	*b*	*c*	*c*
b	a	a	b
c	c	b	a

Forrás: Saját táblázat

Továbbra sem éri el egyetlen jelölt sem az abszolút többséget, így *b* kiesik:

7.56 Táblázat

29	25	31	15
a	*a*	*c*	*c*
c	*c*	*a*	*a*

Forrás: Saját táblázat

Egyértelmű, hogy 54 szavazatával *a* jelölt, a jobboldal egyik jelöltje szerzi meg a mandátumot, az ordinális szavazásnak köszönhető sajátos, jobboldali összefogás eredményeként (Természetesen, a példában tökéletes arányos eredményt jött ki, ami aligha jellemző az AV-re).

Ötödször, amint az előző példa is jól érzékelteti, a sorrendes szavazás jellegéből adódóan úgy tűnik, az AV bünteti a szélsőséges pártokat, hiszen kevésbé valószínű, hogy az ilyen pártok jelöltjei abszolút többséget érhetnek el egy kevésbé szélsőséges társadalomban.

DUPress

Végül, de nem utolsó sorban, a jelöltek preferencia-sorrendbe tételének lehetőségével csökkenthető a negatív kampány mértéke, mérsékelhetők az ebből adódó indulatok. Arról van szó, hogy egy jelölt kevésbé folytathat fokozottabb negatív kampányt minden riválisa ellen, hiszen elemi érdeke, hogy az első helyen nem őt preferáló szavazók minél szélesebb körében ő kerüljön a második helyre. Ilyen értelemben, a jelölt tudatában van annak, hogy más pártokat preferáló szavazói körökben nem növelheti népszerűségi indexét, ha e táborok által támogatott minden jelölttel szemben túlzott negatív hadjáratot indít. Szem előtt kell tartania tehát (amint a fenti példákból is látható), hogy a saját táborán kívüli szavazóktól kapott második helyezések is meghatározók lehetnek a végső kimenet szempontjából.

7.3.1.4 Az AV lehetséges problémái

Először, az AV többségi rendszer, ebből adódóan nem arányos (Farrell–Mcallister, 2005: 84), és a pártrendszer jellegétől függően akár aránytalanabb kimenetet is eredményezhet, mint a relatív többségi rendszerek. 2004–2016 között például az ausztrál szövetségi parlamenti választásokon nem volt ritka a szavazatrészesedések és mandátumrészesedések közötti 20–32 %-os eltérés sem az egyes pártok vagy pártszövetségek eredményei alapján.[294]

Másodszor, az AV esetében kérdés, hogy a szavazók mennyire ismerik a jelölteket, mennyire jártasak a jelöltek által képviselt közügyekben, ugyanis a szavazói inkompetencia egyfelől azt eredményezheti, hogy a jelöltek preferencia-sorrend állítása nem érdemben történik (esetleges jellegű, vagy a jelöltek olyan rangsorolása, amilyen sorrendben megjelennek a szavazólapon, stb.), másfelől, a szavazók járatlanságát kihasználva, a pártok maguk tesznek javaslatot – néha nem kevés hatásfokkal – a jelöltek rangsorolására.[295] A probléma ezzel a gyakorlattal, hogy az AV tisztasága és általában az ordinális szavazás alapvető demokratikus értéke kérdőjeleződik így meg.

Harmadszor, nem elhanyagolható szempont, hogy az AV nem egyszerű és könnyen követhető választási eljárás az átlagszavazó számára: a szavazók túlnyomó többsége egyáltalán nem érti az eljárás részszámításait (Noha, ez ugyanúgy megtörténhet a pártlistás rendszerek szavazóival is).

Negyedszer, az AV rendszer alapvető eljárási módszere a „kiejtés", éppen ezért központi kérdésként tételeződik, hogy bármilyen szempont mentén is történik, nem egyértelmű, hogy mennyire tekinthető „méltányosnak" a kizárás. Ennek kapcsán legalább három alaphelyzetet érdemes megvizsgálni. Egyrészt, ha három egymással többé-kevésbé azonos

294 Az eredmények kapcsán lásd *Australian Electoral Commission* (https://www.aec.gov.au/), és/vagy a *List of Australian federal elections* (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Australian_federal_elections) (Letöltve 2018.05.22),

295 Ausztrália vonatkozásában például, a szavazók több mint fele él ezzel a lehetőséggel. Lásd ‚A Guide to the pros and cons of AV', *Independent* (https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/av/a-guide-to-the-pros-and-cons-of-av-2278570.html) (Letöltve 2018.09.09)

erőt képviselő jelölt verseng egymással, az AV-szabály értelmében a legkevesebb alkalommal első helyen végzett jelölt kiesik, és a két rivális között folytatódik a harc a mandátumért. A második és harmadik helyezések figyelembevételével azonban könnyen kiderülhet – épp a rangsorolásos szavazásból adódóan –, hogy a kiesett jelölt támogatottabb a talpon maradt két riválisánál. Másrészt, a sorrendes szavazás jellegéből adódó népszerűség ellenére sem egyértelmű (méltányossági szempontból), hogy miért annak a jelöltnek kell kiesnie a második vagy harmadik fordulóban, aki első körben ugyan nem ért el abszolút többséget, de messzemenően a legtöbb első helyezést kapta. Harmadrészt, bármennyire pontosan is alkalmazzuk az AV „kiejtési szabályát", akkor sincs megnyugtató válasz arra nézve, hogy miért kell például a Condorcet-győztesnek, vagyis a páros összevetés alapján legerősebb jelöltnek kiesnie már az első körben, ha történetesen neki van a legkevesebb első preferenciális szavazata.

Nézzünk egy elemi példát: Tételezzük fel, hogy 105 szavazó rangsorol három jelöltet:

7.57 Táblázat

42	**26**	**37**
a	*b*	*c*
b	*c*	*b*
c	*a*	*a*

Forrás: Saját táblázat

Borda számítással és Condorcet-módszerrel azonos eredményt kapunk: b > c > a.

Az alternatív eljárás alapján *b* jelölt kiesik, mivel ő rendelkezik a legkevesebb első helyezéssel:

7.58 Táblázat

42	**26**	**37**
a	*c*	*c*
c	a	a

Forrás: Saját táblázat

DUPress

Világos, hogy 63 szavazattal *c* jelölt az AV győztes, noha *b* jelölt fölényesen legyőzi mindkét ellenfelét páros összevetésben, illetve a rangsorolásos pontozás alapján is.

Végül, problémaként merülhet fel, amire a preferencia-sorrendes szavazási eljárások méltányosságának és/vagy racionalitásának mérésére szolgáló kritériumok egyike hívhatja fel figyelmünket: az AV kapcsán fennállhat az a kevésbé logikus és még kevésbé elfogadható helyzet, hogy egy adott ponton győzelemre álló jelölt végül azért veszít, mert további szavazatokat kap: azaz, az AV nem tesz eleget a monotonitási-kritériumnak. A kritériumokat elemző fejezetben bemutatott példa is jól rávilágít az alternatív szavazás idevágó hátrányára, ettől függetlenül, nézzünk még egy példát, amelyben 66 szavazó a következő preferencia-sorrendet állítja fel három jelölt között:

7.59 Táblázat

25	**14**	**7**	**20**
a	*b*	*b*	*c*
b	*c*	*a*	*a*
c	*a*	*c*	*b*

Forrás: Saját táblázat

Az AV „játékszabálya" értelmében *c* jelölt kiesik:

7.60 Táblázat

25	**14**	**7**	**20**
a	*b*	*b*	*a*
b	*a*	*a*	*b*

Forrás: Saját táblázat

A 45 szavazattal rendelkező *a* győzelme egyértelmű a 21 első helyezett-szavazatot begyűjtő *b* fölött. Miután ezt kihirdetik, kiderül (egy kis fantázia segítségül hívásával), hogy az eredmények hivatalossá tételéhez szükséges szavazócédulák rejtélyes körülmények között elvesztek. Ez azt jelenti, hogy meg kell ismételni a szavazást. Az első szavazás eredményeinek tudatában azonban, nem kizárt, mi több, feltételezhető, hogy néhány szavazó „átáll" a korábban győztesként kihirdetett jelölt oldalára, és az ismételt szavazáson rá szavaz (mert könnyen elképzelhető, hogy e szavazóknak fokozottabb elégtétele származik abból, ha a győztest támogatják, már azért is, mert fontosabbnak érezhetik ez által szavazatukat, és persze önmagukat, mint szavazók), hogy még biztosabbá tegyék *a* győzelmét.

DUPress

Tételezzük fel, hogy a harmadik oszlophoz tartozó hét szavazóból hat *a*-ra fog szavazni, vagyis a *bac* helyett az *abc* sorrendet állítja fel. Az akár ésszerűnek tűnő változtatás eredményeként a preferencia-szavazatok megoszlása így a következőképpen alakul:

7.61 Táblázat

32	**14**	**1**	**20**
a	*b*	*b*	*c*
b	*c*	*a*	*a*
c	*a*	*c*	*b*

Forrás: Saját táblázat

Az előbbi megoszláshoz viszonyítva „kész ténynek" tűnhet *a* jelölt ismételt győzelme. Nézzük azonban, mi történik. Az *a* jelöltet „erősítő" hat szavazó átállásának következtében most nem *c*, hanem *b* jelölt esik ki, és a megfelelő oszlopok második helyezettjei kerülnek az élre. Ennek megfelelően:

7.62 Táblázat

32	**14**	**1**	**20**
a	*c*	*a*	*c*
c	*a*	*c*	*a*

Forrás: Saját táblázat

Láthatjuk, hogy *c* jelölt győz 34 szavazattal, a 33 szavazatot begyűjtő *a*-val szemben. Miről is van itt szó? Arról, hogy egy jelölt, adott mennyiségű szavazattal győz egy szavazáson, aztán a megismételt választáson szavazatszámainak további növelésével nem győzelmét biztosítja be, hanem veszít a korábban legyőzött riválisával szemben. A monotonitási-kritérium megsértése logikailag sem tűnik elfogadhatónak.

7.3.1.5 Az AV további (politikai) hatásai

Kiinduló kérdésként tételeződik, hogy vajon mennyire alkalmasak és milyen kihatásuk van a preferenciális választási rendszereknek a különböző törésvonalak mentén tagolt plurális társadalmakra. Ebben a részben csupán két szempontot emelnék ki: egyfelől, hogy mekkora eltérés mutatkozik az AV és a relatív többségi rendszerek kimenete között, másfelől, hogy milyen hatással van az AV a pártokra, a pártok egymáshoz való viszonyulására.

DUPress

Ami az előző szempontot illeti, alapvető kérdésként merül fel, hogy vajon mennyiben tér el az AV rendszer kimenete a jóval egyszerűbb és könnyebben átlátható relatív többségi rendszerek kimenetétől. Ez azért is lényeges, mert ennek ismeretében jobban megállapítható az AV választási eredményekre ható szerepe.

Ezzel kapcsolatban számos vélemény fogalmazódott meg. J. Rydon (1956) arra mutat rá, hogy az AV kevésbé van kihatással a végső eredményre. D. Rae (1967) szerint az AV a relatív többségi rendszerhez hasonló hatást fejt ki. D. Butler (1973) kiemeli, hogy a kettő közötti különbség szerényebb, mint azt sokan feltételezik. M. Goot (1985) megállapítja, hogy e módszer némileg előnyben részesíti elsősorban a nagy pártokat, a koalíciós táborokat.[296] Ennek fényében, úgy tűnik, az AV és a relatív többségi rendszerek között szerény eltérés mutatkozik.[297]

Későbbi elemzések alapján azonban más következtetések körvonalazódtak, kiderült ugyanis, hogy a sorrend-állításnak nagyobb szerepe van a választások kimenetében, mint azt korábban gondolták (Reilly, 2001). Pontosabban arról van szó, hogy ha a szavazás eredményeit az ordinális és a kategorikus szavazás mentén összesítjük (azaz, ha figyelembe vesszük a teljes preferencia-sorrendet, illetve ha csak az első helyezettek kizárólagos eredményeit nézzük), az eredmények arra engednek következtetni, hogy a két eljárás között jelentős kimeneti eltérések mutatkozhatnak.[298]

Az AV rendszer pártokra való hatása kapcsán talán azzal kezdhetjük, hogy az arányos rendszerekről az a széles körben elterjedt vélemény alakult ki, hogy a lehető legmegfelelőbb választási rendszerek a mélyen megosztott társadalmakban, hiszen hozzájárulnak a törésvonalak mentén történő arányos hatalommegosztáshoz, és ezzel a *konszocionális* politikai rendszerek kialakulásához. Egy politikai rendszer esetében akkor beszélhetünk konszocionális jellegről, ha a rendszeren belüli politikai erők egymáshoz való alkalmazkodása, az egymással való kiegyezése és együttműködése fölülírja az egymással szembeni konfrontációkat, mélyebb konfliktusokat (Lijphart, 1968; Enyedi, 1993). Az arányos rendszerek tehát a demokrácia szemszögéből nézve a legalkalmasabbak az ilyen társadalmakban, hiszen az egyes társadalmi, kulturális, elsősorban etnikai csoportok önkifejeződését segítik elő, pártjaik, képviselőik arányos parlamenti részvétele révén.[299]

Ezzel a felfogással szemben, vannak, akik szerint a fő cél nem a törésvonalak mentén kialakuló etnikai pártok kialakulásának bátorítása, és a fennálló etnikai tagoltságok parlamenti megjelenítése, hanem inkább az, hogy olyan választási rendszert alkalmazzanak a plurális társadalmak, amely az egyes társadalmi csoportok és politikai erők közötti

296 E gondolatok kapcsán lásd bővebben Farrell–McAllister, 2005: 89.

297 Ne feledjük, ez igen felületes és elhamarkodott következtetés, hiszen az AV és a relatív többségi rendszerek arányossága (aránytalansága) a formulán túl többek között a pártrendszertől, a pártok közötti erőviszonyoktól, a kerületi magnitúdótól, stb. függ, ezért nem lehet e rendszereket egységes arányossági index mentén kezelni és csak úgy – egyetlen dimenzió mentén – összehasonlítani.

298 Ennek kapcsán lásd többek között Lijphart, Bowler és Reilly számítási eredményeit In Farrell–McAllister, 2005: 90–91.

299 A. Lijphart: ‚Electoral Systems, Party Systems and Conflict Management in Segmented Societies' In E. A. Schrire (ed.): 1990): *Critical Choice for South Africa: An Agenda for the 1990s*, Oxford University Press, Cape Town, In Reilly, 2002: 157.

kölcsönös alkalmazkodásra és együttműködésre serkenti a rivális politikai táborokat már a választásokat megelőzően, illetve, mely lehetővé teszi az egyes csoportosulások határait átlépő „keresztbeszavazásokat" is.[300] Ennek hatására, úgy tűnik, kezelhetőek a mélyebb etnikai konfliktusok, erősíthetőek a táborokon belüli és akár a táborok közötti kompromisszumkészségek.[301]

E felfogás lényege tehát, hogy a preferenciális (AV) eljárás együttműködést serkentő hatást válthat ki, egymáshoz való alkalmazkodásra bátoríthatja a jelölteket és a pártokat, hiszen a széles spektrumban kifejezett szavazói vélemény hatására tudatosul e szereplőkben, hogy kölcsönösen és jelentős mértékben függnek a saját támogatóikon túli szavazóktól is. Az együttműködésre való bátorítás mellett az AV, ilyen értelemben befolyásolja a pártrendszeren belüli erőtáborok közötti viszonyrendszert is.

E lényeges hatás mindenekelőtt a kampány során mutatkozik meg, hiszen a pártok nemcsak saját jelöltjeikért kampányolnak, hanem azért is, hogy a párt érdekeinek megfelelően saját szavazóik kit tegyenek második, majd harmadik helyre a preferencia-sorrendbe, és esetleg kit tegyenek a rangsor végére.

E sokoldalú (kampánystratégiai) tevékenység talán jobban megérthető a pártok közötti együttműködési törekvések rövid magyarázatával: egyfelől, egy párt (‚A') elemi érdeke, hogy támogatói egy olyan párt (‚B') jelöltjét tegyék második helyre, akivel sikeresen együtt tud működni, a jóval ellenségesebb pártok hátrányára. Az együttműködés egyik fontos feltétele azonban, hogy a felek elképzelései és programjai között legyenek azért közös pontok, átfedések, nem beszélve az egymáshoz való kölcsönös illeszkedésre való hajlamról és szándéktól, amit természetesen tudatosítani kell mindkét fél szavazói táborában a kampány során is. Ilyen értelemben, a plurális társadalmakban az AV (az STV is, de bizonyos szempontból más jelleggel) stimulálhatja tehát a pártszövetségeket, növelheti az egyes pártok koalícióra lépésének lehetőségét, és élénkítheti a konszenzusos politizálást.

Ilyen körülmények között tehát ‚B' párt nemcsak saját, hanem az ‚A' párt szavazótáborát, és fordítva, ‚A' párt nemcsak saját szavazóit, hanem részben ‚B' párt támogatóit is

---

300 Az egyes táborok határain átívelő „keresztbeszavazás" vagy „átszavazás" arra utal, hogy az egyik párt szavazói szándékosan támogatják szavazatukkal egy másik párt jelöltjeit is, akár az együttműködés, akár egy harmadik párt „aláásása" érdekében. Szemléltető példának is találó Nigéria esete, ahol az elnökválasztások győztese csak olyan jelölt lehet, akit több régió is támogat, csökkentve ezzel is a regionális vagy parochiális elszigetelődéseket (Reilly, 2002: 157–158).

301 A demokrácia szemszögéből nézve megkülönböztetett fontosságú kérdésről van itt szó, ugyanis a stabilitáson, a szavazói akarat hű leképezésén, illetve a minél szélesebb spektrumú szavazói beleszóláson túl alapvető demokratikus elvárás egy választási rendszertől, hogy minél jobban szolgálja a békés együttélést és együttműködést a nyelvi, etnikai, faji vagy vallási szempontból mélyen tagolt társadalmakban. A kérdés kapcsán lásd többek között Donald L. Horovitz: ‚Democracy in Divided Societies' In Larry Diamont and Mar F. Plattner (eds.)(1994): *Nationalism, Ethnic Conflict, and Democracy*, The John Hopkins University Press, Baltimore/ London, 33–55; Arend Lijphart: ‚Multiethnic Democracy' In Seymour Martin Lipset (ed.)(1995): *The Encyclopedia of Democracy*, Routledge, London, 853–865; Andrew Reynolds and Timothy Sisk (1998): ‚Elections and Electoral Systems: Implications for Conflict Management' In Timothy D, Sisk and Andrew Reynolds (eds.): *Elections and Conflict Management in Africa*, Institute of Peace Press, Washington, 11–36.

képviseli. Ennek azonban hangot kell adni a kampány során, nevezetesen annak, hogy kölcsönösen mindkét párt szándékában áll a másik párt támogatóinak képviselete is, és koalícióra lépésük esetén rendelkeznek is ezzel a kapacitással. Ha viszont a kampányban nem nyomatékosítják kellőképpen a két tábor szavazói előtt az ígéretes összehangolás előnyeit, egyik párt sem remélheti teljes bizonyossággal, hogy a másik párt szavazói zömmel második helyen fogják rangsorolni jelöltjét. Ha viszont hatékony kampánystratégiát akarnak folytatni e téren, nagy eséllyel jöhet létre a pártok között az egymásért való kölcsönös kampányolás, és kibontakozhatnak így a párthatárokon átnyúló kölcsönös sorrendes átszavazások.

Másfelől, azonban, ‚A' párt kampányolása ‚B' párt mellett, pontosabban, ‚A' párt arra irányuló törekvése, hogy saját szavazói ‚B' pártot tegyék második helyre, más megfontolásból is történhet. Ez esetben a cél nem a két párt közötti együttműködés erősítése, nem a későbbi szövetségre lépés lehetőségének megteremtése, hanem az, hogy tompítsa az igazi rivális, ‚C' párt okozta veszélyeket. Ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy alkalomadtán ‚A' és ‚B' párt együttműködhet egymással, az idevágó kampánystratégia igazi forrása azonban ‚C' párt győzelmi esélyeinek csökkentése.

Az AV rendszert alkalmazó demokráciákban tehát úgy tűnik, hogy a pártok kampánytevékenysége jóval többrétű és többirányú lehet, mint a kategorikus szavazást alkalmazó rendszerekben: egyfelől, egy párt kampányol saját érdekében, másfelől, kampányolhat más párt jelöltje érdekében, hogy saját szavazótábora a második helyen preferálja őt, végül ellenkampányt folytathat a legnagyobb riválisával szemben, hogy minél hátrébb kerüljön minél több véleményoszlopban (preferencia-rangsorban).

Az eddigiek summázásaként, a preferenciális választási rendszer e sajátos típusa tehát nemcsak a szavazók széles spektrumú beleszólását biztosítja, hanem mérsékelheti a politikai erők közötti konfliktusokat, együttműködésre bátorítva egyes pártokat (noha, ezzel feszültségek is megjelenhetnek a körvonalazódó pártcsoportok között). Ez mindenképp befolyásolja az erőviszonyokat, a pártrendszeren belüli erővonalak alakulását, a rendszer dinamizmusát. A kompromisszumos politikára való serkentéssel az AV (és a később tárgyalt STV is) mindenképp hozzájárulhat a szélsőséges erők moderálásához, a pártrendszer centripetális erőinek[302] erősödéséhez, végeredményben a demokratikus politikai stabilitáshoz.

A centripetális megközelítés egyik ellenérve lehet, hogy kevés empirikus példa támasztja alá az etnikailag megosztott társadalmakban a konfliktusokat mérsékelő, illetve az együttműködést erősítő centrális irányba történő elmozdulást.[303] Úgy tűnik azonban, hogy e téren egyre több példa támasztja alá, hogy a preferenciális választási rendszerek ígéretes hatással lehetnek az etnikailag vagy más szempontok mentén

302 A centripetális erőket elsősorban a megosztó kérdésekben kialakított álláspontok moderálása és összehangolása, közös pontok, és ennek révén kompromisszumok keresése, és esetleges szövetségkötések kialakítása növelhetik. E lépések nélkül nehéz elképzelni, hogy az egyes pártok képesek lesznek növelni a saját táborukon kívüli támogatásukat (Reilly, 2002: 159).

303 Lásd T. D. Sisk: *Power Sharing and International Mediation in Ethnic Conflicts*, United States Institute of Peace, illetve A. Lijphart: ‚The Alternative Vote: A Realistic Alternatíve for South Africa?' *Politikon* 18, 1991 In Reilly, 2002: 159.

DUPress

megosztott társadalmakban a kölcsönös alkalmazkodásokra, együttműködéses politizálásra.[304]

Összegezve az eddigieket, az AV politikai hatásait illetően a következőket mondhatjuk el:[305]

- A relatív többségről az AV-re való áttérés nem radikális váltás, hiszen egyik sem arányos rendszer, viszont komoly lépés, hogy az AV biztosítja, hogy a győztes abszolút többségi támogatottságot élvezzen. Ezzel azonban nem oldja fel a „kizárás" kapcsán felmerülő dilemmákat.
- Az AV nem, vagy csak kevésbé változtat a relatív többségi rendszerhez képest a képviselők és szavazók viszonyán (Feltéve persze, hogy egyik rendszer sem túlzottan párt-centrikus).
- Az AV, a relatív többségi rendszerhez hasonlóan költséghatékony, és ilyen értelemben eltér a (hagyományos) abszolút többségi rendszerektől abban a tekintetben, hogy ha nincs győztes az első forduló után, akkor ott vannak a második és harmadik preferenciák, tehát nem kell egy újabb költséges választási fordulót tartani.
- Az AV nagyobb választási lehetőséget kínál a szavazónak, de valószínűleg nem a párton belül, hanem inkább a pártok között. A nagyobb mértékű beleszólási lehetőség azonban felveti a szavazói kompetencia kérdését, amire az AV sem képes megfelelő választ adni.
- Az AV kiáll az „egy szavazat-egy szavazó" elve, a szavazók egyenlő értékelése, illetve a szavazatok egyenlő súlya mellett. Kérdéses azonban, hogy a kizárásos folyamatban a második, illetve a harmadik preferenciák első-preferenciaként kezelése mennyire sérti a szavazati egyenlőség elvét.
- Az AV nem valószínű, hogy mennyiségi szempontból változtat a pártrendszer szerkezetén, azaz, nem növeli vagy csökkenti egyértelműen a pártok számát. A szereplők magatartására, a választási kampány jellegére, a pártok egymáshoz való viszonyulására (együttműködés, „összezárás" egy közös ellenféllel szemben, stb.), a pártrendszeren belüli erőviszonyok alakulására, a törvényhozó testület valamint a kormány összetételére (esetleg támogatva a kispártokat, a kisebbségi képviselőket, növelve a kompromisszumkészséget, a szövetségre vagy koalícióra lépés esélyeit, csökkentve a negatív kampány esetleges mértékét, stb.)[306] mindenképp hatással lehet.

304 Reilly Észak-Írországot, Észtországot, Fiji-szigeteket stb. említi e téren.

305 A felsorolt szempontok kapcsán lásd többek között Renvick, A. (2011): ‚The Alternative Vote', *Political Studies Association,* University of Reading.

306 Az AV rendszerek esetében, a választási kampány során egy párt jelöltjének kampányolnia kell önmagáért, saját szavazó táborában az esetleges partnerpárt jelöltjéért, de szem előtt kell tartania, hogy más jelöltek támogatóitól is minél előnyösebb helyet kell(ene) kapnia a rangsorban. Ezért a jelölt és pártjának negatív kampánya valószínűsíthetően nem lehet nagyon széleskörű és vehemens.

DUPress

7.3.1.6 Az AV előfordulási helyei

A következőkben a valaha alkalmazott és ma is használatos alternatív szavazási eljárások helyszíneit mutatom be, az eljárás különböző verzióinak figyelembe vételével:

a. Egymandátumos, teljes preferencia-sorrendes választás (minden jelöltet kötelezően kell rangsorolni)

b. Egymandátumos „csonkított" vagy tetszőleges preferencia-sorrendes szavazás (a szavazó az első néhány jelöltet rangsorolja tetszése szerint, a pontos szám nincs megszabva)

c. Többmandátumos AV (két vagy több mandátum is kioszthatő egy körzetben)

d. Kontingens alternatív szavazás, amelynek lényege, hogy ha nincs abszolút többség, akkor a két legtöbb első helyezett jelölt marad, a többi mind kiesik, és szavazatai oszlanak a két talpon maradt jelölt között, abszolút többségi eredményt biztosítva már a második lépésben.

a. Az összes jelölt rangsorolása egymandátumos körzetekben:

7.63 Táblázat

Területi-politikai egység		**Parlamenti választás**		**Időszak**
Állam	**Tartomány**	**Alsóház**	Felsőház	
Ausztrália		X		1908-tól
	Victoria	X		1916-tól
	Queensland	X		1962–1992
	Nyugat-Ausztrália	X		1912-től
	Dél-Ausztrália	X		1936-tól
	Új-Dél-Wales	X		1929–1980
	Victoria		X	1916-tól
	Tasmania		X	1909-től
Fidzsi-szigetek		X		1997–2014
	Maine állam*	X	X	2016-tól

Forrás: Reilly, 2001

*https://en.wikipedia.org/wiki/Instant-runoff_voting_in_the_United_States

DUPress

b. Opcionális („csonkított”) rangsorolás egymandátumos körzetekben:

7.64 Táblázat

Területi-politikai egység		Parlamenti választás		Elnöki választás	Időszak
Állam	**Tartomány**	Alsóház	Felsőház		
Pápua Új-Guinea		X			1964 – 1975 és 2003-tól
Zimbabwe		X			1979
Írország				X	1937-től
	Victoria	X			1911–1915
	Queensland	X			1992-től
	Nyugat-Ausztrália	X			1907–1911
	Új-Dél-Wales	X			1981-től
	Északi-terület	X			1980
	Alberta (Kanada)	X			1926–1955
	Manitoba (Kanada)	X			1927–1953
	British-Columbia (Kanada)	X			1952–1953

Forrás: B. Reilly, 2001

DUPress

c. AV többmandátumos körzetekben

7.65 Táblázat

Területi-politikai egység		**Parlamenti választás**		**Időszak**
Állam	**Tartomány**	**Alsóház**	**Felsőház**	
Nauru		X		1968-tól
Ausztrália			X	1919–1948
	Dél-Ausztrália	X		1929–1935

Forrás: B. Reilly, 2001

d. Kontingens szavazás

7.66 Táblázat

Területi-politikai egység		Parlamenti választás		Elnöki választás	Időszak
Állam	**Tartomány**	**Alsóház**	**Felsőház**		
Srí Lanka				X	1978-tól
	Queensland	X			1892–1942
	Új-Dél-Wales	X			1926–1928

Forrás: B. Reilly, 2001

7.3.1.7 Ausztrália és az AV

Ausztrália 1901-től szövetségi állam, amely hat tagállamból (Új-Dél-Wales, Victoria, Queensland, Nyugat-Ausztrália, Dél-Ausztrália, Tasmania) és két területből (Északi-terület, Ausztrál fővárosi terület) tevődik össze.

DUPress

Forrás:

https://www.google.hu/search?rlz=1C1GCEA_enHU746HU746&ei=h9LKW9aDGIG9sQHS7q7gDA&q=Ausztrália+tagállamai+&oq=Ausztrália+tagállamai+&gs_l=psy-ab.3..0i22i30k1.2156.10546.0.11899.34.32.0.0.0.

Kétkamarás parlamentjének Alsóháza 150 képviselőből, Felsőháza 76 szenátorból áll. A tagállamok képviselőinek számát a lakosság függvényében határozzák meg, a Felsőház tagjainak száma pedig területi alapon történik: minden tagállam 12, és a két terület 2-2 szenátort küld a Felsőházba. A képviselők és a szenátorok száma változott az idők folyamán. Nézzük meg, hogyan.

DUPLA

Az ausztrál parlamenti képviselők (Alsóház) száma 1901–2016 között:

7.67 Táblázat

Év	**Képviselők száma**
I901 – 1931	75
1934 – 1946	74
1949 – 1954	121
1955 – 1963	122
1966	124
1969 – 1972	125
1974 – 1975	127
1977	124
1980 - 1983	125
1984 - 1990	148
1993	147
1996 - 1999	148
2001-től	150

Források: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Australian_federal_elections

https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp1415/FedElect , vagy https://en.wikipedia.org/wiki/Chronology_of_Australian_federal_parliaments

Az ausztrál Felsőház tagjainak száma 1901–2016 között:

7.68 Táblázat

Év	**Szenátorok száma**
I901 – 1949	36
1949 – 1975	60
1975 – 1984	64
1984 –	76

Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Australian_Senate

DUPress

A szövetségi képviselők és szenátorok száma tagállami, illetve területi felbontásban:

7.69 Táblázat

Államok és területek	**Lakosság száma* (mill.) (2018)**	**Képviselők száma**	**Egy képviselőre jutó lakosok száma**	**Felsőházi tagok száma**
Új-Dél-Wales (NSW)	7.88	47	167 ezer	12
Victoria (VIC)	6.26	37	169 ezer	12
Queensland (QLD)	4.98	30	166 ezer	12
Nyugat-Ausztrália (WA)	2.69	16	168 ezer	12
Dél-Ausztrália (SA)	1.72	11	156 ezer	12
Tasmania (TAS)	0.52	5	104 ezer	12
Ausztrál fővárosi terület (ACT)	0.41	2	205 ezer	2
Északi-terület (NT)	0.24	2	120 ezer	2
Összesen	**24.7**	**150**	**164.6 ezer** (Átlag)	**76**

Források: https://www.aph.gov.au/About_Parliament/House_of_Representatives/Powers_practice_and_procedure/00_-_Infosheets/Infosheet_8_-_Elections_for_the_House_of_Representatives illetve http://www.population.net.au/states/

* Kerekített számadatokkal dolgoztam, az értékek ezért csak megközelítő jellegűek.

DUPress

A tagállami parlamenti képviselők száma jelenleg:

7.70 Táblázat

Tagállam	Terület	Alsóház	Szenátus
Új-Dél-Wales (NSW)		93	42
Victoria (VIC)		88	40
Queensland (QLD)		93	- *
Nyugat-Ausztrália (WA)		59	36
Dél-Ausztrália (SA)		69	22
Tasmania (TAS)		25	15
	Ausztrál fővárosi terület (ACT)	25	-
	Északi-terület (NT)	25	-

Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Parliaments_of_the_Australian_states_and_territories

*Queensland az egyetlen egykamarás parlamenttel rendelkező tagállam, Felsőházát 1922-ben megszűntették (Mivel a későbbiekben bemutatott két példa 1998-as választásokról szól, megjegyzendő, hogy az akkori parlament létszáma 89 volt).

Az ausztrál választási rendszer

Az ausztrál választási rendszerről már volt szó, röviden itt csak annyit említenék, hogy a képviselőket egyéni, egymandátumos (AV), a szenátorokat pedig többmandátumos kerületekben (STV) választják meg: a képviselőket három, a szenátorokat hat évre (A felsőház tagjainak csak felét választják egy választás alkalmával, így háromévente „frissül" a testület fele).

A választásokon való részvétel kötelező, vagyis, a szavazónak szövetségi szinten kötelező regisztrálnia (1912-től) és kötelező szavaznia (1924-től). E „kötelezés" azonban csak nominális, mivel a regisztrációt, illetve az urnák előtti megjelenést (részvétel) kötelezhetik, a tényleges szavazást, nevezetesen, hogy a szavazó valóban megjelöli-e vagy sem a szavazócédulán szereplő jelölteket, azt viszont már nem lehet kötelezni. Számos ellenérv (is) szól

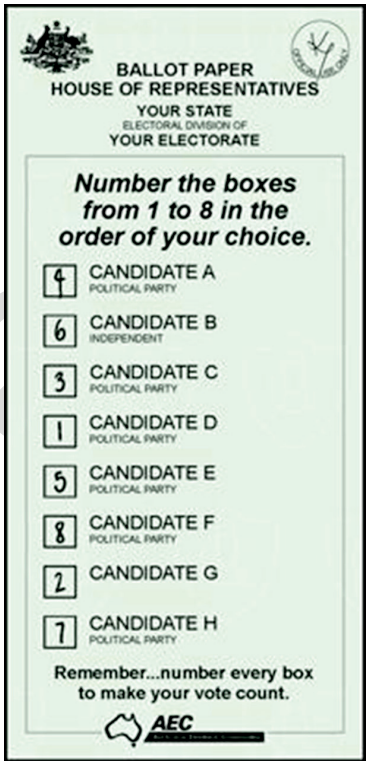
DUPress

a szavazás kötelezővé tételével szemben,[307] a rendszer mégis elég nagy támogatottságot élvez (Farrell–McAllister, 2005: 86). Tény azonban, hogy a szavazás kötelezővé tételével értelemszerűen megnőtt az urnák előtt megjelentek száma, hiszen az első világháborút követő, 1922-es választásokon például még önkéntes szavazás volt használatos, és a választópolgárok csupán 59%-a jelent meg az urnák előtt, az 1925-ös választásoktól kezdve, a szavazás kötelezővé tételének köszönhetően mindig 90% fölötti volt a részvétel.[308] Ez azonban teherként nehezedett a szavazópolgárokra.

Érdekes módon, nemcsak a szavazás kötelezővé tételének, hanem a preferenciális szavazásnak a terhe is ránehezedett a szavazóra. A preferenciális szavazást a különböző tagállamok különböző években vezették be, de szövetségi szinten 1919-től alkalmazzák (Wright, 1986: 125). A szavazóra nehezedő terhet tulajdonképpen az fokozza, hogy a szavazónak kötelező módon rangsorolnia kell az összes induló jelöltet ahhoz, hogy szavazata érvényes legyen. Jól példázza ezt az alábbi, érvényesen kitöltött szavazólap-minta, amelyen külön ki van hangsúlyozva (alsó két sor), hogy a szavazat csak a jelöltek teljes listájának rangsorolásával érvényes.

A nyolc jelölt rangsorolása nem kevés, de, ha a szavazónak 20 vagy annál is több jelöltet kell kötelezően preferencia-sorrendbe állítania (Farrell–McAllister, 2005: 85), az nemcsak a szavazó feladatát nehezíti meg még jobban, hanem ilyen esetekben a rangsorolás érdemi része kérdőjelezhető meg. És lássuk be, nem alaptalanul.

Az opcionális rangsorolás, vagyis az a lehetőség, hogy a szavazó annyi jelöltet állít sorendbe, ahányat akar, csak Új-Dél-Wales és Queensland tagállamokban van érvényben, az előzőben 1981-tól, az utóbbiban 1992-től, és rövid ideig Victoria és Nyugat-Ausztrália tartományokban volt még érvényben korábban

Forrás: https://www.google.hu/search?q=ballot+paper+House+of+Representatives

307 A kötelező szavazás kapcsán pro és kontra érvek fogalmazódtak meg: egyfelől, a választás állampolgári kötelesség, akár az adófizetés, vagy az iskolába járás; tudatosítja az állampolgárokban a politikai részvétel előnyeit; a parlament átfogóbb és hívebb képet nyújt a társadalom politikai akaratáról; másfelől, a szavazásra való kötelezés (kényszerítés) sérti az állampolgári szabadságot; a politika iránt közömbösek és érdektelenek nem érdemben voksolnak, inkább „szamár szavazatot" adnak le, stb. Lásd többek között ‚Compulsory voting in Australia' (Australian Electoral Commision) https://www.aec.gov.au/About_AEC/Publications/voting/index.htm (Letöltve 2018.09.09)

308 Lásd többek között ‚Lowest turnout under compulsory voting' https://www.aec.gov.au/About_AEC/research/files/voter-turnout-2016.pdf illetve https://en.wikipedia.org/wiki/Australian_federal_election,_1922 (Letöltve 2018.10.20)

DUPro

(Farrell–McAllister, 2005: 80–81). Az előző kettő esetében az opcionális rangsorolás bevezetését azzal magyarázták, hogy viszonylag megkönnyíti a szavazó dolgát, hiszen nem kell olyan jelölteket rangsorolnia, akikről jóformán semmit nem tud, és/vagy akiket semmilyen mértékben nem óhajt támogatni.

Az ausztrál pártrendszer

Ausztrália kevésbé mondható mélyen tagolt társadalomnak, de a lakosság fokozott sokszínűsége mégis érdemessé teszi e szövetségi rendszer rövid áttekintését e téren. Ausztrália lakosságának 40%-a Európából, Közel-Keletről és Ázsiából származik, azaz hivatalosan nem angol nyelvet beszélő országokból. Az ausztrál társadalom lappangó tagoltságát az 1880-as és az 1890-es években a rurális-urbánus törésvonal képezte (a falu fel volt háborodva a gyors urbánus is iparosodó gazdaságpolitikája ellen). A föderáció létrejöttével ezt a törésvonalat fokozatosan a munkaadó-munkavállaló között húzódó törésvonal vette át.

Ezekben az időkben voltaképpen három párt dominált: a Munkáspárt, a Protekcionisták és a Szabad Kereskedők. Az 1901–1906 közötti „hárompártiság" kettővé formálódott, a Protekcionisták és a Szabad Kereskedők Liberális Nemzetközösségbe egyesülésével az 1910-es választásokra, de ez nem tekinthető a hagyományos értelemben vett kétpártrendszernek. A pártok két táborba tömörülése tulajdonképpen a mai napig meghatározza Ausztrália pártrendszerét. A munkaadó és munkavállaló törésvonal a Liberális Párt és a Munkáspárt versengésében vetül le, a rurális-urbánus dimenziót a Vidéki Párt, a későbbi Nemzeti Párt jeleníti meg.

Az STV és az AV hatására, úgy tűnik, az ausztrál politika a „közép" felé mozdult (Reilly, 2002: 160–161), és a pártok egyfajta centripetális erőt képezve tulajdonképpen kétpártrendszere emlékeztető két nagyobb blokkot vagy tömböt alkotnak. Preferenciális rendszerének szerepe van abban, hogy az ausztrál pártrendszer két nagy táborán belüli pártok elsősorban nem egy közös, külső ellenséggel szemben egyesítették erejüket, hanem inkább a közös értékek és érdekek mentén szövetkeztek, de kivételt is tapasztalhatunk e téren (amint látni fogjuk a későbbiekben).

A második világháborút követően a két nagy párt dominált, a pártok közötti szövetségkötés azonban máig központi eleme, meghatározó tényezője az ausztrál pártrendszernek (Farrell–McAllister, 2005: 80–81). A liberálisok igen fontos koalíciós partnere a Vidéki Párt (1922-től), majd Nemzeti-vidéki (1975-től), aztán Nemzeti Párt (1983-tól). A Liberális Párt és a Nemzeti Párt hosszantartó koalíciójához a szövetségi politikában is szervesen szereplő Queensland tagállam Liberális-Nemzeti Pártja csatlakozott az utóbbi években. A Munkáspárthoz a kisebb erőt képviselő Zöldek kötődnek. Ebben a felállásban, a második világháborút követő 28 választás eredményei alapján a Munkáspártnak 11, a koalíciónak 17 alkalommal sikerült abszolút többségi kormányt alakítania. [309]

309 Ezzel kapcsolatban lásd ‚List of Australian Federal Elections (‚https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Australian_federal_elections) (Letöltve 2018.09.15)

Az AV hatása az ausztrál pártrendszerre

Az arányosság terén, részletesebb elemzésre való törekvés nélkül, 1949–1983 közötti időszakban az ausztrál képviselőtestületi választásokon a tökéletes arányosságtól való eltérési index = 8.55, majd 1984–2001 között ez az érték = 10.13[310] (Farrel–McAllister, 2005: 88). A tökéletes arányosságtól való eltérés mértékének növekedése egyfelől a képviselők számszerinti növekedésével (átlagban 123-ról 148-ra), másfelől a pártok számának növekedésével magyarázható: átlagban 9.6-ról 19-re, illetve az effektív pártszám esetében 1983–2001 közötti időszakban 2.67-ről 3.46-ra (Farrell–McAllister, 2005: 90).

Az AV-nek tulajdonítható a Liberális Párt már-már „rutinszerű" felülreprezentáltsága, illetve a Munkáspárt „krónikus" alulreprezentáltsága. Kilenc olyan választás zajlott 1949–2001 között, amelyben a liberálisok kevesebb szavazatrészesedéssel több mandátumot szereztek, mint a Munkáspártiak (Farrell–McAllister, 2005: 88).

Az AV kézzelfogható hatása, hogy a nagy és a kispártok egyaránt átgondolják preferenciáikat, a rangsor kialakítását. Jóval a választások előtt az egyes politikai táborok hatékony alkudozásba kezdenek egymással, hiszen az egyezkedések kimenete alapján bátorítják saját szavazóikat, hogy kit tegyenek második, vagy harmadik helyre. A gyakorlatban persze maguk a pártok tesznek javaslatot a teljes a preferencia-sorrendre, amit természetesen nem kötelező elfogadni, de a szavazók jelentős része (50%-a) él ezzel a lehetőséggel. Ettől függetlenül, a pártok közötti alkufolyamatok komoly, néha ellentmondásos vitákba torkollhatnak, főleg ha több párt páronkénti egyeztetésének összehangolására van szükség (Farrell–McAllister, 2005: 89) (Ismételten kiemelendő, hogy az ilyen léptékű alkuk és egyezkedések az AV rendszer sajátjai).

Az AV hatása a kormányzatra

Az AV rendszer a domináns pártok stabilitásának megőrzése révén viszonylag biztos többségi kormányok alakulását eredményezte vagy a Munkáspárt, vagy a Liberális-Nemzeti koalíciós oldal részéről: 1949–2004 között az előbbi 16, az utóbbi 39 éven át – ebből 23 évet, 1949–1972 között, megszakítás nélkül – kormányzott (Farrell–McAllister, 2005: 93).

310 A feltüntetett (8.55, illetve 10. 13) arányossági értékeket a Gallagher-index alapján kapjuk meg. A legkisebb négyzetek indexének (LSq) lényege, hogy az egyes jelöltek (pártok) szavazatrészesedése és mandátumrészesedése közötti differencia négyzeteit összeadjuk, és az így kapott összeg feléből négyzetgyököt vonunk. Lásd többek között Nagy, 2015: 90.

DUPress

Az AV rendszer fogadtatása

Az ausztrál választási rendszer komplexitása, sajátos (idioszinkretikus) jellege több vitát is kiváltott pártelit szinten, azok köreiben tehát, akik a legjobban ismerik az AV működését és hatásait. Megjegyzendő azonban, hogy a pártok elitjei nem alapjaiban akarták (vagy akarják) megreformálni, megváltoztatni a rendszer egészét, jóval inkább annak bizonyos részkérdéseiben szeretnének technikai módosításokat eszközölni (Farrell–McAllister, 2005: 93).

Ami a társadalmi közvéleményt illeti, nem volt tapasztalható komolyabb kifogás a rendszer egésze, vagy a regisztráció, a szavazás, illetve a szavazási struktúra (preferencia-sorrend állatás) kötelező volta ellen. Éppúgy, az 1983-as módosítás a felsőház tagjainak választása terén – amely a sorrendes szavazást voltaképpen zárt-listás szavazássá változtatta – sem ütközött szervezett ellenállásba (Erről a változtatásról a későbbiekben lesz szó).

Ennek ellenére, a szavazói vélemények nem csengenek össze a választásokhoz kötődő kérdésekben. Egy 2001-es felmérés eredményei alapján a megkérdezettek véleménye abban a két, egymással összefüggő kérdésben, hogy szerintük mennyire biztosítja a választási rendszer a szavazók képviseletét, illetve, hogy milyen mértékben tartják demokratikusnak saját politikai rendszerüket, a következők derültek ki. Egyfelől, a megkérdezettek 5%-a nagyon elégedett, 43%-a elfogadhatóan elégedett, 40%-a nem valami elégedett, végül, 12%-a nagyon elégedetlen azzal, amilyen mértékben szerintük a választás biztosítja a szavazók tényleges képviseletét. Másfelől, a megkérdezettek 53%-a nagyon elégedett, 35%-a elfogadhatóan elégedett, 10%-a nem valami elégedett, végül 2%-a nagyon elégedetlen az ausztrál demokráciával (Farrell–McAllister, 2005: 94).

A választási rendszer nagyobb ívű reformja tehát nem képezi központi vita tárgyát. A regisztráció kötelezővé tétele nem, a teljes preferencia-sorrend állítás kötelező volta viszont részben megkérdőjeleződik: a parlamenti képviselők választása esetén (AV) nem, a felsőház tagjainak megválasztásánál (STV) igen. Az 1983-as módosítás például ez utóbbi kifejeződése. Ami a szavazás kötelezővé tételét illeti, voltak vitakezdeményezések a 80-as években (liberális politikusok részéről), de nem igazán volt foganata. Úgy tűnik, a szavazóknak nincs különösebb gondjuk azzal, hogy időközönként parlamenti szavazásra kötelezik őket.

Az AV politikai következményei

Összegezve: minden tartomány Alsóháza, leszámítva Tasmaniát, egymandátumos kerületben AV-t alkalmaz. Itt tehát, egymandátumos és több mandátumos körzetekkel van dolgunk, sajátos választási rendszer mellett. Ennek egyik következménye tehát a sajátos versengés más jelöltekkel és a saját párttárs jelöltekkel is. Az egymandátumos kerületekben a jelöltnek reputációt kell kiváltania a párton belül a jelöltségre, a párt pedig minőségi jelöltet akar a riválisokkal szembeni versengésben, illetve a szövetségi pártokkal való együttműködésben (Wright, 1985: 135).

DUPLA

Hagyományosnak vélt álláspont, hogy az egymandátumos kerületek többségi rendszerei többnyire kétpártrendszerre hajlamosítanak. Ennek Kanada, részben Nagy-Britannia, és Ausztrália is ellentmond. Ausztrália jóval bonyolultabb pártrendszer-szerkezettel rendelkezik, hiszen a kezdeti hárompártrendszer tulajdonképpen nem két párt, hanem két blokk mentén formálódó pártrendszerré alakult, amelyben a Munkáspárttal szemben álló Liberális párt csak a Nemzeti Párt hosszantartó szövetségével tudott minden egyes alkalommal kormányt alakítani a második világháború után. Az sem meglepő tehát, hogy a Nemzeti Párt kevés körzetben, de jelentős felülreprezentáltsággal komoly politikai súllyal szólhatott bele a koalíciós kormánypolitikába. Más kispártok, mindkét táborban jelentős (ha nem is látványos) beleszólási lehetőséghez jutottak az ordinális szavazásnak köszönhetően, noha ők nem szereztek mandátumot!

AV választás Ausztráliában: 1998

Korábban már volt szó az AV rendszer két sajátosságáról: egyfelől arról, hogy a relatív többségi rendszerekkel ellentétben az AV egyáltalán nem garantálja a legtöbb első-preferenciás szavazattal rendelkező jelölt győzelmét, mi több, még a második legtöbb ilyen szavazattal rendelkező jelölt sikerét sem, másfelől pedig arról, hogy a bal és a jobb centrum-pártok képesek összezárni bármely szélső-párttal szemben, megakadályozva, legalábbis minimalizálva annak győzelmi esélyét. Ez utóbbi sajátosság, egyben az ausztrál pártrendszerre jellemző két-tömbösödést is „felkavarhatja", ugyanis – amint az alábbi két példa is jól jelzi – a közös értékek és érdekek mentén munkálkodó centripetális erők kissé átrajzolódhatnak az ilyen jellegű összefogások hatására. Miről is van szó?

1997-ben alakult meg a populista, jobboldali (már-már rasszista) Egy Nemzet (*One nation*) nevű párt, Pauline Hanson, korábbi parlamenti képviselő vezetésével. Egy párt ilyen robbanásszerű betörése a tartományi politikába nem volt szokványos az ausztrál politikában, ugyanis az 1998-as tartományi parlamenti választásokon például e pártnak sikerült átlagban az első preferenciás-szavazatok 22.7%-át megszereznie, egyes kerületekben ennél jóval magasabb részarányt elérnie: Blair kerületben például a szavazatok 35.9%-át (Farell–McAllister, 2006), Crows Nest választókerületben pedig a voksok 39.5%-át sikerült az Egy Nemzet jelöltjének begyűjtenie (Renwick, 2011).

A párt elsősorban a migráció megakadályozása, minden nemzetközi segélyezés azonnali beszüntetése mellett állt ki, illetve a nemzetközi szervezetekből való – mint például az ENSZ – minél hamarabbi kilépést szorgalmazta. A szélsőségesnek minősülő párt megakadályozására irányuló egyik fontos lépés, hogy a nagy pártok összefogtak a tagállami szinten rohamos ütemben teret nyerő Egy Nemzet ellehetetlenítése érdekében, arra kérve saját szavazóikat, hogy kölcsönösen támogassák egymás jelöltjeit, és hogy a lehető legalacsonyabban rangsorolják a Hanson vezette párt jelöltjeit.

Az alábbi két példa elsőjével mindenekelőtt az AV eljárás, lépésről-lépésre történő folyamatát szeretném bemutatni Blair kerület eredménye alapján. Ezt követően az AV, fentebb megfogalmazott két sajátosságára szeretném a figyelmet irányítani. A második példa csak ráerősít az AV e két sajátosságára.

DUPLICATE

7.71 Táblázat

Átruházás	Jelöltek, szavazatok, szavazatarányok									
	McKenzie, Neal (DEM)	White, Brett (NP)	B'waighte, Owen (CEC)	Clarke, Virginia (ALP)	Connors, Libby (GRN)	Hanson, Pauline (ONE NATION)	Thompson, Cameron (LP)	Roberts, Lee IND)	**Sloan, Mark** (ACS)	ÖSSZES
	2 478 (3.64%)	**6 989** (10.25%)	**199** (0.29%)	**17 239** (25.29%)	**1 230** (1.80%)	**24 516** (35.97%)	**14 787** (21.69%)	**556** (0.82%)	**170** (0.25%)	**68 164** (100%)
Első kör	17	11	5	18	16	40	19	44	Kiesik	170
	2 495	7 000	204	17 257	1 246	24 556	14 806	600		68 164
Második kör	26	44	Kiesik	20	12	74	13	15		204
	2 521	7 044		17 277	1 258	24 630	14 819	615		68 164
Harmadik kör	128	71		62	111	136	107	Kiesik		615
	2 649	7 115		17 339	1 369	24 766	14 926			68 174
Negyedik kör	590	89		385	Kiesik	188	117			1369
	3 239	7 204		17 724		24 954	15 043			68 164
Ötödik kör	Kiesik	926		1 186		399	728			3 239
		8 130		18 910		25 353	15 771			68 164
Hatodik kör		Kiesik		1 064		1 172	5 894			8 130
				19 974		26 525	21 665			68 164
Hetedik kör				Kiesik		5 241	14 733			19 974
						31 766	36 398			
							GYÖZTES			

DUP Press

Forrás: Australian Electoral Commission In Farrell–McAllister: *The Australian Electoral System* (http://www.academia.edu/5775554/Farell_-_The_Australian_Electoral_System) (Letöltve 2018.10.10)

Az eredmény igen árulkodó: egyfelől, világosan látszik, hogy a szélsőjobb képviseletében induló pártvezető, a 35.97%-ot első-preferenciás szavazatmennyiséget begyűjtő Pauline Hanson, illetve a 25.29%-os első helyezéses munkáspárti Virginia Clarke számára sem születik siker, hiszen a hetedik kör után kiderül, hogy eredetileg a harmadik legtöbb első-preferenciás szavazattal (21.69%) rendelkező liberális jelölt, Cameron Thompson szerzi meg a mandátumot (Ne feledjük, azonban, hogy Queensland tartományi parlamenti választásain nem kötelező teljes sorrendet állítani, és ez is befolyásolhatta az eredmény alakulását). Másfelől, főleg a hatodik és a hetedik kör lépéseiből könnyen kiolvasható, hogy a Nemzeti Párt (NP), majd az Ausztrál Munkáspárt (ALP) milyen mértékben támogatta a Liberális Párt (LP) jelöltjét az Egy Nemzet jelöltjével szemben: az NP-től 1 172 szavazat került át az Egy Nemzet, és 5 894 szavazat adódott át a Liberális Párt jelöltjéhez. Ezzel az átruházással a liberális Cameron Thomson még mindig vesztésre állt. A következő lépésben azonban a Munkáspárt szavazataiból 5 241 szavazat (26.24%) a szélsőjobb, és 14 733 szavazat (73.76%) a liberális jelölthöz került át, bebiztosítva ezzel a liberálisok győzelmét. Sejthető, hogy milyen szándékkal és stratégiával foghatott össze a választási kampányban az ALP és az LP.

Második példa:

Az 1998-as tagállami parlamenti választásokon Queensland tartomány, Crows Nest kerületében a következőképpen oszlott meg a 23 649 első-preferenciás szavazat:

7.72 Táblázat

Jelölt	Párt	Első preferenciás szavazatok	Szavazat %
Fiona BUCKNALL	Munkáspárt	3 908	16.5
David COCKBURN	Egy Nemzet	9 342	39.5
Russel COOPER	Nemzeti Párt	9 060	38.3
Brenda MOLONEY	Reform Párt	635	2.7
John LANGFORD	Zöldek	704	3.0
Összesen		23 649	100

Forrás: Renwick, 2011

DUPress

Mivel senki nem érte el az abszolút többséget a Reform Párt jelöltje (MOLONEY) kiesett, és szavazócéduláin a második helyezettek kerültek az első helyre. E lépéssel még mindig nem volt abszolút többséget elért jelölt, ezért a Zöldek jelöltje, LANGFORD is kiesett, így három jelölt maradt. Az Egy Nemzet párt jelöltje az első két fordulót követően is vezetett, de nem érte el a győzelmet jelentő szavazatszámot. Két kör után a következő volt az állás:

7.73 Táblázat

Jelölt	Párt	két kör utáni szavazatmegoszlás
Fiona BUCKNALL	Munkáspárt	4 287
David COCKBURN	Egy Nemzet	9 613
Russel COOPER	Nemzeti Párt	9 329

Forrás: Renwick, 2011

Világosan látszik, hogy két kör után a Munkáspárt jelöltje 379, az Egy Nemzet jelöltje 271, a Nemzeti Párt jelöltje pedig 269 szavazattal bővítette eredeti első-preferenciás szavazatainak számát.

Mivel még mindig nem volt abszolút többségi győztes, harmadik körre volt szükség. Nem meglepő, hogy a Munkáspárt jelöltje esett ki, de e párt egyértelműen az Egy Nemzet szélső párt ellenében kampányolt, és annak ellenére, hogy hagyományos, nagy ellenfele a Nemzeti Párt, a Munkáspárt mégis arra kérte szavazóit, hogy a nagy riválisjelöltjét tegyék az Egy Nemzet jelöltje elé a rangsorban (Renwick, 2011: 16). A Munkáspártot támogató szavazók 40 %-a (1 726 szavazat) nem rangsorolta a többi jelöltet, akik viszont teljes preferencia-sorrendet állítottak fel, azoknak közel 63%-a tette a Nemzeti Párt jelöltjét második helyre. Ennek eredményeként a következőképpen alakult a szavazatmegoszlás:

7.74 Táblázat

Jelölt	Párt	Szavazatok két kör után	Szavazatátvitel	Harmadik kör után	%
Fiona BUCKNALL	Munkáspárt	4 287	- 4 287*	0	
David COCKBURN	Egy Nemzet	9 613	+ 950	10 563	49.1
Russel COOPER	Nemzeti Párt	9 329	+ 1 611	10 940	50.9

Forrás: Renwick, 2011

DUPress

*A 4 287szavazatból csak 2 561 szavazat adódott át a két talpon maradt jelöltnek, mivel a különbözetet jelentő 1 726 szavazólapon a szavazók nem állítottak preferencia-sorrendet, vagy legalábbis „csonka" sorrendet állítottak fel (Mint tudjuk, jelenleg Queensland és Új-Dél-Wales a két tagállam, ahol a „csonka" sorrendes szavazás érvényben van, a többi államban kötelező teljes sorrendet állítani a képviselői választásokon).

Láthatjuk, az Egy Nemzet jelöltje győzött volna relatív többségi rendszerben, az AV rendszerben viszont vesztett, noha 282 elsőpreferenciás szavazatfölénnyel indult, mi több, a második kör után is sikerült fölényét (284 szavazat) tartani a Nemzeti Párt jelöltjével szemben. A harmadik kör azonban eldöntötte a versenyt, annak következményeként, hogy a Munkáspárt és a Nemzeti Párt „összezárt" a szélsőjobb párt jelöltje, David COCKBURN ellen. A bemutatott két kerület választási folyamata igen jól mutatja tehát az AV sajátos vonásait, és úgy tűnik, nem alaptalan az állítás, amelynek értelmében az AV rendszer zömében a pártok „középre húzását" bátorítja, inkább a centrum-érdekek mellett áll ki, ezzel (is) hozzájárva a szélső pártok kirekesztéséhez.

7.3.2 Coombs-módszer

Ez a mondhatni „ismeretlen" rangsorolásos módszer (Straffin, 1980; Nurmi, 2002) egyetlen, abszolút többséggel nyerő győztest választ ki. A Coombs-szabály is a „kiiktatás és újraosztás" elvén nyugszik, akár az alternatív-eljárás, de annak a fordítottja vagy tükörképe (Grofman–Feld, 2004: 645), olyan értelemben, hogy az alternatív-eljárás az első helyezettek, míg a Coombs-módszer az utolsó helyezettek alapján eliminál.[311] A módszer lényege, hogy ha a rangsorolást követően nincs abszolút győztes, akkor a legtöbbször utolsó helyen végzett jelölt kiesik, és első helyeit az adott profil második helyezettjei kapják meg. A folyamat – az alternatív-eljárás folyamatához hasonlóan – addig tart, míg valaki el nem éri az abszolút többséget. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a Coombs-módszer sajátossága abban rejlik, hogy a hangsúly a legtöbb esetben leginkább elutasított jelölt kiiktatására helyeződik (A „közellenség" kritériumára emlékeztet bizonyos értelemben). Álljon itt a következő példa, amelyben 38 szavazó rangsorol négy jelöltet:

7.75 Táblázat

7	**15**	**10**	**6**
a	*b*	*d*	*c*
c	*d*	*b*	*d*
b	*c*	*c*	*a*
d	*a*	*a*	*b*

Forrás: Saját táblázat

311 Az eljárás kapcsán lásd C. H. Coombs (1964): *A Theory of Data*, John Wiley and Sons, New York.

DuPress

Mivel senki nem ért el abszolút többséget, az első körben nincs győztes. A legtöbbször utolsó helyen végzett jelölt (*a*) ezért kiesik, a sorrend pedig a következőképpen alakul:

7.76 Táblázat

7	**15**	**10**	**6**
c	*b*	*d*	*c*
b	*d*	*b*	d
d	c	c	b

Forrás: Saját táblázat

A Coombs-szabály tehát nem engedi meg, hogy a „közellenségnek" számító *a* jelölt mandátumhoz jusson. Mivel továbbra sincs abszolút győztes, a legtöbb utolsó szavazattal rendelkező *c* jelölt kiesik:

7.77 Táblázat

7	**15**	**10**	**6**
b	*b*	*d*	*d*
d	*d*	*b*	*b*

Forrás: Saját táblázat

Világos, hogy 22 szavazattal *b* jelölt nyeri a versenyt a 16 szavazattal rendelkező *d*-vel szemben.

Általános választásokon nem alkalmazzák az eljárást, de az elv maga nem ismeretlen például a „Valóság show" vagy a „Survival" műsorokból, amelyekben a szereplők a kiesőre szavaznak, vagyis az a játékos esik ki, akit a legtöbben az utolsó helyre sorolnak. Az eljárásról magáról azonban alig esik szó a szakirodalomban.[312] A Coombs-eljárás igen érzékeny a taktikázásra, arra a választói magatartásra, hogy a szavazó nem azért szavaz egyik jelöltre, mert őszintén és ténylegesen őt támogatja, hanem inkább azért, hogy elejét vegye egy, a számára előnytelen kimenetnek. Ennek egyik ésszerű módszere, hogy a szavazó egy olyan viszonylag népszerű jelöltre szavaz, (miközben „bünteti" az általa legkevésbé kedvelt jelöltet), akinek reális esélye van a győzelemre, és a szavazó számára kevésbé „rossz".[313]

312 J. R. Chamberlain–J. L. Cohen–C. H. Coombs (1984): ‚Social Choice Observed: Five presidential elections of the American Psychological Association', *Journal of Politics* Vol 46, No. 2: 479–502 In: Grofman–Feld, 2004: 641.

313 A szavazói taktikázás (manipulatív szavazás) egyes módszerekre gyakorolt hatásairól lásd többek között *Data on Manipulability* (http://www.accuratedemocracy.com/l_data.htm) (Letöltve 2017.08.05)

Az AV-vel összevetve, hívja fel a figyelmet Grofman, a Coombs-eljárás nem marad alul, legalább annyira jó módszernek tűnik, mint az AV (Grofman–Feld, 2004: 641–642).

7.3.3 Egyetlen átruházható (egyéni) szavazat (STV)

Az STV módszer leginkább Thomas Hare (1806–1892), angol jogász nevéhez fűződik, aki már 1857-ben hangoztatta javaslatát, de érdemben 1864-ben, a Nemzetközi Szövetség a Társadalomtudományi Haladásért amszterdami konferencián hozta azt nyilvánosságra.[314] Másfelől, említésre érdemes Carl Cristopher George Andraæ (1812–1893) dán matematikus és politikus is, aki függetlenül Hare-től ért el jelentős eredményeket az eljárás kidolgozásában (Farrell, 2011: 119). A ma alkalmazott STV módszer nem a Hare által eredetileg kidolgozott kvótát, hanem annak egy módosított változatát használja, amelyet 1868-ban Henry Richmond Droop, angol ügyvéd és matematikus dolgozott ki.[315]

Egy 2004-ös felmérés alapján, a szakavatottak a második legjobb választási rendszernek minősítették az STV-t, a vegyes választási rendszerek után.[316] Zavarba ejtő kérdésként tételeződhet, hogy ha ez fedi a valóságot, akkor miért nem terjedt el jobban, miért használják viszonylag kevés országban ezt a módszert. Miért nem éltek például Közép-Kelet-Európa országai e lehetőséggel az 1989-es rendszerváltás időszakában, az egyetlen és rövid ideig tartó Észtország (1989-ben) kivételétől eltekintve? (Farrell, 2011: 120). A kérdésre a választ az STV előnyeinek és hátrányainak rövid bemutatásával fogjuk remélhetőleg megkapni.

Korábban is volt szó arról, hogy az STV alapja tulajdonképpen az alternatív szavazás, azzal a lényeges különbséggel az AV-hez képest, hogy az STV az egymandátumos kerületben többségi elven nyugvó mandátumkiosztás gyakorlata helyett többmandátumos kerületben a kvóta alapú mandátumkiosztást alkalmazza. Hare módszere tehát ordinális szavazáson nyugvó, kiejtéses, kvóta-alapú arányos választási rendszer (Kvóta-preferenciális rendszer).

A módszer lényegéhez tartozik – a pártlistás rendszerektől eltérően –, hogy a szavazás egyéni jelöltekre történik, az egyéni sorrendes szavazatokat pedig – a pártlistás rendszerekhez hasonlóan –, egy arányos formulával aggregálja mandátumokká.

Az STV tehát elveti a szűk beleszólási lehetőséggel járó kategorikus szavazást, kerüli a zárt listás rendszerekkel ellentétben a szavazás imperszonalizált, pártalapú jellegét, illetve nem vonatkozik rá a relatív, illetve az abszolút többségi elven nyugvó rendszerekre jellemző aránytalan kimenet. Helyette, vállalja inkább a széles spektrumú beleszólást, az egyén-centrikus szavazást, valamint a választások arányos kimenetét. Cserében viszont

314 Lásd Fábián György: ‚A választási rendszerek történeti fejlődése' (Megjelenés alatt).

315 Ausztráliában a Hare–Clark néven ismert formulát alkalmazzák, amely némileg eltér a Droop kvótától, de gyakorlatilag azonos eredményt ad a kettő, ezért nem olyan jelentős a megkülönböztetés.

316 Lásd Bowler et al. (2005): ‚Expert Opinion on Electoral Systems: So Which Electoral System is the ‚Best'?' *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* (15): 3–19 In Farrell, 2011: 119, 193.

DUPLA

szembesülnie kell a szavazatok mandátumokká alakításának igen bonyolult, a szavazók számára nehezen követhető számítási mechanizmussal.

Az eljárás lényege a következő: a szavazást követően össze kell számolni az érvényes szavazatokat, el kell osztani azokat a kiosztandó mandátumok eggyel megnövelt számával, és a hányadoshoz hozzá kell még adni egyet. Ez az érték lesz a Droop kvóta: $q = \frac{V}{M+1} + 1$, ami az egy mandátumot érő szavazatösszegnek felel meg. A számok világában, 100 érvényes szavazatnál például, az AV esetében 51 szavazatra van szükség a mandátum elnyeréséhez. Az STV esetében, ha egy mandátum kerül kiosztásra, a mandátum megszerezéséhez $\frac{100}{1+1} + 1 = 51$, azaz ugyancsak 51, kétmandátumos körzetben $\frac{100}{2+1} + 1 = 34$, hárommandátumos körzetben $\frac{100}{3+1} + 1 = 26$ (és így tovább) szavazatra van szükség.[317] (Megjegyzendő, hogy a kvóta értékének a mandátumok növekedésével történő csökkenése élénk vitákra adhat lehetőséget az eljárás arányossági kérdésében) (Farrell, 2011: 127).

Miután tudjuk, hány szavazat ér egy mandátumot, az első preferenciák mentén összesítjük a szavazatokat. Ezen a ponton elvileg három lehetőséggel szembesülhetünk: először, ha van annyi, kvótát elérő jelölt, ahány mandátum kiosztható, akkor ezek a jelöltek mandátumot kapnak, és a szavazás lezárul. Másodszor, ha van egy olyan jelölt, aki eléri a kvótát, mandátumhoz jut, és a kvóta értéke fölötti (fölös) szavazatokat visszaosztják arányosan a szavazócéduláin második helyezettek között, és ha valaki eléri a kvótát, mandátumhoz jut. Harmadszor, ha a kvótát elérő jelölt fölösleges szavazatainak számértéke olyannyira szerény, hogy az nem jelentene érdembeli változást a következő mandátum kiosztása terén, akkor a legkevesebbszer első helyen végzett jelölt kiesik, és szavazatai az egyes cédulán másodikként preferált jelöltekre ruházódik át. A szavazat-átruházási folyamat addig tart, amíg minden mandátum kiosztásra kerül. Ha végül már nem lehet fölös szavazatokat tovább osztani, vagy ha már minden kiejtési lehetőséget kimerítettek, és még mindig van egy kiosztatlan mandátum, akkor a legtöbb szavazattal rendelkező jelölt kapja az utolsó mandátumot.

A mandátumot szerzett jelölt fölös szavazatai tehát átkerülnek más jelöltekhez, a kérdés persze, hogy miként számítjuk ki e szavazatok arányos visszaosztását. A művelet egyszerű: tételezzük fel, hogy *a* jelölt első-preferenciás szavazatainak száma = V_1, és a kvóta értéke = q. Azt is tételezzük fel, hogy *a* szavazatainak száma nagyobb, mint a kvóta ($V_1 > q$), ami azt jelenti, hogy többletszavazat keletkezik. A többletszavazat = $V_1 - q$. Ha *a* első preferenciális szavazócéduláin *b* jelölt V_2 alkalommal szerepel második helyen, akkor *b* jelölt részesedése *a* jelölt többletszavazataiból $\frac{V2}{V1} \times (V_1 - q)$.

Számokban kifejezve, tételezzük fel, hogy *a* jelölt első helyezett szavazatainak száma 100, *b* jelöltté pedig 60, és azt is tételezzük fel, hogy *a* jelölt elsőhelyes szavazócéduláin *b* jelölt 55 alkalommal szerepel második helyen. Ha például q = 70, akkor *a* jelölt mandátumhoz jut, és a 30 többletszavazatából a *b* jelöltre eső rész: $\frac{55}{100}$ (100 – 70) = 16.5. Ez azt

317 A Hare-Clark néven ismert formula a $q = \frac{V+1}{M+1}$ képletet használja, azzal a kiegészítéssel, hogy az eredmény a következő egész számra kerekítendő ki. Egy mandátum esetében a q = 50.5, vagyis q = 51; kétmandátumos körzetben q = 33.6, azaz q = 34; hárommandátumos körzetben pedig q = 25.25, tehát q = 26. Látható, hogy a két formula (Droop és Hare–Clark) azonos eredményt ad.

jelenti tehát, hogy *b* jelölt szavazatainak száma 16 átruházott szavazattal fog bővülni. Ennek megfelelően *b* jelölt, a maga 60 + 16 = 76 szavazatával mandátumra jogosult a második körben, de sejthetjük, hogy *b* többletszavazataival (szám szerint 6) már aligha juthatna egy következő jelölt mandátumhoz.

Az eddig elmondottak érthetőbbé tételéért nézzünk két leegyszerűsített példát: a kettő közötti különbség, hogy az első példában a mandátumot szerzett jelölt többletszavazatai elegendők a maradék két mandátum kiosztásához, a másodikban viszont a többletszavazatok alapján nem kerül sor minden mandátum kiosztására.

Első példa:[318] Tételezzük fel, hogy hét jelölt indul a választásokon, és a kerületben három mandátum osztható ki. Összesen 39 000 ordinális szavazatot adtak le a körzetben, a következő első-preferenciás megoszlás szerint:

7.78 Táblázat

15 100	**8 450**	**7 250**	**6 650**	**750**	**500**	**300**
a	*b*	*c*	*d*	*e*	*f*	*g*

Forrás: Saját táblázat

Első lépés: a kvóta, $q = \frac{V}{M+1} + 1 = \frac{39\,000}{3+1} + 1 = 9\,751$. Az *a* jelölt tehát mandátumhoz jut, többletszavazatainak száma: 15 100 – 9 751 = 5 349. E szavazatmennyiség arányosan oszlik meg a második helyezettek között.

Második lépés: ismernünk kell tehát az *a* jelölt elsőhelyes szavazólapjain a második helyezéseket, Tételezzük fel, hogy a megoszlás a következő az a jelölt 15 100 első-preferenciás szavazólapjain:

7.79 Táblázat

4 228	**604**	**8 758**	**906**	**302**	**302**
a	*a*	*a*	*a*	*a*	*a*
b	*c*	*d*	*e*	*f*	*g*

Forrás: Saját számítás

318 A teljes preferencia-profil feltűntetése helyett csak a példák szempontjából elengedhetetlen részadatokat foglalom táblázatba. Többezres nagyságrendű szavazatszám esetében képtelenség a teljes profil feltüntetése.

DUPress

A preferencia- sorrendek alapján:

b jelölt esetében a szavazatrészesedés = x 5 349 = 1 497.72 (a tizedes utáni értékeket nem veszem figyelembe a továbbiakban).

c jelölt részesedése = $\frac{604}{15\,100}$ x 5 349 = 213

d jelölt részesedése = $\frac{8\,758}{15\,100}$ x 5 349 = 3 102

e jelölt részesedése = $\frac{906}{15\,100}$ x 5 349 = 320

f jelölt részesedése = $\frac{302}{15\,100}$ x 5 349 = 106

g jelölt részesedése = $\frac{302}{15\,100}$ x 5 349 = 106

Az *a* jelölt többletszavazatainak részesedése alapján tehát a mandátumért versengő jelöltek szavazatai a következőképpen alakulnak:

7.80 Táblázat

8 450 + 1 497	**7 250 + 213**	**6 650 + 3 102**	**750 + 320**	**500 + 106**	**300 + 106**
b	*c*	*d*	*e*	*f*	*g*

Forrás: Saját számítás

Ennek megfelelően *b* és *d* jelöltek szereznek egy-egy mandátumot, hiszen mindkettő szavazatszáma (9 947, illetve 9 752) meghaladta a kvótát. Annak ellenére, hogy *c* jelöltet 600-al több szavazó tette első helyre, mint *d*-t, a rangsorolásos szavazásnak köszönhetően mégis *d* jelölt volt sikeresebb.

A bemutatott ordinális szavazatok alapján, illetve az STV logikája mentén az *a*, *b* és *d* jelöltek kerültek egy-egy mandátum birtokába.

Második példa: Tételezzük fel, hogy egy kerületben hat jelölt indul és három mandátum osztható ki. Összesen 7 814 érvényes szavazatot adtak le a következő első-preferencia alapján:

7.81 Táblázat

890	**1 843**	**1 380**	**1 300**	**2 191**	**210**
a	*b*	*c*	*d*	*e*	*f*

Forrás: Saját táblázat

DUPress

Első lépés: az eddigi számadatokból három dolog derül ki: egyrészt, hogy a kvóta, $\frac{V}{M+1} + 1 = \frac{7\,814}{3+1} + 1 = 1\,954.5$ (a tizedestől eltekintünk), másrészt, hogy az *e* jelölt meghaladja a kvótát, ezért mandátumhoz jut, harmadrészt, hogy a mandátumot szerzett jelölt többletszavazata = 2 191 – 1954 = 237.

Második lépés: A többletszavazatok kiosztásához ismernünk kell az *e* jelöltet első helyen rangsoroló szavazók második preferenciáit. Tételezzük fel, hogy ez a következőképpen oszlott meg:

7.82 Táblázat

1 491	**500**	**100**	**100**
e	*e*	*e*	*e*
b	*c*	*d*	*f*

Forrás: Saját számítás

A preferencia-sorrendek alapján:

b jelölt részesedése = $\frac{1\,491}{2\,191}$ x 237 = 161.28

c jelölt részesedése = $\frac{500}{2\,191}$ x 237 = 54.08

d jelölt részesedése = $\frac{100}{2\,191}$ x 237 = 10.81

f jelölt részesedése = $\frac{100}{2\,191}$ x 237 = 10.81

Az *e* jelölt többletszavazatainak arányos szétosztásával a két mandátumért még versenyben levő jelöltek szavazatmennyiségei tehát:

7.83 Táblázat

890	**1 843 + 161**	**1 380 + 54**	**1 300 + 10**	**210 + 10**
a	*b*	*c*	*d*	*f*

Forrás: Saját számítás

Világos, hogy *b* jelölt meghaladja a kvótaértéket (2 004), ezért ő a második mandátum birtokosa, Többletszavazatainak száma = 2004 – 1954 = 50. Ez a többletszavazat azonban semmiképp nem elég ahhoz, hogy azokkal bárki is a kvóta közelébe kerüljön, ezért a következő lépésben a legkevesebb első helyezéssel rendelkező jelölt kiesik, és helyébe a második helyezettek lépnek.

DUPress

Harmadik lépés: Az *f* jelölt mindösszesen 210 alkalommal végzett az első helyen, ezért kiesik, és a második preferáltak lépnek a helyébe. Ehhez természetesen ismernünk kell az *f* jelölthöz kötődő 210 vélemény-oszlopot. Tételezzük fel, hogy ez a következőképpen alakult:

7.84 Táblázat

55	**110**	**45**
f	*f*	*f*
c	*d*	*a*

Forrás: Saját számítás

Az *f* jelölt kizárásával és szavazatainak átruházásával a talpon maradt jelöltek szavazatrészesedései a következők:

7.85 Táblázat

890 + 45	**1 434 + 55**	**1 310 + 110**
a	*c*	*d*

Forrás: Saját számítás

Mivel senki nem éri el a kvótát, a következő legkevesebb első-preferenciás jelölt (*a*) kiesik, és a 890 szavazata megoszlik a második helyezettek között. Tételezzük fel, hogy ez a következőképpen alakul:

7.86 Táblázat

110	**655**	**125**
a	*a*	*a*
c	*d*	*f*

Forrás: Saját számítás

Az *f* jelölt kiesett, ő tehát nem jön számításba, a még versenyben levő *c* és *d* jelöltek között dől el a harmadik mandátum sorsa. A lépésről-lépésre történő szavazatgyarapodással végül *c* jelöltnek 1 599 (1 434 + 55 + 110), *d*-nek pedig 2 075 (1 310 + 110 + 655) szavazatot sikerült begyűjtenie, ezzel *d* jelöltet illeti meg a harmadik mandátum. Ezek alapján tehát *e*, *b* és *d* jelöltek jutnak egy-egy mandátumhoz. Ez alkalommal is az STV-nek köszönhető, hogy nem *c*, hanem az eredetileg kevesebb (első-preferenciás) szavazattal

DUPress

rendelkező *d* jelölt részesedik a mandátumokból (jelezve, hogy a rangsorolások alapján *d* népszerűbb *c*-nél).

7.3.3.1 Az STV lehetséges előnyei

Az STV eljárás vonzerejét egyrészt – az AV-hez hasonlóan – az adja, hogy a szavazás nem párlistára történik, hanem egyénekre, vagyis nem pártalapú, hanem inkább egyénalapú szavazatot kell a szavazónak leadnia,[319] ami arra utal, hogy a kerületi képviselők fokozottabb hangsúlyt kapnak, mint a listás rendszerekben általában. Az egyéni, jelölt-centrikus szavazás azzal is együtt jár(hat), hogy a választások során nagyobb szerepet játszik a politikusok személyi elismertsége. A jelöltek egyéni képességei, kompetenciája nagyobb súllyal eshetnek latba, mint például a zárt-listás rendszerek esetében, aminek következménye lehet, hogy a jelöltek többnyire személyes érdemeik szerint kerülnek be a parlamentbe.

Az egyén-centrikus szavazás következményeként (az AV rendszerekhez hasonlóan) fokozottabb lehet a képviselők felelősségtudata, illetve elszámoltathatósága, egyszóval jóval szorosabb kapcsolat alakulhat ki jelölt és szavazó, jelölt és kerület között. Ez mindenképp demokratikus érték, ugyanúgy, mint az, hogy a „kézzel fogható", egyéni képviselő révén a kerületi képviselet mértéke nagyobb, konkrétabb, „valódibb" lehet, mint a zárt listás rendszerek esetében, feltéve persze, hogy az adott politikai berendezkedésére nem jellemző az elsöprő pártdominancia a képviselők fölött.

A fokozottabb képviselői felelősségtudat, de elsősorban az STV jellegének közvetlen következménye lehet továbbá a jelöltek közötti (a minőség javára is fordítható) kettős rivalizálás: egyfelől az egyes pártok jelöltjei, illetve az egy párthoz tartozó jelöltek közötti versengés (Bizonyos értelemben hasonló helyzet alakulhat ki a szabad-listás arányos rendszerekben).

Az STV további fontos előnye (a többi preferencia-sorrendes szavazási módszerekhez hasonlóan) a korábban többször is kiemelt demokratikus érték: a szavazó szélesebb spektrumú beleszólási lehetősége a választás kimenetébe. De itt nem csak erről van szó, hanem arról is, hogy az STV mindenképp egy kiemelkedő és hatékony rendszer abban a tekintetben, hogy a pártelit kevésbé tudja megszabni, mint a pártlistás rendszerek esetében, hogy mely képviselői legyenek megszavazva. Más szavakkal, az STV rendszerekben a szavazó elvileg megszabadul a pártok túlzott befolyásától (Taagepera & Shugart, 1989: 237), hiszen ha a szavazó többnyire jelölt-centrikus szavazatban gondolkodik, a jelölt személyi képességeire alapozva adhatja le voksát, szavazata ezért könnyebben fölülírhat minden pártkívánalmat (Lakeman, 1974: 150). Mindez voltaképpen azt is jelenti, hogy a választások során a szélesebb spektrumú szavazói beleszólás lehetőségének köszönhetően nagyobb hatalom kerül a nép kezébe.

---

319 Igaz, van példa arra, hogy az STV alkalmazásával a pártalapú választói magatartás fokozatosan erősödik egyik-másik rendszerben. Lásd Fábián György: ‚A választási rendszerek történeti fejlődése' (Megjelenés alatt).

Az STV alkalmazásával a szavazónak aligha kell attól tartania, hogy kis pártok jelöltjeire szavazni annyit jelent, mint elvesztegetni a szavazatot. Ez valóban így van a kategorikus szavazást alkalmazó többségi rendszerekben, főleg ha a preferált egy kis párt, mandátumszerzésre esélytelen jelölt. Az STV rendszerekben azonban nemcsak a kisebb pártok jelöltjei, hanem még a függetlenek is nagyobb eséllyel indulhatnak a választásokon, mint a kategorikus szavazást alkalmazó többségi rendszerekben.

Végül, de nem utolsó sorban, igaz, hogy a szavazatok mandátumokká alakításának kiszámítása bonyolult, a szavazó számára már-már követhetetlen folyamat, ennek ellenére a szavazás maga egyszerű, az eljárás nem zavaros, inkább világos és átlátható, és kevésbé megtévesztő jellegű. Talán ezzel is magyarázható például Írországban, hogy a szavazópolgárok két alkalommal is kifejezhették határozott „Igen" álláspontjukat az STV mellett (Farrell, 2011: 152).

Ezek után nem alaptalanul merül fel a kérdés, hogy ennyi előny mellett mégis miért van ilyen mértékben „mellőzve" az STV? Miért van az, hogy kutatói körökben a legnépszerűbb választási rendszerek egyikének bizonyul, míg a politikusok túlnyomó többsége elfordul tőle?

Vannak olyan próbálkozások, amelyek a sajátos brit helyzethez fordulnak a kérdés megválaszolásáért (Farrell, 2011: 119–121). A szigetországban mindig nyomáscsoportok karolták fel az STV-t, választási reformot követelve. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy egy-két kivételtől eltekintve e választási módszer tipikusan angol-szász módszer az arányos képviselet megtartására (Bogdanor, 1984 In Farrell, 2011: 120).[320] Bogdanor kijelentésének mindenképp van alapja, hiszen Új-Zéland kivételével (ahol listás szavazási rendszert alkalmaznak 1993-tól, a vegyes rendszer keretében), az arányos rendszert választó angol-szász országok STV-ben gondolkodnak.

A fentebb megfogalmazott kérdésre a magyarázat egyrészt abban keresendő, hogy Ausztráliát leszámítva (ahol csak a szenátus tagjainak megválasztására, illetve helyi választásokra használják e módszert), az STV-t alkalmazó országok kisméretűek. Ebből adódóan a nagyméretű társadalmak nem igazán tudhatják, hogy pontosan mit várhatnának el ettől a rendszertől, ugyanis az esetleges problémák, a „mellékhatások" nem tesztelhetők, empirikusan nem ellenőrizhetők, csak kisméretű társadalmakban (Taagepera –Shugart, 1989: 237). Még az sem teljesen kizárt, hogy csak kis országokban alkalmazható megfelelő módon.

Másrészt, figyelemre méltó magyarázat lehet, hogy mivel a többmandátumos körzetekben alkalmazott sorrendes szavazás az egy párthoz tartozó jelöltek között is rivalizálást eredményezhet, elég nagy esély ígérkezik a pártokon belüli, illetve a parlamenti frakciók

320 Az arányos rendszer hívőinek nem volt könnyű dolga a szigetországban a 20. század első felében. Az angolok és az írek hosszas „vitájában", az ír nacionalisták szeparatista mozgalmai 1886-ban az első, majd 1893-ban a második, 1912-ben a harmadik, végül 1920-ban a negyedik *Home Rule*-t (önkormányzati törvény), és ezzel az Ír-sziget két részre, Észak-Írországra és Ír-Köztársaságra osztását eredményezte. Az északi rész számára, a „hűséges ír kisebbség" védelmének biztosítására megfelelő eszköznek bizonyult volna az arányos választási rendszer, leginkább az STV (Farrell, 2011: 121). Ugyanez a kérdés felmerült Skócia kapcsán is (Hart, 1992: 200). Mindenesetre, az STV-t, Nagy-Britannia vonatkozásában mégis Írország egyik kerületében, Sligo nevű városában alkalmazták első ízben, amely lenyűgöző eredményeket hozott az ott élő protestáns kisebbség számára. A 20-as évektől az ír, a 70-es évektől pedig az észak-ír parlamenti választásokon az STV lett a bevett választási eljárás.

belső fegyelmének lazulására (Hix et al., 2010: 78). A szélesebb körű szavazói beleszólási lehetőségből adódó pártdominancia-csökkenés mellett tehát a pártfegyelem lazulása is hozzájárulhat ahhoz, hogy a pártok, és főleg azok vezetőrétege kevésbé, vagy egyáltalán nem bátorítja az STV, és úgy általában a sorrendes szavazás elfogadását és terjesztését.

Az STV „mellőzésének", a politikusok általi elutasításának magyarázatához részben hozzájárulhatnak a módszer további – az eddigiekhez köthető – problémái is.

7.3.3.2 Az STV lehetséges problémái

Azon túl, hogy e szavazási eljárás esetében a mandátumok kiszámításának folyamata bonyolult, a szavazó által majdnem követhetetlen számítási eljárást igényel, a teljességre való törekedés igénye nélkül, az STV „problémái" talán három kérdés köré csoportosíthatók: egyrészt, miért fogalmazódnak meg plurális vélemények az STV arányosságát illetően; másrészt, az arányosság és a kerületi magnitúdó közötti összefüggés dilemmája; harmadrészt, a szavazói kompetencia kérdése, illetve a pártok távolodási törekvése a sorrendes szavazástól.

Az STV arányossági kérdése

Egy választási rendszer arányos voltát általában pozitívumként szokás emlegetni, én mégis a „problémák" közé soroltam: nem azért, mert nem tartom kívánatosnak és pozitív célkitűzésnek egy választási rendszer minél arányosabbá tételét, a kérdés „problematikusságának" forrását – jelen esetben – az STV rendszer arányosságának plurális megítélésében látom.

Az STV számos szempont alapján eltér az egymandátumos többségi rendszerektől, többek között abban, hogy többmandátumos – főleg a relatív többségi (SMP: Single Member Plurality) rendszerektől eltérően – arányos rendszernek bizonyul. A kérdés persze az, hogy mennyire nevezhető arányosnak az STV, és ennek milyen kihatása van a politikai rendszerre.

Sartori szerint „Az átváltási képletek, vagyis a mandátumok elosztásának szabályai tekintetében a legtisztább arányosságot a többmandátumos választókerületekben alkalmazott egyetlen, átruházható szavazat (Single Transferable Vote: STV) rendszere biztosítja" (Sartori, 2003: 21). Ebben lehet némi igazság, de mindenképp fontos kérdésfelvetés, azonban, hogy Sartori vajon a rendszer egészére, vagy csak az „átváltási képletre", a „mandátumelosztás szabályára" vonatkoztatva fogalmazza meg véleményét.

Blondel a Sainte-Laguë, a D'Hondt és a legnagyobb maradék módszerek (kvóta formulák) elé helyezve minősíti az STV-t a legarányosabb formulának (Blondel, 1969: 186–191, In Lijphart–Grafman, 1986: 170–171).

DUPress

Humphreys a kvóta-rendszereket teszi első helyre, ezt követi az STV (Humpreys, 1911: 188 In Lijphart–Grofman, 1986: 176).

Hasonló eredményre jut Lijphart, hiszen az STV nála is a legnagyobb maradék formulák és a legmagasabb átlag formulák (osztó-rendszerek) között helyezkedik el valahol.

Mások, inkább a rendszerre utalva állítják, hogy az STV arányos, de a listás eljárások néha arányosabbak (Hix–Johnston–McLean, 2010).

Vannak, akik arányosság szempontjából óvatosabban közelítik meg a kérdést, és félarányos rendszernek tartják az STV-t (Gallagher, 1975: 501–513, Farrell, 2011: 153–159), mások meg egyenesen „kvázi-arányos rendszernek" nevezik (Taageperea-Shugart, 1989: 207), vagy „elfogadhatóan" arányos eredményeket produkáló eljárásnak titulálják (Lijphart–Grofman, 1986: 294).[321]

Megint mások, azt vallják, hogy nem is biztos, hogy egyáltalán arányos rendszernek nevezhető az STV, olyan értelemben, hogy a rangsorolásos szavazás miatt igen nehéz meghatározni a szavazatrészesedés és a mandátumrészesedés arányát olyan formában, mint ahogy az a számítások alapján pontosan megállapítható a kategorikus szavazásoknál. Ilyen konkrét számítást aligha lehet végezni az ordinális szavazások esetében (Farrell–Katz, 2014: 13).

Copeland például nem viszonyítja más arányos rendszerekhez, de egyértelműen kijelenti, hogy az STV arányos, de nem akárhogy, hanem úgy, hogy közben szoros kapcsolatot tart fenn egyéni képviselő és jelölt között (Copeland, 2010: 27).

Az STV arányossági skálán való elhelyezésének plurális volta utalhat az eljárás arányosságának bizonytalanságára, de más okai is lehetnek e „határozatlanságnak". Elsősorban, ahogy Lijphart rámutat (Lijphart–Grofman, 1986: 175), és amint Farrell is felhívja a figyelmet (Farrell, 2011: 119–120), önmagában is elbonyolítja az elemzést, ha az STV-t és a listás rendszerek arányosságát közvetlen összehasonlításban vizsgáljuk, hiszen az előzőnél egyénekre, az utóbbiak esetében pártlistára szavazunk. A probléma ezzel, hogy míg a listás rendszerben egyetlen pártra adja le a voksát a szavazó, és a preferált pár listájához tartozó jelöltek sorrendjéhez vagy nem nyúl hozzá (kötött lista), vagy módosíthat azon saját belátása szerin (szabad lista), addig az STV esetében könnyen megeshet, hogy a szavazó több párt jelöltjeiből állítja össze preferencia-sorrendjét. Ennek fényében három lehetőséggel szembesülhetünk: a jelöltek párton belüli sorrendjének párt általi rögzítése; a jelöltek párton belüli sorrendjének szavazó általi meghatározása; több párt jelöltjei sorrendjének szavazó általi rangsorolása. Lényeges különbségek ezek, amelyek rávilágítanak némileg az arányossági szempontok szerinti közvetlen komparatív elemzés nehézségeire. Nem véletlen Rae idevágó megállapítása sem, amelynek lényege, hogy igen nehéz meghatározni a jelölt-alapú választást tartalmazó STV párt-alapú arányosságát, éppen ezért nem tiszta az STV arányosságának összehasonlítási szempontja más – pártlistás – arányossági rendszerekkel (Rae, 1967: 38).

321 Az STV rendszer arányosságára vonatkozó és az idevágó problémák rövid összegzését lásd többek között Farrell, 2011: 153–159.

Másodsorban, úgy tűnik, a probléma oka abban keresendő, és a véleménykülönbségek abból adódhatnak, hogy vannak olyanok, akik inkább elméleti síkon vetik össze az STV-t és a listás rendszereket, és vannak, akik inkább gyakorlatiasabb összehasonlítást végeznek (Farrell, 2011: 141–142). Ennek fényében, az előzőek a formulára magára, annak arányosító vagy aránytalanító jellegére helyezik a hangsúlyt, míg az utóbbiak inkább az STV-re, mint a rendszer egészére fókuszálnak, amikor más rendszerekkel való komparatív elemzést végeznek, ezért a szavazati struktúra és a formula mellett olyan további tényezőket vesznek figyelembe az arányosságra ható tényezők közül, mint a körzeti magnitúdó, a képviselőtestület mérete (a megválasztandó képviselők száma), stb. Kiderül, ugyanis, hogy e megkülönböztetésben az elméleti (formula-centrikus) megközelítés arányosabb STV-t sugall, mint amit a rendszer egészére vonatkozó konkrét, gyakorlati eredmény mutat. Ilyen megvilágításban, az STV arányosságának vizsgálata, de főleg a választási rendszerek arányossági skáláján történő pontos elhelyezése problématikusnak tűnik.

Arányosság és kerületi magnitúdó dilemmája

Már a módszer kidolgozóját, Thomas Haret is komolyan foglalkoztathatta a kérdés, hiszen eredetileg ő egyetlen kerületben gondolkodott az egész szigetországra nézve (Farrell, 2011: 125). Feltehetőleg e szándékának alapja a minél arányosabb eredményre való törekvés volt. Hare gondolatának konkrét megvalósítása persze elmaradt, ugyanis hamar kiderült, hogy ez a verziója nem reális, hiszen nem várható el minden szavazótól, mi több, irreális, hogy a szavazó preferencia-sorrendbe tegyen több száz jelöltet (Farrell, 2011: 144). Ha viszont ennyi jelölt mellett a szavazó csupán az első néhány, általa kiválasztott jelöltet rangsorolja, akkor a módszer maga veszít sorrendes jellegéből.

A „megoldást" a társadalom viszonylag kis választókörzetekre való felosztásában vélték megtalálni, amint az, Írországban például, 3-5 mandátumos kerületeket jelentett (Igaz, ennél jóval nagyobb magnitúdót tapasztalhatunk például Ausztráliában).

A kis kerületek realitása viszont az arányosság rovására történik. A dilemma forrása tehát az egymással ellentétes irányba ható kettős korlát: egyfelől, nem kívánatos a nagy körzeti magnitúdó, hiszen az megnehezíti vagy akár ellehetetleníti a szavazó dolgát, a jelöltek érdemben történő rangsorolását, másfelől, az ordinális szavazás jellegének figyelembe vételével célszerű a kis körzeti magnitúdó, ami viszont a rendszer egészének arányosságára hathat kedvezőtlenül. Tömören fogalmazva: a nagy körzet a szavazás érdemi részét támadja, de kedvező a rendszer arányosságára nézve; a kis körzet a szavazás érdemi részét segíti, de kedvezőtlen az arányosság tekintetében.[322]

322 Ennek kapcsán lásd többek között A. Lijphart: ‚The Political Consequences of Electoral Laws' In *Political Science Review*, 1990; Th. Mackie–R. Rose (1982): *The International Almanach of Electoral History*, 2nd ed. Macmillan, London.

DUPress

Tudjuk, az STV ordinális szavazásról szól, ez azonban jóval összetettebb feladatot és nagyobb terhet ró a szavazópolgárra, mint a kategorikus szavazás. Az is sejthető, hogy a szavazópolgárok túlnyomó többségénél joggal felmerül a jelöltekkel (és az általuk képviselt közügyekkel) kapcsolatos kellő jártasság is ismeret problémája. Mintegy következményként tevődhet fel a kérdés, hogy kompetenciájánál fogva a szavazó vajon milyen mértékben képes „érdemleges" preferencia-sorrend felállítására, és hogy vajon milyen mértékben kell(ene), vagy célszerű a pártok azon törekvése, hogy enyhítsenek a szavazók preferencia-sorrenddel kapcsolatos „terhén".

Volt már szó az STV egyik komoly korlátjáról, arról, hogy minél nagyobb a körzet annál nehezebb a tényleges rangsorolás, hiszen az induló jelöltek túl nagy száma igen megnehezíti a szavazó érdemleges preferencia-sorrend állítását.

Ausztráliában, például minden tartomány 12 szenátort küld a szövetségi szenátusba, de egy választás alkalmával ennek csak felére szavaznak, mivel a teljes szenátori ciklus alatt kétszer tartanak szavazást, ezzel hatra csökkentve a tartományi mandátumok számát egy szavazás alkalmával. Mégis, vannak esetek – főleg, amikor néhány párt több jelöltet is indít –, hogy több mint 20 jelöltre kell szavazni.[323] Ennél jóval kevesebb jelölt esetében is túl nagy teher, túlzottan nagy elvárás a szavazótól, hogy tényleges rangsorolást végezzen, annál is inkább, mert egyetlen szavazó (még ha kivételes kompetenciával is bír e téren) aligha rendelkezik olyan széles látáskörrel, annyi ismerettel, akkora tudással, hogy érdemben eleget tudjon tenni e sajátos szavazói feladatnak.

A szavazócédulán a jelölteket pártalapon csoportosítják (például Málta, Tasmania), vagy egyénileg, alfabetikus sorrendbe tüntetik fel (Írország) (Hix et.al, 2010: 69). A szavazó elvileg arra van bátorítva, hogy minél több jelöltet rangsoroljon, hogy maximalizálja beleszólási spektrumát, növelve ezzel is az ordinális szavazás demokratikus jellegét.

Ausztráliában például meg van határozva egy minimum szám, amennyit kötelező rangsorolni a szavazat érvényességéért (Farrell, 2011: 125). 1983 előtt a Felsőház tagjainak választásán a szavazat érvényességének feltétele volt, hogy minden szenátor-jelölt legyen rangsorolva. 1983 után engedmény történt: ha 10 vagy több jelölt szerepel a szavazólapon, akkor elég a jelöltek 90%-t rangsorolni (Hix at. al., 2010: 69). Mi több, a törvénymódosítás (tartalmilag) még ennél is továbbment, és azt a lehetőség is felkínálta a szavazónak, hogy nem kötelező a jelölteket rangsorolnia, ha nem akarja, az érvényes szavazathoz elegendő csupán a preferált párt megjelölése (Hix et. al., 2010: 74). Írországban is – ez utóbbihoz hasonló szabály értelmében – a szavazó annyi jelöltet rangsorol, ahányat akar: a szavazat akkor is érvényes, ha a szavazó egyetlen jelöltet jelöl meg (Farrell, 2011: 125).

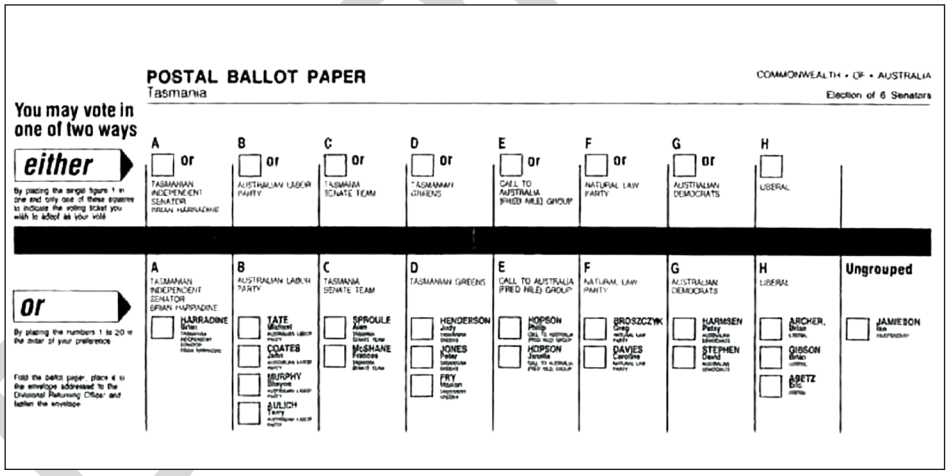
323 Jó példa erre Tasmania, ahol a 2004-es parlamenti választásokon 26 jelöl szerepelt a szavazócéduláin. Ennél még „rosszabb" állt elő az Új-Dél-Ausztráliában zajló 2007-es felsőházi választásokon (STV-t használnak), ugyanis 80 politikai csoportosulás (szervezet, párt) 264 jelöltet sorakoztatott fel 21 mandátum elnyeréséért (Hix et. al., 2010: 74).

DUPress

Általánosságban véve, e fokozatos „engedmények" arra utalhatnak, hogy a felek kevésbé ellenzik a tendenciát: bizonyos mértékben mentesíteni a szavazót az összes induló jelölt preferencia-sorrendben állításának terhe alól. A komplex feladattal szembesülve ugyanis a szavazó elbizonytalanodhat, arra késztetve saját magát, hogy pártja felé forduljon „tanácsért". E szavazói „bizonytalanságot" felismerve, a pártok sem tétlenkednek, és maguk tesznek javaslatot szavazóiknak a jelöltek rangsorolását illetően. E párttörekvés segíthet a szavazón, erősödésével azonban komolyan megkérdőjeleződhet a preferenciális választások egyik alapvető demokratikus erénye, nevezetesen a széles spektrumú tényleges szavazói beleszólás gyakorlata.

A szavazóra irányuló „tehermentesítési" törekvés fejeződik ki egyebek mellett a „donkey-vote" illetve a „ticket-voting" néven ismert kifejezésekben is. Az előző lényege, hogy a szavazó úgy rangsorolja a jelölteket, amilyen sorrendben megjelennek a szavazólapon (ami elképzelhető pártok mentén, netán alfabetikus sorrend alapján, stb.), ami szintén nem a preferenciális szavazás eredeti célját szolgálja (Hix és társai, 2010: 74). Az utóbbi esetében, hogy ha még ideális magnitúdóval is számolunk (3-5 mandátum/ körzet), akkor is érvényesülhet e szavazási „módszer", amely szerint a párt „gondoskodóan" leveszi a terhet a szavazóról, és megmondja (javasolja) neki, milyen preferencia-sorrendet állítson fel vagy fogadjon el (Farrell, 2011: 144).

A következő ábra tulajdonképpen az ausztrál szövetségi (Szenátus) választások egyik szavazólapja, amely jól mutatja a szavazók „tehermentesítését":

Forrás: https://www.google.hu/search?q=ballot+paper+House+of+Representatives

A választóvonal fölött a pártok nevei, a vonal alatt pedig az egyes párthoz tartozó szenátor-jelöltek névsora olvasható. A szavazónak tehát lehetősége van a vonal fölött szereplő preferált párt megjelölésére, de ugyanúgy, lehetősége van a vonal alatti jelöltek rangsorolására. Ha a vonal fölötti pártot jelöli meg, azzal egyben azt is üzeni, hogy elfogadja a párt által javasolt preferencia-sorrendet, azt a rangsort, amelyet a párt már a választásokat

megelőzően leadott a Szavazói Bizottságnak. Az 1983-as változtatás hozadéka, hogy a szavazók túlnyomó többsége élt is ezzel a lehetőséggel,[324] és nem „bajlódott" a jelöltek egyéni alapon történő vagy párthovatartozás szerinti rangsorolásával. Ezzel a lépéssel, az ordinális szavazás mindenképp elveszíti eredeti célját, preferencia-sorrendes jellegét, még akkor is, ha a szavazótól nincs teljesen elzárva az önálló, saját belátás szerinti rangsorolás lehetősége. Az 1983-as változtatás tulajdonképpen eltávolodást jelentett az STV-től, és közeledést a zárt listás arányos (Closed-list PR) rendszer felé.

7.3.3.3 Az STV további (politikai) hatásai

A pártokra, a pártok magatartására és ezzel a pártrendszerre irányuló politikai hatás terén figyelemre méltó, egyfelől, hogy a különböző szempontok mentén (elsősorban etnikailag) tagolt társadalmakban nemcsak a listás rendszerek jelenthetnek egyfajta megoldást, hanem az AV mellett az STV rendszer is. Egyfelől azzal, hogy a törésvonalak mentén tagolt társadalmi csoportok arányos képviseletét eredményezi a törvényhozásban, másfelől – amint az AV kapcsán is kihangsúlyoztam – pedig azáltal, hogy az STV is hozzájárulhat a politikai táborokon belüli pártok és jelöltjeik egymáshoz való alkalmazkodásának, együttműködésének, illetve a *konszocionális* rendszer létrejöttének serkentéséhez.

Mindez arra utal, hogy az STV is kihat a kampány jellegére, megszabja a választás kimenetét, komolyan befolyásolva a pártrendszer szerkezetét, kihat a pártok egymáshoz fűződő viszonyára, illetve befolyással van a pártok és jelöltjeik kapcsolatára. A továbbiakban az STV e kihatásait vizsgálom meg.

A kampány jellege

Úgy tűnik, ordinális jellegéből adódóan az STV (az AV-hez hasonlóan) áthatja a kampány egészét, megszabja annak atmoszféráját, a pártok és jelöltjeik kampánystratégiáját, illetve a kampányban tanúsított magatartását. Ennek kapcsán külön kiemelendő – az STV sajátjaként –az egyes pártokon belüli jelöltek közötti versengés.

A pártokat és azok jelöltjeit az STV elvileg három tábor irányába „mozgósíthatja" a kampány során: saját táboruk, a lehetséges partnerpártok (szövetségesek) szavazótáborai, illetve az egyértelmű „ellenséges" táborok szavazóbázisa felé.

Ami a saját szavazótáborát illeti, egy párt (vagy jelöltjei) elsősorban saját szavazóbázisának megszilárdítására és annak növelésére fokuszál. Ennek érdekében saját programját, a jövőre irányuló elképzeléseit pozitív, ígéretes tervként tűnteti fel a szavazók előtt.

---

324 2004-ben például a szavazók 95.85%-a, 2007-ben pedig 96.78%-a gondolta „jobbnak" csak a párt megjelölését (Hix és társai, 2010: 75).

DUPress

A saját táborán belül maga a párt nem, de jelöltjei egymás ellen is kampányol(hat)nak, és ez képezi az STV-t alkalmazó rendszerek választási kampányának talán legsajátosabb vonását. Egy példával alátámasztva: arról van szó, hogy egy ötmandátumos körzetben például, egy domináns párt indíthat öt jelöltet, de dominanciája ellenére sem garantált, mi több, kevés az esélye annak, hogy minden mandátumot megszerezzen. Ebből adódóan versenyhelyzet alakul(hat) ki az egy párthoz tartozó öt jelölt között. A listás rendszerek esetében az ilyen versengésre minimális eséllyel kerül sor (talán extrém helyzetben, esetleg a szabadlistás választások esetében), többek között azért, mert ezekre a rendszerekre pártcentrikus szavazás jellemző, ellentétben az STV-nél tapasztalható jelölt-centrikus szavazással.[325]

Mivel az STV zömmel többmandátumos kerületekben zajló választást jelent, és mivel kevés a valószínűsége, hogy egy párt minden mandátumot begyűjt, az STV további sajátos hatása (az AV-hez hasonlóan), hogy az adott párt az esetleges szövetséges párt jelöltjei mellett is kampányol, azért, hogy „átszavazás" esetén a párt saját szavazói a szövetséges párt jelöltjeit részesítse előnybe, más, ellenségesebb pártjelöltekkel szemben.[326]

A szövetséges tábor szavazói számára is lehet „üzenete" egy pártnak, hiszen hangsúlyozhatja a két párt együttműködési lehetőségeit, a szövetségre lépés esélyeit és előnyeit, arra kérve tehát a „partnerpárt" szavazóit, hogy ennek megfelelően rangsorolják az ő jelöltjeit a „veszélyes" riválisokkal szemben. Tömören fogalmazva, az STV (bizonyos értelemben az AV-hez hasonlóan) pártszövetségek kialakítására serkenti a pártokat.

Végül, az STV rendszerekben a rivális tábor szavazói felé is szólhat egy párt, még ha kevés eséllyel is, de soha nem kizárt, hogy megnyerjen magának néhány szavazót az „ellenség" táborából.

A pártok és jelöltek saját érdekükben történő, „megszokott" kampányhangulata helyett, az STV többirányú kihatása figyelhető tehát meg, ami a pártok és jelöltek plurális kampánytevékenységében is kifejezésre jut.

Bővebb megvilágításban, egyrészt arról van szó, hogy az STV pártszövetségek kialakítására vagy a meglévő szövetségek erősítésére készteti a pártokat, amelyek nemcsak önmagukért, hanem a lehetséges koalíciós partnerek mellett (velük együttműködve) is kampányolnak. A kampány során tehát az egyes pártok a szövetségeseik programját is jobban megismerik, hiszen ha az ő érdekükben is felszólalnak a kampány során, akkor szükségük is van ilyen ismeretekre. Ami még lényeges, hogy az együttműködésre kész pártok szavazói is képesek jobban összefogni, akár egy konkrét közügyi kérdés mentén is.

---

325 Lényeges, hogy az AV rendszerekben sem kerül sor a párton belüli versengésre a kampányban, mivel itt egyetlen jelöltet indít egy párt, egymandátumos kerületekről lévén szó. Persze, az AV esetében sem kizárt a versengés, de nem a kampányban, hanem azt megelőzően, amikor el kell dönteni, hogy a párt kit indítson a választásokon a potenciális jelöltjei közül (ha több esélyes is van a jelöltségre).

326 Az átszavazásról volt szó korábban, itt azonban újból megjegyzem, ahogy Farrell is kiemeli, a szavazóknak igen nagy választási lehetőségük van, hiszen a rangsorolásban több pártra is leadhatják szavazatukat („they can vote across party lines"). Lásd Farrell, 2011: 125.

DUPress

Ennek alátámasztására egyetlen példát hoznék fel: Észak-Írországban, a Nagypénteki Egyezményt[327] (*Good Friday Agrrement* (GFA) támogató pártok szavazói a sorrendállításban túlnyomó többségben a rangsor felső részére tették az ügyet támogató, és a sorrend alsó felébe helyezték az egyezményt ellenző pártok jelöltjeit (Hix et. al, 2010: 77). Konkrétabban, amikor az egyezmény élénk társadalmi és politikai vitákat szült, olyannyira, hogy a választásokra is kihatott, akkor a Nagypénteki Egyezményt támogató legfőbb erőt képviselő, Ulsteri Unionista Párt (UUP) támogatói előbbre tették az egyezményt ugyancsak támogató Szociáldemokrata és Munkáspárt (SDLP) jelöltjeit az egyezményt ellenző Demokratikus Unionista Párt (DUP) jelöltjeinél, és az SDLP szavazói is előnyben részesítették a UUP jelöltjeit a DUP és más pártok jelöltjeivel szemben. Az STV-nek köszönhető sajátos összefogás körvonalazódott egy fontos közügyi kérdés mentén (Hix et. al, 2010: 77).

Másrészt, az STV hatására, az egyes pártok szövetsége azonban olyan táborok körvonalazódását is eredményezheti, amelyek a társadalom mélyebb konfliktusaihoz és ezzel a pártok közötti konfliktusok növeléséhez járulhat hozzá. Ez jól kimutatható például Észak-Írország etnikai és vallási szempontok mentén tagolt társadalmában.

Harmadrészt, mivel többmandátumos körzetekben alkalmazandó, az STV elsősorban a nagyobb pártok jelöltjeinek egymás közötti rivalizálását fokozza, de a párton belüli feszültségek növeléséhez is hozzájárulhat, főleg akkor, amikor a kampány során a párt új és feltörekvő jelöltjei erős késztetést éreznek a hivatalban levő képviselők legyőzősére. A pártokon belüli viszályok azonban, amint azt Írország is jól példázza, a pártfegyelem és a párkohézió gyengüléséhez vezethetnek.

A választás kimenetele

Mivel korábban volt szó az STV arányosságáról, itt csak annyit jegyzek meg, hogy más arányos választási rendszerekhez hasonlóan, az STV rövid távú hatásainak egyike, hogy arányos kimenetet eredményez. Az egyes pártok szavazatrészesedései és mandátumrészesedései közötti különbségek jóval kisebbek, mint a többségi választási rendszereknél. Kihívó kérdés azonban, hogy az arányos rendszereket milyen módszerek vagy technikák mentén és hogyan lehet rangsorolni, és az sem egyértelmű, hogy a három legfontosabb tényező (választási formula, körzeti magnitúdó, szavazati szerkezet) közül konkrét esetekben mikor és melyik a legalkalmasabb az arányosság megállapítására (Farrell, 2011: 154).[328]

327 Az 1998-ban létrejött *Good Friday Agreement* egy igen jelentős politikai lépésnek számított Észak-Írország béketárgyalási folyamatában. Az egyezmény intézkedések egész sorozatát foglalja magában olyan sarkalatos kérdésekben, mint: az észak-ír kormány típusa és státusza az Egyesült Királyságban; Észak-Írország és az Ír Köztársaság viszonya, illetve Észak-Írország és az Egyesült Királyság kapcsolata.

328 Douglas Rae, klasszikusnak számító munkájában a magnitúdót, majd a formulát véli a legfontosabb tényezőnek, a szavazati szerkezetet nem tartja fontosnak (Rae, 1967). Tőle eltérően Arend Lijphart, a szavazati szerkezetet is jelentősnek tartja, de a képviseleti testület nagyságának szerepére is felhívja a figyelmet az arányosság tekintetében (Lijphart, 1990, 1994). Taagepera és Shugart szintén a körzeti magnitú-

DJPress

Az STV kimenetének arányossági indexét más arányossági rendszerekkel való közvetlen összevetése (amint már említettem) azért sem problémamentes, mert a listás rendszerekben kategorikus, az STV-ben többnyire ordinális szavazást alkalmaznak, megnehezítve ezzel az összehasonlítást a párt-centrikus és a jelölt-centrikus szavazás eredményei között.

Az STV-ből adódó arányos eredmény már rövidtávon befolyásolja a törvényhozó testület pártösszetételét, a lehetséges kormánykoalíciók formálódását, illetve a parlamenti és kormánydöntések mikéntjét. Mindezek mindenképp befolyással lehetnek az STV hosszú távú kihatásaira, többek között a pártrendszer számszerinti alakulására, az erőviszonyok mikéntjére, a pártok közötti verseny jellegére, valamint a pártrendszer és a kormányzat stabilitására.

Az STV-t alkalmazó társadalmakban a választási eredmények hatásai (figyelembe véve a kampány jellegéből adódó hatásokat is) közül a következőket emelném ki: egyrészt, *a pártrendszer instabilitása* (kisebbségi vagy koalíciós kormány, valamint a pártok számának növekedése) (Farrell, 2011); az STV jellegéből (többnyire a körzethez kötődő egyén-centrikus szavazás, illetve a pártjelöltek közötti viszálykodás következményeként) adódó *erős lokalizmus* kialakulása (Copeland, 2010); a mélyen tagolt társadalmak *törésvonalainak erősödése* (Copeland, 2010; Mitchell, 2014); végül, de nem utolsó sorban, a párt és jelöltjei közötti sajátos viszonyból adódó *pártfegyelem és pártkohézió lehetséges* g*yengülése* (Copeland, 2010).

A pártrendszer (és általában a politika) instabilitása kapcsán Írország egy igen jó példa, nem véletlen, hogy az STV kritikájaként is említhető, hogy instabillá teheti a pártrendszert és a kormányt. Tény, hogy az ír pártrendszer valamikor viszonylag stabil két és fél pártrendszernek volt tekinthető, amelyben a két domináns párt egyike a Sinn Féin-ből való kiszakadással, 1926-ban létrejött jobb-közép, liberál-konzervatív Fianna Fáil, a másik pedig az 1933-ban több kisebb párt szövetségéből létrejövő jobb-közép, keresztény-demokrata Fine Gael (A kis pártok között megemlíthetjük az 1912-ben létrejött szociál-demokrata Munkáspártot (Labour Party), illetve az 1905-ben létrehozott, s mindkét Írországban aktív pártként működő bal-közép, nemzeti pártként tevékenykedő Sinn Féin-t).

Az 1980-as évektől ez a felállás fokozatosan megváltozott és az ír pártrendszer mára többpártrendszerré alakult (Farrell, 2011: 144), igaz, e váltás elsősorban nem a parlamenti pártok számában, hanem a két domináns párt mandátumrészesedésének fokozatos (de eléggé mérsékelt) csökkenésében követhető nyomon leginkább.[329]

dót teszik az élre, (Taagepera & Shugart, 1989, 11. fejezet: 112–116), míg Richard Katz összetettebbnek látja a kérdést, mondván, hogy az arányos és a nem arányos rendszerek közötti megkülönböztetésben a formula az elsődleges tényező, az arányos rendszerek önmagukban történő vizsgálatában, illetve e rendszerek összehasonlításában, úgy tűnik, a körzeti magnitúdó kerül inkább az élre (Katz, 1997).

329 A parlamenti pártok száma tekintetében nem történt jelentős változás, hiszen a 20-as években hat, a 80-as évek után zömmel hét, 2016-ban nyolc párt került a parlamentbe. A változás tehát inkább a pártok közötti erőviszonyokban mutatható ki: az 1920-as évektől a 80-as évek végéig a két nagy párt együttvéve 70–87 % közötti mandátumrészesedést mondhatott magáénak, mely aztán a 2000-es évektől 70% alá, 2016-ban például már 57% alá csökkent. E változás az effektív pártszámmal érzékeltethető leginkább. Lásd ‚Elections in the Republic of Ireland' (https://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_the_Republic_of_Ireland) (Letöltve 2018.09.20)

A kormány-instabilitást illetően Írországban zömmel kisebbségi vagy koalíciós kormányok jönnek létre, ami a kormány stabilitását kérdőjelezheti meg (Gallagher, 2010: 205), annál is inkább, mert amíg 1932–1969 között csupán négy kormánycserére került sor (vagy a Fianna Fáil egymagában, vagy a Fine Gael a Munkáspárttal koalícióban került kormányra), addig az 1973–2007 közötti időszakban a legtöbb választásokat követően valamilyen kormánycsere történt (Farrell, 2011: 144).

Itt kiemelendő azonban, hogy Farrell álláspontja nem annyira egyértelmű, hiszen az STV-t az 1920-as években vezették be, a többpártrendszer irányába tapasztalható eltolódás viszont a 80-as, 90-es évektől kezdődött, és a kormány instabilitásának kezdete is a 70-es évektől datálható. Ebből arra következtethetünk, hogy az STV hozzájárulása mellett más tényezők is jelentős szerepet játszhattak ebben, annál is inkább, mert más társadalmakban is tapasztalhatók hasonló változások, miközben nem STV-t használnak.

Igaz, hogy az ír pártrendszeren belül egyfajta stabilitás is tapasztalható, hiszen a domináns pártok maradtak, a kis pártok számára viszont szerény esélyek mutatkoznak hatalmuk jelentősebb növelésére, ettől eltekintve az instabilitás fokozódó jelei azért nyomon követhetők.

Ami a lokalizmust illeti,[330] talán az STV rendszer egyén-centrikus jellegéből indulhatunk ki, ami a maga során azt jelenti, hogy a jelöltek fokozottabban kötődnek a körzetükhöz, mint a pártlistás rendszerek jelöltjei, illetve, hogy sorsuk jóval nagyobb mértékben függ egyéni képességeiktől és szavazatokat jelentő teljesítményüktől, mint a párt-centrikus rendszerekben. Ebből adódóan, a győzelem érdekében személyi népszerűség-növelésbe kezdenek más pártok, szükség esetén saját pártjuk rivális jelöltjeivel szemben.

Korábban is említettem, hogy az egy párthoz tartozó jelöltek közötti rivalizálás könnyen bekövetkezhet, mivel a többmandátumos körzetben a nagypártok nem viszik el az összes lehetséges mandátumot, ezért jelöltjeik párkohéziót gyengítő rivalizálásba kezd(het)enek a megszerezhető mandátumokért. Ez viszont biztos út lehet a belső viszályok, a párton belüli konfliktusok növelése irányába, főleg a nagyobb pártok esetében. Az egyént-centrikusabb szavazás tehát a jelöltek kötődését és kötelességüket, ezáltal a lokalizmust erősítheti.

Önmagában nincs gond azzal, mit több, demokratikus értéknek minősül, ha a jelölt szorosabban kötődik az őt megválasztó szavazók körzetéhez, az viszont már gondot okozhat, ha a jelöltet túlzott mértékben kötik a lokális ügyek, és ha elsődlegesen a saját lokális népszerűségére fokuszál. Ez nemcsak a párkohézióra lehet kihatással, de a nemzeti politika rovására is mehet (Copeland, 2010: 29).

---

330 Tévedés lenne azt hinni, hogy a kampány jellege, az arányos eredmények kihatásai, a lokalizmus illetve a pártok és jelöltjeik viszonya olyan tényezők, amelyek éles vonallal elválaszthatók egymástól. Ellenkezőleg, ezek közvetlen összefüggésben vannak, mi több, interdependensek is lehetnek egymással. Éppen ezért, bemutatásuk sorrendje többféleképpen is elképzelhető. A magam részéről a fent látható sorrendet választottam.

DUPress

Harmadsorban, a lokalizmus mellett, az STV a törésvonalak fokozottabb mélyítéséhez is hozzájárulhat, főleg a mélyen (főleg etnikai és vallási szempontok mentén) tagolt társadalmakban. Írországról ez kevésbé mondható el, hiszen viszonylag homogén társadalmat mondhat magáénak, Észak-Írországra viszont jóval inkább jellemző a mély tagoltság, hiszen éles vallási és etnikai törésvonalak szelik át az észak-ír társadalmat (Gallagher, 2000 In Copeland, 2010: 30).

A jelentősebb pártok vagy az egyik vagy a másik tábor támogatását élvezik, és dominanciájuk ellenére egyik sem érez komolyabb késztetést arra, hogy a többmandátumos körzetekben megszólítsák a másik tábor szavazóit. Ez leginkább azzal magyarázható, hogy a kvótának megfelelő mandátumszerzési küszöb viszonylag alacsony, elég tehát a pluralitás egy-egy jelölt megválasztásához, és ezt a nagy pártok saját táboruk szavazóitól kapott támogatással viszonylag könnyen elérhetik. Egy-egy mandátum megszerzéséhez elég a körzet egyik vagy másik koncentráltabb részterületének megnyerése, az máris mandátumot eredményezhet, és nincs szükség tehát más pártok támogatói felé nyitni, a nagy pártok e nélkül is sikeresek lehetnek (Copeland, 2010: 30).

Mi több, kiderül, hogy azok a pártok, amelyek a törésvonalak átlépésével a társadalom egészére történő terjeszkedéssel próbálkoznak, többnyire kudarcot vallanak támogatottságuk tekintetében. A Zöld Párt (Green Party), a Munkáspárt (Workers' Party), vagy az Észak-ír Szövetség Pártja (Alliance Party of Northern Ireland) a legfőbb pártok, amelyek a törésvonalak átívelésével a nemzet egészét próbálták „lefedni", de nem is játszanak meghatározó szerepet az észak-ír pártrendszerben.

Az utóbbi húsz esztendőben e pártok közül az Észak-ír Szövetség Pártja volt a legsikeresebb, a maga 5.2–8.8% közötti mandátumrészesedésével.[331] A két legnagyobb párt, a Demokratikus Unionista Párt (DUP: Democratic Unionist Party), illetve a Sinn Féin a 2017-es észak-ír választásokon például a mandátumok 31, illetve 30%-át gyűjtötték be. A két legmegosztóbb pártról van szó nemzeti vitákban, és mindkét párt hatékonyan fordítja saját javára a mély törésvonalakat. Voltaképpen politikai tőkét kovácsolnak a megosztottságból (Copeland, 2010: 31), ellentétben a nemzet egészének lefedésére törekvő kispártokkal.

Kiderül tehát, hogy az STV jutalmazza azokat a pártokat, amelyek lokálisabb stratégiát követnek, olyan értelemben, hogy egy-egy törésvonal mentén tagolt homogénebb támogatói csoportra fokuszálnak. Ezeknek a pártoknak az első körben többnyire sikerül – a kvóta alapján – mandátumhoz jutniuk a többmandátumos körzetekben (Copeland, 2010: 31).

Mindebből arra lehet következtetni, hogy az STV mélyítheti a társadalmi csoportok közötti szakadást, miközben bünteti a törésvonalakat áthidalni vagy mérsékelni próbálkozó pártokat. Úgy tűnik tehát, hogy az STV jobban szolgálja a társadalmi tagoltság erősödését, mint a nemzet egészére kiterjedő egységesítésre irányuló törekvést. Ezt a maga során az észak-ír unionisták és nacionalisták eléggé szélsőséges példája is alátámasztja. Ez

331 Lásd ‚Elections in Northern Ireland' (https://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_Northern_Ireland) Letöltve 2018.09.18)

a jelenség enyhébb formát ölt a homogénebb társadalmat magáénak mondható Írországban, ahol azonban az STV fokozottabb feszültséget okozhat az egyes pártokon belül.

Végül pedig, az STV pártfegyelmet és pártkohéziót gyengítő hatása kapcsán tulajdonképpen az egyes pártokon belüli jelöltek közötti viszonyra, pontosabban a „jelöltviszályokra" kell elsősorban gondolnunk. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy a lokalizmus és a többnyire jelölt-centrikus szavazói magatartás milyen viszonyhoz vezet a párt és jelöltjei között, az STV esetében.

A kampány jellege és a lokalizmus kapcsán utaltam már arra, hogy a pártok (és jelöltjeik) nemcsak önnön érdekükben, hanem a szövetséges pártok viszonylagos sikeréért is kampányolnak, de ennél fontosabb, hogy az egyes pártokon belül is komoly versengés alakulhat ki az egyes jelöltek között.

Míg a listás rendszereknél a jelöltek egységes érdeke, hogy a párt minél több szavazatot kapjon (és ezért a jelöltek nem kampányolnak egymás ellen), addig az STV esetében, a jelöltek elsősorban saját szavazataik számszerinti növelése érdekében cselekednek. Sikerük persze a párthovatartozástól is, de jelentős mértékben attól függ, hogy jelöltként mekkora népszerűségre képesek szert tenni saját körzetében más pártok, illetve saját pártjának jelöltjeihez képest. A fokozott lokalizmus, illetve a jelölt-centrikus szavazói magatartás eltávolíthatja a jelöltet saját pártjától, szembeállíthatja őt pártjának más jelöltjeivel, és ennek révén, a párton belüli csoportok közötti feszültségnövelő klikkesedések körvonalazódhatnak (Copeland, 2010: 29), amelyek a pártfegyelem, illetve a pártkohézió gyengüléséhez járulhatnak hozzá.

A párton belüli jelöltek közötti versengés érzékeltetésére jó példa Írország, ahol a választásokon végzett felmérések alapján kiderül, hogy a párton belüli konfliktus-növelés egyik fő forrása, hogy a szavazók jelentős része gyakran a preferált pártjuk új jelöltjeit teszik előrébb a sorrendbe a már képviselőként tevékenykedő, „bejáratott" hivatalnokokhoz (*incumbents*) képest (Hix és társai, 2010: 77; Copeland, 2010: 28). Ez esetben tehát a „hivatalban lévők" és a „hivatalra törők" között húzódik a viszályt keltő határ, ennek ereje vagy mértéke azonban összefügg a párt nagyságával.

Írországban például kimutatható, hogy a pártok nagysága közvetlen összefüggésben van azzal, hogy a „feltörekvő" jelöltek milyen arányban győzik le a hivatalban lévő párttársaikat. Az 1927–1997 közötti időszakban például ez a győzelmi arány átlagosan 33%-ra tehető. A kispártok közé sorolandó Munkáspárt esetében ez az index csupán 2.9%-os, míg a két domináns párt kisebbike, a Fine Gael, esetében ez az érték 37.2%-os, a nagyobbik pártnál, a Fianna Fáil-nál, ez a szám 55.7%-ra emelkedik (Copeland, 2010: 28).[332]

Ennek magyarázata egyfelől abban keresendő, hogy a többmandátumos kerületekben a kispártok tudatában vannak annak, hogy csekély esélyük van több mandátum

332 A lényegen nem sokat változtat, hogy az azóta eltelt időszakban az erőviszonyok jelentősen átrendeződtek, olyannyira, hogy 2011-bn például a Fine Gael 76, a Munkáspárt 37 mandátummal az első két helyre került, a Fianna Fáil a maga 20 mandátumával a harmadik helyre csúszott vissza. Igaz, 2016-ban második helyen végzett 44 mandátummal, de a Fine Gael továbbra is a vezető párt (50 mandátum). Lásd ‚Irish General Elections' (https://en.wikipedia.org/wiki/Irish_general_election,_2016 (letöltve 2018. 09.20)

L'Harmattan

elnyerésére, nekik egyetlen mandátum megszerzése is komoly sikert jelent. Éppen ezért e pártok nem annyira a párton belüli jelöltek rivalizálásra, mint más pártok jelöltjeinek legyőzésére koncentrálnak.

Másfelől, a hivatalban lévő képviselők párttársaik általi legyőzésének aránya azért is lehet szerényebb a kis pártok esetében, mert eleve jóval kevesebb hivatalnokkal rendelkeznek (ha egyáltalán igen), mint a nagy pártok. E kevés hivatalnok „pozíciója" stabilabb lehet a párton belül, ezért legyőzésük valószínűtlenebb.

Ami viszont a nagy pártokat illeti, ők tudatában vannak, hogy több mandátum elnyerésére esélyesek az egyes körzetekben, jelöltjeiknek ezért egyenlő súllyal kell megküzdeniük a párton kívüli, illetve a párton belüli jelölttársaikkal. Mivel a nagy pártok szám szerint jóval több hivatalban lévő képviselővel rendelkeznek, az új, feltörekvő, és a szavazók által gyakran támogatott „friss" jelöltek teljes erőbedobással törekedhetnek tapasztalt társaik legyőzésére. Az adatok azt igazolják, hogy ez irányú törekvésük nem hiábavaló.

Záró gondolatként, a zömmel jelölt-alapú STV a politikusok személyi elismertségének, az egyéni felelősségtudatnak és elszámoltathatóságnak, és nem utolsó sorban a jelöltek közötti versengésre való késztetésnek a növeléséhez járul hozzá. Másfelől azonban, a jelölt-centrikus szavazás a pártfegyelem és pártkohézió, illetve a parlamenti pártfrakciók belső fegyelmének lazulásához vezethet (Hix és társai, 2010: 78). Éppen ezért nem tűnik túlzásnak és meglepőnek az a gondolat, hogy ha választási lehetőség előtt állnának, a pártok vezetőrétege zömmel elfordulna az STV szavazástól, és inkább a zárt-listás rendszert preferálná, míg a szavazók többnyire a szabad-listás, illetve az STV (vagy az AV) rendszerek mellett állnának ki.

DUPress

A következő táblázat az STV „népszerűségét”, alkalmazásának helyszíneit mutatja be:

6.81 Táblázat

Területi-politikai egység		**Parlamenti választás**		**Időszak**
Állam	**Tartomány**	**Alsóház**	**Felsőház**	
Írország		X		1922-től
Írország			X	1922-től
Málta		X		1921-től
Észak-Írország		X		1973-tól
Ausztrália			X	1949-től
Észtország			X	1990
	Tasmania	X		1907-től
	Új-Dél-Wales	X		1918–1926
	Új-Dél-Wales		X	1978-tól
	Dél-Ausztrália		X	1982-től
	Nyugat-Ausztrália		X	1989-től

Forrás: Reilly, 2001

Tény, hogy nem sok országban alkalmazzák e módszert, de az is való, hogy ennyi is elég ahhoz, hogy komoly gyakorlati jelentőséget tulajdonítsunk az STV-nek. Vizsgálata, empirikus elemzése az Ausztráliában honos AV rendszerhez hasonlóan indokolt (mint ahogyan indokolt az ordinális szavazási eljárások alapját képező Borda és Condorcet módszerek, illetve ezek továbbgondolt változatainak komolyabb tanulmányozása is).

DUPress

8. „ELLENŐRZŐ" KRITÉRIUMOK

Más eljárásokhoz hasonlóan, a preferencia-sorrendes választások esetében is keressük a választ arra, hogy hol, mikor, melyik módszert és miért alkalmazzuk, és mi az oka, hogy az egyik módszert alkalmasabbnak, „elfogadhatóbbnak" tartjuk, mint a másikat. Még úgy is kitartunk általában e válaszadás próbálkozása mellett, ha nem is pontosítjuk igazán az adott eljárás „méltányosságának" jelentését. Erre utal többek között az a magától értetődő törekvés, hogy egy-egy választási rendszer elméleti vagy empirikus tanulmányozása során elengedhetetlennek véljük a vizsgált rendszer „előnyeinek" és „hátrányainak" részletes bemutatását, hiszen az „előnyök és hátrányok" felsorakoztatásával tulajdonképpen a vizsgált eljárások célszerűségét, hatékonyságát vagy elfogadhatóságát, esetleg demokratikus jellegét szándékozzuk kihangsúlyozni.

A választási rendszerek kiválasztási szempontjainak ismertetése során is kihangsúlyoztam (lásd 4.6) az eljárás és a kimenet megkülönböztetésének fontosságát, a folyamat belső sajátosságainak mikéntje és a választás arányossága közötti differenciálás jelentőségét. A következőkben, olyan kritériumok bemutatására kerül sor, amelyek révén „ellenőrizhetők" a preferencia-sorrendes eljárások mivolta, inherens világuk jellege. E kritériumok segítségével ugyanis ki lehet mutatni, egyfelől, a vizsgált módszerek konzisztens (vagy inkonzisztens), matematikai-logikai szempontból elfogadható (vagy elfogadhatatlan), paradoxonmentes (vagy ellentmondásos) voltát, és rá lehet világítani, másfelől, e módszerek „méltányosságára", (vagy kevésbé méltányos voltára), a demokrácia szempontjából való „elfogadhatóságára" (vagy kevésbé elfogadható jellegére). [333]

A továbbiakban tíz kritérium „bevezető" jellegű bemutatására vállalkozom: az első öt közelebb áll bizonyos matematikai-logikai elvekhez, elvárásokhoz, míg a második öt inkább „méltányossági", vagy (demokratikus értékek szem előtt tartásával) „elfogadhatósági" jegyeket hordoz magában. E „méltányossági kritériumoknak igazaknak kellene lenniük a józan ész keretein belül, de a valóságban azonban nem mindig igazak"[334] Mielőtt azonban belekezdenék e feladatba, „méltányossági" szempontból szeretném kiemelni a szavazatok „tisztaságának" (központi fontosságú) kérdését.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy bármikor fennáll annak lehetősége, hogy a szavazó őszintén vagy őszintétlenül szavaz. Az őszinte szavazás (ideális esetben) azt jelenti, hogy a szavazó arra a jelöltre adja le voksát, aki a programjában meghirdetettek alapján a leginkább képviseli a szavazó politikai nézeteit, értékrendjét és őszinte

333 Az egyik-másik sorrendes módszer korábbi bemutatása kapcsán utaltam néhány olyan szempontra, amelyet itt újból (de bővebben) ismertetek. Tulajdonképpen a kritériumok bemutatására, egy-egy példával történő szemléltetésre kerül itt sor.

334 „The Fairness Criteria are things that should always be true according to common sense, but aren't always true in reality" (http://www.austincc.edu/hannigan/Math1513/notesCh1.pdf) (Letöltve 2018.08.10)

meggyőződését, illetve aki személyi kvalitásai, politikai rátermettsége és kompetenciája révén a legígéretesebb jelöltnek tűnik a szavazó szemében a képviseleti, esetleg kormányzati feladatra.

Őszintétlen a szavazat, ha a szavazó nem az előbb felsorolt szempontok mentén, hanem fondorlatos szándékok, leplezett (vagy nyílt) célok, egyéni vagy más érdekek alapján helyezi egyik-másik jelöltet a sorrend élére vagy végére, azért hogy győzelemre segítse az egyik jelöltet, és hogy csökkentse győzelmi esélyeit egy másik jelöltnek.

A manipulatív, stratégiai szavazásnak mindenképp morális vonzata van, feltárása, nyomon követése vagy ellenőrzése sajnos igen nehéz (majdnem lehetetlen). A preferencia-sorrendes választási módszerek között azonban mégis van különbség e téren, hiszen egyes eljárások érzékenyebbek, azaz megnehezítik a stratégiai szavazás kihatását a végső eredményre, míg más módszerek jóval nagyobb teret engednek a manipulatív szavazás „torzító" hatásainak.[335]

8.1 MATEMATIKAI (LOGIKAI) KRITÉRIUMOK

8.1.1 Tranzitivitás-kritérium

Ha azt mondjuk, hogy három mennyiség páronként „tranzitív" relációban van egymással, ez azt jelenti, hogy a fennálló reláció „láncszerűen" tovább adódik egyik párról a másikra. A tranzitivitás lényege tehát, hogy ha X > Y és Y > Z, akkor X > Z. Analóg módon, ha János súlyosabb, mint Péter, Péter súlyosabb, mint István, akkor Jánosnak súlyosabbnak kell lennie, mint Istvánnak.[336] A sorrendes eljárásokban megtörténhet, hogy a három alternatíva egyenlőtlenségi láncszerű relációja borul, aminek következtében: X > Y, Y > Z, és végül Z > X. Ez logikai ellentmondás, matematikai képtelenség, ami a választás kimenete szempontjából eredménytelenséghez vezet (vagyis nem lehet győztest hirdetni). Ez az abszurd helyzet a preferenciális szavazások esetén a páros összehasonlításos eljárás sajátja, sem a relatív többség, sem az arányos rendszerek esetében nem fordul elő. a legelemibb példája a már korábban is bemutatott három szavazó, három alternatív esete:

335 A stratégiai szavazásra itt nem fogok példát felhozni. A Borda-módszernél ismertetett példa, úgy gondolom, jól mutatja a stratégiai szavazás buktatóit, morális jellegét, a kimenetre gyakorolt manipulatív hatását.

336 Az egyenlőtlenségi reláció mellett a „nagyobb vagy egyenlő" (≥), és az „egyenlő" (=) relációk is tranzitív láncrelációt jelenthetnek három alternatíva között.

DUPress

8.1 Táblázat

I.	II.	III.
a	b	c
b	c	a
c	a	b

Forrás: Saját táblázat

Az *a* legyőzi *b*-t 2:1-re, *b* győz *c* felett 2:1 arányba. A tranzitivitás értelmében *a*-nak le kellene győznie *c*-t, ennek azonban az ellenkezője történik, vagyis *c* győz *a* fölött, és ezzel a lánc-reláció megszakad. A körfogásos vagy körbeveréses állapot matematikai paradoxon.

A tranzitivitás értelmezésének talán egy pontosabb megfogalmazása a következő lehet: három alternatíva között logikailag tranzitív reláció áll fenn, ha a szavazó az esetek több mint felénél *a* és *b* közül *a*-t és az esetek több mint felénél *b* és *c* közül *b* választja, akkor az esetek több mint 50%-ánál *a* és *c* közül *a* lehetőséget kell választania. Nem tűnik meglepőnek, hogy a preferenciák tranzitivitása vagy tranzitív jellege a racionális döntések és választások alapszabályaként van nyilván tartva, mi több, a választások során az egyik legfontosabb kritérium, amelynek eleget kell tenni a döntés során a várható kimenet, a haszon szempontjából (Tversky, 1969: 31–48). Ilyen értelemben, mondja Tversky, ha valaki a teát preferálja a kávéval szemben, a kávét a tejjel szemben, akkor nem választhatja a tejet a teával szemben csak akkor, ha súlyosan megsérti a konzisztencia normáját vagy axi**ó**máját. Az intranzitív preferencia a racionális döntés megsértését, felrúgását jelenti, ettől függetlenül, az emberek mégis gyakran hajlanak intranzitív döntések felé. Ez nem azt jelenti, hogy a döntést hozó személyek irracionálisak, hanem inkább azt, hogy számos (ösztönző) tényező játszhat közre (megjelenés, szerep, konkrét témán túli szempontok figyelembe vétele, feladat jellege, stb.), amelyek olyan hatásokat gyakorolhatnak a folyamatokra, hogy a matematikai logika nem képes követni vagy lefedni azokat (Regenwetter et. al., 2011).[337]

Ami viszont a választásokat illeti (és itt a Condorcet-féle eljárás családjába tartozó módszerekre gondolok elsősorban), nem pszichológiai szempontok, és nem a beavatott szereplőkre ható kívülálló tényezők játszanak elsődlegesen szerepet, hanem a győztes alternatíva kiválasztási mechanizmusának jellege, valamilyen inherens vonása, amely az egyes szavazók konzisztens lineáris rangsorolását paradoxonná aggregálja. Arról van szó ugyanis, hogy a bináris relációk egy adott ponton intranzitív láncrelációba (körbeverésbe) torkollnak, lehetetlenné téve a győztes kiválasztását. A fenti példa kiválóan alátámasztja mondandómat, és érzékelteti a probléma komplexitását.

337 Érdekes szemléltető példával érzékeltetik a szerzők a tranzitív lépések intranzitív (körbeverések) esetét a doktoranduszhallgató és szakmai irányítója közötti találkozások kapcsán. A példa lényege, hogy a hét három napján találkoznak, és mindösszesen három helyszín merül fel, de minden alkalommal két felkínált lehetőség közül választ a témavezető. Kiderül, hogy a páros lehetőségek tranzitív láncszerű reakciója nem irracionális döntések, hanem egy olyan tényező hatására bomlik meg és alakul intranzitív láncrelációvá (a doktorandusz szemében), amely kívül esik a tárgyalt lehetőségeken. Lásd bővebben Regenwetter–Dana–Davis-Sober , 2011: 43.

DUPress

8.1.2 Konzisztencia-kritérium

E kritérium lényege, hogy ha egy több körzetre bontott választási egység körzeteiben hasonló eredmények születnek (például minden egyes körzetben az *a* jelölt győz), akkor a körzetek egyesítésével kapott egységes területen ugyanazt az eredményt kell kapnunk (Woodall, 1994: 8–15).[338]

A példában (az alternatív szavazást használom) a teljes választási egység két kerületre van bontva. Az elsőben 15, a másodikban 18 szavazó rangsorol három jelöltet (pártot) a következő preferencia-sorrend alapján:

Első kerület:

8.2 Táblázat

6	**3**	**6**
a	*b*	*c*
b	*a*	*b*
c	*c*	*a*

Forrás: Saját táblázat

Az alternatív szavazási eljárás értelmében nincs győztes, hiszen senki nem ért el abszolút többséget, b jelölt kiesik, mivel neki van a legkevesebb első helyezéses szavazata, és ennek alapján a következőképpen alakul az állás:

8.3 Táblázat

6	**3**	**6**
a	*a*	*c*
c	c	a

Forrás: Saját táblázat

Világos, hogy *a* jelölt az első kerület abszolút többségi győztese 9 szavazattal.

338 Elemi szinten: ha egy kosár körtét, és egy másik kosár szintén körtét tartalmaz, és úgy döntünk, hogy a két kosár gyümölcsöt egy üres tárolóba öntjük, akkor a tárolóban egyesített gyümölcsnek körtének kell lennie, ellenkező esetben az egész folyamat inkonzisztens.

DUPress

Második kerület:

8.4 Táblázat

6	**8**	**4**
a	*b*	*c*
b	*a*	*a*
c	*c*	*b*

Forrás: Saját táblázat

Ebben a kerületben sincs első-körös győztes, ezért *c* jelölt kiesik. A sorrend alakulása:

8.5 Táblázat

6	**8**	**4**
a	b	a
b	a	b

Forrás: Saját táblázat

Az *a* pártnak ebben a kerületben is sikerült győznie a maga10 szavazatával.

A következő lépésben arra vagyunk kíváncsiak, hogy mi történik, ha a két kerület szavazatait egyesítjük. A két egység egymásmellé helyezésével a következőt kapjuk:

8.6 Táblázat

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
6	**3**	**6**	**6**	**8**	**4**
a	*b*	*c*	*a*	*b*	*c*
b	*a*	*b*	*b*	*a*	*a*
c	*c*	*a*	*c*	*c*	*b*

Forrás: Saját táblázat

Világos, hogy az I. és a IV., illetve a II, és az V. oszlopok összevonhatók. Az is világos, hogy a III. és a VI. oszlopok nem vonhatók össze, hiszen a jelöltek rangsora nem azonos. Tehát:

DUPress

8.7 Táblázat

12	**11**	**6**	**4**
a	*b*	*c*	*c*
b	*a*	*b*	*a*
c	*c*	*a*	*b*

Forrás: Saját táblázat

Mivel nincs győztes az első körben, a *c* jelölt kiesik (10 szavazattal), a következőképpen alakítva a sorrendeket:

8.8 Táblázat

12	**11**	**6**	**4**
a	*b*	*b*	*a*
b	a	a	b

Forrás: Saját táblázat

Láthatjuk, hogy *a* jelölt 16, *b* jelölt 17 alkalommal van első helyen, így *b* a győztes. A részegységek egyesítésével a győztes kiléte megváltozott. Ebből következik, hogy az alternatív szavazás nem tesz eleget a konzisztencia kritériumnak.

8.1.3 Monotonitás-kritérium

A monotonitási kritérium értelmében nem csökkenhet egy jelölt győzelmi esélye azért, mert X számú jelölt nagyobb támogatást tanúsított irányába (előbbre helyezte a rangsorban), vagy nem növekedhet a jelölt győzelmi esélye azzal, hogy X számú jelölt szerényebb támogatásban részesítette (hátrébb tette a rangsorban).[339]

A példában (az alternatív szavazás szerepel) 64 szavazó a következő felállásban rangsorol három jelöltet:

339 Kiemelendő, hogy nem beszélhetünk monotonitásról, ha a szavazók nem egy, hanem több jelölt helyét is megváltoztatják preferencia-sorrendjükben.

DUPress

8.9 Táblázat

18	3	20	3	10	10
a	*a*	*c*	*c*	*b*	*b*
b	*c*	*b*	*a*	*c*	*a*
c	*b*	*a*	*b*	*a*	*c*

Forrás: Saját táblázat

Az *a* = 21; *c* = 23; *b* = 20 szavazat mellett *b* jelölt kiesik, mivel nincs abszolút győztes, és ő rendelkezik a legkevesebb első helyezéses szavazással. Ezek után az állás:

8.10 Táblázat

18	3	20	3	10	10
a	*a*	*c*	*c*	c	a
c	c	a	a	a	c

Forrás: Saját táblázat

Az *a* jelöltnek 31 (18 + 3 + 10), míg a *c* jelöltnek 33 (20 + 3 + 10) szavazatot sikerült begyűjtenie, tehát *c* a győztes.

Most tételezzük fel, hogy a második oszlop két szavazója előre „ráérez" e győzelemre, és eredeti preferencia-sorrendjükkel ellentétben, most erősíteni szeretnék *c* pozícióját, még biztosabbá szeretnék tenni győzelmét, ezért – meggondolva magukat – megcserélik eredeti sorrendjüket és *c*-t teszik az élre, *a*-t pedig a második helyre. Nézzük, mi történik:

8.11 Táblázat

18	1	2	20	3	10	10
a	*a*	*c*	*c*	*c*	*b*	*b*
b	*c*	*a*	*b*	*a*	*c*	*a*
c	*b*	*b*	*a*	*b*	*a*	*c*

Forrás: Saját táblázat

DUPress

Világos, hogy *a* jelölt rendelkezik a legkevesebb első helyezéses szavazattal (18 + 1), ezért kiesik:

8.12 Táblázat

18	1	2	**20**	**3**	**10**	**10**
b	*c*	*c*	*c*	*c*	*b*	*b*
c	*b*	*b*	*b*	*b*	*c*	*c*

Forrás: Saját táblázat

A két szavazó preferencia-sorrendjének felcserélésével *b* jelölt 18, *c* pedig mindössze egy vokkssal növeli szavazatainak tárházát. A következmény egyértelmű: 38 szavazattal *b* legyőzi a 26 szavazatos *c* jelöltet. A módszer tehát nem tesz eleget a monotonitási kritériumnak.

8.1.4 Jelentéktelen (érdektelen) alternatívától való függetlenség-kritérium (IIA: Independence of Irrelevant Alternatives)

Az IIA a döntéselmélet és a társadalomtudományokban használt „axióma", mely tulajdonképpen a racionális egyéni viselkedés és az egyéni preferenciák racionális aggregálására vonatkozik, noha értelmezése kontextus-függő is lehet. Hétköznapi értelemben e kritérium lényege, hogy ha egy jelölt győz, de közben néhány vesztes jelölt visszalép, a jelöltnek továbbra is győztes pozícióban kell lennie. Bonyolultabb, de pontosabb megfogalmazásban, halmazelméleti terminusban kifejezve: ha ‚S' halmazból X elemet választom ki, miközben X része az ‚S' halmaz ‚S_1' részhalmazának, akkor a részhalmazból történő választásomnak továbbra is X-re kell esnie, azaz az S halmaz által tartalmazott „többletelemek" kizárásával az X melletti „elköteleződésem" (a választás kimenete) nem változhat meg. Tételezzük fel, hogy S = {*a*, *b*, *c*, *d*, *e* }, melynek részhalmaza, S_1 = {*a*, *c*, *e* }. Ha az ‚S' halmaz elemeiből *c*-re esik a választásom, de, ha ‚S'-ről ‚S_1'-re változna meg a rendelkezésre álló alternatívák halmaza, nekem akkor is *c* elem mellett kell döntenem, választásom másként irracionális (vagy őszintétlen),[340] hiszen két jelentéktelen, azaz mellőzött elem {*b*, *d*}. kizárása nem befolyásolhatja döntésemet.

Ha tehát *a* és *b* jelöltek versenyében *a*-t preferálom, és közben kiderül, hogy *c* is indul a választásokon, akkor a *c* jelöltet bárhová helyezhetem preferencia-sorrendemben, de észszerű keretek között *c* jelölt megjelenése nem változtathatja meg az *a* és *b* között korábban felállított preferencia-sorrendemet (A példában a *c* képezi a „jelentéktelen" alternatívát *a* és *b* relációjának vonatkozásában).

340 E kritérium behatóbb elemzés kapcsán lásd többek között Paramesh, R. (1973): ‚Independence of Irrelevant Alternatives' In *Econometrica*, Vol. 41, No. 5: (987–991).

A következő példában a páros összevetések családjából a Copeland-módszert használva, tételezzük fel, hogy hat szavazó rangsorol négy alternatívát:

8.13 Táblázat

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
a	*a*	*c*	*c*	*b*	*b*
c	*d*	*d*	*d*	*a*	*a*
d	*b*	*b*	*b*	*d*	*d*
b	*c*	*a*	*a*	*c*	*c*

Forrás: Saját táblázat

Páros összehasonlításban:

8.14 Táblázat

Párosítások	Eredmény	Győztes
a:b	2:4	*b*
a:c	4:2	*a*
a:d	4:2	*a*
b:c	3:3	Holtverseny
b:d	2:4	*d*
c:d	3:3	Holtverseny

Forrás: Saját számítás

A győztesek és a vesztesek összesített eredménye:

8.15 Táblázat

Jelölt	Győzelem (+1)	Holtverseny (0)	Vereség (-1)	Pontozás
a	2	0	1	1
b	1	1	1	0
c	0	2	1	-1
d	1	1	1	0

Forrás: Saját számítás

DUPress

Világos, hogy *a* jelölt a győztes.

Tételezzük fel, hogy az egyik „jelentéktelen" jelölt, *d* nem indul:

8.16 Táblázat

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
a	a	c	c	b	b
c	b	b	b	a	a
b	c	a	a	c	c

Forrás: Saját táblázat

Ebben a felállásban:

8.17 Táblázat

Párosítások	**Eredmény**	**Győztes**
a:b	2:4	*b*
a:c	4:2	*a*
b:c	3:3	Holtverseny

Forrás: Saját számítás

Az összesített eredmény alapján:

8.18 Táblázat

Jelölt	**Győzelem (+1)**	**Holtverseny (0)**	**Vereség (-1)**	**Pontozás**
a	1	0	1	0
b	1	1	0	1
c	0	1	1	-1

Forrás: Saját számítás

Egy jelentéktelen alternatíva kizárásával a korábbi győztes veszít, és *b* jelölt a győztes. Ez az eljárás tehát nem tesz eleget az IIA (jelentéktelen alternatívától való függetlenség) kritériumának, hiszen a példa alapján is, az *a* és *b* alternatívák közötti sorrend azért változott meg, mert *d* alternatíva nem indult. Lássuk be, ez nem tűnik túl racionális eredményváltásnak.

DUPress

A kérdés kapcsán igen találó Sidney Morgenbesser[341] frappáns példája: Egy vendéglői ebéd elfogyasztását követően a vendég pitét szeretne enni. A pincér közli vele, hogy almás és áfonyás piték közül választhat. A vendég határozottan az almás pite mellett döntött. Rövid időn belül a pincér visszatér és a vendég tudtára adja, hogy meggy pite is van, mire a vendég: „Igen, akkor kérek egy áfonyás pitét".

Mintegy záró gondolatként: a jelentéktelen alternatívától való függetlenség kritériumának alaplogikája tehát, hogy a szavazó két alternatíva közötti preferencia-sorrendjét csak és csakis a két alternatíva közötti szavazói preferencia határozhatja meg, nem pedig egy harmadik, „jelentéktelen" tényező. A választáselmélet lényeges szabályaként ez az egyik elvi alapfeltétele a tényleges és tiszta választásnak. De, amint Amos Tversky, Daniel Kahneman és mások is felhívták a figyelmet, az emberi természetből adódóan a szavazók gyakran megsértik e kritériumot (Tversky–Kahneman, 1981; Tversky, 1969).

8.1.5 Részvétel-kritérium

Egy igen sajátos kritérium, mely valósággal támogatja a „taktikázást" jelentő stratégiai szavazást. A kritérium elemi értelmezése alapján egy szavazó urnától való távolmaradása nem járulhat hozzá a preferált jelölt győzelméhez. Pontosabban, ha egy szavazó határozottan *a*-t támogatja *b*-vel szemben, e támogatás nem növelheti *a* jelölt vereségének, illetve *b* jelölt győzelmének esélyeit. E kritérium közvetlen kapcsolatban áll a meg-nem-jelenési paradoxonnal (Fishburn–Brams, 1983: 207–214), amelynek értelmében, ha a szavazó távol marad az urnáktól, hozzájárulhat preferáltja győzelméhez. A részvételi kritérium meg-nem jelenési paradoxonjának egyik legkézenfekvőbb változata a referendum, amely egy bizonyos részvételi arány mellett lehet csak érvényes. Azok a szavazók, tehát, akik a „Nem" válasz mellett állnak ki, távolmaradásukkal hozzájárulhatnak céljuk eléréséhez azzal, hogy a népszavazás érvénytelen lesz.

Két példa segítségével szeretném bemutatni e kritérium sajátos hatását. Az elsőben, amelyben alternatív szavazást alkalmazok, egyes szavazók a második preferáltjukat segítik győzelemre a harmadik, azaz a legkevésbé preferált jelölttel szemben, azzal, hogy nem jelennek meg az urnák előtt. A második példában, amelyben Copeland-módszert használok, a szavazók legpreferáltabb jelöltjüket juttatják győzelemre, ugyancsak távolmaradásukkal.

341 Sidney Morgenbesser (1921–2004) a Columbiai Egyetem volt filozófus professzora, aki szakmai tevékenysége mellett frappáns „kijelentéseivel" vált közismertté.

DUPress

Az első példában 30 szavazó a következőképpen rangsorol három jelöltet:

8.19 Táblázat

10	8	12
a	*b*	*c*
b	*c*	*a*
c	*a*	*b*

Forrás: Saját táblázat

Első körben nincs abszolút többségi győztes, és mivel *b* jelölt rendelkezik szám szerint a legkevesebb első helyezéses szavazattal, kiesik, *c* jelölt lép a helyére, így szavazatainak száma 20-ra növekedik. Ezzel *c* jelölt a győztes.

Nézzük, mi történik azonban, ha az első oszlopot preferáló szavazók (a > b > c) közül hárman távol maradnak az urnáktól:

8.20 Táblázat

7	8	12
a	*b*	*c*
b	*c*	*a*
c	*a*	*b*

Forrás: Saját táblázat

Itt sincs abszolút győztes, ebben a felállásban *a* jelölt esik ki, *b* kerül az első helyre, és 15 szavazattal megnyeri a választást. Azzal tehát, hogy az *a* jelöltet preferálók táborából három szavazó távol maradt, második preferáltjukat segítették győzelemre a szerintük legkevésbé alkalmas *c*-vel szemben.

A második példában 26 szavazó állít preferencia-sorrendbe négy jelöltet:

DUPress

8.21 Táblázat

6	2	2	8	8
a	a	a	b	d
b	c	d	a	c
c	d	c	c	b
d	b	b	d	a

Forrás: Saját táblázat

A szavazatok alapján a párosítások eredménye:

8.22 Táblázat

Párosítás	Eredmény	Győztes
a:b	10:16	*b*
a:c	18:8	*a*
a:d	18:8	*a*
b:c	14:12	*b*
b:d	14:12	*b*
c:d	16:10	*c*

Forrás: Saját számítás

A pontozásos táblázat:

8.23 Táblázat

Jelölt	Győzelem	Holtverseny	Vereség	Pontozás
a	2	0	1	1
b	3	0	0	3
c	1	0	2	-1
d	0	0	3	-3

Forrás: Saját számítás

Egyértelmű, hogy *b* jelölt nyeri a választást.

DUPress

Tételezzük fel, hogy az első oszlopot preferáló szavazók nem jelennek meg a választáson. Első pillantásra azt gondolhatnánk, hogy távolmaradásukkal a hat szavazó *a* jelöltet bünteti. Nézzük, mi történik:

8.24 Táblázat

2	**2**	**8**	**8**
a	*a*	*b*	*d*
c	*d*	*a*	*c*
d	*c*	*c*	*b*
b	*b*	*d*	*a*

Forrás: Saját táblázat

Ez esetben a párosítás a következő:

8.25 Táblázat

Párosítás	Eredmény	Győztes
a:b	4:16	*b*
a:c	12:8	*a*
a:d	12:8	*a*
b:c	8:12	*c*
b:d	8:12	*d*
c:d	10:10	Holtverseny

Forrás: Saját számítás

A pontozásos táblázat:

8.26 Táblázat

Jelölt	Győzelem	Holtverseny	Vereség	Pontozás
a	2	0	1	1
b	1	0	2	-1
c	1	1	1	0
d	1	1	1	0

Forrás: Saját számítás

DUPress

Világos, hogy *a* jelölt a győztes. Láthatjuk, hogy az a > b > c > d sorrendet választó hat szavazó megvonta *a*-tól első-preferenciás szavazatát, ennek ellenére győzelemre segítették őt. A példából is kimutatható paradoxon miatt nem meglepő, hogy a Copeland módszer sem tesz eleget a részvételi kritériumnak.

8.2 „MÉLTÁNYOSSÁGI" (DEMOKRATIKUSSÁG) KRITÉRIUMOK

Már az elején kiemelendő, hogy ez a kissé „önkényes'" megkülönböztetés a logikai és a demokratikus szempontból megállapított elfogadhatósági („méltányossági") kritériumok között hasznos lehet, nem volna helyes azonban ezt a megkülönböztetést éles vonallal történő egyértelmű szétválasztásnak tekinteni, ugyanis számos átfedés van (lehet) a két csoportba szedett kritériumok között.

8.2.1 Abszolút többség-kritérium

Nem túlzás azt állítani, hogy az általános választások és a testületi döntések világában az egyik legelterjedtebb és talán legközismertebb elv (alapszabály), hogy a „mennyiségi többlettel" rendelkező csoport indokoltan rendelkezhet akaratérvényesítési, azaz döntési joggal, a közösség vagy a testület egészére nézve. Az elv maga akkor is áll, ha nincs előre tisztázva, hogy a mennyiségi fölény a részvevő egységek egymáshoz viszonyított többletét (relatív többség) vagy az összmennyiség több mint felét (abszolút többség) jelenti, és akkor is érvényes, ha nem tudjuk előre, hogy a döntés jogával felruházottak majdani döntései többségi erőn vagy kompromisszumos alkufolyamatokon fognak nyugodni.

Az abszolút többségi kritérium ezen elv „elfogadottsága" mellett áll ki határozottan (kiiktatva belőle – természetesen – a relatív többségi elvet), és helyezi az abszolút többség érvényesülésének szabályát az alapvető demokratikus elvárások és követelmények középpontjába. Lényege, hogy ha a szavazók több mint fele X jelöltet teszi első helyre, akkor X jelöltnek győznie kell (Értelemszerűen, az abszolút többségi kritérium egyszerre csak egy győztesre vonatkozhat).

A kritérium erőssége, hogy korrigálni próbálja több sorrendes szavazási eljárás egyik „visszásságát", nevezetesen, hogy minimalizálja az első helyet nem szerzett, vagy „csekély" számú szavazó által első helyre tett jelölt győzelmi esélyeit. A kritérium ezzel „méltányosabb" súlyozást szándékszik adni a rangsor élén álló pozíciónak a többihez viszonyítva. Két jelölt esetében a győztesnek értelemszerűen abszolút többséget kell elérnie, több jelölt indulásával az eredményt egy vagy több lépcsős számolás után kapjuk meg.

Ez önmagában nem jelent kézzelfogható hátrányt, az viszont mindenképp elgondolkodtató, hogy a kritérium lehetőséget nyit olyan jelölt előtt is a győzelemre, aki az abszolút többségi első helyezései ellenére a legtöbbször végez utolsó helyen. Kérdéses persze,

hogy mennyire lehet elfogadható az ebben az értelemben vett „legnépszerűtlenebb” jelölt győzelme.

Álljon itt egy szemléltető példa, amelyben 100 szavazó rangsorol négy jelöltet:

8.27 Táblázat

17	20	18	16	14	15
a	*a*	*b*	*c*	*d*	*a*
b	*c*	*d*	*d*	*c*	*d*
c	*d*	*c*	*b*	*b*	*b*
d	*b*	*a*	*a*	*a*	*c*

Forrás: Saját táblázat

Az abszolút többségi kritérium értelmében *a* jelölt vitán felüli győztes, hiszen 52 első-helyezése szavazattal (17 + 20 + 15) abszolút többséget ér el. Eközben azonban 48 szavazó őt találta a legalkalmatlanabbnak a győzelemre. Ez viszont már vitára adhat okot. Erre a szempontra figyelve próbálja orvosolni, vagy legalábbis mérsékelni a problémát a „közellenség”- kritérium.

8.2.2 „Közellenség”- kritérium

Az elv maga igen egyszerű: nem győzhet az a jelölt, akit a szavazók abszolút többsége utolsó helyre tesz. Egyértelmű, hogy az abszolút többségi utolsó helyezés eleve kizárja annak lehetőségét, hogy a jelölt egyben abszolút többségi első helyezést érjen el, de az elv lényege nem e matematikai képtelenség feloldása, hanem pusztán az, hogy a megakadályozza a „túlzottan” népszerűtlen jelölt, azaz az „abszolút közellenség” győzelmét. Ezzel persze a relatív többséggel elérhető győzelmet is komolyan korlátozza. Egy példán keresztül kifejezve, tételezzük fel, hogy 100 szavazó rangsorol három jelöltet:

8.28 Táblázat

21	13	18	17	16	15
a	*a*	*c*	*d*	*b*	*a*
b	*c*	*b*	*c*	*d*	*d*
c	*d*	*d*	*b*	*c*	*b*
d	*b*	*a*	*a*	*a*	*c*

Forrás: Saját táblázat

DUPress

Az *a* jelölt 49 alkalommal végzett első helyen, ezzel ő relatív többségi győztes lehetne, de mivel népszerűtlenségi indexe abszolút többségi, nem győzhet (megjegyzendő, hogy ebben a felállásban a jelölt nem lehetne Borda, Condorcet vagy AV győztes sem).

8.2.3 Condorcet-győztes kritérium

Már korábban is utaltam arra, hogy a Condorcet-győztes tulajdonképpen a relatív többségi választási rendszer győztesére emlékeztet, hiszen mindkettő páros összehasonlítást végez. Van azonban egy lényeges különbség a kettő között: a relatív többségi eljárás, mint tudjuk, kategorikus, míg a Condorcet-módszer ordinális szavazást használ, az egyes szavazatok szintjén ezzel egy „mélyebb", vertikális viszonyítást is végez a jelöltek között.

A szigorú értelemben vett Condorcet-győztes kritérium kimondja, hogy ha a verseny győztese X jelölt, akkor X-nek le kell győznie minden riválisát páros összevetésben, vagy megfordítva, X csak és csakis akkor lehet győztes, hogy páros megmérettetésben legyőzi minden ellenfelét. Egy választási eljárás akkor tesz eleget a Condorcet-kritériumnak, ha minden alkalommal a Condorcet-győztest választja ki, ha van ilyen.

Azt is tudjuk, nem mindig van Condorcet-győztes, de ha van egy szavazat-halmazunk, amelyben balról-jobbra haladva egyirányú relációt állítunk fel a jelöltek között, és betartjuk e reláció alapszabályát, nevezetesen, hogy a hozzánk közelebb eső jelöltet preferáljuk a távolival szemben, akkor mindig van Condorcet-győztesünk a szavazó egyéni szintjén. Ezzel az elemi megállapítással azonban két probléma is van: egyfelől, hogy az egyéni lineáris szavazatok kollektív szinten történő aggregálása nem biztos, hogy megőrzi ezt a linearitást, másfelől, hogy a valós politikai világ relációi lehetnek kétdimenziósak, azaz nem egyirányúak, ezért a riválisok közötti körbeverés valós problémaként merül fel.

A Condorcet-győztes kritérium „testvérpárja" a Condorcet-vesztes kritérium, amelynek értelmében az a jelölt, aki páros összevetésben minden riválisától kikap, az Condoret-vesztes, és semmilyen formában nem lehet győztes (Ennek kapcsán egy rövid megjegyzés mindenképp idekívánkozik: említésre érdemes a Condorcet-vesztes kritérium „enyhébb" változata is, amely szerint, ha egy jelöltet a riválisok több mint fele legyőz páros összehasonlításban, akkor a jelölt nem lehet győztes).

8.2.4 Klónoktól való függetlenség-kritérium

E kritérium a stratégiai jelöléssel (manipulatív) szembeni ellenállást nézi és méri. A kritérium alapgondolata Nicolas Th. Tideman nevéhez fűződik, és lényege, hogy a nyertes személye nem változhat meg csak azért, mert egy olyan jelöltet emelünk be a versenybe, aki hasonló egy, a választásban már szereplő jelölthöz (Tideman, 1987: 185–206). Pontosabban fogalmazva, a jelöltek halmazán kívül elképzelhető egy olyan részhalmaz (klón-halmaz), amelynek jelölt-tagjait tulajdonképpen nem rangsorolták a szavazók, de a

DUPress

versenybe való „beiktatásukkal" képesek megváltoztatni a választás kimenetét. A kritérium lényege, tehát, hogy egy klón hozzáadása vagy kiiktatása a versenyből nem változtathatja meg a klón-részhalmazon kívüli jelöltek nyerési esélyeit. E, kissé szokatlannak tűnő (és ténylegesen kevésbé ismert) kritérium világosabbá tételéért nézzünk egy olyan példát (Borda-módszert alkalmazva), amely nem tesz eleget a kritériumnak:

Tételezzük fel, hogy három jelölt (*a*, *b*, *c*) között az ordinális szavazatok a következőképpen oszlanak meg:

8.29 Táblázat

40	**31**	**29**
a	*b*	*c*
b	*a*	*b*
c	*c*	*a*

Forrás: Saját táblázat

A Borda- módszerrel tehát a következőt kapjuk:

$a = 3 \times 40 + 2 \times 31 + 1 \times 29 = 211$

$b = 2 \times 40 + 3 \times 31 + 2 \times 29 = 231$

$c = 1 \times 40 + 1 \times 31 + 3 \times 29 = 158$

A *b* jelölt egyértelmű Borda-győztes. Ha azonban az *a* jelölt táborához hozzáadunk egy „klónt" (a_1), a profil a következőképen alakul:

8.30 Táblázat

40	**31**	**29**
a	*b*	*c*
a_1	*a*	*b*
b	a_1	*a*
c	*c*	a_1

Forrás: Saját táblázat

Ebben az esetben:

$a = 4 \times 40 + 3 \times 31 + 2 \times 29 = 311$

$a_1 = 3 \times 40 + 2 \times 31 + 1 \times 29 = 211$

DUPress

b = 2 x 40 + 4 x 31 + 3 x 29 = 291

c = 1 x 40 + 1 x 31 + 4 x 29 = 187

A klón bevezetésével *a* jelölt a győztes. A példa alapján a Borda-módszer nem tesz eleget a „klónoktól való függetlenség" kritériumának. Ezt a stratégiai lépést a kisebbségek esetében lehet például alkalmazni, több jelölt indításával, növelve ezzel a kisebbség „fő" jelöltjének győzelmi esélyeit.

8.2.5 Diktátortól való mentesség-kritériuma

A diktátortól való mentesség kritériumának alapgondolata, hogy az egyéni szavazatokat kollektív akarattá aggregáló függvénynek olyannak kell lennie, hogy a kimenetet nem határozhatja meg egyetlen szavazó döntése. Az a szavazó, akinek döntése a kollektív döntéssel azonos, „kulcsszavazónak" nevezzük.

Az érzékeltetés kedvéért: Tételezzük fel, hogy ‚N' szavazó a következőképpen rangsorol három alternatívát:[342]

Nulla profil:

8.31 Táblázat

I.	II.	III.	….	‚K'	‚K'+ 1	……	‚N'
a > c vagy	a > c vagy	a > c vagy		a > c vagy	a > c vagy		a > c vagy
c > a	c > a	c > a		c > a	c > a		c > a
b	b	b		b	b		b

Egyhangúság áll fenn, hiszen minden szavazó a > b és c > b sorrendet választotta.

342 A táblázatok szerkezeti felépítésének ötletét a következő forrásból merítettem: https://en.wikipedia.org/wiki/Arrow%27s_impossibility_theorem).

DUPress

Első profil:

8.32 Táblázat

I.	II.	III.	….	‚K’	‚K’+ 1	……	‚N’
b	a > c vagy	a > c vagy		a > c vagy	a > c vagy		a > c vagy
a > c vagy	c > a	c > a		c > a	c > a		c > a
c > a	b	b		b	b		b

Megtört az egyhangúság, hiszen az első szavazó *b*-t helyezte az élre.

Második profil:

8.33 Táblázat

I.	II.	III.	….	‚K’	‚K’+ 1	……	‚N’
b	b	a > c vagy		a > c vagy	a > c vagy		a > c vagy
a > c vagy	a > c vagy	c > a		c > a	c > a		c > a
c > a	c > a	b		b	b		b

A tendencia világos: *b* jelölt első helyezéseinek száma növekedik.

DUPress

‚K' -dik profil:

8.34 Táblázat

I.	II.	III.	….	‚K'	‚K' + 1	….	‚N'
b	b	b		b	a > c vagy		a > c vagy
a > c vagy	a > c vagy	a > c vagy		a > c vagy	c > a		c > a
c > a	b	c > a		c > a			c > a

A szavazatok számszerinti mennyisége kapcsán lennie kell egy ‚K'-dik szavazónak, akinek szavazatával *b* jelölt első helyezései szám szerint meghaladják az *a* vagy *c* jelölt első helyezéseinek számát: Elvileg a ‚K'-dik szavazó a kulcsszavazó, aki lehet diktátor, vagyis egymaga megszabhatja az egyéni szavaztok aggregált kimenetét (Hasonló helyzetre utaltam korábban a minősített többség kérdése kapcsán).

‚N'-dik profil:

8.35 Táblázat

I.	II.	III.	….	‚K'	‚K'+ 1	……	‚N'
b	b	b		b	b		b
a > c vagy	a > c vagy	a > c vagy		a > c vagy	a > c vagy		a > c vagy
c > a	b	c > a		c > a	c > a		c > a

(Itt már a *b* jelölt javára van egyhangú döntés).

DUPress

A diktátortól való mentesség kritériuma szerint tehát nem szabad egy olyan egyénnek (szavazónak) lennie, akiknek preferenciája mindig érvényesül, azaz preferencia-sorrendje mindig azonos a kollektív preferencia-sorrenddel.

8.2.6 Arrow-tétel

A választási módszerek logikai-méltányossági szempontjait „ellenőrző" kritériumok bemutatást követően, illetve a sorrendes választási eljárásoknak az ismertetett kritériumok szerinti összegzését (táblázat) megelőzően szeretnék kitérni röviden az "Arrow lehetetlenségi tétele"[343] néven ismert elméletre, mely tulajdonképpen a közösségi döntések elméletének modern formája. Számunkra azért különös jelentőségű e tétel, mert az a kérdés helyeződik Arrow elméletének középpontjában, hogy az egyéni preferencia-sorrendek ismerete alapján vajon lehetséges-e racionális úton a társadalom egészére vonatkozó aggregált vagy kollektív preferencia-sorrend felállítása, ha eleve adott az alternatívák halmaza.

Arrow tehát az egyéni preferenciák és e preferenciákból származtatott közösségi preferencia közötti összefüggéseket kereste, és ennek érdekében azt állította, hogy konzisztens kollektív döntések meghozatal akkor lehetséges, ha azok eleget tesznek a következő feltételeknek:

- korlátozás nélküli tartomány (az egyes egyéni preferencia-sorrendek egyenértékűek, nincs különbségtétel közöttük, és a társadalmi döntési szabálynak az egyéni preferenciák bármely csoportjára működnie kell)[344]
- Pareto-elv (ha két alternatíva, *a* és *b* egyformán jó a szavazók szerint, de van legalább egy szavazó, aki *a*-t előnybe részesíti *b*-vel szemben, akkor *a*-nak győznie kell)
- irreleváns alternatíváktól való függetlenség
- tranzitivitás
- diktatúrától való mentesség[345]

Arrow nagyhatású következtetése, hogy nem létezik olyan, az egyéni preferencia-sorendeket társadalmi (kollektív) preferenciává átváltó függvény, amelyik egyidejűleg eleget tenne a felsorolt feltételeknek. Arrow számára a kiinduló gondolatot a Condorcet-paradoxon jelentette (nem véletlen, hogy Arrow tételét „körkörös többség", vagy „szavazási paradoxon" néven is ismerik). Arrow tulajdonképpen azt bizonyította, hogy az egyéni

343 Kenneth Arrow (1921–2017) amerikai közgazdász, akit 1972-ben közgazdasági Nobel-emlékdíjjal jutalmaztak munkásságért, elsősorban a társadalmi választások elmélete terén elért eredményeiért.

344 A kérdés kapcsán lásd többek között Amartya Sen (1999): ‚A közösségi döntések lehetségességéről' In *Fordulat*, (Ősz –tél): 4–52).

345 Nem érdektelen, hogy Arrow tétele a következő négy kritérium mentén is értelmezhető: Condorcet-; monotonitás-; abszolút többségi-; jelentéktelen alternatívától való függetlenség-kritérium. Lásd David Lippman: ‚Voting Theory' (http://www.opentextbookstore.com/mathinsociety/2.5/VotingTheory.pdf)

DUPress

racionális döntések véleményösszegző mechanizmusa irracionális kollektív döntést eredményez vagyis, hogy az egyének racionális és tranzitív preferencia-sorrendes szavazatai irracionális és intranzitív kollektív preferencia-sorrendé alakulhatnak, A tétel, ilyen értelemben a Condorcet-paradoxonra adott általánosított válasz, amely kimondja, hogy a felsorolt feltételek külön-külön teljesülhetnek, együttes teljesülésük viszont lehetetlen. Még elméletileg sem állítható fel tehát egy olyan választási eljárás, amely egyszerre tenne eleget ezeknek az ésszerű, logikus, illetve politikai és erkölcsi töltetű feltételeknek.[346]

Arrow kevésbé felemelő következtetése mindenképp elgondolkodtató, ugyanis az említett feltételek mindegyike reális, kívánatos, mi több, elvárandó lenne minden kollektív döntéstől. A szó szigorú értelmében véve, tehát nincs „igazságos" („tökéletes") választási eljárás. Ez abból is kitűnik, hogy egyetlen (bemutatott) módszer sem tesz eleget minden kritériumnak, noha ne feledjük, e kritériumok egyfajta irányadó szerepet tölthetnek csak be az egyes eljárások egymáshoz viszonyított „minősítésében", de mindenre kiterjedő, általános érvényű rangsort e kritériumok segítségével sem állíthatunk fel a módszerek között.[347]

A következő táblázat a korábban bemutatott, főbb preferencia-sorrendes módszerek és kritériumok kapcsolatáról nyújt egy (nem teljes, de eléggé átfogó) képet (az „X" azt jelzi, hogy a módszer nem tesz eleget az adott kritérium alapkövetelményének):

DUPress

346 Arrow lehetetlenségi tételének viszonylag bonyolult bizonyításától eltekinthetünk, annál is inkább, mert jelen írásnak nem célja e kérdés részletes elemzése.

347 A preferencia-sorrendes választási eljárások és a kritériumok kapcsán K. Arrow, A. Sen, stb. idevágó munkái mellett átfogó és alapos elemzést nyújt a témában többek között E. A. Robinson–D. H. Ulmann (2017): *The Mathematics of Politics*, Taymor and Francis Group, CHAPMAN & HALL BOOK. Lásd még ‚Mathematics and Social Choice Theory' (https://www.math.ust.hk/~maykwok/courses/MATH4823/MATH4823_Topic4.pdf), illetve bevezető jelleggel, Csáji Balázs: ‚A véleményösszegzés problémái, a racionális kollektív döntéshozás korlátairól' című, dicséretre érdemes szakdolgozatát (http://old.sztaki.hu/~csaji/csaji-szakdolgozat.pdf)

8.36 Táblázat

Módszerek	Kritériumok*							
	Tranz.	Konziszt.	Monot.	J.A.F.	Részv.	A. T.	Cond.	K. F.
Borda				X		X	X	X
Skála						X	X	
Nanson			X					X
Condorcet	X				X			
Dodgson	X		X		X			X
Copeland	X	X		X	X			X
Minimax	X	X		X	X			X
Kemeny-Young		X		X	X			X
Alternatív		X	X	X	X		X	

Forrás: Saját táblázat

* A rövidítések feloldása: Tranz. (tranzitivitás-kritérium); Konziszt. (konzisztencia-kritérium); Monot. (monotonitás-kritérium); J.A.F. (jelentéktelen alternatívától való függetlenség-kritérium); Részv. (részvétel-kritérium); A.T. (abszolút többség-kritérium); Cond. (Condorcet-kritérium); K. F. (klónoktól való függetlenség-kritérium).

A kritériumok szerinti megfelelés vagy meg-nem-felelés tulajdonképpen az egyes módszerek „minősítésére" tett kísérlet. Természetesen, e táblázat alapján aligha érdemes „mindent jelentő" általános következtetések levonására vállalkozni. Annyit azonban bizonyosan kijelenthetünk, hogy egyetlen eljárásról sem mondható el, hogy tökéletesen megfelel az általunk felállított logikai-méltányossági elvárási rendszernek. Ezen már nem lepődünk meg, annál is inkább, mert Borda, Condorcet, Dodgson és a többiek által „felfedezett" probléma, aztán az Arrow révén formalizált és közismertté tett, és mások által továbbgondolt elmélet rámutat arra, hogy még elméletileg sem tudunk egy olyan racionális választási eljárást kidolgozni, mely képes volna eleget tenni a józan ész elvárásainak, a joggal elvárható logikai, politikai és erkölcsi alapfeltételeknek.

348 A preferencia-sorrendes választási eljárások és a kritériumok kapcsán K. Arrow, A. Sen, stb. idevágó munkái mellett átfogó és alapos elemzést nyújt a témában többek között E. A. Robinson–D. H. Ulmann (2017): The Mathematics of Politics, Taymor and Francis Group, CHAPMAN & HALL BOOK. Lásd még ‚Mathematics and Social Choice Theory' (https://www.math.ust.hk/~maykwok/courses/MATH4823/MATH4823_Topic4.pdf), illetve bevezető jelleggel, Csáji Balázs: ‚A véleményösszegzés problémái, a racionális kollektív döntéshozás korlátairól' című, dicséretre érdemes szakdolgozatát (http://old.sztaki.hu/~csaji/csaji-szakdolgozat.pdf)

9. ÖSSZEGZÉS

Minden könyv szerzőjében felmerülhet a kérdés, hogy vajon mennyire sikerült megvalósítania mindazt, amit célul tűzött ki első mondatának leírásakor, nevezetesen, hogy képes volt-e megválaszolni az őt foglalkoztató kérdések sokaságát, és ha igen, akkor milyen mértékben volt képes ezt érthetően megosztani az olvasóval. Bárhogy is van, mindig lehetnek olyan esetlegességek, amelyekkel a szerző nem számolt előre, mert nem számolhatott, hisz ilyen a létrehozás, az alkotás folyamata.

Amint a Bevezetőben is írtam, a szakmai érdeklődésemen és alapvető kíváncsiságomon túl két személyes élménynek is jelentős mértékben köszönhetem, hogy munkám ebben a tartalmi és szerkezeti formában állt össze. A könyv szerkezetében van egy logikai törés, de ezt, még ha kritikára adhat is okot, tudatosan vállaltam. A következőről van szó: „többség" – „többségi elv"–„többség kiválasztása"[349] fogalom-hármas egymásutánisága megfelelő sorrendnek tűnhet első pillantásra, mivel azonban a többségi elvnek – elsősorban az angol szakirodalomban használt kifejezésből (*majority rule*) kiindulva – duális jelentést tulajdonítottam, logikailag akár támadható is lehet ez az általam felállított sorrend. A többségi elv, mint *többségi szabály* szerinti kiválasztás, ebben a könyvben egyértelműen a választások elé került, viszont megkérdőjelezhető, hogy a többségi elvnek, mint a kiválasztottak *többségi* (hatalmi) *döntés*ének miért is kellene a választási rendszerek előtt lennie.

Úgy vélem, a demokratikus választásnál alkalmazott többségi elv (*majority principle*) és a hatalommal felruházottak többségi döntése (*majority rule*) a megkülönböztetés ellenére sem választható szét egymástól olyan mértékben, hogy két különálló, egymástól távol eső fejezetben elemezzem azokat, még akkor sem, ha ezzel esetleg ellentmondunk a logika szigorú szabályának. Ezt a dilemmát végül azzal próbáltam feloldani, hogy a többségi elv két jelentésének kifejtésére egymást követő és egymáshoz kapcsolódó fejezetekben került sor a választási rendszerek elemzését megelőzően.

A fejezetek könyvnyi terjedelműek is lehetnének, de semmiképp nem állt szándékomban ilyen hosszúra nyújtani azokat. Behatároltságuk ellenére, az egyes részek – megítélésem szerint – önmagukban is autonóm életet élhetnek, de így összeillesztve, rész-egészekként alkotnak egy teljes egészet, akár néhány tartomány szövetségi állami keretbe foglalva.

Ami a többséget illeti, talán nem árt felhívni a figyelmet arra, hogy egy *poliszemikus*, komplex fogalomról van szó. A többség nem egy olyan – eleve adott – evidencia, mely nem okozhat szemantikai értelemben vett nehézségeket, amelynek belső világát nem kell (vagy nem lehet) vizsgálni, akár fogalomszerkezeti szempontból is. Munkámnak erről szóló részében ennek kihangsúlyozására vállalkoztam.

---

349 „A többség (ki)választása" ebben a kontextusban a hatalom birtokosainak kiválasztását is jelenti, ahogy a könyv címe sugallja, ugyanis a cím, egyfelől a többség (szavazók) választására utal, másfelől a többségi elven nyugvó hatalom birtokosainak kiválasztására vonatkozik.

A többségi elv mindenki számára nyilvánvaló jelentéssel bíró fogalomnak tűnhet, a behatóbb elemzés azonban segít rávilágítani nemcsak a kifejezés (legalább) kettős jelentésére, hanem arra is, hogy a többségi döntés mindenáron történő érvényesítésével, legyen szó akár a választópolgárok szavazáson meghozott többségi döntésének közvetett, akár a hatalommal felruházott többség közügyi döntéseinek közvetlen következményeiről, a demokrácia zsákutcába torkollhat. Ha komolyan akarjuk venni a demokráciát, nem tehetünk egyenlőségjelet a társadalom akarata és a társadalom többségének akarata közé. E megállapítás lényege, hogy a mennyiségi erőfölény önmagában és kizárólagosan nem képezheti a demokratikus hatalomgyakorlás legitimitásának alapját. Ahhoz, hogy a demokratikus választásokon felhatalmazottak közügyi döntései demokratikusak legyenek, szükségszerű előfeltételként, átgondolt alkotmányos korlátok felállítására és azok tényleges tiszteletben tartására van (lenne) szükség, a hatalmi túlkapások, az önkényes hatalmi megnyilvánulások kordában tartása érdekében. A többségi elvvel kapcsolatos – két fejezetre terjedő – rész legfontosabb üzenete talán ez.

A demokratikus berendezkedésen és az alkotmányban rögzített alapvető feltételeken túl a hatalmi döntések tartalma természetesen a döntéshozók személyétől, a törvényhozó testület párt- és személyi összetételétől is nagymértékben függ. A döntéshozók kiválasztását a választás hivatott elvégezni, melyet úgy is értelmezhetünk, mint a többségi elv két jelentését összekapcsoló sajátos mechanizmust vagy módszert. Pontosabban, a választás olyan többségi szabályon nyugvó eljárás, amely kiválasztja a hatalom birtoklására jogosult személyi közösséget (pártot vagy pártokat) annak érdekében, hogy a hatalommal felruházott testület többségi alapon hozzon közügyekben szükséges döntéseket.

Ilyen értelemben az egyik legalapvetőbb kérdésként merül fel, hogy hol, mikor és milyen választási eljárást célszerű használni, akár hatékonysági, akár „helyességi" szempontok mentén megítélve. E kérdésfelvetés annál is inkább indokolt, mert kiderül, hogy azonos választói akaratok (szavazatmegoszlások) mellett a különböző választási eljárások különböző kimeneteleket eredményezhetnek, azaz más és más személyeket (jelölteket) „minősíthetnek" a hatalom gyakorlására legérdemesebbeknek.

Kutatásom során arra a következtetésre jutottam, hogy a választási rendszerek – a kimenet szempontjából történő – megkülönböztetése többségi és arányos rendszerekre elsődleges fontosságú, ezen túlmenően azonban a választási eljárások belső világának, inherens voltának felfedése, elsősorban a szavazati struktúra vizsgálata is központi jelentőségű a demokrácia szemszögéből nézve. Nem véletlen tehát, hogy a kategorikus és az ordinális szavazás megkülönböztetésének kihangsúlyozása, illetve a preferenciális választási rendszerek részletesebb elemzése képezi munkám gerincét. A „ki legyen a győztes?" kérdésből kiindulva, a preferencia-elmélet, illetve a különböző preferencia-sorrendes módszerek bemutatását tekintettem fő feladatomnak, különös hangsúlyt fektetve az Ausztráliában is használt alternatív szavazási (AV), illetve az Írországban is honos egyetlen átruházható szavazati (STV) rendszerekre.

Még akkor is, ha több esetben a társadalmi választások elmélete (*Social choice theory*) került előtérbe, kiváltképp a szemléltető példákon keresztül, a hagyományos politikai értelembe vett (parlamenti) választások szem előtt tartásával vizsgáltam a különböző kérdéseket, hiszen nem palástolt célom, hogy az olvasót közelebb vigyem a preferencia-sorrendes

szavazások világához, kiemelve azok figyelemre méltó demokratikus erényét: a szélesebb körű szavazói beleszólás lehetőségét a választás kimenetelébe, és ezzel a hatalomra kerülő személyek kilétébe, vagyis a törvényhozó testület személyi és pártösszetételébe. Ezt azért is tartom fontosnak, mert a fokozottabb szavazói beleszólás elvileg nagyobb hatalmat helyez a nép kezébe.

A tizenegy vizsgált sorrendes-módszer komparatív elemzése – reményeim szerint – rávilágít az egyes eljárások sajátosságaira, lényegi aspektusaira, illetve arra, hogy nincs egyetlen, minden fölött álló ideális választási rendszer. E következtetést támasztják alá a bemutatott logikai és „méltányossági" kritériumok is, amelyek összegzett üzenetét Kenneth Arrow foglalja csokorba, lehetetlenségi tételében.

Ami pedig a demokratikus rendszer választópolgárát illeti, e könyv egyik központi üzenete, hogy bármely demokrácia állampolgárának célszerű (lenne) megismerni a különböző választási eljárások, elsősorban a saját társadalmában alkalmazott választási rendszer előnyeit és fortélyait, és esetleg összevetni az itt bemutatott preferenciális választási rendszerekkel. Ne feledjük, egyetlen demokráciában sem mindegy, hogy a szavazó mennyire otthonos a választással kapcsolatos kérdésekben, mennyire képes átlátni és követni a politikai folyamatok egyik legfontosabb és talán legveszélyesebb (manipulációra hajlamos) szakaszát: a hatalommal való felruházást jelentő választásokat és azok folyamatát.

Szeretném hangsúlyozni, hogy szó sincs arról, hogy a választások kapcsán különösebb szakmai elhivatottságot és kompetenciát várok el az „átlag" szavazótól, ugyanis ez naiv törekvés lenne. Érdemes azonban elgondolkodni például azon, hogy a preferenciális választási rendszerek szélesebb spektrumú beleszólási lehetőséget nyújtanak, de e demokratikus értéktöbbletnek máris ára van: összetettebb feladat nehezedik a szavazóra, hiszen nagyobb tájékozottságot igényel tőle a szavazás, vagyis alaposabb ismeretekre van szüksége a jelölteket és pártjaikat illetően, ha valóban érdemben történő rangsorolást akar végezni. Ezirányú állampolgári teendőinek ellátására a szavazópolgárnak „felkészültnek" kell lennie, és lássuk be, ez kihívó feladat, és talán még várat magára, bármennyire is úgy gondoljuk, hogy a demokratikus állampolgári kötelességek egyikéről van itt szó.

Mindent összevetve, a hatalom birtokosainak egy sajátos, kevésbé ismert és elterjedt kiválasztási módszerének elemzését megelőzően a többség és a többségi elv részletesebb bemutatása, vagyis a három fogalom (többség, többségi elv, választás) egyetlen egységbe foglalása azt a célt is szolgálja, hogy felhívja az olvasó figyelmét: a kevésbé sikeres kormányzásért egyetlen demokráciában sem kizárólag az épp alkalmazott választási rendszer tehető felelőssé.

Végezetül, ha a többség, a többségi elv és a preferenciális választások átolvasása elgondolkodtatja és kérdésfelvetésekre készteti az olvasót, illetve, ha a könyvben leírtak továbbgondolásra serkentik a választások elmélete és gyakorlata iránt fokozottabban érdeklődőket, a befektetett munka nem volt hiábavaló.

DUPress

10. FELHASZNÁLT IRODALOM

- André, B. (1988): ‚The Classification of Electoral Systems' In *European Journal of Political Research*, Vol. XVI.
- Arisztotelész (1969): *Politika*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Bakacsi Gyula (2010): *A szervezeti magatartás alapjai*, Aula, Budapest. (file:///C:/Users/Levente/Downloads/2011_0001_543_07_A_szervezeti_magatartas_alapjai.pdf) (Letöltve 2017.11.11)
- Arrow, K. J. (1951): *Social Choice and Individual Values*, John Viley & Sons Inc.
- Balogh László Levente (2012): ‚A politikai reprezentáció színeváltozásai'. In: Collegium Doctorum: *Magyar Református Teológia.* (A Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának periodikája).
- Barnett, J.–Ogden, J.–Daniles, E. (2008): ‚The value of choice: a qualitative study' In British Journal of General Practice, 58 (554): 609–613 (https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2529197/) (Letöltve 2018.07.24)
- Barry, B. (1991): *Democracy and Power*, Clarendon, Oxford.
- Bartee, E. M. (1973): ‚A holistic view of problem solving' In *Management Science*, Vol. 20.
- Beard, Ch. (1927): ‚The Fiction of Majority Rule' In *Atlantic Monthly*, 1927.
- Beckinham, V. (2004): ‚The Alternative Vote: In Theory and Practice', Edith Cowan University (http://ro.ecu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1951&context=theses_hons) (Letöltve 2018 08.31)
- Benhabib, S. (1996): ‚Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy' In Benhabib, S.: *Democracy and Difference*, Princeton University Press, N.J.
- Berg, E. (1965): *Democracy and the Majority Principle*, Akademiförlaget, Stockholm.
- Berta Zsolt (2001): ‚Választási formulák' (https://www.ajk.elte.hu/file/BertaZsolt-ValasztasiFormulak.pdf) (Letöltve 2015.05.05)
- Birch, A. H. (2001): *The Concepts and Theories of Modern Democracy* (2nd edition) , Routledge, London and New York.
- Birch, A. H. (1971): *Representation,* London.
- Black, D. (1958): *Theoy of Committees and Elections*, Cambridge University Press, Cambridge.

DUPress

- Blondel, J. (1990): *Comparative Government: An Introduction*, Phillip Allen, New York.
- Blondel, J. (1969): *Comparative Government: A reader*, Anchorer Books, Garden City, N. Y.
- Bogaards, M. (2001): ‚Electoral choices for divided societies: Moderation through constituency pooling and vote pooling', (Workshop paper, Grenoble, France) (http://aceproject.org/ero-en/topics/elections-security/bogaards.pdf) (Letöltve 2018.09.08)
- Bogdanor, V.–Butler, D. (1983): *Democracy and Elections. Electoral Systems and Their Political Consequences*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. (1981): ‚A közvélemény nem létezik'. (Oktatási segédanyag) Népművelési Intézet - MM Vezetőképző és Továbbképző Intézet, Budapest.
- Brams, S. and Fishburn, P. (2007): *Approval Voting*, Princeton University Press, Princeton.
- Bryce, L. (1901): *Studies in History and Jurisprudence*, Vol. 1, London. (http://oll.libertyfund.org/titles/bryce-studies-in-history-and-jurisprudence-vol-1) (Letöltve 2018. 06. 28)
- Buchanan, J.–Tullock, G. (1962): *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*, Ann Arbor: University of Michigan Press, Michigan.
- Burns, J. H. (1959): ‚Utilitarianism and Democracy', *Philosophical Quarterly* 9.
- Butler, D. (1973): *The Canberra Model: Essays on Australian Government*, Cheshire, Melbourne.
- Caplan, B. (2007): *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*, Princeton University Press, Princeton, N. J.
- Carens, J. H. (1990): ‚Difference and Domination: Reflections on the Relation Between Pluralism and Equality' In Chapman, J. W. and Wertheimer, A. (ed.): *Majorities and Minorities*, New York University Press, New York.
- Chapman, J. W. and Wertheimer, A. (ed.) (1990): *Majorities and Minorities*, NOMOS, XXXII, New York University Press, New York.
- Coates, E. R. (1996): ‚Majority Rule & Consent of the Governed' (The Jeffersonian Perspective) (http://eyler.freeservers.com/JeffPers/jefpco35.htm) (Letöltve 2017.10.18)
- Commager, H. S. (1958): *The Majority Rule and Minority Rights*, Gloucester, Mass.
- Coombs, C. H. (1964): *A Theory of Data*, John Wiley and Sons, New York.
- Copeland, C. E. (2010): ‚Effects of the Single Transferable Vote on Political Parties and Divided Societies', *Australian Quarterly*, Vol. 82, No. 1, 27–31.

DUPress

- Cox, G. W. (1997): *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Csepeli György (1997): *Szociálpszichológia*, Osiris Kiadó, Budapest.
- Dahl, R. A. (1996); *A pluralista demokrácia dilemmái*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Dahl, R. A. (1989): *Democracy and its Critics*, Yale University Press, New Haven.
- Dahl, R. A. (1970): *A Preface to Democratic Theory*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Darlington, R. B. (2016): ‚Minimax is the Best Electoral System After All', Cornell University (https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1606/1606.04371.pdf) (Letöltve 2017.05.02)
- Dezső Márta (1998): *Képviselet és választás a parlamenti jogban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest.
- Dezső Márta (1987): ‚Választási rendszerek Nyugat-Európában', In *Jogtudományi Közlöny*, 7. sz. 358–362.
- Dickerson, M. D.–Flanagan, Th. (1990): *An Introduction to Government & Politics*, Nelson Canada, Scarborough, Ontario.
- Dietrich, F.–List, Ch. (2012): ‚Where do preferences come from?' In *International Journal of Game Theory*, Springer (http://eprints.lse.ac.uk/46864/1/Where%20do%20preferences%20come%20from(lsero).pdf) Letöltve 2018.05.02)
- Douglas, R. (1971): *The Political Consequences of Electoral Laws*, Yale University Press, New Haven and London.
- Dworkin, R. (1997): ‚Az alkotmány morális értelmezése és a többségi elv' In *Fundamentum*, 1. szám (http://epa.oszk.hu/02300/02334/00050/pdf/EPA02334_Fundamentum_1997_01_007-027.pdf) (Letöltve 2015.09.22)
- Emerson, P. (2013): ‚The original Borda count and partial voting' In *Social Choice Welfare*, 40: 353–358.
- Egedy Gergely (2014): *Konzervatív gondolkodás és politika az Egyesült Államokban*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Enyedi Zsolt (1993): ‚Pillér is szubkultúra' In *Politikatudományi Szemle*, 4. szám.
- Farkas Zoltán (2004): *Az egyén, a környezet és a cselekvés*. Miskolci Egyetem (http://mek.oszk.hu/02400/02472/html/) (Letöltve 2018.01.15)
- Farrell, D. M.–Katz, R. (2014): ‚Assessing the Proportionality of the Single Transferable Vote', *Representation: Journal of Representative Democracy*, Vol. 50, Issue 1.

DUPress

- Farrell, D. M. (2011): *Electoral Systems*: *A Comparative Introduction*, 2nd edition, Palgrave McMillan, New York.
- Farrell, D. M.–McAllister, I. (2006): *The Australian Electoral System, Origins, Variations and Cosequences*, University of New South Wales Press Ltd.
- Farrell, D. M.–McAllister, I. (2005): ‚Australia: The Alternative Vote in a Compliant Political Culture' In Gallagher, M.–Mitchell, P. (eds), 79–97.
- Fábián György–Kovács László Imre (2004): *Parlamenti választások az Európai Unió országaiban (1945–2002*). Osiris Kiadó, Budapest.
- Fábián György–Kovács László Imre (1998): *Voksok és mandátumok*. Villányi úti könyvek.
- Fábián György (szerk.) (1997): *Választási rendszerek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Federman, C. (2017): ‚A Project of Madison' (http://startingpointsjournal.com/on-madisons-majoritarianism/) (letöltve 2018.05.02)
- Fey, M. (2002): ‚May's Theorem with an Infinite Population', University of Rochester (https://www.rochester.edu/college/faculty/markfey/papers/MayRevised2.pdf)

  (Letöltve 2018.03.01)
- Filmer, R. (2003): *Patriarcha és egyéb írások*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár.
- Finley, M. I. (1995): *Politika az ókorban*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Fishburn, P. C.–Brams, S. J. (1983): ‚Paradoxes of Preferential Voting' In *Mathematics Magazine*, 56 (4): 207–214.
- Fishburn, P. C.–Gehrlein, W. V. (1976): ‚The Probability of the paradox of voting: A computable solution' In *Journal of Economic Theory*, Vol. 143, Issue 1: 14–25.
- Fishkin, J. S. (1995): *The voice of the People: Public Opinion and Democracy*, Yale University Press.
- Fisichella, D. (2000): *A politikatudomány alapvonalai*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Freeden, M. (2008): *Ideologies and Political Theory*, Clarendon Press, Oxford.
- Freud, S. (1982): *Esszék*. Gondolat, Budapest.
- Fuentes–Rohwer, L. (1996): ‚The Emptiness of Majority Rule', Indiana University (https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1527&context=facpub) (Letöltve 2017.11.10)
- Gale, Th. (1986): ‚Majority Rule', *International Encyclopedia of Social Sciences* (https://www.encyclopedia.com/history/united-states-and-canada/us-history/majority-rule) (Letöltve 2017.02.20)

DUPress

- Gallagher, M.–Mitchell, P. (eds.) (2005): *The Politics of Electoral Systems*, Oxford University Press Inc., New York.
- Gallagher, M. (1975): ‚Disproportionality in a Proportional Representation System: The Irish Experience', *Political Studies* 23.
- Goot, M. (1985): ‚Electoral systems' In Aitkin, D. (ed.): *Surveys of Australian Political Science*, Allen and Unwin, Sydney.
- Greenleaf, W. H. (1983): *The British Political Tradition*, Volume Two, Cambridge University Press, Cambridge.
- Grene, D. (trans.)(1987): *The History of Herodotus*, University of Chicago Press, Chicago.
- Grofman, B.–Feld, S. L. (2004): ‚If you like the alternative vote (instant runoff) then you ought to know about Coombs rule', *Electoral Studies*, 23: 641–659 (http://www.socsci.uci.edu/~bgrofman/R92-Grofman-Feld-Alternative%20vote%20Coombs%20rule.pdf) (Letöltve 2017 05.05)
- Grofman, B.–Lijphart, A. (1986): *Electoral Laws and Their Political Consequences*, Agathon Press, New York.
- Grotius, H. [1625]: The Law of War and Peace, (https://lonang.com/library/reference/grotius-law-war-and-peace/gro-205/) (Letöltve 2017.11.10)
- Győrfi Tamás: ‚A többségi döntés tartalmi korlátai és az alkotmánybíráskodás'. *Alkotmányozás Magyarországon*, I. sorozat (https://politologia.tk.mta.hu/uploads/files/archived/4077_0_Alkotmanyozas_Magyarorszagon_I_2.pdf) (Letöltve 2018 05 20)
- Hamilton, A.–Madison, J.–John, J. (1998): *A föderalista*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Hansson, S. O. (2017): ‚Preferences', *Stanford Encylopedia of Philosophy*, 2017 (https://plato.stanford.edu/entries/preferences/)(Letöltve 2018. 08.20)
- Harrison, F. (1875): *Order and Progress*, London, 99 In Heinberg, J. G., 1932: 452.
- Hart, J. (1992): *Proportional Representation: Critics of the British Electoral System 1982–1945*, Clarendon Press, Oxford.
- Hausman, D. M. (2012): *Preference, Value, Choice and Welfare*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hausman, D. M. (2000): ‚Revealed Preference, Belief, and Game Theory' In *Economics and Philosophy*, Vol. 16, Issue 1: 99–115.
- Hayek, F. A. (1995): *Piac és szabadság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

DUPress

- Heim, J. Ch.: ‚The Demise of the Confessional State and the Rise of the Idea of a Legitimate Minority' In Chapman, J.W. and Wertheimer, A. (ed.) (1990): *Majorities and Minorities*, New York University Press, New York.
- Heinberg, J. G.(1932): ‚Theories of Majority Rule' In *The American Political Science Review,* Vol. 26, Issue 3.
- Heinberg, J. G. (1926): ‚History of the Majority Principle' In *The American Political Science Review,* Vol. 20/1 (https://www.jstor.org/stable/pdf/1945098.pdf?) (Letöltve 2018.06.26)
- Hermens, F. A. (1984): ‚Representation and Proportional Representation' In Lijphart, A.–Grofman, B.: *Choosing an Electoral System*, Praeger Publishers, New York.
- Herzog, D. (1994): ‚Democratic Credentials', 10 *Ethics* 467, 1994, In Fuentes–Rohwer, L.: ‚The Emptiness of Majority Rule', *Michigan Journal of Race & Law*, Maurer School of Law, Indiana University, 1996/1 (https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1527&context=facpub) (Letöltve 2017.07.07)
- Hix, S.–Johnston, R.–McLean, I. (2010): *Choosing an Electoral System,* (A Research Report Prepared for the British Academy), British Academy, London, (https://www.britac.ac.uk/sites/default/files/BA%20Electoral%20Systemweb.pdf) (Letöltve 2018.09.01)
- Hobbes, Th. (2001): *Leviatán*. Polis Könyvkidó, Kolozsvár.
- Hobhouse, L. T. (1922): *Liberalizmus*, Világirodalom Könyvkiadó, Budapest.
- Horovitz, D. L. (1994): ‚Democracy in Divided Society' In Diamont, L.–Plattner, M. F.(eds.): *Nationalism, Etnich Conflict and Democracy*, The John Hopkins University Press, Baltimore/London.
- Horwitz, M. J. (1996): ‚Tocqueville and the Tyrrany of the Majority', *The Review of Politics*, Vol. 28, No. 3.
- Hunyadi György (1984): *Szociálpszichológia*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- Huoranszki Ferenc (1999): *Filozófia és utópia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Jacobs, S. (1993) : ‚John Stuart Mill on the Tyranny of the Majority' In *Australian Journal of Political Science*, Vol. 28. (https://www.researchgate.net/publication/248991709_John_Stuart_Mill_on_the_Tyranny_of_the_Majority) (Letöltve 2018. 05. 02)
- Jefferson, Th. (1907): ‚Inaugural Address and Messages' In Ellery, B. A. (ed.): *The Writings of Thomas Jefferson*, Washington, DC (https://catalog.hathitrust.org/Record/006664301) (Letöltve 2017.05.02)
- Karvonen, L. (2004): ‚Preferential Voting: Incidence and Effects' In *International Political Science Review*, Vol. 25, No. 2, 203–226.

DUPress

- Katz, R. S. (1997): *Democracy and Elections*, Oxford University Press, Oxford.
- Katz, R. S. (1980): *A Theory of Parties and Electoral Systems*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Ketler, S. (2017): ‚The Founding Fathers: Who Were They Really?' (https://www.biography.com/news/founding-fathers-quotes-facts) (Letöltve 2018.07.06)
- Kindler József (1991): *Fejezetek a döntéselméletből*, Aula Kiadó, Budapest.
- Knight, H. C. (1921): *A Comparison of the reliability of Group and Individual Judgments*, Diss., University of Columbia, New York.
- Körösényi András (2005): *Vezér és demokrácia. Politikaelméleti tanulmányok*. L'Harmatan, Budapest.
- Körösényi András (2003): ‚Politikai képviselet és demokrácia' In *Politikatudományi Szemle*, 4. szám.
- Lakeman, E. (1982): *The Power to Elect: The Case for Proportional Representation*, Heinemann, London.
- Lakeman, E. (1974): *How Democracies Vote. A Study of Electoral Systems*, 4th edn., Faber & Faber, London.
- Lánczi András (1997): *A XX. század politikai filozófiája*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- Lénárd Ferenc (1984): *Problémamegoldó gondolkodás*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lippman, D.: ‚Voting Theory', (OpenTextBookStore) (http://www.opentextbookstore.com/mathinsociety/current/VotingTheory.pdf) (Letöltve 2017.09.09)
- Lipscomb, A. and Bergh, A. E. (eds.): *The Writings of Thomas Jefferson*, 20 Vols. Washington, D.C., 1903–1904 (https://archive.org/stream/writingsthomasj51statgoog#page/n16/mode/2up) (Letöltve 2018.05.02)
- Lijphart, A. (2012): *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 2nd edition, Yale Universitiy Press, New Haven & London.
- Lijphart, A. (1995):'Multiethnic Democracy' In Lipset, S. N.(ed.): *The Encyclopedia of Democracy*, Routledge, London.
- Lijphart, A. (1994): *Electoral Systems and Party Systems*, Oxford University Press Inc. New York.
- Lijphart, A. (1991): ‚The Alternative Vote: A Realistic Alternative for South Africa' In *Politikon,* Vol. 18, Issue 2: 91–101.
- Lijphart, A. (1990): ‚The Political Consequences of Electoral Laws, 1945–1948' In *Political Science Review*, LXXXIV, 481–496.
- Lijphart, A.–Grofman, B. (1984): *Choosing an Electoral System*, Praeger Publishers, New York.

DUPress

- Lijphart, A. (1968): *The Politics of Accomodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*, University of California Press, Berkeley.
- List, C. (2006): ‚The Discursive Dilemma and Public Reason' In *Ethics*, Vol. 116, Number 2.
- Locke, J. (1999): *Második értekezés a polgári kormányzatról*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár.
- May, K. O. (1952): ‚A set of independent necessary and sufficient conditions for simple majority decisions' In *Econometrica*, Vol. 20, Number 4: 680–684.
- McClosky, H. (1949): ‚The Fallacy of Absolute Majority Rule' In *Journal of Politics* Vol. 11, Number 4: 637–654.
- McLean, I. (1997): ‚Képviseleti formák és szavazási rendszerek' In Fábián György (szerk.): *Választási rendszerek*. Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, Budapest.
- McLean, I. and Urken, A. (eds.) (1995): *Classics of Social Choice*, Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Mester Béla: ‚Többség, kisebbség, filozófia' In: *Magyar Kisebbség*, 13–14. sz. = 4. évf. (1998): 3–4. sz. (http://epa.oszk.hu/02100/02169/00010/m980305.htm) (Letöltve: 2016.09.09)
- Mészáros József–Szakadát István: (1993): *Választási eljárások, választási rendszerek*. Budapest.
- Mészáros József (2008): *Bevezetés a társadalmi választások elméletébe*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Mill, J. S. (1983): *A szabadságról*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Mill, J. S.(1867): *A képviseleti kormány*. Emich Gusztáv tulajdona, Pest.

  (http://mtdaportal.extra.hu/books_kulf/mill_j_s_a_kepviseleti%20kormany.pdf) (Letöltve 2018.04 11)
- Mitchell, P. (2014): ‚The single transferable vote and ethnic conflict: The evidence from Northern Ireland' In *Electoral Studies*, Volume 33: 246–257.
- Monahan, A. P. (1987): *Consent, Coercion and Limit: The Medieval Origins of Parliamentary Democracy*, McGill-Quenn's Press.
- Montesquieu (2000): *A törvények szelleméről*. Osiris–Attraktor, Budapest.
- Morris, R. B. (1973): *Seven Who Shaped Our Destiny: The Founding Fathers as Revolutionaries*, Harper & Row, New York.
- Moscovici, S.–Lage, E.–Naffrechoux, M. (2006): ‚Influence of a Consistent Minority on the Responses of a Majority in a Color Perception Task', *Sociometry,*1969/32, No. 4, 365–379 In Csepeli: *Szociálpszichológia*, Osiris Kiadó, Budapest.

DUPress

- Muller, D. (2003): *Public Choice III*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Nagy Levente (2017): ‚A többségi döntésről' In *Metszetek*, 4. szám.
- Nagy Levente (2016): ‚A többségi elv és a többség kiválasztásnak dilemmái' In *Parlamenti Szemle*, 2. Lapszám.
- Nagy Levente (2016): ‚A többségi elv ambivalenciái' In *Debreceni Szemle*, 1. szám.
- Nagy Levente (2015): *Választás és arányosság*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Nagy Levente (2014): ‚Képviselet és arányosság' In *Metszetek*, 3. szám.
- Nagy Levente (2005): *A klasszikus szerződéselmélet és szerepe Thomas Hobbes és John Locke filozófiájában*, doktori értekezés, Debrecen.
- Nef, R. (2008): ‚Does the principle of majority rule represents a threat to liberty?' In *Liberales Insitut*, (http://www.libinst.ch/publikationen/LI-Paper-Nef-Majority.pdf) (Letöltve 2017.09.09)
- Nitzan, S. (2010): *Collective Preference and Choice*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Normann, W. (2001): ‚Secession and (Constitutional) Democracy' In Ferran Requejo (ed.): *Democracy and National Pluralism*, Routledge, London.
- Norris, P. (2003): *Electoral Engineering*, Cambridge University Press, Cambridge, ch. 2 (https://sites.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/Institutions/Chapter%202.pdf) (Letöltve 2018.07.28)
- Norris, P. (1997): ‚Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed Systems' In *International Political Science Review* Vol 18, Issue 3: 297–231.
- Nurmi, H. (2002): *Voting Procedures Under Uncertainty*, Springer, Berlin and New York.
- Nurmi, H. (1999): *Voting Paradoxes and How to Deal with Them*, Springer–Verlag, Berlin.
- Oakeshott, M. (2001): *Politikai racionalizmus*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Pacuit, E. (2011): ‚Voting Methods', *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (https://plato.stanford.edu/entries/voting-methods/)(Letöltve 2018. 05.24)
- Paramesh, R. (1973): ‚Independence of Irrelevant Alternatives' In *Econometrica*, Vol. 41, No. 5: (987–991).
- Pasquino, P. (2011): ‚The Nature and Limits of the Majority Principle', (Books & Ideas) (http://www.booksandideas.net/The-Nature-and-Limits-of-the.html)

  (Letöltve 2018.05.30)
- Pataki Ferenc (1980): *Csoportlélektan*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

DUPress

- Pennock, J. R.–Chapman, J. W. (eds.): 1968): *Representation*, New York.
- Pető Zoltán: *A számok zsarnoksága* (http://regnumportal.hu/regnum2/node/169) (Letöltve 2018.03.01)
- Pitkin, H. F. (1967): *The Concept of Representation*, Berkeley.
- Platón: *Szókratész védőbeszéde*. X, (Devercsi Gábor ford.) (http://mek.miif.hu/00400/00460/00460.htm) (letöltve 2015.09.25)
- Rae, D. (1967): *The Political Consequences of Electoral Laws*, Yale University Press, New Haven.
- Rawls, J. (1997): *Az igazságosság elmélete*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Regenwetter, M.–Dana, J.–Clintin P. Davis-Stober, C. P. (2011): ‚Transitivity of Preferences' In *Psychological Review*, 118(1): 43–56 (https://www.researchgate.net/publication/49764235_Transitivity_of_Preferences) (Letöltve 2018.05. 24)
- Reilly, B. (2002): ‚Electoral Systems for Divided Societies' in *Journal of Democracy*, Volume 13, Issue 2: 156–170.
- Reilly, B. (2001): ‚Preferential Voting and Its Political Consequences' In Sawer, M. (ed.): *Elections: Full, Free and Fair*, The Federation Press, Sydney.
- Reilly, B. and Maley, M. (2000): ‚The Single Transferable Vote and the Alternative Vote Compared' In Bowler, S.–Grofman, B. (eds.): *Elections in Australia, Ireland and Malta, under the Single Transferable Vote*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Renwick, A. (2011): ‚The Alternative Vote', *Political Studies Association,* University of Reading (https://www.psa.ac.uk/sites/default/files/TheAlternativeVoteBriefingPaper.pdf) (Letöltve 2018.08.20
- Rydon, J. (1956): ‚Electoral Methods and the Australian Party System, 1910–1951' In *Australian Journal of Politics & History* (AJPH), Vol. 2, Issue 1: 68–83.
- Risse, M. (2004): ‚Arguing for Majority Rule' In *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 12, Number 1: 41–64 (http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.610.1471&rep=rep1&type=pdf) (letöltve 2016.10.13)
- Robinson, E. A.–Ullman, D. H. (2017): *The Mathematics of Politics*, CRC Press, Boca Raton, Fl.
- Robson, J. M. (ed.) (1977): *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XVIII - Essays on Politics and Society*, Part I, University of Toronto Press, Toronto. (http://oll.libertyfund.org/titles/mill-the-collected-works-of-john-stuart-mill-volume-xviii-essays-on-politics-and-society-part-i)(Letöltve 2017.11.12)
- Rosen, F. (1990): ‚Majorities and Minorities: A Classical UtilitarianView' In Chapman, J. W. and Wertheimer, A.: *Majorities and Minorities*, NOMOS, XXXII, New York University Press, New York.

DUPress

- Rousseau, J. J. (1972): *A társadalmi szerződés*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Rustow, D. (1970): ‚Transition to Democracy: Toward a Dynamic Model' In *Comparative Politics*, Vol. 2, No. 3: 337–363.
- Rydon, J. (1956): ‚Electoral Methods and the Australian Party System, 1910–1951' In *Australian Journal of Politics and History*, 2: 68–83.
- Saari, D. (2001): *Decisions and Elections: Explaining the Unexpected*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sartori, G. (2003): Összehasonlító alkotmánymérnökség, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Sartori, G. (1999): *Demokrácia*, Osiris Kiadó, Budapest.
- Saxonhouse, A. W. (2006): *Free Speech and Democracy in Ancient Athens*, Cambridge University Press.
- Saxonhouse, A. W. (1993): ‚Athenian Democracy: Modern Mythmakers and Ancient Theorists' In *Political Science and Politics*, Vol 26, Issue 3: 486–490.
- Shanks, H. (ed.) (1968): *The Art and Craft of Judging: The Decisions of Judge Learned Hand,* Mcmillan.
- Shugart, M. S.–Wattenberg, M. P. (eds.)(2003): *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* Oxford University Press.
- Simon, L. (1990): ‚Pluralism and Equality: The Status of Minority Values in a Democracy' In Chapman and Wertheimer, A. (ed.): *Majorities and Minorities*, NOMOS, XXXII, New York University Press, New York.
- Sisk, T.–Reynolds, A. (eds.)(1998): *Elections and Conflict Management in Africa*, Institute of Peace Press, Washington.
- Sisk, T. (1991): *Power Sharing and International Mediation in Etnic Conflicts*, United States Institute of Peace.
- Smith, E. R.–Mackie, D. M. (2004): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Schumpeter, J. (1950): *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper & Row Publishers, New York and Cambridge.
- Soltész Erzsébet (2006): *A választási rendszerek működése*, Egyetemi jegyzet, Miskolci Egyetem.
- Spafford, D. (1985): ‚Mill's Majority Principle' In *Canadian Journal of Political Science*, XVIII.
- Spitz, E. (1984): *Majority Rule*, Chatham House, Chatham.
- Stigler, G. J.–Becker, G. S. (1977): ‚De Gustibus Non Est Disputandum' In *The American Economic Review*, Vol.67, No. 2: 76–90.

DUPress

- Straffin Jr. P. D. (1980): *Topics in Theory of Voting*, Birkhauser, Boston.
- Surowiecki, J. (2004): *The Wisdom of Crowds*, Doubleday, New York.
- Taagepera, R. & Shugart, M. S (1989): *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*, Yale University Press, New Haven & London.
- Taylor, J.–Johnston, R. J. (1979): *Geography of Election*, Holmes and Meier, New York.
- Tideman, N. (1987): ‚Independence of clones as a criterion for voting rules', *Social Choice and Welfare,* Vol. 4, issue 3: 185–206.
- Titmuss, R. M. (1970): *The gift relationship: From human blood to social policy*, Allen and Unwin, London.
- ‚Thomas Jefferson on Politics & Government' https://famguardian.org/Subjects/Politics/ThomasJefferson/jeff0500.htm (Letöltve 2017.01.10)
- Tocqueville, A. (1994): *A régi rend és a forradalom*. Atlantisz, Budapest.
- Tocqueville, A. (1993): *Az amerikai demokrácia*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Toka Gábor (2009): ‚A jó kormányzat, az ismeretgazdag választóközönség, és a tömegtájékoztatási rendszer összefüggései nemzetközi összehasonlításban' In *Politikatudományi Szemle*, 2009, XVIII./2. sz.: 7–24.
- Toka Gábor (2003): ‚Can Voters Be Equal? A Cross-national Analysis' (Part 1), In *The Review of Sociology*, Vol. 9, Issue 2: 51–72.
- Tversky, A.–Kahneman, D. (1981): ‚The framing of decisions and the psychology of choice' In *Science* (211).

  (https://www.uzh.ch/cmsssl/suz/dam/jcr:ffffffff-fad3-547b-ffff-ffffe54d58af/10.18_kahneman_tversky_81.pdf) (Letöltve 2018.08.20)
- Tversky, A. (1969): ‚Intransitivity of Preferences' In *Psychological Review*, 76 (1): 31–48.
- Van den Berg, G. (1955): *Unity in Diversity: A Systematic Critical Analysis of All Electoral Systems*, Batsford, London.
- Villodres, C. O. (2006): ‚Preference voting systems and their impact on the personalisation of politics', Spain (http://www.cses.org/plancom/2006Seville/Ortega2006.pdf) (Letöltve 2018. 02. 18)
- Waldron, J. (1999): *The Dignity of Legislation*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Waldron, J. (1996): ‚Legislation, Authority, and Voting' In *Georgetown Law Journal*, 84: 2185–2214.

DUPress

- Wieting Jr. H. L. (1968): ‚Philosophical Problems in Majority Rule and the Logrolling Solution', 85–101 In Spitz, E. (1984): *Majority Rule*, Chatham House, Chatham.
- Wilson, J. L. (2009): *Majority Rule and the Federalist Paper: Democracy, Equality and Constitutionalism*, Yale Law School, Princeton University. (http://lapa.princeton.edu/hosteddocs/Wilson_Majority%20Rule%20and%20the%20Federalist%20Papers%20092909.pdf) (Letöltve 2018.05.20).
- Woodall, D. R. (1994): ‚Properties of preferential election rules' In *Voting Matters*, Issue 3.
- Wright, J. F. H. (1986): ‚Australian Experience with Majority-Preferential and Quota-Preferential Systems' In Grofman, B.–Lijphart, A., 1986: 124–138.
- Wright, J. F. H. (1980): *Mirror of the Nation's Mind: Australia's Electoral Experiments*, Hale and Iremonger, Sydney.
- Zaicz Gábor (főszerk.)(2006): *Etimológiai szótár, magyar szavak és toldalékok eredete*, Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Zimmerman, J. F. (1994): ‚Alternative Voting Systems for Representative Democracy' In *Political Science and Politics*, (American Political Science Association), Vol. 27, No. 4: 674–677.
- Zoltayné Paprika Zita (szerk.)(2002): *Döntéselmélet*, Alinea Kiadó, Budapest.
- Young, H. P. and Levenglick, A. (1978): ‚A Consistent Extension of Condorcet's Election Principle', SIAM Journal on Applied Mathematics, Vol. 35, No. 2: 285–300 (https://core.ac.uk/download/pdf/129956153.pdf) (Letöltve 2018.03.01)

DUPress